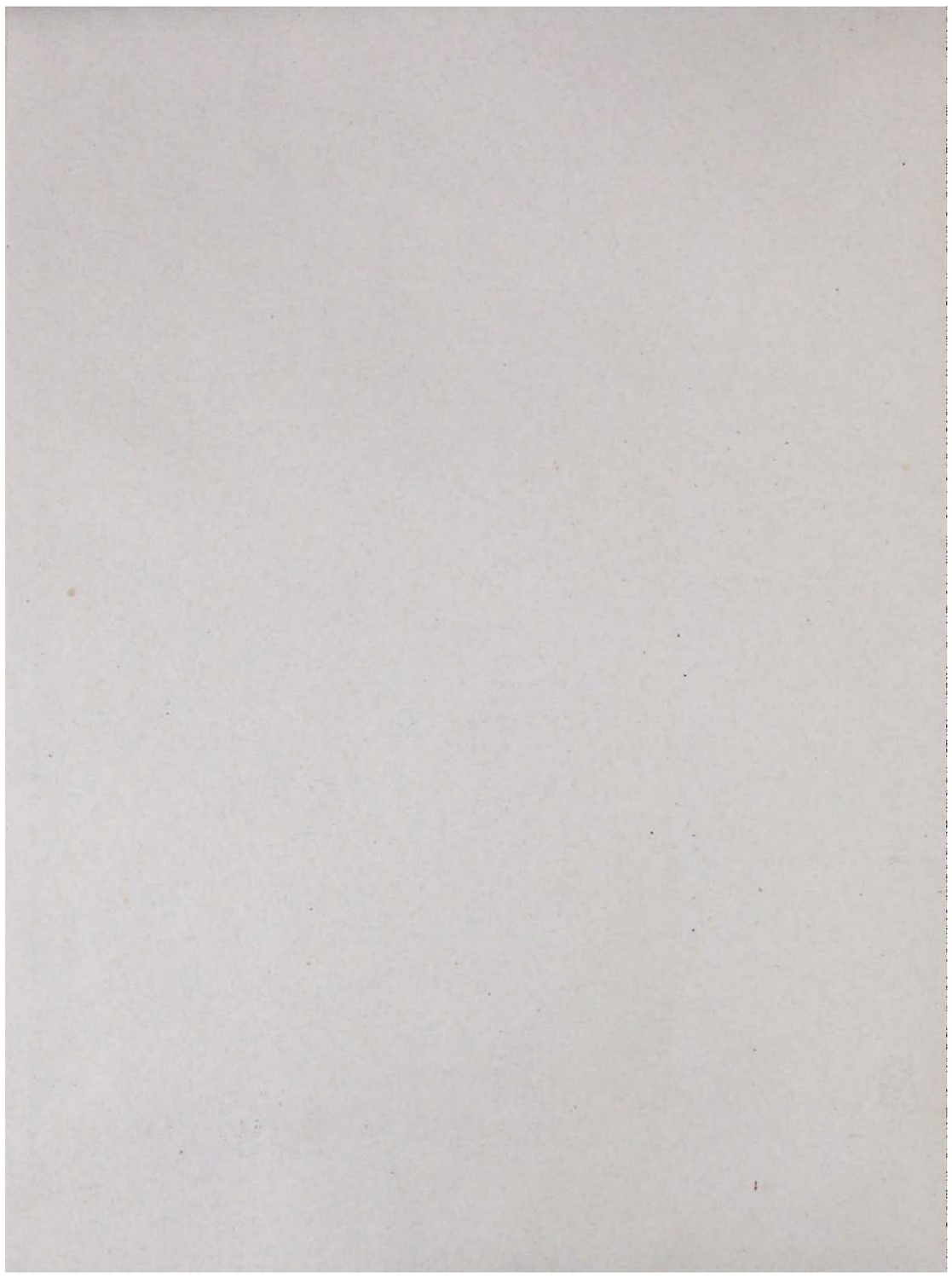
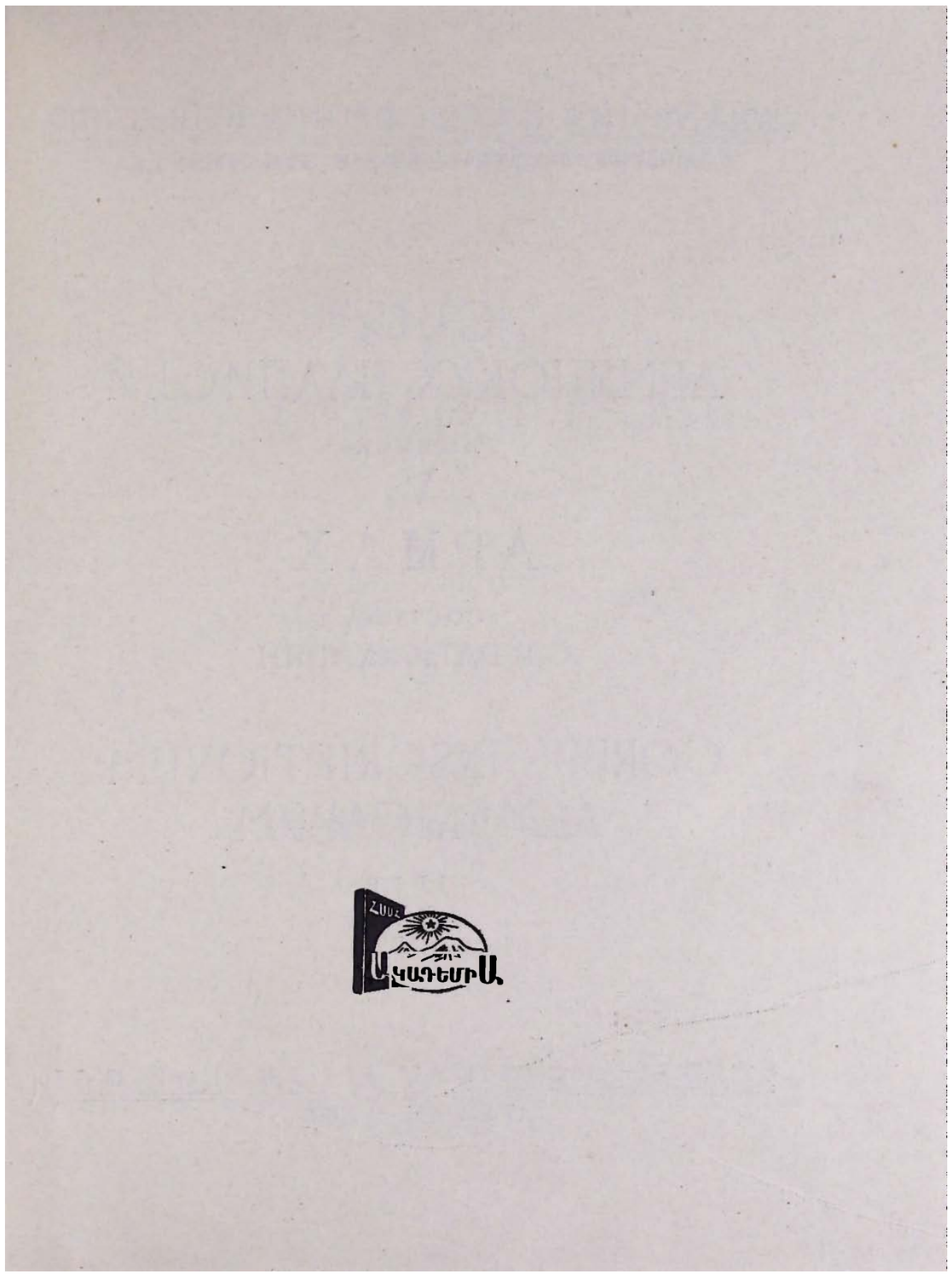
ԴԻՎԱՆ
ՀԱՅ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԿ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

СВОД АРМЯНСКИХ НАДПИСЕЙ

ВЫПУСК
V

АРЦАХ

СОСТАВИЛ
С. Г. БАРХУДАРЯН

CORPUS INSCRIPTIONUM ARMENICARUM

LIBER
V

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1982

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԴԻՎԱՆ ՀԱՅ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ՊՐԱԿ

V

A III
5203
5204
5302
5393

ԱՐՑԱԽ

ԿԱԶՄԵՑ

Ս. Գ. ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆ

003.071(479.25)+909

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1982

Տպագրված է ՀՍՍՀ ԳԱ Հնագիտության և ազգագրության
Բեհստունի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Հարությունյան Կոնդրատ

Ռուսի ընդդիմությ և ապստամբական մեծարիք արձագրությունները, որոնք վերաբերում են IX—XVIII դարերի պարսկական և արաբական նյութեր են պարունակում հայ ու հարևան ժողովուրդների ապստամբության, հասարակական, տնտեսական կյանքի, սեղմագրի վերաբերյալ

Գիրքը նախատեսված է ապստամբական վիճակագրության և հետազոտների համար

902.6 (C43)
ՀՀԳԳ 63.4(2)
Հ 52

Հ 0607000000 / 703(02)—82 ՈՀ—91

902.6 (C43)
ՊԱԳ 63.4(2)

© Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչություն, 1982

ԿԱԶՄՈՂԻ ԿՈՂՄԻՑ

Դիվանի ներկա հատորն ամփոփում է հայ և ադրբեջանական գիտնականներից կազմված արձանագրագիտական հատուկ գիտարշավի 1960—1964 թթ. աշխատանքների արդյունքները:

1960 թ. Հայաստանի և Ադրբեջանի գիտությունների ակադեմիաների համաձայնությամբ աննուժելի համարվեց երկու հանրապետությունների տարածքների վրա սփռված և երկու ժողովուրդների պատմության ու մշակույթի ուսումնասիրության համար կարևոր նշանակություն ունեցող հայերեն և արաբատառ արձանագրությունների հավաքելն ու հրատարակելը: Փոխադարձ համաձայնությամբ Հայաստանի ԳԱ նյութական մշակույթի և Ադրբեջանի ԳԱ պատմության ինստիտուտների միացյալ արշավախումբն իր աշխատանքները սկսեց պատմական Արցախ նահանգից (Լեռնային Ղարաբաղ):

Գիտարշավի մասնակիցները 1960 թ. օգոստոսի կեսերին ժամանեցին Ադրբեջանական ՍՍՀ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի Մարտակերտի շրջանը: Գիտարշավի ընդհանուր ղեկավարն է եղել տողերիս գրողը, իսկ ադրբեջանական խմբի ղեկավարը՝ արաբատառ արձանագրությունների մասնագետ Մ. Խ. Նեյմատովան: Գիտարշավին մասնակցել են նաև Գ. Կարախանյանը, Գ. Գրիգորյանը, Ս. Ավագյանը, Արտաշես Վրույրը, Յուս. Յուսիֆովը, Ա. Գուլիևը, Հ. Ջիդդին, Սոլեյմանովը: Թե՛ Ադրբեջանական ՍՍՀ-ում և թե՛ Հայկական ՍՍՀ-ում միացյալ արշավախումբը գործել է համատեղ, սակավ դեպքերում առանձնացնելով հետախուզական ջոկատներ՝ մեկ-երկու օրով: Աշխատանքների ընթացքում ադրբեջանցի մասնագետները զբաղվել են արաբատառ արձանագրությունների ուսումնասիրությամբ, իսկ հայ մասնագետները՝ հայկական արձանագրություններով: Արցախում եղած արձանագրությունների ուսումնասիրությունը տևեց 4 տարի՝ 1960—1964 թթ., յուրաքանչյուր տարին մեկից երկու ամիս տևողությամբ: Բոլոր եղած արձանագրությունները տեղում վերծանվել են, գծագրվել, լուսանկարվել և անհրաժեշտության դեպքում նաև էստամպաժանվել:

Ամեն տարի աշխատանքների արդյունքների մասին հաշվետու զեկուցումներ են կարդացվել թե՛ Երևանում և թե՛ Բաքվում՝ համապատասխան ինստիտուտների գիտական խորհուրդների նիստերում: Ներկա պրակում ամփոփված են 1071 հայերեն արձանագրություններ, որոնք վերաբերում են IX—XVIII դարերին:

Ա Ր Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ներկա պրակը նվիրված է Արցախի արձանագրություններին, սակայն Արցախ անվանումը պայմանական է, որովհետև նրանում ամփոփված նյութերը լրիվ չեն համապատասխանում այգ նահանգի սահմաններում գտնվող հուշարձաններին։ Նախ՝ Արցախի դաշտավայրերում հին հուշարձաններ չեն պահպանվել։ Մյուս կողմից, պրակի մեջ են մտել Գանձակ քաղաքի և Խանլարի ու Գետաբակի շրջանների նյութերը, որոնք հին բաժանմամբ պատկանել են Ուտիք նահանգին։

Այսպիսով, պրակն ամփոփում է Ադրբեջանական ՍՍՀ Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի նյութերն ամբողջությամբ, նրա հարևան Լաչինի ու Քյալբաջարի շրջանների և Քուռի աջափնյա՝ Խանլարի, Դաշքյասանի, Շամքորի ու Գետաբակի լեռնային շրջանների նյութերը, որտեղ մեծ թվով հայկական հուշարձաններ կան և հայ բնակչություն։

Արցախի գավառաբաժանումը հազարամյակների պատմաքաղաքական անցուդարձերի շնորհիվ մեծ փոփոխությունների է ենթարկվել։ Դարերի ընթացքում փոխվել են նաև գավառների անունները, հայտնի է միայն նրանց մոտավոր տեղադրությունը, այդ պատճառով էլ նյութը դասավորել ենք ըստ ներկայումս գոյություն ունեցող շրջանների՝ հետևյալ հերթականությամբ։

ՄԱՐՏԱԿԵՐՏԻ ՇՐՋԱՆ

Լեռնային Ղարաբաղի այժմյան ամենամեծ շրջանն է։ Գրավում է Թարթառ գետի միջին հոսանքի և Խաչեն գետի վերին հոսանքի տարածքը։

Շրջանի այն մասը, որ բռնում է Խաչեն գետի հովիտը, հնում կազմում էր Արցախի Մեծիրանք գավառը։ Այժմ էլ Քոլատակ գյուղի մոտ մնացել է Մեծիրանից ս. Հակոբի վանքը։ Միջին դարերում գետի անունով գավառը կոչվել է Խաչեն և պատկանել Ղարաբաղի իշխանական ամենաուժեղ տոհմին՝ Հասան-Ջալալյաններին, որոնք կառուցել են իրենց հոգևոր կենտրոնը՝ Գանձասարի վանքը, իսկ վանքից ներքև, աջ ափի անտառապատ լանջում՝ իրենց ապարանքը։

Մելիքությունների շրջանում այգ երկրամասը կազմում էր Ջրաբերդի կամ Ցարաբերդի մելիքությունը, որի ապարանքի ավերակները մնում են հին «Քըղըքատեղ» («Քաղաքատեղ») կամ «Մայրաքաղաք» կոչված ավերակ ավանի ծայրում, իսկ անմատչելի բերդը՝ Ջրաբերդը, գտնվում է ոչ շատ հեռու Թրզի կնտակի խառնարանից։ Մելիք-Իսրայելյանների փառավոր ապարանքի մնացորդները գտնվում են Կուսապատ գյուղի մոտերքում։

Ղևոմբոմ ինքնուսմ մեծ մի ոգեփոքր շրջան է, բոլոր է Կոմիտաս վիպասանի մեծ ոգին ամբողջ կյանքում։ Շրջում էին նրա հոգու ամենաբարձր ու ամենախոր զգացումները։ Ամենաանկեղծ ու ամենաանմիջական խոհերը, որոնցից ծնվում էին նրա ստեղծագործությունները, ինքնուսմ էին ու ինքնաբուխ։ Ոչ մի ստեղծագործություն, ոչ մի ստեղծագործական ուղղություն չէր ենթարկում նրան իր ազդեցության տակ։ Ինքնուսմ էր նաև նրա ոճը։ Ոճ, որ ոչ մի կերպ չէր կարելի ենթարկել որևէ կանոնի։ Ոճ, որ ինքնուսմ էր, ինչպես ինքնուսմ էր նրա ամբողջ ստեղծագործությունը։

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԴԻՄԱՆԿԱՐ

Ինչպես ամեն մի մեծ արվեստագետ, Կոմիտասն էլ ուներ իր ինքնատիպ դիմանկարը։ Նրա ստեղծագործությունները, նրա ոճը, նրա մեղեդիները, նրա ներդաշնակությունները, նրա հնչերանգները, նրա ռիթմերը, նրա ամբողջ ոճը, ամեն ինչ, ինչ ստեղծել է Կոմիտասը, ունի իր ուրույն դիմանկարը։ Կոմիտասի ստեղծագործությունները ոչ միայն ազգային արվեստի, այլև համաշխարհային արվեստի ոսկե ֆոնդի մեջ են մտնում որպես ինքնուրույն, ինքնատիպ ու անկրկնելի արվեստագետի ստեղծագործություններ։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐԳԸ

Հայկական երգը Կոմիտասի ստեղծագործության մեջ ունի առանձնահատուկ նշանակություն։ Կոմիտասը հայկական երգը դիտում է որպես ինքնուրույն, ինքնատիպ, ինքնուսմ ոճ, որ ունի իր ուրույն զարգացման ուղին

Այս շրջանը ընդհատում է Մոցախ Կայիտի և Ֆիրտաձոր գա-
ւառի մի մասը։ Շրջանը բռնում է Տատու (այժմ՝ Թամրաս) գետի վերին հո-
սանքի և նրա միացման ձորակատիպ հեռահոսքերը տեղամասը եր-
նգ ձորում և վերնաւարտ՝ շարք առաձգությամբ մի· բեռնակրողները երբեմն բե-
ւոքում են ոչ միայն ուղղաձիգ, այլև թեք ուղղություններով։ Շրջանում
նիստ Մոր ապարեր կազմում հնդեվրոպական ցեղերի նախնիները, որոնք
հաստատվել են Ուրմիայի-Կասպից հեռավորության շրջանում։

Գիտական Մոր ապարը (այժմ՝ Ջաս) մոցախ Կասթեղանը առանձին տես-
քում ընտիր է, որի համ ունի ջրի ջրհորում մոցախ Ղա-
ռա վերջը և հոլոսիստոր շերտավորված՝ «բասալտիկ արգուսիայի» (այժմ՝ Ի-
ստոր)։

Վերջին Մոր ապարը շրկաքարային է, որից դեպցել է ջրի հարթ-
վածքի ման՝ ինչպես Մոր ապարը։

Հետ այս շրջանի ջրի ազդում մոցախ Ղաստոյանը ջրհեղեղային ռյուն-
ցով և Գաղաքների ընդհատում Կասթեղանները, Ղարա Ղամիշ գետի հե-
տույտ՝ Գիլի ձոր Ղասը Կոստանդ, Ղոմա և Տաքեզանդամ վերին
մոցախ Ֆ-ում ջրհեղեղային Ղոն գետի ման ի Ղամյ մոր Ֆ-ում ջրհեղեղային
Ղ-ում Կասթեղանները Ղոն գետի ձորակում Ղոն Ղոմա

Ինչպես տեսնում ենք, Ալիքսանդրի ստեղծագործության մեջ ամենից շատ տեղ են գրավում ռազմական թեմաները։ Ալիքսանդրը ռազմական գործողությունների մեջ տեսնում է ոչ միայն հերոսական սխրանքներ, այլև ամենադաժան ոճրագործություններ։ Նա ատում է պատերազմը, որովհետև պատերազմը ամենից առաջ ահռելի աղետ է ժողովրդի համար։

Ալիքսանդրի պատերազմական պոեմները ներկայացնում են ռազմական գործողությունների տարբեր կողմերը։ Նրա «Ռազմական երգ» պոեմում հեղինակը պատկերում է ռազմի դաշտում զոհված զինվորների ընտանիքների ողբերգությունը։ Պոեմի հերոսուհին՝ զինվորի կինը, ամուսնու մահվան լուրը ստանալուց հետո ինքնասպան է լինում։

Ալիքսանդրի «Ռազմական երգ» պոեմի հերոսուհին՝ զինվորի կինը, ամուսնու մահվան լուրը ստանալուց հետո ինքնասպան է լինում։

ԴՈՍՏՈՅԵՎԿԻ ՀԱՅԵՑՔԸ

Մեր շրջանը տեսավ և շատ ու շատ տեսնի մեր հոյակապ հայրենակիցներին, որոնց մեծ մասը ոչ միայն ապրեց ու ստեղծագործեց, այլև մեռավ մեր աչքի առաջ։ Նրանցից մեկը Դոստոյևսկին է։ Նա ապրեց Սիբիրում, ուր աքսորված էր ցարական կառավարության կողմից։ Նա տեսավ այնտեղ ամենասարսափելի բաներ, որոնք ցնցեցին նրա հոգին։ Նա տեսավ, թե ինչպես են ծաղրում մարդկային ամենասուրբ զգացմունքները, ինչպես են ոտնահարում մարդկային անձի ամենաթանկ իրավունքները։ Նա տեսավ, թե ինչպես են ոտնահարում մարդկային անձի ամենաթանկ իրավունքները։

ԴՈՍՏՈՅԵՎԿԻ ՀԱՅԵՑՔԸ

Մեր շրջանը տեսավ և շատ ու շատ տեսնի մեր հոյակապ հայրենակիցներին, որոնց մեծ մասը ոչ միայն ապրեց ու ստեղծագործեց, այլև մեռավ մեր աչքի առաջ։ Նրանցից մեկը Դոստոյևսկին է։ Նա ապրեց Սիբիրում, ուր աքսորված էր ցարական կառավարության կողմից։ Նա տեսավ այնտեղ ամենասարսափելի բաներ, որոնք ցնցեցին նրա հոգին։ Նա տեսավ, թե ինչպես են ծաղրում մարդկային ամենասուրբ զգացմունքները, ինչպես են ոտնահարում մարդկային անձի ամենաթանկ իրավունքները։

Ալիքսանդրի «Ռազմական երգ» պոեմի հերոսուհին՝ զինվորի կինը, ամուսնու մահվան լուրը ստանալուց հետո ինքնասպան է լինում։

* * *

Ֆրանսիացի ականավոր գրող Ռոմեն Ռոլանը իր հոդվածներից մեկում գրում է, որ Դոստոյևսկին ամենից շատ է սիրում մարդկային հոգու խորքերը։ Նա ուզում է տեսնել, թե ինչ կա մարդկային հոգու խորքերում։

* * *

Ֆրանսիացի ականավոր գրող Ռոմեն Ռոլանը իր հոդվածներից մեկում գրում է, որ Դոստոյևսկին ամենից շատ է սիրում մարդկային հոգու խորքերը։ Նա ուզում է տեսնել, թե ինչ կա մարդկային հոգու խորքերում։

այժմ գոյությունն չունեցող մի քանի հնագույն հուշարձաններ։ Այժմյան Ճարտար գյուղում մշակույթի տան հիմնապատերը փորելու ժամանակ հայտնաբերվել են 3—4 սրբատաշ բեկորներ, որոնք հաստատում են IV—V դդ. այդտեղ կառուցված բաղիլիկ տաճարի գոյությունը։ Այդ բեկորներից մեկը ատամնավոր քիվի քար է, մյուսը խաղողի որթի մաս՝ տերևներով և ողկույզով։ Մարտակերտ գյուղի վերին թաղում, Պետրոսյանների տան բակում պահվում է IV—V դարերի մի շենքի սյան խարիսխ՝ դարաշրջանի շատ բնորոշ ձևավորումով։ Հարևան բակում կան նույն ժամանակի խոյակ և սյան մասեր։ Սարդսյանի տան բակում են գտնվում բաղիլիկ տաճարի միայն հյուսիսային պատը, քառակող կոթողի մնացորդները և դրանց վրա ագուցված քառաթև քարե խաչի բեկորները։

Ամարասի նշանավոր վանքի ներկա շենքը վերջին դարերի գործ է, բայց նրա բեմի տակ ամբողջական վիճակում պահպանվել է Գրիգոր Լուսավորչի թոռ, Հայոց արևելից կողմանքում քրիստոնեություն տարածելիս նահատակված Դրիգորիսի ստորերկրյա դամբարանի շենքը, որն, ըստ մատենագրական վկայությունների՝ շինված է IV դարի սկզբում։

Դիվանի այս պրակը ևս հիմնականում կազմված է նախորդների սկզբունքով։

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ախաբուեճեանց—Յովհաննու եպիսկոպոսի Շահրիարցւոյ—Ստորագրութիւն Կաթողիկէ էջմիածնի և հինգ գաւառացն Արարատայ, հատոր երկրորդ, էջմիածին, 1842։

Ջալալեանց—Սարգիս վարդապետ—Ճանապարհորդութիւն ի մեծն Հայաստան, մասն Ա, Տըփղիս, 1842։

Հարխոնդարյանց—Մակար եպիսկոպոս—Արցախ, Բագու, 1895։

Լալայան Եղիազար—Դանձակի դավառ, «Ազգագրական հանդես», Ե գիրք, Վարանդա, «Ազգագրական հանդես», Բ գիրք։

Դաշյան—Խ. Ծ. Վ. Մեծարանց որ և ս. Հակորա վանից արձանագրությունները, «Բանասեր», Պարիզ, 1901։

Տեր-Մովսիսյան—Մեսրոպ եպիսկոպոս—Հայկական երեք մեծ վանքեր, Երուսաղեմ, 1938։

ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐ

—Ծիխով նշված են բնագրի մեջ (գծագրության) համապատասխան թվով չարդված գրերը։

...Կետերով նշանակված են բնագրի մեջ (գծագրության) չարդված գրերն՝ անկախ թվից։

| Փակագծով նշանակված են չարդված գրերի վերականգնումները (վերծանության մեջ),

[ ] Փակագծով նշանակված են բնագրի մեջ գրչի րաց թողած, սղած կամ առանց պատվի (սրդման նշան) սղումները (վերծանության մեջ),

[] Փակագծով նշանակված են բնագրում եղած ավելորդ գրերը (վերծանության մեջ)։

/ Ծիխով նշանակված են բնագրի տողերի սահմանները (վերծանության մեջ),

ՄԱՐՏԱԿԵՐՏԻ ՇՐՋԱՆ

1. ՄԵԾԻՐԱՆԻՑ – Ս. ՀԱԿՈԲԱ ՎԱՆՔ

Արցախի ալս հնագույն վանքը գտնվում է Աչէն գավառի վերին մասում, Քոլատակ գյուղից մոտ երկու կիլոմետր հյուսիս՝ մի լեռնաբազուկի վրա, որտեղից բացվում է Աչենագետի հովտի ընդարձակ ու գեղեցիկ տեսարանը։

Գրականության մեջ կոչվել է նաև Մեծարանց վանք և ստուգաբանվել իբր մեծ արանց, մեծ մարդկանց, որը ժողովրդական ոճի իմաստավորում է և սխալ[1]։

Մեծիրանքը Արցախի գավառներից մեկն էր իր եպիսկոպոսով, որը նստում էր ալս վանքում և նույն գավառի անունով էլ կոչվել է վանքը։ Վանքի բուն անունն է ս. Հակոբ, որովհետև ալստեղ էր պահվում սրբերի կարգը դասած Մծբինա հայրապետ Հակոբի աջը, որի պահարանի վրա մնացել է նորոգության հետևյալ արձանագրությունը.

Նորոգեցաւ ի թ՟ւին ՈՒյոց :ՌՃՀ: (1691), ձեռամբ Տրիգոր եպիսկոպոսիՀ[2]:

Վանքի հիմնադրման վերաբերյալ տեղեկություններ չկան. հին մատենագիրներից կաղանկատվացին բազմիցս հիշատակում է Մեծիրանքը, բայց միշտ որպես գավառ, վիճակ, սահման, կողմն, հայրապետություն, եպիսկոպոսություն։ Արձանագրություններից ամենահինը ունի 853 թվականը, և մի խաչքարի պատվանդանի վրա է, որը հետագայում ագուցվել է պատի մեջ, որպես շինաքար։ 1212 թ. մի արձանագրության մեջ ասված է՝ «վերստին շինեցի», որը պետք է հասկանալ նորոգման իմաստով։

Շենքերի ճարտարապետական ձևերը ևս ժամանակագրություն չեն մատնանշում, որովհետև բոլորն էլ ճեղքված քարերով են և զուրկ քանդակներից։ Բոլոր դեպքերում նրա հիմնարկումը IX դարից շատ ավելի առաջ է։

Վանքը ունի շրջապարիսպ, որի կենտրոնում 7—8 մեծ ու փոքր եկեղեցիներ են՝ իրար կից և հաճախ մուտքերն իրար մեջ. բոլորը սագաշեն և ճեղքված քարերով. հնագույնները կենտրոնական 3 եկեղեցիներն են, որոնց առաջ շինված է սյունազարդ փոքր սրահ՝ նույնպես անտաշ քարերով։

Եկեղեցիներին հարավից կցված են եղել միաբանների խցերը և տնտեսական շենքերը, որոնք այժմ ավերակ են։

Մեծիրանց վանքը Արցախի հեղինակավոր ուխտատեղիներից է, եղել է եպիսկոպոսանիստ և երբեմն էլ կաթողիկոսանիստ, նաև ուսման և դպրության կարևոր կենտրոն։

Ալս վանքից մեր ժողովածուում ամփոփված են 41 արձանագրություն, որոնցից 33-ը հրատարակվել են նախկինում, իսկ 8-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

---

[1] Խ. Դայլեան, *Մեծարանց որ և ս. Հակոբա վանից արձանագրությունները*, «Բանասէր», 1901, էջ 133։

[2] Ջալալեանց, I, 193։

12	Կ
Ո	Ա

ԱՐԱՀՅԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՀԱՐՈՆՅԱՆ
Ա | Ե
Ս | Ե
Ա | Կ

1. Պրեզենտը եկեղեցին վերադարձրեց հայկական ազգային մշակույթին, որը ստալինյան տարիներին ենթարկվել էր հալածանքների։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ

ՄԻ ՈՂՋ ֆո. ՀՈ. (1249)

7. Ծննդեան, որ հետաք է աշխարհս նիկոդեմոս հարուստն պատմի, ար-տաքոյս, գլխիվայր տակի դիմի [ինչուէ], 1 տող.

Հրատ. Ջուլհաղա՝ I, 194 (դիմի սկզբի 4 տող), Գանձաս, 138։

ԵՍՈՂՈՒՄ ՏՐԻՔ Ե։ ՓՐԿՉՈՒ ՀՈ. (1241)։

ԲՆ գՐՈՒԹԻՒՆ, ՈՒՐՑ ՍՈՒՐՄԱՆԱ, ՍՐՈՒԱՆՑ ՍՆՆՈՒ ՍՐՈՒԱՆՑՆՑ ՍՐՈՒԱՆՑՆՑ ՍՐՈՒԱՆՑՆՑ

Հրատ. Գալուստ Կիրակոսյանի անվ. Երևանի պետ. մանկավարժական ինստիտուտի, 1964, Գալուստ Կիրակոսյանի անվ. Երևանի պետ. մանկավարժական ինստիտուտ, 1964, թիվ 1, էջ 153—162:

Ս. Հ. ՍԱՀԱԿՅԱՆ
Ա. Ա. ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ
Ա. Ռ. ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ՖՈՒՆԿՑԻԱՅԻ ՄԻԱԿԱՆ ՈՉ ԴԵՐԱԿԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

ՖՈՒՆԿՑԻԱՅԻ ՄԻԱԿԱՆ ՈՉ ԴԵՐԱԿԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ամփոփում. Ապացուցվում է, որ եթե $f(x)$ ֆունկցիան ունի x_0 կետում վերջավոր n-րդ կարգի ածանցյալ, ապա x_0 կետի որոշ շրջակայքում $f(x)$ ֆունկցիան կարելի է ներկայացնել n-րդ կարգի հավասարաչափ զուգամետ ֆունկցիոնալ շարքի գումարի տեսքով, որի անդամները x_0 կետում ունեն n-րդ կարգի զրոյական ածանցյալներ:

Ֆունկցիայի մի քանի հատկությունների մասին, որոնք կապված են նրա ածանցյալների գոյության հետ, տե՛ս [1]:

Ստորև մենք կապացուցենք մի թեորեմ, որը ևս կապված է վերջին հարցի հետ:

Թեորեմ. Եթե $f(x)$ ֆունկցիան որոշված է x_0 կետի որոշ շրջակայքում և այդ կետում ունի վերջավոր n-րդ կարգի ածանցյալ, ապա x_0 կետի որոշ շրջակայքում $f(x)$ ֆունկցիան կարելի է ներկայացնել հետևյալ տեսքով.

$$f(x) = \sum_{k=0}^{n} \frac{f^{(k)}(x_0)}{k!}(x-x_0)^k + \sum_{k=1}^{\infty} \varphi_k(x)(x-x_0)^n,$$

որտեղ $\varphi_k(x)$ ֆունկցիաները x_0 կետում ունեն զրոյական արժեքներ:

1. Ղազարյան Ռ. Ա., Մարտիրոսյան Ս. Հ., Սահակյան Ս. Հ., Ֆունկցիայի մի հատկության մասին, ԳՊՀ, Գիտական աշխատություններ, հ. 1, 1964, էջ 153—162:

Ստացվել է 3.II.1964:

12. ՈՐՈՇԻ հարուստների պատի պահպանության մասին, նիկոգիոսյան, 10 տող.

Ի ԱՀԱՐԱՆՅԵՆՈՒՆ.
ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆ ՄԵՒՆՔ
ՀՈԳՈՒՄԸ ՄԵՒՆՔ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ
ԵՒ ՀՈՂՈՎՐԴԵԱՆՑ ՄԵՐ
ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ
ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ
ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ
ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ
ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ
ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ
ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ
ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ
ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ԱՅՍ ՀԱՏՈՐԻՆ ՄԵՋ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Ա. ՍՐԲՈՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Ա. ՍՐԲՈՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Տեսնք. Դրամատոհմի ամբ. Ռուսաստանի հայ. հնութ. ընկերութ. Ե։ Ա։ Պատկեր ազ-
գային հին տարազի Հայոց կանանց, որ գտնուի ի Մատենադարանի Ս. Ղազարու։

13. ՈՐՈՇԻ հայ-ասորական պատի արձանագրության մասին, Ալիշանի ձեռ. ազգագր. հավ. քառթ վրա, 10 տող.

ՓՈՒՆԿ[ԱՒ]ՈՐ ՋՈՒԼՈՒՆՑ ԳՈՂԼՈՒՆ ՀՈՒՍՏ[ԱՒ]-
ՆՈՒ ԵՒ ՍՐՔՈՒՆ. ՈՐՈՎ ՀԵՔՋԻՒՆ ՏՎ[ԱՍՏԱ]-
ՆՈՒՆ ՓՈՒՆԿԱՈՐՈՑ ՈՒՆԻ, Վ ՏՍՐՈՎՈՒՆ
Ի[ՍՐԱՍՆ ԻՐԵՍ ՈՒՆՑՏՈՎՓՈՒԼՈՒՆՑ: Ի: ՒՆՂ:
Ի: ՓՈՒՄՐՈՎՆ: ՈՎ ՈՐ ՈՒՍՐՈՒՆ ԹՈՒՍՓՈՒՆԵՑ
ԿՈՒՄ[ՋՏՑՈՒՆ ՎԻՎՈՎՈՒՆ, ԿՍՐ ՍՐՔՈՒՆ ՓՈՒՆԿ-
Ի[ՍՐԱՍՆ] ՂՈՎՈՒՆ ՈՐՈՎՈՒՆ, ՈՐՈՎՈՒՆ ՏՎ[ԱՍՏԱ]-
ՆՈՒՆ ՓՈՒՆԿԱՈՐՈՑ ՈՒՆԻ, Վ ՏՍՐՈՎՈՒՆ
Ի[ՍՐԱՍՆ ԻՐԵՍ ՈՒՆՑՏՈՎՓՈՒԼՈՒՆՑ: Ի: ՒՆՂ:
Ի: ՓՈՒՄՐՈՎՆ: ՈՎ ՈՐ ՈՒՍՐՈՒՆ ԹՈՒՍՓՈՒՆԵՑ
ԿՈՒՄ[ՋՏՑՈՒՆ ՎԻՎՈՎՈՒՆ, ԿՍՐ ՍՐՔՈՒՆ ՓՈՒՆԿ-

Տեսնք. Դրամատոհմի ամբ. Ռուսաստանի հայ. հնութ. ընկերութ. Ե։ Ա։ պատկեր ար-
ևելքում տեսած ձևով կապած ձեռ գրքով մի Հայ վանական, որ ներկայացնում է
Ալիշանին։

14. ՈՐՈՇԻ հայ-ասորական պատի արձանագրության մասին, Ալիշանի ձեռ. ազգագր. հավ. քառթ վրա, 10 տող.

Ի ԱՀԱՐԱՆՅԵՆՈՒՆ.
ՈՒՐԱԽՈՒԹԻՒՆ ՄԵՒՆՔ
ՀՈԳՈՒՄԸ ՄԵՒՆՔ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ
ԵՒ ՀՈՂՈՎՐԴԵԱՆՑ ՄԵՐ
ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ
ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ
ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ
ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ
ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ
ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ
ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ
ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ
ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ԱՅՍ ՀԱՏՈՐԻՆ ՄԵՋ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Ա. ՍՐԲՈՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Ա. ՍՐԲՈՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՄԵՐ ՀԱՅՐԱՊԱՏԻՒ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՐՀԱՊԱՏԱԿԱՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Տեսնք. Դրամատոհմի ամբ. Ռուսաստանի հայ. հնութ. ընկերութ. Ե։ Ա։ պատկեր ար-
ևելքում տեսած ձևով կապած ձեռ գրքով մի Հայ վանական, որ ներկայացնում է
Ալիշանին։

Տիար. Ջալալեանց, I, 195, Դարձ, 135, Լուսանկ 3.

13. Որպէս հատուածի պատշաճ պատասխան, նշուածներէն ո՞րը կրնայ ծառայել, 5 տող.

Ես մոռնալ չեմ կրնար
Ցնծագին ժպիտդ քո տիտուր,
Որ ինձ ներշնչեց սիրտ ու հոգի
Ու ինձ ամբողջ աշխարհ մը տուր։
...Անոր համար ձեզ եմ նման
Իմ ալ կեանքս ցաւերով լի։

14. Գնահատեք տրեակեան ոճով հայրենասիրական հատուածի վերջին, արտա-
գրուած (սրտի մեջ), 11 տող.

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիր),
էջ 84։

15. Որպէսզի ներկայացուած հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։ 10-րդ տողէն սկսեալ 3 կէտերով նշուած տեղը լրացուցէք։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 140,
էջ 6 տող։

16. Որպէսզի ներկայացուած հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

17. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

18. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

19. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

20. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

21. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

22. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

23. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

24. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

25. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

26. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

27. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

28. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

29. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

30. Որպէսզի հատուածի հեղինակը ոչ միայն ինքզինք, այլ նաեւ ընթերցողը համոզէ, որ ամէն ինչ կորսնցուցած չէ, ի՞նչ կրնայ ընել ան։

Ես ոչինչ կորսնցուցած չեմ։ Ես դեռ ունիմ
Իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ մտքերս, իմ ձայնս։
Ես դեռ կրնամ ապրիլ, կրնամ սիրել, կրնամ
Ատել, կրնամ հաւատալ, կրնամ տարակուսիլ,
Կրնամ ուրախանալ, կրնամ տխրիլ, կրնամ
Երգել, կրնամ լալ, կրնամ ծիծաղիլ։
...Կրնամ ես ամէն բան, որ մարդկային է։

Հրատ. Գաղտնի, 143 (առանց թուակիրի),
էջ 6 տող։

17. ՄՐՄՆՑԻ գնի հարաբ դիմելիս ինչպիսի նկատի ունենալ 11 տող.

Զ ԱԼԱՄԱՆ ԵՍԱՅՈՒ
ԱՅՆ ՀԵՎ ՊՐԱ ՊՈՅՆԻՆ՝
ՄՆ ԵՐԿՈՒ ՄԵՂ ՍԻՐՈՒ
Ի ՍԱՍ ՇՆՉԱՑԱ ՀՐԱ
ԲԱ ՄՆ ԱԶԱԼՖԱՍԻ ՀՆՈՒ
Ա ՊԵՐԵՎԱՆ ՇՈՒՐԲ
ՊՈՒՄԲԱՆ ՀՈՒՍԱՍ
ՊՈՒՄԲԱՆ ՀՈՒՍԱՍ
ՊՈՒՄԲԱՆ ՀՈՒՍԱՍ

ՑԱՆԿԱՑԱԾ ՀՈՂԱՄԱՍԻՆ, ՉԱԼԱԼՈՒՄ. ԵՍ ՀՈՒՐՔԱՆԱՑ ՈՐԴԻՔՍ ՊՈՒՐԱԿԱՆ ՀՈՂԱՄԱՍԻՆ ՈՐ. ՊԻՆԱՑԱՆ ՀՈՂԱՄԱՍԻՆ ՊԻՆԱՑ

20. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, նեբբզուստ, 6 տող.

ԿԱՍ ՀՅ ՍՐՅՅՈՎՍՈՒՍՈՒ
ԿՈՍՐՔՀՉԱԼԱԼՔՔՀՀՀՅ ՅՐՀՀ
ՀԱԼՔՀԿԱՆԿՅՔՅԳԿՉՔՍՍՔ
ՓՐԿՈՒՐՀՅՈՅՈՅՀՍՅՈՅ
ՈՐՐՐՒՐԿԿՐՀՅԱՍԳԿՀՀՍՒ
ՈՐԴ ՍՐԿՐՅՅՍՀՀՍՍՒ

21. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր տակի կողմից [պահպան] վրան մեղացել է տիպը։

22. ՈՐՈՉԻ արձագանքը բարձրանում է, ու չի վերադառնում։

23. ՈՐՈՉԻ արձագանքը [ոչ] հետևում է պատկերի շարժումներին։

24. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, վրան մեղացել է տիպը։

25. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, նեբբզուստ, 6 տող.

ԿԱՍ ՀՅ ՍՐՅՅՈՎՍՈՒՍՈՒ
ԿՈՍՐՔՀՉԱԼԱԼՔՔՀՀՀՅ ՅՐՀՀ
ՀԱԼՔՀԿԱՆԿՅՔՅԳԿՉՔՍՍՔ
ՓՐԿՈՒՐՀՅՈՅՈՅՀՍՅՈՅ
ՈՐՐՐՒՐԿԿՐՀՅԱՍԳԿՀՀՍՒ
ՈՐԴ ՍՐԿՐՅՅՍՀՀՍՍՒ

26. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, նեբբզուստ, 6 տող.

ԿԱՍ ՀՅ ՍՐՅՅՈՎՍՈՒՍՈՒ
ԿՈՍՐՔՀՉԱԼԱԼՔՔՀՀՀՅ ՅՐՀՀ
ՀԱԼՔՀԿԱՆԿՅՔՅԳԿՉՔՍՍՔ
ՓՐԿՈՒՐՀՅՈՅՈՅՀՍՅՈՅ
ՈՐՐՐՒՐԿԿՐՀՅԱՍԳԿՀՀՍՒ
ՈՐԴ ՍՐԿՐՅՅՍՀՀՍՍՒ

27. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, նեբբզուստ, 6 տող.

ԿԱՍ ՀՅ ՍՐՅՅՈՎՍՈՒՍՈՒ
ԿՈՍՐՔՀՉԱԼԱԼՔՔՀՀՀՅ ՅՐՀՀ
ՀԱԼՔՀԿԱՆԿՅՔՅԳԿՉՔՍՍՔ
ՓՐԿՈՒՐՀՅՈՅՈՅՀՍՅՈՅ
ՈՐՐՐՒՐԿԿՐՀՅԱՍԳԿՀՀՍՒ
ՈՐԴ ՍՐԿՐՅՅՍՀՀՍՍՒ

28. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, նեբբզուստ, 6 տող.

ԿԱՍ ՀՅ ՍՐՅՅՈՎՍՈՒՍՈՒ
ԿՈՍՐՔՀՉԱԼԱԼՔՔՀՀՀՅ ՅՐՀՀ
ՀԱԼՔՀԿԱՆԿՅՔՅԳԿՉՔՍՍՔ
ՓՐԿՈՒՐՀՅՈՅՈՅՀՍՅՈՅ
ՈՐՐՐՒՐԿԿՐՀՅԱՍԳԿՀՀՍՒ
ՈՐԴ ՍՐԿՐՅՅՍՀՀՍՍՒ

29. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, նեբբզուստ, 6 տող.

ԿԱՍ ՀՅ ՍՐՅՅՈՎՍՈՒՍՈՒ
ԿՈՍՐՔՀՉԱԼԱԼՔՔՀՀՀՅ ՅՐՀՀ
ՀԱԼՔՀԿԱՆԿՅՔՅԳԿՉՔՍՍՔ
ՓՐԿՈՒՐՀՅՈՅՈՅՀՍՅՈՅ
ՈՐՐՐՒՐԿԿՐՀՅԱՍԳԿՀՀՍՒ
ՈՐԴ ՍՐԿՐՅՅՍՀՀՍՍՒ

30. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, նեբբզուստ, 6 տող.

ԿԱՍ ՀՅ ՍՐՅՅՈՎՍՈՒՍՈՒ
ԿՈՍՐՔՀՉԱԼԱԼՔՔՀՀՀՅ ՅՐՀՀ
ՀԱԼՔՀԿԱՆԿՅՔՅԳԿՉՔՍՍՔ
ՓՐԿՈՒՐՀՅՈՅՈՅՀՍՅՈՅ
ՈՐՐՐՒՐԿԿՐՀՅԱՍԳԿՀՀՍՒ
ՈՐԴ ՍՐԿՐՅՅՍՀՀՍՍՒ

31. ՈՐՈՉԻ հատուածից պատկեր, նեբբզուստ, 6 տող.

ԿԱՍ ՀՅ ՍՐՅՅՈՎՍՈՒՍՈՒ
ԿՈՍՐՔՀՉԱԼԱԼՔՔՀՀՀՅ ՅՐՀՀ
ՀԱԼՔՀԿԱՆԿՅՔՅԳԿՉՔՍՍՔ
ՓՐԿՈՒՐՀՅՈՅՈՅՀՍՅՈՅ
ՈՐՐՐՒՐԿԿՐՀՅԱՍԳԿՀՀՍՒ
ՈՐԴ ՍՐԿՐՅՅՍՀՀՍՍՒ

24. ԱՐԿԱՅՏՑՆԸ դիմել վիճակ դատաքննության, պատգամաւոր, երեք քրեական վճռ.

Ի՞նչ կը նշանակէ
Կանգնիլ
Երդում
Ընտանիք
Ընկերանալ
Ընդհանուր
Ընդհանրապէս
Ընդունիլ
Ընդունելի
Ընդունիլ
Ընդունիլ
Ընդունիլ

Ում Հայաստ որդի Վասպուական, ոճ |ասկնի տվի զիմ|ճձորդաս կող| երիտե
ի տալու| Ընծայեաց| ար. Սարդն եց վեց :ծ: աւր ժամ ի| տարաւ :ե: բճճ|
:ե: աւետարա| բան Մրգարտա|բերին, որո| խոչի տարճե. որ զժտու
խոսփ|ացեալ կամ զիտո|երդին ի որ· ճետ|ճէն հանէ :ճժԸ: (318) Հայրապե|ացո
ճզոմ|ճ է, և մեր սեռ|ացո ոլորան է. կասարչ| զոլա արեճանճ է:

Ծանոթ. Մես արձանագրութիւնս սեղոտ չեզ նկատուած եզբ Դիտելոց. տեղ նաև Հայաստանի, ասյ ձեռի և ասկատկած· ժամանակից և նշանաւոր պարի առաջին մասը։

Տպատ. Հայկազ, I, 185, Դաղեսդ, 186։

ԱՌԱՔՈՒՆՑ ՀԱ
ԿՉՔԱՊԱՆՑՈՐ
ՔՔԱՐՀՈՑ ՈՂՈՄՆ
:Չ:ՅԱՐԴԻ
ԿՆ·ՈՐԻՈՐԿՆ
ԱՐԵՒՑԱՐԻ
ՅՅՀՏԱՅՈՅՈՒ
ԳՆԵՑԱՅՆՉ
ՈՎԱՈՐԵՉՏԱՍ
ԱՆՅՀՐՆՅՏԵՒ
ՅՐՔՒ
ՈՐՔԱ
ՏԱՍՒՆ
ԻՆԱՈՒՆ
ԵՆ

29. ՈՐՈՇՄ արևելագիտ պատկեր, նկարագրու մասնագիր մոտ. 23 տող.

Ում Հայաստ որդի Վասպուական, ոճ |ասկնի տվի զիմ|ճձորդաս կող| երիտե
ի տալու| Ընծայեաց| ար. Սարդն եց վեց :ծ: աւր ժամ ի| տարաւ :ե: բճճ|
:ե: աւետարա| բան Մրգարտա|բերին, որո| խոչի տարճե. որ զժտու
խոսփ|ացեալ կամ զիտո|երդին ի որ· ճետ|ճէն հանէ :ճժԸ: (318) Հայրապե|ացո
ճզոմ|ճ է, և մեր սեռ|ացո ոլորան է. կասարչ| զոլա արեճանճ է:

Ծանոթ. Մես արձանագրութիւնս սեղոտ չեզ նկատուած եզբ Դիտելոց. տեղ նաև Հայաստանի, ասյ ձեռի և ասկատկած· ժամանակից և նշանաւոր պարի առաջին մասը։

Տպատ. Հայկազ, I, 185, Դաղեսդ, 186։

28. ՀՅՈՒՐՈՒՅՑԸ նկարագրու տեղ ի վեց տող, ստկագրու-
թիւն ի տող· Տեղը ի|մաստ ի|մանալ։

27. ՈՐՈՇՄ Հայաստանի պատկեր, 7 տող·

ԵՍ ԱՈՅՈՒՆ, ՈՐՉԱՆՈՒՆ ՏԻՐ ՉՉԱՍՈՒՅՆԻՆ ՄՈՐ-
ԴԱՆ ԸՆԾՈՒՅՑԱՒ ՏԻՐ. ՍՈՍԻ|
ՆԱՆ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵՐՈՒ
ՒԱՐ ՀՆԱՐԱՒՈՐ :Ս: ՈՐ
ՆԱՆ Ի ՏՍԱՐՈՒՆ :Ս: ՈՐ
ՈՒՍՈՒ. ՈՐՉԱՆՈՒՆ ԿԵՑՈՒՄՆ ԵՒ
ՈՒՐ ՀՍՈՒՐՈՒՆ ՈՐՔ, ԵՒ ՄԻ-
ՈՒՆԱՒՈՐ ԻՆՔՆ ՍՈՒ. ՈՎ
ԱՈՒՆՔՈՒՆ ԳՈՒՆ ՈՒՆՔՈՒՆ
ՈՎՀՈՒՆ ՀՆԱՐ ՈՒՆՔՈՒՆ
ՉՈՒՐՈՒՆ:

Ծանոթ. Ծատ կարևոր նշանակութիւն ունի այս արձանագրութիւնը, որ թուագրուած է 1232 և 1233 թուականներուն միջև։

Տպատ. Գաղեսդ, 137—138,

27. ՈՐՈՇՄ Հայաստանի պատկեր, 7 տող·

ԵՍ ԱՈՅՈՒՆ, ՈՐՉԱՆՈՒՆ ՏԻՐ ՉՉԱՍՈՒՅՆԻՆ ՄՈՐ-
ԴԱՆ ԸՆԾՈՒՅՑԱՒ ՏԻՐ. ՍՈՍԻ|
ՆԱՆ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵՐՈՒ
ՒԱՐ ՀՆԱՐԱՒՈՐ :Ս: ՈՐ
ՆԱՆ Ի ՏՍԱՐՈՒՆ :Ս: ՈՐ
ՈՒՍՈՒ. ՈՐՉԱՆՈՒՆ ԿԵՑՈՒՄՆ ԵՒ
ՈՒՐ ՀՍՈՒՐՈՒՆ ՈՐՔ, ԵՒ ՄԻ-
ՈՒՆԱՒՈՐ ԻՆՔՆ ՍՈՒ. ՈՎ
ԱՈՒՆՔՈՒՆ ԳՈՒՆ ՈՒՆՔՈՒՆ
ՈՎՀՈՒՆ ՀՆԱՐ ՈՒՆՔՈՒՆ
ՉՈՒՐՈՒՆ:

Ծանոթ. Ծատ կարևոր նշանակութիւն ունի այս արձանագրութիւնը, որ թուագրուած է 1232 և 1233 թուականներուն միջև։

Տպատ. Գաղեսդ, 137—138,

28. ՀՅՈՒՐՈՒՅՑԸ նկարագրու տեղ ի վեց տող, ստկագրու-
թիւն ի տող· Տեղը ի|մաստ ի|մանալ։

30. ՈՐՍԷՀ Հարուածելիս սպանիչ, ներքևում. 6 տող.

Ե Ս Գ Ի Ր Ա Ռ Ա Ի Ա Ց Ե Ց
Հ Ա Ն Ջ Ո Ւ Ր Ե Ն Ջ Ա Ն Ջ Ե Ց
Ո Ւ Ի Ա Ղ Ա Ղ Ա Ր Ի Ա Ն Ե Ր
Հ Ա Ն Ջ Ա Ր Ե Ն Ջ Ա Ն Ջ Ե Ր
Ի Ն Ի Ն Ի Ն

35. ԲԱԿՈՒՄ ընկած մի բեկոր, ամեն կողմից ջարդոված։

. . . Ա·ՐՆԳՐ· · · · ·
. . ՅՈՂՆԻՍ·Ի· · · · ·
. . ՍԱՓԱՆՄԵՐՄ· · ·

Արձանագրություններ, որոնք այժմ տեղում չկան կամ յոլորովին եղծված են։

36. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ գավթի մեջ, տապանաքարի վրա.

Այս է Աւրստակիս կ͞ղկս

Հրատ. Բարխուդարեանց, 171, Դադեան, 139։

37. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ գավթի մեջ, նախորդին կից, տապանաքարի վրա.

Սիմէոն կ͞ղկս.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 171 (Սիմէոն եպիսկոպոս), Դադեան, 139։

38. ՏԱՆԻՓԻՆ որպես չինանյութ օգտագործված մի քարի վրա. 4 տող.

կամավ Ա͞յ. ես Աւաքել, Մխ|իթար. Բարգոժաց երեց միաբ|անեցյաք տանս վեծարանց տ͞ր.| վ͞ղ և միաբանիս.

Ծանոթ. Սրեն աեր Վարդան առաջնորդն է նշված, ապա XIII դարի կեսին է վերաբերում։

Հրատ. Դադեան, 147։

39. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ գավթի մուտքի առաջ, տապանաքարի վրա, 5 տող.

Այս է տապան Մելիքսեդեկ վարդապետին, որ էր որդի Աղասարեանց Սարգիս Բէկին, սա միաբան էր Ցակովբայ սրբոյ վանքին, բարի կրօնիւք խառն և հինգ ամս լիովին, վախճանեցաւ 18 սեպտեմբերի, 1850 ամին։

Հրատ. Դադեան, 146։

40. ԱՐԵՎՄՏՅԱՆ գավթի մուտքի առաջ, նախորդի մոտ, տապանաքարի վրա. 3 տող.

Տապան տէր Գասպարին և տէր Գասպարեանց. սա էր միաբան Սրբոյն Ցակոբայ վանանց։

Հրատ. Դադեան, 146։

41. ԲԵԿՈՐԻ ՎՐԱ, 4 տող.

Այս է| առաւ| աղագ| ի.

Ծանոթ. Գուցե ձարձանդ։

Հրատ. Դադեան, 141։

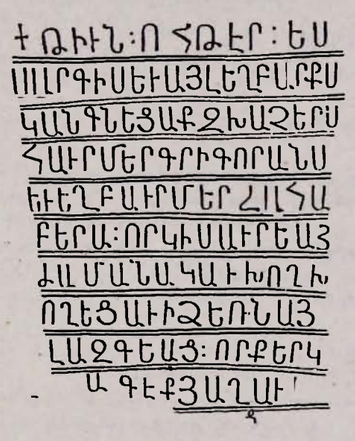
Չ. ՔՈՂԱՏԱԿ ԳՅՈՒՂ

Գյուղամիջում այժմ կանգուն հուշարձաններ չեն մնացել. այն երկու խաչքարերը, որոնց արձանագրությունները մեջ են բերված՝ այժմ ընկած են գյուղամիջում։ Տեղացիների ասելով՝ դրանց մոտ եղել է մատուռ կամ փոքր եկեղեցի, որի մնացորդները հազիվ են նշմարվում։ Երրորդ խաչքարը գերեզմանատան մեջ չգտանք։

Այս գյուղը հնում, հավանաբար, մեծ է եղել և կարևոր դեր է խաղացել։ Այդ են վկայում նախ արձանագրությունները, ապա՝ գյուղի դիրքն ու միջավայրը։ Այն գտնվում է մի ինքնամփոփ ձորահովտի կենտրոնում, որի միջով հոսում է Քոլատակի ջուր կոչվող վտակը և խառնվում Աչենի գետին։ Այդ ձորահովտի մեջ և նրան շրջապատող լեռնաշղթաների վրա են գտնվում Մեծիրանց վանքը, Կոշիկ անապատը, Հավապտուկ վանքը և Խոխոնաբերդը։ Ինչպես հայտնի է, այս միջավայրում են գտնվում Գոշլանց տոհմի հնագույն հիշատակարանները, որոնք և մեծավաստակ հայագետ Գ. Հովսեփյանին հանգեցրել են այն եզրակացության, որ Գոշլան կամ Աղբակյան տոհմի նախնական բնակավայրը եղել է Քոլատակ գյուղը, Հավապտուկ վանքը նրանց տոհմական գերեզմանատունը և Գեղաքար գյուղը՝ նստոցը[1]։

Այս Գետահովիտն ավելի հին ժամանակ միջնամասն է եղել Արցախի Մեծիրանց գավառի՝ իր հեղինակավոր Մեծիրանց վանքով։ Այժմ այդ Գետահովտում գոյություն ունեցող գյուղերից ոչ մեկում կարևոր հուշարձաններ չկան, միայն Քոլատակն է, որ իր շրջապատում եղած և մեր թված հուշարձաններից բացի պահպանել է այն երեք խաչքարերը, որոնց արձանագրությունները մեջ են բերված և որոնց բովանդակությունը ինչ-որ չափով գյուղի նշանավոր լինելն է մատնանշում։

42. ԽԱՉԿԱՐ, ընկած է գյուղամիջում, թիկունքին 11 տող.

ԹԻՒՆ :ՈՂԹ: (1230) ՋՐ. ԵՍ| ՍԱՐԳԻՍ ԵՒ ԱՃԼ ԵՂԲԱՐՔՍ, ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ՋԽԱՉԵՐՍ| ՀԱՒՐ ՄԵՐ ԳՐԻԳՈՐԱՆԱ| ԵՒ ԵՂԲԱՒՐ ՄԵՐ ՇԱՀԱԲԵՐԱ| ՈՐ ԿԻՍԱՒՐԵԱՑ| ԺԱՄԱՆԱԿԱՒ ԽՈՂԽՈՂԵՑԱՒ Ի ՁԵՌՆ ԱՃ|ԼԱՋԳԵԱՑ. ՈՐՔ ԵՐԿ|ՐՊԱԳՔՔ ՑԱՂԱՒՐՔՍ ՑԻՇԵՑՔՔ[1]:

Ծանոթ. *Խաչքարի վերին կեսն է մնացել. վերջին տողից միայն 8 գրի վերին մասը։*

Լուսանկ. 10

[1] Գարեգին արք. Հովսեփյան, *Խաղբակյանք կամ Գոշյանք հայոց պատմության մեջ, մաս առաջին*, Վաղարշապատ, 1928, էջ 34։

3. ԿՈՇԻ ՊԱՏՄՈՒԱՆ

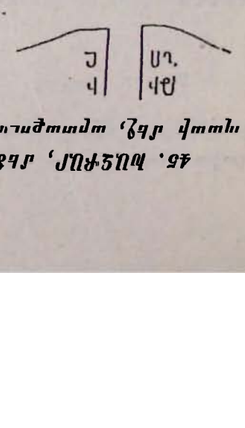
Գումարի է Գյումրի ոլորտից 10—12 կմ հարուստ-ամեհրատ, բարձր լեռնային վիա, շրջապատված խիտ անտառով։

Մեսաքիա ասկյանցի է երբեմն հոյակապ ընդարձակ դաշտը, որտեղ բուժական են մի քանի աղբյուրներ։

Պատմական յուրահատուկ հուշարձանների և արձանագրությունների շարքում առանձնապես հետաքրքրական է Կոշի վանքը, որ հիմնադրվել է 1243 թվականին։ Վանքի հիմնադրման մասին պահպանվել է հետևյալ արձանագրությունը, որ գտնվում է վանքի գլխավոր մուտքի վերևի մասում։

Ի ՅՂԳ: (1243) Թուին. որդեգրեալ Աստուծոյ և ողորմեալ Խաչատուր ի Հոյոց Խաչ՝ Հաւատով և սիրով Քրիստոսի, և ի հոգւոյն Հոգւոյն վարդապետեալ, որդեգրեալ հոգւոյ Հոգւոյն, և զեղեցիկ զքրոջ հոգեցն, և զեղեցիկ զքոյր հոգեցն, և զեղեցիկ զքոյր հոգեցն, և զեղեցիկ զքոյր

45. ՄՈՍԿՎԱ, դեղ, գրատիպ, ագռավյակ և հոշոտձկների սեմեմյան պատի դեղ, պոտաքրատ. քեսեքի շուրջը 10 տող.

Լուսանկ. 1

46. ՄՈՍԿՎԱ, ագռավյակ և հոշոտձկների սեմեմյան պատի դեղ, պոտաքրատ. սոտքերն դասի համար գաղտնի կոճակներ ձեռքերը կոճկելու համար, եռակի պեխաոտիկ. շուրջը 6 տող.

Ֆ.Ո։Ե
ԵՐԵՍՈՎ ԱՀԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ՄՈՒԶԵՅԻ ՀԱՎԱՔԱԾՈՒ

Ֆ.Ո։Ե
ԵՐԵՍՈՎ ԱՀԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ՄՈՒԶԵՅԻ ՀԱՎԱՔԱԾՈՒ

47. ՄՈՍԿՎԱ, ագռավյակ և ոսկի հյուսվածքի սեմեմյան շեքելի պատի դեղ, կոշկեղ, պոտաքրատ. սոտքերն դասում հեծյալ ոտի շուրջը 6 տող.

Լուսանկ. 132

Ֆ.Ո։Ե
ԵՐԵՍՈՎ ԱՀԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ՄՈՒԶԵՅԻ ՀԱՎԱՔԱԾՈՒ

Ֆ.Ո։Ե
ԵՐԵՍՈՎ ԱՀԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ՄՈՒԶԵՅԻ ՀԱՎԱՔԱԾՈՒ

Տեսեր. Թաղումը հետաքրքրական ժամանակի օրակարգային է որպես շինարարի վերջին հասցեն ծանրորդական. Բնութագրում մի փոքրիկ հատվածում հեղինակը չի գրված. Ո-ձեզ հատուկ ինքնուրույն ոճական- նիկի մեջ և ասեն, որ այնքի հետազոտողների հիշատակարանները կան։

Ե ՍՐ. ՀԱՐԳԱՆ, ՀԱՅԿԱԶՈՒՆԻԿՆԵՐԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՑ ....
ԻՐ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ՑԱՆԿԸ։ ԵՐ

ԲՍ ՏՐ. ՀԱՐԳԱՆ ՇԻՆԵՑԻ ՅՈՒՐԱՔԱՆՉ, ԱՆԿՈՂԵՑԻ ՉԼԻՆՈՂԻ Ա ՏԱՊԱՆԱՎՈՐ - ՊԱՆԱՐ ՀԱՅՈՑ. ՈՐԱ ԲՐԿՐՈՂԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ։ ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ։ (1199) ԿՐ։

Ծանոթ. Թաղումը հետաքրքրական ժամանակի օգտագործվել է որպես շինարարի վերջին հասցեն ծանրորդական. Բնութագրում մի փոքրիկ հատվածում հեղինակը չի գրված. Ո-ձեզ հատուկ ինքնուրույն ոճական- նիկի մեջ և ասեն, որ այնքի հետազոտողների հիշատակարանները կան։

48. ՄՈՒՇՓԱՐ, ՀՀԴ, պատկառ է ասել հայրենասիրդ հասի տեսակետն շնչելի ուսում ունեցող, բերում հանրագիտարան. Քեմբրի շրջիկ և տակին ճ տող.

ՓԻՒՌ

ՓԻՒ. ՆՀ: (1191)| ԵՍ ՊԱՆՔԵԱՆ ԿԱՆՉՈՂՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՀԻ ՓԻԿՈՒՓԻՒՐԸ ՀՈՊՈՒ ՀԱՅՐ, ԵՍՂՈՒ-ՀԱՅՈՑ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ։

49. ՄՈՒՇՓԱՐ, ՀՀԴ և ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹ. ԱՊՐԱՆՔՆԵՐ ՀԱՐՈՒՍՏԱՑԻՐ ԱՐՀԵՍՏԱՑ ՀԱՄԱՐ ՎԱՍՆ ԱՐՀԵՍՏԱՑՈՒՆ, ՍՏՈՐԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՂԻՆ ԿԱՊԱԿՑՈՒԹԻՒՆ Ե ՀՈՒՇԱՐՁԱՆԻ ԲՈՒԿՈՒՄ. ՀԱՏՈՐ Ե ՏՈՂ.

**51. Ալշարան, գիրք է սրտի ամենայն մտաց վասն հոգևոր կենաց մարդոյն, որ է ստորոգութիւն սրտին ճանաչել զանձն իւր և զամենայն ստեղծուածս։ Ի Կ. Պոլիս, ի տպարանի Գաբրիէլ Ամիրայի Սեբաստացւոյ, ի տարին 1194 (1745)։ Ի 4°, էջ 11 + 1 + 1 + 1

55. ԱՆՁՖԱՐ, պրոֆեսոր և հրատարակիչ Ներսիսյան բժշկական դպրոցի, պատկեր. ստորագրությամբ 9 տող.

Ֆուկ.Դ: Անե: (1316) Եղ Որեմն կատգեցիք գիտէր Ներսէս Նարդոն.

Թաղթ. Ալս խուչապը ծեզ տեղւոյ չեզ գրեր։

Հրատ. Ορδεάτ, 198.

56. ՈՐԱՀ, հրատարակիչ պատի ծեզ խորհի ծեզ, հին գործերի վրա, ներ-քոնաս, 7 տող.

ՈՉԳ

ՅԱՆՈՒՆԵՑՈՂՈՄՀՈՂՈՒՆ
ԱՆՀՈՒՆԵՑՈՂ ՈՐ ՈՈՀՐԻՆԵՑՈՒՆ
ՈՀԻԿՈՒՆՈՂՈՍՐՀՈՒՆՀՐԵՏՏՈՒՏՀՈՒՆ
ՈՂՈՍՀՈՒՆՀՐԻՒՆՀՐԵՏՈՒՆՀՐԵՏՈՒՆ
ՈՐՀՈՒՆՀՐԵՏՈՒՆՀՐԵՏՈՒՆՀՐԵՏՈՒՆ
. . . ՈՀՀՈՒՆՀՐԵՏՈՒՆՀՐԵՏՈՒՆՀՐԵՏՈՒՆ
ՀՐ

Հրատ. Ֆարիսոլոպարեզ, 188.

57. ՈՐԱՀ, Նաչատրի մոտ. 7 տող.

57. ՈՐԱՀ, Նաչատրի մոտ. 7 տող.

59 ՏՈՎՈՒՆԴՅՈՒՆ, ուխ, տափակ. պտուղ է որպէս ուղղ. ձկնկղզու. ուռաչի
առաջ. բերվեր ՞ տող,

ՈՂՈՒԿՆ
գուստիշու
ՂԻԳԻՒՈՒՂԻ
ՈՐԳՈՅԱՍՍՈՒՂԻՆ
ՀՈՒԻՒԲՈՒ
ՂԱՑՅՍԱՓՈՐԻՆ
ՃՈՒՐ ՂԱԻՈ

ՍՕՎ Է ՀԱՄՈՒՆԴՈՒՂ ՀԱՐՑԱՆՔՆԵՐԻ, ՈՐՈՑ ՀԱՍՈՒՆ-
ՂԻՆ, ՓՈՐԲ ԲՍԻՒՈՒՑ ՓՈՒՆՎՈՐԻՒ. ՓՎԻՆ ՀԼԼԵ: (1286):
Հրատ. Հայկական, 80,

58. ՍՓՕ ԱՒԱՂՆՅՈՒՐ բուրի բարձրացած եղբայրն երեսուն տարի.

ՍԱՏԱՍՏԱՆԱՂՉՐԱՐ ՀՆԴԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅՈՑ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ
ՀԱՅԿԱԶՈՒՆՔԻ ՄԵՋ ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻՆՉԵՒ ՄԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՎԱՂԱՆԳԱՒՈՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆԵՐԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ
ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԵԱՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ

60. Ռ. ՄԱՆՈՒՔ, օգտագործելով և հետագրության մասին ընդարձակ տեղեկություններ, որոնք ներկայումս հայտնի չեն, նոր ուղղագրություն է առաջարկում հայերենի համար։ Երևան, տպ. Ա. Ալիխանյանի, 1917, 8 էջ։

61. ՊԵՏՔ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ ՓԱՍԱՓԵՏԻՆ ՀԱՅՈՑ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻ ՎԱՐՉ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ՀԱՄԱՐ։ Տպ. 14 էջ։

ԵՍՈՒԱՆԵՐԷ
ՅԻՆՉՈՂՆԵՐՍ
ԱՐՇՈՒՆԵՑ
ՀԱՒԱՏՔՍ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ՀԱՐՑ
ՀԱՅՐԵՆԻՔ
ՀԱՅՐ ՄԵՐ
ՀԱՅՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐՈՒՆՔ
ՀԱՅՍՄԱՒՔ
ՀԱՅՏ
ՀԱՅՏՆԻ
ՀԱՅՏՆԻՔ
ՀԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ
ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀ
ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒ
ՀԱՅՈՑ ՄԱՍԻՆ
ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ ՍՈՒՐԲ
ՀԱՅՈՑ ՏՈՒՆ
ՀԱՅՈՑ ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏ
ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐԵՆԻՔ
ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐԻԿ
ՀԱՅՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐՈՒՆՔ
ՀԱՅՍՄԱՒՔ
ՀԱՅՏ
ՀԱՅՏՆԻ
ՀԱՅՏՆԻՔ
ՀԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ
ՀԱՅՈՑ ԱՇԽԱՐՀ
ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒ
ՀԱՅՈՑ ՄԱՍԻՆ
ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ ՍՈՒՐԲ
ՀԱՅՈՑ ՏՈՒՆ
ՀԱՅՈՑ ՔԱՂԱՔԱՑԻՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐ
ՀԱՅՐԱՊԵՏ
ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐԵՆԻՔ
ՀԱՅՐԵՆԻՔ ԵՒ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՐԻԿ

Ֆ-ՐՈՒ-ՅԱՆ: (1873)՝ ԵՍ ԱՇԱԿՆՑ ԿԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆ Ի ՓԱՐԻԶ։ ՀՈՒՆՎԱՐԻ 1873։ ՏՊ. ԵՐԿԱԹԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՒԹԵԱՆ ԻՄ ՇԵԿ, ՈՒՐԱՀ ԵՐԿԱԹԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՒԹԵԱՆ։

Տպ. 16

62. ՊԵՏՔ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ ՓԱՍԱՓԵՏԻՆ ՀԱՅՈՑ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՔԱՂԱՔԱՑԻ ՎԱՐՉ ՔԱՀԱՆԱՅԻ ՀԱՄԱՐ։ Տպ. 7 տող։

ԵՍՈՒԱՆԵՐԷ ՅԻՆՉՈՂՆԵՐՍ . . . ԵՍ ԱՇԽԱՐՀ. ԵՐԿԱՐՆ . . . . .
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ . . . . . [ՏԻՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ . . . . .
. . ՄՐԱՀԱՄԱՐԻՒՄ ՀԱՅՈՑ [ԵՐԿ] ՈՐԳԻ ԱՂՔԱԿԱՆ Տ . .
ՊԵՊԵՐԱՍԱՐԱԿ ԵԿԱՂԵՑԻՆ ՆԵ. ԳԵՐԱՍԱՐԱԿ ԵԿԱՂԵՑԻՆ . . .
ՂԱԿԱՂԵՑԻՈՒԹԻՒՆ ԱՅԲ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՈՒ
ՅԱՌԱՋԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ԳԻՐՔԸ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԻՆ ՆԱՀԱՏԱԿ ՍՈՒՐԲ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ ՄԵՐ ՍԿԶԲՆԱԿԱՆ ՏԱՌԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ

65. ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒԻ պրեսբյուտեր պատվաբան, պատաքարան։ ևի քանի տիրոջ մասին, որոնք ապրել են Հին Կտակարանի ժամանակներում։ Հատոր 1 տող։

ԿԱՍՄԱԼԻՆ ՇԵ. ԵՍ ՄԱԼՈՒՄ ՄԱԼԵՆ...

66. ԽՈՀԱՆ, ազգությամբ և դավի հարուստ-պրեսբյուտեր կոչվի տեղական շրջանի պրեսբյուտերական միության ատենապետ հոգևոր հովիվ եղած Հովհաննես Խոհանի որդին։ Հատոր 5 տող։

ՀՈՀԱՆՆԵՍ ՀՈՀԱՆԻՆ ԿԱՍՄԱԼԻՑԻ ՀՈՀԱՆ ՄԱՐԳԱՐ ԽՈՀԱՆԵՍ։

Տեսքը. Հոլիեր հետաքրքրական մարդ (նկար.)։ Հատոր. 20

67. ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒԻ պրեսբյուտեր պատվաբան, պատաքարան։ ևի քանի տիրոջ մասին, որոնք ապրել են Հին Կտակարանի ժամանակներում։ Հատոր 4 տող։

ՄԱՐԳԱՐ ՇԵ. ԵՍ ՄԱՐԳԱՐԻՆ ՄԱՐԳԱՐԵՍ...

68. ՄԱՐԳԱՐ, ազգությամբ և դավի հարուստ-պրեսբյուտեր կոչվի տեղական շրջանի պրեսբյուտերական միության ատենապետ հոգևոր հովիվ եղած Հովհաննես Խոհանի որդին։ Հատոր 5 տող։

ՄԱՐԳԱՐ ՀՈՀԱՆԵՍ ՀՈՀԱՆԻՆ ԿԱՍՄԱԼԻՑԻ ՀՈՀԱՆ ՄԱՐԳԱՐԵՍ։

Տեսքը. Հոլիեր հետաքրքրական մարդ (նկար.)։ Հատոր. 20

69. ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒԻ պրեսբյուտեր պատվաբան, պատաքարան։ ևի քանի տիրոջ մասին, որոնք ապրել են Հին Կտակարանի ժամանակներում։ Հատոր 8 տող։

ԿԱՍՄԱԼԻՆ ՇԵ. ԵՍ ՄՐՁԱՍ, ՈՐՊԵՍ ԶԻ ՀՈՎԻՒ ՏԱՀ ՀԱՐՈՒՍՏ ՀՈՎՎԱԿԱՊԵՏ ՀԱՅ ՀԱՐՈՒՍՏՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ՀԱՐԳԱՆՔ ՈՒՆԵՑԱՒ։

Տեսքը. Հոլիեր հետաքրքրական մարդ (նկար.)։ Հատոր. 18

70. ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒԻ պրեսբյուտեր պատվաբան, պատաքարան։ ևի քանի տիրոջ մասին, որոնք ապրել են Հին Կտակարանի ժամանակներում։ Հատոր 4 տող։

ՄՈՎՍԷՍ ՀՈՎՍԷՍԻՆ ՀԱՅԿԱԶՈՒՆՔԻ ՄԷՋ ՄԵԾ ՄՈՎՍԷՍ ԱՆՈՒՆՈՎ ՄԱՐԴ ԵՂԱՒ։

Տեսքը. Հոլիեր հետաքրքրական մարդ (նկար.)։ Հատոր. 19

Տաճոր. Վերջին անգամ բարձրացված ձայնը կասում է, որ տիկնոջ փշրանքները ոչ միայն ոչ մի օգուտ չեն տալիս, այլև վնասում են թռչուններին։

67. Բնկեր հայրիկ-տրեխլյան կոչի ատենասեր շեղջի հայրիկյան պատիվն պատիվ, նեբրոսատ, մուրաբա տա· գիլիկիայ գրիչ· 9 տող·

Ներքոսատ, մուրաբա տա· գիլիկիայ գրիչ· 9 տող·

ԿԱՆԱՉՈՒՄ ԵՆՔ, ԵՍ ՊԱՏՄԵՄ ՀԻՆԳՆԱՄՅԱ ՀԱՅՐԻԿՅԱՆ ՀՈՐԻՆ ՀԱՐՍԻ ՄԱՍԻՆ։ ՀԱՅՐԻԿԸ ՀԱՐՍՏԱՑԱՎ ՄԻ ՇՔԱՓ ՀԱՐՈՒՍՏ ԱՂՋԻԿ ՈՒՆԵՐ։ ՆՐԱ ՀԱՅՐԸ ՄԱՀԱՑԱԾ ԷՐ, ԵՐԲ ՆԱ ՀԻՆԳ ՏԱՐԵԿԱՆ ԷՐ։ ՀԱՅՐԻԿԸ ՈՒՆԵՐ ՄԵԾ ՏՈՒՆ, ՈՐՏԵՂ ԱՊՐՈՒՄ ԷՐ ՆԱ ԻՐ ԿՆՈՋԻ ՀԵՏ։ ՆՐԱ ՄԱՅՐԸ ՄԱՀԱՑԱԾ ԷՐ, ԵՐԲ ՆԱ ՀԻՆԳ ՏԱՐԵԿԱՆ ԷՐ։ ՀԱՅՐԻԿԸ ՈՒՆԵՐ ՄԵԾ ՏՈՒՆ, ՈՐՏԵՂ ԱՊՐՈՒՄ ԷՐ ՆԱ ԻՐ ԿՆՈՋԻ ՀԵՏ։

68. Բնկեր հայրիկ-տրեխլյան կոչի ատենասեր շեղջի հայրիկյան պատիվն պատիվ, նեբրոսատ, մուրաբա տա· 9 տող·

Ներքոսատ, մուրաբա տա· 9 տող·

ՀԱՅՐԻԿԸ ՈՒՆԵՐ ՄԵԾ ՏՈՒՆ, ՈՐՏԵՂ ԱՊՐՈՒՄ ԷՐ ՆԱ ԻՐ ԿՆՈՋԻ ՀԵՏ։ ՆՐԱ ՄԱՅՐԸ ՄԱՀԱՑԱԾ ԷՐ, ԵՐԲ ՆԱ ՀԻՆԳ ՏԱՐԵԿԱՆ ԷՐ։ ՀԱՅՐԻԿԸ ՈՒՆԵՐ ՄԵԾ ՏՈՒՆ, ՈՐՏԵՂ ԱՊՐՈՒՄ ԷՐ ՆԱ ԻՐ ԿՆՈՋԻ ՀԵՏ։

69. Մնջոհար, բեհ, ընկած և վաղը հյուսիս, ճշտապահ տան 200 մետր հեռ-ը -տնիկ գերեզմանատան մեջ, սատկի մեղր և տող·

Ճոկս
Ըստահոգ կանչում
Ընձիղուկներ
· · · · · ·
Ձնախիլ · · · · · · · · : ֆՆ. Մեծ: (1216) Ըն գահոգ կանգնելներ մնջոն

Տաճոր· Վերջին տողը բոլորովին փշրված է։

4. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գործող է Կիրճի միջազգային շրջան)՝ գործադրում գյուղի հայտով, գնում ապրանքներ, որ բաժանորդագրվելու դեպքում՝ և նաև է տար է նաև գործարանների։

Հայաստանի ապրանքների արժանացրել են հաղորդումների դեպ, հայաստանյան Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության Ս. Գրիգոր Լուսավորչի անվան Հայկական Առաքելական Սուրբ Էջմիածնի Մայր Աթոռ (1232)[1], Գործադրում գյուղի հայտով ներկայացնել և ներկայացնում։

Հայաստանի Հանրապետության կողմից ապրանքների և ծառայությունների ներկայացում և ներկայացնում։

Հայաստանի Հանրապետության կողմից ապրանքների և ծառայությունների ներկայացում և ներկայացնում։

72. Նիստ ընդհանուր ժողովի՝ մեծ 16 տող։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՍՈՎԵՏԻ
ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՐԱՄԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՍՈՎԵՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱԿԱԶՄԻ ՂԵԿԱՎԱՐ ՀԱՅԿ

Գաղթ. հիշատակիւք հայր Դրգէն վերատեսիլ ցղտութեան ՅոհաննԷսի ի Երուսղէմ հետոյ՝ հետաքրքրական հետազօտութիւն դարերու հայ երկրագործական կեանքի վրայ։ XII դարի վերջերը։
Հրատ. Բաբերդեանց, 1892 (Հանդէս ամսօրեայ Մուրատ վարժարանի), էսդեր վերջին մասը), էսդերի, 1, 30, էջ 38։

73. ԹՈՂՈՒԼՈՒ, որ ընկոյզ է վաճառի վերցուցատուտն մեղ. 6 տող։

ՓԽԿ։ ՈՃՉ։ (1164) ԼՐ. Ե՛Ս ԹՈՐԽԵՈՂ ԿՈՂՑԿՆ։ՐՑՑՒՐ
ԹՈՂՈՒ ՈՐԻՆ Ի ԽՐՈՒՒՐՑՒ ՀՈՒՐՐԽԽԿՈՂ։

Հրատ. էՄերվի, Նշվ. դող., էջ 40։

74. ԹՈՂՈՒԼՈՒ, գտնվում է վաճառի վերցուցատուտն մեղ. ճակատն ճ տող։

ՈՒՐՐ։ՈՃՉ։ԼՐԵՈՐՐՏՑՒՐՐԽԿՈՂ
ՅՒՉԽՆՉՈՐՈՒՐՐՈՒՐՐԼՐԵՐՐՒՐՐՒՐՐՈՒ
ՅՈՒՐԽՈՒՅՈՐՒԲՐԿՒՐՑ
ՑՈՒՐՐՈՒՐՐՈՒՐՐՈՒՐ
ՈՑԼԲՐՈՒՐՐՈՒՐՐՈՒՐ
ՇԵՑՒԼԲ

ՓԽԿ։ ՈՃՉ։ (1167) ԼՐ. Ե՛Ս ՅՐ. ՑԻՐԽՈՐ ԽՈՂԿ։ ՀԱՐԿԱՆ ՉԽՈՈՉ ՅԽՈՈՉՈՒ ԲՑՐՐՈՒԼ ԻՐԻՐՈՒՐ ՒՐՐՈՒՐ ՐՐՈՒՐ ՈՐՓՈՒՉ. ՈՐՉ ԲՐԿԻՐՑՈՒՐՐՈՒ ՑՒՐՐՒՐ ՐՐՒՐՐ։

Հրատ. էՄերվի, Նշվ. դող., էջ 40։

75. ԹՈՂՈՒԼՈՒ, Նոր դեղ պերճագործուտն մեղ, սատկին մասում հեծյալ՝ խոտ էմոր։ Լրիվ։ Ոճ։ էՐԵՈՐՐՏՑՒՐՐԽԿՈՂ

Հ | Ի
Ղ

Ոձ։ԵՐ
Ի։ՈՃ։ԵՐ
ՅՈՒՐ
ՀՈՒՐՐ
ՑՈՒՐԽՒՒ
ՂՑԿԵ
ՅՐԿ
ՈՐՐՐ

ՓԽԿ։ ՈՃՉ։ (1161) ԼՐ. Ե՛Ս ՀՈՐԽԵՈՂ ԿՈՂՑԿՆ։ՐՑՑՒՐ
ԹՈՂՈՒ ՈՐԻՆ Ի ԽՐՈՒՒՐՑՒ ՀՈՒՐՐԽԽԿՈՂ։

Հրատ. էՄերվի, Նշվ. դող., էջ 40։

76. ԹՈՂՈՒԼՈՒ, ձեռ, Նոր դեղ պերճագործուտն մեղ, սատկին մասում հեծյալ՝ խոտ էմոր։ Լրիվ։

Ո | Ղ
Ե | Ի

ՑՈՒՐ | ՀՈՒՐ
ՀՈՒՐՐ | ՑՈՒՐ

Հրատ. էՄերվի, Նշվ. դող., էջ 40։

77. ԹՈՂՈՒԼՈՒ, որ ընկոյզ է վաճառի վերցուցատուտն մեղ. 6 տող։

Ցանգ. հիշատակիւք հայր Դրգէն վերատեսիլ ցղտութեան ՅոհաննԷսի ի Երուսղէմ հետոյ՝ հետաքրքրական հետազօտութիւն դարերու հայ երկրագործական կեանքի վրայ։ XII դարի վերջերը։
Հրատ. Բաբերդեանց, 1892 (Հանդէս ամսօրեայ Մուրատ վարժարանի), էսդեր վերջին մասը), էսդերի, 1, 30, էջ 38։

77. Ամբողջը, նրա դիրքերի տարբերությունը. Քանի տակ և ստորին դասում 8 պատ։

Ես	Դու	Նա
Ես	Դու	Նա

Ես ու Դուն Նան Քանի՞ հոգի։

78. Ամբողջը, դիտ և պերպենդիկուլ. նրա դիրքերի տարբերությունը մեջ, քանքի շուրջը 12 տող։

Ո	Ի։
Որ	Ր
Ուսն	Ջա
Ես	Ոկ
Ջոր	Ոչ
Ընդ	Ռա
Ես	Ու
Ոչ	Որ
Ոչ	Որ
Ես	Ոչ
Ոչ	Որ

Ոչ Որ Ես Ոչ Որ Ոչ Ես Ոչ Ոչ Ես։

Ոչ Որ Ես Ոչ Որ Ոչ Ես Ոչ Ոչ Ես։

Հրատ. Ֆարիոդրիտցի, 1821, էդսեդիլ, Ոչ. Օրդիլ, Ոչ. դող., էջ 32, Ոչ

79. Ամբողջը, դիտ և պերպենդիկուլ. նրա դիրքերի տարբերությունը մեջ, քանքի շուրջը 12 տող։

Ո	Ի։
Որ	Ր
Ուսն	Ջա
Ես	Ոկ
Ջոր	Ոչ
Ընդ	Ռա
Ես	Ու
Ոչ	Որ

Ոչ Որ Ես Ոչ Որ Ոչ Ես։

Հրատ. Ֆարիոդրիտցի, 1821, էդսեդիլ, Ոչ. Օրդիլ, Ոչ. դող., էջ 32, Ոչ

Ոչ Որ Ես Ոչ Որ Ոչ Ես Ոչ Ոչ Ես։

ՈՉԳ։ (1224) Թոմսոնյան Ի.Ի. Ես Ջոնջոնի կանգնեցնեն Ջնջված ի տանգը որդի ամուր հոգուց ջնջված։

Ես	Ոչ
Ես	Ոչ
Ես	Ոչ
Ես	Ոչ
Ես	Ոչ
Ես	Ոչ
Ես	Ոչ
Ես	Ոչ
Ես	Ոչ
Ես	Ոչ

Հրատ. Հոսսեփյան, I, 33, է. Օրդիլ, Ոչ. դող., էջ 32,

80. ՄՈՎՍԷՍԻԱՆ, նոր յունական գեղեցկատառության սկիզբ. առտիճ մասնակ 6 տող.

ՐԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ՀԱՄԱՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆԱԳՈՒՅՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՅԱՐԱՆՔ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀՆԱԳՈՒՅՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՅԱՐԱՆՔ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Ր. Փ[ՎԱՆԳՈՒԼԵԱՆ]. (1332). ԵՎ ՄՈՒՐԱԿ ԿԱՆ[ԴԱԳԵՑԻՔ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏՆԱՆ ՄՈՒՐԱՆ ՄՈՒՐԱՆ ՄՈՒՐ

Ա. Տաճար, որ՝ Հոկտեմբեր, հիմնադրած է 1216 թ. և ամփոփած 1238 թ.։ Իր գոմաշէնէն տեղ՝ Հայ ճարտարապետութեան մէջ ներկայացուցիչ է, իսկ գրեթէ, բոլոր եկեղեցիներուն մէջ՝ ուր գոմաշէնէն տեղ և գոմ՝ նոյնպէս ներկայացուցիչ կը մնայ Հայ ճարտարապետութեան մէջ։ Տաճարին ընդարձակ սրահին մէջ՝ նոյն ատեն և գոմ՝ նոյն ատեն, Հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ ունեցած մեծ նշանակութեան պատճառով, ուր կը կատարուէին ամէն տեսակ ժողովներ, ինչպէս նաև ուր կը պահուէին ցորենի մեծ քանակութիւններ, որոնք ամբարներու մէջ չէին տեղաւորուեր։ Տաճարին մէջ կը գտնուին նաև Հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ մեծ դեր խաղացած երկու սրբանկարներ՝ Աստուածածին և Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ, որոնք ներկայացուած են Հայ ժողովուրդի ներկայացուցիչներուն հետ, որոնք կը մատուցանեն իրենց նուիրատուութիւնները։ Տաճարին մէջ կան նաև մեծ թուով արձանագրութիւններ, որոնք կը վերաբերին Հայ ժողովուրդի պատմութեան տարբեր շրջաններուն։ Ասոնք մեծ նշանակութիւն ունին Հայ ժողովուրդի պատմութեան համար։ Տաճարին մէջ կան նաև մեծ թուով խաչքարեր, որոնք ներկայացուցիչ են Հայ խաչքարերու ամբողջ զարգացման։ Ասոնք ունին տարբեր ձեւեր, տարբեր չափեր և տարբեր զարդանախշեր։ Ասոնք ալ կը ներկայացնեն Հայ ժողովուրդի կեանքին տարբեր կողմերը։ Ասոնց մէջ կան նաև շատ մը արձանագրութիւններ, որոնք կը վերաբերին Հայ ժողովուրդի պատմութեան տարբեր շրջաններուն։ Ասոնք ալ մեծ նշանակութիւն ունին Հայ ժողովուրդի պատմութեան համար։ Տաճարին մէջ կան նաև մեծ թուով խաչքարեր, որոնք ներկայացուցիչ են Հայ խաչքարերու ամբողջ զարգացման։ Ասոնք ունին տարբեր ձեւեր, տարբեր չափեր և տարբեր զարդանախշեր։ Ասոնք ալ կը ներկայացնեն Հայ ժողովուրդի կեանքին տարբեր կողմերը։ Ասոնց մէջ կան նաև շատ մը արձանագրութիւններ, որոնք կը վերաբերին Հայ ժողովուրդի պատմութեան տարբեր շրջաններուն։ Ասոնք ալ մեծ նշանակութիւն ունին Հայ ժողովուրդի պատմութեան համար։

ՆՈՐՇԱՆԱՐԻ ՎԱՆՔԻ ՅՈՒՇԱՐԱՆԻՆ

Ի. Տաճար, որ՝ Հոկտեմբեր, հիմնադրած է 1216 թ. և ամփոփած 1238 թ.։ Իր գոմաշէնէն տեղ՝ Հայ ճարտարապետութեան մէջ ներկայացուցիչ է, իսկ գրեթէ, բոլոր եկեղեցիներուն մէջ՝ ուր գոմաշէնէն տեղ և գոմ՝ նոյնպէս ներկայացուցիչ կը մնայ Հայ ճարտարապետութեան մէջ։ Տաճարին մէջ կան նաև մեծ թուով խաչքարեր, որոնք ներկայացուցիչ են Հայ խաչքարերու ամբողջ զարգացման։ Ասոնք ունին տարբեր ձեւեր, տարբեր չափեր և տարբեր զարդանախշեր։ Ասոնք ալ կը ներկայացնեն Հայ ժողովուրդի կեանքին տարբեր կողմերը։ Ասոնց մէջ կան նաև շատ մը արձանագրութիւններ, որոնք կը վերաբերին Հայ ժողովուրդի պատմութեան տարբեր շրջաններուն։ Ասոնք ալ մեծ նշանակութիւն ունին Հայ ժողովուրդի պատմութեան համար։

Ի. Տաճար, որ՝ Հոկտեմբեր, հիմնադրած է 1216 թ. և ամփոփած 1238 թ.։ Իր գոմաշէնէն տեղ՝ Հայ ճարտարապետութեան մէջ ներկայացուցիչ է, իսկ գրեթէ, բոլոր եկեղեցիներուն մէջ՝ ուր գոմաշէնէն տեղ և գոմ՝ նոյնպէս ներկայացուցիչ կը մնայ Հայ ճարտարապետութեան մէջ։ Տաճարին մէջ կան նաև մեծ թուով խաչքարեր, որոնք ներկայացուցիչ են Հայ խաչքարերու ամբողջ զարգացման։ Ասոնք ունին տարբեր ձեւեր, տարբեր չափեր և տարբեր զարդանախշեր։ Ասոնք ալ կը ներկայացնեն Հայ ժողովուրդի կեանքին տարբեր կողմերը։ Ասոնց մէջ կան նաև շատ մը արձանագրութիւններ, որոնք կը վերաբերին Հայ ժողովուրդի պատմութեան տարբեր շրջաններուն։ Ասոնք ալ մեծ նշանակութիւն ունին Հայ ժողովուրդի պատմութեան համար։

Գրքից. որ այն կատեգորիայի է 1241 թ. դեկ հոտերից հավհոտում։ Մրա տուռ ձառէ հե-
նած մի փոքրիկ խաշլաղ ու, մեկ տիկնոջ հիշատակությամբ։ մեր վարը տեղացիների աղա-
նում եւ «Հեքիր Խաշլա» ասել հայտնիների ըշատակությունը ու ինչ տարիներ առաջ
ցերեկ ամբողջ ժամանակ հանգստանում էին մեր ընկերները։ Հետո մենք շարունակեցինք
մեր ճանապարհը դեպի Ղարաքիլիսա։ Ճանապարհին մենք տեսանք մի մեծ գյուղ, որ
կոչվում է Ղարաքիլիսա։ Գյուղի մոտ մենք տեսանք մի մեծ ավերակ, որ ըստ ամենայնի
հին ժամանակներում եղել է մի մեծ քաղաք։ Ավերակների մեջ կան մեծ քարեր, որոնց
վրա կան տարբեր նկարներ։ Ավերակների մեջ կան նաև մեծ քարեր, որոնց վրա կան
տարբեր նկարներ։ Ավերակների մեջ կան նաև մեծ քարեր, որոնց վրա կան տարբեր
նկարներ։ Ավերակների մեջ կան նաև մեծ քարեր, որոնց վրա կան տարբեր նկարներ։

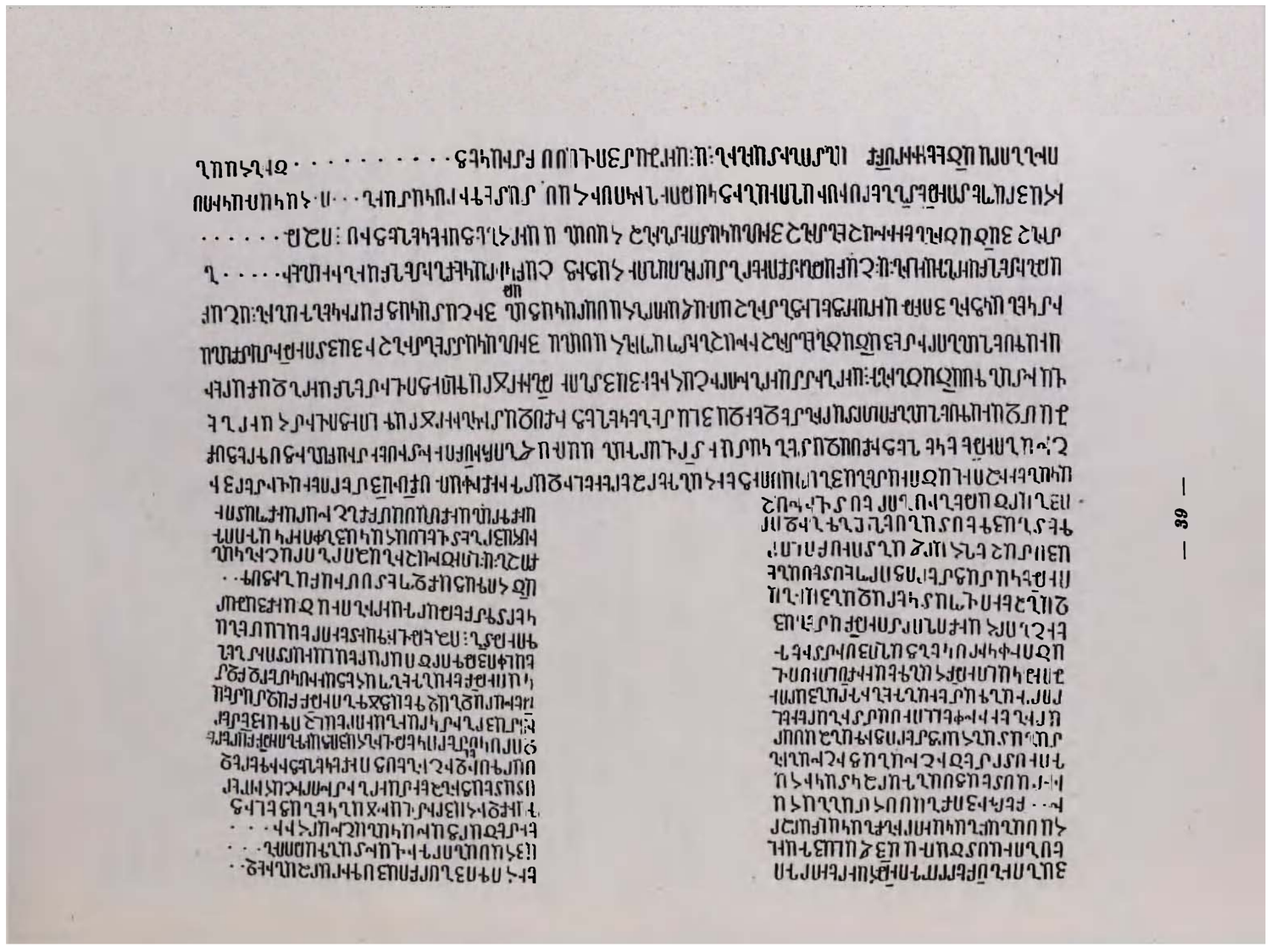
82. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատը, պատկերի հետևը հոսքերը. նեղ-
գոյն 37 տող։

Ք. Օրթոլ գետակատի ափերին և ոտքերը քարերում հաստատված ձիաքա-
րանոցներից 40-ը հատատիկից են նրան նախ նշանակում ձիաքարերի հետ
նեղ հոսքեր (Ս. Յարմանուշյան, Ս. Զաուլյան և Հ. Շահնազարյան)։

Ցարդ. որ այն կատեգորիայի է 1241 թ. դեկ հոտերից հավհոտում։ Մրա տուռ ձառէ հե-
նած մի փոքրիկ խաշլաղ ու, մեկ տիկնոջ հիշատակությամբ։ մեր վարը տեղացիների աղա-
նում եւ «Հեքիր Խաշլա» ասել հայտնիների ըշատակությունը ու ինչ տարիներ առաջ
ցերեկ ամբողջ ժամանակ հանգստանում էին մեր ընկերները։ Հետո մենք շարունակեցինք
մեր ճանապարհը դեպի Ղարաքիլիսա։ Ճանապարհին մենք տեսանք մի մեծ գյուղ, որ
կոչվում է Ղարաքիլիսա։ Գյուղի մոտ մենք տեսանք մի մեծ ավերակ, որ ըստ ամենայնի
հին ժամանակներում եղել է մի մեծ քաղաք։ Ավերակների մեջ կան մեծ քարեր, որոնց
վրա կան տարբեր նկարներ։ Ավերակների մեջ կան նաև մեծ քարեր, որոնց վրա կան
տարբեր նկարներ։ Ավերակների մեջ կան նաև մեծ քարեր, որոնց վրա կան տարբեր
նկարներ։ Ավերակների մեջ կան նաև մեծ քարեր, որոնց վրա կան տարբեր նկարներ։

82. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատը, պատկերի հետևը հոսքերը. նեղ-
գոյն 37 տող։

Ք. Օրթոլ գետակատի ափերին և ոտքերը քարերում հաստատված ձիաքա-
րանոցներից 40-ը հատատիկից են նրան նախ նշանակում ձիաքարերի հետ
նեղ հոսքեր (Ս. Յարմանուշյան, Ս. Զաուլյան և Հ. Շահնազարյան)։

ԻՄ ՄԱՒՐՆ ԽՈՐԻՇԱՀԻ ԵՒ ՅԱՑՑՆՈՒՅՆ ԻՒՐ ՃՐԱԳԱԼՈՒՅՈՎ՝ ԻՄ ԵՂԲԱՒՐՆ ՉՂԱՔԱՐԵԻ, ԱՒՍԳ ՍԵՂԱՆՆ ՈՐ ԻՄ Է ՅԱԾԱԾՆԵՆ ՄԻՆՉ Ի ԽԱՉՆ՝ ԻՄ ՊԱՊԻՆ ՉՂՍԱՆԱ. ՅԻՍՆԱԿԱՄՏԵՆ ՄԻՆՉ Ի ՅԱՑՑՂՆՂԻՒՐ. ՄԱՄՔԱՆԱՂ ԻՄ ԿԵՆԱԿՑԻՆ. ՔՈՒՔԱԻՐԱ[ԻՒ]Ց ԵԼԻՑՆ ՄԻՆՉ ԱՌԱՋԱԻՈՐՆ՝ ՀԱՍԱՐԱԿԱՑ ԱՆՑԻՇԱՏԱԿԱՑ. ԲԱՐԻԿԵՆԴԱՆԻՆ :Ա: ՇԱԲԱՔՆ՝ ԻՄ ԵՂԲԱՒՐՆ՝ ԴԱՒԻՆ. :ԱԱ: ՇԱԲԱՔՆ ԻՄ ՔՈՒԵՐՆ՝ ՄԱՐԻՆՈ. ԱՂՈՒՀԱՑԻՑ ՇԱԲԱԹ ԿԻՐԱԿՔՈՒՆ՝ ԻՄ ԵՂԲԱՒՐՆ՝ ԻՎԱՆԻՆ, ՋԱՏԿԸՆ՝ ՄԻՆՉ ՅԱԾԱԾԻՆՆ ԵԻ Ի ԽԱՉԷՆ ՄԻՆՉ ՅԻՍՆԱԿԱՍՈՒՏՆ ԻՆՉ՝ ՀԱՍԱՆԱ: ԱԻՐՀՆԵՑԱՒ ԵԿԵՂԵՑԻՍ :ՈՉՔ: (1240) ՐԹՈՒԻՆ՝ Ի ՀԱՑՐԱՊԵՏՈՒԹԵ. Տ՚Ն. ՆԵՐՍԻՍԻ Ա՚ՂՈՒԱՆԻՑ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ: ՀԱՍՏԱՏ Է ԴԻՐՍ ԿԱՄԱԻՆ ՐԱ.:ՈՎ՚ ՀԱԿԱՒԱՍԿԻ ՈՍ[ՈՍՆ ՆՈՐԱ Ա.Ա. Է ԵՒ ԻՒՐ ՍՈՒՐԲՔ:

ՍՆՏՈՆԻ ՏԱԻՆԻՆ :Ա: ԱԻՐ ԺԱՄ ՅՈՎ՚ԱՍԱԲ ՄԻԱԿԵՑՐԻՆ Է ԿԱՄԱԻՆ ՄԵՐԻՆ ՀԱՍԱՆԱ՚:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 371—372, Ջալալեանց, I, 183—184, Բաբխուդարեանց, 173—174, Գանձասարայ եւ հաւոցպտկոյ արձանագրութիւնք, ժողովեաց եւ ի լոյս ածելոյ պատրաստեաց Ցովսէփ Օրբելի, Պետրոգրադ, 1919. էջ 4։

Լուսանկ. 23 *(մի մասը)*։

83. ՏԱՃԱՐ, բեմի քանդակազարդ ճակատի քիվի տակ. 1 տող.

ՐՒԵ ԿԻՐՊԱՆԵ ԱՃԱՉԱՀՍՐՈՍԵԱՆ ԵՒ ՅԱՉ ՀԱՍԱՆԱՕՐԴԻՎԱՒՃԱՌԱ ՅԻՇԵՑԷՔԻՍԲ ՅԱՂԱՒԱՍԱՉԵՐԱՂԱՀԱՐ ՈՐՔ ԵՐԿԻՐՊԱԳԱՆԷՔ Ա.ՃԱՉԱՐԴ ՍՐԲՈ ՍԵՂԱՆՈՑՍ ՉՀԱՍԱՆ ՉՈՐԴԻ Վ.Ա.ԽՏԱՆԴԱ. ՑԻՇԵՑԷՔ Ի ՍԲ. ՅԱՂԱԻԹԱ ՉԵՐ ԱՂԱՉԵՄՔ:

Մաճոր. Գրված է շինութեան ընթացքում, ժամանակակից է նախորդին։

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 3։

Լուսանկ. 24

84. ՏԱՃԱՐ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ (դավթի մեջ). 17 տող.

ՈՒԻՆ:ՉՅԷ-
ԿԱՄԱՎՆԱՄԵՆԱԿԱԼԻՆԱՅԵՍՔ. . . . .
ԱՅՍՈՐԴԻՎԱՒՏԱՆԳԱԿՈՂՄՆԱԿԱԱ
-ՅԱԻԱՅԵԻԱՄՈՒՍԻՆԻՄՄԱՄՓԱՆԹՈՒՆԲԱՂՈՑ
ՈԱԳԱԻՈՐ--ԵՒՀԱՐԱՉԱՏՈՐԴԻՆԻՄԱԹԱԲԱԿԻՒԱ
ՆԷ ՅԵՏԿԱՏԱՐՄԱՆԵԿԵՂԵՑՅՍԿԻՄՆԱՐԿԵՑԱՓՉԺԱՄԱՏ
ՈՒՆԵԻԲԱՉՈՒՄԱՇԻԱՏՈՒՌԵԱՄԲԱԻԱՐՏԵՑԱՒՉՈՐԱՎԼ
ՀԱՅՑԵՄԱՆՄՈՐ--ՅԻՇԵԼՅԱՂԱՒՌՍԱՉԵՐՓՈՓՐԸՆԾԷՏԼԻ
ՉՄՈՒՌՏԵՂՆԻ--ՉԱՐԵՓԴԱՐՈՎՆՉԾՌԱՆՅԻՒՐՍՍԿՄԱՆՈՎ
ԴԱՐՉԵԻ----ՍԱՌԱԲԱԿՍԸՆԾԱԵՑԻՅԱԻՃԱՐՈՒԹԲ
ՈՍԿԵՏՈՒՓԱԻԵՏՍՆԵՒՊԱՏՈՒԱՆՍԲՆԸԱՆՉԲՐԻՍՏԱՓՈՐՆԵՒ
ՉՄԵՐԿԱՅՐԵՆԻՀԱՐԱԻԱԿՈՈՆՉԲԼՐԻՒՐՍԱԿՄԱՆՈՎՆԵԻՍԱ
ԿՄԱՆԵՑԻՉԽԱՉԻ:ԸԱԻՐԷՓՆՊԱՏԱՐԱԳԵԼՉՔՍՍԵԻՌԵՔՍԱԴԱԻ
ԱՆՈՓԿԱՆԵԼՉԱՆԱԻՓԱՌՍՅՆ ՍՅՄԱԿՈՎԼԵԻԿԵՆԱԻՓՆՉՈՒԼԱԾ
ԷԵԻՅԻՇԱՏԱԿՆՈՐԱՄԻՅԻՇԵՍՅԻԱՌԱՉԻ ՍՅԵԻՌԷՄԱԿՄԵԴԱԿ
ԱՆՈՓՉԿՈՂՆԿԱՆԷՅԱՅՍԵԿԵՂԵՑՈՅՍԱՌԿԱՍԱՐԱԿՆՉՈՒԼԱԾԷՍՅ
ՄԱՐԳԱՐԷՑՅՆ

ԹԻՒՆ ՙՁԺ: (1261) ԷլՐ. ԿԱՄԱՎՆ ԱՄԵՆԱԿԱԼԻՆ ԱՁ. ԵՍ ՋԻՒԱԼԱԼ ԴԱԻԼԱՑՍ, ՈՐԴԻ ՎԱԽՏԱՆԳԱ, ԿՈՂՄՆԱԿԱԼ ԱՐՑԱԽԱՁ ԵԻ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ՄԱՄՔԱՆ, ԹՈՒՆ ԲԱՂՈՒԹ| ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ԵԻ ՀԱՐԱՁԱՏ ՈՐԴԻՆ ԻՄ ԱՔԱԲԱԿ ԻՒԱՆԷ՝ ՁԵՏ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ ՀԻՄՆԱՐԿԵՁԱՔ ՁԺԱՄԱՏ|ՈՒՆԻՄ, ԵԻ ԲԱՁՈՒՄ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ԱՒԱՐՏԵՑԱՒ. ՁՈՐ Ա|ՍՏՈՒԾՈ|Վ| ՀԱՁՁԵՄ ԱՆՄՈՐԱՑ՝ ՁԻՇԵԼ ՁԱՂԱՒԹՍ ՁԵՐ: ՓՈՔՐ· ՐՆԾԷ ՏՎԻ| ՁՍՈՒՈ ՏԵՂՆ ԽԻՐ՝ ՁԱՐԵՔԴԱՐՈՎՆ ՁՃՐ-ՒԱՆՑ ԻՒՐ ՍԱՀՄԱՆՈՎ|: ԴԱՐՁԻՒԱԼ ԵԻ ԵՒ ԱՔԱԲԱԿՍ ՐՆԾԱԵՑԻ ՁԱԻՃԱՐՈՒ-ԹՐՔ.| ՈՍԿԵՏՈՒՓ ԱԻԵՏԱՐԱՆ ԵԻ ՊԱՏՈՒԱԿԱՆ ՍԲ. ՆՇԱՆ ՁՔՐԻՍՏԱՓՈՐՆ ԵԻ ՁՄԵՐ ՀԱՁՐԵՆԻ ՀԱՐԱԻԱԿՈՈՒՆ ՁԲԼՐԻՆ ԻՒՐ ՍԱՀՄԱՆՈՎՆ. ԵԻ ՍԱ|ՀՄԱՆԵՑԻ ՁԽԱՁԻ ՙՐ: ԱԻՐԷՔՆ ՊԱՏԱՐԱԳԵԼ ՁՔՍ.: ԵԻ ԹԷ ՔՐԻՍՏՈՍՍԱԴԱԻ|ԱՆ ՈՔ ՀԱՆԵԼ ՁԱՆԱ՝ Ի ՓԱՒԱՑՆ ԱՁ. ՄԱՀՈՎ ԵԻ ԿԵՆԱԻՔ ՆՁՈՎԱԾ| Է ԵԻ ՑԻՇԱՏԱԿ ՆՈՐԱ ՄԻ ՑԻՇԵՍՑԻ ԱՒԱՁԻ ԱՁ. ԵԻ ԹԷ ՄԱՀՄԵԴԱԿ|ԱՆ ՈՔ ՁՀՈՂՆ ՀԱՆԷ ՑԱՑՍ ԵԿԵ-ՂԵՑՈՑՍ՝ ԱՒՀԱՍԱՐԱԿ ՆՁՈՎԱԾ Է ԱՁ. ՄԱՐԳԱՐԷՒՑՆ:

Ծանոթ. Հրատարակիչները առաջին տողը գրել են ԹՈՒԻՆ ՁԾՆ կամ Ձժե. սխալ է, որովհետև Ջալալ Դավլեն մեռել է 1261 թ.։

ՁՐդ տողի վերջում հրատարակիչները Բանէ անունից առաջ չունեն ԱՔԱԲԱԿ։

8-րդ տողում ամմռաց բառը գրված է ԱՆՄՈՐԱՑ, նույնտեղ ընծէ տվի կապակցության մեջ հավանաբար ղրիչը բաց է թողել Ա տառը. այդ դեպքում կվերծանվեր ԸՆԾԱ Էտվի։

Գծագրության մեջ կետերով և գծիկներով նշված տեղերը ոչ թե չարդված, այլ ծածկված են կրով։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 372—373: Ջալալեանց, I, 186։ Բարխուդարեանց, 174—175։ Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 5, որտեղ կողմնակալ՝ վերծանված է կողմանի ցս։

***85. ՏԱՃԱՐ**, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, դավթի մեջ. 8 տող.*

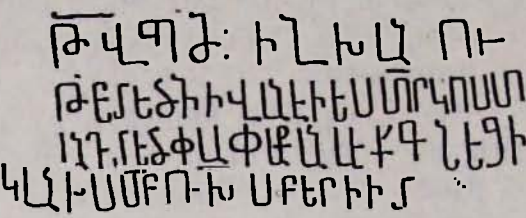
. . . . . ՈՒՔԵՀԱՒՐԵՒՐ
ԴՈԵՒՀՈԳՈՅՆՄԲՈԵՍՆՈՒՍՏԱՂԱԽԻՆՔԻՄԱՄԱԽԱՌՈՒ
ՆՄԴՈՒՍՏՐԻՆՔՆԱԿԱԼՒՇԽԱՆԱՅԻՇԽԱՆԻՆ ՁԱԼԱԼԴԱՒԼԱՀԱՄԱՆ··
ՏՆԽԱՉԻՆՈԵՒԲԱՐԷՂԱԸՏՄԱՒՐԻՄՈՅՄԱՄՔԱՆԻՆԵՒԱՄՈՒՍԻՆ·····
ՐՈՆԻՆՈՒՄԵԿԻՆԵԿԻՄԵԾՅՈՒՍՈՒԼԻՍԲՈՒԽՏՍԳԱՆՁԱՍԱՐԱԵ-ՐԴԻՒՄՎ-
ԽՏԱՆԳԵՒՍՌԱԽՈՍՏԱՅԱՆՂԱՄՁՂԱՐԴԱՎԱՈՒՆՏԱԻՆԻՆՁԱԷՆԵԿԵՂԵՅ--
ՊԱՏՄԾՆՔԱՆԻԵՍԿԵՆԴԱՆԻԵՂՁԺԱՆԽՀԱՐԵԻՄՄԱՐՆԿԱՏԱԲԵՆԵՒՅԵՏԻ
ՂԿՈՒՄԱՆԻՆՁԿԱՏԱԲԵՆԿՏՄՈՂՔՆԱԻՐՀՆԻՆՅԱՅ:ՌՎԻՍ:Չ:Ի:Թ: Է

ՐՑԱՆՈՒՆ ՍԲ. ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ՀԱԻՐ ԵԻ ՈՐ|ԴՈ ԵԻ ՀՈԳՈՑՆ ՍՐԲՈ ԵՍ ՆՈՒ-ՐԱ|ՍՏ ԱՂԱԽԻՆ ՔԲ. ՄԱՄԱԽԱՔՈՒ|ՆՍ, ԴՈՒՍՏՐ ԻՆՔՆԱԿԱԼ ԻՇԽԱՆԱՑ ԻՇԽԱՑ ՆԻՆ ՋԱԼԱԼ ԴԱԻԼԱ ՀԱՍԱՆՐԱ|, ՏՆ. ԽԱՁԻՆՈ ԵԻ ԲԱՐԷՊԱՇՏ ՄԱԻՐ ԻՄՈ-ՄԱՄՔԱՆԻՆ ԵԻ ԱՄՈՒՍԻՆ ՐԻՄ ՊԱ|ՐՈՆԻՆ ՈՒՄԵԿԻՆ, ԵԿԻ ՄԵՁ ՑՈՒՍՈՎ Ի ՍԲ ՈՒԽՏՍ ԳԱՆՁԱՍԱՐԱ ԵՐՍ ԵԻ՝ ՈՐԴԻ ԻՄ Վ[Ա|ԽՏԱՆԳ ԵԻ ՍՈՔԱ ԽՈՍՏԱՑԱՆ ԺԱՄ ՁՎԱՐԴԱՎԱՒԻՆ. ՏԱՒՆԻՆ ՁԱՄԷՆ ԵԿԵՂԵՑ[ԻՔՍ|] ՊԱՏԱՐԱԳՆ. ՔԱՆԻ ԵՍ ԿԵՆԴԱՆԻ ԵՄ ՁԺԱՄՆ ԻՄ ՀԱԻՐՆ ԵԻ ԻՄ ՄԱԻՐՆ ԿԱՏԱՐԵՆ ԵԻ ՑԵՏ Ի|Մ ՓՈԽՄԱՆ՝ ԻՆՁ ԿԱՏԱՐԵՆ. ԿԱՏԱՐՈՂՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ ՑԱՑ. ՙԹՎԻՍ:ՁԻԹ: (1280) Է:

Ծանոթ. Կտուրից ծծվող ջուրը ամբողջ արձանագրությունը ծածկել է կրի շերտով, գրերի թուլլ հետքերն են երեում միայն, տեղ-տեղ էլ իսպառ աննկատ են։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 373։ Ջալալեանց, I, 186։ Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 6

86. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի կենտրոնական կամարի սյունին մասում, արտաքուստ. 4 տող.

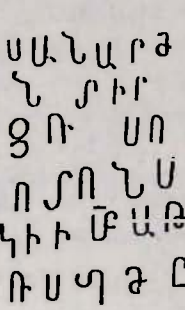

ԹՎ[ԻՆ] :ՊԺ: (1361). ԻՇԽԱՆՈՒԹԻ. ՄԵԾԻՆ ԻՎԱՆԷԻ ԵՍ ՏՐ ԿՈՍՏԱՆԳ ՄԵԾ ՓԱ[Ւ]ՓԱ[Յ]ՔԱՆԱՒՔ ԳՆԵՑԻ| ՋՋԱՆԿԱԿԱՆԻՍ[Ւ]Ի[Յ] ՍԲ. ՈՒԽ[Ր]ՏՈՍ ԲԵՐԻ ԻՄ . . .

Ծանոթ. *Չի ավարտված։*

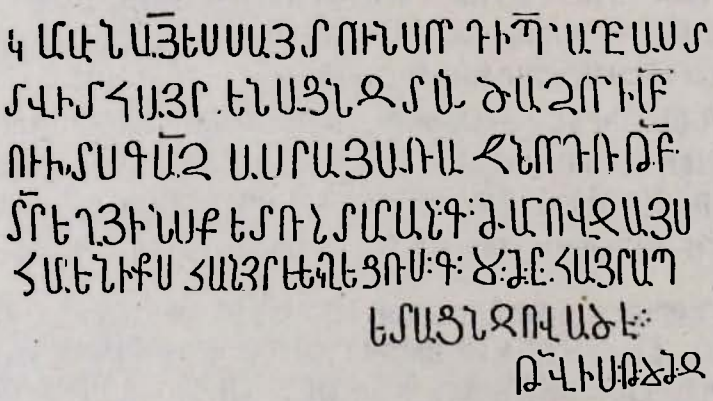
Հրատ. *Բարխուդարեանց, 177—178։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 9,* Լուսանկ. 25

87. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատին, արտաքուստ. 6 տող.

ԵՍ ԱՆԱՐԺ[Ա]Ն ՏԻՐ[Ա]ՑՈՒ ՍՈ[Ղ]ՈՄՈՆՍ[Ւ] ԵԿԻ Ի ՍԲ. ԱՔ[ՈՌՍ] :ՊԺԸ: (1369):

88. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ. 7 տող.

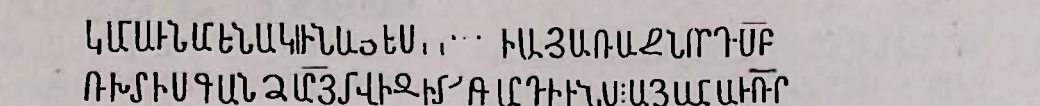

ԿԱՄԱՒԻՆ Ա[Ճ]. ԵՍ ՍԱՑՏՈՒՆՍ ՈՐԴԻ ՊԱՐՈՆ ԱՂԲԱՍՏ[Ի]ՆՅ[Ւ] ՏՎԻ [Ւ]Յ[Մ] ՀԱՑՐԵՆԱՑՆ ՋՏԱՆԾԱՋՈՐ Ի ՍԲ.[Ւ] ՈՒԽՏՍ ԳԱՌՆ[Ա]ՋԱՄ[Ա]ՐԱ ՑԱՌԱՋՆՈՐԳՈՒԹԲ.[Ւ] ՏՐ. ԵԼ[Ւ]ԻԱ[Յ]ԻՆ Ս[Ւ]Ո[Յ]Ք[Ւ]Ա[Յ] ԵՏՈՒՆ ՏԱՐԱՆ :Գ: ԺԱՄ. ՈՎ ՋԱՑՍ[Ւ] ՀԱՐԵՆԻՔՍ ՀԱՆ[ՑՐ]Է ԵԿՂԵՑՈՒՍ :ԳՃԺԸ: ՀԱՑՐԱՊ[Ե]ՏԱՑ ՆՋՈՎԱՎ Է :ԹՎԻՍ:ԹՃԺՋ: (1467):

Ծանոթ. *Նկատի ունենալով բարբառային ձևերի առկայությունը (տարին — տարան), լրացումներ չենք կատարում։ Թվիս ԹՃԺՋ վերծանվում է 916+551=1467 (խմբ.)։*

Հրատ. *Շահխաթունեանց, II, 375։ Ջալալեանց, I, 185—186։ Բարխուդարեանց, 177, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 10։* Լուսանկ. 26

89. ՏԱՃԱՐԻ հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ. 5 տող.

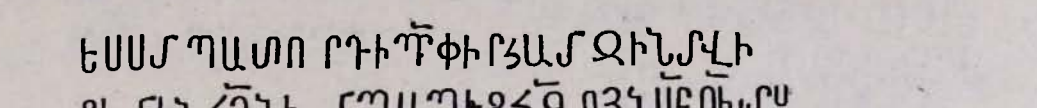
ՅԱՅՐԱՊԵՏԱՑՆԶՈՎԱԾՆ ԹՎ Հ ՃՀ

ԿԱՄԱԻՆ ԱՄԵՆԱԿԱԼԻՆ ԱՑ. ԵՍ ՐՏՐ. ԵԼԻԱ, ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՍՐ.| ՈՒԽՏԻՍ ԳԱՆՁԱԼԱՅՐԱՑ ՏՎԻ ՋԻՄ ՀՈԳՈ ԱՐԴԻՒՆՍ :Ա: ԱՑՍՄԱՒՈՒՐԴ|, :Ա: ՏԱՐԵԳԻՐՔ, :Ա: ԳԱՆՁԱՐԱՆ, :Ա: ՇՈՒԼՋԱՒ, :Ա: ԴԱԽԱՑ, :Գ: ԸՍՏԱԿ: ՈՎ ՋԱՑՍ ԳԼԵԱՆՔՍ ԿԱՄ ՀԱՑՐԵՆԻՔՍ ՀԱՆՆ ՍՐ. ԱՎԱՆԵՍՆ, :ՑԺԸ:| ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑ ՆՁՈՎԱԾ Է. ԹՎԻՆ :ՋԺՋ: (1467):

Ծանոթ. Հողմահարաթթյան և կրաշրով ծածկված լինելու հետևանքով դժվարութթյամբ է վերծանվում, չեն երևում նաև լուսանկարի վրա:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 374։ Ջալալեանց, I, 187։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 8, որտեղ վերծանված է տվյալ դիմ հայրենիքը Ա Այս մատուռն, և մի գանձ։

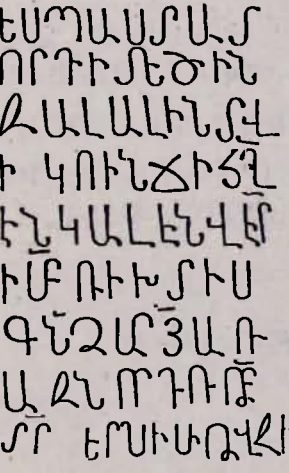
90. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ. 3 տող.

ԵՍ ՍՄՊԱՏ, ՈՐԴԻ ՊՐԱՎՐՈՆ ՓԻՐՀԱՄՋԻՆ ՏՎԻ| ԲԵՄԻՆ ՀՈՂՆ ԻՄ ՊԱՊԵՑ ՀՈԳՈՑՆ ՍԲ. ՈՐԻՆՏՍ| ԳԱՆՁԱՍԱՐԱ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹՒ. ՏՆ. ՆԵՐՍԷՍԻ. ԹՎԻՆ, :ՋԻ: (1471):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 375, Ջալալեանց, I, 185, Բարխուդարեանց, 177, Հ. Օրբելու, Նշվ. ժող., էջ 11, Լուսանկ. 27

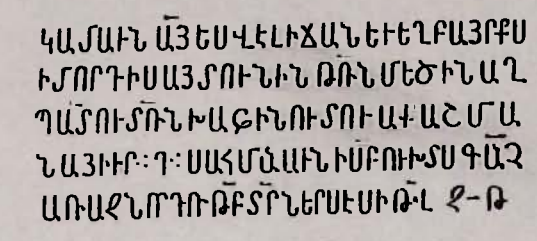
91. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ. 9 տող.

ԵՍ ՊԱՍՏԱՄ,| ՈՐԴԻ ՄԵԾԻՆ| ՋԱԼԱԼԻՆ ՏՎ|Ի ԿՈՒՆՁԻ ՀԼՈՂՎԻՆ ԿԱԼԷՆ ՎԷՐ| Ի ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ| ԳՐԱՆՁԱՍԱՐԱՑ, ԼՑՅԱՈ| ԼՋՆՈՐԴՈՒԹՒ.| ՏՐ. ՐՆԵՐՍԻՍԻ. ԹՎԻՆ:ՋԻ: (1471):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 375, Ջալալեանց, I, 185, Բարխուդարեանց, 178, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 7, Լուսանկ. 28

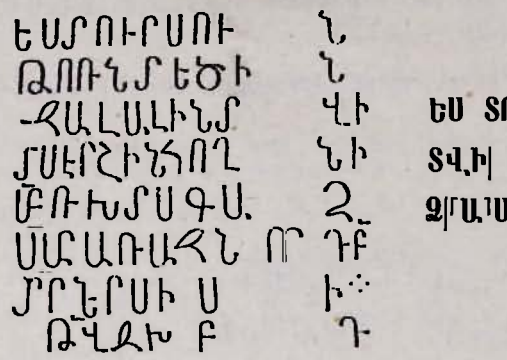
92. ՏԱՃԱՐ, հարավային պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ. 5 տող.

ԿԱՄԱԻՆ Ա֊Ց. ԵՍ Վ֊ԷԼԻՃԱՆ ԵԻ ԵՂ֊ԲԱՑՐՔՍ,| ԻՄ ՈՐԴԻ ՍԱՑՏՈՒՆԻՆ, ԹՈՌՆ ՄԵԾԻՆ Ա֊Ղ֊ԳԱ֊ՏՈՒ, ՏԵԱՌՆ ԽԱՋԻՆՈՒ, ՏՈՒԱՔ Ա֊ՇՄԱ֊ՆԱՑ ԻԻՐ :Դ: ՍԱՀՄԱՆԱԻՆ Ի ՍԲ. ՈՒԽՏՍ Գ֊ԱՆ֊ՁԱՍԱՐԱ֊ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԻՔԲ. ՏՐ. ՆԵՐ֊ՍԷՍԻ: ԹՎ֊ՐԻՆ. ՋԻՔ:

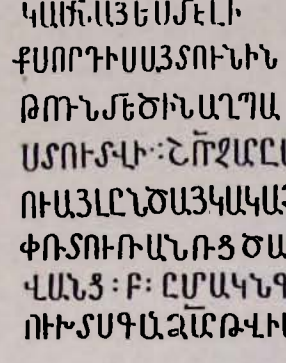
Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 374; Ջալալեանց, I, 167; Բարխուդարեանց, 179; Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 12,

93. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ. 8 տող.

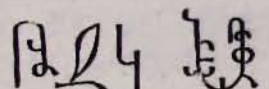
ԵՍ ՏՈՒՐՍՈՒ֊Ն,| ԹՈՌՆ ՄԵԾԻՆ| ՋԱ֊Ա֊ԼԻՆ ՏՎ֊Ի| ՄՍԷՐՇԻՆ ՀՈՂՆ Ի| ՍԲ. ՈՒԽՏՍ Գ֊Ա֊Ր֊Ն֊Ջ֊Ր֊Ա֊ՍԱՐԱ֊Ր ԱՌԱՋՆՈՐԴ֊Ի֊Ր֊Ք֊Ի֊Ր֊Ք֊Ի֊Ր֊Ք

95. ՏԱՃԱՐԻ հարավային պատի միջին մասում, արտաքուստ, 8 տող.

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 374; Ջալալեանց, I, 184—185; Բարխուդարեանց, 179; Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 13,

96. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի կենտրոնական մասում.

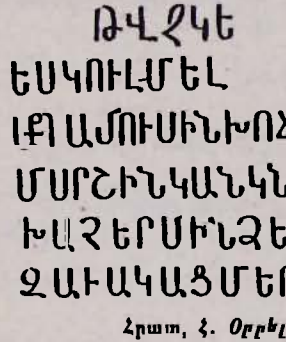

ԹՎ[ԻՆ] ՉԿ (1511):

Ծանոթ. *Փակագիրը մի երկար անուն պիտի լինի:*

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 10,

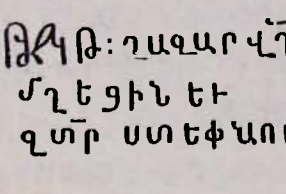
97. ՏԱՃԱՐ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, խաչերի տակ (գավթի մեջ). 6 տող.

ԹՎ[ԻՆ] :ՉԿԵ: (1516). ԵՍ ԿՈՒԼՄԵԼ.Ա.Ք, ԱՄՈՒՍԻՆ ԽՈՃԱՑ ՄՍՐՇԻՆ, ԿԱՆԿՆԵՑԻ. ԽԱՉԵՐՍ ԻՆՁ ԵՒ ՉԱՒԱԿԱՑ ՄԵՐՈՑ:

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 7, որտեղ կուլմելաք-ը վերծանվել է կուլմել, Մսրշինը՝ Արշին,

98. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի կենտրոնական մասի ներքևում, 4 տող.

ԹՎ. :ՉԿԹ: (1520). ՂԱԶԱՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄՇԵՑԻՆ ԵԻ ԶՏՐ. ՍՏԵՓԱՆՈՍՆ ՅԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՒ:

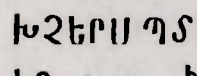
99. ՏԱՃԱՐԻ հյուսիսային պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ. 9 տող.

ԹՎԻՆ ՉՂԵ: (1546)։| ԿԱՄԱՒՆ Ա֊Ց. ԵՍ ՍԱՐԳԻՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ, ՈՐԴԻ ՀԱՏԻՐ ՄԼԻՔԻՆ, ԹՈՒՆ ՄԵԾԻՆ ՍԱՑՏՈՒՆԻՆ ԵԻ| ԳՆԵՑԻ ՉՀԱՑՐԵՆԻՔՆ ԿԱՍՐԱՑ :Չ: ՐՍՏԱԿՆ ՄԵ|ՆԱԿ ՏԱՆ :Դ: ԸՍՏԱԿՆ ՈՒ ԿԷՍ ԱՌԱՏՈՒՆՈՑ, :Բ: ԸՍՏ|ԱԿՆ ԿՈՌԱ֊Լ.ԱՆԱ. :Դ: ԸՍՏԱԿՆ ՏՎ.Ի ՍԲ. ՈՒԽՏՍ ԳԱ|ՆՉԱՑՍԱՐԱ: ՈՎ. ՉԱՑՍ ՀԱՑՐԵՆԻՔՍ ՀԱՆԷ Ի| ՄԲ. ել|կե|ՂԵՑՈՑՍ, :Գ՚ՃԺԸ: ՀԱՐԱՊԵՏԱՑՆ ՆՉՈ|Վ.Ա՚Ծ Է. ՍԲ. ՈՎ.ԱՆԻ֊ՍԻՍ ԿԱ.ՊԱ.Ծ:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 373; Չալալեանց, I, 187; Բարխուդարեանց, 177; հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 9; Լուսանկ. 31

100. ՏԱՃԱՐ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, նախորդի մոտ, խա֊չերի սակ, գավթի մեջ. 3 տող.

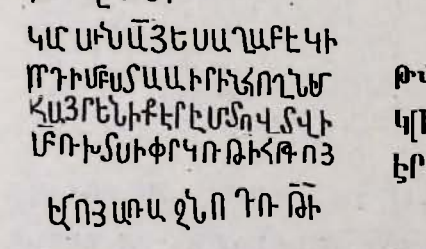

ԹՎԻՆ Չ . . . . | ԽԱՉԵՐՍ ՊԼԵՅՏՐՈՍ| ԻՐԻՑԻՆ ԼԷ։

Ծանոթ. Թվականի տասնավորն ու միավորը թափված են։

Հրատ. հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 7։

101. ՏԱՃԱՐ, հարավային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ. 6 տող.

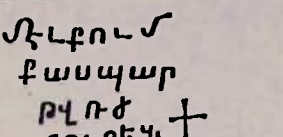

ԹՎԻՆ. ՈՒԺԲ։ (1563).| ԿԱՄԱՒՆ Ա֊Ց. ԵՍ Ա.Պ.Ա.ԲԷ֊Կ[Ի]|| ՈՐԴԻ ՍՄԲԱ.ՏԱ.Յ. Ա.ԻՐԻՆ ՀՈՂՆ ԻՄ| ՀԱՑՐԵՆԻՔ ԷՐ, ԼԻ ՍՐՏՈՎ. ՏՎ.Ի| ՄԲ. ՈՒԽՏՍ Ի ՓՐԿՈՒԹ֊Ի. ՀՈ֊ԳՈՑ| ԻՄՈՑ, Ա.ՌՍ.ՉՆՈՐ.Ի.ԴՈՒԹԻ . . .

Ծանոթ. Թողնվել է թերի՝ «որդի» բառից հետո կարելի է կարդալ . . . ՉԱՒԱՒՐԻՆ ՀՈՂՆ (խմբ.)։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 376; հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 13; Լուսանկ. 32

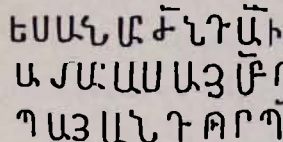
102. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում արտաքուստ խաչ և կողքին մանր տառերով 4 տող.

ՄԵԼՔՈՒՄ,| ՔԱՍՊԱՐ,| ԹՎ.ԻՆ՝ :ՌԺԹ: (1565) ՋՈՒՂԵՑԻ:

Լուսանկ. 32ա

103. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում արտաքուստ, նախորդի կողքին 3 տող.

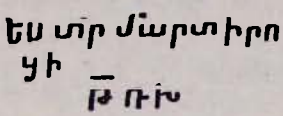
ԵՍ ԱՆԱՐԺԱՆ ԴԱԻԻԹ ԱԲԵՂ.ԱՅՍ| ԱՄԱ-ՐԱՍԱՑ, ՍԲ. ՈՒԽՏՍ ԷԿ՝Ա՝Ք.| ՊԱՑԱՆԴՈՒՐ ՊԷԿՆ, ԽՐԱՁԱՏՈՒՐՆ, ԳՐԱՁ.ՐՆ՝:

Մեկնբ. *Վերջի Դաղարն անունը կարելի է նաև «Դազան» կարդալ։*

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 11։

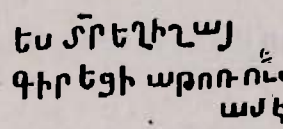
Լուսանկ. 33

104. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատին, արտաքուստ, մանրատառ. 3 տող.

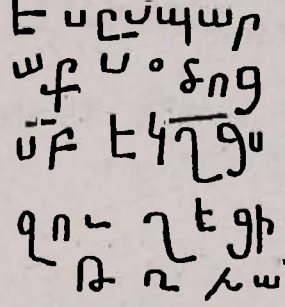
ԵՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄՈԿԱ.յ|ՑԻ.| Թ.Վ.յ. :ՌԽ: (1591):

105. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատին արտաքուստ, մանրատառ. 3 տող.

ԵՍ ՏՐ. ԵՂԻՇԱՑ| ԳՐԵՑԻ ԱԹՈՌՈՒՄՍ.| ԱՄԷՆ:

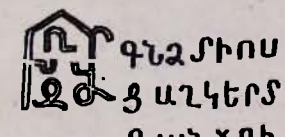
106. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, մանրատառ. 6 տող.

ԵՍ ԸՄՊԱՐ|ԱՔՍ ՕԾՐԵՑԱ.յ|ՍԲ. ԵԿԵՂԵՑՒՄՈՒ| ՋՈՒՂԵՑԻ|. :Թ՝Վ.ԻՆ՝:ՌԽՋ: (1592):

Լուսանկ. 34

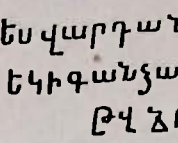
107. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ. 3 տող.

ԹՎ.ԻՆ՝ :ՌԽՋ: (1597) ԳՐԱՆՁԱՍԱՐԻ . . |ԱՇԿԵՐՏ| ԳԱՆՃԻ:

Մեկնբ. *Պարզ է երևում «ԱՇԿԵՐՏ ԳԱՆՃԻ»-ն։*

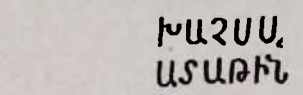
108. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատին, արտաքուստ, 3 տող. մանրատառ.

ԵՍ ՎԱՐԴԱՆԷՍ ԵԿԻ ԳԱՆՁԱՍԱՐ. ԹՎ.ԻՆ. ՌՁԱ: (1642):

Ծանոթ. *Թվականի տառնավորը գրվել է Ռ-ից առաջ:*

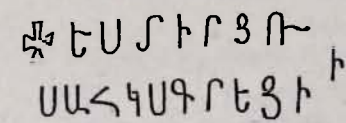
109. ՏԱՃԱՐ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ (գավթի մեջ), խաչի մոտ. 3 տող.

ԽԱՉՍԱ ԱՏԱԹԻՆ Է:

Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 7, կարդում է նաև Մատաթին:

110. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատին արտաքուստ. 3 տող.

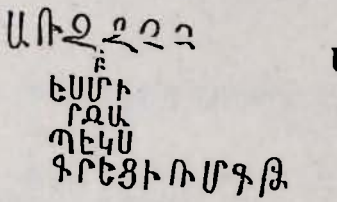

ԵՍ ՏԻՐԱՑՈՒ ՍԱՀԱԿԱՑԿԱ ԳՐՉԻ. Ի ՌՄԵ (1756) ԹՎ.ԻՆ:

Ծանոթ. *Թվականը կարող է մեկ այլ արձանագրության վերաբերվել. նկատի ունենալով ղրչության տարբերությունը և տեղը:*

Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 12:
Լուսանկ. 35

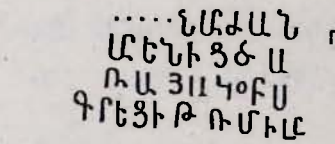
111. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատին արտաքուստ, նախորդի մոտ. 5 տող.

ԱՌՋՋԱՐ ԵՍ ՄԻՐԱՆ ՊԷԿՍ ԳՐՉԻ. ՌՄԳ (1754) ԹՎ.ԻՆ

Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 12:
Լուսանկ. 36

112. ՏԱՃԱՐ, հարավային պատի արևմտյան մասում. 4 տող.

.....ՆՀԱՆ ՀԵՍ ԱՆԱՐԹԱՆ, ԱՄԵՆԻՑ ԾԱՌԱ ՅԱԿՕԲՍ ԳՐՉԻ. ԹՎԻՆ ՌՄԻԸ: (1779):

Ծանոթ. *Թվականությունը կարող է ՌՄԻԱ (1772) լինել:*

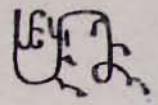
Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 14:
Լուսանկ. 37

113. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատին, արևելյան խորշի մոտ, արտաքուստ, վակուգիը՝

Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 10:

114. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատին, պատուհանի մոտ, արտաքուստ. վիճակը.

Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 10։

115. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատին, արտաքուստ, 3 տող.

ԵՍԱՆՈՒՃԱՆԱՆՄԵՆԻՑ ԾԱՈՒԱ ՄԽԻԹԱՐՍ ՌՄԴԹՆԱՑԻ ՄԲ ԵՐՈՒՍԱՂ

ԵՍ ԱՆԱՐԺԱՆ, ԱՄԵՆԻՑ ԾԱՈՒԱ| ՄԽԻԹԱՐՍ ՌՄԴ։ (1754) թ.| ԴՆԱՑԻ| ՄԲ. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ։

Լուսանկ. 38

116. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատին, արտաքուստ, 3 տող.

ԵՍԱՆԱՐՃԱՆՄԻՐԱՑՈՒ ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՀԱԿԱՆՈՒ ԹՆՈՄՂԻ

ԵՍ ԱՆԱՐԺԱՆ ՏԻՐԱՑՈՒԻ| ՍԱՐԳԻՍՍ ՋԱԼԱԼՈՎ.| թ.ն ՌՄԴ։ (1841)-ի։

Լուսանկ. 39

117. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատին, արտաքուստ, 3 տող.

ԵՍՏԻՐԱՑՈՒ ԻՍՐԱՀԱՎ ԳՐԷՑԻ ՐԵՄՐԴԻ ՏՐԳՐԻԳՐԻ

ԵՍ ՏԻՐԱՑՈՒ ԻՍՐԱՅԼԱ| ԳՐԵՑԻ. ՈՐ ԵՄ ՈՐԴԻ| ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԻ։

118. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատին, արտաքուստ, 3 տող.

ԵՍԱՆԱՃԱՆՄԻՐԱՆ ՑՈՒՄՐՄԻՐՈՍԵԿԻԻՄ ԱՐԹՈՒՍ ՍԱԿՍԵՒԻՄ

ԵՍ ԱՆԱՐԺԱՆ ՏԻՐԱ|ՑՈՒ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԵԿԻ Ի ՄԲ. |ԱԹՈՒՍ ՍԱԿՍ . . . :

Լուսանկ. 40

119. ՏԱՃԱՐ, արևելյան պատին, արտաքուստ, 2 տող.

ԵՍՏՐԱՑՈՒ ԱԲՐԱՀԱՄ

ԵՍ ՏԻՐԱՑՈՒ ԱԲՐԱՀԱՄՍ։

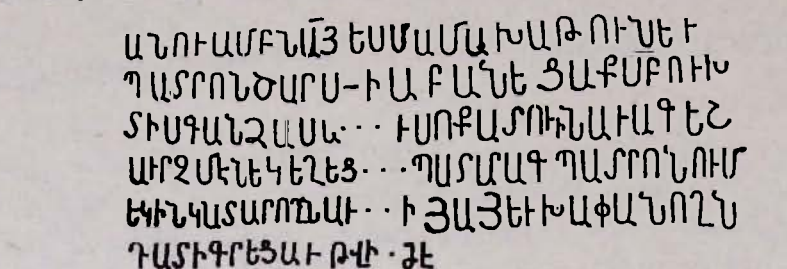
Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 12։

120. ՏԱՃԱՐ, հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, խաչի մոտ, 2 տող.

ԽԱՀՀԱՀՌՈՒՄ ՍԻՄԻՆԷ

ԽԱՉԱՍ ՀՌՈՒՄ|ՍԻՄԻՆ Է։

121. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ. 6 տող.

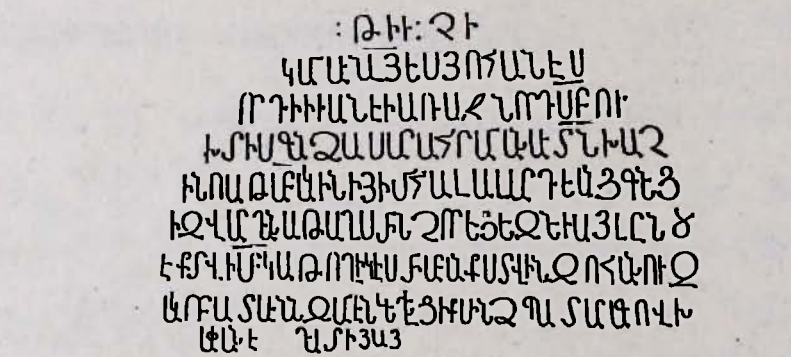

ԱՆՈՒԱՄԲՆ ՌՃ. ԵՍ ՄԱՄԱԽԱԹՈՒՆ ԵԻ| ՊԱՏՐՈՆ ԾԱՐՍ ՐՄ՝ԻԱԲԱՆԵՑԱՔ ՍԲ. ՈՒԽ|ՏԻՍ ԳԱՆՁԱՍԱՐԱ ԵՒ ՍՈՔԱ ՏՈՒԻՆ ԱՒԱԳ :Ե: Շ|ԱԲԱԹ՝| ԱԻՐ ՁԱՄԷՆ ԵԿԵՂԵՑ՝ԻՔՍ՝ ՊԱՏԱՐԱԳ ՊԱՏՐՈՆ ՈՒՄ|ԵԿԻՆ. ԿԱՏԱՐՈՂՆ ԱԽՐՃՆ՝Ի ՃԱՃ. ԵՒ ԽԱՓԱՆՈՂՆ ԴԱՏԻ, ԳՐԵՑԱՒ ԹՎԻ՝Ն՝, :Զ՝ԺԷ. (1268):

Ծանոթ. Գրված է երեսպատման երկու քարերի վրա, որոնցից առաջինը խիստ հողմահարված է և տեղ-տեղ գրերն աննկատ են։ Թափված է նաև թվականի հարյուրավորը, որը վերականգնում ենք ՉԺ, նկատի ունենալով անձնանունները. ալսպես՝ Պարոն Ումեկը հայտնի դեմք է և մեռել է 1267 թ.։ Մամախաթունը Ումեկի ամուսինն է և Հասան Ջալալ Դոլէի աղջիկը. ԾԱՐ=ՃԱՐ-հայրն է Ումեկի, որն իր հարսի հետ 1268 թ. ուխտի է եկել Տանձասար։

Հրատ. Ջալալեանց. I, 191 (վերջին նախադասությունը չունի), Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 24։
Լուսանկ. 41 (մի մասը)

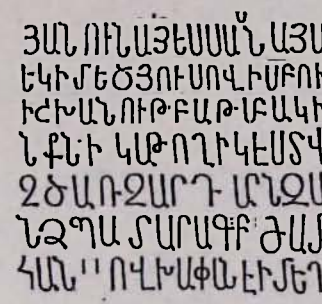
122. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային մուտքի կիսակամար մուտքի վրա, արտաքուստ. 9 տող.

ԹԻ՝Ի :ՋԻ: (1271).| ԿԱՄԱԻՆ ՌՃ. ԵՍ ՑՈՀԱՆԷՍ,| ՈՐԴԻ ԻՒԱՆԷԻ, ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՍԲ. ՈՒ|ԽՏԻՍ ԳԱՆՁԱՍԱՐԱ ՀՐԱՄԱՆԱՒ ՏՆ. ԽԱՋ|ԻՆՈ ԱԹԱԲԱԿԻՆ, Ի ՑԻՄ ՀԱԼԱԼ ԱՐԴԵԱՆՑ ԳՆԵՑ|Ի ՁՎԱՐԴԱՆԱԹՍՊՍ ՄԻՆ ՁՈՐԵՑ ԵՋՆ ԵՒ ԱՑԼ ԸՆԾ|ԷՔ ՏՎԻ Ի ՍԲ. ԿԱԹՈՂԻԿԷՍ. ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՏՎԻՆ ՁՈՀԱՆՈՒ, Զ|ԱԿՈԲԱ ՏԱՒՆՆ ՁԱՄԷՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ԻՆՁ ՊԱՏԱՐԱԳ. ՈՎ Ի|ԱՓԱՆԷ ԴԱՏԻ ՃԱՃ:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 376, Ջալալեանց, I, 188—191, Բաբխուղարեանց, 177, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 19,
Լուսանկ. 42

123. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, 7 տող.

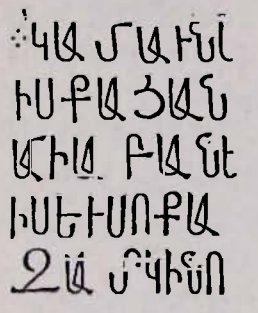

ՅԱՆՈՒՆԱՅԵՍՍԱՆ ԱՅՍՀԱՆԴԱԲԵՐԴԵՑ
ԵԿԻՄԵՑՅՈՒՍՈՎԻՄԲՈՒԽՄՍԳԱՆՁԱՍՄԱ
ԻՀԽԱՆՈՒԹԲԱԹԼԱԿԻՆՁԻՀՈԳՈՒՄԴԻՒ
ՆՀՆԻ ԿՄՈՂՐԿԷՍՏՎԻՀԻԱԲԱՆՀՍՏՎԻՆ
ՁԾԱՌՁԱՐԴ ՄՆՁԱԲԵՆԵԿԵԼԵՑԻՀՍԻ
ՆԶՊԱՄՍԱՐԱՊԲ ԾԱՄԻՀԿԵՆԱԿՑԻՆՄԱ
ՀԱՆ'' ՈՎԻԱՓՆԷԻՀԵՂԱՅՍՊՄՀՄԱԿԱՆԷՅ Ի:ԹԻ

ՑԱՆՈԻՆ Ա՘Ց. ԵՍ ՍԱՍՆԱՑՍ ՀԱՆԴԱԲԵՐԴԵՑ՛Ի՝| ԵԿԻ ՄԵԾ ՑՈՒՍՈՎ Ի ՍԲ. ՈԻԽՏՍ ԴԱՆՁԱՍԱՐԱ| ԻՇԽԱՆՈԻԹԲ՘ ԱԹԱԲԱԿԻՆ. ՁԻՄ ՀՈԳՈ ԱՐԴԻԻ|ՆՔՆ Ի ԿԱԹՈՂԻ-ԿԷՍ ՏՎԻ, ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՏՎԻՆ| ՁԾԱՌՁԱՐԴԱՐՆ Ձ՝ԱՄԷՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ Ի|ՆՁ ՊԱՏԱՐԱՊ :Բ: ԾԱՄ ԻՄ ԿԵՆԱԿՑԻՆ ՄԱՀԱՆ՚Ա՛. ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ԻՄ ՙՍ՚ԵՂԱՑՍ ՊԱՐՏԱԿԱՆ Է :ՁԻ: Թ՚Ի՚Ի՚Ն՝ (1271):

Հրատ. Ջալալեանց, I, 189—190, Բարխուդարեանց, 178, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 21, Լուսանկ. 43

124. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, կլից նախորդին վերևից, թերի, 6 տող.

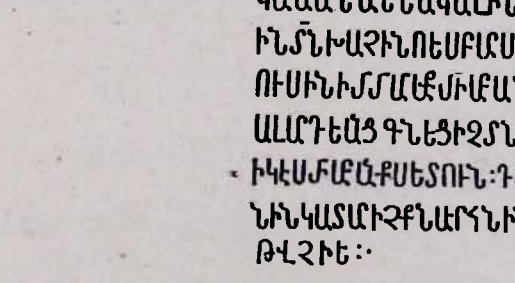
ԿԱՄԱԻՆ ՙԱ՘Ց ԵՍ ՍԱՐԴ՝|ԻՍ ՔԱՀԱՆ՚Ա ՈՐԴԻ՝| ՄԻԱԲԱ-ՆԵ՚ՑԱ ՍԲ. ՈԻԽՏ՝|ԻՍ ԵԻ ՍՈՔԱ ՙԵՏՈԻՆ . . . ԾԱՄ՝| ՁԱՏԿԻՆ . . . . . |:

Մանուր. Աջ մասի քարը նորոգման ժամանակ փոխվել է, դասելով չափից նա եղածին հավասար էր լինելու։

Անթվական ալս արձանագրութլունը հնագրական տեսակետից նախորդներից թերևս ավելի հին է։

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 19, Լուսանկ. 44

125. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, 7 տող.

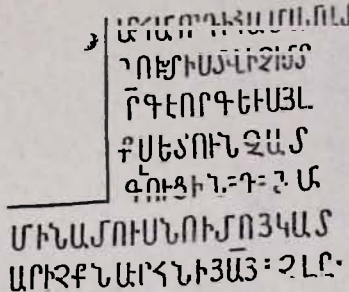

ԿԱՄԱՆԱԵՆԱԿԱԼԻՆԱ՘ՅՀՐԱՄԱՆԱ·ԱՌԱՔԱԿ
ԻՆՏ՚ՆԽԱՉԻՆՈԵՍԲԼՍՍԵՂՐԴԻԼՔԱՉՈՒՐԻՏ՚ՈՒԱ
ՈՒՍԻՆԻՄՄԱԼՔՄԻԼՔԱՆԵՅԼՔՍԲՈՒԽՄԻՍԵԻՒՀՀԱԼ
ԱԼԱՂԵՆՅ ԳՆԵՅԻՉՏՆԿԻՆԵՐԿԻՐՆՏՎԻԻ ԿԱՌՈՂ
ԻԿԷՍՀԼՔՆ·ՔՍԵՏՈԻՆ:Դ:ԱՐՅԱ ԱԵՏԵԱՅԱ՘ԾԱԾ
ՆԻՆԿԱՏԱՒՉՔՆԱՒՀՆՆԻՆՅ՘ԱՅԽԱՓՆՈՂՆԴԱՏԻ
ԹՎՉԻԵ:·

ԿԱՄԱԻՆ ԱՄԵՆԱԿԱԼԻՆ Ա՘Ց. ՀՐԱՄԱՆԱԻ ԱԹԱԲԱԿ|ԻՆ, ՏՆ. ԽԱՉԻՆՈ. ԵՍ ԲԱՐՍԵՂ, ՈՐԴԻ ԱԲԱՉՈՒՐ ԻՐԻՑՈՒ, ԱՄ|ՈԻՍԻՆ ԻՄ ՄԱՄԱՔ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱՔ ՍԲ. ՈԻԽՏԻՍ ԵԻ ԻՄ ՀԱԼԱԼ ԱՐԴԵԱՆՑ ԴՆԵՑԻ ՁՏՆԿԻՆ ԵՐԿԻՐՆ, ՏՎԻ Ի ԿԱԹՈՂԻԿԷՍ: ՄԻԱԲԱՆՔՍ ԵՏՈԻՆ :Դ: ԱԻՐ ԾԱՄ ԱԻԵՏԵԱՑ Ա՘ՅԱԾ|ՆԻՆ. ԿԱՏԱՐԻՁՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ ՑԱՑ. ԽԱՓԱՆՈՂՆ ԴԱՏԻ՝| ԹՎ՚Ի՚Ն՚. :ՁԻԵ: (1276):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II 376, Ջալալեանց, I. 188—189, Հ. Օրբելի. Նշվ. ժող., էջ 28,

126. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, նախորդի անմիջական տակը. 7 տող.

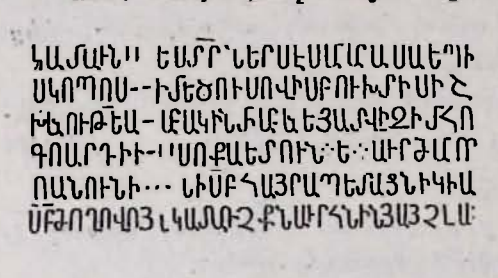

ՐԵՍ ԱԲՐԱՀԱՄ, ԱՐԴԻ ՀԱՄԱՄԱՍ ՄԻ|ԱԲԱՆԵՑԱ՝ ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ. ՏՎԻ ՉԻՄ |Տ՝ . . . Տ՝Ր. ԳԼՈՒՐԳ ԵՒ ԱՅԼ ՐՄԻԱԲԱՆԴԱՍ ԵՏՈՒՆ ՉԱՏ|ԿԻՆ ՃՐԱ՝ԳԼՈՒԻՑԻՆ :Դ: ԺԱՄ.| ՄԻՆ ԱՄՈՒՍՆՈ ԻՄՈՑ. ԿԱՏ|ԱՐԻՉՔՆ ԱԻՐՀ-ՆԼՆ՝ ՑՁՑ. :ԶԼԸ:(1289):

Հրատ. Հ. Օրբելի. Նշվ. ժող.. էջ 27, Հ. Օրբելու. Նշվ. ժող.՝ ՀԱՄԱՄՏԻՆ.

Ծանոթ. Առաջին հինգ տողերի սկզրի մասերը եղել են այլ քարի վրա, որը նորոգումների ժամանակ փոխվել է:

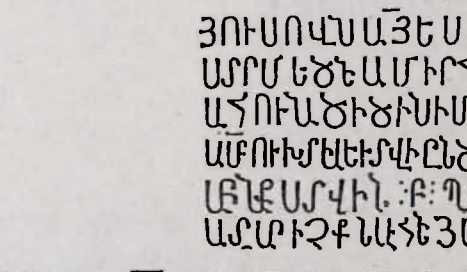
127. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, 6 տող.

ԿԱՄԱՒՒՆ ՐՁՑ. ԵՍ ՏՐ. ՆԵՐՍԷՍ, ԱՄԱՐԱՍՍ. ԵՊԻ|ՍԿՈՊՈՍ ՐԵԿԻ ՄԵԾ ԻՒՍՈՎ. Ի ՍԲ. ԻՒՍՏԻՍ ԻՇ|ԽԱՆՈՒԹԵ. Ա՛Ր՝ԱԲԱԿԻՆ. ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ., ՏՎԻ ՉԻՄ ՀՈ|ԳՈ ԱՐԴԻՒՆ՝Ա, ԻՒՒԱԼ ԵՏՈՒՆ :Ե: ԱՒՐ ԺԱՄ ԱՐ|Ո ԱՆՒՒՆ Ի ՐՏԱՒ՝ՆԻ ՍԲ. ՀԱՑՐԱՊԵՏԱՑ՚Ն՝ ՆԻԿԻԱ| ՍԲ. ԺՈՂՈՎՈՑՆ. ԿԱՏԱՐԻՉՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ ՑՁՑ. :ԶԼԱ: (1282):

Հրատ. Ջալալեանց, I, 190; Բարխուդարեանց, 178; Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 23, Լուսանկ. 45

128. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, 6 տող.

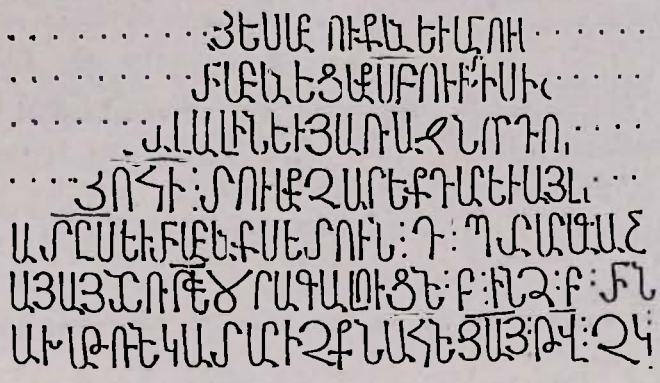

ՑՈՒՍՈՎՆ ԱՁԵ ՍԷՍՈՒ ԳԱՍԴՈՒ ԱՐՐՄ ԵՃՆ ԱՄԻՐՀԱՍԻ··· ՅԵՐՄ ԱՀՈՒՆԱԾՒԾԻՍԻՄՈՅՄ·· ՎԷՑԻՋՆ ԱՄՈՒԽՄԵՒԵՒՎԻՐԸՆԾԱՄՐ ՅՈՀ:ԵԻՄ ԼԵՆՔ ԱՐՎԻՆ :Բ: ՊԱՐՄԸ ՔՒՐԻՆՔ ԱՌԱՆՒՋՆԿ ԱՄԱՐԻՉՖՆԱՀՆԻՁԱԵՒ ԽԱՓՈՊՆԱՐԻ:Թ ՎՀՉԾԸ

ՑՈՒՍՈՎ՚Ն ԱՑ. ԵՍ ԷՍՈՒԴԱՆՍ, ԴՈՒ|ՍՏՐ ՄԵԾԻՆ ԱՄԻՐ ՀԱՄՐԱՆԱ՝ ՑԵՏ Մ|ԱՀՈՒԱՆ ԾԻԾԻՆ ԻՄՈՑ ՄԻ՝ԱԲԱՆՔՑԻ ՉՆ|Ա. ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ ԵԻ ՏՎ.Ի ԸՆԾԱ. ՏՐ. ՑՈՀԱՆԷՍ ԵԻ ՄԻ|ԱԲԱՆԴՍ ՏՎԻՆ :Բ: ՊԱՏԱՐԱԳ Ի ՏԱ.ԻՆԻ ՔԱՌԱՍՆԻՑՆ Կ|ԱՏԱՐԻՉՔՆ ԱԻԼՐ՝ՀՆԼՆ՝ ՑՁԼՑ՝. ԵԻ ԽԱՓԱՆՈՊՆ ԴԱՏԻ. ԹՎՐԻՆ՝ :ՁԾԸ: (1309):

Հրատ. Ջալալեանց, I, 189; Բարխուդարյանց, 178; Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 20, Լուսանկ. 46

129. ԴԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, 7 տող.

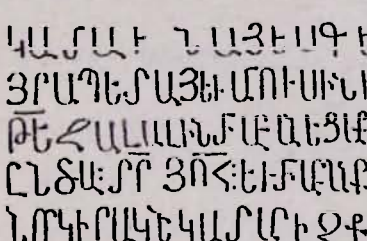

ՐԿԱՄԱԻՆ Ա.Ց. ԵՍ ԱԲՈՒԲԱՆ ԵԻ Ա.ՄՈՒՐԱԻՆ ԻՄ ՄԻՆԱ|ԽԱԹՈՒՆ՝ ՄԻԱԲԱՆԵ-ՑԱՔ ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ ԻՇԽԱՆՈՒԹՔ։ ՋՈՒԼԱԼԻՆ ԵԻ ՑԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵ|՝ ՑՈՀԱ-ՆԵՍԻ. ՏՈՒԱՔ ԶԱՐԵՔԴԱՐ ԵԻ Ա.ՑԼ Ը՚ՆԾ|Ա. ՏԷՐՍ ԵԻ ՄԻԱԲԱՆՔԱՍ ԵՏՈՒՆ ։Դ։ ՊԱՏԱՐԱԳ Ա.Ծ|Ա.ՑԱՑՑՏՆՈՒԹԵ. ՀՐԱԳԱԼՈՒՑԻՆ ։Բ։ ԻՆՁ ։Բ։ ՄԻՆ|ԱԽԱԹՈՒՆԻԼՆ՝ ԿԱՏԱՐԻՋՔՆ Ա՚ՒՐ՚Հ՚ՆԻ՚Ն՝ ՑՈՑ. Թ՚Վ՚|ԻՆ՝ ։ՁԿ։ (1321)։

Ծանոթ. Արձանագրութեան առաջին չորս տողերի սկիզբը և վերջերը ոչնչացել են նորոգամների հետևանքով։

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 24։ Շահխաթունեանց, II 376։ Ջալալեանց, I, 190։
Լուսանկ. 47

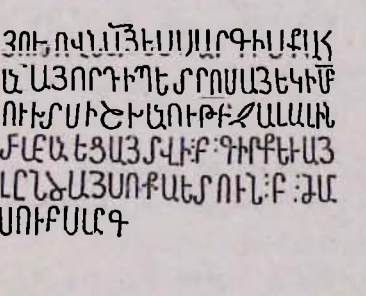
130. ԴԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, 6 տող.

ԿԱՄԱԻՆ Ա.Ց. ԵՍ ԳԵՐԳ, ՐՈՐԻ Հ.Ա՚|ՑՐԱ-ՊԵՏԱՑ ԵԻ Ա.ՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ՄԻ՚ՆԱ. ՑԻՇ-ԽԱՆՈՒ|ԹԵ. ՋԱԼԱԼԻՆ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱՔ ՄԲ. ՈՒ՚ԽՏԻՍ, ՏՎ.Ա.Ք՝| ԸՆԾԱ. ՏՐ՚ ՑՈՀԱ.ՆԷՍ ԵԻ ՄԻԱԲԱՆՔԱՍ ՏՎ.Ր՚Ի՝Ն՝ . . . ՊԱ.ՏԱՐԱԳ| ՆՈՐԿԻՐԱԿԼԷ՚ԻՆ. ԿԱ.ՏԱՐԻՋՔՆ Ա.Ր՚Ի՚Հ՚ՆԻՆ ՑՄ.Ց. ԽԱ.ՓԱՆ՝|ՈՊՆ ԴԱ.ՏԻ։ Թ՚Վ՚Ի՚Ն՝ ։ՁԿԷ (1318)։

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 25։
Լուսանկ. 48

131. ԴԱՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, 6 տող.

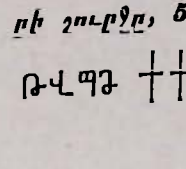

ՑՈՒՍՈՎ՚Ն Ա.Ց. ԵՍ ՍԱՐԳԻՍ ՔԱՀ|Ա.ՆԱ.Ց, ՈՐԻ ՊԵՏՐՈՍԱ.Ց ԵԿԻ Լ՚Ի՝ ՍԲ.| ՈՒԽՏՍ, ԻՇԽԱՆՈՒԹ՚Բ. ՋԱ.-ԼԱԼԻՆ,| ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ.Ց ՏՎ.Ի ։Բ։ ԳԻՐՔ ԵԻ Ա.Ց|Լ ԸՆԾԱ.Ց. ՍՈՔԱ. ԵՏՈՒՆ ։Բ։ ԺԱՄ՝| ՍՈՒԼ՚Ր՝Յ Բ ՍԱՐԳԼՍԻՆ՝

Ծանոթ. Ժամանակը որոշվում է Ջալալի իշխանութեան տարիներով։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 190։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 22։
Լուսանկ. 49

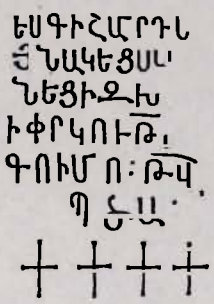
132. Գավիթ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ. խաչեր-ի շուրջը, 6 տող.

ԹՎ՚ԻՆ՝ :ՊԺ: (1361)| ԵՍ ԽԷՐԱՆՇԱՑ ԵԻ| Ա-ՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ԱՆԱՑ|ԽԱՉՈՒՒՆ ԿՐԱ՚ՆԳՆԵՑ|ԱՔ ՋԽ՚Ա՚ՋՍ Ի ՓՐ՚ԻԿՐՈՒԹԻ՝ . . .

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 26,

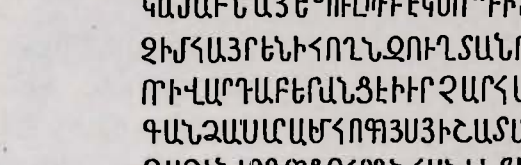
133. Գավիթ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, խաչերի մոտ. 6 տող.

ԵՍ Պ՚ԻՇՄԱՐԴՍ ՐՄԻԱ՚|ՑՆԱԿԵԱՑՍ ՐԿԱՆԴ՚|ՆԵՑԻ ՋԽ՚Ա՚ՋՍ՝ Ի ՓՐԿՈՒԹ՚ՒՆ՝ ՐՀՈ՚|ԳՈ ԻՄՈ: ԹՎ՚ԻՆ՝ :ՊԺԱ: (1403):

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 25,
Լուսանկ. 50

134. Գավիթ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, 7 տող.

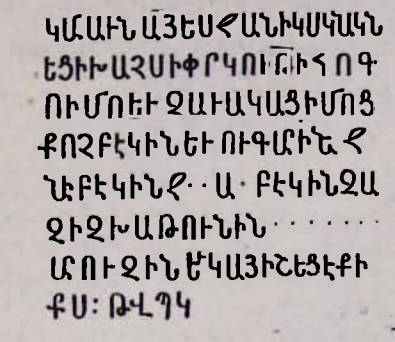
ԿԱՄԱԻՆ ԱՅԵՍՈՒԼՈՒԲԷԿՍՈՐԴԻՄ՚ՀԼՍԻՆՅՈ··
ՋԻՄ՚ՀԱՅՐԵՆԻՀՈՂՆ՚ՋՈՒՂՏԱՆՈՍԻԿՏՈՒ····
ՐՐԻՎԱՐԴԱԲԵՐԱՆՑԷԻՒՐ՚ՉԱՐՀԱՏՈՎՆԻՄՈՒ··
ԳԱՆՁԱՍՄԱՄ՚ՀՈՊՅՍՅԻՇԱՏԱԿՅԱԱՀՀՀՃՊՇՄՌԷՎԴՆԵԻԻ·····
ՁԱՋԻՆՍՐԴՈՐՔՋՀՈՂՆ՚ՀԱՆԵԼՀԱՆԱՆԻՄՈՒԻՆՏԷԱՀՐԼԵՂԱՑ·····
ԱՎԱՆԻՆՆԵԱՌԱՀԻՒԻԱՍՆՋՈՒՀՅՆԱՑՆԵԻԼԵՀԱՁՅԻՇԵՍՑՆ···
ՅԻՒՐԵԱՆՑԱՂԱՔՍՆԻՔՎ՝ ՊԺՋ

ԿԱՄԱԻՆ ԱՅԵ. ԵՍ ՈԻԼՈՒԲԷԿՍ, ՈՐԴԻ Մ՚Է՚ՋԼ՚Ի՚ՍԻՆ ՏՈՐ՚ԻԻ՝ ՋԻՄ ՀԱՑՐԵՆԻ ՀՈՂՆ՝ ՋՈՒՂՏԱՆՈՍԻ ԿՏՈՒՐՆ՝, ՈՐ Ի Վ՚ԱՐԴԱԲԵՐԱՆՑ Է ԻՒՐ ՁԱՐՀԱՏՈՎՆ Ի ՄԲ. ՈՒ՚ԽՏՍ՝ ԳԱՆՁԱՍԱՐԱ ԻՄ ՀՈԳՈՑՍ ՑԻՇԱՏԱԿ ՑԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹՆ: ՄԱԹԷ Վ՚ԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ԵԻ Ի՚ՏԷՐՈՒԹՆ՝ ՋԱՋԻՆ ԱՐԴ ՈՐՔ ՋՀՈՂՆ: ՀԱՆԵԼ՝ ՋԱՆԱՆ Ի ՄԲ. ՈՒԽՏԷՍ՝ ՄԵՐ ՄԵՂԱՑ՚Ս ՊԱՐՏ՚ԱԿԱՆ Է՚ԻՆԵՆ ԱՌԱՋԻ ՔՒ. ԵԻ ՄԱՍՆ ՋՈՒԳԱՑԻՆ ԱՌՑԵՆ. ԵԻ ՄԻԱԲԱՆՔՆ ՑԻՇԵՍՑԵՆ ՐՁՄԵՋ՝ ՑԻՒՐԵԱՆՑ ԱՂԱՒԹՍՆ. Ի ԹՎ՚ԻՆ՝ :ՊԺՋ: (1407):

Ծանոթ. *Քարի երեսն ալժմ շերտվել և թափվել է, տեղում մնում են տողերի սկզբի փոքր մասերը միայն: Օգտվել ենք Հ. Օրբելու 1909 թ. կատարած գծագրից, ուր միայն առ-ղերի վերջում կան սակավ պակասներ:*

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 374—375, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 23,
Լուսանկ. 50ա

135. Գավիթ, հյուսիսային պատի արևելյան կողմում, որմնամույթի ստորին մասում, մուտքին մոտիկ, ներքուստ, խաչերի տակին, 8 տող.

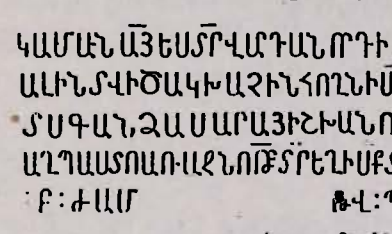
ԿԱՄԱԻՆ ԱՅԵՍՀԱՆԻԿՍԿԱՆ
ԵՅԻԽԱՀՍԻՓՐԿՈՒՐԻՀՅ ՈԳ
ՈՒՄՈՒԻ ՋԱԻԱԿԱՅԻՄՈՑ
ՔՈՀՐԷԿԻՆԵԻ ՈՒԳԱՐԻՆ Ե Ջ
ՆՔԷԿԻՆՋ··Ա·ԲԷԿԻՆՋԱ
ՋԻՋԽԱԹՈՒՆԻՆ·····
ՄՈՒՋԻՆԸԿԱՅԻՇԵՅԷՔԻ
ՔՍ: ԹՎՂԿ

ԿԱՄԱԻՆ Ա֊Ը. ԵՍ ՋԱՆԻԿՍ ԿԱՆԿՆ|ԵՅԻ ԽԱՋՍ Ի ՓԼԿՈՒԻ֊Ի. ՀՈԳՈ ԻՄՈ ԵԻ ՋԱԻԱԿԱՅ ԻՄՈՑ| ՔՈՋՐԷ֊ԿԻՆ ԵԻ. ՈՒԳԱՐԻՆ, ՋԱ|ՆԻՐԷԿԻՆ, ՋՐԱԼ՚ԱՐԼ՚ ԲԷԿԻՆ, ՋԱ|ՋԻՋ ԽԱԹՈՒՆԻՆ · · ·|, ԱՐՈՒՋԻՆ ԵԻ ԿԱ · ·

ՑԻՇԵՑԷՔ Ի| ՔՍ. ԹՎ՚ԻՆ՚:ՊԿ: (1411):

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 28։

136. Հյուսիսային պատի արևմտյան անկյունում, ստորին մասում. 5 տող.

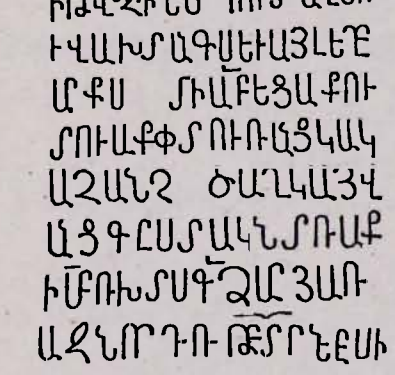

ԿԱՄԱԵՆ Ա֊ԵՍՐՎԱՏԱՆՐԴԻՋԱԼ
ԱԼԻՆՏՎԻԾԱԿԽԱՀԻՆՀՈՂՆԻՍԲՈՒԽ
ՏՍԳԱՆ,ՁԱՍԱՐԱՅԻՇԽԱՆՈՒԹՔ
ԱՂՂԱԱՏՈԱՌ·ԱԼՉՆՈՒՅՐԵՂԻՍՓՏՎԻՆ
Ր:ԺԱԱՐ ՔՎ:ՊՂԲ:

ԿԱՄԱԻՆ Ա֊Ը. ԵՍ ՏՐ Վ՚ԱՐԴԱՆ, ՈՐԴԻ ՋԱԼ|ԱԼԻՆ ՏՎԻ ԾԱԿԽԱՋԻՆ ՀՈՂՆ* Ի ՍՔ. ՈԻԽ|ՏՍ ԳԱՆՁԱՍԱՐԱ ՑԻՇԽԱՆՈՒԹ| ԱՂՊԱՍՏՈ, ԱՌԱՋ֊ՆՈՐԴՈՒԹՔ ՏՐ ԵՂԻ՚ԱԻ՚, ՍՐՈՒՔՐԱ՚. ՏՎԻՆ| :Բ: ԺԱՄ: ԹՎ՚ԻՆ՚:ՊՂԲ: (1443):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 376։ Ջալալեանց. I. 188։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 21։

137. Գավիթ, արևելյան պատի հյուսիսային անկյունում, արտաքուստ, 8 տող.

ԻԹՎՂՒԵՍՊՈՒՄ ԱՂՍՈ
ԻՎԱԽՄԱԳՍԷԻԱՅԼԵԸ
ՄՔՍ ՄԻՄԲԵՑԱՔՈՒ
ՄՈՒԱՔՓՄՈՒՌՈՑԿԱԿ
ԱՉԱՆՉ ԾՄՂԿԱՅՎ
ԱՑԳԸՍՄԱԿՆՄՈՒԱՔ
ԻՄԲՈԽՄՍԳՁԸՅԱՈ
ԱՀՆՐԴՈ֊ՔՅՐՆԷՍԻ

ի ԹՎ՚ԻՄՍ :ՋԻ: (1471) ԵՍ ՊՈԻՏԱՂՍ Ո|Ի Վ՚ԱԽՏԱՆ֊ԳՍ·ԵԻ Ա֊Ը՚ ԵՂ֊Բ|ԱՐՔՍ ՄԻԱԲՐԱՆ՚ԵՑԱՔ ՈԻ| ՏՈԻ֊ԱՔ ՓՏՈԻԽՈՒԱՆՑ, ԿԱԿ|ԱՋԱՆՁ ՝ՈԻ՝ԾՄՂԿԱՑՎ|ԱՆՑ ՝Գ· ԸՍՏԱԿՆ. ՏՈԻԱՔ| Ի ՍԲ. ՈԻԽՏՍ ԳՐԱՆ՚ՁՐԱՍ՚ԱՐ՚Ա

ՑԱՌ|ԱՋՆՈՐԴՈՒԹՔ. ՏՐ. ՆԵՐ՚Ս՚ԷՍԻ:

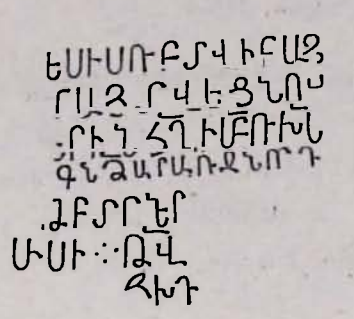
Ծանոթ. *Երրորդ տողի րաց տեղը ջարդված է եղել գրելուց առաջ։*

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 374։ Ջալալեանց, I, 187—188։ Բարխուդարեանց, 178։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 14։ Լուսանկ. 51

---

* Հ. Օրբելու վերծանությամբ հավի խաչեն հողնշ։

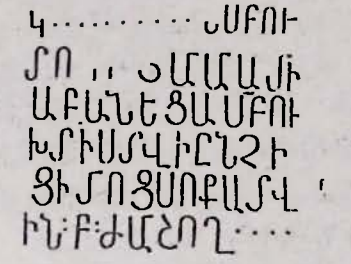
138. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, 7 տող.

ԵՍ ԻՍՈՒԲ ՏՎ. Ի ԲԱՋՄԱՑՏՎԵՑ ՆՈՎ|ԵՐԻՆ ՀՈՂ Ի ՍԲ. ՈՒԽՏՅՍ| ԳՐԱՆՋՐԱՍՈՒՐԱ ԱՌԱՋՆՈՐԴ|ՐՈՒԹԲ. ՏՐ ՆԵՐՍԻՍԻ: ԹՎ|ԻՆ՝ :ՉԽԴ: (1495):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 375, Հ. Օրբելի, Նշվ. աշխ., էջ 15, Լուսանկ. 52

139. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, վից նախորդին վերևից, 6 տող.

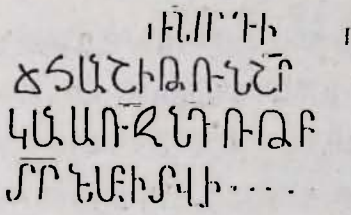

ԿՐԱՄԱՒՆ Ա.Ց. ԵՒ ԲՈՒ|ՏՈՐԴԻ ԾՆԱՄԱՍԱ. ՄԻ|Ա-ԲԱՆՆՑԱ. ՍԲ. ՈՒ|ԽՏԻՍ. ՏՎ. Ի ԸՆՁԻ|Ց ԻՄՈՑ, ՍՈՔԱ. ՏՎ|ԻՆ :Բ: ԺԱՄ ՇՈՂ|ԱԿԱՔԻ ՏԱՒՆԻՆ, . . .

Ծանոթ. *Համարում ենք ժամանակակից նախորդին, XV դ.*

Հրատ. Ջալալեանց, I, 191, Հ. Օրբելի, Նշվ. աշխ., էջ 15, Լուսանկ. 53

140. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, նախորդի տակը 4 տող.

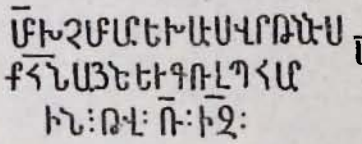

ՆԵՍ ԱԼՔՈՒՆ, ՈՐԴԻ| ՃՐԱՂԱՆՇԻ, ԹԼՈՆ ՇՐՆ|ՐԿԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԲ.| ՏՐ. ՆԵՐՍԻՍԻ ՏՎ. Ի . . .

Ծանոթ. *Արձանագրությունը թողնվել է թերի:*

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 17, Լուսանկ. 54

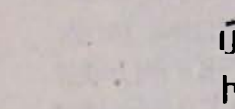
141. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, երկու խորանավոր խաչելի տակ. 3 տող.

ՍԲ. ԽԼԱՋՍ ԲԱՐԵԽԱՒԻՍ ՎՐԹԱՆԷՍ| ՔՐԱՀՐԱՆԱՑԻՆ ԵՒ ԳՈՒՊՀԱՐԻՆ. ԹՎ|ԻՆ:ՌԻՋ: (1577):

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 22,

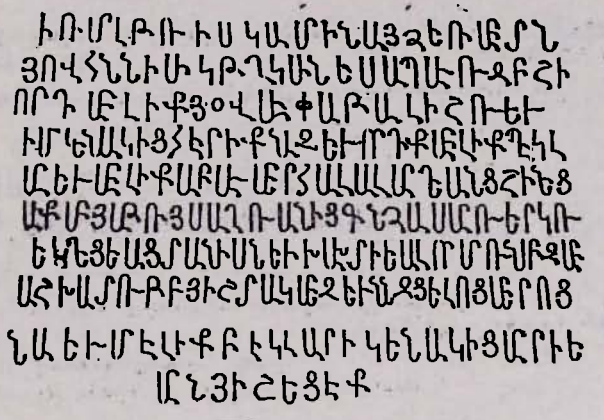
142. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի կենտրոնական մասում, ներքուստ. խաչերի տակ, 3 տող.

ՍՒ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԵԽԱՒՍ| ԻՇԽԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ։| ԹՎՒՆ։ՈՒԿԿ: (1614):

Թաւոթ. *Իշխան անունը լրացնում ենք ենթադրաբար։*

143. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ, մուտքից արևելք, 10 տող.

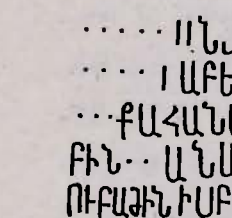
Ի :ՈՄԼ: (1781) ԹՈՒԻՍ ԿԱՄԻՆ Ա.Ց. ՋԵՌԱՄԲ ՏՆ.| ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԻ ԿԱ.ՅԹՈՂԻԿՈՍԻՆ, ԵՍ Ա.ՊԱՒ ՈՒՋԲԱ.ՅՇ| ՈՐԴԻ ՄԷԼԻՔ ՅՕՎՍԷՓԱ.Յ ԹԱԼԻՇՈՒ ԵՒ| ԻՄ ԿԵՆԱԿԻՑ ՀԷՐԻՔՆԱՋ ԵՒ ՈՐԴԻՔ ՄԷԼԻՔ ՊԿԿ|ԱՐ ԵՒ ՄԷԼԻՔ Ա.ԲԱՒ ՄԵՐ ՀԱ.ԼԱ.Լ Ա.ՐԴԵԱՆՑ ՇԻՆԵՑ|Ա.Ք ՍՐԲՈ.Յ Ա.Թ.Ո.Յ.Ր.Ո.Յ.ՑՍ Ա.ՂՈՒԱՆԻՑ Դ.Ա.ՆՋԱ.ՍԱ.ՐՈՒ ԵՐԿՈՒ|Յ ԵԿԵՂ.Ե.Յ.ՑԵԱ.Յ ՏԱ.ՆԻՍՆ ԵՒ ԽԱ.ԽՏԻԵԱ.Լ ՈՐՄՈՒՆՍ Բ|Ա.ՂՁՄԱ.Ւ| Ա.ՇԽԱ.ՏՈՒԹ.Ք. ՑԻՇ.Ա.ՅՏԱ.Կ ՄԵՋ ԵՒ ՆՆՋ.Ե.Յ.ՑԵԼՈՑ ՄԵՐՈՑ։| ՆԱ.ԵՒ ՄԷԼԻՔ ԲԷԿԼ.ԱՐԻ ԿԵ-ՆԱ.ԿԻՑ ՄԱ.ՐԻԵ|Ա.ՄՆ ՑԻՇԵՑԷՔ։

Թաւոթ. *Դրիչը Յափռէփա բառի Հ տառի ներքևի սեպը մոռացել է նշել։*

Հրատ. *Ջալալեանց, 1, 192։ Խարխուդարեանց, 178։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 18։*
Լուսանկ. 55

ԹՎԱԿԱՆ ՁՈՒՆԵՑՈՂ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

144. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ. 7 տող.

ՐՑՈՒՍՈՎՆ Ա.ՆՄԱՀԻՆ Ա.Ց. ԵՍ ՐԳՐ|ԻԳՈՐ* ՁԱՐ.Ա.ԲԵՐԴԵՑԻ Ա.ՆԱ.ՐԺ|Ա.Ն ՔԱ.ՀԱ.ՆԱ., ԱՐԴԻ ԾԵՐԱ.|ՐԻՆ ՆՈՒ.Ա.ՆԱ., ՏՎԻ ՁԻՄ ՀՈԳ|ՈՒ ԲԱ.ԺԻՆ Ի ՍԲ. ՈՒԽՏՍ. ՍՈՔԱ. :ՐԲ:| ԺԱՄ ՏՆԴԱՒ.Ւ.Ա.ՋԻՆ ՏՎԻՆ ԻՆՁ Ե . . |

. . . ՐԿԱ.Տ.Ւ.Ա.ՐԻՁՔՆ Ա.ԽՐՀՆԻ.Ր.Ն ՑԱ.Ց.Ւ.:

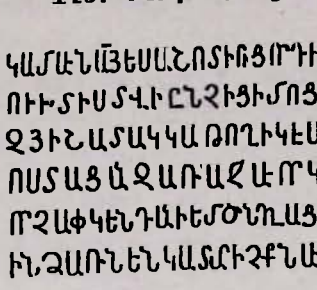
Թաւոթ. *Տողերի սկզբի մասերը հողմահարվել-թափվել են։ Վերջին մասերում՝ 1, 5, 6, 7 տողերից պակասում են երկուական տառեր, որոնք եղել են մի նեղ քարի վրա, որն ընկել, կորել է։*

Պակասող մասերը վերականգնում ենք ղրերի մնացորդների հիման վրա, նաև օգտվելով Ջալալեանի հրատարակութ|յունից։ Հավանաբար XV դար։

Հրատ. *Ջալալեանց, 1, 191։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 20,*
Լուսանկ. 56

* *Հ. Օրբելու վերծանութ|յամբ՝ «Գեորգ»։*

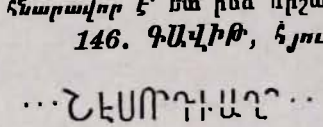
145. Գավիթ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, 6 տող.

ԿԱՄԱԻՆ Ա֯Ը. ԵՍ ԱՇՈՏ ԻՐԻՑՈՐԴԻ ՄԻԱ-
ԲԱՆԵՑԱ ՍԲ.| ՈՒԽՏԻՍ. ՏՎԻ ԸՆԶԻՑ ԻՄՈՑ
ԸՆԾԱ ԵԻ ՑԵՏԻՆ| ՉՑԻՇԱՏԱԿ ԿԱԹՈՂԻԿԷՍ
ԼԻՆԻ. ՍՈՓՔ. Ի|ՈՍՏԱՑԱՆ ՉԱՌԱՉԱԻՈՐ
ԿԻՐԱԿԷՆ ։Դ. ԺԱՄ.| ՈՐՉԱՓ ԿԵՆԴԱՆԻ ԵՄ
ԾՆՈՂԱՑ ԻՄՈՑ. ԵՏ ԵԼԻՑ՝ ԻՆՉ ԱՌՆԵՆ։
ԿԱՏԱՐԻՉՔՆ ԱԻՐԷՆԻՆ Ց֯Ա֯Ց։

Ծանոթ. *Ամբողջովին ծածկված է հոսած կրի շերտով և դժվարությամբ է վերծանվում. հնարավոր է՝ եա ինձ ինչատակ։*
Հրատ. *Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 27,*

146. Գավիթ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, 3 տող.

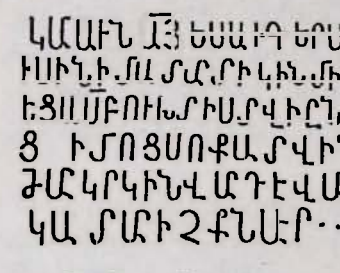

ՐԵՍ ՇԱՀՆՇԷՍ ՈՐԴԻ ԱՂՐՊՈՒՂԻՆ, ՎԵՐԻՆ ՆՈՎԵՐԻՆ
ՐՀՈՂՆ ՏՎԻ Ի ՍԲ՝. ՈՒԽՏՍ ՐԳԱՆՁԱՍԱՐԱՑ. ՈՎ ՀՈՂՆ
ՀԱՆԷ ՍՈՒՐԲ ՈՎԱՆԷՍԻՍ ԿԱՊԱՏ Է։

Ծանոթ. *Անցյալ դարում արձանագրությունը ամբողջ է եղել և հավանաբար 6 լրիվ տող. լրացնում ենք նախկին հրատարակիչներից.*

Հրատ. *Շահխաթունեանց, II, 376, Ջալալեանց, I, 189, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 15, որտեղ Ագպուղին բառից հետո գրված է՝ տավի նովերին հողնս,*
Լուսանկ։ 57

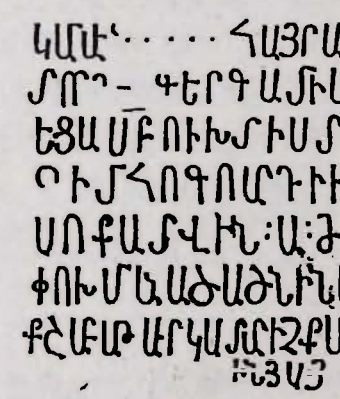
147. Գավիթ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, 6 տող.

ԿԱՄԱԻՆ Ա֯Ը. ԵՍ ԱԻԳԵՐՍ, ԱՄՈ|ԻՍԻՆ ԻՄ ԱՏԱՐ
ՏԻԿԻՆ ՄԻԱԲԱՆ|ԵՑԱ ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ, ՏՎԻ ԸՆԶԻ|Ց
ԻՄՈՑ. ՍՈՓՔ. ՏՎԻՆ ։Դ։| ԺԱՄ ԿՐԿԻՆ ՎԱՐԴԷՎԱ-
ՐԻՆ։ ԿԱՏԱՐԻՉՔՆ ԱԻՐ|ԷՆԻՆ Ց֯Ա֯Ց։

Ծանոթ. *Թաղված է անավարտ։ Համարում ենք XIV դարի սկզբի. նախ, որ գրված է № 108-ից անմիջապես հետո (24), ապա՝ նաև գրչության ոճը։*
Հրատ. *Ջալալեանց, I, 190, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 22,*
Լուսանկ. 58

148. Գավիթ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, 8 տող.

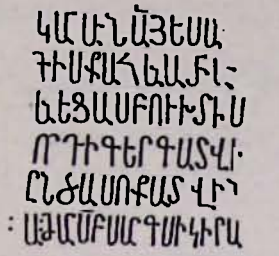

ԿԱՄԱՒՆ Ա֯Ը. ԵՒՍ ՀԱՑՐԱՊԵ|Տ, ՈՐԴԻ ԴԵՐԴԱ,
ՄԻԱԲԱՆ|ԵՑԱ ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ. ՏՎԻ| ՋԻՄ ՀՈԴՈ ԱՐ-
ԴԻՆ|. ՍՈՓՔ. ՏՎԻՆ ։Ա։ ԺԱՄ.| ՓՈԽՄԱՆ Ա֯Ա֯-
Ա֯ՆԻՆ ԵՐԵ|ՔՇԱԲԱԹ ԱԻՐ։ ԿԱՏԱՐԻՉ ԱԻՐՀՆ|ԻՆ
Ց֯Ա֯Ց։

Ծանոթ. *Գրված է № 94-ից ներքև, առաջին երեք տողով մտած նրա «սահմանը», դա ապացույց է, որ գրված է նրանից առաջ, իսկ 94-ը թվագրված է «ՋՂ՝» (1495). համարում ենք XV դարի երկրորդ կեսերի։*

Հրատ. *Հ. Օրբելի, Նշվ. աշխ., էջ 16,*
Լուսանկ. 59

149. Գավիթ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, 6 տող.

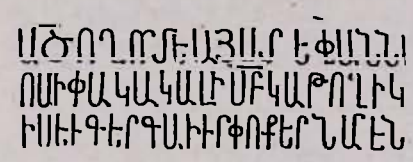

ԿԱՄԱԻՆ Ա֊Ց. ԵՍ ՍՐԱՐ|ԳԻՍ ՔԱՀԱՆԱ ՄԻԱԲ|ԱՆԵՑԱ ՍԲ. ՈԻԽՏԻՍ|. ՈՐԴԻ ԳԵՐԳԱ, ՏՎԻ| ԸՆԾԱ, ՍՈՒՔԱ ՏՎԻՆ| :Ա: ԺԱՄ ՍԲ. ՍԱՐԳՍԻ ԿԻՐԱ|ԿԻՆ . . . ։:

Ծանոթ. *Գրիչը տողերը խառնել է. թողնում ենք նույնությամբ. նաև չի ավարտել։ Գրաձևերը* XIII—XIV *դարերի են։*

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 17։
Լուսանկ. 60

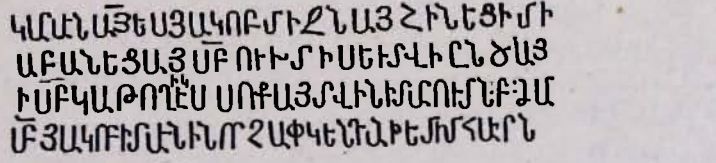
150. Գավիթ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, 3 տող.

Ա֊Ծ. ՈՂՈՐՄԵԱՑ ՍՏԵՓԱՆՆ|ՈՍԻ, ՓԱԿԱԿԱԼԻ ՍԲ. ԿԱՒՈՂԻԿ|ԻՍ ԵԻ ԳԵՐԳԱ ԻՒՐ ՓՈՔԵՐՆ ԱՄԷՆ։

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 25։
Լուսանկ. 61

151. Գավիթ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, 4 տող.

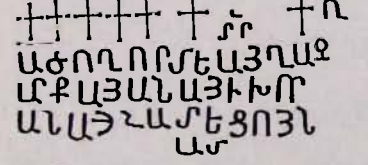

ԿԱՄԱԻՆ Ա֊Ց. ԵՍ ՅԱԿՈԲ ՄԻՋՆԱՑՇԻՆԵՑԻ Մ|ԱԲԱՆԵՑԱՑ ՍԲ. ՈԻԽՏԻՍ ԵԻ ՏՎԻ ԸՆԾԱՑ| Ի ՍԲ. ԿԱԹՈՂԻԿԷՍ. ՍՈՒՔԱՑ ՏՎԻՆ Ի ՏԱՐՈՒՄՆ :Ր: ԺԱՄ| ՍԲ. ՅԱԿՈԲԻ ՏԱԻՆԻՆ. ՈՐՁԱՓ ԿԵՆԴԱՆԻ ԵՄ ԻՄ ՀԱՒՐՆ . . . :

Ծանոթ. *Թողնված է անավարտ։*

Հրատ. Ջալալեանց, I, 191; Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 126։
Լուսանկ. 62

152. Գավիթ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ, նախորդի մոտ. 7 փոքր խաչերի տակ. 4 տող.

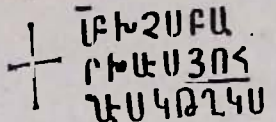

Ա֊Ծ. ՈՂՈՐՄԵԱՑ ՏՐ. Ղ.Ա.Զ|Ա.Ր ՔԱՀԱ.ՆԱ.ՑԻ ԽՈ|ՐԱ.ՆԱ.Ց֊ՇԱ.ՏԵՑՈՑՆ|. Ա.Մ|ԷՆ։

Ծանոթ. *Վերևի աջ անկյունում կա «Ռ» տառ, որը ենթադրաբար կարող է թվական համարվել։*

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 26։
Լուսանկ. 63

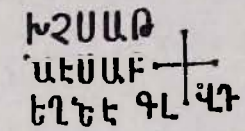
153. ԳՈՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, խոռոչի մեջ խաչ և կողքին 3 տող.

ՍԲ. Խ(Ա)ՉՍ ԲԱ|Ր(Ե)ԽԱԻՍ ՑՈՒ|ԱՆՆՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ:

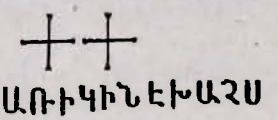
Տաճոր. Հավանաբար 1586 թ. վախճանված կաթողիկոսն է:

154. ԳՈՎԻԹ, արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, խաչերի մեջ, 4 տող.

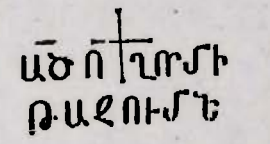
Խ(Ա)ՉՍ Ա(Թ)ԱՆՆՍ ԱԲԵՂԻՆ Է: Գ(Ո)Ի(Լ)Վ(Ա)Ր(Դ):

155. ԳՈՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, խաչերի տակ. 1 տող.

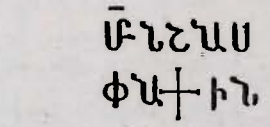
ՍԱՌԻԿԻՆ Է ԽԱՉՍ:

156. ԳՈՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, խաչի շուրջը, 2 տող.

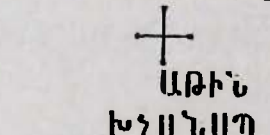
ՍԾ. ՈՂՈՐՄԻ| ԹԱԶՈՒՄԻՆ:

157. ԳՈՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, խաչի շուրջը, 2 տող.

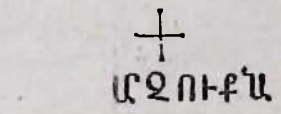
ՄԲ. ՆՇ(Ա)Ն(Ս)| ՓԱՆԻՆ:

158. ԳՈՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասում, խաչի տակ. 2 տող.

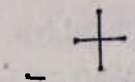
Խ(Ա)ՉՍ ՆԱՊ|ԱԹԻՆ:

159. ԳՈՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, խաչի տակ. 1 տող.

ՍՐՋՈՒՔԱՆ:

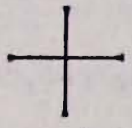
160. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, խաչի տակ. 2 տող.

ՄԽՉՍԽԱԹՈՒ
ՆԱՂԵԷ։ο

ՈՒԲ. ԱԼԱՀՅԱՍ ԽԱՓՈՒԻՆ ԱՂԻՆ Է։

161. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, խաչի տակ. 2 տող.

ԱԾՊԼՐՅԻ ՎՐԹԱՍ
ՄՂԼԻՆ ՀԹՈՈՅՆο

ԱՃ. ՈՂՈՐՄԻ ՎՐԹԱՆԵՅՍ ԱԲԵՂԼԻՆ ՀՈԳՈՑՆ։

162. ԳԱՎԻԹ, ներքուստ, խաչավորող կամարների հենակ՝ արևելյան որմնամույթի խոյակից վեր, առաջին քարի վրա ուռուցիկ մեծ խաչ և վերևում 2 տող.

Ր ՋՈՒՓ ԱՆ
Ի ՆԷԽԱՀ

ՈԼՈՀՋՈՒՓԱՆԻՆ Է ԽԱՉՍ։

Ծանոթ. Նկատի ունենալով տեղագրությունը, խաչի և գրչության մեծ արվեստը, ևս համարում ենք հուշարձանի շինարարությանը ժամանակակից և մեկենաս Հասան Ջալալ Դաւլալի դստեր հիշատակագրությունը, մանավանդ, որ հանդիպակած կամարի նույն տեղում ևս նույն հիշատակագրությունն է հավանաբար, բայց աղակալման հետևանքով չի որոշվում պարզորեն։

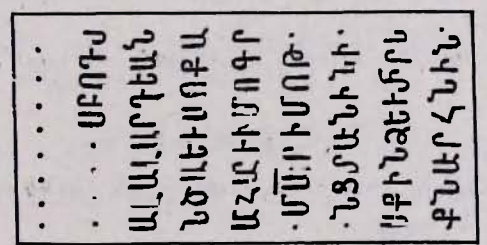
Լուսանկ. 63ա

162ա. Նախորդի հակառակ կողմում 2 տող.

Ոլոխաթունից է խ[ա]չս։

Լուսանկ. 63

163. ԳԱՎԻԹ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, 9 տող.

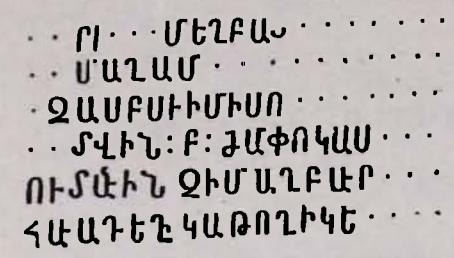

. . . ԱԲՈԳ . . . Ր Հ[Ա]ԱՀԱՀ ԱՐԴԵԱՆ[Ց] ԻՄՈՑ . . . ՏՎԻ Ը[Ն]ԾԱ ԵՒ ՍՈՓԱ
Ր[ԵՏՈՒՆ . . ԺԱՄ[ՒՑ] ՀԱՒՐ ԻՄՈ ԳՐԻԳՈՐՈ[Ս] . . . ՄԱՒՐ ԻՄՈ . . . ՏԱՒՆԻՆ
. . . ԻՆՁ ԵՒ ՄԻ . . Ր[ԿԱՏԱՐԻՁ]ԴՆ ԱՒՐՀՆԻՆ Ր[ՑՍՑ]։

Ծանոթ. Գրված է եղել առնվազն 3 քարերի վրա. մնացել է միայն կենտրոնինը, մյուսները նորոգումների ժամանակ փոխվել են նոր քարերով։ Հավանաբար XIII դար։

Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 16։

164. Գավիթ, հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, արտաքուստ, 6 տող.

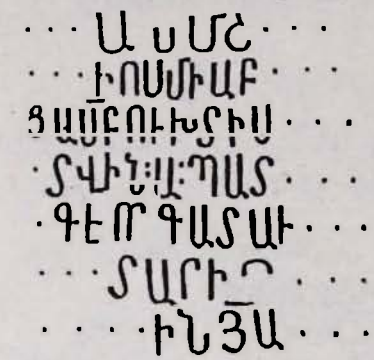
. . Ր . . . ՄԵՂԲԱՎ . . . . . .
. . Ս՝ԱՂԱՄ . . . . . .
. ՋԱՍԲՍԻՄԻՍՈ . . . . . .
. . ՏՎԻՆ : Բ : ՅԱՓՈԿԱՍ . . .
ՈՒՏՓԻՆ ՋԻՄ ԱՂԲԱՐ . . .
ՀԱԱԴԵՂ ԿԱԹՈՂԻԿԵ . . . .

. . . ԻՄ ԵՂԲԱՐՑՐ . . ՍՈՐՔԱ՝ ՏՎԻՆ :Բ:
ԺԱՄ ՓՈԿԱՍՈՒ ՏԱԻՆԻՆ ՋԻՄ ԱՂԲԱԻՐ ՀԱԻԱ-
ԴԵՂԻ. ԿԱԹՈՂԻԿԵ . .

Նաեւոր. *Տեղ-աեղ ծածկված է աղաշերտով, մասամբ էլ հողմահարված: Համարում ենք XIII—XIV դարերի:*

Հրատ. Հ. Օբբելի, Նշվ. ժող., էջ 18:

165. Գավիթ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, 7 տող.

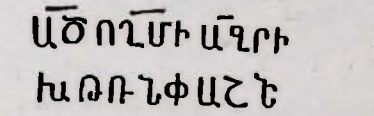
. . . Ա ՍՄՇ . . .
. . . ԻՈՍՄԻԱԲ . . .
ՅԱՅՐՈՒԽՏԻՍ . . .
ՏՎԻՆ:Լ:ՊԱՏ . . .
ԳԷՄ ԳԱՏԱՒ . . .
. . . ՏԱՐԻՀ . . .
. . . ԻՆՅԱ . . .

[. . . ԵՍ ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՄԲ. ՈԻԽՏԻՍ.
[ՍՈՔԱ՝ ՏՎԻՆ :Ա: ՊԱՏԱՐԱԳ ՄԲ՝. ԳԷՈՐԳԱ ՏԱԻ-
[ՆԻ. ԿԱ՝ՏԱՐԻՀԶՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ ՑԱՑ:

Նաեւոր. *Տողերի վերջը, մասամբ և սկիզբը հողմահարված, թափված են:* XIII—XIV *դար:*

Հրատ. Հ. Օբբելի, Նշվ. ժող., էջ 17,
Լուսանկ. 64

166. Գավիթ, հյուսիսային պատի արևելյան անկյունում, արտաքուստ, 7 խաչերի արանքներում, 2 տող.

ԱՇՈՂՄԻ ԱՁՐԻ
ԽԱՌՆՓԱՀՆ

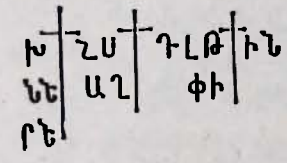
ԱՇ, ՈՂՈՐՄԻ ԱՋԱՐԻՐԱՑԻ, ԽԱՉՈՒՆ ՓԱՇԻՆ:

Հրատ. Հ. Օբբելի, Նշվ. ժող., էջ 14:

167. Գավիթ, հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, խաչի մոտ. 2 տող.

Խաչս Հաւում|ախմին է:

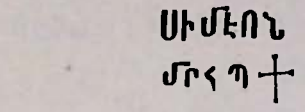
168. Գավիթ, արևելյան պատի հյուսիսային անկյունում, արտաքուստ, խաչերի արանքներում, 3 տող.

ԽՆՐ ՀՍ ԱՂ ԴԼԹ ՓԻ ՒՆ

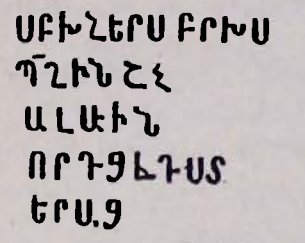
ԽԼԱՅՍ ԴԼՈՎԼԱՔԻՆ| ԵԻ ԱՂՓԻՐ|ԻՆ:

169. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի կենտրոնական մասում, ներքուստ, խաչի մոտ. 2 տող.

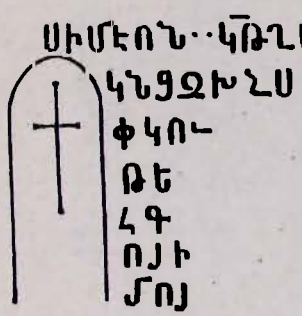
ՍԻՄԷՈՆ|, Մ|Է|ՐՀ|Ա|Պ։

170. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի կենտրոնական մասում, ներքուստ, խաչերի մոտ. 5 տող.

ՍԲ. Խ|Ա|ՋԵՐՍ Բ|Ա|Ր|Ե|Խ|Ա|Ի|Ս| ՊՈՂՈՍԻՆ, ՇՀ|ԱԼԱԻԻՆ,| ՈՐԴ|Ո|Յ ԵԻ ԴՍՏ|ԵՐԱՑ.

171. ԳԱՎԻԹ, հարավային պատի կենտրոնական մասում, ներքուստ, խոշոր բանավոր խաչի մոտ. 6 տող.

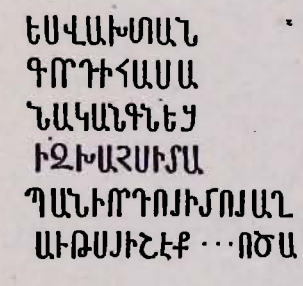
ՍԻՄԷՈՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ| Կ|Ա|Ն|Կ|Ն|Ե|Յ|Ց|Ի| Խ|Ա|ՋՍ| Փ|Ր|ԿՈԻ|-ԹԵ̄ Հ|Ո|Յ|Գ|ՈՑ Ի|ՄՈՑ.

Ծանոթ. Հավանաբար Սիմէոն V կաթողիկոսի հիշատակագրությունն է (1794—1810)։

171ա. ԳԱՎԻԹ, արտաքուստ, հյուսիսային պատին, մուտքի աջ կողմում.
Ցում թվ|ին| (1751)։

ԳԱՎԹՈՒՄ ԵՂԱԾ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԻ ՎՐԱ

172. ԽԱՉՔԱՐԻ ստորին մաս, օգտագործված է որպես հատակի սալքար, գավթի հարավ-արևելյան անկյունում. 6 տող.

ԵՍ ՎԱԽՏԱՆ|Գ, ՈՐԴԻ ՀԱՍԱ|ՆԱ ԿԱՆԳՆԵՑ|Ի ՁԽԱՁՍ Ի ՏԱ|ՊԱՆԻ ՈՐԴՈՑ ԻՄՈՑ։ Ա|Ղ|ԱԻՔՍ ՑԻՇՔՔ . . . ։ՈԾԱ։ (1202)։

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 30։

173. ԽԱՉՔԱՐԻ ստորին մաս, օգտագործված է որպես հատակի սալքար. գավթի հարավ-արևելյան անկյունում, 4 տող.

ԹԻՒՆՈԿԶ
ԵՍԱՒՇԱՓԿ
ԱՆԳՆԵՑԻԶ
ԽԱՉՍԵՂԲԱՒՐԻՄՈՅՀ

ԹԻՒՆ ՈԿԶ (1217)։ ԵՍ ԱՒՇԱՓ ԿԱՆԳՆԵՑԻ Զ|ԽԱՉՍ
ԵՂԲԱՒՐ ԻՄՈՅ ՀՐԱՍԱՆԱ։ . . .

Ծանոթ. *Մնացածը ոչնչացել է խաչքարը կոտրելու հետևանքով։*

Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 31։

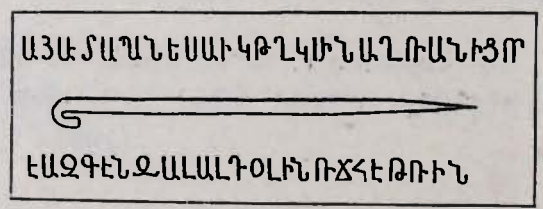
174. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ, սպիտակ մարմարից, շրջանակներին շղթայաձև զարդեր, երեսին երեք գեղեցիկ վարդյակներ. գանձախույղների կողմից կոտրված է երեք մասի. դրված է կրկին խառնված գերեզմանի վրա։ Գտնվում է արևելյան մասում, դեպի եկեղեցին տանող մուտքի առաջ. երեսին 3 տող.

ԱՅՍ Լ՝Ի ՀԱՆԳԻՍՏ ՄԵՑԻՆ| ՅԱԼՂԱԼԻՆ՝. ԱՊԱՀՍ| ՑԻՇԵՑԷՔ։
ԹՎԻՆ ՝ՊԶ։ (1431)։

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 176։ Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 29։*
Լուսանկ. 65

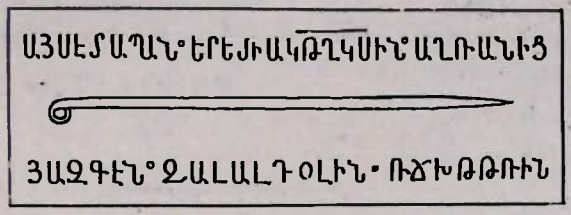
175. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ, սպիտակ մարմարից, շրջանակներին շղթայաձև զարդեր, երեսին գեղեցիկ քանդակներ և հովվական գավազան. կից է նախորդին հյուսիսից. երեսին 2 տող.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԵՍԱՒ ԿՈՒԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ԱՂՈՒԱՆԻՑ. ՈՐ| Է ԱԶԳԷՆ ՅԱԼԱԼ
ԴՕԼԻՆ. ՝ՌՃՀԷ։ (1728) ԹՈՒԻՆ։

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 176։ Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 30։*
Լուսանկ. 65ա

176. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ, սպիտակ մարմարից, շրջան-ակներին շղթայաձև զարդեր. երեսին գեղեցիկ քանդակներ և հովվական գավազան. կից է նախորդին հյուսիսից. երեսին 2 տող.

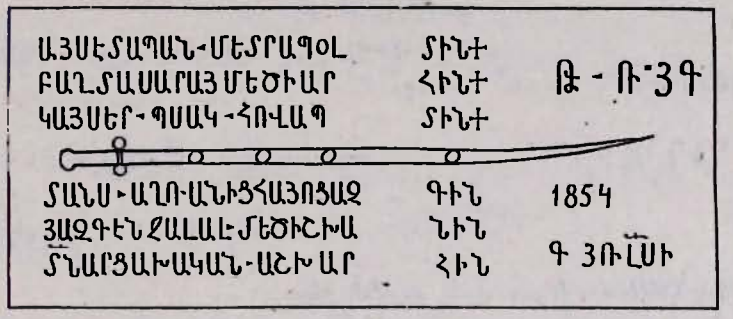

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ԵՐԵՄԻՍ. ԿԱՅԹՈՒՂԻԿՈՍԻՆ ԱՂՈՒԱՆԻՑ.| ՑԱԶԳԷՆ ՋԱԼԱԼ ԴՕԼԻՆ. :Ռ ՃԽԹ: (1700) ԹՈՒԻՆ:

Մանոթ. Հ. *Օրբելու մոտ տոր է յազգէնս:*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 176, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 30,*
Լուսանկ. 65բ

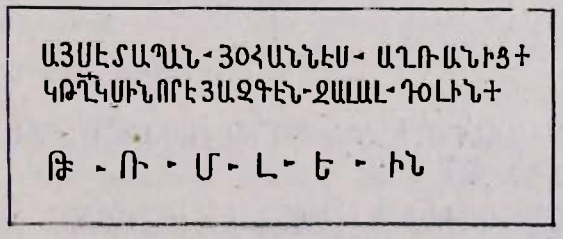
177. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ, երեսին գավազան. գտնվում է Ջալալի (№143) տապանաքարին կից, հարավից. երեսին 6 տող.

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ՄԵՏՐԱՊՕԼՏԻՆ,| ԲԱՂՏԱՍԱՐԱՑ ՄԵԾԻ ԱՐՀԻՆ,| ԿԱՑՍԵՐՊՍԱԿ ՀՈՎՀԱՊԵՏԻՆ,| ՏԱՆՍ ԱՂՈՒԱՆԻՑ ՀԱՑՈՑ ԱԶԳԻՆ,| ՑԱԶԳԷՆ ՋԱԼԱԼ ՄԵԾ ԻՇԽԱՆԻՆ.| ՏՆ. ԱՐՑԱԽԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՆ: ԹՎԻՆ|:ՌՑ: 1854, :Գ: ՑՈՒԼԻՍԻ:

Հրատ. *Բաֆֆի, Ամասյի մեկքուբյունները, 310, Բարխուդարեանց, 176,*
Լուսանկ. 65գ

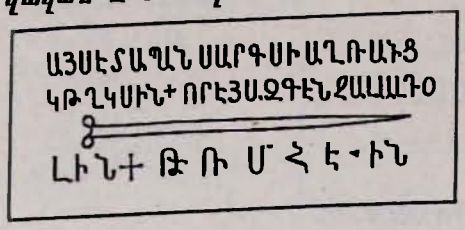
178. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ. երեսին գավազան, կից է նախորդին՝ հարավից. 3 տող.

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ՑՕՀԱՆՆԷՍ ԱՂՈՒԱՆԻՑ| ԿԱՅԹՈՒՂԻԿՈՍԻՆ, ՈՐ Է ՑԱԶԳԷՆ ՋԱԼԱԼ ԴՕԼԻՆ:| ԹՎՐԻՆ|:ՌՄԼԵ: (1786)-ԻՆ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 176, Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 29:*
Լուսանկ. 65դ

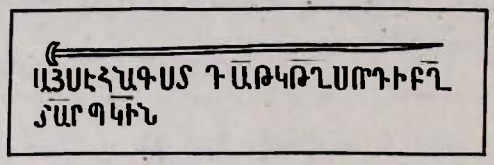
179. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ, կից նախորդին հարավից, երեսին գավազան և 3 տող.

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ՍԱՐԳԻՍ ԱՂՈՒԱՆԻՑ| ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ, ՈՐ Է ՑԱՋԳԷՆ ՋԱՂԱՂ ԴՕ|ԼԻՆ։ ԹՎ[ԻՆ]։ՌՄՀԷ։ (1828)-ԻՆ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 176։ Հ. Օրբելի, Նշվ. Ժող., էջ 29, Լուսանկ. 65ե

180. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ, երեսին գավազան. 2 տող.

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԴՐԱԽԻ[Թ ԿՈՒ]ԹՐՈ[ՂՐԻԿՈ]Ս[ԻՆ], ՈՐԴԻ ԲՐԱ[Ղ]ՏԱՐՍԱՐ ՊՐԷ[Կ]ԿԻՆ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 176, Հ. Օրբելի, Նշվ, Ժող., էջ 29,

181. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, վրան 1 տող.

ՅՀՆԷՍ ԿՂԿՅ ՑՈՀԱՆՆԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ:

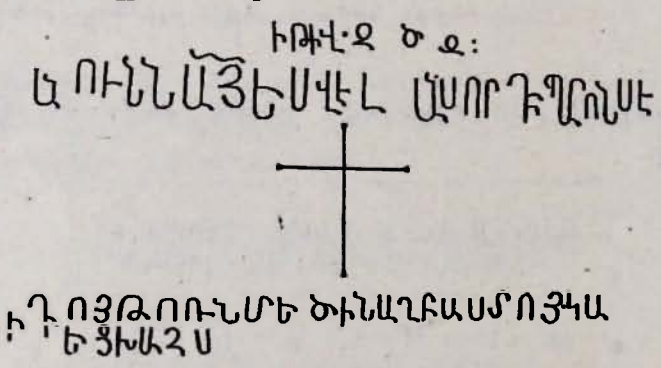
Հրատ. Բարխուդարեանց, 176, Հ. Օրբելի, Նշվ. Ժող., էջ 30, Լուսանկ. 65գ

182. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որն այժմ չկա.

Այս է [տապան] Գրիգոր [կաթ]ողիկոսին [Աղուա]նից. ի :ՌՃԲ: (1653) թուին:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 176,

183. ԽԱՉՔԱՐ, գեղաքանդակ, դրված է գավթի մեջ, հենած արևելյան պատին, ճակատին և տակին 4 տող.

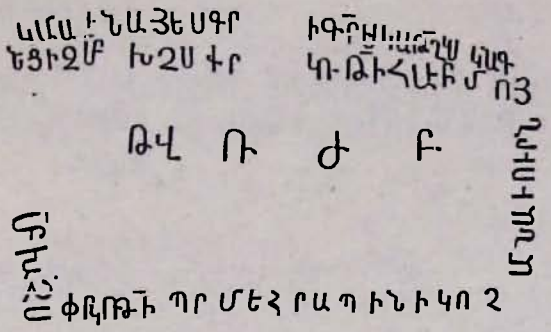

Ի ԹՎԻ[Ն] :ՋԾՋ: (1507)| ԱՆՈՒՆ[Ն] Ա.Ց.ԵՍ ՎԷԼԻՃԱՆՍ, ՈՐԴԻ ՊԱՐՈՆ ՍԷ|ԻԴՈՑ, ԹՈՌՆ ՄԵԾԻՆ ԱՂԲԱՍՏՈՑ ԿԱՆԿՆ|ԵՑԻ ԽԱՉՍ։

Նշումք. *Կարծում ենք, որ Սէիդը այս տոհմի մեջ գործածական Սևադա կամ Սալաուն անվան նվազականն է։*

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. Ժող., էջ 31։
Լուսանկ. 66

184. ԽԱԶՔԱՐ, դեղաքանդակ, ստորին մասում հեծյալ, ձեռքին խաչ և դեմը դինու վարչ բռնած մարդ, շրջանակներին և թևերի արանքներում.

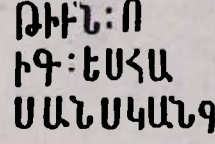

ԿԱՄԱԻՆ Ա֊Ճ ԵՍ ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԿԱՆԳ|ՆԵՑԻ ՋՍԲ. ԽԱԶՍ ՓՐԿՈՒԹԻ, ՀԱՒՐ ԻՄՈՑ։| ՍԲ. ԽԱԶՍ ՓՐԿՈՒԹԻ. ՊԱՐՈՆ ՄԵՀՐԱՊԻՆ Ի ԿՈՉ|ՄԱՆ ԱՒՈՒՐՆ։ ԹՎ[ԻՆ] ։ՌԺԲ։ (1563)։

Հրատ. И.А.Орбели, Избранные труды, Ереван, 1963, стр.199. Հ. *Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 31։*

ԲԱԿ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱՑՔ

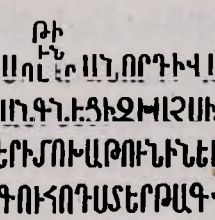
185. ԽԱԶՔԱՐԻ ստորին մաս. ընկած է գավթի հյուսիսային պատի տակ, արևմտյան կողմում. 3 տող.

ԹԻՒՆ ։ՈԻԳ։ (1174) ԵՍ ՀԱՍԱՆՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱԶՍ[1] . .

Հրատ. Հ. *Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 32։*

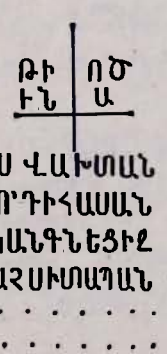
186. ԽԱԶՔԱՐ, կանղնած է տաճարի հյուսիսային պատի տակ, ճակատին 5 տող.

ԹԻՒՆ ։ՈԼ։ (1181) ԷՐ: ԵՍ ՀԱՍԱՆ, ՈՐԴԻ ՎԱԽՏԱ|ՆԳՍ. ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱԶՍ Ի ՏԱՊԱՆ|Ի, ԴԻՏԵԼ ԻՄՈ ԽԱԹՈՒՆԻՆ ԵՒ ՄԱԻՐ Ի|ՒՐ ԹԱ֊ԳՈՒՀՈ, ԴԻՏԵԼ ԹԱԳ[ԱՎՈՐԻՆ ԲԱՂԱՑ։

Հրատ. Орбели, Избранные труды, стр. 199. Հ. *Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 32։*

187. ԽԱԶՔԱՐԻ ստորին մաս. ընկած է տաճարի հյուսիսային պատի տակ, թևերի արանքում և տակին մնացել է 6 տող.

ԹԻՒՆ ։ՈԾԱ։ (1202).| ԵՍ ՎԱԽՏԱՆ|Գ ՈՐԴԻ ՀԱՍԱՆ|Ա ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱԶՍ Ի ՏԱՊԱՆ|Ի . .

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 179։*

188. ԽԱՉՔԱՐ, ընկած է սաճարի հյուսիսային պատի տակ, ստորին մասում, 7 տող.

ՈՂԴ
ԵՍԱՄԱԴԿԱՆ
ԳՆԵՑԻՋԽԱՀՍԻ
ՓՐԿՈՒԹԻՒՆՀՈՑՈՅ
ԻՄՈՅՈՐԿԱՐԴԱՅՔ
ՅԱՂԱՒԹՍ · · · · ·
ԷՔ

։ՈՂԴ· (1245).| ԵՍ ԱՄԱԴ ԿԱՆ|ԳՆԵՑԻ ՋԽԱՋՍ Ի| ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ՀՈԳՈՑ| ԻՄՈՑ. ՈՐ ԿԱՐԴԱՑՔ| ՑԱՂԱԻԹՍ ՐՑԻՇԵՑ՝|ԷՔ։

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 179 (Քերբ)։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 32։*

189. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԵՐ, 9 հատ, տափակ, մեծ և գեղեցիկ. գտնվում են գավթի հյուսիսային պատի մոտ, մուտքից արևելք. իրար մոտ, արտաքուստ.

ԱՅԱ ՏԱՊԱՆԱՐԻՍՏԱԿԷՍ·ԵՊԻՍԿՊՈՍԻՆՐԷ
ԵՂԲԱՅՐԵՐԵՄԻԱԿՆՂԿՍԻՆ ՌՃԼԳՔՈՒՆ

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ, ՈՐ Է| ԵՂԲԱՑՐ ԵՐԵՄԻԱ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ ։ՌՃԼԳ։ (1684) ԹՈՒԻՆ։

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 179։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 33։*

190.

ԱՅԱԷ···ՊԱՆ ԱՌԱՋԱՁՐԷՅԻՄՐՈ
ԳՐԻԳ····ՐԴ ՄՐԵՍԱԻՆՈՐԷՀԱՅՐ
ՄՐԴ ԱՔՒՆԻՒՃՀԱ ՔՆԱՊԻԼԻՐ

ԱՑՍ Է ՐՏԱՊԱՆ ԱՌԱՋԱՁՈՐԷՑԻ ՏՐ.| ԳՐԻԳՈՐԻՆ, ՈՐԴԻ ՏՐ. ԵՍԱՑԻՆ.՝ ՈՐ Է ՀԱՑՐ| ՏՐ. ԴԱԻԹԻՆ. Ի ։ՌՃՀԱ։ (1722) ԹՎԻՆ։ ԱՊՐԻԼԻ ։Ի։ (8)։

191.

ԱՅԱ·ԱՊԱՆՀԱԿՈՑԵԱԼՄԻԱՍԱՃԱԲ
ԱՆՎԱԹՊԵՏԻՆՐԷԿԵՂԷՆՊՐԵՑՈՑ
ԹՆՌՃՀԳ

ԱՑՍ Է ՐՏԱՊԱՆ ՀԱԼՆՅԿՈՒՑԵԱԼ ՄԻՆԱՍ ԱՃԱԲԱՆ ՎԱՐԹԱՊԵՏԻՆ, ՈՐ Է ԿԵՂՋԷՆ ՊՏՐԵՑՈՒՑ| ԹՎԻՆ. ։ՌՃՀԳ։ (1724)։

192.

ԱՅԱԷԴԱՊ · · · · · · · · ՎՐԴՊՅԻՆ
ՐԷԱՔԷՆՋԱԼԱԼԴՕԼԻՆ ԹՌՃՂԷ

ԱՑՍ Է ԴԱՊՐԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ| ՈՐ Է ԱՋԴԷՆ ՋԱԼԱԼ ԴՕԼԻՆ. ԹՎԻՆ| ։ՌՃՂԷ։ (1748)։

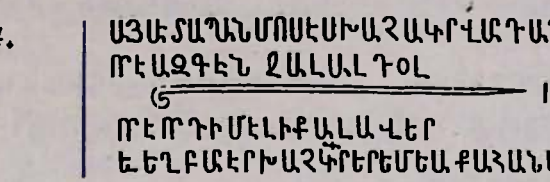
Հրատ. *Բարխուդարեանց, 179։ Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 33։*

193.

ԱՅԱՀՆԳՒՍՏՍԱՓՒՍՆՐԴՒԱՊՐԱՒՆԵՒ
ԹՈՌՆԱՂՌԱՆՒՑՂՐՍԷՍԿՋԿՈՍԻՆԵՂԲԱ
ՅՐՍԱՓՒՍԻՇԽԱՆԻՆՌՄԵ ԲԼՒՆԷՐ

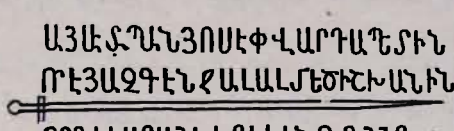
ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՍԱՐԳՍԻՆ, ՈՐԴԻ ԱՊՐԱՒԻՆ ԵՒ| ԹՈՌՆ ԱՂՈՒԱՆԻՑ ՆԵՐՍԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ, ԵՂԲԱ|ՑՐ ՍԱՐԳԻՍ ԻՇԽԱՆԻՆ. ։ՌՄԵ։ (1756) ԹՎԻՆ Է՝։

194.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՄՈՍԷՍ ԽԱԶԱԿԻՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ,| ՈՐ Է ԱԶԴԷՆ ՋԱԼԱԼ ԴՕԼԻՆ,| ԱՐ Է ՈՐԴԻ ՄԷԼԻՔ ԱԼԱՎՆԻՐՏԻՆ, ԵՒ ԵՂԲԱՐ ԷՐ ԽԱԶԱԿԻՐ ԵՐԵՄԻԱ ՔԱՀԱ-ՆԱՑԻՆ|. 1849. ¦Թվ.¦.

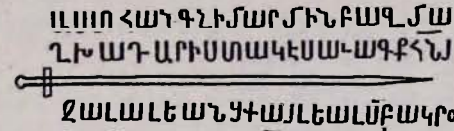
195.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՅՈՍԷՓ ՎԱՐԴԱՊԵ-ՏԻՆ,| ՈՐ Է ՅԱԶԴԷՆ ՋԱԼԱԼ ՄԵՇ ԻՇԽԱՆԻՆ,| ՈՐԴԻ ԻՍՐԱՅԷԼ ԲԷԿԻՆ, ¦Թվ.¦. :Ռ8ժԲ: (1863), ԴԱՆ ԱՐՅԱ-ԽԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐԻՆ:

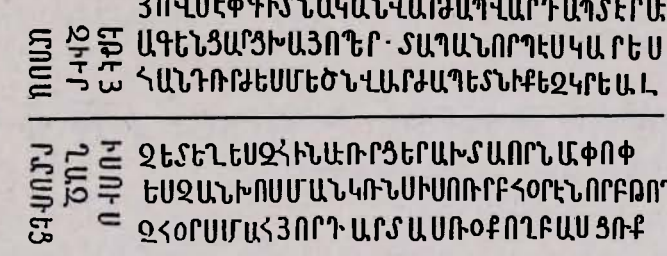
Հրատ. *Բարեւաւարեանց, 179 (կրճատ)։*

196.

ԱՍՏ ՀԱՆԴՉԻ ՄԱՐՄԻՆ ԲԱՅՁՄԱՅ ՇԽԱԴ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ԱԻԱԴ ՔԱՀԱՆԱՅՑ| ՋԱԼԱԼԵԱՆՑ. ՓԱՑԼԵԱԼ ՍՐ-ԲԱՅԿՕՆ| ԵԻ ՄԱՐԴԱՍԷՐ. Վ|Ճ. 1899 ԱՄԻ:

197.

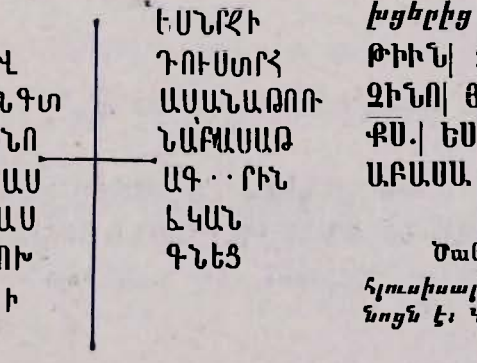

ՅՈՎՍԷՓ ԳԻՏՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՊԵՏ, ՎԱՐԴԱՊԵՏ, ԷՐ ԱԻ|ԱԴԵՆՑ ԱՐՑԱԻԱՑ ՊԵՐՃ՝. ՏԱՊԱՆ ՈՐՊԷՍ ԿԱՐԵՍ| ՀԱՆԴՈՒՐԺԵՍ ՄԵՇՆ ՎԱՐԺԱՊԵՏՆ Ի ՔԵՋ ԿՐԵԱԼ ՉԵՏԵՂԵՍ, ՉՀԻՆԱՒՈՒՐՑ ԵՐԱԻՏԱՈՐՆ ԱՓՓՈՓ|ԵՍ, ՉԱՆԻՈՍ ՄԱՆԿՈՒՆՆ Ի ՍՈՒՐԲ ՀՕՐԷՆ ՈՐԲ ԹՈՂԵՍ|: ՉՀՕՐՍ ՄԱՀ ՑՈՐԴ ԱՐՏԱՍՈՒՕՔ ՈՂԲԱՍՑՈՒՔ, ԵԹԷ ՑԻՍՈՒՍ| ՉԻՒՐ ՂԱՋ|ԱՐՈՍ ԱՐՏԱՍՈՒԵՑ:

Ծանոթ. *Պերճ բառի վերծանութիւնը չենք երաշխավորում։*

Հրատ. *Բարեւաւարեանց, 179։*

198. *ԽԱԶՔԱՐ, օգտագործված է որպես բարավոր, բակի հյուսիսային կողմի խցերից մեկի մուտքի վրա, երեսով ներքև.*

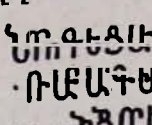

ԹԻՒՆ| :ՈՒԳ: (1174) ԷՐ. Վ|ԱԽՏԱՆԳ Տ|Ր. ԽԱ-ԶԻՆՈ| ՑԵՐԻՏԱՍ|ԱՐԴ ՀԱՍ|ԱԿԻ ՓՈԽ|ԵՑԱԻ Ի| ՔՍ.| ԵՍ ՆՐՋԻ|Ս,| ԴՈՒՍՏՐ Հ|ԱՍԱՆԱ, ԹՈՈ|Ն ԱԲԱՍԱ Թ|ԱԳԱԻՈՐԻՆ,| ԵԻ ԿԱՆ|ԴՆԵՑ|Ի ՉԽԱՉՍ . . .

Ծանոթ. *Նախնական վայրը հավանաբար տաճարի հյուսիսային պատի տակն է. ուր տոհմական գերեզմանոցն է։ Վերջից 2—3 տող պատի մեջ են։*

Հրատ. *Հ. Օբբէլի, Նշվ. ժող., էջ 33։*

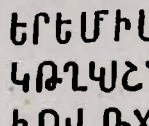
199. ԲԵԿՈՐ. ընկած է խցերից մեկում, այլ քարակույտի մեջ, վրան մնացորդ 4 տող.

. . . ՆՈՐՈԳԵՑԱԻ| . . ՐՁԵՒԱՄԲ ՍԱՐԳԻՍ ՐԿԱԹՈՂԻ-
ԿՈՍԻՆ ԱՂՈՒԱՆԻՑ, ՈՐ Է ՐՑԱՉԳԷՆ ՋԱԼԱԼ ԴՈԼԻՆ:

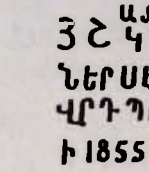
Ծանոթ. *Սարգիս կաթողիկոսը մահացել է 1828 թ.*
Հրատ. Հ. Օրբելի, նշվ. ժող., էջ 33.

200. ԲԱԿԻ հյուսիս-արևելյան անկյունում ներսից և գրսից սրբատաշ քարով շինված խցի պատի վրա, ներքուստ, 3 տող.

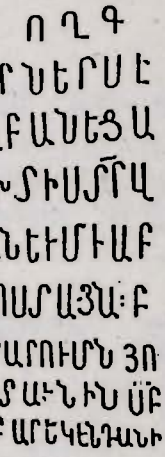
ԵՐԵՄԻԱ| ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՇԻՆԵԱՑ|. Ի ԹՎԻՆ.
:ՌՃԼՐ: (1689.):

201. ԲԱԿԻ հյուսիսային խցերից մեկի պատի տակ ընկած վոքր խաչքարի վրա, 4 տող.

ՅՇԿԻ| ՆԵՐՍԷՍ| ՎՐԴՊԱՊԵՏԻՆ. Ի 1855
ԱՄԻ:

202. ՊԱՐԱՊԻ հարավային մուտքի պատին ագուցված քարի վրա. երեսով արևելք, արտաքուստ, 9 տող.

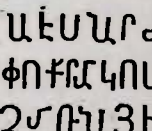

ԹԻՒՆ ՈՂԳ
ԵՍՄՐՆԵՐՍԷ
ՍՄԻԱԲԱՆԵՑԱ
ՍԲՈՒԽՄԻՍՐՎ
ԱՐԴԱՆԵԻՄԻԱԲ
ՆՒՍՈՍՄԱՅՆ:Բ
ԺԱՄԻՄԱՐՈՒՄՆ ՅՈ
ՎԱՆՈՒՄԱՒՆԻՆ ՍԲ
ԽԱՀԻԲ ԱՐԵԿԵՂԱՆԻ

ԹԻՒՆ ՈՂԳ (1244).ԵՍ ՏՐ. ՆԵՐՍԷ|Ս ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ
ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ· ՏՐ· Վ.ԱՐԴԱՆ ԵԻ ՄԻԱԲ|ԱՆՔՍ ԽՈՍՏԱՑԱՆ
:Բ: |ԺԱՄ Ի ՏԱՐՈՒՄՆ, ՑՈ|Վ.ԱՆՈՒ ՏԱՒՆԻՆ. ՍԲ.|ԽԱՉԻԼՆ,
ԲԱՐԻԿԵՆԴԱՆԻՆ . . .

Լուսանկ. 67

203. ՊԱՐՍՊԻ հարավային մուտքի պատին ագուցված մի այլ քարի վրա, արտաքուստ, 3 տող.

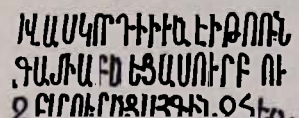
ԵՍՈՎԱԷՍՆԱՐԺԱՖԱՅՏԱ
ՆԱՅՓՈՓՒՀԿՈԱՅՆՇՌՈԳ
ԵՑՔՀՇՐՌՆՅԻՀԵՑԻՍ

ԵՍ ՈՎ.ԱՆԷՍ ԱՆԱՐԺԱՆ ՔԱՀԱ.|ՆԱՑ ՓՈՓՐ
ԱՄԿՈԱՑ ՆՈՐՈԳ|ԵՑԱՔ ՁՏՈՒՆՍ ՑԻՇԵՑԻ . . .

Ծանոթ. *Ընդգծված բառը կասկածելի է:*

Լուսանկ. 68

204. ՊԱՐՍՊԻ հարավային մուտքի պատին ագուցված մի քար, վրան թեբի, 6 տող.

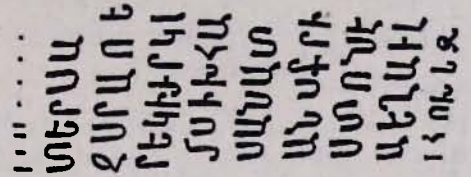

ՀԱՄՍԻՆ Ա.Ց. ԵՍ[1] ՎԱՍԱԿ, ՈՐԴԻ ԻՒԱՆԷԻ, ԹՈՒՆ|[ՎԱԽ-ՏԱՆ]ԳԱ., ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՍՈՒՐԲ ՈՒ|[ԽՏԻՍ, ՏՎԻ]| ՁԲԱ-ՐՈՒՏԱՐՆ[1]Ց ԱՑԴԻՆ ՁՀԵՑ| . . . Ի ՄԵՐ ՏԱՊԱՆԱՏՈՒՆՆ. ՍՐՈՔԱ[1] [ՏՎԻՆ-ԺԱՄ ԴԱ]ԻՔԻ, ՁԱԿՈԲԱ [ՏԱԻՆԻՆ] . .

Նաւոթ. *Իր նախնական տեղում չէ. ստորին մասի աջ անկյունը կտրված և հարմարեցված է մուտքի կամարին, սկզրից էլ մեկ քարը պակաս է։ XIII դարի վերջ։*

Հրատ. Հ. Օբբելի, Նշվ. ժող., էջ 34։
Լուսանկ. 69

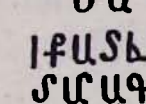
205. ՊԱՐՍՊԻ հարավային մուտքի պատին ագուցված մի այլ քարի վրա, Թեբի 10 տող.

Նաւոթ. *Իր նախնական տեղում չի. բոլոր կողմերից կտրատված և տեղին է հարմարեցված։*

Լուսանկ. 70

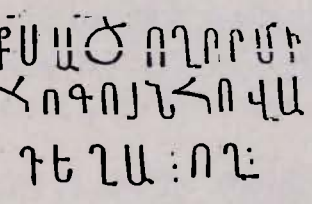
206. ՊԱՐԱՊԻ հարավային մուտքի պատին, բեկորի վրա մնացորդ 3 տող.

. . . ԵԻ ԻՆՁ [ՊԱ]ՏԱՐԱԳ ՁԱՄԷՆ [ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ] . . .

Հրատ. Հ. Օբբելի, Նշվ. ժող., էջ 34։

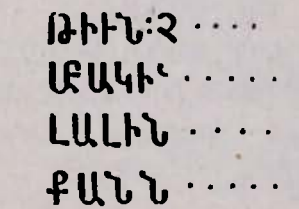
207. ՊԱՐԱՊԻ արևմտյան մուտքի առաջ, ներքուստ, ընկած մի բեկորի վրա. 3 տող.

ՔՍ. Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ| ՀՈԳՈՑՆ ՀՈՎԱ|ԴԵՂԱ. :ՈՂ: (1241)

Հրատ. Հ. Օբբելի, Նշվ. ժող., էջ 34։

208. ՊԱՐՍՊԻ արևելյան մուտքի միջանցքի հարավային պատին ագուցված բեկորի վրա, մնացորդ 4 տող.

. . . [ԱԹ]|ԱԲԱԿԻՆ . . . [ՁԱ]|ԼԱԼԻՆ . . .
ԹԻՒՆ:Զ . . .
ԱԲԱԿԻ . . . . .
ԼԱԼԻՆ . . . .
ՔԱՆՆ . . . . .

209. ՊԱՐՍՊԻ արևելյան մուտքի միջանցքի հարավային պատին ագուցված քարի վրա, 5 տող.

ԵՍՊԱՓՈՒՄ
ԱՅԿԱՆԳՆԵՑ
ԻՋԽԱՀՍԿԱՒ
ՐԻՄՈՅՍԷԻԼ
ԴԻՅԱՂԱՒԹՍ

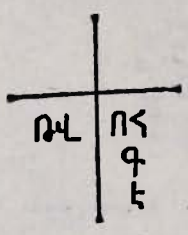
ԵՍ ՊԱՐՈՒՏԱՑ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԽԱՋՍ ՀԱԻՐ ԻՄՈՑ ՍԼԽՐԱՊԻ. ՅԱՂԱԻԹՍ ՀՑԻՇԷՔ։

210. ՊԱՐՍՊԻ արևելյան մուտքին աջված, որպես բարավոր մեծ ղևրեղմանաքարի վրա, 2 տող.

ԱՅՍԷՀԱՆԳՍՅԱՋԱՄՆ ՔԹՍՇՅ։
ԹՎ։ ՌՃՔ։

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԱՋԱՏԻՆ, ԱՂԱԻԹՍ ՀՑԻՇԵՑՀԷՔ. ԹՎԻՆ ՌԺՃ։ (1563)

211. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, ընկած է վանքի պարսպից դուրս, հարավային կողմի գերեզմանատան մեջ, թևերի արանքներում և տակին 10 տող.

ԵՍՄՐ ԲԱՐ
ՍԵՂՈՐԴԻԱՍԽԱԹԱՆ
ԱՅԱՌԱՀ ՆՈՐԴՍՐԲՈ
ՈՒԽՄԻՍԳԱՆՁԱՅՍԱՐ
ԱՅԿԱԳՆԵՑԻՋԽԱՀՍԻ
ՓՐ ԿՈՒԹԻՒՆՀՈԳՈ
ԽՅ ՈՅՈՐ ԵՐԿԻՐ ՊԱԳԱՆԷՖՅԱՂԱՌՍ

ԹՎԻՆ ՈՀԳ։ (1224) ԷՐ. ԵՍ ՏՐ. ԲԱՐՍԵՂ, ՈՐԴԻ ԱՍԽԱԹԱՆԱՑ, ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՍՐԲՈ ՈԻԽՏԻՍ ԴԱՆՁԱՑՍԱՐԱՑ, ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱՋՍ Ի ՓՐԿՈԻԹԻՒՆ ՀՈԳՈ ԻՄՈՑ։ ՈՐ ԵՐԿԻՐՊԱԳԱՆԷՔ ՑԱՂԱԻԹՍ ՀՑԻՇՑՀԷՔ։

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 35, Լուսանկ. 70 ա

212. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, գտնվում է վանքից մոտ 200 մետր ներքև, անտառի մեջ, դեպի գյուղ տանող ճամփից քիչ հեռու՝ «Դէլբի խաչ» կոչվող վայրում. տեղում է պատվանդանը և խաչքարի ստորին մասը, վերին մասը կոտրված, ընկած է շուրջը, վրան 7 տող.

ՆԵՍ···ԲԱԿԻՆՈՐԴ··ԱՆ···ԱՄՆԻԱ
ՈՂԵԻՅԻՇԻԱՆՈ·····
ԹԵՀԱՍԱՆԱՄՆԽԱՀԻՆՈԵԻԱՄՈ;
ԻՍՆՈՒՐՄԱՄՓԱՆԱԵՍՐ·ՆՄԵԾ
ԱԿՈՂՄԱՆՑԻՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵԻԼ··ԽՄԻՍ
ԳԱՆՁԱՍԱՐԱԿԱՆԳՆԵՑԻՋԽԱՀՍ
ԻՓՐԿՈՒԹԻՒՈԳՈԻՄՈԱՌՔՍ

ՆԵՍ[. . . . ԱԹԱՒՐԱԿԻՆ ՈՐԴՈՈ ՀԱՍՈԱՆԱՍ ՏՆ. ԽԱՉԻՆՈ ԹՈԻԻՆ։ ՈՂ։ (1241)։ ԵԻ ՑԻՇԽԱՆՈԻԹԵ. ՀԱՍԱՆԱ ՏՆ. ԽԱՉԻՆՈ ԵԻ ԱՄՈԻՍՆՈ ԻԻՐ ՄԱՄՔԱՆԱ, ԵՍ ՏՐ. ՐՎԱՐԴԱՆ (?) ՄԵԾԱԿՈՂՄԱՆՑ ԻՊԻՍԿՈՊՈՍ ԵԻ ՐԵԿԻ ՍԲ. ՈԻԽՏՍ ԴԱՆՁԱՍԱՐԱ, ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱՋՍԻ ՓՐԿՈԻԹԻ. ՀՈԳՈ ԻՄՈ ԱՌ ՔՍ.

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող. էջ 35,

Նանոթ. Առաջին տողը քիվին է և չարգոտված, երկրորդը ճակատի զարդերի արանքներում, նույնպես չարդոտված. մնացածը՝ ստորին մասում է, բեկորների բաժանված։

***213. ԽԱՉՔԱՐ**, վոքը, գտնվում է «Դէրի խաչ» վայրում, հենած ծառին. շրջանակներին 4 տող.*

ԱԾ	ՈՂ
ՐՄ	Ի
ԱՐԵԻ	ՏԻԿ
ՆՈՋ	

ԱՆ. .ԱՂ.ՅՈՐՄԻ ՅԱՐԵԻ ՏԻԿՆՈՋ։

Հրատ. Հ. Օրբելի, Նշվ. ժող., էջ 94։

ԱՑԱՄ ԴՈՑՈՒԹՅՈՒՆ ՉՈՒՆՑՈՂ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

***214. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ** վրա.*

Ջալալ մեծ իշխան կատարելով զանդարձ ծնողին ընեաց զայս հոյակապ և վիմարդեան եկեղեցի ի թուին հայոց :ՈԿԵ: և աւարտեաց :ՈՁԷ: ի գտեռեալ աւետեաց ձևօք յօժարութեամբ կամաց իւրոյ Ջալալ Դօլայ և ամուսնին իւր Մամխան։

Նանոթ. Այս արձանագրությանը կրող տապանաքարն այժմ գոյություն չունի, այն չի հիշատակում Ջալալյանից բացի որևէ այլ հետազոտող։ Այն տապանաքարը (№174), որը նշում է Ջալալյանցը, գտնվում է զավթի մեջ, տաճարի մուտքի առաջ, բոլորովին այլ բովանդակություն ունի։ Տապանաքարի համար միանգամայն անսովոր բովանդակություն ունի արձանագրությունը, որի պատճառով համարում ենք կասկածելի։

Հրատ. Ջալալեանց, I 182։

***215. ՏԱՃԱՐԻ** հարավային պատին, արտաքուստ.*

Կամաւն Այ. ես Աբաբէգ, որդի Սմբատայ վերին հողն իմ հայրենիք էր, իմ արտոյ տուի ի սուրբ ուխտս Դանձասարայ. ի փրկութիւն հոգոյ իմոյ. ով հողն հանէ դատի յԱստուծոյ. քվ. :ՈԾ: (1153)։

Նանոթ. Այս արձանագրությունը ևս տեղում չկա և Ջալալյանից բացի ոչ ոք չի նշում։ Համարում ենք նույնպես կասկածելի, նախ՝ որ նշված մասում նորոգումների հետքեր չկան, ապա՝ թվականը միանգամայն անհարիր է եկեղեցու շինությանը, 63 տարով առաջ է նրանից։ «Իմ արտով տուի», հավանաբար «իմ արտով տուի» պետք է լիներ (խմբ.)։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 189։

6. ՎԱՆՔ ԳՑՈՒՂ—ԴԱՆՁԱՍԱՐ ԵՎ ԴԱՐԲՆԱՍՆԵՐ

Այս գյուղը գտնվում է Դանձասարի վանքի ստորոտում, Խաչեն գետի ձախ ափին։ Հնում եղել է վանքի մոտ և սպասարկել նրան։ Հետագայում գյուղն ավելի աճելով, տարածվել է դեպի ներքև։ Այն կոչվել է Դանձասարի կամ վանքի գյուղ և ապա կրճատ՝ Վանք։ Վերջին դարերում մելիքանիստ էր, ուր նստում էին Հասան-Ջալալի շառավիղները՝ Ջալալյանները։ Գյուղում արձանագրություն ունեցող միակն մի խաչքար գտանք՝ 1229 թվականով (№ 216)։

Մինչև վերջին դարերը գյուղը պատկանել է վանքին, իսկ գյուղացիները եղել են վանքի ճորտերը։

ԴԱՐԲԱՍՆԵՐ

Դտնվում է գլուղից հարավ, գետի աջ ափին, ալն լեռան լանջին, որի գագաթին կանգնած է Թաչենի հին բերդերից Խոխոնաբերդը։ Դարբասները, որ նշանակում է ապարանք-ներ, եղել է Հասան Ջալալ իշխանի նստոցը, Խոխոնաբերդի հոգևոր կենտրոնն ու տոհմական գերեզմանոցը Դանձասարի վանքին մոտ։ Այժմ բոլորովին ավերակ է և թփուտներով ծածկված, բայց դեռևս Մ. Բարխուդարյանցի ժամանակ (XIX դարի վերջերը) նկատելի են եղել պարսպի մեջ ամփոփված բազմաթիվ սենյակների հիմնապատերը, մեծ դահլիճ և մի սենյակ՝ կանգուն վիճակում։ Պարսպից դուրս եղել են երկու եկեղեցիների և մի գավթի ավերակները։

Պրակում տեղ գտած այս վայրի չորս արձանագրություններն էլ առնում ենք նախկին հրատարակիչներից։

ՎԱՆՔ ԳՅՈՒՂ

216. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ (2 մետր), գեղաքանդակ, ընկած է գյուղի վերին մասում, Մեջլումյան Աստուծո բակում. ստորին մասում 6 տող (գծերի մեջ).

ԻՌՈՒԻՍ։ՈՀԸ։ԵՍՍՄՊԱՏԿԱ
ՆԳՆԵՑԻՋԽԱՀՅԱՆՈՒՆՀԱՒՐ
ԻՄՈՎԱՍԱԿԱՈՐՔԵՐԿՊԱԳԷ
ՔՅԱՂԱՒՈՅՇԵՑԷՔ։ՏՐԵՒԶԱ
ԱՂՈՏՉԵՂԲԱՐՔԻՄՑԱՒԱԿԻՑՔ
ԻՄ

Ի ԹՈՒԻՍ ։ՈՀԸ։ (1229)։ ԵՍ ՍՄՊԱՏ ԿԱ|ՆԳՆԵՑԻ ՁՔ-
ԽԱՉՍ ՅԱՆՍԻՆ ՀԱՒԻՐ| ԻՄՈՎ ՎԱՍԱԿԱ. ՈՐՔ ԵՐ-
ԿԸՐՊԱԳԷ|Ք ՅԱՂԱՒՈՍ ՅԻՇԵՑՔ. ՏՐ. ԵՒ ՁԱ|-
ՇՈՏ ԵՂԲԱՐՔ ԻՄ՝ ՅԱՒԱԿԻՑՔ| ԻՄ։

ԴԱՐԲԱՍՆԵՐ

217. ԽԱՉՔԱՐ, դարբասներ վայրում, վրան թվերի 5 տող.

Ի թվիս ։ՈՒՔ։ (1173) ի հա՛յրապե՛տութե. տճ.|Ստեփաննոսի և ի թագաւորու՛թեճ՝
. . . . Սրահաճ|գս, որդի Ջաջուա . . . կանգճ|եցի գխաչս ի տապանի . . .
. . r։ . . nr կարդ՛այf . . .

Մանոր. Այս հուշարձանը տեղում չգտանք։

Հրատ. Հովսեփյան, I, 31,

218. ԽԱՉՔԱՐ, դարբասներ վայրում, վրան 3 տող.

Ես Սրահաճգս կանգճ|եցի զխաչս իմ հաւրճ Ջաջու|ուա, nrf երկրպագէf . .

Մանոր. Այս հուշարձանը տեղում չգտանք։

Հրատ. Հովսեփյան, I, 31,

219. ԽԱՉՔԱՐ, դարբասներ վայրում, վրան 6 տող.

Ի թվիս ։ՈԿԳ։ (1214) էր.|ես միայչաղայս . . . սրա-| յհանգին կանգնեցի
զխաչեաս ի միրգութիւն հո|գոյ իւրո և բարէխաւս| առ Ք՝ն. ծնունդաց մեռոց

Մանոր. Տեղում չենք գտել։

Հրատ. Հովսեփյան, I. 31,

220. ԽԱՉՔԱՐ, դարբասներ վայրում, վրան 6 տող.

ԹԻ ՈԿ
ԵՍՊԱՄ
ՐՈՆԻԿԿ
ԱՆԳՆԵՑ
ԻԽԱՉԻՀՈԳ
. . . . . .

ԹԻ|ԻՆ| ։ՈԿ։ (1211).|ԵՍ ՊԱՏ|ՐՈՆԻԿ կ|ԱՆԳՆԵՑ|ի ԽԱՉՍ
ՀՈԳ|ՈՑ ԻՄՈՑ՝ . . . ։

7. ՊՍՌԱՎԱՋՈՐ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

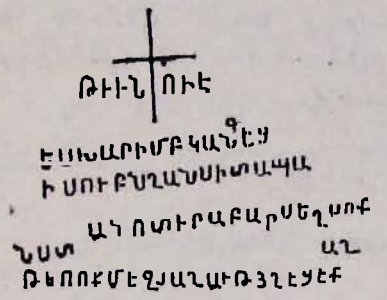
Գտնվում է Վանք գյուղից արևելք, գետի ձախ ափի բարձրադիր հարթության վրա. կոչվում է նաև Ջյարխանի հարթ, որովհետև գյուղատեղուց վերև, լեռնալանջին կա քարհանք, որտեղից առաջներում ջրաղացի քարեր են կտրվել։

Հնում մեծ գյուղ է եղել, այդ են վկայում իրար կից ղուդ եկեղեցիների և գավթի ավերակները, գերեզմանատունը և արձանագրությունների բովանդակությունը։

Միայն XII—XIII դարերից պահպանված արձանագրությունները մատնացույց են անում, որ գյուղը դրանից հետո կյանք չի ունեցել։

Ալստեղ պահպանված 14 արձանագրությունից 11-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

221. ԽԱՉՔԱՐ, ընկած է ղյուղամիջում, մի մեծ ծառի տակ, թևերի շուրջը և տակին 6 տող.

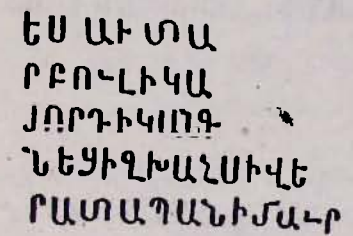

ԹԻՒՆ ՈՒԷ
ԷՒԽԱՐԻՄԲ ԿԱՆԳՆԷՑ
Ի ՍՈՒԲՆՂԱՆՍԻՏԱՊԱ
ԱՆ ՈՏՒՐԱԲԱՐՍԵՂՍՈՓ
ՆՍՏ ԱՂ
ՌՆՈՈՒՄԷՋԱՂԱՒՌՅՂԷՑԷՓ

ԹԻՒՆ ՈՒԷ: (1178)։ ԵՍ ԽԱՉԻՄԲ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՍՈՒՐԲ ՆՇԱՆՆ Ի ՏԱՊԱՆՆ ՏԱՆՈՂՅՏԻՐՈՒ ԲԱՐՍԵՂԻ · · · | ԹԷ Ո ՈՒՔ ՄԵՋ ՑԱՂԱԻԹ ՑԼԻՇՑԻՔ։

Ծանոթ. Դրչությունը և շարահյուսությունը մատնում են փորագրչի անվարժ լինելը։ Աչքարն ընկած էր երեսնիվայր, շուռ տվեցինք։

222. ԽԱՉՔԱՐ, ընկած է նախորդի մոտ, ստորին մասում 5 տող.

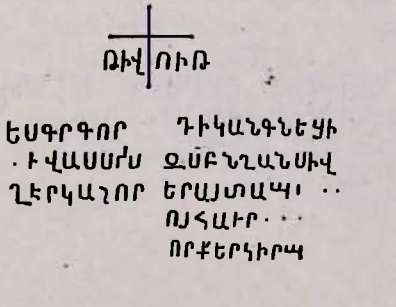

ԵՍ ԱՒՏԱ
ՐԲՈՒԼԻԿԱ
ՅՈՐԴԻԿՈՒՆԳ
ՆԵՑՒԼԽԱՆՍԻՎԵ
ՐԱՏԱՊԱՆԻՄԱՐ

ԵՍ ԱԻՏԱ|Ր, ԲՈՒԼԻԿԱ|Ց ՈՐԴԻ ԿԱՆԳ|ՆԵՑԻ ՁԽԱՉՍ Ի ՎԵ|ՐԱ. ՏԱՊԱՆԻ ՄԱՒՐ

Ծանոթ. Դրչության և քանդակների ոճով ժամանակակից է նախորդին։

223. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, ընկած է եկեղեցիների արևելյան կողմում. ստորին մասում դեմդիմաց երկու հեծյալ, արանքում կանգնած հետիոտն մարդ, թևերի շուրջը և տակին 6 տող.

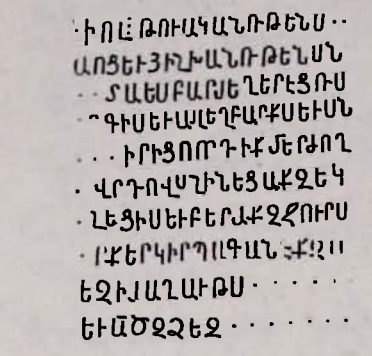

ՌԻՎ ՈՒՌ

ԵՍԳՐԳՈՐ ԴԻԿԱՆԳՆԵՑԻ
·Ի ՎԱՍՍՄՍ ԶՍԲՆՂԱՆՍԻՎ
ՂԷՐԿԱՅՈՐ ԵՐԱՅՏԱՊԱ· ··
ՈՅՀԱԻՐ· · ·
ՈՐՔԵՐԿԻՐՊ

ՌԻՎ ՈՒՌ: (1180)'. |ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ՂԵԻ ՎԱ.ՍՍ.ԿՍ, ՇԵՐԿԱՑ ՈՐԴԻ, ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՁՍԲ. ՆՇԱՆՆ Ի ՎԵ-ՐԱՑ ՏԱՊՂԱՆԻ ԻՄ'ՈՑ ՀԱԻՐ ՈՐՔ ԵՐԿԻՐՊՂԱԳԱՆՔՔ'.

224. ՀԱՐԱՎԱՑԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ, ներքուստ, հյուսիսային պատի արևմտյան անկյունի վերին մասում, մի քարի վրա 10 տող.

Ի ՈՒԼ (1181) ԹՈՒԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՆ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՑԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆՆ ՍՆՐՊԱՏԱ, ԵՍ ԲԱՐՍԵՂ ԵՐԵՑ ԻՒ ՍՐԱՐԳԻՍ ԵՒ ԱՑԼ ԵՂԲԱՐՔՍ ԵՒ ՍՆՐՊԱՏ ԻՐԻՑՈՒ ՈՐԴԻՔ ՄԵՐ ԾՈՂՐՈՎՐԴՈՎԱ ՇԻՆԵՑԱՔ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ ԲԵՐԱՔ ՉՁՈՒՐՍ ՈՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳԱՆՔՔ ՉՄԵՉ Ի ՑԱՂԱԻԹ ՑԻՇԵՑՔՔԵՒ Ա. ՉՁԵՉ ՑԻՇԵՍՑՔ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 180 (զգալի տարբերություններով), Շահխաթունեանց, II, 379 (նույնպես).

225. ԽԱՉՔԱՐ, գեղեցիկ քանդակներով. ստորին մասում սաղավարտավոր և չուխա հագած հեծյալ, ձեռքին երկար նիզակ, դիմացը նույն զգեստով հետոտն, որ մի ձեռքով բռնած ունի գավ, մյուսով՝ բլիթ: Շրջանակի վրա միայն թվականը. գտնվում է եկեղեցիների արևելյան կողմում.

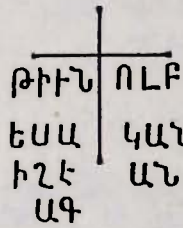
ՀԷԹԻ
: ՈԼԲ:

ՀԷ ԹԻՒՆ: ՈԼԲ: (1183):

Ծանոթ. *Սկզբի չորս տառերը հավանաբար պիտի վերծանել ՀԱՑՈՑ ԹԻՒՆ*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 180:

226. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, ստորին մասում ծալապատիկ նստած կին, ձեռքերը ծալած կրծքին, գտնվում է կիստվեր դավթի ներսում, թևերի տակ և ստորին մասում 4 տող.

ԹԻՒՆ ՈԼԲ
ԵՍԱ ԿԱՆԳՆ
ԻՂԷ ԱՆԱՒԻՄՈՅ
ԱԳ

ԹԻՒՆ: ՈԼԲ: (1183)։ ԵՍ ԱՒՇԷ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԱՆԱՒԻՄՈՑ:

Ծանոթ. *Դրիչը անարվեստ է, վերծանությունը կասկածելի:*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 180 (միայն թվականը).

227. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, ստորին մասում կանգնած մարդ՝ ձեռքին երկար ձող (նիզակ?) և միայն թվականը. ընկած է եկեղեցու արևելքում.

ԹԻՒՆ: ՈԼԲ:

ԹԻՒՆ: ՈԼԲ: (1189):

228. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, ընկած է եկեղեցիների դիմացի բլրի վրա՝ երեսնիվայր, շուռ տվեցինք. ստորին մասում 6 տող.

ԹԻՈՒԽԴԵՍՍԱՐ
ԳԻՍԲԱՐՍԵՂԿԱՆԳ
ԵՑԻՉԽԱՆՍԻՏԱՊ
ԱՆԻՄԱՒՐԻՄՈՅ
ԱՂԱՒԹՅՅԻՆԷ

ԹԻՒՆ: ՈՒԽԴ: (1195). ԵՍ ՍԱՐԳԻՍ ԲԱՐՍԵՂ, ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ Ի ՏԱՊԱՆԻ ՄԱՒՐ ԻՄՈՑ. ԱՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑՔՔ:

229. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ընկած է եկեղեցու արևելքում, վրան միայն թվականը.

ԹԻ ՈԿ

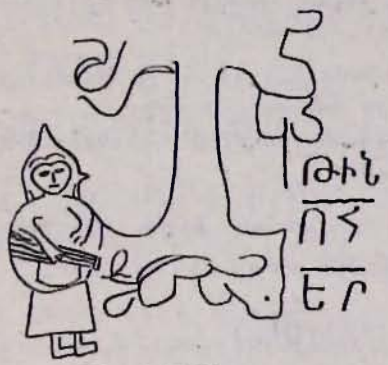
ԹԻ[ԻՆ] ։ՈԿ։ (1211)։

230. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, ընկած էր գավթի մեջ երեսնիվայր, շուռ տվեցինք. ստորին մասում 7 տող.

ԹԻՒՈԿԹԷ
ԵՍ ՍԵՒԱԴԱՅ
ՈՐԴԻԳՐԻԳՈՐ
ԱՅԷԷՓՐՍԱՐ··ՅՈՅ
ԿԱՆԳՆԵՑԻՉԽԱՀՍԻՏԱՊԱ
ՆԻԵՂԲԱՒՐԻՄՈՀԱԼԵԽ
ԻՆՅԱՂԱՒԹՍՅԻՇԵՑԷՔ

ԹԻ[ԼՆ] ։ՈԿԹ։ (1220) Է[Ր]·[ԵՍ ՍԵՒԱԴԱՑ], ՈՐԴԻ ԳՐԻԳՈՐ[ԱՑ · · · ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱՉՍ Ի ՏԱՊԱ[ՆԻ ԵՂԲԱՒՐ ԻՄՈ ՋԱԼԵԽ[ԻՆ. ՑԱՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑԷՔ։

231. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, մնացել է մի բեկորը, որի ձախ անկյունում սաղավարտավոր և չուխայով զինվոր, ձեռքերին աղեղ և նետեր, աջ կողմում միայն թվականը.

ԹԻ[Ի]Ն ։ՈՀ։ԵՐ (1221)։

Հրատ. Գ. Կարախանյան, երաժիշտ կատարողների քանդակները XII—XIII դդ. խաչքարերի վրա «Լրաբեր» հաս. գիտ. 1976. № 23, էջ 102 Գ. Կարախանյանի կարծիքով քանդակը պատկերում է երաժշտի։

Լուսանկ. 71

232. ԽԱՉՔԱՐ, ընկած է եկեղեցիների արևելքում երեսնիվայր, շուռ տվեցինք. ստորին մասում 5 տող.

ԵՍ ԱՒԱՆԱՅՍԿ
ԱՆԳՆԵՑԻՉԽ
ԱՆՍԻՎԷՐԱՅՏԱԼՔ
ԻԻՄՈՅՄԱՄԱՔ ԱՆ

ԵՍ ԱՒԱՆԱՑՍ Կ[ԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽ[ԱՉՍ Ի ՎԵՐԱՑ ՏԱՊԱՆԻ ԻՄՈՑ ՄԱՄԱՔ[Ի·]

Ծաւոթ. *Քանդակների ոճով XII—XIII դդ.։*

233. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ընկած է եկեղեցու հարավային մուտքի գիմաց, ճակատին թեքի 2 տող.

ԽԱՆՍՎԱՍԱԿԱ
ԼԵՍԻՆՈՐԴՈՒՀՈՂ

ԽԱՉՍ ՎԱՍԱԿԱ[· · ·[ՀՈՎԱՆ[ԵՍԻՆ ՈՐԴՈ .Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ։

Ծաւոթ. *Քանդակների ոճով XI դար։*

234. ԽԱՉՔԱՐ, եղել է գավթի հյուսիսային պատի մեջ.

Թիւն ։ՈՀԷ։ (1228). Ես Սարգիս կանգնեցի զխաչս ի փրկութիւն հոգւոյ իմոյ յիշատակ. ։ք։ ժամ ի տարւոջն · · · · ·

Հրատ. Բարխուդարեանց, 180։

8. ՎԱՃԱՌ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱՅՔ

Գտնվում է Եաչեն գետի ձախ ափին, հովտի ամենալայն մասում, Վանք և Առաջաձոր գյուղերի արանքում։ Իր տեղադրությամբ կենտրոնական դիրք ունի վերին Եաչենի բնակավայրերի նկատմամբ, և, ինչպես անունն է ցույց տալիս, հիմնվել է որպես շուկայանման մի կետ, ապա ընդարձակվելով՝ դարձել է բնակավայր-ավան։

Կոշիկ անապատի մի արձանագրության մեջ (№ 61) վայրն անվանված է պարզապես Վաճառտեղ։ Բարխուդարյանցն այստեղ տեսել է տնատեղերի և խանութների ավերակներ, բայց այժմ միայն անորոշ հիմնապատերն են մնում, իսկ գերեզմանատունը չկա։

Ավերակների մեջ կիսականգուն վիճակում մնում են միայն եկեղեցին և նրան կից կրկնահարկ մատուռը, որի ստորին, գետնահարկ մասում ամփոփված են եղել ս. Ստեփանոսի մասունքները, որի անունով էլ կոչվել է եկեղեցին։

Ըստ արձանագրությունների, եկեղեցին շինել է Հասան Ջալալը՝ 1229թ., իսկ ս. Ստեփանոսի դամբարանի վրայի մատուռը՝ նրա կին Մամքանը՝ 1251թ.։

Բուն ավերակներից դուրս, զանազան ուղղությամբ, կանգուն և ընկած խաչքարեր կան հետևյալ վայրերում.

Ա. «Խենչալ խաչ» կոչված վայրում, որը գտնվում է դեպի Ծմակահող տանող ճանապարհի եզրին, անտառի մեջ. ուր նեղ ու երկար խաչքարի նմանողությամբ կոթողը, և վայրը կոչվում են «Խենչալ խաչ»։ Այստեղ կան կանգուն և ընկած խաչքարեր, մի մասն արձանագրված։

Բ. Ձուխտ խաչ վայրում, ուր չորս խաչքար է պահպանված։

Գ. Խաչխուր վայրում, որը գտնվում է Դովշանլու տանող ճանապարհի մոտ։

Այս միջավայրից ներկա պրակում ամփոփված են 30 արձանագրություն, որոնցից 9-ն է հրատարակված, իսկ 21-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

235. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ, բեմի հյուսիսային պատին, ներքուստ, երկու սյունակով, ութանկյունը՝ երեսով արևմուտք, երկրորդը՝ հարավ, 19 տող.

ՇՆՈՐՀԻՒՆԱՅԵՍՒՆ ՄԻՆՉԵՒՆՈՐ ԿԻՐԱԿԷՆ·
Ս ԱՆՈՐԴԻ· ԱՒԹ···· ԱՆԽԱՓԱՆՅԱՄԵՆԱՅՆ
ԵՒՄՐԻՇԱՀԻՄՐԷՐԻՆ ·Ա····ՍՋԱՐԴԱՐԵՑ···
ՉԵՆՈՇԻՆԵՑԻՔԵԿ ՋԵԿԵՂԵՑԻՍՄՐՈՒՆՔԵՒ
ԵՂԵՑԻՍ ՅՈՐԱՅ ԱՅՄ ԳՐԵՆԱՒ:ԵՒ····ՈՒՑԻ
ՆԵՑԱԻՆ ՇԽՃՓՄ ԲՈՅՆ ԱՄԵՆԱՅՆՓԱ·ԹԱՄՈ·
ՍՄԵՓԱՆՈՍԻՍՈՅՆՄԵՂ ՆՐԵՔԱՒՈՓՅԹԱ
ՈՀԻԹՈՒ:ՈՀԸԵԼԻՆԴ ·····ԴԱՄԻՒՄԷ
ՐԵՑԻՒՍ ՊԱՍԱՐԱՑ
ՉԱԻ· ՉԱՄԻԿՆՉԱՄՆ
ՉՄԵՆ·····

ՇՆՈՐՀԻՒՆ Ա֊Ց. ԵՍ ՀԱ֊ՍԱՆ ՈՐԴԻ ՐՎԱԽՐԱՆԳԱՅ ԵՒ ԽՈՐԻՇԱՀԻ, ՏԷՐ ԽԱ֊ՋԵՆՈ ՇԻՆԵՑԻ ՋԵԿԵՂԵՑԻՍ ՑՈՐԺԱՄ ՑԱՑՏ֊ՆԵՑԱԻ ՆՇԽԱՐՔ ՍՐԲՈՑՆ֊ՍՏԵՓԱ֊ՆՈՍԻ Ի ՍՈՑՆ ՏԵՂ֊ՈՑ Ի ԹՈՒՐԻՆ։ ։ՈՀԸ։ (1229). ԵԻ ԽՆԴՐԵՑԻ ՍՊԱՍԱԻՈՐԱՑ֊ ՋԱՒՐԱԳ ՋԱՏԻԿՆ ՋԺԱՄՆ֊ՋԱՄԵՆՐԱՑՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ՄԻՆՋԵՒ ՆՈՐԿԻՐԱԿԷՆ֊ ԱՆԽԱՓԱՆ. ՑԱՄԵՆԱՑՆ ՐՍՊԱՍԻՔ ՋԱՐԴԱՐԵՑՐԻ ՋԵԿԵՂԵՑԻՍ ՍՐԲՈՒՔԲ. ԵԻ ԴՐԵՆԱԻՔ ԵԻ ՐԿԱՑՈՒՑԻ֊ԱՄԵՆԱՑՆ ՓԱՌՈՒԹԱՄՈՒԹԲ։ ԵԹԷ ՈՔ ԱՆՓՈՑԹ ԱՒՈ֊ՆԷ . . ԴԱՏԻ Ի ՏԷ։

Ծանոթ. Գրված է սև ներկով, գրերը հազիվ են նշմարվում, մանավանդ երկրորդ սյու֊նակից։

Հրատարակիչներն ունեն առաջին սյունակը միայն։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II 377։ Բարխուդարեանց, 185։ Հովսեփյան, I. 33,

***236. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ,** հարավային մուտքի արևելյան եզրին, արտաքուստ, մի քարի վրա 7 տող.*

ՅՐՀԱՆԱՒՔՓԱՍԷՐԻՇԽԱՆԻՆ
ՀԱՍԱՆԱՄՆԽԱԶԻՆՈ ԵՍԳՐՒԹՒՐՐ
ՀԻՓԱԶԱՒՐԱԿԱՆԻՆԶԱԶՈՒԱ
ԵՄՈՒԶԱՒ ԱՆԱԽՈՌԻՆԵՐԿԻՐՆԻՍՔ
ՆԱՀԱՐԱԿԱՄՐՍԼՄՒԱԲԱՆՔՄ
ՅՈՒԻՆՁ։ՍԲԳՐԻԹՐՒՄԱՒՆՆ·
Բ։ՊԱՄԱՐԱԳ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ Ա֊ԹԱՍԷՐ ԻՇԽԱՆԻՆ, ՀԱ֊ՍԱՆԱ, ՏՆ. ԽԱՋԻՆՈ, ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ՈՐ֊ԴԻ ՔԱՋ ՋԱԻՐԱԿԱՆԻՆ ՋԱՋՈՒՐԱ, ԵՏՈՒ ՋԱԻԱՆԱԽՈՌԻՆ ԵՐԿԻՐՆ Ի ՍԲ֊ՆԱՀԱՏԱԿՍ, ՏՐՍ ԵՎ ՄԻԱԲԱՆՔՍ֊ ՏՈՒԻՆ ՋՍԲ. ԳՐԻԳՈՐԻ ՏԱԻՆՆ ։Բ։ ՊԱՏԱՐԱԳ.

Ծանոթ. Տրո, պաավով գրված, կարելի է վերծանել տէր Սարգիս և ուղղակի տէրս՝ որպես վանքի վանահայր, աւաչնորդ, ներկա դեպքում մենք երկրորդ ձեն ենք համարում ստուգ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 185, Հովսեփյան, I, 33։
Լուսանկ. 72

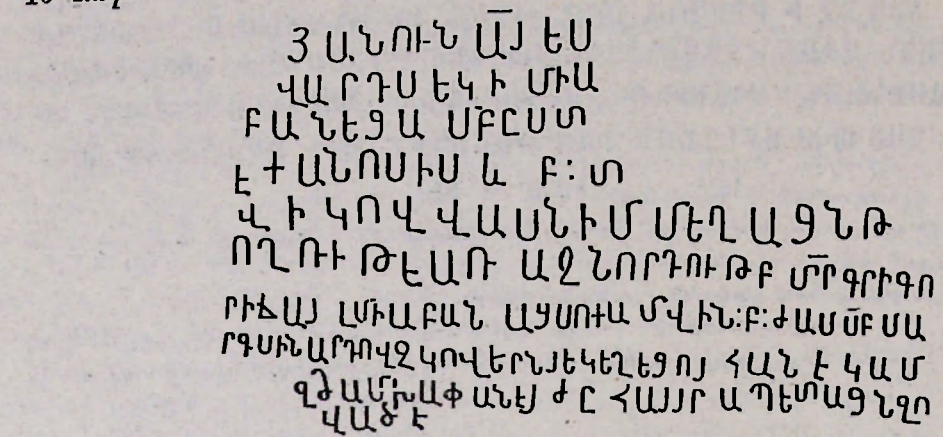
***237. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ,** հարավային մուտքի արևելյան եզրին, մի քարի վրա, արտաքուստ, 13 տող.*

ԷՍԱ ՍԼ ԱՆ
Ո ՒՐ ԱՒՄ Ա֊Փ
ՏԿԱԱՓ֊Դ։ՀԼ
ՄԱԴԿԻ֊ՄԲՆ
Ի ՍԲԸՍ ՄԵՓԱՆ
ՈՍԻՏԱՐ ՈՒՄՆ։Բ։
ԱՒՐՁԱՄՍՊ ԱՍԱ
ՈՐՔՍՍՏ ԿԻՆԱ
Ր ՐՈՊՁԱՄՍԻԽ
ԱՓԱՆԷԿԱՄԶՀ
ՈՂՍԻԼԷԴԱ
ՏԻԱՅԷՒԱՄ Ե
ՆՂՆՍԲ Ո Ց

ԵՍ ԱՍԼԱՆ֊ՈՂԻ ՄԱՄԱՔ ՏՎԱՔ ։Դ։ ՀԱ֊ՄԱ֊ԴԿԻ ՏԵՂ֊ Ի ՍԲ. ԸՍՏԵՓԱՆ֊ՈՍ. Ի ՏԱՐՈՒՄՆ ։Բ։֊ԱՒՐ ԺԱՄ ՍՊԱՍԱ֊ՈՐՔՍ ՏՎԻՆ. Ա֊ՐԴ Ո֊Ր֊ ԺԱՄՍ Ի֊ԱՓԱՆԷ ԿԱՄ ՁՀ֊ՈՂՍ ՒԷ ԴԱ֊ՏԻ Ա֊Ց. ԵԻ ԱՄԵ֊ՆԱՑՆ ՍՐԲՈՑ։

Լուսանկ. 73

238. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ, արևմտյան պատի վրա, ներքուստ, մուտքի մոտ, 10 տող.

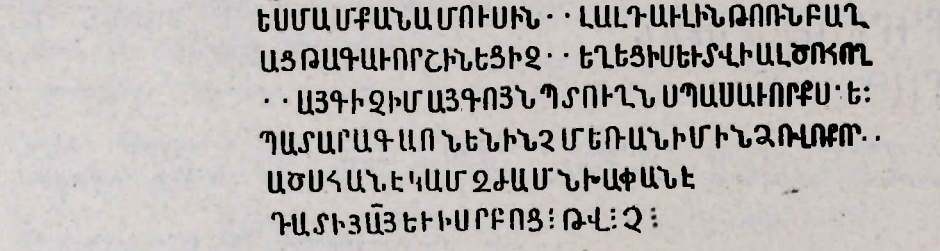

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ ԵՍ
ՎԱՐԴՍ ԵԿԻ ՄԻԱ
ԲԱՆԵՑԱ ՍԲԸՍՏ
ԷԹԱՆՈՍԻՍ ԵՒ Բ։Տ
ՎԻ ԿՈՎՎԱՍՆԻՄ ՄԵՂԱՑՆԹ
ՈՂՌՒԹԷԱՌ ԱՉՆՈՐԴՈՒԹԲ ՄՐԳՐԻԳՈ
ՐԻՃԱՅ ԼՄԻԱԲԱՆ ԱՅՍՈՒԱ ՄՎԻՆ։Բ։ԺԱՄՍԲՍԱ
ՐԳՍԻՆԱՐԴՈՎՉԿՈՎԵՐՆՅԵԿԵԼԵՑՈՅ ՀԱՆԷ ԿԱՄ
ՉՁԱՄԽԱՓԱՆՅ Ժ Ը ՀԱՅՐ ԱՊԵՏԱՑՆԼՈ
ՎԱՃԷ

ՑԱՆՈՒՆ Ա.Ց. ԵՍ |ՎԱՐԴՍ ԵԿԻ ՄԻԱ|ԲԱՆԵՑԱ ՍԲ. ԸՍՏ|ԷՓԱՆՈՍԻՍ ԵՒ ։Բ։ Տ|ՎԻ ԿՈՎ ՎԱՍՆ ԻՄ ՄԵՂԱՑՆ Թ|ՈՂՌՈՒԹԵ. ԱՌԱՉՆՈՐԴՈՒԹԲ. ՝ ՏՐ. ԳՐԻԳՈ|ՐԻ ԵՒ Ա.ՑԼ ՄԻԱԲԱՆԱՑ. ՍՈՒԱ ՏՎԻՆ ։Բ։ ԺԱՄ ՍԲ. ՍԱ|ՐԳՍԻՆ.՝ ԱՐԴ ՈՎ ՉԿՈՎԵՐՆ ՑԵ-ԿԵՂԵՑՈՑԼՍ՝ ՀԱՆԷ ԿԱՄ| ՉԺԱՄ_ ԽԱՓԱՆՂԷ՝ ։ՑԺԸ։ ՀԱՑՐԱՊԵՏԱՑ ՆՉՈ|ՎԱՅ Է։

Հրատ. Հովսեփյան, I (չվոքի և պակասավոր),

239. ՄԱՏՈՒՌԻ մուտքի հարավից՝ երկու՝ սրբատաշ քարերի վրա, 7 տող.

ԵՍՄԱՄՔԱՆԱՄՈՒՍԻՆ··ԼԱԼԴԱՒԼԻՆՌՈՒՆԲԱՂ
ԱՑԹԱԳԱՒՈՐՇԻՆԵՑԻՉ··ԵՂԵՑԻՍԵՒՎԻԱԼՃՈՒՄՂ
··ԱՅԳԻՉԻՄ ԱՅԳՈՅՆ ՊՅՈՒՂՆ ՍՊԱՍԱՒՈՐՔՍ·Ե։
ՊԱՅԱՐԱԳԱՈ ՆԵՆԻՆՉ ՄԵՌԱՆԻՄ ԻՆՁՌՈՔՈ··
ԱՃՍՀԱՆԷ ԿԱՄ ՉԺԱՄ ՆԽԱՓԱՆԷ
ԴԱՏԻ ՑՁ։Ե ԻՍՐԲՈՑ։ՌՎ։Չ։

ԵՍ ՄԱՍ·ՔԱՆ, ԱՄՈՒՍԻՆ ՉԱԼԱԼ ԴԱԻԼԻՆ, ԹՈՒՆ ԲԱՂ|ԱՑ ԹԱԳԱՒՈՐ|ԻՆ՝ ՇԻ-ՆԵՑԻ ՉՐԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ ՏՎԻ ԱԼՃՈ ՀՈՂ| ՐԵՒ ԱՑԳԻ ՉԻՄ ԱՑԳՈՑՆ ՊՏՈՒՂՆ. ՍՊԱՍԱՒՈՐՔՍ ։Ե։|ՊԱՏԱՐԱԳ ԱՌՆԵՆ. ԻՆՉ ՄԵՌԱՆԻՄ ԻՆՉ. ՈՎ ՈՔ ՈՐ ՐՏՈՒՂ|-ԱՃՍ ՀԱՆԷ ԿԱՄ ՉԺԱՄՆ ԽԱՓԱՆԷ| ԴԱՏԻ ՑԱՑ. ԵՒ Ի ՍՐԲՈՑ|. ԹՎ. ։Չ։ (1251)։

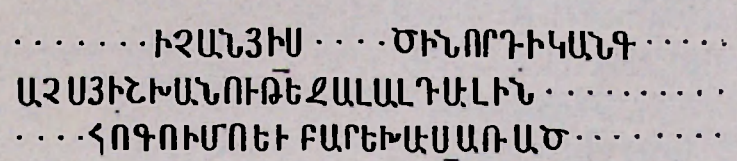
Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 377. Բարխուդարեանց, 184։

240. ԽԱՉՔԱՐ, որը կանգնած է լակի հարավային մասում, տակին 10 տող.

ԹՎ։ՈՉԵ։ԵՄՄԻ
ԹԱՐՈՒՊԵՏՐՈՍԵՂԲ
ԱՐՈՐԴԻՒՎԱՂԱՆԱ
ԱՐԴԱՓԵՐԻԱՒՈՐՈՒՈՐ
ԷՍՎԱՐՀԱՂԵՏՅՆԵԿՀՆ
ԵՒՆՈՐՈՓԵՅԻՆՉՍԲՍՍ
ԷՓԱՆՆՈՍԵԻՒՐԵԱՆԲ
ՆԻՓՓՈԻԽԵՅԱՂՆԵԻՄԵԲ
ԿԱՆԴՆԵՑԱՔՉԻՍԱՀՍ
ԲԱՐԵԽԱԻՍԳՐԻԳՈՐԻՍ

ԹՎ. ։ՈՉԵ։ (1236). ԵՍ ՄԽ|ԹԱՐ ՈՒ ՊԵՏՐՈՍ ԵՂ|ԲԱՒՐՈ_ ՐԳԻՔ ՎԱՐԴԱՆԱ| ԱՐԳԱԳԵՐԻ ԵՒ ԳՐԻԳՈՐ|ԷՍ ՎԱՐԴԱ-ՊԵՏԻՆ, ԵԿԻՆ| ԵՒ ՆՈՐՈԳԵՑԻՆ ՉՍԲ. ՍՏ|ԵՓԱՆՆՈՍ ԵՒ ԻՒՐԵԱՆՔ|Ն Ի ՔՍ. ՓՈԽԵՑԱՆ, ԵՒ ՄԵՔ| ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ՉԽԱՉՍ| ԲԱՐԵԽԱԻՍ ԳՐԻԳՈՐԻՍՒ։

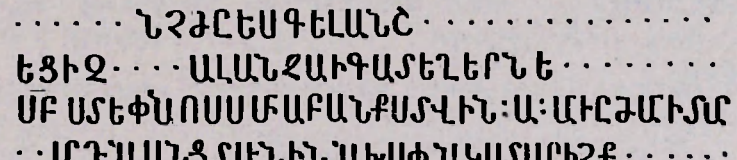
241. ԽԱՉՔԱՐ, որը կանգնած է եկեղեցիների հյուսիսային կողմում, նեղ պատվանդանի վրա 4 տող.

. . . . ԻՉԱՆ ՅԻՍ . . ՅԻՆ ՈՐԴԻ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉՒ[Ա]ՉՍ ՑԻՇԽԱՆՈՒԹԵ ՉԱ-
Լ.ԱԼ ԴԱՒԻՆ [Վ.ԱՍՆ ՓՐԿՈՒԹԵ.] ՀՈԳՈ ԻՄՈ ԵԻ ԲԱՐԵԽԱԻՍ ԱՌ ԱՅ. [ՑԻ-
ՇԵՑԼՔՔ Ի ՔՍ :ՈՂ: (1241) Թ[Վ.ԻՆ]:

Հրատ. *Բաբխուդարեանց, 185։*

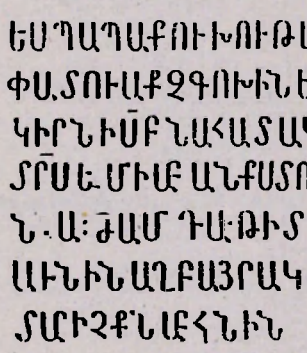
242. ՔԱԿԻ հարավային մասում ընկած նեղ ու երկար քարի վրա, 4 տող.

[ԻՆ ԹՎԻՆ :ՉԺԸ: (1269). ԵՍ ԳԵԼԱՆՇ . . . |ԵՑԻ] . . . ՉՐԻՄ ՍԱՐ[Ա]ԱՆՉԱ
ԻԳԱՏԵՂԵՐՆ Ե[ՏՈՒ Ի]| ՍԲ. ՍՏԵՓԱՆՈՍՍ. ՄԻԱԲԱՆՔԱ ՏՎԻՆ :Ա: ԱՒՐ ԺԱՄ Ի
ՏԱՐ|ԻՆ, Վ.[Ա]ՐԴԱՆԱՆՑ ՏԱԻՆԻՆ ԱՆԽԱՓԱՆ. ԿԱՏԱՐԻՉՔ[Ն ԱՒՐՀՆԻՆ]|:

Հրատ. *Բաբխուդարեանց, 185։*

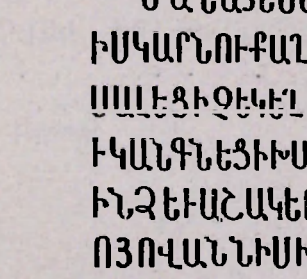
243. ՄԱՏՈՒՑԻ մուտքից հյուսիս, 7 տող.

ԵՍ ՊԱՊԱՔ ՈՒ ԽՈՒԹԼԱ|ՓԱ ՏՈՒԱՔ ՉԳՈՒԽԻՆ
ԵՐ|ԿԻՐՆ Ի ՍԲ. ՆԱՀԱՏԱԿՍ.|ՏՐՍ ԵԻ ՄԻԱԲԱՆ-
ՔՍ ՏՈՒԻ|Ն: :Ա: ԺԱՄ Դ[Ա]ՒԹԻ Յ|ԱՒՆԻՆ ԱՂԲ-
ԱՑՐԱ. ԿԱ|ՏԱՐԻՉՔՆ ԱՒՐՀՆԻՆ:

Հրատ. *Քարխուդարեանց, 185 (ազավաղված)։ Հովսեփյան, I, 33։*

244. ՄԱՏՈՒՑԻ արևմտյան պատի հարավային անկյունում, մի քարի վրա, արտաքուստ, 6 տող.

[ԿԱ.Ի]ՄԱՒՆ Ա.Ց. ԵՍ ՍԱՐԳ|ԻՍ ԿԱՐՆՈՒ ՔԱՂԱ-
ՔԵՑԻ| ՍԱԼԵՑԻ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ Ե|Ի ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԽԱ-
ՉԵՐՍ| ԻՆՉ ԵԻ Ա.ՇԱԿԵՐՏԻ ԻՄ|Ո ՑՈՎԱՆՆԻՍԻ.
ՑԱՂԱ[Ի]ԹՍ ՑԻՇԵՑԼՔՔ[Ն]:

Հրատ. *Բաբխուդարեանց, 184—185։ Հովսեփյան, I, 33։*

245. ԲԱԿի հարավային մասում, երկու ընկած բեկորների վրա 7 տող.

ՉԻՆՈՒՆՔՍՐԳՐՒԴՐԵԻՄԻ·····
··ԻՆՁՅԻՆԱՄԱԿ:ԺԲ:ՊԼ ·····ԱՐԱՊ·····
··ՆԻՆԵԻԸՍՏԱՅԱՍԱՅԲԱ·····ԽԱԻՍՎՍՅ·····
··ԱՅՐԴՈՒՄԻՒԱՆԷ·····ՔԱԲԱԿԻՆԵԻ·····
ԱՐԴԵՔԷՈՔ·····ԵԼ ՀԱՆԱՋՏՎ····
ԿԱ·····ՓՍՆԷ ԴԱՄԻՅԱ···
·····ԹՁ

. . . ՁԻՆՈՒՆՔ ՏԻ ԳՐԻԳՈՐ ԵԻ ՄԻԱՐԱՆՔ ԵՏՈՒՆ| . . . ԻՆՁ ՑԻՇԱՏԱԿ :ԺԲ: (12) ՊՐԱՏՈՒԱՐԱԳ . . . ՆԻՆ ԵԻ ԸՍՏԱՑԱ. ՍԱՑ ԲԱՐԵԽԱԻՍ Վ՛ԱՄՆ՝ Ց . . . . . Ա.Ց ՈՐԴՈ ԻՄ ԻՒԱՆԷՒ ԵԻ Ա՛ԹԱԲԱԿԻՆ ԵԻ . . . ԱՐԴ ԵՔԷ ՈՔ ՀԱՆԵԼ ՁԱՆԱ ՁՏՎ՛Ա՞Ծ . . . ԿԱՐՄ ՁՊԱՏԱՐԱԳՈՍ ԽԱ՛ՓԱՆԷ ԴԱՏԻ ՑԱ|Ց . . . . . ԹՎԻՆ՝ . :Զ: (1251):

246. ՄԱՏՈՒՒԻ արևելյան պատի վերին մասում աղուցված մի քարի վրա, արտաքուստ, 4 տող.

ԵՍ ՀԱ|ՑՐ ՈՆԱՆ
Ա.ՇԽԱՏ|ԵՑԱՑ:

ԵՍՀԱ
ՅՐՈՆՈ
··ԽԱՐ
ԵԿԱ

Մանոթ. Այժմ տարվել և ագուցվել է մուտակա Առաջածոր գլուղի եկեղեցու պատի մեջ։

Լուսանկ. 74

247. ԲԱԿի հարավային մասում մի բեկորի (խաչքարի) վրա, 3 տող.

ՍԱՐ
ՈՍ ԷՅՈՅԷՍԲԽԱ
ՀԱԱՒՊՆԱԿԱՆ
ՀՈԳՈՅ

ՍԱՐ|ՈՍԷՑՈՑ Է ՍԲ. ԽԱ|ՁՍ. ԱՒԳՆԱԿԱՆ| ՀՈԳՈՑ:

248. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տավակ, գտնվում է ս. Ստեփանոսի հարավ-արևմտյան անկյունի մոտ, բակում, երեսին 7 տող.

ԱՅՍԷ ՀԱՆԳ
ԻՍՏՋԱՔ ԻՈՍԱ
Յ ՈՐՄՂԱՅ ՀԱՍ
ԱԿ ՈՎ Ի·····ՓՈԽ
ԵՅԱԻ ՈՎ ԿԱՐԴԱ·
ՅԱՂ·····
Ա Յ·····

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳ|ԻՍՏ ՁԱՔԻՈՍԱ|Ց, ՈՐ ՏՂԱՑ ՀԱՍ|ԱԿՈՎ Ի Ք՛ՈՒ՝ ՓՈԽ|ԵՑԱԻ, ՈՎ ԿԱՐԴԱ ՑԱՂ՛Ա.ԻՔՍ ՑԻՇ|ԱՑ . . . . . .

Լուսանկ. 75

249. ՄԱՄՐԱՆԿՅՈՒՑ հյուսիս-արևելք, դեռակի մյուս ափին, ծառերի տակ կանգնած մի խումբ խաչքարերի մոտ, պատվանդանի վրա դրված քարի վրա, թեքի 4 տող.

ԹՉԻԲ ԵՍՀԱՍԱՆՈՒՔՈ
ՇԱՐԴԻՔԳԵՐ . . . . . .
ՅԱՔՋԽԱՉ . . . . . .
ՐՈՅՈՐՔԵ . . . . . .
ԻՔ . . . . . .

ՙԹՎ՚. :ՉԻԲ: (1273). ԵՍ ՀԱՍԱՆ ՈՒ ՔՈՇԵՍ, ՈՐԴԻՔ ԳԵՐՎԴԱ. ԿԱՆԳՆԵՑԱՔ ՉԽԱՉՍ.... . . . ՙՄԵՂՐՈՑ. ՈՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳԼՔ ՑԻՇԵՑԼՔ Ի ՔՐՄ՝:

250. ՄԱՄՐԱՆԿՅՈՒՑ դեպի վանք դյուղը տանող ճամփին, «Թարխան կայի» դիմաց, վոսի մեջ ընկած խաչքարի վրա, անկյունավոր դրերով, 4 տող.

ԻԹՎ: . Լ: ԵՍԿԱՐԱՊԵՏԱՆԱ
. . . . . .
ԽԱՉՍ ՉԱՒԱԿԻՄՈՑՍՄԱ
. . ԵՒՐԱՐ

Ի ԹՎ. :Լ: ԵՍ ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՆԱՐԺԱՆ ԾԱՌԱՑՍ ԱՑ. ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ ՉԱՒԱԿԼԱՑ. ԻՄՈՑՍ ՄԱՐԻԵՄԱ. . . . . .

251. ԽԱՉՔԱՐ սուրբին մաս, ընկած է նախորդի մոտ, վրան 4 տող.

ԵՍԱՌԱՔԵԼԿԱՆԳՆ
ԵՅԻԽԱՉՍԵՂԲԱՒՐ
ԻՄ . . ՎԱՍԱՉԻԿԱՐՃ
ԱՒՐԱՅԵՂԵՒՅԱՂ . .

ԵՍ ԱՌԱՔԵԼ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԽԱՉՍ ԵՂԲԱՒՐ ԻՄ... ՎԱՍԱ, ՉԻ ԿԱՐԱՃԱՒՐԱՑ ԵՂԵՒ. ՅԱՂԹԱՒՔՍ ՑԻՇԵՑԷՔ:

252. ԺԱՅՌԱՐԵԿՈՐԻ վրա, որը դտնվում է դեղի Ծմակտող տանող ճանապարհին, կոտրված երկու մասի, վրան անարվեստ դրերով.

ԻՍ ՇՐՎԻԿ ՏՂԱՅ
:ԵՆԸՒՓ Ճ Թ
ԵՐԵՒ.ՐՈՎԱՒ
ՔԻՔՍ ՓՈՒԽ
ԵՑԱՒ Վ.ԱՍՆ
Ը՟Յ ՍԻՐՈՅՆ·
Վ ՈՐ ԿԱՐԴԱ
Ի ՅԱՂՍՅԻՇԵՑ
ԷՔ

ԵՍ ՇՐՎԻԿ ՏՂԱՅ |ԿԵՆԱՒՔ :ՃՔ: (109)| . . |. . . . ՓԻԻԽ|ԵՑԱԻ Վ.ԱՍՆ| Ա՟Ը. ՍԻՐՈՑՆ. ՙՈ՚Վ. ՈՐ ԿԱՐԴԱ. Ի ՅԱՂՐԱԻՔՍ ՑԻՇԵՑԷՔ:

«ԽՆՆՋԱՀ ԽԱՉ»

253. ԽԱՉՔԱՐ, նեղ ու երկար, ճակատին և հարավ ու հյուսիսային կողերին.

Շ
ԵՒՈՇՓՈՓԳԱՅՔԱՄ
ԿԼՐՈՒՅՉԼՈՄՅՈՒՆՆ
ԱՆՈՒԱՒԱՄ
ԲՍՐՈՅ
Ն ԳՐԻՒՔ
ՈՐԻՈՐՔ
ԸՆԱՒԵ
ՈՐՅԷՔՍ
ԻՍՅՍՂ
ԱՒՔԱՅ
ԻՇԵՑԷՔ

ՀԱՅՍՆՑ
ՆԽԱՅՏԱՔ
ԵԱՐԲՇԻՆ
ԵՑԻՉԿԱ
ՐՄՐՒՔԱ
ՆՀՈԳՈՎ
ԻՄՐՈՎԵՒ
ՔՍԻՍՏՒՐ
ԲՆՇԱՆ
. . . ԻՆՈՐՈ

ՇԵ ՈՉ ՓՈՓՐԻ ԳԱՑԹ ԻՄ| ԿԵՐ ՈՉ ՉԻՄ ՏՈՒՆՆ|. ԹՎԻ|Ս :ՈԿԵ: (1216)|. ԵՍ Ս|Մ|ՊԱ|Տ, ՈՐԴԻ| Վ|ԱԽՏԱ|ՆԳԱՑ ՏՆ|. ԽԱՉԻՆՈ|Ց, ԵՂԲԱՅՐ| ԱՐՔ|ԻՆ| ՀԱՍԱՆ|ԱՑ, ՏԷՐ ՄԵ|ՂՐԵ-ՆԵՑ|Ն ՇՍՏ Ա|Շ|ԽԱՏՈՒԹ|ԵԱՄԲ ՇԻՆ|ԵՑԻ ՉԿԱ|ՐՄԻՐՔԱ|Ր|Ն, ՀՈԳՈՎ| ԻՄՈՎ ԵԻ ՔՈՒ. ՍՈՒՐ|Բ ՆՇԱՆ|ԱԿԻՆ. ՈՐՈ|ԱՆՈՒԱՄ|Բ ՍՐԲՈՑ|Ն ԳՐԻԳ|ՈՐԻ. ՈՐՔ| ԸՆԹԵ|ՌՆՈՑՔ ՉԻՍ ՑԱՂ|ԱՒԹՍ Ց|ԻՇԵՑԷՒ:

Ծանոթ. Անհասկանալի են մնում սկզբի երկու տողերը:

254. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, կանգնած է նախորդի մոտ, ստորին մասում 6 տող.

ԵՍՍՆՊԱՏՍՈՐԴԻՎԱՍԱ
ԿԱԿՍ.ՆԳՆԵՅԻ ՉԽԱՉՍ
ՄԱԻՐԻՄՈՄԼԸՓԱՆ ԻՆՈ
ՐՔԵՐԿՐՊԱ ԳԷՔՔԱՍԱՑ
ԷՔԱԾՈՂՈՐՄԻՄԼԸՔԱՆԻՆ
ԱՄԷՆ

ԵՍ ՍՆՊՍՏՍ. ՈՐԴԻ ՎԱՍԱ|ԿԱ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ| ՄԱԻՐ ԻՄՈ ՄԼԸՔԱՆԻՆ. Ո|ՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳԷՔ[Ք] ԱՍԱ-Ց|ԷՔ Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ՄԼԸՔԱՆԻՆ.|ԱՄԷՆ:

255. ԽԱՉՔԱՐ, կանգնած է նախորդների մոտ, ստորին մասում երկու հեծյալ, և դրանց արանքներում 5 տող թերի.

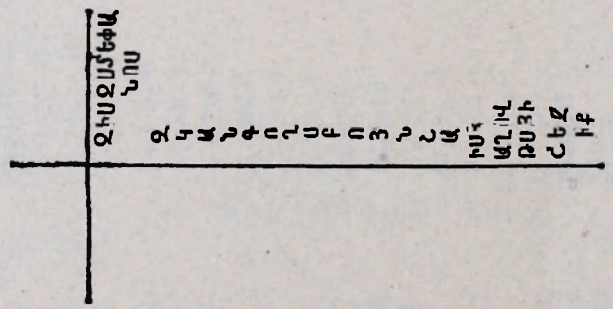
··ՐԹՀԱ	··ՍՈ··
··ԻՆՀ	ՈԳՈՅ··
ՏՆՈՆ	ՐԴԱ··
ՈՅԿԱ	ՉԻՄ
ՂԱԻ	ԹՍՅՇԵՑ

Ծանոթ. Կապակցված միտք չի ստացվում:

256. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, վրան 1 տող թերի.

··· ԳՆԵՅԻ ՉԽԱՉՍ . . . . . ՐԿԱՆ|ԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ . . . . . .

257. ԹԵՎԱՎՈՐ ԽԱՉ (խաչարձան), նեղ ու բարձր (2,60 մետր).

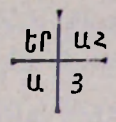

ՉԻՍ ՉՍՏԵՓԱՆՈՍ ՉԿԱՆԳՆՅՈՂ ՍԼՐՅԲՈՑ ՆՇԱՐՆԻՍ ՑԱՂՈՎԹՍ ՑԻՇԵՉԻՔ.

Ծանոթ. Չարդերի և գրերի ոճով մոտ է XI դարին:
Հարավային կողին ունի արևի ժամացույց, որի սլաքների ծայրին՝ Ա-ժԲ թվերը:

ՋՈԽՆՑ ԽԱՉ ՎԱՑՐՈՒՄ

258. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, ընկած է թևերի շուրջը և ստորին մասում, 9 տող.

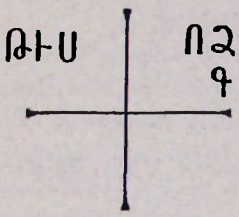

ԵՐԱ ՀԱՑ.|ԹԻԼԻՅՍ :ՈՁ: (1231) ԵՒ ՑԻՇ|ԽԱՆՈՒԹԵ
[ԻՍ] ՀԱ|ՍԱՆԼԱ, ԵՍ ՎԱՍԱԿ ՈՐԴԻ ՀԱՍԱՆԻ,|ՈՐԴՈ
ԼԵՇԿԱՐՈ Ե|Ի ԵՂԲԱՐՔՍ ԻՄ ԿԱԼՆՅԳՆ|ԵՑԱՔ[1]
ՋԽԱՁՍ ՔՍԻՆ . . . . .

ԹԻՍ :ՈՁ ԵՒՅԻՇ
ԽԱՆՈՒԹԵԻՍՀԱ
ՍԱՆ Ե Ս ՎԱՍԱ
ԿՈՐ|ԻՀԱՅԱՆԻ
ՈՐԴՈԼԵՇԿԱՐՈԵ
ԻԵՂԲԱՐՔՍԻՄԿԱԳՆ
. . . .ՋԽԱՀՍՔՍԻՆ

Ծանոթ. *Թևերի շուրջը գրվածը մնում է անհասկանալի։ Հավանաբար «էր(եր) հալ[ոց][1] թւիս ՈՁ» (խմբ.)։*

259. ԽԱՉՔԱՐ, խրված է գետնի մեջ, թևերի արանքում մի այլ թվականը՝ նախորդի մոտ.

ԹԻԼԻՅՍ :ՈՁԳ: (1234).

260. ԽԱՉՔԱՐ, ընկած է նախորդների մոտ, թևերի արանքներում 2 տող.

Վ Ա
Ս Ա

ՎԱ|ՍԱԿՅ.

261. ԽԱՉՔԱՐ, ընկած է նախորդների մոտ, ստորին մասում մնում է.

ԵՒԵՂԲԱՐ ՔՅԱՂԱՒԹ
ԱՑԻՄՈՑՈՐՔ ՍՅԻՇԵՑՒՔՋ
ԵՐԿՐՊԱԳԵ . . . ԱՏԱՄ

. . . ԵՒ ԵՂԲԱՐԱՑ ԻՄ||Ց. ՈՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳԵՔ
ՑԱՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑԵՔ . . . . . .

ԽԱՉԽՈՒԹ ՎԱՑՐՈՒՄ

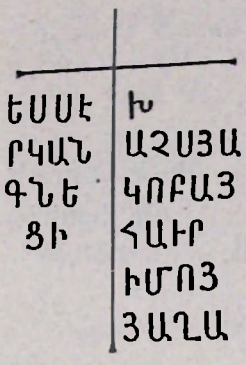
262. ԽԱՉՔԱՐ, Դովշանլուի ճանապարհին, ստորին մասում 9 տող.

Ի ԹՎՐՈՁԵ
ԵՍՍԷՐԿԱ
ՆԳՆԵՑԻ
ՋԽԱՀՍՕՆԱԵ
ՂԻԻՄՈՄԱ
ՅՐՏԻԿՆԷ
ՈՐՔԵՐԿԻ
ՐՊԱԳԱՆ
ԱՅՔՅԱՂԱՒՌՍՅԻՇԵՑԷՔ

Ի ԹՎ[Ր]ԻՆ[1] :ՈՁԵ: (1236).| ԵՍ ՍԷՐ ԿԱ|ՆԳՆԵՑԻ|
ՋԽԱՁՍ ՕՆԱԻ|ՂԻ ԻՄՈ ՄԱ|ՑՐՏԻԿՆԷ.| ՈՐՔ ԵՐ-
ԿԻ|ՐՊԱԳԱՆ|ԱՑՔ ՑԱՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑԷՔ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 187—188։*

263. ԽԱԶՔԱՐ, կանգնած է նախորդի մոտ, թևերի շուրջը 6 տող.

ԵՍ ԱՀՐ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԽԱԶԻ ՑԱԿՈՒԱՑ, ՀԱՒՐ ԻՄՈՑ ՑԱՂԱԼԻՔՍ ՑԻՇԵՑԼՔՐ։

Թաւոր. *Վերջավորությունը մնացել է պակաս։*

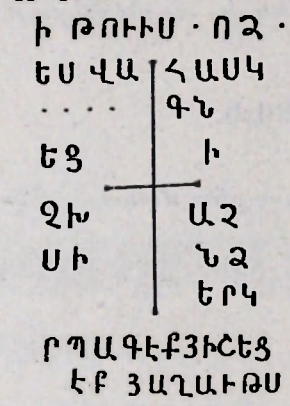
264. ԽԱԶՔԱՐ, կանգնած է նախորդների մոտ, աստիճն մասում 3 տող.

ՌԻՈՈՉԵ·
ԵՍՍԵՐԿԱՆԳՆԵՑԻՋԽԱՉՍՔԵՌՈՅԻՄՈՅ
ՈՎ.ԿԱՐԴԱՅՔՅԱՂ.ԱԻՔՍՅԻՇԵՑԻՔ

ԹԻԼՆ։ ՈՉՆ։ (1236)։ ԵՍ ԱՀՐ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱԶՍ ՔԵՌՈՑ ԻՄՈՑ։ ՈՎ ԿԱՐԴԱՑՔ ՑԱՂԱԻՔՍ ՑԻՇԵՑԼՔՐ.

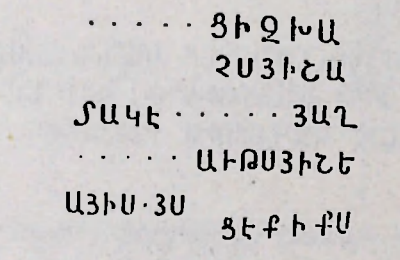
9. ԾՄԱԿԱՀՈՂ ԳՑՈՒՂ

265. ԽԱԶՔԱՐ, ապրված է դյուղամիջի հևհևկաս պատի մեջ, վրան անարվեստ գրերով.

Ի ԹՈՒԻՍ ։ՈՉ։ (1231)։ ԵՍ ՎԱՀԱՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱԶՍ ԻՆՑ։ ՈՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳԼՔՐ ՑԻՇԵՑԼՔՐ ՑԱՂԱԻՔՍ։

266. ԳՑՈՒՂԱՄԻՋԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ պատին, մի քարի վրա դծած խաչ և շուրջը 6 տող.

· · · ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ ՑԻՇԱՏԱԿ · · ·
· · ՑԱՂԱԻՔՍ ՑԻՇԵՑԼՔՐ Ի ՔՍ։

Ծաւոր. *Գրերի ոճով ժամանակակից է նախորդին։*

10. ՇԱՀՄԱՍՈՒՐ ԳՅՈՒՂ

267. Գյուղից մոտ երեք կիլոմետր հյուսիս, անտառի մեջ, «կտողնսւթալա» կոչված վայրում ընկած մեծ ու անտաշ ժայռաբեկորի վրա փորված է խաչ, տակին 6 տող.

ԹԻՎՂ | Լ

ՅԱՆՈՒՆ.ԱՅԵՍԽՈՐԵՇԱՀ
ԿԱՆԳՆԵՑԻՋԽԱՉՍԻԲԱՐԵԽԱՒՍ
ՀՈԳՈՅԻՄՈՒ ԵՒՋԱՒԱԿԱՑ
ԻՄՈՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԱՌ-
ՔՍ ԱՂԱՒՌՍՅԻՇԵՑԷՔ

ԹԻՎ. :ՋԼ: (1481).| ՅԱՆՈՒՆ Ա֊Յ. ԵՍ ԽՈ-
ՐԵՇԱՀ| ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱՉՍ Ի ԲԱՐԵԽԱՒԻՍ
ՀՈԳՈՑ ԻՄՈՒ ԵԻ ՋԱԻԱԿԱՑ| ԻՄՈՑ ԲԱՐԵ-
ԽԱՒԻՍ ԱՌ| ՔՍ. ԱՂԱՒԻԹՍ ՑԻՇԵՑՂՔ:

11. ԱՌԱՋԱՋՈՐ

Գյուղի անվան Առաջաձոր ձևը ավելի հին է։

Գյուղամիջում կան երկու խումբ հուշարձաններ, որոնք արձանագրություններ ունեն.

Ա. Անապատ. գտնվում է գյուղի հարավային եզրին, պատանման քերծի տակ, բաղկացած է իրար մոտ գտնվող երկու ալրերից, որոնց առաջ պատ շարելով ստացվել են կիսաժայռափոր երկու մատուռներ։ Այժմ ալրերի առջևի պատերը քանդված են և մատուռները բնական, ոչ խոր ալրերի տեսք ունեն, իսկ դրանց պատերին եղած արձանագրություններից բեկորներ են մնացել տեղում։

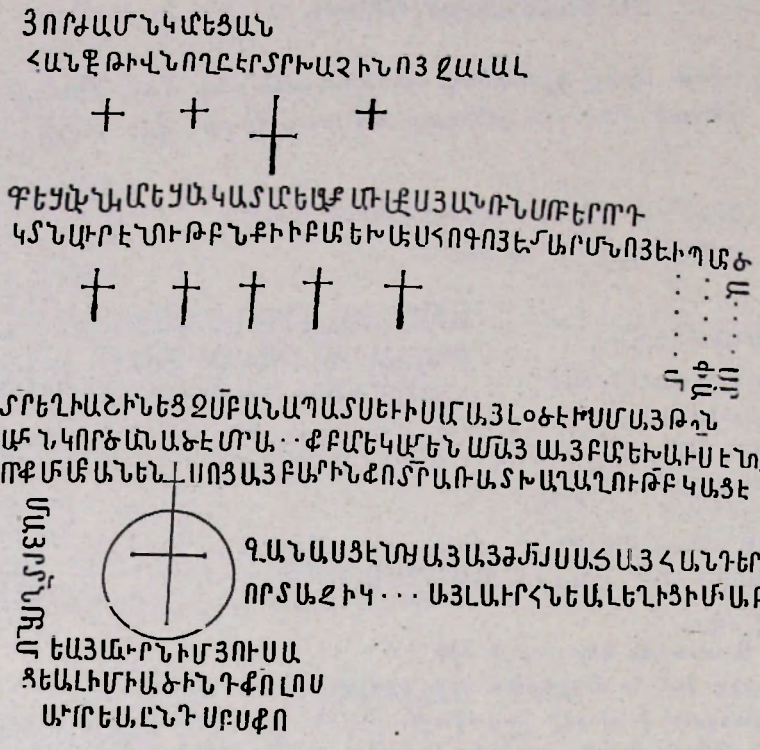
Անապատ կոչված այս մատուռների մոտ կա մի հսկայական ժայռաբեկոր, բնականից բավական ողորկ մակերեսներով, որի վրա գրված է այս միջավայրի հնագույն արձանագրությունը՝ 1249թ.։

Բ. ս. Աստվածածին, եկեղեցի, գտնվում է գյուղամիջում, շինված է 1668թ., երկու կամարների վրա թաղակապ սովորական շենք է։ Հնում այստեղ պահվում էին երկու ձեռագիր մատյաններ՝ ավետարան և աստվածաշունչ, որոնք ունեին կարևոր հիշատակարաններ։ Հատկապես աստվածաշնչի հիշատակարանը մատնացույց էր անում ղյուղի հանդ ու դաշտի մի շարք անուններ և սահմաններ[1]։

268. ԺԱՅՌԱԲԵԿՈՐ, մեծ, ընական, ընկած է գյուղի արևելքում՝ Անապատ կոչվող կիսաժայռափոր մատուռների առաջ, հարավ-արևելյան և արևելյան երեսներին, 22 տող.

ՑՈՐԺԱՄ ՆԿԱՐԵՑԱՆ|
ՀԱՆՔԷ(?) ԹԻՎՆ՝ :ՈՂՐ: ԷՐ (1249). ՏԷՐ ԽՍՉԻՆՈՑ ՋԱԼԱԼ։|
ԳՐԵՑԱՆ, ՆԿԱՐԵՑԱՆ ԿԱՏԱՐԵՑԱՔ ԱՌԱՔԵԱՔ ՅՍ(?)ՑԱՆՈՒՆ ՍՔ ԵՐՈՐԴԼՈՒԹԵԱՆ|
[Կ]ՏՆԱՒՐԷՆՈՒԹԵԱՄԲՆ ՔԻ. Ի ԲԱՐԵԽԱՒԻՍ ՀՈԳՈՑ ԵԻ ՄԱՐՄՆՈ ԵԻ Ի ՊԱՐՇԱ.
ՐՆՍ . . . .|. . . .|. . .|
ՏՐ. ԵՂԻԱ. ՇԻՆԵՑ ՋՍՔ. ԱՆԱՊԱՏՍ ԵԻ Ի ՍՄԱ. ԱՑԼ ՕՇԷ. Ի ՍՄԱՑ ԹՇՆ|
ԱՄԻՆ ԿՈՐՇԱՆԱՇ Է, ՈՐ Ա՛ՑԼՎՔ ԲԱՐԵԿԱՄ ԵՆ ՍՄԱՑ, ՍԱ. ԲԱՐԵԽԱՒԻՍ Է ՆՈՑ Յ|.

[1] Ս. Ջալալեանց, *Ճանապարհորդութիւն*, մասն Բ, էջ 241։ Մ. Բարխուդարեանց, *Արցախ*, էջ 186։

ՅՈՐԱՄՆԿՐԵՑԱՆ
ՀԱՆՔԹՒՎՆՈՂԸՐՏՐԽԱՉԻՆՈՅ ՔԱՀԱՆ

ՓԵՅԼՆԱՐԵՑԱՆԱՅՍԵՔՄԱՐԱՆՍԲԵՐՈՒ
ԿՏՆԱՒՐԷՆՈՒԹԲՆՔԻՒԲԱԵԽԱՍԿՈՒՅՅԵՀԱՐՄՆՈՅԵՒՊԱՀ

ՏՐԵՂԱՇԻՆԵՑ ՔՍԲԱՆԱՊԱՏՍԵՒՍԱՐԱՅԼՈՒԵԽՄՄԱՅԹՆ
ԱՒՆԿՈՐՃԱՆԱՔԵՄՐԱ··ՔԲԱԵԿԱՀԵՆ ԱՐԱՅԲԱԵԽԱՒԷՆՑԱ
ՈՔՔԱՒՔԱՆԵՆ ՍՈՑԱՅԲԱՒԻՆՔՈՏՐԱՌԱՏԽԱՂԱՂՈՒԹԲԿԱՑԷ

ՄԱՅՐՆՀՏ ԵԱՅԱՒՐՆԻՄՅՈՒՍԱ
ՑԵԱԼԻՄԻԱՔԻՆԴՔՈԼՈՍ
ԱՒՐԵԱԸՆԴՍԲՍՔՈ

ՁԱՆԱՍՑԷՆՈՅԱՅԱՅՁՀՅՍՍՀԱՅՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼՍՆ
ՈՐՏԱՔԻԿ··· ԱՅԼԱՒՐՀՆԵԱԼԵՂԻՑԻՄԱԲԱՆ

ՈՐՍՅԱՔՔԱՅԶԱԼԱԼԱԴԱՒԼԱՅԵՒԱՌԱԲԱԿՐԴԻՆՐԱՅԻՇԽԱՆԽԱՀԻՆՈՅ
ԷԸՌԱՆԱՅՈՒՔԱՆՄԱՆՈՒԿՆՀԱՍԱՆԱՅԱՂԱՔՓԼԱՃՈՒՄԵՅՔԱՌԸԱՅԱՎԱՆՊԱՐՈՆՀԱ
ՂՐՄՐԱՆԱՅԼՒՐՌԼՁԲԱՆՆԱՅԻՄԱՅԼԱՅԼՁՃԱԼՁՃԻՇԽԱՆՔԷԶԱՒՐՔՆՈՑԱՅՄՐԱՅ
ՀԱՄՈՒՌՀԱՄԱԿԻՑՄՁԱՆՅԱՒՐՀՆԵԱԼԷԶԱՒՐՍՑԵԱԼԵՂԻՑԻՒԿԱՄՍԱՅՀԱՒՐԷ
ՆՄԱՅՔԱՌՔՑԱՒ···ԵԱՆՍ ԱՄԷՆՂՈՒՆԿՍԲԱՒՐԻՃԱՌՍԱՄԵՆԻՊՂՈՒՐՆ
ԵՔԻՐՀՂԶ ԱՐԲԱՒՐԻՈՎՔԱՔԱԳԻԱՍՂՎԱՅԵԼԻԿԵՆԱՑՂՈՒ ՍՈՅՆ
ՆՁՅՀՍՂՍՆՆԻ ՈՂՐՄ ԱՃՄԻԱԲԱՆԵԼՈՑՍԻՍՄԱՂ ՍԻՐՈՎԷԱՐԴԵԱՄԲՔ

ԷԱՄԵՆԱՅՆԲԱՒԲԷՊԱՇՂՒԻՇԽԱՆՆԱՑՄԵՐ
ՈՑՂՍԱՅԷԱՃՋԲԱՒԲԵՄՂՈՒԹԻ
ՀՈԳՈՍԷՄԱՒՐՄՆՈՅԻՒԱՅՆ
ԼԱՃՀՔՆԱՅ

ՈՐՔ ՄԻԱԲԱՆՆԵՆ ՍՈՑԱՑ ԲԱՒՐԻՆ ՔՈ ՏՐ. ԱՌԱՏ ԽԱՂԱՂՂՈՒԹԲ. ԿԱՑԼ։
ՋԱՆԱԱՑԼ ՆՈՑԱՑ ԱՑԺՄՈՑՍ ԱՀԱՑ ՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼՍՆ.
ՈՐ ՏԱՀԻԿՍ ԱՑԼ ԱԻՐՀՆԵԱԼ ԵՂԼԻՑԻ ՄԻԱԲԱՆ։

ՄԱՑՐ ՏՆ. ՈՂՈՐՄԵԱՑ ՄԱԻՐՆ ԻՄ ՑՈՒՍԱ։
ՑԵԱԼ Ի ՄԻԱԺԻՆԴ ՔՈ ԼՈՂԻՆՍ։
ԱԻՈՐԵԱ ԸՆԴ ՍԼՈՒՐՆԲ ՔՈ։

ԱՐԵՎԵԼՑԱՆ ԵՐԵՍԻՆ

ՈՐՍ ՑԱՐՔԱՑ ՋԱԼԱՂԱ. ԴԱՎԱՑ ԵՒ ԱՔԱԲԱԿ ՈՐԴԻ ՆՈՐԱՑ ԻՇԽԱՆ ԽԱՋԻՆՈՑ
ԵՒ ԸՒԱՆՆԱՑ, ՈՒՔԱՆ ՄԱՆՈՒԿՆ ՀԱՍԱՆԱ, ՑՍԱՂԱԲ ԳՈՂԱԺ ՈՒ ՄԵԺ
ՓԱՔՇԱՑ, ԱՎԱՆ ՊԱՐՈՆ ՀԱ-
ՑՐ ՄԻՐԱՆԱՑ. ՍԻՐՈՎ, ՄԵԱԲԱՆ(Ն)ԱՑ Ի ՍՄԱՑ ՒՑԼ ՄԵԺԱՄԵԺ
ԻՇԽԱՆՔ ԵՒ ՋԱԻՐՔ ՆՈՑԱՑ ՄԻԱՑ։

ՀԱՄՈՒՄ, ՀԱՄԱԿԻՑ ՄԻՄԵԱՆՑ, ԱՒՐՀՆԵԱԼ ԵՒ ՁԱԻՐԱՑԵԱԼ ԵՂԻՑԻՆ Ի ԿԱՄՍ
Ա.Ց. ՀԱՒՐ ԵՒ|
ՆՄԱՑ ՓԱՌՔ ՅԱՒԻՏԵԱՆՆ ԱՄԷՆ:
ՏՈՒՆԿՍ ԲԱՐԻ ԾԱՌՍ ԱՄԵՆԻ,
ՊՏՈՒՂՆ|ԵՓԻՐ ՀԱՋԱՐ ԲԱՐԻ,
ՈՎ՝ ՓԱՓԱԳԻ ԱՍՏ Վ՚ԱՑԵԼ՚Ի,
ԿԵՆԱՑ ՅՈՒՍՈՑՆ| ՆԱՑ ՀԱՍԱՆԻ:
ՈՂՈՐՄԻ Ա.Ծ. ՄԻԱԲԱՆԵԼՈՑՍ Ի ՍՄԱՑ, ՍԻՐՈՎ՝ ԵՒ ԱՐԴԵԱՄԲՔ,|
ԵՒ ԱՄԵՆԱՑՆ ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԻՇԽԱՆԱՑ ՄԵՐ-|
ՈՑ ՏԱՑԷ Ա.Ծ. ՋԲԱՐԵՄՏՈՒԹԻ.|
ՀՈԳՈՑ ԵՒ ՄԱՐՄՆՈՑ ԻՐԱՑՆ: . . .

Նաւոթ. Ժալոաբեկորի երեսները գրելու համար չեն հարթվել, գրչութեան արվեստը և լեզուն նուլնպես ցածր որակի են։ Այդ պատճառով էլ վերծանողների մոտ շատ տարբերութիւններ և անկապ նախադասութիւններ են ստացվել։ Մեզ մոտ առավել կասկածելի է երկրորդ մասի երկրորդ տոդի ՍԱՂԱՐԴՈՂԱԾ տառախումբը, որը երկու մասի ենք բաժանում՝ Սաղար և գոլած։ Առաջին մասը, եթե վերջին ր-ի հորիզոնական ստեղը բնական համարենք, համեմատելի է պահլավերեն Սալար-զորապետ, առաջնորդ իմաստին, որն այս բնագրի բովանդակութեանը հարմարվում է։ Երկրորդ մասը՝ գոլած, որը վատ է պահպանված և կարելի է նաև պլած վերծանել՝ անհասկանալի է։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 189—189։ Ա[ւչիկ], վ[արդապետ], «Արարատ», 1896, էջ 234։

***269. ԿԻՍԱԺԱՑՈՒԱՓՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ** մուտքի մոտ, մի քարի վրա, 4 տող.*

ԽՈՐԱՆՔ Վ՚ԷՐԻՆ Է, ՈՐ ԴՐԱԽՏԻ ՆՄ|-
ԱՆԵՆ, ԵՐԿՆԱԻՈՐԻ ՀՈԳՈՑՆ ՍՐԲ. ԵՆ ՁԱ-
ԻՐ|ՍԻՈՐ Ի ՔՐԻՍՏՈՆԷԻՑ ՓԱՌՍՆ ԻՐԱԻԱ-
ՑՍ ԱՍՏ|ՈՒԱԾԱՒՈՐ: ի փրկութիւն կարա-

ԽՈՐԱՆՔՎԷՐԻՆԴՐԱԽՏԻՆՄ
ԱՆԵՆԵՐԿՆԱՒՈՐԻՀՈԳՈՑՆՄՐԲԵՆՁԱՐ
ԱՐԻՔՐԻՍՏՈՆԵԻՑՓԱՌՍՆԻՐԱՒԱՑՍԱՍՏ
ՈՒԱԾԱՒՈՐ

ւպետս և ի լուսաւորութիւն հոգոյ նուրա շինեցաւ խոհանոց յիշատակ սմայ:

Նաւոթ. Առաջին մասը հին է, գրչութեամբ նման նախորդ մեծ արձանագրութեանը. երկրորդ մասը, որն այժմ տեղում չկա, նոր է և միայն ավելացված խորանի շինութեանն է վերաբերում։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 188։

***270. ԿԻՍԱԺԱՑՈՒԱՓՈՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ** ավանդատան ճակատին 2 տող.*

ՍՈՒՐԲ ՈՎԱՆՆ
ԷՍՄԿՐՄՏԻՉ

ՍՈՒՐԲ ՈՎ՚ԱՆՆ|ԷՍ ՄԿՐՏԻՉ

Նաւոթ. Այդ մասը շենքի ավերված է այժմ և արձանագրված քարը ընկած է եկեղեցու մուտքի մոտ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 188։

***271. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ** հարավային պատին.*

Թվին ՌՃԺ և է: (1668). հայրապետութիւն Պետրոս կաթողիկոսին, գյուղիս տանուտէրութիւն Նաղուբ պէկին, աղասխկալութիւն Պհարին, ես անարժան Գաւիթ էրեցս շինեցի զեկեղեցիս ի յիշատակ հոգոց մերոց, ով կարդաք, ողորմի ասէք մեղաւորիս:

Հրատ. Խարխուդարեանց, 186։ Ջալալեանց, I, 241։

272. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը դրված է եղել ս. Աստվածածնի մատուռի մոտ.

Ի թուին :ՉԲ: (1253) ես Վաչէ, որդի Աբուսալայ կանգնեցի զխաչս պարոն Թուրիցն. ոբ կարդայք յիշեցէք ի Ք(րիստո)ս:

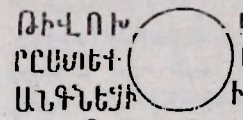
Ծանոթ. *Խաչքարն ալժմ չկա. Թուրք անունը կասկածելի է (խմբ.)։*

Հրատ. *Ջալալեանց, II, 241։*

12. ԿԻՉԱՆ ԳՅՈՒՂ

Գյուղից 5—6 կիլոմետր դեպի արևմուտք, բարձր լեռնագագաթի վրա գտնվում է ճկիչանի անապատը։ Հուշարձանը բաղկացած է երկու խմբից. Ա. մի դուլդ մատուռներ, դրանց դիմացը դավիթ և Բ. մի քիչ հեռուն եկեղեցի՝ շինված XVIII դարում։ Այս բոլորի շուրջը փռված է գերեզմանատունը՝ XVIII—XIX դարերի տապանաքարերով։

273. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, ագուցված է հարավային մատուռի արևմտյան պատին (երեսով դավթի մեջ), ստորին մասում մնացել է 6 տող.

ԹԻՎՈՒ ՆՇՄԱՅ
ԲԸՍՏԵՓ· ԱՆՈՍԿ
ԱՆԳՆԵՑԻ ԽԱՉՍԲ
ԱՐԵՄԻԱՒՍՀՈՑՒՄՈ
ՃՆՈՂԱՑԻՄՈՑ ՈՑՀԿԱ
ԲԴԱՀՉՔԻՍՑԱՂԱՒԹՍ

ԹԻՎ. :ՈՆ: (1191) ԵՍ ՀԱՑ|Ր ԸՍՏԵՓԱՆՈՍ Կ|Ա.Ն ԴՆԵՑԻ ԽԱ.ՉՍ Բ|Ա.ՐԵՀԱԱ.ԻՍ ՀՈԴՈՑ ԻՄՈ,| ԾՆՈ-ՂԱ.Ց ԻՄՈՑ. ՈՑՔ ԿԱ.|ՐԴԱ.ՑՔ ՉԻՍ ՑԱՂԱ.ԻԹՍ ՐՑԻՇԵՀԼՔ՝:

Ծանոթ. *Վերջից կոտրված է։ ԲԱՐԵՀԱԱԻՍ համարում ենք բարբառային (խմբ.)։*

274. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային մուտքի կիսակամար բարավորի վրա, արտաքուստ.

ՔՆՈՒՐ
ՅԻՇԱ.ՏԱԿԷՍՐ
ՆԿՆԼԵՑԻՄՄԻՆԱ.Ս
ԻՈՐԴԻՊԱ.ՊԱ.ՍԻՆ Ա.Ղ
ՕՔ.ԻԻՖՅԻՇԵՑԷՓԵ Ի
Ա.ՓՐՉՉԵՉՅԻՇԷ ՒՀԷՆ

ԹԻՎ.Ն :ՌՄԸ. (1759), ՑԻՇԱ.ՏԱ.Կ Լ ՍԲ. ԵԿԵՂԵ-ՑԻՍ ՄԻՆԱ.Ս|Ի ՈՐԴԻ ՊԱ.ՊԱ.ՍԻՆ, Ա.Ղ|ՕՔԻԻՓ ՑԻՇԵՑԼՔ ԵԻ Ա.Ծ. ՐՉՉԵՉ ՑԻՇԼ. Ա.ՄԼՆ։

275. ՏԱՊԱՆԱՓԱՐ, մեծ, տավակ, երեսին դավազան և 2 տող.

Ա.ՅՍԷՏԱ.ՊԱ.ՆՅՐ ԳՐԻԳՈՐԻՆ :ՈՐԷՐՄԻԱ.ԲԱ.ՆԽՕՔ
Ա.ՎԱ.ՆՔԻՆՍԱ.ՅՈՐԴԻԷՐՍԻՄԷՕՆԻՆ :ՌՔ·ՃԼԿՔՆ

Ա.ՑՍ Լ ՏԱ.ՊԱ.Ն ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԻՆ, ՈՐ ԼՐ ՄԻԱ.ԲԱ.Ն ԽՕՔ|Ա.Վ.Ա.ՆՔԻՆ, ԱՍ.Ց ՈՐԴԻ-ԼՐ ՍԻՄԼՕՆԻՆ :ԱՌՃ ՄԼԿ ԹՎ.ԻՆ. (1752)։

13. Գ.Ա.ՃԱ.ՆՁԻ ԳՅՈՒՂ

276. Ս. ԳԵՎՈՐԳ եկեղեցու մուտքի բարավորի վրա.

Սուրբ Գէորգայ լէյ եկեղեցիս. ՔՎ. :ՌՃԻ: (1671)։

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 213։*

277. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվելիս է եղել ս. Գևորգի արևմտյան պատի մոտ, մի երեսին հեծյալ, ձեռքին սուր, որը բարձրացրել է ձիուց իջած այլ մարդու գլխին, վերջինս ձեռքին նույնպես սուր ունի.

Այս է տապան Պապաս որդի Յովան ... չքէ եղբարն գայն ոսպացոն. թվ. ՌՉ: (1557), եկաւ երկրիս, ետ գնդ ... ցայտ. վերջին դպաւ մէ տեսար ասգար եկաւ մեզ վնաս :Հծ: (700) բօպկոլայ եկաւ, իմ խարէն չի կարաց օնել. յեղոյ մասի հադարն դան ապաճնցին.

ՁԻԱՎՈՐԻ ԳԼԽԻՑ ՎԵՐ.

Քարս բերաւ որ է եղբարասաց պարոն:

Մանոթ. *Մենք այս վայրը այցելել չենք կարողացել*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 213—214:*

14. ԿՈՃՂՈՑ ԳՅՈՒՂ

Այս գյուղի սահմաններում եղել են երեք խումբ հուշարձաններ:

Ա. Ամենափրկիչ վանք. *գտնվում է գյուղից դուրս, բարձր սարահարթի վրա. փոքր և դմբեթավոր եկեղեցի է, այժմ կանգուն: Շրջապատված է մեծ և հին գերեզմանատնով, ուր բազմաթիվ խաչքարեր ընկած են երևնիվայր և կիսովին խրված հողի մեջ. դրանցից երկուսը շուտ ավելցինք ստուգելու նպատակով. բոլոր խաչքարերը շինված են ավազաքարից, այդ պատճառով էլ հողի մեջ քայքայվել են զարդերն ու արձանագրությունները, բայց ընդհանուր ոճով ավելի հին են, քան XIII դարը:*

Բ. Կիսավեր մատուռ. *գտնվելիս է եղել գյուղի հանդում, Թխախոռ կոչված գյուղատեղյաց վեր, շուրջը՝ ընդարձակ գերեզմանատուն: Մենք չենք տեսել, մի խաչքարի արձանագրությունն առնում ենք Բարխուդարյանից:*

Գ. Ս. Աստվածածին եկեղեցի. *թեև հին, բայց Բարխուդարյանցի ժամանակ փլած և փայտով ծածկված. եկեղեցու շուրջը եղել է գերեզմանատուն. այս ևս չենք տեսել և արձանագրությունը (խաչքարի). առնում ենք Բարխուդարյանցից:*

278. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ՎԱՆՔԻ մատուռի կիսակամար ճակատաքարի վրա 8 տող.

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵ ՄՐՅԱԿ
ՈՐՈՍԱՅ ԵՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵՎԱԽՏԱՆ
ԳԱՅՈՐԴՈՅ ՀԱՍԱՆԱՅ: ԵՍ ՅՈՀԱՆ
ԷՍՈՒ ՍԵՐՈԲՈՒՍ ԱՐԳԻՍՈՒԳՐԻԳՈՐՈՐԴ
Ի ՀԱՐԲԱԾԱՅՐԱՅ: ՀԻՆԵՑԱՒՋԱԾԱԾԻՆԱ
Ի ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՑՍ ԱՏԱԿՂՈԳՈՑ
ՄԵՐՈՑ: ԱՂԱՉԵՄ ՎԱՍՆ ՉՄԵՉՈՒՉՄԵՐՅՆ
ԱՒՂԵՆՅԱՂԱՒԹՍՅՒՇԵՅԵՓ

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵ. ՏՐ. ՅԱԿՈԲՈՍԱՑ
ԵՒ ՅԻՇԽԱՆՈՒԹԵ. ՎԱԽՏԱՆԳԱՑ, ՈՐ-
ԴՈՑ ՀԱՍԱՆԱՑ, ԵՍ ՅՈՀԱՆԷՍ ՈՒ
ՍԵՐՈԲ ՈՒ ՍԱՐԳԻՍ ՈՒ ԳՐԻԳՈՐ ՈՐ-
ԴԻՔ, ՀԱՐԲԱԾԱՅՐԱՑ, ՇԻՆԵՑԱՔ ՁԱ-
ՆԱՒՈՆՈՒ Ի ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՑՍ. ՅԻՇԱ-
ՏԱԿ ՀՈԳՈՑ ՄԵՐՈՑ: ԱՂԱՉԵՄ ՎԱՍՆ
ՉՄԵՉ ՈՒ ՉՄԵՐ ՅՆՈՒԹՅՆ ՅԱՂԱ-
ԹՍ ՅԻՇԵՑԵՔ:

Մանոթ. *Ժամանակը որոշվում է Հասանի որդի Վախթանգի հիշատակումով, որը մահացել է 1214 թվականին:*

Հինգերորդ տողում ՀԱՐԲԱԾԱՅՐ *անունը հնարավոր է անջատ վերծանել, կա և՛* ՀԱՐԲ ԾԱՅՐ=Ծեր *անուն:*

279. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, ընկած է Ամենափրկիչ վանքի մոտ, ստորին մասում 3 տող.

ԷՍՍԷՒԱԵԱՅԿ
ԱՆԳԵՑԻՉԽԱՑ
ՍՈՐԵԷՑԻՙ

ԷՒ ՍԵՒԱՏԱՑ Կ|ԱՆԳԼՆ|ԵՑԻ ՉԽԱՉ|Ս ՈՐՏԷՑ ԻՄ.

Նշաձոթ. Տ տառը երկու դեպքում էլ գրված է անսովոր ձևով. կարելի է երկու դեպքում էլ Դ կարդալ։ ԽԱՉ բառը նույնպես անսովոր ԽԱՑ ձևով է գրված։ ՈՐՏԵՑ-հավասար ՈՐԴԵԱՑ, համարում ենք XIII դարի։

280. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը դանվելիս է եղել Թխախոռ գյուղատեղու մոտի մատուռի գերեզմանատան մեջ.

Թլվ[ի]ն|ցի :ՈՀԵ: (1226). Ես Սարգիս, որդի Բագար[ատայ] կանգնեցի զխաչս մատր իմոյ Ազ(իզիճ):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 190 (իր լրացումներով)։

281. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը գտնվելիս է եղել գյուղամիջի ս. Աստվածածին եկեղեցու մուտքի մոտ.

:ՈՂԲ: (1249). Ես Սարգիս, որդի Ալաճայ եկի աւտար աշխարհ. կալայ հաւգս մայր իմ Շահինշար. յաղաւթս յիշեցէք:

Նշաձոթ. կալայ հագս մայր իմ կապակցությունը Բարխուդարյանցը հասկացել է շալակեցի մայրս. Ա՛ճառյանը՝ հոգո մայր է վերծանել (Անձ., Դ, 422)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 190։

15. ՄԵՀՄԱՆԱ ԳՑՈՒՂ

Գյուղը հայտնի է իր արծաթահանքով և հուլն բնակչությամբ։

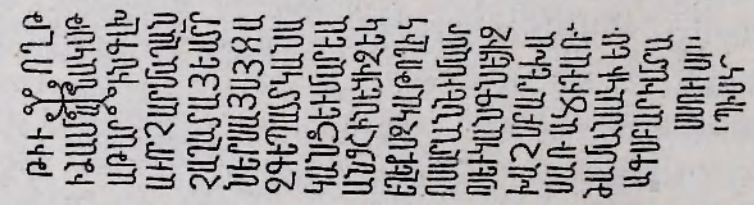
Գյուղից մոտ երեք կիլոմետր հյուսիս-արևելք մի անտառուտ բլրի վրա գտնվում է փոքր, թաղածածկ, անտաշ քարերով շինված եկեղեցի. բակում կան ավերակների հիմնապատեր ու անարձանագիր մեծ տապանաքարեր։

Եկեղեցու ծածկն ամբողջովին փլած է, իսկ ներքուստ կրաշաղախի ծեփը մեծ մասամբ թափված։

Տեղացի հուլների մոտ եկեղեցին հայտնի է «Պանախա» անունով, որ նշանակում է ս. Աստվածածին։

Այստեղ եղած երկու կարևոր արձանագրությունն էլ հրատարակվում են առաջին անգամ։

283. ԽԱՉՔԱՐ, կոթողանման, նեղ ու բարձր, չորս երեսները լավ մշակված, ընկած է Ե՛ԷՀԵՐԵ ԱՍՏՎԱԾԱՅՆ մուտքի առաջ. թիկունքին մնացել է 18 տող.

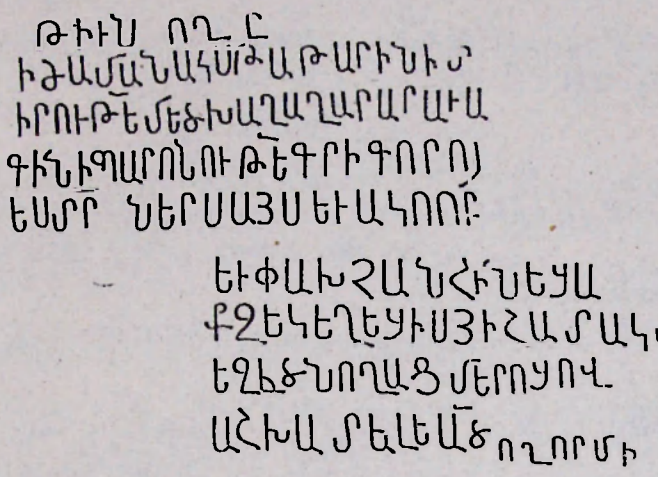
ԹԻՒ :ՈՂԲ: (1250).| Ի ԺԱՄԱՆԱԿՍ Թ|ԱԹԱՐԻՆ Գ|ԼԽ|ԱՒՈՐ ՉԱՐՄԱՂԱՆ| ՉԱՂԱ-ՏԱՑ. ԵՍ ՏՐ.|ՆԵՐՍԱՑՍ ՑԱ|ՉԳԵ ՊԱՑՏԿԱՆԱ|ԿԱՆՑ ԵԻ ՄԱՐԵՄ|ԱՆՑ, ՇԻՆԵՑԻ ՉԵԿ|ԵՂԵՑ|Ի ՅՔՍ, ԿԱԹՈՂԻԿ|ՈՍԱՐԱՆՆ ԵԻ ՄԱՍՐ|ՈՑ ԵԻ ԿԱՆԳՆԵՑԻ Չ|ԽԱՉՍ, ԲԱՐԵԽԱՐԻ|Ս ԱՌ ԱՇ. Ի ԴԱՌՆ| ԺԱՄԱՆԱԿԻ. ԵՍ Ա՛ՒԱԳՍ ԲԱՐԻ ՄՏԱ|ՒԻՔ . .

. . . |ԵԼՊԻՍԿՈՊՈՍ . . . .

Ծանոթ. Մնացածի վերջին երկու տողերի ծայրերի մասերը կոտրված են, վերջին տողերը չկան։ Դծագրում անճշտություններ կան (խմբ.)։

Լուսանկ. 77

282 ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատի հյուսիսային վերին մասում, արտաքուստ, երկու քարերի վրա 9 տող.

ԹԻՒՆ ՈՂԸ
ԻՅԱՄԱՆԱԿՍ ԹԱԹԱՐԻՆԻՍ
ԻՐՈՒԹԵՄԵՑԽԱՂԱՂԱՐԱՒԱ
ԳԻՆԻՊԱՐՈՆՈՒԹԵԳՐԻԳՈՐՈՅ
ԵՍՐ ՆԵՐՍԱՅՍ ԵՒԱԿՈՈՒ

ԵՒՓԱԽՉԱՆՀԻՆԵՅԱ
ՔՋԵԿԵՂԵՑԻՍՅԻՀԱՄԱԿՄ
ԵՂԼՅՆՈՂԱՑ ՄԵՐՈՅՈՎ.
ԱՀԽԱ ՄԵԼԵԱՅՈՂՈՐՄԻ

ԹԻՒՆ :ՈՂԸ: (1249)| Ի ԺԱՄԱՆԱԿՍ ԹԱԹԱՐԻՆ, Ի Տ|ԻՐՈՒԹԵ. ՄԵՑ ԽԱՂԱՂԱ-ՐԱՐ ԱՒԱ|ԳԻՆ, Ի ՊԱՐՈՆՈՒԹԵ ԳՐԻԳՈՐՈՑ|, ԵՍ ՏՐ. ՆԵՐՍԱՑՍ ԵՒ ԱԿՈ[Ո]Ւ ԵՒ ՓԱԽՉԱՆ ՇԻՆԵՑԱ|Ւ ՋԵԿԵՂԵՑԻՍ, ՑԻՇԱՏԱԿ Մ|ԵՋ ԵՒ ԾՆՈՂԱՑ ՄԵՐՈՑ. ՈՎ| ԱՇԽԱՏԵԱԼ Ե Ա՜Ծ. ՈՂՈՐՄԻ:

Լուսանկ. 76

16. ԿՈՒՍԱՊԱՏ ԳՅՈՒՂ, ՀԻՆ ՄՈՒՐԱԹԱՂ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ ԵՎ ԻՆՆ ՄԱՍ ԱՆԱՊԱՏ

Կուսապատ գյուղում եղել է սբ. Աստվածածին անունով եկեղեցի, որի պատերի մեջ դրված են հին խաչքարեր և տապանաքարեր։ Եկեղեցին այժմ գոյություն չունի, երկու արձանագրությունն առնում ենք Բարխուդարյանցից։ Ջալալյանցը նշում է, որ շինված է եղել 1086 (1686) թ.[1]։

Հին Մուրաթաղ գյուղատեղի, գտնվում է Կուսապատ գյուղից հյուսիս՝ մի բարձրադիր հարթության վրա, որի երկու կողմում խոր ձորեր են։ XIX դարում գյուղը տեղափոխել են ներքև՝ դաշտավայրը։ Գյուղի տների հետքերը բոլորովին հարթվել են, կանգուն և կիսավեր վիճակում մնում են Ինն մաս անապատը և Մելիք Իսրայելյանների ապարանքը։

Ինն մաս անապատը գտնվում է գյուղատեղի հարավային եզրին, ձորաբերանի մոտ. թաղակապ հասարակ շենք է։ Պատերին եղած երկու արձանագրությունը հայտնում են, որ այն շինվել է 1881 թ., իսկ սեղանը 1884 թ. (դրանք չենք վերցնում), բայց ինչպես շենքի կառուցման ձևերը, այնպես էլ շուրջը եղած տապանաքարերն ու նրանց տապանագրերն ապացուցում են, որ XIX դարում մեծ նորոգումներ են կատարվել միայն։

Մելիք Իսրայելյանցների ապարանքը գտնվում է անապատից մոտ 200 մետր հեռու. պարսպափակ մի ընդարձակ տարածություն է, բազմաթիվ կանգուն և կիսավեր շենքերի մնացորդներով։ Պարսպին կից գրեթե ամբողջական վիճակում մնում են 3—4 մեծ դահլիճներ՝ թաղածածկ և սրբատաշ քարով, ներսից պատերի մեջ կան խորշեր և դարակներ՝ տնային իրերի համար։ Դրանք քաղաքացիական ճարտարապետության լավագույն նմուշներ են և արժանի հատուկ ուսումնասիրության։ Հնում այդ շենքերից երկուսի մուտքերի վրա եղել են արձանագրություններ, որոնք այժմ քանդված են, առնում ենք Բարխուդարյանցից։

---

[1] Ջալալեանց, I, 180։

284. ԽԱՉՔԱՐ, ղըմած է եղել ս. Աստվածածին եկեղեցու մուտքին որպես բարավոր; վրան՝

Թիւն ՈՂ: (1241). Ես Ապրել, որդի Ուղտիկա լկանչգնեցի գիսաչս իմ ու ամուսին իմոյ. աղաւթեցէք:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 216։

285. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ղըմած է եղել ս. Աստվածածնի սեմին, վրան՝

Թիւն ՉԺԲ: (1269). այս է հանգիստ . . . . . .

Հրատ. Բարխուդարեանց, 216։

ՀԻՆ ՄՈՒՐԱԹԱՂ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

286. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, խըմած է հողի մեջ, դանվում է անապատի արևմտյան մուտքի մոտ, երեսին 3 տող.

ԱՅՍԷՀԱՂԱՆ
ՂԱԵՎԻՆ ԹՔ
ՈՒՃՁԱ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ|ԴԱԵՎԱՄԻՆ. Թվ.:ԻՃԺԱ: (1662)

287. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, նախորդի մոտ, երեսին 4 տող.

ԱՅՍԷՀԱՆԴ
ԻՍՀ ԽՕՃԱՅ
ԵՎՐԻՆՔՎՈՒ
ՃԿԹ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԽՕՃԱՅԻ ԵՎՐԻՆ.
Թվ.:ՌՃԿԹ: (1720):

ՄԵԼԻՔ ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆՆԵՐԻ ԱՊԱՐԱՆՔԻ ՇԵՆՐԵՐԻՆ ԿՂԵԼ ԵՆ

288. ԱՐԵՎԵԼՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ ՁՈՐՐՈՐԴ ՍԵՆՅԱԿԻ ՎՐԱ՝

Ոյուրմութեամբ ամենաողորիս Աստուծոյ. բազում ժամանակ է յայժ տաճկաց իշխել գտուն, իսկ Բարեւարիս Աստուծոյ տուաւ ինձ կարողութիւն և զօրութիւն Սուրբ Հոգոյն՝ հանգուցեալ Մելիք Իսրաէլի որդի ես Մելիք Ցադամս իշխեցի զգեղեցիկ կամարօք և գեղեցկանկար տունս Սարայիս բազմահանճար գործակից իմ Մէժլումին . . . ծ. Աստուծոյ, աստուածայնով բարեաւ վայելեսցէ հանդերձ մեօք.:ՌՄԻ: (1771):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 218։

289. ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ սեղյակի վրա՝

Տեսէ՛ք, մեր հաւատոյ հայրն Աբրահամ, կյանք ետուս է . . . ամ. նոյ ոչ իշխեաց տուն և տեղի և բակ . . . վրանօք ըջէր յերկրին ի խառնս . . . այլ սոյն կեանք մեր կարճացեալ թիւ :Ծ: (50), ամ համայն բոլոր երթալոց եմք մեք: միւս անգամ. տեսէք ի մեր յիմարութիւնս, որ այժմուս գայ, չեմք . . . ազգս նման ամօք Աբրահամայ թվ. :Ի . . . :

Հրատ. Բարխուդարեանց, 218։

17. ՋՈՆՑՈՐՍՈՂ ԳՅՈՒՂ

Ս. Գևորգ եկեղեցին քանդել են. մնում է հյուսխաչին պատի մի մասը, որի ստորին մասերում ագուցված կան հին տապանաքարեր և մի կոթողանման քար, վրան խաղողի ողկույզներ, մուտքի բարավորի վրա եղել է՝

290. Թ.:ՌԾԸ: (1609). յիշատակ է Դաւկասի որդի Գրիգորի:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 214։

18. ԳՅՈՒԱՔԱՂ ԳՅՈՒՂ

Գյուղում եղել է Մելիքական ապարանք, այժմ հիմնապատերն են մնացել և բուրգերի կեսերը։ Գյուղի վերի դերեզմանոցի մեջ կա մի գեղաքանդակ խաչքար XIII դարի։

291. Մելիքական տան մուտքին եղել է՝

Այս է Մելիք Աղուզան բվ. :ՌՄՃԼ: (1799):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 215։

19. ՄԵԾՇԵՆ ԳՅՈՒՂ

Գյուղամիջի ս. Գևորգ եկեղեցին հիմնովին քանդված է. պատերին եղած երեք արձանագրութիւններ առնում ենք Բարխուդարյանցից.

292. Ս. ԳԵՎՈՐԳԻ ավազանի վրա եղել է.

Թվ.:ՌԿԹ: (1620). բնաս · · · յիշեցէք ի Քրիստոս.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 219։

293. Ս. ԳԵՎՈՐԳԻ խորանի հյուսիսային կողմում.

Սուրբ խաչս բարեխաւս Կարապետ եպիսկոպոսին. սայ է լեալ պատճառ սուրբ եկեղեցոյս (շինութեան). բվ. :ՌՂԹ: (1650):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 219։

294. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա.

Սուրբ խաչս բարեխաւս Հայրապետին, եղբայր պատճառ եր:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 219։

20. ՍԱՂԱՎՈՒՉ ԳՅՈՒՂ ԵՎ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔ ԿԱՄ ՔՂՂՔԱՏԵՂ

Մաղավուղ գյուղում հին հուշարձաններ չկան, բայց գյուղից դեպի արևմուտք, Թարթառ գետի աջ ափին, Երից Մանկանց վանքի դիմաց տարածված են մի ընդարձակ և հին բնակավայրի ավերակները, որին տեղացիք Մայրաքաղաք կամ Քղղքատեղ անունն են տալիս. այստեղ կան շատ հին և մելիքական շրջանի շինութիւնների ավերակներ, բերդի պարիսպներ ու բուրգեր, եկեղեցիների և մատուռների ավերակներ ու գերեզմանատուն։ Ոչ շատ հեռավոր անցյալում ավերակների ծալրում, գրեթե ամբողջ վիճակում, կանգնած է եղել Մելիք Աղամի ապարանքը։ Այդ բոլորն այժմ ծածկված են ծառերով և փշավոր թփերով, իսկ հնավայրի ավերակները շրջակա գյուղերի համար ծառայում են որպես քարհանք։

Դերեզմանատունն առավել վնասված է. Բարխուդարյանցն այստեղից արտագրել է հետևյալ արձանագրութիւնները.

295. ՄԱՏՈՒՌԻ մուտքի բարավորի վրա՝

Թիւ :ՉԹ: (1260) էր. կամաւ Աստուծոյ ես Խուտում շինեցի զեկեղեցիս. եղբայր իմ Վահրամշահ. ի յիշատակ մեզ և ծնողաց մերոց. ի յիշխանութեան Սւմանին և յամիրութեան Փախրայդինին և ի յառաջնորդութեան տէր Սուխիասին. յաղաւթս [յիշեցէք]:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 222։

296. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը եղել է վերոհիշյալ մատուռի մեջ:

Թիւ :ՈՂԹ: (1250):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 222։

297. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, նախորդի մոտ.

Ես Գրիգոր[ս], սնուցած տէր Նարսի կանգնեցի զ[խ]աչեր ծնողաց իմոց և ննջեցելոց:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 222։

298. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվելիս է եղել դերեզմանատան մեջ.

Այս տապան քաչալ · · · է, որդի Ապրէսիճ մեծի · · պապին եխլօրորդի · · · · իւնոյ պարոն Սեթին թվ. ։Ի։ (1551):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 222։

299. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, նույն տեղում.

Թվ. ։Ի · · .որ վոխնցաւ առ Աստուած. այս է տապան Շահփարին · · նոյեմզարին։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 222։

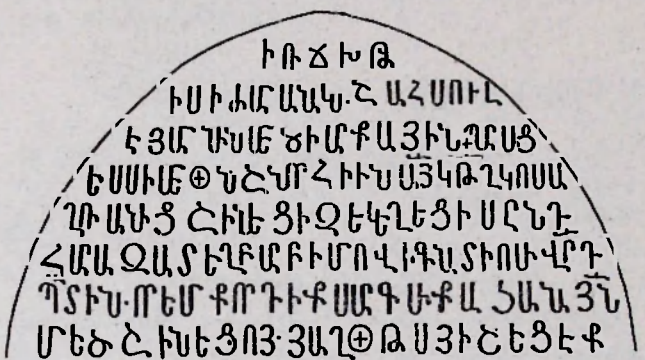
21. ԵՐԻՑ ՄԱՆԿԱՆՑ ՎԱՆՔ

Ալժմ մենակից այս վանքը գտնվում է Ջրաբերդի մոտ, Թարթառի վտակ Թըրղի գետակի ափին։ Հնում վանքի մոտ եղել է Խոխոմաշէն անունով գյուղ, որն ալժմ անմարդաբնակ է։ Մոտակայքում Տոնաշեն և Մեծ շեն գյուղերն են։

Վանքը բաղկացած է մի եկեղեցուց միայն, որը չորս սյուների վրա հանգչող գմբեթաձոր շենք է. շինված է տեղական սպիտակավուն կրաքարից, սրբատաշ է։ Բակում կան մի քանի սենյակներ ու խուցեր։ Եղել է Աղվանից հակաթոռ կաթողիկոսների նստոցը, որոնցից մեկի՝ Սիմեոնի կողմից էլ շինվել է 1691 թվականին։ Վանքի ճարտարապետն է Ուստա Սարգիսը։

Այս վանքից ժողովածուում տեղ գտած 13 արձանագրութլուններից միայն չորսն են հրատարակված։

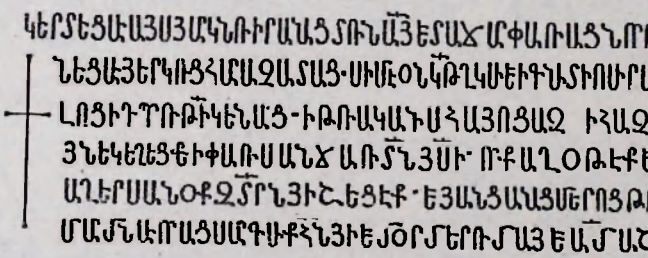
309. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի կիսակամար ճակատաքարի վրա, արտաքուստ, *10 տող.*

Ի ՈՒԾՆ։ (1691) ԹՎ ԻՍ, Ի ԺԱՄԱՆԱԿՍ ՇԱՀ ՍՈՒԼԵՑՄԱՆԻՆ ՄԵԾԻ ԱՐՔԱՑԻՆ ՊԱՐՍԻՑ ԵՍ ՍԻՄԵՕՆ ՇՆՈՐՀԻԻՆ ԱՑ ԿԱՐԹՈՂԻԿՈՍ ԱՂՈՒԱՆԻՑ ՇԻՆԵՑԻ ՋԵԿԵՂԵՑԻՍ ՐՆԴ ՀԱՐԱՋԱՏ ԵՂԲԱՐՔ ԻՄՈՎ ԻԳՆԱՏԻՈՍԻ ՎՐԴՐԱ ՊՐԵՏԻՆ.ՈՐ ԵՄՔ ՈՐԴԻՔ ՍԱՐԳԻՍ ՔԱՀԱՆԱՑԻՆ ՄԵԾՇԻՆԵՑՈՑ։ ՑԱՂՕԹՍ ՑԻՇԵՑՔԻՔ ՈՐԴԻՔ ՆՈՐ ՍԻՕՆԻ Ի ՄՏԱՆԵԼՆ ԵԻ ՑԵԼԱՆԵԼՆ ԴՐԱՆՍ ՏԷՐՈՒՆԻ. ԱՄԷՆ։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 178։ Բարխուդարեանց, 232։
Լուսանկ. 78

301. ԵԿԵՂԵՑՈՒ բեմի բարձրության ճակատին, *6 տող.*

ԿԵՐՏԵՑԱԻ ԱՑՍ ՑԱՐԿ ՆՈՒԻՐԱՆԱՑ ՏՈՒՆ ԱՑ. ԵԻ ՏԱՃԱՐ ՓԱՌԱՑ ՆՈՐՈՑ ՈՒԽՏԻ ՊԱՏԱՐԱԳԱՑ, ՋՈՐ ՏՐ. ՑՄ. ՄԵՋ ԱԻԱՆԴԵԱՑ։ ՇԻ|ՆԵՑԱԻ ՑԵՐԿՈՒՑ ՀԱՐԱՋԱՏԱՑ

ՍԻՄԷՕՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԵՒ ԻԴՆԱՏԻՈՈՒ ԲԱՓՈՒՆԵԱՑ ԵՒ Ա.ՑԼ, ՅՈՓՈՒՆՑ ԱՇԽԱՏՈՂԱՑ ԴՐԷԼՈՑ Ի ԴՊՐՈՒԹԻՒՆ. ԿԵՆԱՑ. Ի ԹՈՒԱԿԱՆԻՍ ՀԱՑՈՑ Ա.ՋՐԳԻ ՀԱՋԱՐ ՀԱՐԻՒՐ ԵՒ ՁՈՐՍ ՏԱՍՆԻ (1691): ԱԻԱՐՏԵՑԱԻ ՍՈՂՑՆ ԵԿԵՂԵՑՒՔԱ Ի ՓԱՌՍ ԱՆՃԱՌ ՏՐՆ ՅՈՒՆ. ՈՐՔ Ա.ՂՕԹՔՔ ԵՒ ԵՐԿԸՐՊԱԳՔՔ ՅՈՒՂԻՂ ՄՏՕՔ ՅԱՑՍ ՆԿԱՏՔ|, Ա.ՂԵՐՍԱՆՕՔ ՉՏՆ. ՅԻՇԵՑՔՔ, ԵՒ ՅԱՆՑԱՆԱՑ ՄԵՐՕՑ ԹՈՂՈՒԹԻՒՆ ԽՆԴՐԵՑՔ, ԵԻՍ ԱՌԱԻԵԼ, ԾՆՈՂԱՑ ՄԵՐՕՑ| ՄԱՐՄՆԱԻՈՐԱՑ ՍԱՐԴԻՍ ՔԱՀԱՆԱՑԻ ԵՒ ՄՕՐ ՄԵՐՈՒՄԱՑ ԵՒ ԱՄԵՆԱՑՆ ԱՇԽԱՏԱԻՈՐԱՑ Ի ՍՄԱ. ԱՄԷՆ:

Հրատ. Ջալալեանց, I, 178—179, Բարխուդարեանց, 232 (Թերիվերից)։

302. ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ հյուսիսային պատի արևելյան մույթի վրա, երեսով հարավ, ներքուստ, 3 տող.

ՇԻՆՕՂ, ԵԻ Վ.ԱՐՊԵՏ| ԵԿԵՂԵՑԻՈՑՍ ՈՒՍՏԱ| ՍԱՐԴԻՍՆ ՅԻՇԵՑՔՔ Ի ՔՍ.

ՇԻՆՕՂԵՎԱՊԵՏ ՀԵԿԵՂԵՑԻՈՅՍՈՒՍՏԱ ՍԱՐԴՍՆՅԻՇԵՑՔՔԻՔՍ

Ծանոթ. *Ժամանակակից է նախորդներին։*

Հրատ. Ջալալեանց, I, 179։

303. ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ հյուսիսային պատին, նախորդի մատ.

Աչխատութեամբ աւտրs հատաճ առձեամբ և գոյիւ Աստուածասիրաց և ողորմածուց, ի վերայ պատուական ճիշխարաց որոյ Դաւիթէլի մարգարէին և երից արքոց մանկանց, որ աստ եդեալ կան և առնեն մեծամեծ հրաշագործութիւնս. աստանօր շինեցաւ սա ի փրկութիւն մեզ և ի քաղութիւն բազմաց մեղաց մերոց հոգևոր և մարմնաւոր ծնողաց մերոց. այլ ամենայն աչխատողաց յիշեցէք ի մաթրութիւն յաղաչս ձեր զմեզ և զմիաբանիս ուխտիս:

Ծանոթ. *Այս արձանագրությունն ունի միայն Ջալալյանցը. մենք ես տեղում չտեսանք։ Գրված պիտի լինի նախորդների ժամանակ։*

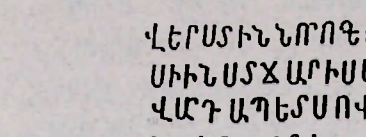
Հրատ. Ջալալեանց, I, 179։

304. ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ հարավ-արևելյան սյան արևմտյան երեսին, 11 տող.

ՇԻՆԵՑԱԻ ԵՐԿՈՒ|ՍԻՒՆՍ ԵԻ ԹԱԽԹԱ|ՓՈՒՇՆ . . . Ի ԹԱԴԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ՌՈՒՍԱՑ Ա.Ղ.Ի|ՍԱՆԴՐԱՑ. Ի ՀԱՑՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ. ՕԺԱՆՏԱԿՈՒԹԵԱՆԲ| ԺՈՂՈՎՐԴՈՑ. ՁԵՌԱՄԲ ԿՈՒՍԱՊԱՏՈՒ ԵՍԱՑԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ. :ՌՁԹ. 1860|: ՅԻՇՈՂՔԴ ՅԻՇԵԱԼ, ԼԻՑԻՆ ԱՌԱ|ՋԻ ԱՆՄԱՀԴԱՒՈՒՆ Ա.Ց. ԵՒ ԵՐՋԱ|ՆԻԿ ՍՐԲՈՑՆ ԵՐԻՑ ՄԱՆԿԱՆՑ;

ՀԻՆԵՑԱԻ ԵՐԿՈՒ ՍԻՒՆՍ ԷԹ ԱԽԹԱՓՈՒՇՆ ՈՒՍԱՑ ԱՂԻՔՍԱՆԴՐԱՑ ՀԱՑՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆՆ ՄԱՏԹԷՈՍԻ ՕԺԱՆՏԱԿՈՒԹԵԱՆԲ ԺՈՂՈՎՐԴՈՑ ՁԵՌԱՄԲ ԿՈՒՍԱՊԱՏՈՒ ԵՍԱՑԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՅԻՇՈՂՔԴ ՅԻՇԵԱԼ ԼԻՑԻՆ ԱՌԱՋԻ ԱՆՄԱՀԴԱՒՈՒՆ Ա.Ց. ԵՒ ԵՐՋԱՆԻԿ ՍՐԲՈՑՆ ԵՐԻՑ ՄԱՆԿԱՆՑ

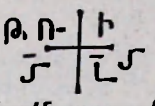
305. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավ-արևելյան սյան արևմտյան երեսին, նախորդից ներքև, 4 տող.

ՎԵՐՍՏԻՆ ՆՈՐՈԳԵՑԻ ԵՐԿՈՒ| ՍԻՒՆՍ ՏԼԱՅՁԱՐԻՍ ԵՍԱՑԻ| ՎԱՐԴԱՊԵՏՍ. ՈՎ ՈՒՔ ՀԱ|ՆԴԻՊԵՍՑԻ . . .

Ծանոթ. Շարունակությունն չանի՝ ժամանակակից է նախորդին:

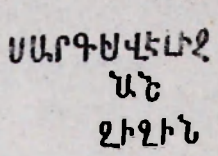
306. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, եկեղեցու շինության ժամանակ ագուցված է հյուսիս-արևելյան ավանդատան հյուսիսային պատի խորշի մեջ՝ գլխիվայր, վրան 2 տող.

Թ|Վ.։ՌԻ: (1571).| Մ ԼՄ:

Ծանոթ. Վերջին բառը մի՛ անուն պետք է լինի, հավանաբար Մելքում:

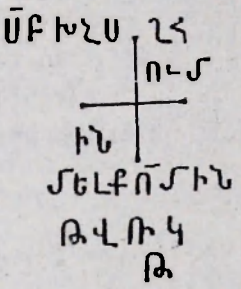
307. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ագուցված նախորդի մոտ, գլխիվայր, վրան 3 տող.

ՍԱՐԳԻՍ. ՎԵԼԻՉԱՆԻՆ, ՋԻՋԻՆ:

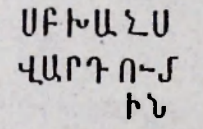
Ծանոթ. Վերջին անունը կարող է և ՋԻՋԻՆ վերծանվել՝ ժամանակակից է նախորդին:

308. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր. եկեղեցու շինության ժամանակ ագուցված է հարավ-արևելյան ավանդատան հարավային խորշի մեջ, կողքանց, վրան 6 տող.

ՍԲ. ԽԼԱՅՉՍ ՇԼԱՅՀ|ՈՒՄ|ԻՆ,|ՄԵԼՔՈՒՄԻՆ.| ԹՎ.։ՌԿԲ: (1620):

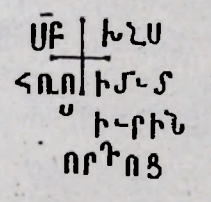
309. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ագուցված է եկեղեցու հյուսիսային պատի արևելյան խորշի մեջ, ներքուստ, վրան 3 տող.

ՍԲ. ԽԱՉՍ| ՎԱՐԴՈՒՄ|ԻՆ:

Ծանոթ. Ըստ ոճի XVII դար:

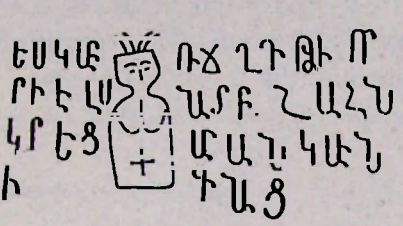
310. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ագուցված է նախորդի մոտ, վրան 4 տող.

ՍԲ. ԽԼԱՅՉՍ| ՀՌՈՒՍԻՄԻՆ, ԻՒՐ ՈՐԳՈՑ:

Ծանոթ. Տառերի տեղադրությունը խառն:

311. ԲԱԿՈՒՄ, անտեսական մեծ շենքի պատի մեջ ագուցված մի քարի վրա (շենքը եկեղեցու հարավումն է), 4 տող.

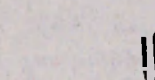

ՆՍ ԿԱ.ԲՐԻԷԼՍ ԿՐԵՑԻ. :ՌՃՂԴ: (1745) Թ՚Վ՚ԻՆ՝, ՈՐ ՆԱ.ՏԻՐ ՇԱՀՆ ԱՄԱՆ՚Ա՚ԿԱՒՆ ԳՆԱ.Ց:

Մեկնոր. *Հավանաբար գրչի սխալմունք է. «ամանակաւն» դուցե «ժամանակաւն» (խմբ.),*

Լուսանկ 79.

312. ԲԱԿՈՒՄ, տնտեսական շենքի անկյունաքարի վրա, փակագիր 2 տող.

Մեկնոր. *Երկրորդ տողում հավանաբար ԴԱՒԻԹ անունն է։*

Լուսանկ. 80

22. ԴԱ.ՍՏԱ.ԳԻՒ—ԴԱ.ՍՏԱ.ԳՅՈՒԼ—ԴԱ.ՍՏԱ.ԿԵՐՏ

Այս գյուղում եղել է եկեղեցի, որն ունեցել է նաև գավիթ, իսկ շրջապատում՝ գերեզմանատուն։ Բարխուդարյանցի ալցելած ժամանակ շենքերի միայն պատերն են կանգուն եղել, այժմ դրանք ևս չկան։ Շենքերի քարերը և տապանաքարերը գյուղացիք օգտագործել են իրենց տների պատերի մեջ, ուր և մենք տեսանք երկու խաչքարերի մասեր՝ արձանագրություններով։ Մյուս արձանագրություններն առնում ենք Բարխուդարյանցից։

Կաղանկատվացին գյուղը հիշատակում է Դաստակերտ անունով[1]։

313. ԽԱՉՔԱՐԻ մաս, դրված մի տան պատուհանի կողին, վրան 3 տող.

. . . . . .
ԿԱՆԳԵՑԻՆՉՍ
ԽԱԹՈՒՆԵ ՄԱ
ՄԽԱԹՈՒՆԱ

. . . ԿԱ.ՆԳՆԵՑԻ ԽԼԱ.ՅՍ| ԽԱ.ԹԻԻՆԱ. ԵՒ ՄԱ.|-ՍԽԱ.ԹՈՒՆԱ:

Մեկնոր. *Այս և հաջորդ արձանագրությունը միացված են Բարխուդարյանցի մոտ, բայց դրանք տարբեր են։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 233։*

314. ԽԱՉՔԱՐԻ մաս, դրված մի այլ տան պատի մեջ, վրան 4 տող.

:Ժ:Բ:ԷՐԹ. . . . . .
ԷՒԱՄՈՍԷՍԷՐԷՑՈՐԿ. . .
ՆԳՆԵՑԻՄԲՆՇԱՆ. . .
. . . . . ՈՑԳԵ. . .

:ՉՀԹ: (1263) ԷՐ Թ՚ԻՎ՚Ն՝| ԵՍ ՄՈՍԷՍ ԷՐԷՑ, ՈՐ ԿԱ.|ՆԳՆԵՑԻ ՍԲ. ՆՇԱՆՐՍ| . . . . . :

Մեկնոր. *Հարկուրավորը հավանաբար ենք վերականգնում։ Տե՛ս նախորդի ծանոթությունը։*

315. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային ավանդատան ճակատին եղել է.

Թ՚. :ՉԻԵ: (1276), ի փաթըտնութեան Ա.պաղէից, յամի տէրութեան իւանէի. ի հայրապետութեան տէր Ստեփաննոսի. ես տէր Սուխիասեանց ցեղէն տէր Ներսէս եիմնադրի տկար ոգով շինեցի զեկեղեցիս յիշատակ մեզ և մերոց. յիշեցէք ի Քրիստոս, աղաչեմ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 233։*

[1] Մ. Կաղանկատուացի, *380։*

316. ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորի վրա եղել է.

Կամաւն Աստուծոյ. ի դատաւորութեան Սրղուհիի, ի հայրապետութեան տէր Սահակայ, ի տէրութեան իւանէիի և Սադրադինի որդոյ Փախրադինի, ես տէր Սարգիս հինեցի զժամատունս, զուզեցի զզաւազանս, զաւետարանս . . .

Ծանոթ. Կասկածելի են «ի դատաւորութեան» գուցե (ի թագաւորութեան) և այլ մի շարք անձնանուններ (խմբ.)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 233։

23. ՏՈՆԱՇԵՆ ԳՅՈՒՂ

Այս գյուղում շինված միակ հուշարձան եկեղեցին ևս այժմ գոյութիւն չունի։ Գյուղի սահմաններում, որը խիտ անտառապատ է, գտնվում են մի քանի հին գյուղատեղեր, ուր միայն եկեղեցիների ավերակներն են երևում թփուտների միջից և մի քանի խաչքարերի բեկորներ։

317. ԳՅՈՒՂԱՄԻՋԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ բարավորի վրա եղել է՝

Ծառայ Աստուծոյ ես Մելիխսէթս նորոգեցի ժամատունս յիշատակ.

Ծանոթ. Եկեղեցին այժմ գոյութիւն չունի։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 231։

318. ԽԱՉՔԱՐ, պարզ սալքարից, գտնվում է «Ամառվա եղցի» եկեղեցու բակում, վրան 6 տող.

Ի Թ	Ն Զ
ԵՍՄՐ	ՆԵՐՍԷՍ
ԿԱՆԳ	ԵՅԻԶ
ԽԱՀՍ	Մ՚Ր
ԱՆԴՐԻ	
ԱՍԻՆ	

Ի Թ՚Վ՚ ՉԶ: (1257). ԵՍ ՏՐ ՆԵՐՍԷՍ ԿԱՆԳՆՅԵՑԻ ՉԻՀԱՉՍ ՏՐ ԱՆԴՐԻԱՍԻՆ:

319. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, գտնվում է «Փոքր թթուտ» գյուղատեղում. երեսին 4 տող.

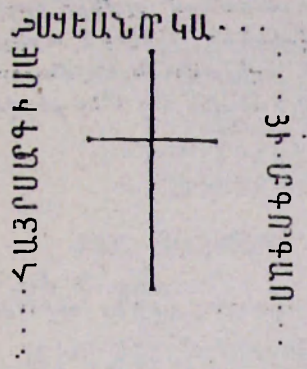
ԱՅՍԷՀԱՆԳ
ԻՍՄՍՄՊԱՄ
ԱՅԱՂԱԻԹՔ
ՅԻՂԵՅԷՔ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՍՄՊԱՏԱ. ՑԱՂԱԻԹՔ ՑԻՇԵՑՔ:

320. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, նեղ ու երկար, նախորդի մոտ. վրան թերի 2 տող.

. . . ԻՆՈՒՃԻ . . . . . Ի Թ՚Վ՚ԻՆ ՌՃԻ: (1671) . . . .
. . ՐԱՉԱՆԱԻԿԻՍԱՒՐ . . . . ՈՐ ՍՊԱՆԱԻ ԿԻՍԱՒՐԵԱ . . .

321. ԽԱՉՔԱՐ, մնում է միայն վերին կեսը, գանվում է Տոնաշենից վեր, «Վճակների տեղ» վայրում. շրջանակներին թերի 3 տող.

. . . ՀԱՑՐ ՍԱՐԳԻՍ . . | . . . ՈՐ ԿԱՆԳՆԵ| . . . .
ՑԻ—ՍԲ. ԳՈՐԳԱ. . . . . .

Ծանոթ. *Գրչության ոճը XIII գարի է։*

24. ԹԱԼԻՇ ԳՅՈՒՂԻ ՇՐՋԱԿԱՑՔ, ՀՈՌԵԿԱ ՎԱՆՔ, ԴՅՈՒԹԱԿԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

Պատմական այն միջավայրը, որը նկարագրելու ենք Ջրվշտիկ վանք բաժնում, այժմ դատարկված է բոլոր հին բնակավայրերից՝ կաղանկատուք, Դլուխթական, Հոռեկ գյուղերից։ Այդ բոլորի փոխարեն այժմ գոյություն ունի միայն Թալիշ գյուղը, իսկ հին բնակավայրերը բոլորովին ավերված են և կազմում են Թալիշ գյուղի հանդամասերը, որոնք ունեն հետևյալ հուշարձաններն ու արձանագրությունները։

Ա. Հոռեկա վանք. գտնվում է Թալիշ գյուղից 4—5 կիլոմետր հեռու, դեպի հարավ-արևմուտք, անտառապատ սարալանջին։ Ինչպես անունն է ցույց տալիս և հաստատվում է Մ. Կաղանկատվացու վկայությամբ, հնում վանքի մոտ եղել է Ուռեկ-Ուռեկան անունով բնակավայր՝ «Ստեփաննոս քահանայ յՈւռեկան գեղջէ»[1]։

Վանքը կազմված է եկեղեցուց և գավթից, երկուսն էլ փոքր չհնքեր են՝ կառուցված անտաշ քարերով և մթին, առաջինը շինված է 1279 թ., երկրորդը՝ 1284 թ., հետևաբար պատմագրի հիշատակած ժամանակվանից մնացած շենքեր չեն։ Շուրջը կան խուցերի փլատակներ։

Բ. Գերեզմանատուն. տարածված է վանքի արևելյան կողմում, շատ ընդարձակ է և այժմ ծառայում է որպես գերեզմանատուն՝ Թալիշ գյուղի համար։ Գերեզմանատան հին մասը, որը եղել է Դլուլիստանի մելիքների տոհմական գերեզմանոցը, խիստ ավերված է, տապանաքարերը սպիտակավուն քարից և մարմարից են։ Դրանց մեծ մասը դիտավորյալ ջարդոտված են, մի մասն էլ վնասվել են հողմահարությունից։ Դրանցից հնագույնը եղել է Մելիք Բեգլարյան տոհմի հիմնադիր Մելիք Աբովի տապանաքարը, որի վրա կա ՌՁԱ (1632) թվականը[2]։ Նկատի ունենալով արձանագրությունների այս վիճակը և այն, որ մեծ մասամբ XVIII—XIX դարերի են և Ե. Լալայանը ավելի ամբողջական վիճակումն է արտագրել, վկայակոչում ենք Լալայանի աշխատությունը) «Ազգագրական հանդես», Ե գիրք, Թիֆլիս, 1899 (№ 1), էջ 262—263)։

Գ. Մելիք Բեգլարյանների ապարանք. Դլուլիստանի մելիքները այս վայրում շինել են իրենց ամառանոցը և մշտական բնակավայրը։ Այն գտնվում է Հոռեկա վանքի մոտ, դեպի արևմուտք՝ 100—150 մ հեռավորության վրա։ Դա մի ապարանք-բերդ է, համարյա կանգուն՝ բրգավոր պարիսպներով շրջափակված. բակի ներսում ամբողջական են մի քանի մեծ սենյակները և բազմաթիվ այլ շինությունների կիսավեր մնացորդները։ Սենյակները շինված են մաքուր, սրբատաշ քարերով՝ ներսից և դրսից թաղածածկ են, պատերի մեջ ունեն բազմաթիվ պատուհաններ և դարակներ՝ ամանեղենի համար. դրանցից մեկի մուտքի ճակատին գրված է եղել՝ Ցիշատակ է Ոհան Բարուն. մերեն Մելիք Թամրազ։ՌՃԾ։ (1701)[3]։

[1] Մ. Կաղանկատուացի. *Պատմութիւն Ազուանից աշխարհի*, Թիֆլիս, 1913, էջ 18։

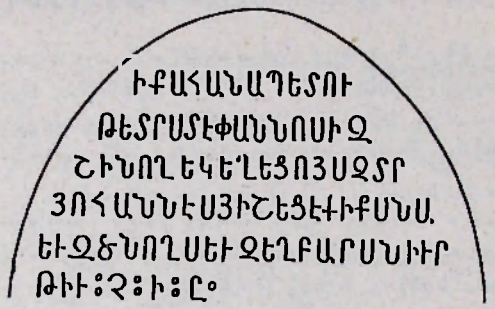
[2] «Ազգագրական հանդես», գիրք Ե, էջ 220,

[3] Նույն տեղում, 267։

Դ. Դյութական գյուղաւանդ. գտնվում է Թալիշից դեպի հյուսիս, սարալանջի անտառապատ և հովասուն վայրում եղել է արքայական ամառանոց, նաև կաթողիկոսարան։ Այստեղ վաչագան Թագավորը հիմնել է դպրոց, ուր քրիստոնեություն էին ուսուցանում քրմերի որդիներին։ Եղել է այստեղ և հնագույն եկեղեցի, որի տեղում 1151 թվականին շինվել է ուրիշը։ Դեռևս Ջալալյանցի ժամանակ եկեղեցին կանգուն է եղել, այժմ ավերակներն են մնացել, իսկ շուրջը եղած տապանաքարերը ոչնչացվել կամ ծառ ու թփերով ծածկվել են։ Մեջ բերվող երեք արձանագրությունները առնում ենք Ջալալյանից։

ՀՈՒՆԿԱ ՎԱՆՔ

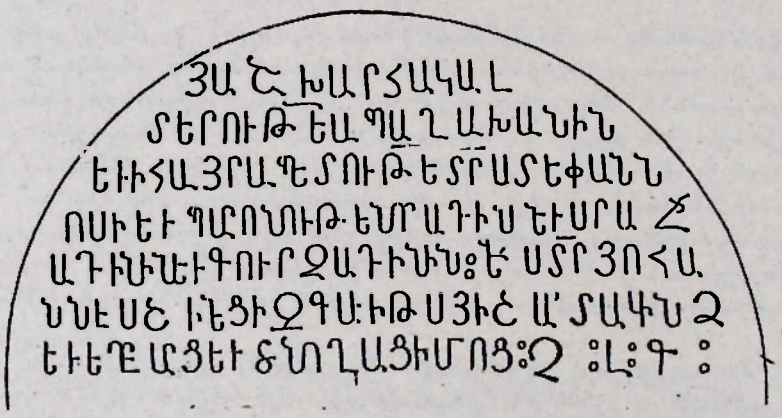
322. Եկեղեցվի արևմտյան մուտքի կիսակամար ճակատաքարին, արտաքուստ (գավթի մեջ) 6 տող.

Ի ՔԱՀԱՆԱՊԵՏՈՒԹԵ. ՏՐ. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ, Զ|ՇԻՆՈՂ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ ԶՏՐ.| ՑՈՀԱՆՆԷՍ ՑԻ-ՇԵՑԷՔՔ Ի ՔՍ. ՆԱԵԻ ԶԾՆՈՂՍ ԵԻ ԶԵՂ.-ԲԱՐՍՆ ԻԻՐ.|ԹԻԻ. :ՉԻԸ: (1279):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 378, Բարխուդարեանց, 229,

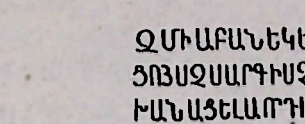
323. Գավթի արևմտյան մուտքի կիսակամար ճակատաքարին, արտաքուստ, 7 տող.

ՑԱՇՆԱՐՀԱԿԱԼ| ՏԵՐՈՒԹԵ. ԱՊԱՂԱ ՆԱՆԻՆ| ԵԻ Ի ՀԱՑՐԱՊԵՏՈՒԹԵ. ՏՐ ՍՏԵՓԱՆ-Ն|ՈՍԻ ԵԻ ՊԱՐՈՆՈՒԹԵ. ՆՈՐԱԴԻՆ|ԻՆ| ԵԻ ՍՐԱՋ|ԱԴԻՆԻՆ ԵԻ ԳՈՒՐՋԱԴԻՆԻՆ. ԵՍ ՏՐ. ՑՈՀԱ|ՆՆԷՍ ՇԻՆԵՑԻ ԶԴԱՒԻԹՍ ՑԻՇԱՏԱԿ ԻՆՁ| ԵԻ ԵՂ.ԲԱՐՑ ԵԻ ԾՆՈ-ՂԱՑ ԻՄՈՑ. :ՁԼԳ: (1284):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 378, Ջալալեանց, I, 176, Բարխուդարեանց, 229, Լուսանկ. 81

324. ԳԱՎԹԻ հարավ-արևելյան որմնամույթի վրա, երեսով արևմուտք, 6 տող.

ՋՄԻԱԲԱՆ ԵԿԵՂԵ|ՑՈՑՍ ՋՍԱՐԳԻՍ ՋԻՇ|ԽԱՆ ||ՆյԱՑԵԼԱ ՈՐԴԻՆ ՑԻ|ՇԵՑԷՔ Ի ՔՍ. ԵԻ ՋԱՄ|ՈՒՍԻՆ ԵԻ ՋՈՐԳԻՍՆ ԻԻՐ:

Ծանոթ. *Համարում ենք շինության ժամանակակից և նպաստող, XIII դ. երկրորդ կես։*

325. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է գավթի հարավ-արևելյան խորշի մեջ, քիվին 2 տող.

ՄԻՀՉՄՄԵԻՕԱՀՈԳՈՅՆՄՐ ՅԻՈՍԱԲԵՂՆԵԻՑՆՂՑՆՈՒՆ

ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԱՐԵԽՕՍ ՀՈԳՈՑՆ ՄԱՐ|ՏԻՐՈՍ ԱԲԵՂԻՆ ԵԻ ԾՆՈՂԱՑ ՆՈՐԻՆ:

326. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, տափակ, գտնվում է գավթի մեջ, երեսին 1 տող.

ԱՅՍԷՀՆԳԻՍՅԻԾԻԱՆՂ||···ՆՁՉԻԴ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՑ ԻՇԱՆՆԻՆ . . . . ՔՎ. :ՉՄ՝Ի: (1495):

327. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, տափակ, գտնվում է գավթի մեջ, երեսին 2 տող.

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏ:ՋԱՔԱՐԱԱԿՓԻ ՁՉԾ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՑ ՋԱՔԱՐ ՍԱՐԿԱԻԱՔԻ.|ՔՎ. :ՉԾ: (1461):

Ծանոթ. *Սարկավագ բառը ենթադրական է։*

328. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, տափակ, գտնվում է գավթի մեջ, երեսին 2 տող.

ԱՅՍԷՀՆԱԳՍՏՀԱՊ՞···ԱՁԵ՞ ՁՉԾ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՑ . . . . . |ՔՎ.:ՉԾ: (1501):

329. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, մեծ, գտնվում է գավթի մեջ, երեսին 1 տող.

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏՍԱՐՀԱ.ՏԻՆԱՅՂՈՒՁԾ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՑ ՍԱՐՀԱՏԻՆ . . . . . |ՔՎ[ԻՆ].:ՌԾ: (1601):

Ծանոթ. *Տողավերջի գրերը խառն են. թվականը՝ ենթադրական։*

330. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, տափակ, մարմարից, գտնվում է գավթի մեջ, երեսին 2 տող.

ԱՅԱՀՀԱՆԳԻՍՏԱԲՐՀԱՄ ՍՐԿՈՐՉԻԱՅՀԵՂՀԵՂԱ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՑ ԱԲՐՀԱՄ|ՍԼԱՅՐԿԼԱԻԱԳԻՆ, ՈՐ ՋԻԱՑՀԵՂՋ ԵՂԱԼԻ:

331. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, նորոգության ժամանակ դրվել է եկեղեցու պատի մեջ, հարավ-արևելյան անկյունում, արտաքուստ, երեսին և ճակատին 3 տող.

ԱՅՍԷՀԱԳԻՍՏԴԱԻԹԻՍ

ԽԱ|ՍՍ:|ՊԻ·

ԱՑՍ Է ՀԱԼ||ԳԻՍՑ ԴԱԻԹԻՆ|, ԽԱՍԱԼ|ԻՊԻԼ||Ն:

Ծանոթ. *Վերջին բառը հնարավոր է վերծանել նաև խլաչ||ս ԱԼԻՊԻՆ և խաս ԱԼԻՊԻՆ։*

332. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ընկած է բակում, ճակատին 6 տող.

ԱՅՍԷ ՀԱՆ
ԻՄ ՀՈՌԻՍ
ԱՄԻՆԴՐՍ
ՏՐ ԱՌ-ԱՔ
ԷԼԻՆ· ՁՈ·
Ղ·Թ·Ի Ն·

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏԻ ՀՈՌԻՍՍԻՆ, ԴԱՒԻԹՐՍՏ. ԱՌԱՔԵԼԻՆ. ՌՀԴ (1640)-ԻՆ:

Լուսանկ. 82

333. ԽԱՉՔԱՐ, վաքը, ընկած է բակում, թևերի արանքում 1 տող.

ԱՅՍԽԱՉԷՍՏՐԱՉԱՐԻՆ

ԱՅՍ ԽԱՉՍ ՏՐ. ԱՋԱՐԻՆ:

334. ԽԱՉՔԱՐ, կանգնած է բակում, քիվին 2 տող.

ԲԽՉՍԲՐԽՍՄՐԻՔԵԼԵՊՍԻՆՔՈՒԵՐՅ
ՆԻՐՀՌԸՓՍԻՄԻՆՄԱՐԻԱՄԻՆ

ՐԱՐ. ԽԼԱ.ՅԱՍ ՐԼԱՅԼՉԽԼԱԻՅԱ ՄԻՔԵԼ ԵՊԼԻՍԿՈՊՈՍԻՆ, ՔՈՒԵՐՑՆ ԻՐ ՀՌՓՍԻՄԻՆ, ՄԱՐԻԱՄԻՆ:

335. ԴՅՈՒԹԱԿԱՆԻ եկեղեցու մուտքի բարավորի վրա՝

ի թուին :Ո: (1151). ի հայրապետութեան տեառն Ներսիսի կաթողիկոսին, ես Ներսէս եպիսկոպոս շինեցի զեկեղեցիս յիշատակ ինձ և տէր Սարգսի, ծնողաց իմոց

Հրատ. Ջալալեանց, II, 249։

336. ԴՅՈՒԹԱԿԱՆԻ եկեղեցու պատի վրա՝

Ես տէր Յովաէփ Աղուանից կաթողիկոս հիմնադրեցի զեկեղեցիս:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 249։

337. ԴՅՈՒԹԱԿԱՆԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի հյուսիսային կողմում.

Ես Մխիթար Մեղայ ուղի տուի զիմ այգեստեղիս յեկեղեցիս Գետ Այցաձոր տէրացց վկայութեամբ, որ խոսիանեն զայս, անիծած են:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 250։

25. ՋՐՎԸՇՏԻԿ ԿԱՄ ԵՂԻՇԷ ԱՌԱՔԵԼԱԼԻ ՎԱՆՔ

Արցախի այս հնագույն վանքը աշխարհագրական այնպիսի դիրք ունի, որի շնորհիվ դարերի ընթացքում այս վայրում տեղի են ունեցել քաղաքական ու մշակութային շատ կարևոր իրադարձություններ։ Նշանավոր Պարտավ քաղաքի հանդեպ (հիմնված V դարում) Մոավի լեռնաշղթայից իջնող բազուկները պատնեշի նման սահմանադաստում են Կուրի ավազանի հարթավայրը Արցախի լեռնային ու անտառապատ ձորերից։ Պարտավի դիմաց, այդ լեռնաբազուկների հյուսիսահայաց անտառապատ լանջերը թե՛ Պարտավի և թե՛ շրջակա դաշտային մասերի բնակչության համար հանդիսացել են ամառանոցային վայրեր, իսկ վտանգի պահին նաև անմատչելի ապաստարան։ Այս միջավայրում էր գտնվում նշանավոր Գլուտական կամ Դլութական գյուղը, որը Աղվանից թագավորների ամառանոցն էր և որի մերձակայքում VII դարի սկզբում իրար բախվեցին բյուզանդական զորքերը՝ Հերակլ կայսեր առաջնորդությամբ, և պարսից բանակը։ Այստեղ էին գտնվում նաև Կաղանկատուք գյուղը (ուր ծնվել է պատմագիր Մ. Կաղանկատվացին), Տիգրտնակերտ և Ուռեկան հին գյուղերը, որոնց մասին տեղեկություններ է հաղորդում Աղվանից պատմագիրը։ Այս վայրում է գտնվում նաև Ջրվշտիկ վանքը։

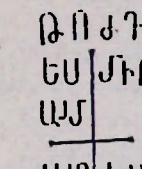
Պատմագրերի հաղորդածներից դատելով, ալս վանքը գտնվել է հնագույն սրբավայրում (հավանաբար հեթանոսական)։ Նախքան Թադեոս առաքյալի աշակերտ Եղիշէի նահատակվելը և ալստեղ թաղվելը, վանքի վայրը կոչվել է «Ներսմերհալ սբ. ուխտ, որ ալժմ կոչի Զրվշտիկ»[1]։ Եղիշէ քարոզչի մասունքներն ալստեղ ամփոփվելուց հետո, սովորական է դարձել նրա անունով կոչել վանքը։

Վանքը մեծ հեղինակություն է վալելել, ալնտեղ է թաղվել Վաչագան Թաղավորը, եղել է կաթողիկոսանիստ, եպիսկոպոսարան, իսկ վերջին դարերում տվել է հերոս վանականներ, ինչպես Ավազ վարդապետը՝ Դալի Մահրասի կոչվածը։ Ալստեղ է թաղվել նաև Մելիք Ադամը։ Սրանց մասին եղած գրուլցները մինչև ալժմ էլ պահպանվել են տեղի ժողովրդի մեջ։

Զրվշտիկ վանքի կանգուն բազմաթիվ շենքերից և ոչ մեկը նշանակալից ճարտարապետական դրվծեր չեն։ Պարսպափակ բակի կենտրոնում ղլխավոր տաճարն է իր գավթով, դրանց շուրջը 6—7 փոքր եկեղեցիներ ու մատուռներ՝ անկարդ դասավորութլամբ. դրանցից ամենահյուսիսալինը Վաչագան Թաղավորի դամբարանն է։ Բակում կան նաև խուցերի և տնտեսական շենքերի ավերակներ։ Բոլոր եկեղեցիներն ու մատուռները շինված են ճեղքված քարերով (բացի Վաչագան Թագավորի տապանատնից) և թաղածածկ են։

Ալս վանքից մեր ժողովածուն ամփոփում է 36 արձանագրություն, որոնցից 19-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

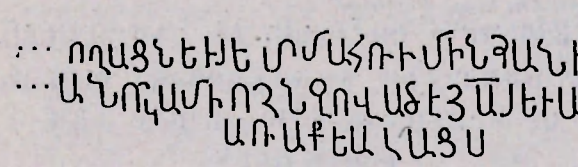
338. ՏԱՃԱՐԻ արևմտյան մուտքին որպես բարավոր օգտագործած խաչքարի վրա, ՟ տող.

Թ. ՈՒԺՂ։ (1165). ԵՍ ՏԻՐ|ՈՑՄ|ՈՑՐ ԿԱ|Ն|ԳՆԵՑԻ։

Ծանոթ. Ալս մուտքը բացվում է գավթի մեջ և ալժմ փակված է. խաչքարը, որ դրված է երեսնիվալրի՝ երևում է գավթի կողմից։

339. ՏԱՃԱՐԻ հարավալին մուտքի բարավորի ընկած մասի վրա, 3 տող.

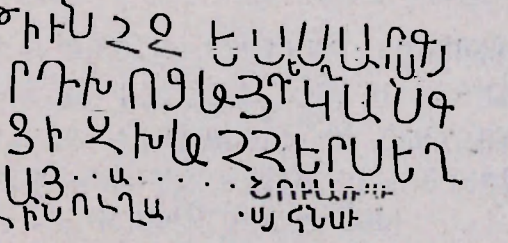

. . ԾՆՈՂՈՑՑՆ, ԵՒ ՑԵՏ ՄԱՀՈՒ
ԻՄ՝ ԻՆՁ ԱՆ|Ո|ՓՈՒՆ. ՈՐ ԿԱՄԻ
ՈՁ՝ ՆՁՈՎՈՒԾ Է ՑՈՒ. ԵՒ ՍՑՍ
ԱՌՍՔԵՍՈՒՑՑՍ։

Ծանոթ. Հավանաբար XIII դար։

Լուսանկ. 83

340. ԽԱՉՔԱՐ, վոքը, պղնձուկով, ագուցված է գավթի արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, ներքևի մասում 5 տող.

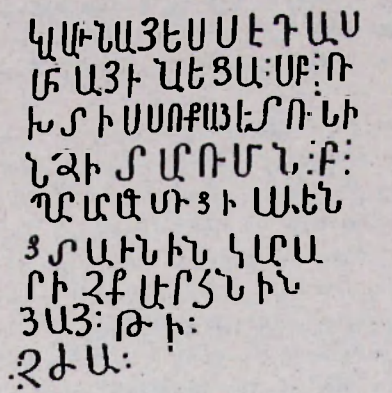
ԹԻԻՆ :ՁՁ: (1257) ԵՍ ՍԱՐԳ|ԻՍ ՈՐ-
ԴՈՒ ԽՈՑՈՑԳԵՂՈՑ ԿԱՆԳ|ՆԵՑԻ
ՁԽՈՑՁ[Զ]ԵՐՍ ԵՂ|ԲՈՑՐՈՒ . . . . . ՈՒ
ԱՒԱԽ|ՇԻՆ ՈՒ . . . . . .

Լուսանկ. 84

---

1 Մ. Կաղանկատուացի, էջ 19։ Ստ. Օրբելյան, 159։

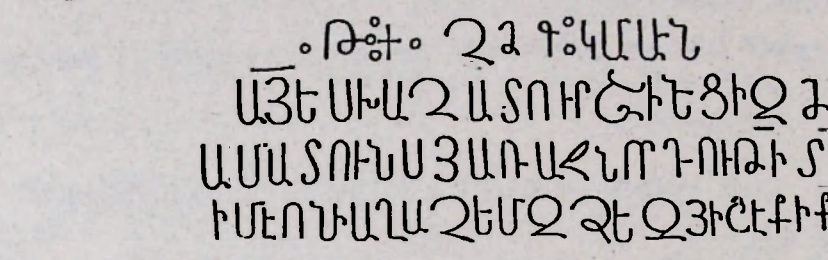
341. Գավթի արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, փոքր քարի վրա 9 տող.

ԿԱՍԱՒՆ Ա֊Ձ. ԵՍ ՍԷԴԱՍ| ՄԻԱՁԲԱՆԵՁԱ ՍԲ֊
ՈՒ|ԽՏԻՍ, ՍՈՔԱՁ ԵՏՈՒՆ Ի|ՆՁ Ի ՏԱՐՈՒՄՆ :Բ:
|ՊԱՏԱՐԱԳ . . .|Ձ ՏԱՒՆԻՆ. ԿԱՏԱՐԻԶՔ ԱԻՐ-
ՀՆԻՆ| ՁԱՁ. ԹՈՒՒԻՆ| :ՉԺԱ: (1262):

Լուսանկ. 85

342. Գավթի արևմտյան մուտքի կամար֊ճակատաքարին, արտաքուստ, 4 տող.

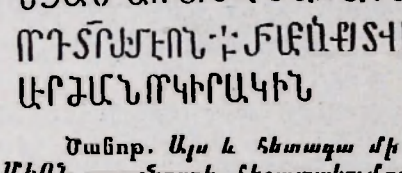

Թ֊ Ժ֊ ՀՁ Գ֊ԿԱՒԱՆ
ԱՅԵՍԻԱՀԱՅՈՒՐՀԻԵՁԻՉՁ
ԱՍՍԱՏՈՒՆՍՅԱՌԱՀՆՈՐԴՈՒՔԻՏՐՍ
ԻՄԵՈՆԱՂԱՀԵՄՉՀԵՉՉՅՒՀԷԻՓՍ

Թ. :ՉԺԳ:(1264). ԿԱՄԱՒՆ| Ա֊Ձ. ԵՍ ԽՍՉԱՏՈՒՐ ՇԻՆԵՁԻ ՉԺ|ԱՄԱՏՈՒՆՍ ՁԱՌԱՉ-
ՆՈՐԳՈՒԹԻ. ՏՐ. Ս|ԻՄԷՈՆԻ, Ա.ՂԱՉԵՄ ՉՉԵՉ ՁԻՇԷՔ Ի ՔՍ:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 379; Ջալալեանց, I, 176; Բարխուդարեանց, 235:

343. Գավիթ, ներքուստ, արևելյան պատի հյուսիսային մուտքի վրա, երեսով արևմուտք, 4 տող.

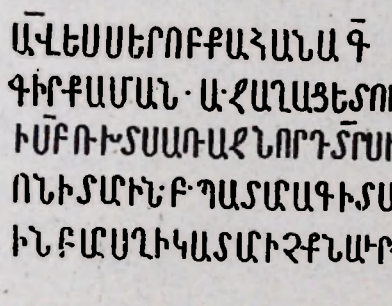

Ա.ՎՁԵՍՑԵՄԻԱՅՐԲԱՆ
ԵՅԱՔԱՌ֊ՖԵԼԻՍԱՌԱՉՆ
ՐԴՏՐՄՂԷՈՆ֊:ՀՐՔՍՖՅՏԿԻՆ֊Բ֊
ԱՐՁԱՆՐԿԻՐԱԿԻՆ

Ա.ՄՍՏՈՒԾՈՒՎ. ԵՍ ԵՐԵՄԻԱՁ ՄԻԱԲԱՆ|ԵՁԱ
ՍԲ. ԱՌԱՔԵԼԻՍ. ԱՌԱՉՆ|ՈՐԴ ՏՐ. ՍԻՄԷՈՆ
ԵԻ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՏՎԻՆ :Բ:|ԱԻՐ ԺԱՄ
ՆԱՒԿՐԻԱԿԻՆ:

Ծանոթ. *Այս և հետագա մի քանի արձանագրությունների ժամանակը որոշվում է Սիմէոն առաջնորդի հիշատակումով, այստեղ կա երկու թվագրված արձանագրություն՝ 1264 և 1298 (մահվանը):*

344. Գավիթ, ներքուստ, արևելյան պատի հարավ֊արևմտյան մուտքի վրա, երեսով արևմուտք, 5 տող.

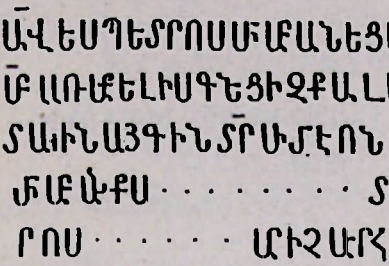
Ա.ՎԵՍՍԵՐՈԲՓԱՀԱՆԱԳ
ԳԻՐՓԱՄԱՆ֊Ա.ՀԱՂԱՑԵՏՈՒ
ԻՍԲՌԻՍՏԱՌԱՀՆՈՐԴՏՐՍԻՄԵԻ
ՈՆԻՏՄՐԻՆԲ֊ՊԱՏՄԱԳԻՏԱՒՆ
ԻՆԲՄՍՂԻԿԱՏՄՐՉՓՆԱՒՐՀՆԻՆ

ԱՐՍՏՈՒԾՈՒՎ. ԵՍ ՍԵՐՈՒԲ ՔԱՀԱՆԱ :Գ:|ԳԻՐ-
ՔԱՄԱՆ, :Ա: ՋԱՂԱՑ ԵՏՈՒ| Ի ՍԲ. ՈՒԽՏՍ,
ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՏՐ. ՍԻՄԵՒ|ՈՆ Ի ՏԱՐԻՆ :Բ:
ՊԱՏԱՐԱԳ ¸ԵՏ ԻՆՁ¸ Ի ՏԱՒՆ|ԻՆ ԲԱՐՍՂԻ.
ԿԱՏԱՐԻՁՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ:

Ծանոթ. *Հրատարակիչը ԳԻՐՔԱՄԱՆԻ փոխարեն գրել է դիրք, իսկ ՋԱՂԱՑ՝ բաց է թողել:*

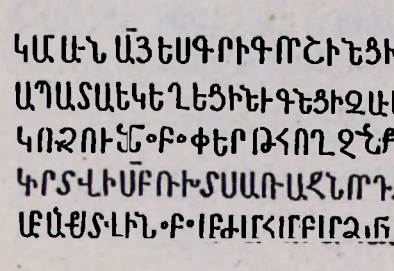
Հրատ. Ջալալեանց, I, 176:

345. ԳԱՎԻԹ, ներքուստ, նախորդիչ ներքև, 6 տող.

ԱՍՏՈՒԾՈՎ ԵՍ ՊԵՏՐՈՍ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ| ՍԲ. ԱՌԱՔԵԼԻՍ, ԳՆԵՑԻ ՋՔԱԼԱ|ՏԱԿԻՆ ԱՑ-ԳԻՆ. ՏՐ. ՍԻՄԷՈՆ ՐԵԻ| ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՐԵՏ-ՈՒՆ . . . Ի ՏԱՒՆԻ ՊԵ|ՏՐՈՍԻ. ՐԿԱՏ Ա-ՐԻՋ|ՔՆ| ԱԻՐՀ|ՆԻՆ|:

346. ԳԱՎԻԹ, երեսպատման մի երկարավուն քար, որն ընկած է հատակին. վրան 6 տող.

ԿԱՄԱԻՆ ԱՑ. ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ՇԻՆԵՑԻ ՋՈՒՂ|ԱՊԱՏԱ. ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵԻ ԳՆԵ-ՑԻ ՋԱԻԵՏԱՐԱՆ| ԿՈՉՈՒՄՆ :Բ: ՓԵՐԹ ՀՈՂ. ՋՆԵՐՔԻՆ ԿԱԼԻՆ ԵՐ|ԿԻՐ ՏՎԻ ՍԲ. ՈՒԽՏՍ. ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՏՐ. ՍԻՄԷՈՆ ԵԻ ՄԻ|ԱԲԱՆՔՍ ՏՎԻՆ :Բ: ԱԻՐ ԺԱՄ ՀԱՄԲԱՐՁՄԱՆ :Ա: ԻՆՁ:Ա:ԻՄ |Մ|ԱԻՐՆ:

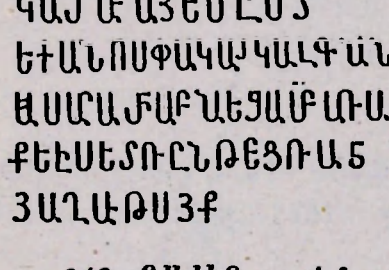
Ծանոթ. *ՋՆԵՐՔԻՆ ԿԱԼԻՆ ԵՐԿԻՐ կապակցության մեջ ներքին բառը փակագիր է և վատ գրված, վերծանությունը միայն ենթադրաբար է:*

Հրատարակչի մոտ կան կրճատումներ և աղավաղումներ:

Հիշատակված ՈՒՂՏԱՓԱՏԱ ԵԿԵՂԵՑԻՆ հավանաբար վանքից արևմուտք սարալանջի փոքր մատուռն է, որի շուրջը կան նաև անների ավերակներ և որը տեղացիները կոչում են ՈՒՂՏԻ մատուռ:

Հրատ. Ջալալեանց. I, 176:

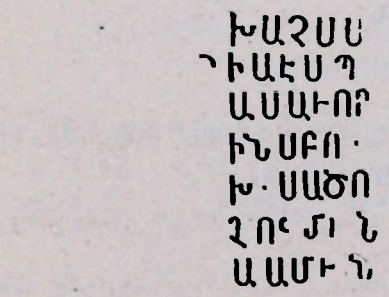
347. ԳԱՎԻԹ, ներքուստ, արևելյան պատի հյուսիսային մուտքի վրա, երեսով արևմուտք, №23-ից ներքև, 6 տող.

ԿԱՄԱԻ ԱՑ. ԵՍ ԸՍՏ|ԵՓԱՆՈՍ ՓԱԿԱՑԿԱԼ ԳԱՆ[Ն]ՁԱՍԱՐԱ. ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ. ՍԲ. ԱՌԱ|ՔԵԼԻՍ ԵՏՈՒ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾ.| ՑԱՂԱԻՔՍ Ց|ԻՇԵՑԷ|Ք:

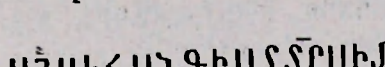
Ծանոթ *Գրչության ոճով և բովանդակությամբ նման է նախորդներին, համարում ենք XIII դարի երկրորդ կեսին գրված:*

348. ԳԱՎԻԹ, արևմտյան մուտքի հարավային կողի մի փոքր քարի վրա, թերի, 7 տող.

ՍԲ|. ԽԱՉՍ Ա|ՁԱՐ|ԻԱ|Ի է ՍՊ|ԱՍԱՀՈ-Ր|ԻՆ ՍԲ. Ո|Ր|Ի|ՏԻ|Ս. Ա|Ծ Ո|ԼՈՐՄԻ. Ս.ՄԷՆ:

349. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐ, տափակ, սպիտակ, հյուսիսային պատի տակ, վրան 1 տող.

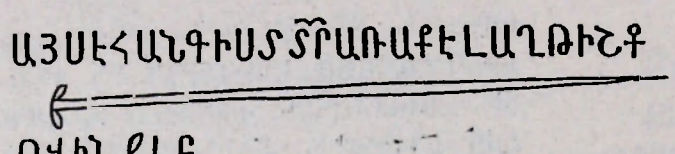

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏՏՐՍԻՄԷՈՆԻՀԽԷ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՏՐ. ՍԻՄԷՈՆԻՆ ՝ՋԽ՝: (1298).

Հրատ. Բարխուդարեանց, 235։

350. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐ, տափակ, սպիտակ, երեսին զավազան և 2 տող.

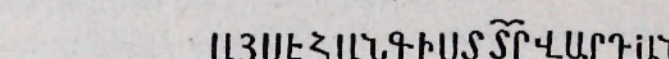

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏՏՐԱՌԱՔԷԼԱՂԹԻՇՔ

ԹՎԻՆ ՀԼԲ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՏՐ. ԱՌԱՔԵԼԻՆ, ԱՂԱՒԹՍ ԻՇԽԱՆՈՒՔԹՎ. ՝ՉԼԲ: (1483)։

351. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐ, տափակ, երեսին 1 տող.

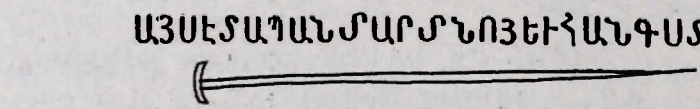

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏՏՐՎԱՐԴԱՆԻՇՔՄՍ ՀԽ

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՏՐ. ՎԱՐԴԱՆԻՆ ԻՇԽԵՑԷՔ ՔՄ ՝ՉԽ: (1491)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 235։

352. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐ, տափակ, երեսին զավազան և 3 տող.

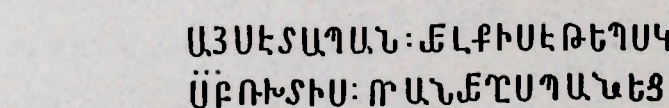
ԱՅՍԷՏԱՊԱՆՄԱՐՄՆՈՅԵՒՀԱՆԳՍՏԵԱՆՏԷՐՈՀԱՆ

ԱՐՀԻԵՊԿՍԱՌԱՔՆՈՐԴԵՂԻՂԷԻԱՌՔԵԼՈՅՆ

ԹՎԻՆ·ՌԾԼԷ·ՓՌԵՑԱՒՔՍ

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ՄԱՐՄՆՈՑ ԵՒ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ՏԷՐ ՈՂԱՆ| ԱՐՀԻԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ, ԱՌԱՋՆՈՐԴ ԵՂԻՇԷԻ ԱՌԱՔԵԼՈՑՆ|. ԹՎԻՆ ՝ՌՃԼԷ: (1688)։ ՓՈԽԵՑԱՒ Ի ՔՄ:

353. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐ, տափակ, երեսին 2 տող.

ԱՅՍԷՏԱՊԱՆ՝ՃԼՔԻՍԷԹԵՊՍԿՊԻՆ՝·····

ՍԲՌԽՏԻՍ՝ՐԱՆՃԸՍՊԱՆԵՑԻՆԵՕՍՄ····

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ՄԵԼՔԻՍԷՔ ԵՊՐԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՐԱՌԱՋՆՈՐԴ|ՍԲ. ՈԽՏԻՍ, ՈՐ ԱՆՄԵՂ ԸՍՊԱՆԵՑԻՆ ՕՍՄԱՆՑԻՔ|.ՌՃ: (1651)։

Ծանոթ. Ծալրից ալժմ կտրված է, լրացնում ենք ըստ Բարխուդարյանցի։ Ջալալյանցը թիվը նշանակել է ՝ՌՃԴ՝(1655)։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 175։ Բարխուդարեանց, 235։

354. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐ, տափակ, երեսին 1 տող.

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏԿԱՐԱ... ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԿԱՐԱ[ՊԵՏԻՆ].

Ծանոթ. Թողնվել է թերի.

ԱՅՍ ԳԱՎԹՈՒՄ ԵՂԵԼ ԵՆ ՆԱԵՎ ՀԵՏԵԼՅԱԼՆԵՐԸ, ՈՐՈՆՔ ԱՅԺՄ ՉԿԱՆ:

355. Այս է հաճգիսս տէր Ովաճէսի, ի թվ.:ՊՉ: (1431):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 235.

256. Այս է հաճգիսս Մատէոս եպիսկոպոսին, թվ. :ՋՉ: (1531):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 235.

357. ՄԱՏՈՒՌԻ բարավորին, որը գտնվում է տաճարից հյուսիս, 5 տող.

ՌՈՂԳԵՍՍԵՐՈՐ
ՍՄԿԱԱԳՈՐԾՈՒԽՏԻՍ
ՇԻՆԵՑՉՈՐԱՌԱՓԵԱԼՍ
Ի ՎԵՐԱՅԱՌՔԻՆՀԻՄԱՆ.
.... ԱԹԱՅԻ·ԵՅԷՓ

Թ. :ՈՂԴ: (1244). ԵՆ ՍԵՐՈԲ| ՍԱՐԿԱԻԱԳ ՈՐ. ՈԻԽՏԻՍ| ՇԻՆԵԾ[Ի ՉՈՐ. ԱՒԱՓԵԱԼՍ| Ի ՎԵՐԱԾ ԱՌ[Ա]ՔԻՆ ՀԻՄԱՆ.[ՐԱՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵԾ[ՔՓ:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 379. Ջալալեանց, I, 177.

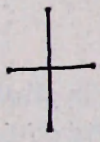
358. ՄԱՏՈՒՌԻ բարավորին, որը գտնվում է տաճարից հարավ.

ՌԻՒ ՀԼ. .... ԹԻԻ :ՁԼ: (1281):

Ծանոթ. Արձանագրութիւնը բաղկացած է 6 տողից և բոլորովին եղծված է. թվականը կազմում է վերջին վեցերորդ տողը.

359. ՆՈՒԾՆ ՄԱՏՈՒՌԻ հարավային պատի արևմտյան անկյունում, արտաքուստ, աղուցված խաչքարի վրա.

ԽԱՉՍ ՄՐԲՅՏԻՆ

ԽԱՉՍ Մ[Ա]ՐԳ[ԱՐ]ՅՏԻՆ|.ԹՎ. :ՌՂԱ: (1642):

Լուսանկ. 86

ՐՁՈ
ՂԱ

360. ՄԱՏՈՒՌԻ բարավորին, որը գտնվում է տաճարի հարավում, 3 տող.

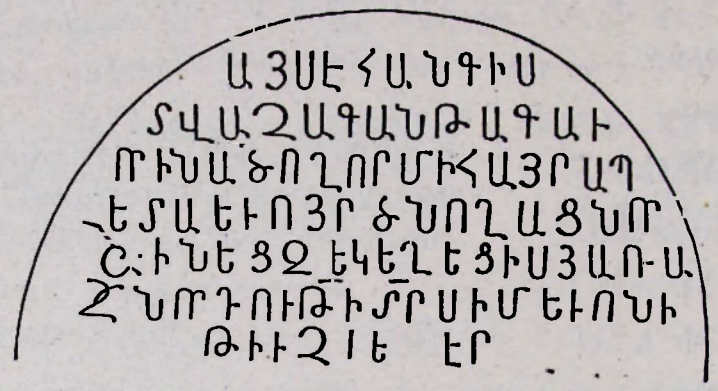
ԿԷՀԱՅԵՍԱՌԱՓԵԼՎԴՄՄԱԹԷՈՍ
ԹՀԿԿԲԻՆԵՅԻՆՔՓՉԵԿԸԼԵՅԻՍՉԱՀԲԵՐԻՆՔՓՉԿԼ
ԳՈՒՆՔԷԿԵՂԵՑԻՔՈՍԱՄԷՆԻՇԱՏԱԿՄԵՉ

ԿԱՄԱԻՆ Ա[Ց. ԵՍ'ԱՒԱՓԵԼ Վ[Ը-ԱՐ]ԴԱ[ՊԵ]Տ, ՄԱԹԷՈՍ |[ԹՎ] :ՋԿԴ: (1514) ՇԻՆԵԾԻՆՔ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ, ՉԱՉ ԲԵՐԻՆՔ. :ՋԿԸ: (1519) ԳՈՒՆՔ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ԱՄԷՆ, ԻՇԱՏԱԿ ՄԵՉ:

Մեկնութ. Արձանագրության մեջ ՋԱՋ ԲԵՐԻՆՔ և ԴՈՒՆՔ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ անսովոր ձևերը առիթ են տվել հրատարակիչներին աղավաղելու բառերը, իմաստը և կրճատելով ինքնահնար բառեր ստեղծել. մինչդեռ դրանցից առաջինը պետք է հասկանալ, որ ԱՋ—մասունք են բերել, իսկ երկրորդը՝ որ ավելի անսովոր է —ԴՈՒՆՔ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ԱՄԵՆ, մենք հասկանում ենք, եկեղեցիները ներկել, ալևինքն ծեփել, սպիտակեցնել։

Հրատ. Ջալալեանց, I. 177։ Բարխուդարեանց, 236։

361. ՄԱՏՈՒՌԻ բարավորին, որը դանվում է տաճարի հյուսիս-արևելյան կողմում, 7 տող.

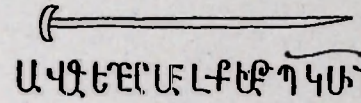

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՎԱՋԱԳԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ. Ա֊Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ՀԱՑՐԱՊԵՏԱ ԵԻ ՈՑԻ Ծ՚ՆՈՂԱՑՆ, ՈՐ| ՇԻՆԵՑ ՋԵԿԵՂԵՑԻՍ՝ ՑԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻ. ՏՐ. ՍԻՄԵՒՈՆԻ. ԹԻՒ :ՉԼԵ: (1286) ԷՐ:

Մեկնութ. Այս մատուռի մեջ կա պարզ ու դեղեցիկ մի տապանաքար, որը համարվում է վաչագան թագավորինը. տապանաքարի արվեստը ևս XIII դարի է, հայտնի է, որ սրանց ժամանակակից վաչագան թագավոր չի եղել, հետևաբար հին ավանդության հիման վրա XIII դարում շինվել է և՛ մատուռը և՛ տապանաքարը, որի վրա արձանագրություն չկա։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 177 (քերի և աղավաղ.)։ Բարխուդարեանց, 236։

362. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱԳԱՐ, որը դանվում է տաճարին հարավից կից մատուռի մեջ, երեսին դավազան և 2 տող.

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՏՐ. ՄԵՍՐՈԲԻՆ, ՐՈՐ Է՝ ԱՎԱԳ ԵՂԲԱՐ ՄԵԼՔԻՍԵԹ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ. ՔՎՐՆ :ՌՃԿԲ: (1713):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 236։

363. ՏԱՊԱՆԱԳԱՐԻ բեկոր, ընկած է նախորդի մոտ, վրան 2 տողի մնացորդ.

ԱՅՍԷՀԱՆ
ԳԻՍՄ . . .
. . . . . .
. . . . . .

ԱՑՍ Է ՀԱՆ|ԳԻՍՏ . . . . . .

364. ՆՈՒՅՆ ՄԱՏՈՒՌԻ արևմտյա՛, պատին, արտաքուստ, նորոգումների ժամանակ դրված մի փոքր քարի վրա, 5 տող.

ՀԱՆԵՐՍ
ԲԵԺԳԱՄ ԽԱԶԵՐՍ|ԲԵԺԳԱՄ|ԲԵՐԻՆ ԵՒ| ԱԶԻԶԱՑ| Ա֊Ծ. ՈՂ¸ՈՐՄԻ¸:
ԲԵՐԻՆԵՒ
ԱԶԻՉԱՅ
ԱԾՈՂ

365. ԲԵԿՈՐ, ընկած է տաճարի մուտքի մոտ, վրան 3 տողի մնացորդ.

ԿԼԱՁՅԵՍՅԼ· · · ԿԱՄԱՒ Ա֊Ց ԵՍ Ց| · · ՐՍԻԱԲԱՆԵ՝|
ՅԱՔԱՌՔ · · · · ՅԱ. ՍԲ ԱՌԱ՛ԲԵԼԻՍ| . . . . .
·Ɔ'ԼԼ· · · · · · ·

366. ԽԱՉՔԱՐ. դրված է որպես բարավոր տնտեսական շենքերից մեկի մուտքին, երևացող թիվ֊ունքին 1 տող.

ԻՀԿԹ Ի :ՉԿԲ: (1520):

367. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, շարված է պարսպի մուտքի մոտ, վրան 2 տող.

ԹՎՈ Թվ.. :ՌՃՀԷ: (1728):
ՀՀԻ

ԱՐՁԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՑԺՄ ՏԵՂՈՒՄ ՉԿԱՆ ԿԱՄ ՉԵՆՔ ՆԿԱՏԵԼ

368. Ես Դաւիթ և ամուսինն իմ միաբանեցաք սուրբ ուխտիս և տուաք գիաչն. երեք պատարագ առնեն մեզ ի տօնի Աւաքելոց:

Ծանոթ. Հրատարակիչը տեղը մատնանշել է Դավթի սեղանի աջ կողմը, բայց Դավիթը սեղան չունի։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 176։

369. Կամաւն Այ. ես տէր Մատթէոս սալեցի զեկեղեցիս քուին :ՉԿՉ: (1317) և գանգագատունս շինեցաւ քուին :ՉՀԲ: (1323). յաղօԹՍ յիշեցէք:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 237։

370. ՄԱՏՈՒՌ, գտնվում է ղեպի Եղակեր տանող ճամփին մոտ, ըլրի վրա, այժմ միայն հիմնապատերն են մնացել, մուտքի բարավորին եղել է.

. . . . . Ես Գրիգոր կանգնեցի եկեղեցիս բարեխաւս իմն և ծնողաց իմոց:

Ծանոթ. Համանաբար կապ ունի № 9 արձանագրության հետ, ուր վայրն անվանված է Ոհղատապատ, ըստ երևույթին շեն գյուղ է եղել, այժմ կան մի քանի տապանաքարեր միայն։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 237։

371. ՊԱՐԱՊԻ հյուսիսային մուտքի մոտ, ներքուստ, կասկածելի ընթերցմամբ.

ՐՇՃՃ Ես Տունմագս բեկեցի. Թվ. :ՌՃՀԷ: (1728)

Հրատ. Բարխուդարեանց, 237։

372. ՄԻ ԿՈՏՐԱԾ ՋԱՆԳԱԿԻ ՎՐԱ.

Ցիշատակ է վանկակս Վազարիկ, որ է որդի Քյուրիքոռիկ, է թոռն Եաւրիկ. Յուսէփ որդի Պապէկ, որ է Պողոս Թուլգեր (հիւսն). Ես Շահնա կառուցի (ձուլեցի) գինն է :Գ: Թուական:

Ծանոթ. Փակագծերի միջի բառերի բացատրությունները Բարխուդարյանցինն են։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 236։

26. ՎԱՂՈՒՀԱՍ ԳՅՈՒՂ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱՅՔ

Արցախի հին և մեծ գյուղերից է։ Գտնվում է Թարթառ գետը հատող մեծ և հին ճանապարհի կամուրջին մոտիկ, հնագույն վակունիք և բերդաձոր գավառների հատման վայրում։ Հին ճանապարհը Սեանի ավազանից երկու ճյուղով իջնում էր Թարթառի ափը, մեկը Վարդենիսի շրջանի ալժմյան Դաշքենդ գյուղի վրայով մտնում Մար ավանը և անցնում Իստիսու առողջարանը, իսկ մյուսը նույն շրջանի Զոդ գյուղից և համանուն լիճանցքից իջնում էր Թարթառի ափը և իր մեջ առնելով առաջին ուղին, հասնում էր Վաղուհաս գյուղի տակ եղած կամուրջին, ապա կտրելով հարավից-հյուսիս ամբողջ Ղարաբաղը, հասնում Պարտավ քաղաքը։ Ալժմ այդ ճանապարհը Ղարաբաղի հատվածում բանուկ է մինչև Իստիսու առողջարանը։ Վաղուհասի մոտ, Թարթառի վրա ալժմ կառուցված է մի նոր կամուրջ, որից 20—30 մետր վերև մնում են հին կամուրջի մնացորդները, իսկ դետի ձախ ափին՝ փոքրիկ քարավանատան-իջևանի ավերակները։

Վաղուհասի շրջապատում հնում եղել են մի քանի բնակավայրեր, որոնց ավերակներն են մնում՝ փոքրիկ, մատուռանման եկեղեցիներով։ Այդ միջավայրում են եղել նաև քաղաքական ու կրոնական նշանավոր կենտրոններ Հաթերքը և Ականարերդը, Դադի, Խտուտրա, Բերդաձորի վանքերը և ուրիշներ։

Գյուղի շրջապատում արձանագրություններ ունեցող հուշարձանները հետևյալներն են.

Ա. Մայրաքաղաք կամ Տիրամայր—վանական խումբ, բաղկացած է մի մեծ և մի փոքր եկեղեցուց և սրանց կից մեծ գավթից, որի մի մասը անջատված է և, դատելով պատերին եղած մեծ խորշերից, վեր է ածվել գրատան։ Բոլոր շենքերն ալժմ փլատակների կույտեր են, որոնց մեջ մնացած պատերն են մասամբ կանգուն։ Գտնվում է գյուղի կենտրոնում։ Հնում վանքի շուրջը տարածված է եղել ընդարձակ գերեզմանատուն, որից ալժմ ոչինչ չի մնացել։

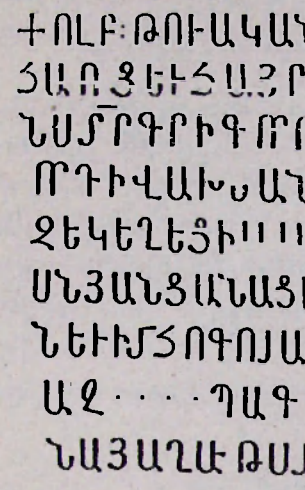
Բ. Նոցու Թալա—հին գյուղատեղ՝ գյուղի արևմտյան եզրի բարձրադիր տափարակի վրա ալատեղ կա մի փոքրիկ եկեղեցու ավերակ, շրջապատում՝ խաչքարեր և տապանաքարեր։

Գ. Հին Վաղուհաս—գյուղատեղ, գտնվում է գյուղից հարավ 2—3 կմ հեռու։ Գյուղատեղում պահպանվել են ընդարձակ եկեղեցու ավերակներ՝ շուրջը գերեզմանատուն։ Նախկինում ալատեղ կանգնած է եղել 3 մետրաչափ բարձրությամբ մի գեղաքանդակ խաչքար (ալբ. № 382)։ Ալժմ ավերակները մեծ մասամբ մաքրված և արտերի են վերածված. խաչքարը նույնպես չգտանք

Դ. Վարդանլու—գյուղատեղ. կենտրոնում կանգնած է մի փոքր եկեղեցի՝ իր փոքր ղավթով և մի մատուռ։ Շենքերը անտաշ քարերով են, միակ արձանագրությունը գտնվում է եկեղեցու մուտքի բարավորին։

Դեռևս Բարխուդարյանցը հաղորդում է, որ այս գյուղի սահմաններում և հատկապես «Մայրաքաղաք» եկեղեցու պատերին շատ արձանագրություններ են եղել, բայց ոչնչացվել են։ Մեր ժողովածուում այս վայրից մտել են 11 արձանագրություն, որոնցից 3-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

373. «ՄԱՑՐԱՔԱՂԱՔ» եկեղեցու հյուսիսային պատի խորանանման ներս ընկած մասում, ներքուստ, 9 տող.

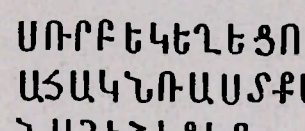

:ՈԼԲ: (1183) ԹՈՒԱԿԱՆՈՒԹԵԱՅՆՍ| ՀԱՈՑ ԵՒ ՀԱՑՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՅՆՍ ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐՈ, ԵՍ ՀԱՍԱՆ| ՈՐԴԻ ՎԱԽՏԱՆԳԱ ՇԻՆԵՑԻ ՁԵԿԵՂԵՑԻՍ . . . . ՎԱ|ՍՆ ՑԱՆՑԱՆԱՑ ԻՄՈՑ ՔԱՒՈՒԹԵԱ|Ն. ԵՒ ԻՄ ՀՈԳՈՑ ԱՐԱՐԵՆ . . . ԱՒ|ԱՋ. ՐՈՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳՈՒՆԷՔ ՀԱՍԱ|ՆԱ ՑԱՂԱՒԹՍ ՑԻՇԷՔ . . . :

Ծանոթ. *Բավական ջարդոտված տեղեր ունի։ Բայց տառերը լայն ու խորն են փորագրված, որով և մեծ մասամբ վերծանելի են։ Հրատարակիչները իրարից արտագրելով, վերջին չորս և կես տողերը բաց են թողել, որը շատ կարևոր է, վախտանգ անունը դարձրել են Վասակ:*

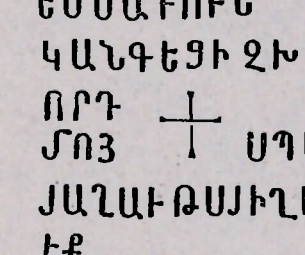
Հրատ. *Ջալալեանց, II, 232։ Բարխուդարեանց, 192։*

374. «ՄԱՑՐԱՔԱՂԱՔ» եկեղեցու հյուսիսային պատի խորանանման նկարի մեջ, ներքուստ, 4 տող.

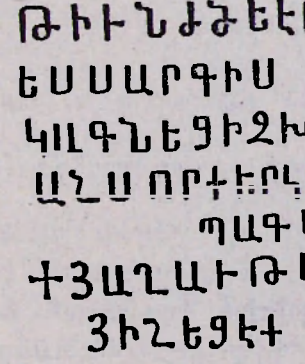
. . . |ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ Զ|ՐՍՒԱՀԱԿ ՆՈՒԱՍՏ ՔԱՀԱ|ՆԱ ՑԻՇԵՑԷՔ:

375. ԺԱՑՌԱԲԵԿՈՐԻ վրա, որը գտնվում է գյուղի արևմտյան մասում, «Եղեցու թալա» կոչված վայրում, վրան խաչ և 7 տող.

ԹԻՎ :ՈՒԳ: (1194) ԷՐ|. ԵՍ ՍԱԴՈՒՆ| ԿԱՆԳ|ՆԵՑԻ Զ|ՁԱԶՍ ՈՐԴՈՑ Ի|ՄՈՑ Ս|Ն|ՊԱՏԱ.|ՑԱՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑ|ԷՔ:

376. ԽԱՉՔԱՐ, նեղ ու երկար գրանիտից, գտնվում է նախորդի մոտ, ստորին մասում, 7 տող.

ԹԻՒՆ :ՑԺԵ: (866) ԷՐ|. ԵՍ ՍԱՐԳԻՍ| ԿԱ|Ն|ԳՆԵՑԻ Զ|ԱԶՍ. ՈՐՔ ԵՐԿՐ|ՊԱԳԷԼՔ|ՑԱՂԱԻԹՍ| ՑԻՇԵՑԷՔ:

377. «ՄԱՑՐԱՓԱՂԱՔ» եկեղեցու գավթի խորանի ճակատին եղել է՝

Աստուծոյ շնորհիւն. ես Կոստանդին կաթողիկոս Ամենայն Հայոց, միաբանեցայ եպիսկոպոսարանիս ի ձեռն հոգևոր որդւոյ իմոյ տէր Մարգարէին. յիշխանութեան մեծի Ջալալ Դավլին և յառաջնորդութեան սուրբ տեառն Ներսիսի Աղուանից կաթուղիկոսի. և այլ սպասաւորք սուրբ ուխտիս հաստատեցին :Գ: պատարագ ի տանի տեառնընդառաջին. :Բ: իճն, :Ա: տէր Մարգարին. կատարիչ-ին աւրհնին յԱստուծոյ: Ով հանէ զաւետարանս յեպիսկոպոսարանէս, իւիճ եղիցի որոշեալ և հանեալ ի Փառացն Աստուծոյ. ի թվիս :ՈՂԵ: *(1246)* էր:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 232; Բարխուդարեանց, 192։

378. «ԳՐԱՏԱՆ» հարավային պատի ստորին մասում.

Ծառաչնորդութիւն Գրիգորոյ ես Սիմէոն և եղբարք իմ եսու ջինել զփոնսխուցս և կազմել զգրատունս և եղբարք եսուն :Բ: աւր պատարագ. կատարիչ-ին աւրհնին . . . . . .

Հրատ. Բարխուդարեանց, 192։

379. ԳԱՎԹի մուտքի ճակատին, արտաքուստ.

ՉԳրիգորէս և զմայր և զամուսին իւր յաղաթս յիշեցէք. թիւ :ՉԺԷ: *(1268)*:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 192։

380. ԽԱՉՔԱՐի վրա, որը գտնվելիս է եղել բակի հյուսիսային մասում.

Ծանուն Աստուծոյ ես Ծոհան դրան էրէցս Վախտանկայ կանգնեցի զխաչս ի տապանի որդւոյ իմոյ Գրիգորայ, որ վախճանեալ է ի Քրիստոս. որ երկրպազէք՝ յիշեցէք ի Քրիստոս. թվին :ՈԿԷ: *(1218)*։

Ծանոթ. Առնում ենք Ջալալյանից, Բարխուդարյանի մոտ թերի է, իմաստը տարբեր և թիվը՝ ՈՒԿԲ։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 233; Բարխուդարեանց, 192։

381. «ՄԱՑՐԱՓԱՂԱՔ» եկեղեցու շրջապարսպի վրա.

Ծանուն ամենասուրբ երրորդութեան ես Վասակ, որդի Լեհարին, յառաջնորդութեան տեառն Յովհաննիսի և միաբանացաս: Եւ սոխա եսուն ինձ ի տարումն :Գ: աւուր ժամն. որ զայգին և զսօնասեղն առնեն, դասին ի տեառնէ:

Ծանոթ. Զգացվում է, որ վերծանությունը ստույգ չէ։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 232—233։

382. ԽԱՉՔԱՐի վրա, որը գտնվելիս է եղել Հին Վաղուհաս գյուղատեղում.

Թիւն :ՈԿԸ: *(1216)*. ես Սակս որդի Վախտանգայ կանգնեցի զխաչս բարեխաւս առ Աստուած հոգո իմո և եսու զԹդեկրա այգին իւր հողով և կատապանաւ և եզնանասին երկիրն ի սուրբ Գրիգոր Բերդաձորա և զբախերին Մատադիսն, և զնաւեցանց երկիրն և :Ա: ջաղաց ի ժամատուն քե հոգո. փրկութիւն ամուսնո

իմո, ի հայրապետութեանն տէր Յոհաննիսի: Ով զայս խափանէ և Բերդաձորո սահման կամ ի վիճակն ձեռն արկանէ կամ զրկէ, :ՑԺՐ: (318) հայրապետացն նզոված եղիցի. ամէն:

Ծանոթ. Հրատարակիչը կատապանաւ-ի փոխարէն ունի վատապանաւ, ուղղում ենք մենք։ Հրատ. Ե[ղիկ] վ[արդապետ], «Արարատ», 1896, էջ 81։

383. ՎԱՐԴԱՆՂՈՒ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ, եկեղեցու մուտքի բարավորի վրա, 8 տող.

Ի թվիս :ՈԿԴ: (1215) էր. ի վերջին և ի նվաղիլ ժամանակիս,| ես Հասան դուսr (?) մեծին Գրիգորոյ, աւ[ուսին Տաւդանայ|իշխանի, շինեցի զեկեղեցիս ի փրկութիւն ն[ոգւոյ]| և առն իմո: Ա.տաջնոր[դ]| լինի զաւա(?) զեկ[եղ]եցին| առն իմոյ առաւցեն. էթէ ոք յիւ|րոց կամ յաւտաւրաց խափանել ջ|անայ մեր մեղացն պարտական է. կատարիչք աւրհ|նիցին յԱ.

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, Ազգ. հանգ., XXV, 78—79:

27. ԲԵՐԴԱՁՈՐԻ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԿԱՄ ԿԱՐՄԻՐ ՎԱՆՔ

Վաղուհաս գլուղից մոտ 10 կմ հեռու, Լաբան կոչված վայրում, ձորի եզրի բարձր լանջին է գտնվում այս գրեթե անհայտ և անշուք վանքը։ Այն բաղկացած է թաղածածկ փոքր եկեղեցուց և գավթից։ Վերջինիս հարավային և հյուսիսային պատերը անսովոր հաստ են և նրանց մեջ բացվող խորշերն ավանդատան տեսք ունեն։ Գավթին հարավից կից է մի փոքր մատուռ, որի շուրջը, հատկապես հյուսիսում և արևմուտքում՝ խուցերի և այլ շինքերի ավերակներն են տարածվում։

Վանական բոլոր այս շինքերը կառուցված են ճեղքված քարերով, իսկ պատերի արձանագրություններն փորագրված են ագուցված սալաքարերի վրա։

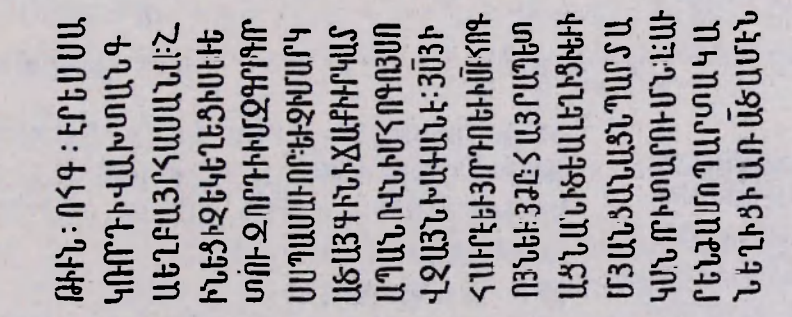
Այս հուշարձանը տեղագիր հեղինակները թռուցիկ կերպով են հիշատակել[1] ըստ երևույթին ոչ ոք չի տեսել այն, բացի Ծաչիկ վարդապետից, որը հրատարակել է մի արձանագրություն և նշում է, որ կան նաև ուրիշները[2]։

Հուշարձանի արձանագրությունները, ինչպես նաև Սակո իշխանի տապանաքարը ապացուցում են, որ Վախթանգյան իշխանական տան Սակոյան ճյուղի տիրույթը եղել է այս վայրում[3]։

Ցավոք, մեր լուսանկարներն անհաջող են ստացվել, որովհետև հուշարձանի ներսը շատ մութ է, իսկ դրսի՝ հյուսիսային պատը, ուր գրված են արձանագրությունների մեծ մասը, բացի վատ լուսավորվելուց և մամռապատ լինելուց, ծածկված է մեծ ծառերի ճյուղերով։

Մեր ժողովածուն այս հուշարձանից պարունակում է 18 արձանագրություն, որոնցից 17-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

384. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատի արևելյան վերին մասում, արտաքուստ, 16 տող.

[1] Բարխուդարեանց, Արցախ, էջ 193։

[2] «Արարատ», 1898թ., էջ 81։

[3] Սակոաբերդ հիշատակվում է Արարատի շրջանի Մանուկ (այժմ ավերակ) գյուղի մի խաչքարի XIII դ. կեսերի արձանագրության մեջ (խմբ)։

թիւն :ՈՀԴ: (1224) ԷՐ. ԵՍ ՍԱ|ԿՈ, ՈՐԴԻ ՎԱԽՏԱՆԳ|Ա, ԵՂԲՕՑՐ ՀԱՍԱՆԱ Շ|ԻՆ|ԵՑԻ ՁԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵԻ Ե|ՏՈՒ ԶՈՐԴԻ ԻՄ ԶԳՐԻԳՈՐ|Ս ՍՊԱՍԱԻՈՐ. ԵԻ ԶԻՄ Ս|ՐԿ|ԱՅ ՍՑԳԻՆ Ի ՃԱՔ ԻՒՐ ԿԱՏ|ԱՊԱՆՈՎՆ ԻՄ ՀՈԳՈՑՍ: Ո|Վ ՉԱՑՆ ԽԱՓԱՆԷ ՑՒՔ Ի| ՀԱԻՐԷ ԵԻ ՑՈՐԴՈ ԵԻ Ի ԱՔ. ՀՈԳ|ՈՑՆ ԵԻ :ՑԺԸ: (318) ՀԱՑՐԱՊԵՏ|ԱՑՆ Ա|Ն|ԻՕԹԵԱԼ ԵՂ|ԻՑԻ ԵԻ Ի|Մ ՑԱՆՑԱՆԱՑՆ ՊԱՐՏԱ|ԿԱՆ. ՈՐ Ի ՏԱՐՈՒՄՆ :Լ: (30) ԱԻ|ՐԷՆ ԺԱՄՈ ՊԱՐՏԱԿԱ|Ն ԵՂԻՑԻ ԱՌ Ա.Ծ. Ա.ՄԷՆ:

***385. ԵԿԵՂԵՑՈՒ** հարավային պատին, իրար մէացրած երկու քարերի վրա, երկայուն, ներքուստ, 13 տող.*

ԹՎՀԸ
ԵՍՏՐԳՐԻԳՈՐԱՄԱ
ՐԱՍԱԵՊԻՍԿՈՊՈՍՄ
ԻԱԲԱՆԵՑԱՍՔՈՒՒՏԻ
ՍԵՒԵՏՈՒԶԱՄԵՆՎԱՐ
ԶՍՎԱՐԴ ՊԵՏԻՆՈՐԸ
ԻՆԵՑԶԵ
ԿԵՂԵՑԻՍԱՌԱՀՆՈ
ՐԴՏԵՂԻՍՏՐԳՐԻԳՈՐ
ԷՍԵԻԱԼՄԻԱԲԱՆՔՍԿ
ԱՐԳԵՑԻՆԻՆՁԻՏԱՐՈ
ՀՆ:Գ:ՅԱԱՆԽԱՓՈՎ
ՀԱՒՆԷԿԱՊԱԾԷՑԱՅ:

Թվ|ԻՆ|ՁԸ: (1259)|. ԵՍ ՏՐ. ԴՐԻ-ԳՈՐ, ԱՄԱ|ՐԱՍԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ Մ|ԻԱԲԱՆԵՑՑ ՍԲ. Ո|Ի|ԽՏԻ|Ս ԵԻ ԵՏՈՒ ԶԱՄԷՆ ՎԱՐ|ՁՍ ՎԱՐԴ-ՊԵՏԻՆ, ՈՐ Շ|ԻՆԵՑ ՁԵ|ԿԵՂԵՑԻՍ. ԱՌԱՋՆՈ|ՐԴ ՏԵՂԻՍ ՏՐ. ԳՐԻԳՈ-Ր|ԷՍ ԵԻ Ա|Ե|Լ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ԿԱՐԳԵՑԻՆ ԻՆՁ Ի ՏԱՐՈ|ՁՆ :Գ: ԺԱՄ ԱՆԽԱՓԱՆ. ՈՎ| ՁԱՌՆԷ ԿԱՊԱԾ Է ՑՒՑ:

Ծանոթ. *Շինութեան նախորդ և այս արձանագրութեան մէջ կայ 35 տարուայ տարբերութիւն։ Այս երևոյթի հաւանական բացատրութիւնն այն է, որ ինչ-որ պատճառով այդ ընթացքում շինքերը խիստ տուժել են այն աստիճան, որ նորոգողներն իրաւունք են համարել գործածել շինեցի բայը։ Թվականների մէջ էլ սխալ լինել չի կարող, որովհետև առաջինի մէջ Սակը իր որդի Գրիգորիսին տալիս է եկեղեցուն սպասաւոր, թերևս դեռ պատանի հասակում, իսկ երկրորդի մէջ նուն Գրիգորիսն արդէն վանքի առաջնորդն է։*

***386. ԵԿԵՂԵՑՈՒ** արևմտյան մուտքի կամար ճակատաքարին, արտաքուստ, դուռքի մէջ. 6 տող.*

ՅԱՆՈՒՆԱՅ
ԵՍ·ՎԱՐԴՊԵՏԵԿԵՂ
ԵՑՈՅՍՄԻԱԲԱՆԵՑԱՅ
ՍԲՈՒԽՏԻՍԵՒԵՏՈՒՆԻՑ
ԱՌՋՆՄԻԱՐՁԱՄԱԽԱ
ՎԱԿԱՏԱՐԵԼ

ՑԱՆՈՒՆ ԱՑ.|ԵՍ ՎԱՐԴՊԵՏ ԵԿԵՂ|ԵՑՈՑՍ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱՑ ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ ԵԻ ԵՏՈՒՆ Ի Տ|ԱՐՈՋՆ ՄԻ ԱԻՐ ԺԱՄ ԱՆԽԱ|ՓԱՆ ԿԱՏԱՐԵԼ:

Ծանոթ. *Համարում ենք նախորդ արձանագրութեան մէջ հիշատակված վարդպետը, հետևաբար և նուն ժամանակի՝ 1259թ.։*

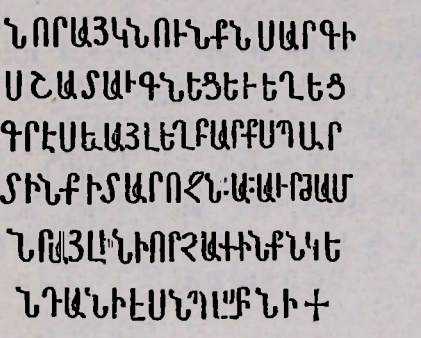
***387. ԵԿԵՂԵՑՈՒ** հիւսիսային պատին, արտաքուստ, նրա կենտրոնական մասում.*

ՅԻՆԽՈՒԹԵ ԲԱՐԵՊԱՇՏԱ
ՒՓԱՒՆՋԱԱԱՂԱԷՆԵՒՈՐԴԻՒՐ
ՈՅԻԱՆՈՅԱԹԱԲԱԿԻՆԵՍԳՐԻ
ՍՈՐԴԻՍԱԿՈՒՎԵՐՍՏԻՆՇԻԱՑ
/ԵՂԵՑԻՍԻԹՈՒՍ:ՉԷԷՄՊԱՍԱՒ
ՐՓՍՈՐԱՊԱՐՏԻՆԻՏԱՐՈՋԱՅԱՄ
ՄԵԾՀՆԳՀԱԲԱԹԻՆԻՆՀՐԷՍ

ՑԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵՊԱՇՏ Ա|ՐՔԱԻԻՆ ՋԱՂԱՂ ԴԱԻԻՆ ԵԻ ՈՐԴԻ Լ|Ի|ՒՐ|ՈՑ ԻՒԱՆՈՑ ԱԹԱԲԱԿԻՆ, ԵՍ ԳՐԻ|Լ|ԳՈՐԻ|Ս, ՈՐԴԻ ՍԱԿՈՒ ՎԵՐՍՏԻՆ ՇԻՆԵՑՐԻ| ՁԵԿ|ԵՂԵՑԻՍ Ի ԹՈՒ|Ի|Ս :ՁԼ: (1281). ԵԻ ՍՊԱՍԱԻ|ՈՐՔ ՍՈՐԱ ՊԱՐՏԻՆ Ի ՏԱՐՈՋ :Ա: ԺԱՄ| ՄԵԾ ՀԼ|Ի|ՆԳՇԱԲԱԹԻՆ ԻՆՁ ԳՐ|ԻԳՈՐ|ՅԷՍ|Լ|Ի|Ս|:

Ծանոթ. *Այս երրորդ շինարարական արձանագրութիւնը պարզապես նորոգումներին է վերաբերում։*

388. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին, արտաքուստ, նախորդի մոտ. 7 տող.

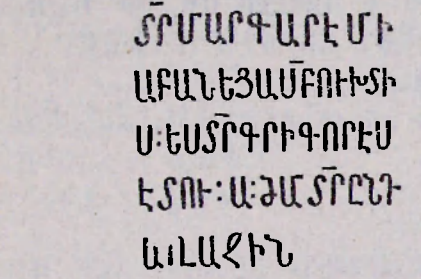

ՆՈՐԱՑԿՆՈՒՆՔՆ ՍԱՐԳԻ|Ս ՇԱՏ ԱՒԳՆԵՑ ԵՒ ԵԼԵՑ ԳՐ|ԻԳՈՐ|ՂՍ ԵՒ ԱՑԼ ԵԿ|ԲԱՐՔՍ ՊԱՐ|-ՏԻՆՔ Ի ՏԱՐՕՑՆ :Ա: ԱՒՐ ԺԱՄ| ՆՐԱՑ ԼԻՆԻ. ՈՐՁԱՓ ԻՆՔՆ ԿԵ|ՆԴԱՆԻ Է ՍՆՊԱՏԱ ԼԻՆԻ:

Ծանոթ. *Երկրորդ և երրորդ տողերի ԵՂԵՑ ԳՐԷՄ կապակցութեան երկրորդ բառը, անշուշտ, Գրիգորիս պիտի վերծանել, որն առաջնորդի անունն է, իսկ եղեց բառը պետք է եկեղեցու առաջնորդ հասկանալ։ Բոլոր դէպքերում առկա է տեղական բարբառը, ուր եղիցի= եկեղեցի և Գրէս=Գրիգորէսի նվազականը։*

Ժամանակը որոշվում է Գրիգորիս առաջնորդի անվան հիշատակումով և նվիրատուի՝ շինարարութեանը օժանդակելու հանգամանքով (XIII դարի կես)։

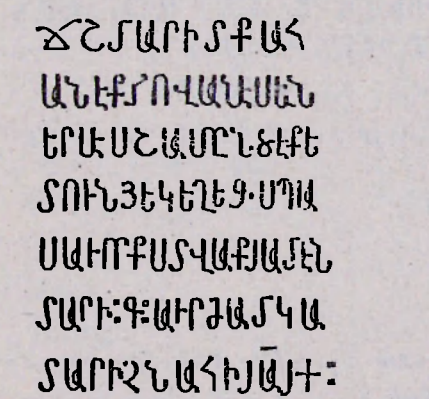
389. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատի հարավային մասում, ներքուստ, 5 տող.

ՏՐ. ՄԱՐԳԱՐԷ ՄԻ|ԱԲԱՆԵՑԱ ՄԲ. ՈՒԽՏԻ|Ս. ԵՍ ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԷՍ| ԷՏՈՒ :Ա: ԺԱՄ ՏԵԱՌ-ՆԴ|ԱՌԱՋԻՆ:

Ծանոթ. XIII *դարի կեսեր։*

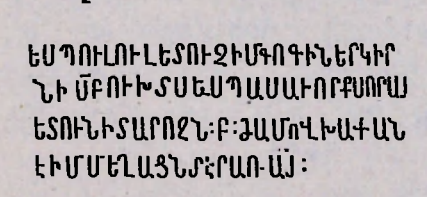
390. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, 7 տող.

ՁՇՄԱՐԻՏ ՔԱՀ|ԱՆԷՔ ՀՈՎԱՆԷՍ ԵՒ Ն|ԵՐՍԷՍ ՇԱՏ ՐՆԾԷՔ Ե|ՏՈՒՆ ՑԵԿԵՂԵՑԻՍ Լ|Ս|ՊԱ|ՍԱ-ՒՈՐՔՍ ՓՎԱՔ ՑԱՄԷՆ| ՏԱՐԻ :Գ: ԱՒՐ ԺԱՄ. ԿԱ|ՏԱՐԻՋՆ Ա|ՒՐՀՆ|Ի ՑՁՑ:

Ծանոթ. XIII *դարի կեսեր։*

391. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատի կենտրոնական մասում, արտաքուստ, 4 տող.

ԵՍ ՊՈՒԼՈՒԼԵՏՈՒ ՋԻՄ ԳՈԳԻՆ ԵՐԿԻՐ|Ն Ի ՄԲ. ՈՒԽՏՍ ԵՒ ՍՊԱՍԱՒՈՐՔՍ ՍՈՐԱՑ| ԵՏՈՒՆ Ի ՏԱ-ՐՕՂՆ :Բ: ԺԱՄ. ՈՎ Ա|ԱՓԱՆ|Է ԻՄ ՄԵՂԱՑՆ ՏԷՐ Լ|Է| ԱՒԼԱՋԻ| ՁՑ:

Ծանոթ. XIII *դար։*

392. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին, շարունակված է նախորդի չորրորդ տողի կեսից, 6 տող.

ԵՍ ՎԱՍԱԿ
ՏՎԻ ԻՄ ԲՈՒԽՍՉՀԱԼԱԽԱՂԱՑՆԻՂԱՏ
ԼՈՅՍԻՆԿԱԼԷՆԻՎԵՐԻՎԵՐԱԳՌՆԿԱԵՎԱՍԱԿՎԿԱ
ՌԹԲԵԵՏՈՒՆԻՏՀՐՈՋ:Բ:ՀԱՄՈՎԽԱԵԱՆԷ
ԱՅՆՉՈՎԱՑԷԵԻՄՄԵՂԱՑՆՏԷՐԷԱՌԱՋԻՄԱ

ԵՍ ՎԱՍԱԿ| ՏՎԻ Ի ՄԲ. ՈՒԽ|Տ|Ս ԸՋ-ՀԱՑԻ|ԱԽԱՂԱՑՆ Ի ՇԱՏԼՈՑՍԻՆ ԿԱ-ԼԷՆ Ի ՎԵՐ Ի ՎԵՐՈ. ՅԳՈՒՐԱԿԱ. ԵՒ ՎԱՍԱԿԱ. Վ|ԿԱ|ՈՒԹԲ. ԵԻ ԵՏՈՒՆ Ի ՏԱՐՈՋ :Բ: ՀԱՄ. ՈՎ. ԽԱՓԱՆԷ| ԱՑ. ՆԶՈՎԱՑ Է ԵԻ ԻՄ ՄԵՂԱՑՆ ՏԷՐ Է ԱՌԱՋԻ ԱՑ:

Ծաւոթ. XIII դար։

393. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին արտաքուստ, երկու քարի վրա և երկայուն, 13 տող.

ԵՍՅԱՍԱՄԱԴ
ԻՆՏՎԻՉԿԱՐՈՒԿԱ ՉԱՆԱՅԵՅ
ՅՅՈԼԻՆԵՐԿԻՐՆՄՅ ԱՄԵՆԱՅՆՍՐԲՈՑՆՉՈՎ
ՈԳՈՅՍԻՄԲՈՒԽՍՏԷՉԳ ԱՑԷԷԻՄՄԵՂԱՅՆՄԷ
ԱՒՂԱՆՑԽՍԱՅԱՏՆԻ ՐԷԱՒԱՀԻԱՅԵԷՏՈՒ
ՄՈԳՈՐԴՈՅՆՈՒԼԻԱ ՆՂԱՄԵՆԱՅՆՏԱՐՈՉՆ
ՎԱՆՀԱՏՂԵՏՈՒՆԵԼՈՂ :Բ:ՀԱՄ

ԵՍ ՀԱՍԱՄԱԴԻՆ ՏՎԻ ՉԿԱՐՈՒԿԱ|Ց ՀՈ-ԼԻՆ ԵՐԿԻՐՆ ԻՄ Հ|ՈԳՈՑՍ Ի ՍԲ. ՈՒԽՏՍ ԵԻ Գ|ԱՒԱՂԱՆՑ ԽՄԱՀԱՏՆ Ի|Մ ՈԳՈ ՈՐԳՈՑՆ. ՈՎ. ԽՍ.|ՓԱՆԷ ԿԱՄ ՑԵՏ ՈՒՆԵԼՈՑ| ՉԱՆԱՑ ԵԻ Ց|ԱՄԵՆԱՑՆ ՍՐԲՈՑ ՆՉՈՎ|ԱԾ Է ԵԻ ԻՄ ՄԵՂ.ԱՑՆ ՏԷ|Ր Է ԱՌԱՋԻ ԱՑ. ԵԻ ԵՏՈՒ|Ն ՑԱՄԵՆԱՑՆ ՏԱՐՈՉՆ| :Բ: ՀԱՄ:

Ծաւոթ. XIII դար։

394. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատի արևելյան վերին մասում, արտաքուստ. 12 տող.

ՍՐԲԱՍ
ԷՐՔԱՀԱՆ
Է՝Ն ՄՈՒՄ
ՈԹՂԱԱՄ
ԱՒԳՆԱԿԱ
ՆԵՂԷՅՈՅ
ՐԸՆՉԻՑԻ
ՄՈՅՏ·ՎԱՔ
ԻՏԱՐՈՒ
Մ՝Ն:Ա:ՃԱ
ՄԱՆԽԱՒ
ԱՆԿԱՏԱՐ

ՍՐԲԱՍ|ԷՐ ՔԱՀԱՆ|Է՝Ն ՏԻ|ՄՈՔ ՇԱՏ| ԱԻ-ԳՆԱԿԱ|Ն ԵՂԷ ՑՈՑ|Ր ԸՆՁԻՑ Ի|ՄՈՑ. ՏԸ-ՎԱՔ| Ի ՏԱՐՈԻ|Մ՝Ն :Ա: ՃԱ|Մ ԱՆԽԱՓ|Ա՝Ն. ԿԱՏԱՐ|ԻՁՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ|:

Ծաւոթ. XIII դար, օժանդակել է շինարար բուելյանը։

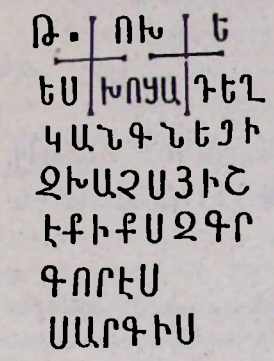
395. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատին, արտաքուստ (դավթի մեջ) նորոգումների ժամանակ ագուցված խաչքարի երկու բեկորների վրա, 6 տող մնացորդներ.

ՆՍՅՈՏԱՆ . . . . . ԵՂԲԱՐՔ . . .
ԱՄ ԿԱՆԳՆԵ . . . . . ԱՔՁԽԱՀՍ . . .
ԵՂԲԱՅՐՄԵՐ . . . . . ՅՍԻՐԵԼՈՑՍ . .
ՍՍԷՐՔԱՀ . . . . . ԱՆԱՏԻՈ . .
ԹԱՑԱԻԻՍԲ . . . . . ԱՂԱԻ . . .
Ե՝ՄՈՒՍԷՅԱ . . . . . Դ՝ԻՁԻ . . .

ԵՍ ՑՈՀԱՆ՝ԷՍ ԵԻ՝ ԵՂԲԱՐՔ ԻՄ . . . . ԱՄ ԿԱՆԳՆԵ՝Ց՝ԱՔ ՁԽԱՁՍ . . . |ԵՂԲԱՑՐ ՄԵՐ՝ՈՑ ՍԻՐԵԼՈՑՍ ՐՍՐԲ՝ԱՍԷՐ ՔԱՀ՝ՈՒ-ՆԱՑԻ՝ . . . ԱՆԱՏԻՈ . . ՈՐ ԸՆ՝ԹԱՑԱԻ Ի ՄԲ . . . ԱՂԱԻ՝ԹՍ՝ . . |ԵԻ ՄՈՒՍԵՑԱ . . . Դ՝ԻՁԻ . . . |

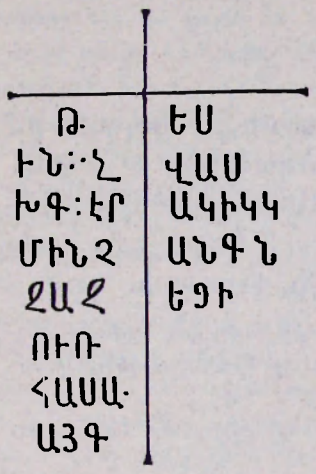
Ծաւոթ. XIII դար։

396. ԳԱՎԹԻ հյուսիսային պատի արևելյան խորշի կողին ագուցված մեծ և պարզ խաչքարի վրա. 7 տող.

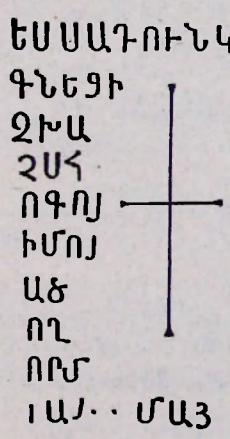
Թլվինյ :ՈՒԽԵ: (1196)|. ԵՍ ԽՈՑԱԴԵՂ| ԿԱՆԳՆԵՑԻ| Ջ ԽԱՋՍ ՑԻՇ|ԷՔ Ի ՔՍ. ՋԳՐԻԳՈՐԷՍ|,| ՍԱՐԳԻՍ:

397. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որն ագուցված է գավթի արևմտյան պատին, մուտքից վեր, պատուհանին որպես կողաքար.

Թիլիյն| :ՋԽԳ: (1294) ԷՐ| ՄԻՆՋ| ՋԱՋ|ՈՒՌ| ՀԱ-ՍԱՐՆ|ԱՑ Գ . . ԵՍ ՎԱՍ|ԱԿԻԿ Կ|ԱՆԳՆ|ԵՑԻ:

398. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որ ընկած է վանքի բակում, 10 տող.

ԵՍ ՍԱԴՈԻՆ ԿԱՐՆ|ԳՆԵՑԻ| ՋԽԱ|ՋՍ Հ|ՈԳՈՑ| ԻՄՈՑ.| ԱԾ.| ՈՂ|ՈՐՄՐԻ ՀԱՄԱՐՄԱՑ:

Ծաճոր. XIII *դար:*

399. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ և տափակ, սպիտակավուն քարից. գտնվում է գավթի մեջ, եկեղեցու մուտքի առաջ. երեսին՝ գծերի մեջ 9 տող.

ԱՅՍ
ԷՀԱՆԳԻՍ
ՏԲԱՐԷՊԱ
ՇՏՊԱՏՐ
ՈՆԻՆՍԱԿՈՒԻ
ԶՈՐՄԱՅԷ
ՔՍՍՄԱՅԶ
ԱՐՔԱՈՒԹ
ԵՐԿՆԻՑԱՄԷՆ

ԱՑՍ| Է ՀԱՆԳԻՍ|Տ ԲԱՐԷՊԱ|ՇՏ ՊԱՏՐ|ՈՆԻՆ ՍԱԿՈՒԻ|, ԶՈՐ ՏԱՑՁ| ՔՍ. ՍՄԱՑ Զ|ԱՐՔԱՈՒԹ.| ԵՐԿՆԻՑ. ԱՄԷՆ:

Տաճոր. Վանքը շինողի գերեզմանաքարն է. այն շինվել է 1224 թ., հետևաբար նա դրանից հետո պիտի մահացած լինի՝ XIII դարի կեսերին։

400. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին, 15 տող.

:ՈՀԸ: (1229) թվ. ես Տիրածայրս Ապարանից բարեպատ արհային Զալալին իմ ընտիր գնեցի զԳոխին երկիրն և ետու ի սուրբ ուխտս Բերդաձորա. և սպասաւորք սորա ետուն ի տարին :Գ: աւր պատարագք, ուխտաց Աստուածածնին՝ մինչև ի Գալուստ Տեառն անխափան կատարել վասն փրկութեան հոգոյ իմոյ. արդ որ զժամ խափանէ իմ յանցանացն տէր է առաջի Քրիստոսի.

Տաճոր. Այս արձանագրությունը տեղում չենք տեսել. մեր ձեռքի տակ կա նշված պատի ամբողջ երեսը պատկերող նկար, որի վրա այդ ևս չկա, թվում է, որ հրատարակիչը սխալվում է։

Հրատ. Խ[աչիկ] վ[արդապետ], «Արարատ», 1896, էջ 31։

28. ԽԱԴԱՐԻ ԿԱՄ ԽԱԴԱՑԻ ՎԱՆՔ

Այս նշանավոր վանքը գտնվում է Վաղուհաս գյուղից արևմուտք, մոտ 8 կմ հեռու, ձորերով շրջապատված մի դժվարամատչելի լեռնահարթակի վրա, որի ստորոտով հոսում է Թարթառ գետը։ Վանքի շրջապատը ծածկված է խիտ անտառով։

Վանքի անունը արձանագրությունների մեջ և հին աղբյուրներում հիշատակվում է երկու ձևով, բայց գրվել է նաև Խաթրա վանք և Խթրա վանք, որը ժողովրդական արտասանության հետևանք է։

Այս անունը ծագել է, հավանաբար, Թաղէոս առաքյալի Խաչ կամ Խաթ աշակերտի անունից, որին նվիրված է վանքը։

Վանքի կանգուն և կիստվեր շենքերը ներկայումս հետևյալներն են.

Ա. Եկեղեցի—չորս սյուների վրա հաստատված կենտրոնագմբեթ մեծ դահլիճ է. արևելքում ունի ավանդատներ. համաձայն № 1 արձանագրության, շինված է 1204 թ., Վախթանգյան տոհմի անդամների կողմից. անմիջական շինողն ու առաջին վանահայրը տէր Յոհաննէան է։ Այժմ կանգուն է, փլված քներ ունի միայն գմբեթը։

Բ. Մատուռ—փոքր բեմ ունեցող շենք է, կից է եկեղեցուն նրա հյուսիս-արևմուտքից. մուտքը եկեղեցու ներսից է, համաձայն № 20 արձանագրության, շինել է սպասալարների քույր Դոփը՝ 1226 թ., կանգուն է։

Դ. Զանգակատուն—շինված է վանքի հյուսիսային պարսպից բակ տանող դարբասի գլխին. պատերին եղած արձանագրությունները ժամանակակից են եկեղեցու շինությանը՝ XIII դարի առաջին կես. կանգուն է։

Դ. Տապանատուն—գտնվում է բակի հյուսիսարևմտյան անկյունում. եղել է ըստ երևույթին, երկու մասից բաղկացած։ Թաղածածկ, փոքր շենք է, այժմ գրեթե ավերված։ Վանական այս բոլոր շենքերը կառուցված են կոփածո քարերով, իսկ արձանագրությունների համար օգտագործվել են սրբատաշ կամ բնականից հարթ սալաքարեր, որոնք ագուցվել են պատերի մեջ։

Արձանագրություններից և այլ աղբյուրներից հայտնի է դառնում, որ այս վանքը եղել է Վախթանգյան առհմի հոգևոր կենտրոններից մեկը և տապանատուն։ Վանքի շինարարական արձանագրության մեջ արդեն հիմնադիր Հովհաննեսը հայտնում է. «...շինեցի զեկեղեցիս և ժողովեցի զխաչ և զգիրք, որ ի սմա», այսինքն հիմք է դրել գրատան։ Հովհաննեսի այդ հայտարարությունը ապացուցում է միաժամանակ, որ իր հիմնարկած շենքերից առաջ էլ գոյություն են ունեցել վանական շենքեր։

Մեր ժողովածուում ամփոփված արձանագրություններից 7-ը այժմ տեղում չկան. դրանց մի մասը եղել է վանքից հեռու խաչքարերի վրա, որոնք այժմ գոյություն չունեն, մի մասըն էլ բեկորների վրա, որոնք կորել են։ Բայց № 431, 432 արձանագրությունները, անշուշտ, կարևոր են, որ գրվել են շենքերի պատերին։ № 430-ը հրատարակել է միայն Զալալյանը, նշելով տեղը. «ի վերայ սեաղն», իսկ № 431 համար միայն Բարխուդարյանցն ունի տեղագրության նշում. «վանքիս ներսում բեմի երեսին»։ Ինչպես վերևում թվեցինք, վանքը ներկայումս ունի միայն մի եկեղեցի, ուր այլևայլ արձանագրություններ, բայց ոչ № 431-ը։ Այդ եկեղեցու բեմի ճակատին № 417 արձանագրությունն է՝ 1691 թվականով և ոչ մի առնչություն չունի Ասփա իշխանուհու արձանագրության հետ։ Այս բոլորից հետևում է, որ Մաղարի վանքում եղել են նաև այլ շենքեր, որոնք այժմ հիմնովին ավերված են։ Դրա լավագույն ապացույցները կրկին արձանագրություններն են. այսպես, № 420 արձանագրության մեջ Դուքը հայտնում է որ «շինեցի զգաւիթս եկեղեցոյս և զմատուռս»։ Մատուռը, ինչպես տեսանք, գոյություն ունի, իսկ գավիթը՝ ոչ։ № 431-ի մեջ Ասփան հայտնում է. «կանգնեցի բեմբ սեղաճ ի զեմմանն Քրիստոսի», որը ենթադրում է եկեղեցի կամ համենայն դեպս բեմ ունեցող մի շենք պատարագի համար, բայց տեսանք, որ գոյություն ունեցող եկեղեցու բեմի ճակատին գրված է 1691 թ. արձանագրություն, որը, բնականաբար, ոչ մի առնչություն չունի Ասփայի և՛ ժամանակի և՛ անվան հետ։ Այսպիսով, համարում ենք, որ այժմ գոյություն չունեցող արձանագրություններն, իրոք, Մաղարի վանքին են վերաբերում և գրված են եղել այժմ իսպառ ավերված շենքերի վրա։ Հատկապես Ասփայի արձանագրությանը կասկածելու ոչ մի հիմք չկա, քանի որ նա հովանավորել է այս վանքը, նրան է նվիրել իր գնած հիանալի ձեռագիր Ավետարանը, Դուքյան տոհմին վերաբերող ընդարձակ հիշատակարաններով և ի վերջո թաղվել է այնտեղ՝ 1311 թ.[1]։

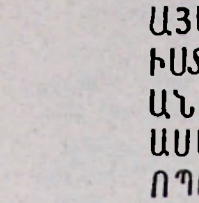
Մաղարի վանքից մեր ժողովածուն պարունակում է 34 արձանագրություն, որից 17-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

401. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևելյան պատին արտաքուստ, նրա կենտրոնական վերին մասում, 6 տող.

Ի ՆՇԳ: (1204) ԹՈՒԻՍ. ԵՍ ՏՐ. ՅՈՎԱՆԷՍ ՇԻՆԵՑԻ ՁԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵՒ ԺՈՂՈՎԵՑԻ ՁԽԱՉ ԵՒ ՁԳԻՐՔ ՈՐ Ի ՍՄԱ ԵՒ ԱՐԿԻ ՁՁՈԹԱՑՆ ԱՑԳԻՆ ԵՒ ՁՄԱՏԱՂԻՍՆ ԲԱՁՈՒՄ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՏՈՒ ՁՎԱՆՔՍ ԻՒՐ ԱՄԷՆ ՍԱՀՄԱՆԱԻ ԻՄ ԱԻԱԳ ԱՂԲԱՒՐՆ ՀԱՍԱՆԱ ԵՒ ԻՒՐ ՈՐԴԵՑՆ ՀԱՔԵՐՔՈ ՏԵԱՌՆՆ ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆ: ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ՝ ԽԱՓԱՆԵՑԻ Ի ԿԵՆԱՑՆ Ա՛Ց.:

[1] Ձեռագիր այս հիշատակարանը տե՛ս Բարխուդարյանց, Արցախ, 289—90։

408. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, աափակ, գտնվում է եկեղեցու հատակի հյուսիսարևմըտյան մասում, դեպի մատուռը տանող մուտքի դիմաց. երեսին 5 տող.

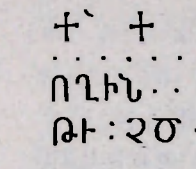

ԱՅՍԷՀԱՆ· ԻՍՏՏԷՐՎՐԴ ԱՆԻՍԻԱՄՄ ԱՍԱԵՊԻՍԿ ՈՊՈՍԻ:Թ:ՀԸ:

ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՏԷՐ ՎՐԴԱՆԻՍԻ, ԱՄԱՐԱՍԱ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ. ԹՎԻՆ ՝ՋԸ: (1259):

Ծանոթ. Կոտրված է երեք մասի, բայց նախնական տեղումն է։

409. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսարևելյան սյան վրա, երեսով արևմուտք, խաչերի տակ, եղծված 3 տող.

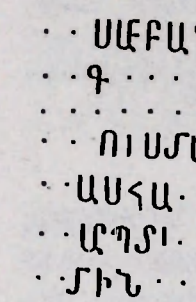

Ի՝ Ի Ի
. . . . . .
ՈՂԻՆ . . . ՄԴ
ԹԻ:ՀՃ . . .

. . . . ՐՃՆՊՈՂԻՆ . . . ՈՐԴՐՈՑՆ. ԹՎԻՆ ՝ՋՅ: (1301):

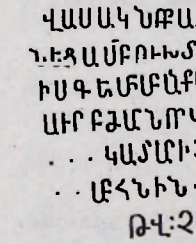
410. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի հյուսիսային կողաքարին, կիսեղծ։

Ծանոթ. Կապակցված միտք չի ստացվում։

· · ՍԱԲԱՈՒՐՒ
· · Գ . . . . . .
. . . . . .
· · ՈՒՍՄԱ . .
· · ԱՍՀԱ . . Ս .
· · ԱՊՅՒ . . . .
· · Մ ԻՆ . . . . .

411. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի հյուսիսային կողաքարին, նախորդից ներքև, 7 տող.

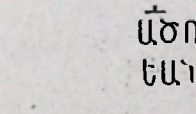

ՎԱՍԱԿՆՔԱՅ· ՆԷՅԱՄԲՈՒԽՄ ԻՍԳԵՄԲԱՓՍ ԱԻՐԲՃԱՆՄԿԻՒ . . . ԿԱՅԱՊԻՀԻ . . ԱՀՆԻՆ· · · ԹՎ:ՀԿ:

ՎԱՍԱԿՆՈՐ ՔԱՑՀԱՆԱ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՕՐ. ՈԻԽՏԻՍ Դ ԵԻ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ԱԻՐ ՝Բ: ԺԱՄ ՆՈՐ ԿԻԻՐԱ-ԿԷԻՆ ՏՎԻՆ. ԿԱՏԱՐԻՁՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ: ԹՎԻՆ ՝ՋԿ: (1311):

Ծանոթ. Երրորդ տողում, վանահոր անվան տեղում կա միայն Գ տառը. սա անսովոր երևույթ է. ըստ երևույթին նախորդ ՈՒԽՏԻՍ բառի վերջին Ս տառը շփոթել է գրչին՝ մեկ Ս ևս գրելու. այդ դեպքում ՍԳ կվերծանվեր՝ Սարգիս. եթե այդպես չի, ապա Գ-ով սկսվող Գրիգոր, Գևորգ և այլն, մի անուն պետք է լինի, որ այլ աղբյուրներից էլ հայտնի չէ։

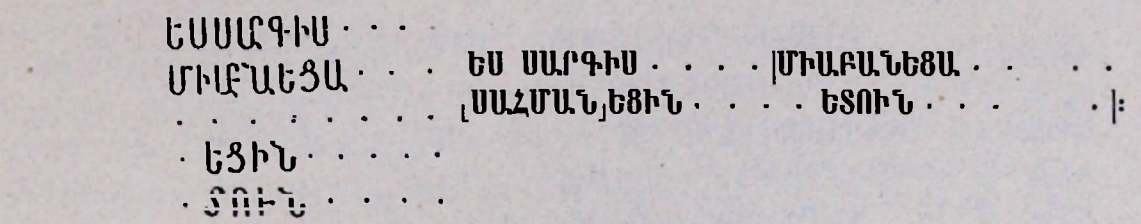
412. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատին, արտաքուստ, մի նեղ քարի վրա, 2 տող.

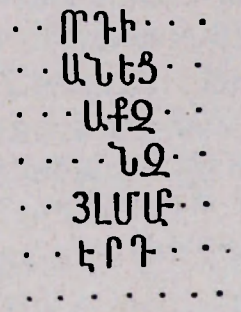
ԱԾՈՂՐՄԻՌՈՃԿԱՅԻՐՄԴ ԵԱՒՅՆՅԱՄՈԵՐԵՄ

ԱՐ. ՈՂՈՐՄԻ ՌՈՃԿԱՑ, ԻԻՐ ԱՐԴԵԱՆՑՆ ԺԱՄՈ ԵՐԵՏ:

413. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատին, արտաքուստ, կիսաեղծ, 5 տող.

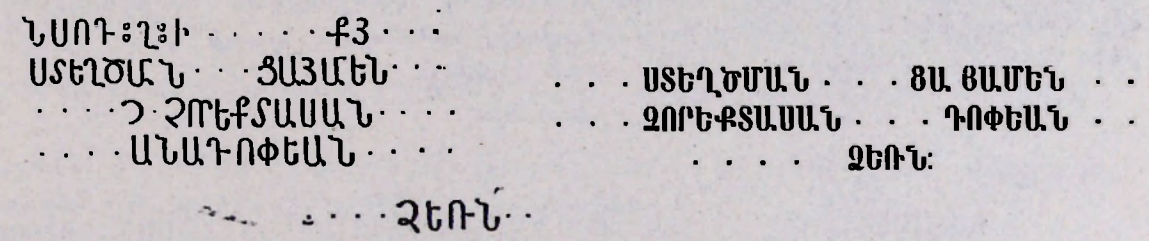

414. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի առաջ ընկած ձևավոր քարի վրա, մը-նացորդ 7 տող.

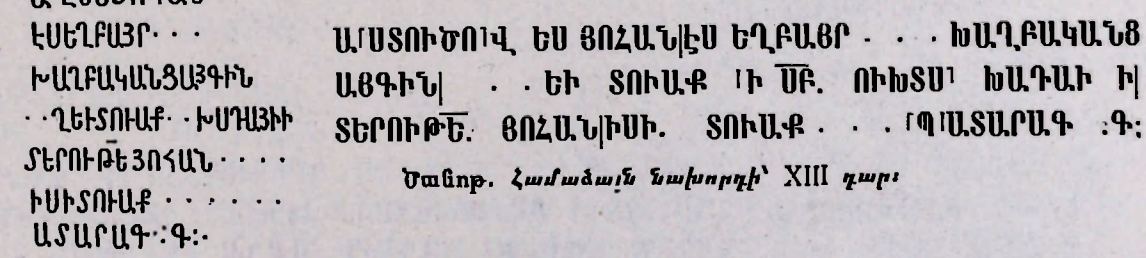

Ծանոթ. Կապակցված միտք չի ստացվում։ Հավանաբար մուտքի կողաքար է։

415. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային պատի արևմտյան մասում ապուցված երեք բեկորների վրա.

416. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատի արևմտյան մասում, դեպի կից շենքը տանող մուտքից վեր, ներքուստ, 7 տող.

Ծանոթ. Համաձայն նախորդի՝ XIII դար։

417. Եկեղեցոի բեմի բարձրությունը կազմող ճակատին, 7 տող.

ՌԸ ՇՅ Ի·
ՇՆՈՐՀԻՒ ԱՄԵՆԱՂՈՐԻՆԱՅ·ՄԵՓՆԻՍՏՅԱԼԾՈՅՓՓԻ
ՈՀՆՍԲՐՍՂԱՌՆՍՂՋՐՎԴՊՓՍՐՈՅՍԵՒ
ԳՈԼՈՎՄԵԾԱՓՒՒԾԽՆԻՆՀԱՍԱՆԱԾՆՅՓՋՍԲՅՍ
ՃՐՍԱԾԾՆԻԵՍԲԱՒՓՓԼՅՆԱՋԿՂՄՆԲԻԽՐՆՍ·ՓՄԵԾ
ԿՄՐՕՓՆՄՒՀԻԱՏԵՆՀԻՆԿՄԸՆԿՅԼԲՋՄԵՐԿՄԲՓ
:ԱԾԽՏՆՕՓԻԴՒՆՆՃՄՆԱԿԻԱՂՕՌՍՅԾԵԱՂՋՄԲ

Թվ|ին՝ :Ռձհ: (1691).| Շնորհիւ ամենաձորին Ա֊ծ. մեծ Նուիրատուեալ ծա Ռաւձ Քի.| Ոհաննէս, Բարսեղ, Աթանաս, Ղազար վարդապետ֊ք, որոց սեր Գոլով մեծաձաւր Իշխանին Հասանա, շինեցաւ ձյբ. տա|ճարս աձատնի եի սբ. Առաքելոցն, աձակողմեան :Բ: Խորանս՝ :Գ: մեծ| կամարօք֊ն՝ մին֊ձ ի աստեան հին կամարն ընկեցեալ, բաձումբ երկամբ֊ք| եւ աշխատանօք֊ք, ի դարն ժամանակի: Աղօթս ցիշեա ղազար Քրիստոս֊ի ձ֊ի:

Ծանոթ. Նկատի ունենալով բազմաթիվ սղումները, դրանք լրացնելիս չենք առել պալատական նշանների մեջ։

Որոց սեր Գոլով կապակցությունը, հավանաբար, պիտի հասկանալ՝ սերունդ լինելով վերջին Ղազար քահանան արձանագրության փորագրիչն է։

Հրատարակիչը բաց է թողել թվականը և իրեն անհասկանալի նախադասություններըւ

Հրատ. Ջալալեանց, II, 231։

418. Խաչքարեր, երկու հատ, գեղաքանդակ, կանգնեցված են եկեղեցուն կից հյուսիսարևմտյան անկյունում, մատուռի արևմտյան պատի վրա, կոուրին, ստորին մասերում արձանագրված և ավելի հին, քան մատուռի շինությունը։

Թ | Ոկ
Ը

ԵՍՅԱՍԱՆՈՐԴԻԳՐ
ԻԳՈՐՈՒԿԱՆԳՆԵՑԻՋԽ
ՆՍԵՂԲԱՐՐԻՄՈՂԱՄՍԱԴԻՆ
ԻՆՏՎԻՏԻՐՅՈՐԴՈՒՏՈՒՆՆՁՈՈՂ
ԱԿԵՐՏՆԻԽԱԴԱՐԻՎԱՆՍ

Թ֊վ|ին՝ :ՈԿԸ:((1219)| Ես Հասան, որդի Գր|իգորոց կանգնեցի զխ|ա֊զս եղբաւր իմոց շամսադին֊|ին. տվի տիրոց որդոց տունն զթող֊|ակեր֊տն՝ ի խադ ար֊ի վանս:

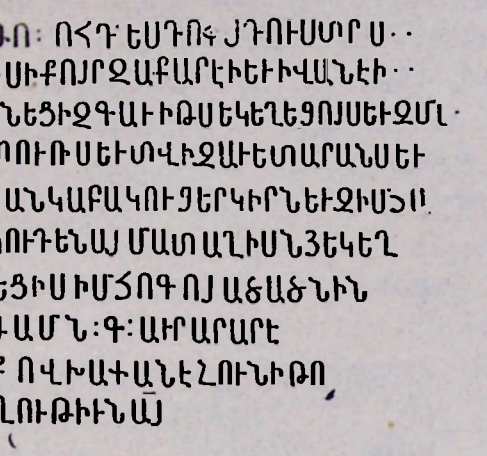
419. Բ. կից նախորդին՝ հյուսիսից.

Թ | Կ
Ո | Թ

ԵՍԳՐԳՈՐՈՐԴԻՎԱՐՅԱՄԱ
ՏՎԻՋԱՐԵԻՏ ԱՏԱՆՅԵՐԿ
ԻՐՆԳՈՐԱՏԱԻԻՆԱՅՓԻՆՏ
ՎԻԽԱԴԱՐԻՎԱՆՍՏԱՐՈՒ
ՄՆ:Ե:ԱԻՐՁԱՄԻՄՅՈԳՈՅ
ՍԱՐԱՐԱՅՔՍԲԳՈՐԳԻՆ

Թ֊վ|ին՝ :ՈԿԹ: (1220). Ես Գրիգոր, որդի վար֊Համա| տվի զարեիՀատանց երկ|իրն Գորատափին աւգին, տ|վի ի՝ խադարի վանս, տարոի|մն :ե: աիր ժամ իմ Հոգոց|ս արարաւք֊ս սբ. Գորգին:

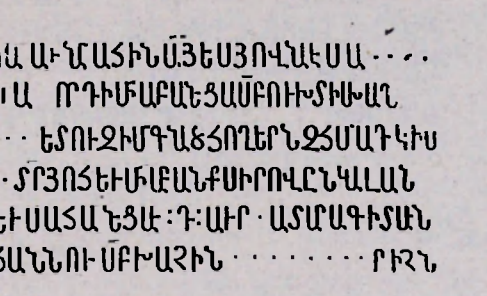
420. ՄԱՏՈՒՌԻ հյուսիսային պատին, արտաքուստ, 10 տող.

ԹՈՂԻՒՆՅ: ՈՀԴ: (1226). ԵՍ ԴՈՓՍ, ԴՈՒՍՏՐ ՍՐԱՐ|ԳՍԻ, ՔՈՑՐ ՉԱՔԱՐԷԻ ԵՒ ԻՎ.ԱՆԷԻ ՐՇ|ԻՆԵՑԻ ՉԳԱՒԻԹՍ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ ԵՒ ՉՄԱ|ՏՈՒՌՍ ԵՒ ՏՎԻ ՉԱՒԵՏԱՐԱՆՆ ԵԻ| ՑԱՆԿԱԲԱ. ԿՈՒՑ ԵՐԿԻՐՆ ԵՒ ՉԻՄ ՀԱ|ԿՈՒԴԵՆԱՑ ՄԱ-ՏԱՂԻՍՆ՝ ՑԵԿԵ|ՂԵՑԻՍ՝ ԻՄ ՀՈԳՈՑ. ԱՇԱՇՆԻՆ|ԹԱՄՆ :Գ: ԱԻՐ ԱՐԱՐԵ|Ք. ՈՎ. ԽԱՓԱՆԵ ՉՈԻՆԻ ԹՈ|ՂՈՒԹԻՒՆ ՍՑ.

Հրատ. Ջալալեանց, I, 207։ Շահխաթունեանց, II, 363—364։

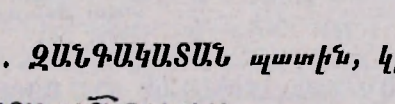
421. ՄԱՏՈՒՌԻ հյուսիսային պատին, արտաքուստ, նախորդից վերև, 6 տող.

ԿԱՄԱՒ ԱՆՄԱՀԻՆ ՍՑ. ԵՍ ՑՈՎԱՆԷՍ . . . . . ՈՐԴԻ. ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՍԲ. ՈԻԽՏԻՍ| ԽԱԴԱ|ՐԱ ԵԻ ԵՏՈՒ ՉԻՄ ԳՆԱՑ ՀՈՂԵՐՆ ՉՀՄԱԴԿԻՍ|ԵԻ ՏՐ. ՑՈՀԱՆԷՍ, ԵՒ ՄԻԱ-ԲԱՆՔ ՍԻՐՈՎ ԸՆԿԱԼԱՆ| ԵՒ ՍԱՀՄԱՆԵ-ՑԱՒ :Դ: ԱԻՐ ՐՊԱՏԱՐԱԳ Ի ՏԱԻՆ|Ի ՑՈ-ՀԱՆՆՈՒ ՍԲ. ԽԱՉԻՆ. ՐԿԱՏԱՐԻՉՆ . . .

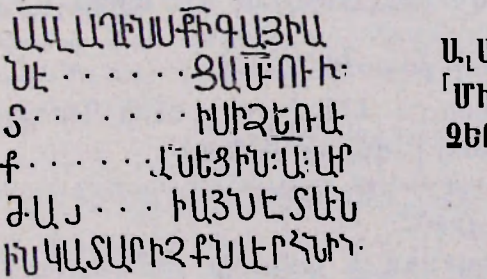
Ծանոթ. Ժամանակը որոշվում է տեր Ցոհաննէսի հիշատակումով՝ XIII դարի առաջին կես։

422. ՄԱՏՈՒՌԻ հյուսիսային պատին, արտաքուստ, կողքանց ապուցված գեղաքանդակ խաչքարի ստորին մասում, 2 տող.

ՉՎԱՍԱԿ ՅԱՂԱԹԱՅԻՆԵ··Գ ՉՎԱՍԱԿ ՑԱՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵ|ՑԷ|Ք|ԹԻԻ :ՈԾԳ: (1204):

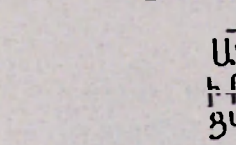
423. ՉԱՆԳԱԿԱՏԱՆ պատին, կլսեզծ, 6 տող.

Ա.ՊԱՏՈՒԾՈՅՎ. ԱՂԱԽՅԻՆՍ ՔԻ. ԳԱՑԻԱ|ՆԷ ՐՄԻԱԲԱՆԵ|ՑԱ ՍԲ. ՈԻԽ|ՏԻՍ|, ՏՐ ՑՈՀԱՆՅԻՍԻ ՉԵՌԱՒ|Ք ՐՍԱՀՄԱ|ՆԵՑԻՆ :Ա: ԱԻՐ| ԹԱՒՄ ՍԲ. ԳԱՑ|ԻԱՑՆԷ|Ի ՏԱԻՆ|ԻՆ. ԿԱՏԱՐԻՉՔՆ ԱԻՐՀՆԻՆ:

Ծանոթ. Տէր-Ցոհաննէսի հիշատակումով որոշվում է ժամանակը՝ XII դարի առաջին կես։
Լուսանկ. 90.

424. ՋԱՆԳԱԿԱՏԱՆ արևելյան պատին, 7 տող.

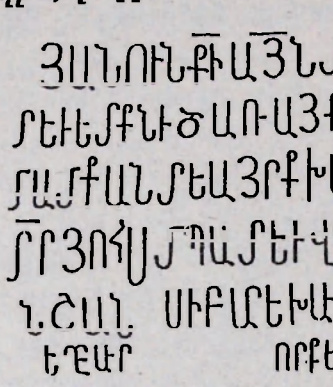
Ա|ՍՏՈՒԾՈ|Վ. ԵՍ ՇԵՐԲԱՐ|ԻՔ ՋԻՄ՝ ՎԱՋԱՆ|Ց ԿԵՍՆ ՌԱՋՄԱ|ՇԱՀԻ ՈՐԴՍ ԾԱԽ[Ի]ԵՑԻ ։ԻԵ։ (25) ԴԵԿԱՆ|. ՏՐ. ՌՈՐԻՆ ՎԿԱ. ։Ա։ ԱԻՐ ՊԱՏԱՐԱԳ։

Ծանոթ. *Տեր Ռուբենը հիշատակված է 1267 թվակա-նին (տե՛ս արձ. № 430)։*

Հրատ. Ջալալեանց, II, 231 (Ռաղմաշահ անունն աղավաղված)։

Լուսանկ. 91.

425. ՏԱՊԱՆԱՏԱՆ ավերակների մեջ ընկած երեսապատման մեծ քարի վրա, թեքի, 6 տող.

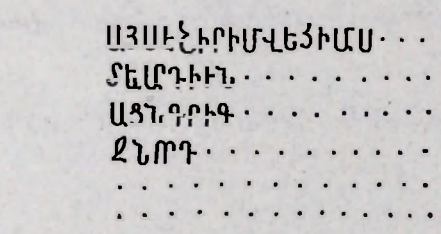

ՑԱՆՈՒՆ ՔԻ Ա|ՍՏՈՒԾՈ|ՑՆ ՄԵՐՈ ՈՐ . . . |ՄԵՒԵՏՔՆԻ ԾԱՌԱՑՔ ՊԱՐՈՆ ՀԱՐՍԱՆ[1] . . |ՄԱՄՔԱՆ ՏԵԱՑՐՔ ԽԱՉԵՆՈ ԵՒ Ս . . |ՏՐ ՑՈՀ|ԱՆԷՍ|, ՍՄՊԱՏ ԵՒ ՎԱՐՀԱՄ ԿԱ[Ր]ՆԳՆԵՑԱՔ ՍԲ[Յ].|ՆՇԱՆՆ Ի ԲԱ-ՐԵԽԱԻՍՈՒԹԻՆ ՄԱՒՐ[Ի] . . . | ԵԼ|ԲԱՒ՝ . . . ՈՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳԷՔ ՑՐԱԳ|ԱՒԹ|Ս ՑԻՇԷՔ[1]։

Ծանոթ. *Արմնափակ խաչքարի պատի քար է՝ XIII դար։*

Լուսանկ. 92.

426. ՏԱՊԱՆԱՏԱՆ արևմտյան պատին, պատրհանի ներսի երեսին, այժմ խիստ եղծված 6 տող.

ԱՑՍ Է ՇԻՐԻՄ ՎԵՀԻՄԱՍ|Տ ԵՒ ԱՐԴԻՒՆԱԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ|ԱՆՑ ԳՐԻԳՈՐԻ, ՏԷՐ ԵՂԻԱՑԻ Ա.ՌԱ-ՋՆՈՐԴ ՍՈՒՐԲ ՈՒԽՏԻՍ. ՈՎ ՄՏԱՆԷՔ ԸՆԴ ԽՈՐԱՆՆ ՑԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ։

Ծանոթ. *Լրացնում ենք մանրատառ՝ Ջալալյանից։*

Հրատ. Ջալալեանց, I, 207։

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՅԺՄ ՉԿԱՆ ԿԱՄ ՎՐԻՊԵԼ ԵՆ ՄԵՐ ԱՋԿԻՑ

427. ԵԿԵՂԵՑՈՒ ներսում, ձախակողմյան խորանի վրա՝

Սուրբ Պողոպոս զմեծ տէր Յոհաննէս ծիսուող եկեղեցւոյս, որդի Դաւփին, եղբայր մեծ իշխանին Հասանայ յաղաւթս յիշեցէք։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 206։ Բարխուդարեանց, 195 (փոքր տարբերություններով)։ Շահխաթունեանց, 362։

428. ԵԿԵՂԵՑՈՒ աջակողմյան խորանի վրա՝

Միջնախաթունցն, դուստր մեծ իշխանին Ջալալին և ամուսին Տարսայիճին յիշեցէք ի Քրիստոս։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 206։ Բարխուդարեանց, 195։ Շահխաթունեանց, II, 363։

429. ՋԱՐԴՎԱԾ մի քարի վրա՝ . . . . . .

Կամաւն Աստուծոյ ես Հասան և ւմայր իմ Շուշիկ շինեցաք զսուրբ կամար. Պետրոս հաւր իմոյ . . . թվ. :ՈԿԴ: (1215):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 194։

430. ԵԿԵՂԵՑՈՒ սյան վրա.

Կամօֆն Աստուծոյ և հրամանաւ տեառն Յօհաննէսի, Աստուծով ես Շահանս միաբանեցայ սուրբ ուխտիս Խալի, տվի զծառատակաց այգեստեղն և այլ ընծայ ի սույն միաբանաց, ողորմութեամբ առաջնորդ տէր Ռուբենի. և ամենայն միաբանիս տուին :Գ: պատարագ, ի տօնի վերափոխման և Աղուհացից. պարտական է առաջի Աստուծոյ. թիւ :ՁԺԴ: (1265):

Ծանոթ. Տեղադրության խնդրում Զալալյանցը, ըստ երևույթին, սխալվում է (ինչպես շատ այլ դեպքերում ևս), որովհետև մենք սյունների արձանագրությունները լրիվ վերցրել ենք, իսկ սա չկար։ Ինագրում եղած անհարթությունները ևս հրատարակչին են վերագրվում։

Հրատ. Զալալեանց, II, 231։

431. ԵԿԵՂԵՑՈՒ բեմի ճակատին՝

Շնորհիւն Քրիստոսի ես Ասփե դուստր արքայատուհ իշխանին Տարսայիճին, թագազարմ մօրն իմոյ Միհնախաթունին նպաստ եղեալ Քրիստոսապսակ զլխոյ իմոյ մեծափառ իշխանին Գրիգորի ի շինութիւն լուսաւուէր սբ. եկեղեցւոյս՝ կամեցաւ ի ձեռն հանգուցեալ մեծի տ֊ն. Յօհաննիսի, զիմ յարդար ընչից կանգնեցի բեմբ սեղան ի պատուական Քրիստոսի, զի ամենայն կիրակէ և տաբաք տօն ծննդեան և տեառնընդառաջին, զաւկին, վարդավառին և աճածնին և սբ. խաչին ինձ կատարի պատարագ զամէն եկեղեցիս. որ և տվի զմեր խաս հողն, բլրի հանդի զնեենեկպան, :Ա: բանի ջուր: Թէ ոք ի մերոց կամ յօտարաց զայս՝ այս եկեղեցւոյս հանէ, կամ զպատարագն խափանէ՝ ի փառաց որդւոյն Ա֊յ. որոշեալ եղիցի:

Ծանոթ. Առնում ենք Եսալի կաթողիկոսի ձեռագրի արտագրությունից։

Տեղադրությունը նշել է միայն Բարխուդարյանցը, բայց սխալ, որովհետև բեմի ճակատի ամբողջ տարածությունը զբաղեցրել է № 17 արձանագրությունը։ Նույնպիսի սխալ մունք է №27 և 28-ի տեղադրությունը։ Փաստորեն այս երեքն էլ հրատարակիչներն արտագրել են իրարից, որոնց բուն աղբյուրը Եսալի կաթողիկոսի ձեռագիրն է, իսկ այնտեղ ոչ մի ստույգ տեղադրություն չի նշված, այլ միայն՝ «խաթրալ վանուց արձանն է»։ Տեղում կատարած մեր ստուգումից հետո մնում է եզրակացնել, որ այս երեք արձանագրությունները գտնվել են մի այլ եկեղեցու պատերին, որն այժմ չկա։ Ներկայիս կանգուն բոլոր շենքերի շինարարական արձանագրությունները և շինել տվողները հայտնի են։ Դրանք Ասփալի և նրա ամուսնու հետ կապ չունեն։ Անորոշ է մնում № 30-ի տեղադրությունը, որը միայն Զալալյանցն ունի։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 362։ Զալալեանց, I, 205—206։ Բարխուդարեանց, 194—195։

432. ՋՈՒՄԻ ՏԱԿի խաչքարի վրա, վանքից ներքև, Թարթառ գետի ափին, հին կամուրջի մոտ.

Ծառժամ էր թուականիս :ՈՄ: (1201) բարէպաշտ պատրոնիկն Վասակ, թոռն Կիւրիկայ թագաւորին, որդի Հասանայ, որդւոյ Սակառայ տ֊ն Հաթերդոյ, Հան-

դաբերթու, Հուխախաղացին, եղբայր Վախտանկայ ճորին աթոռակալի Տեր զխաչս ն. ոչ կարաց կանգնել վասն անպարապութեան. ճանգի երթեալ եղև ի Գոլաշեան և առ գնա յանօրինաց օգնութեամբն Այ. և բնակեցոյց անդ զորդին իւր և իճին ճահատակեցաւ ի վերայ Երիսոնէից, և իջեալ լոյս ի վերայ ի տեսութիւն բազմաց. և յետոյ ։ՈՒ։ (1201) թվին կանգնեցին որդիք ճորա Խոյդան և Խօջաղն յիշատակ հոգւոյ ճորա և յերկարութիւն կենաց իւրեանց. որ յերկրպագէք յաղօթս յիշեցէք։

Ծանոթ. Առնում ենք Եսալի կաթողիկոսի ձեռագրի արտագրութիւնից։

Հուշարձանի գտնված վայրն իսկ այժմ անհայտ է։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 363—364։ Ջալալեանց, I, 206—207։ Բարխուդարեանց, 196։

433. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը կանգնած է եղել վանքից ներքև՝ Թարթառ գետի կամուրջի մոտ.

Կատա ճ այ. ես Աստիայ դուստր մեծ իշխանին Տարսայիճին և Միճախաթունին և առաւսին հսկայազօր իշխանին Գրիգորի, որդւոյն մեծ իշխանին Հասանայ աջի, ցճ Աղուանից. կապեցի զխաչս, շինեցի զկամուրջս՝ յիշատակ հոգւոց մերոց անցելոց, ճերկայի և ապագայի։

Ծանոթ. Առնում ենք Եսալի կաթողիկոսի ձեռագրի արտագրութիւնից։

Նշված տեղում, այն է վանքի և Վազուհաս գյուղի արանքում, Թարթառի վրա մնում են այդ հին կամուրջի խեյերը, իսկ ձախ ափին՝ ժայռերի վրա՝ կրաշաղախի հետքերը, ուր պետք է կանգնած լիներ խաչքարը։ Հին կամուրջի մոտ շինված է նորը, որը և բանուկ խճուղու անցումն է։ Այդ հին ու նոր կամուրջների դիմաց, գետի աջ ափին մնում են կարավանատան ավերակները։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 363։ Ջալալեանց, I, 206։ Բարխուդարեանց, 196։

29. ՀԱՓԵՐՔ ԳՅՈՒՂ ԵՎ ԱԿԱՆԱ ԲԵՐԴ

Հաթերք գավառը և գյուղը արձանագրությունների մեջ հիշատակված են բազմիցս։ Այստեղ է հանգրվանել հալածական Մխիթար Գոշը՝ «Ճաշխարհն Աղուանից առ Վախտանկ, իշխանն Հաթերքոյ»[1], ապա և նույն Վախտանգի օժանդակությամբ շինել է Գետիկ վանքը[2]։

Հաթերք գյուղում այժմ հուշարձաններ չեն պահպանվել, այդպիսիները չեն եղել նաև հնում ալցելողների ժամանակ։ Գյուղի արևելյան եզրին գտնվող «Մուղդուսին գերեզմանոց» կոչված գերեզմանատունը այժմ ոչինչ չի պահպանվել, բայց Բարխուդարյանցի ժամանակ եղել են համեմատաբար հին խաչքարեր և տապանաքարեր, ամենահինը՝ ։ՌԿ։ թվականից, որոնք և վերցնում ենք։ Գյուղամիջի եկեղեցին ևս կիսավեր վիճակում է։

Հաթերք գյուղը գտնվել է Վախթանգյանների կալվածքի ամենահարթ և բերրի մասում, որտեղ կան բազմաթիվ գյուղատեղերի ավերակներ՝ կիսականգուն եկեղեցիներով, և գերեզմանատներ։ Բոլորն էլ այժմ ծածկված են խիտ անտառով և թփուտներով։ Առավել նշանավոր է Ականա բերդը, որ գտնվում է գյուղից հյուսիս-արևելք, Բալի կոչվող լեռան ստորոտում, Ականա գետակի ձախ ափին, երկու ձորերով եզերվող թերակղզու վրա։ Բռնում է ընդարձակ տարածություն՝ շրջապատված հաստահեղուկ պարիսպներով, որոնց երեսպատման քարերը մեծ մասամբ հափշտակվել են։ Ներսում՝ հյուսիսարևելյան մասում պահպանվել են կանգուն և կիսավեր բնակելի տներ, մի քանիսը ընդարձակ դահլիճներ են, թաղածածկ, թեև կոփածո քարերով են շինված, բայց ներքուստ պատված են սվաղով։ Լուսավորությունն ստացվել է ծածկի կենտրոնից։ Պարսպափակ տարածության մեջ, ըստ երևույթին, հետագայում, ստեղծվել է գերեզմանատուն, որի բեկորների վրա արձանագրություններ չգտանք։

Պարսպի հյուսիսարևելյան մասում բնակելի աներից մի մուտք իջնում է մինչև գե-

[1] Կ. Գանձակեցի, Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1961, էջ 209։

[2] Անդ, էջ 215։

տակը, ուր կանգնած է չորս բաժանմունք ունեցող աղյուսաշեն բաղնիքը, որի պատերի ստորին մասերը քարաշեն են։ Շենքերը թաղածածկ են և ներսից երեում են սվաղի հետքերը։ Պատերի մեջ մնացել են տաք և սառը ջուր մատակարարող կավե խողովակները (երկար. 36 սմ.)։ Մի շարքում են դասավորված սառը ջրի (11 սմ. տրամագծով) և տաք ջրի (հավանաբար 7 սմ.) խողովակները։ Կաթսալատունը եղել է նկարագրված շենքերից դուրս։ Բերդատեղի պարիսպներից դուրս կան բազմաթիվ մեծ կառուլցների ավերակներ, իսկ հարավարևելյան կողմում, գետակի մյուս ափին անտառի մեջ տարածվում են բազմաթիվ տնատեղերի և իրարից բավական հեռու երեք թաղածածկ կիսավեր եկեղեցիները։ Այդ ամբողջ տարածությունը մեծ ավանի մնացորդների հետքեր է հիշեցնում։

ԽԱՉՔԱՐԵՐԻ ՎՐԱ, ՈՐՈՆՔ ԿԱՆԳՆԱԾ ԵՆ ԵՂԵԼ «ՄՈՒՂՈՒՍԻՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑ» ԿՈՋՎԱԾ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆԸ

434. Սուրբ խաչս բարեխաւս պարոն Ղալաբէկին. քվ. ։ՌԿ։ (1611)

435. Սուրբ խաչս է բարեխաւս Խանխաթունին հոգուն։ Մանկասարին։

436. Սուրբ խաչս բարեխաւս Խաթունին հոգուն։

437. Կամաւն Աստուծոյ պարոն տէր Ոհանէս կանգնեցի սուրբ խաչերս. թագաւոր Շահ Աբազն, երկրիս պարոն տէր Ոհանէս։

438. Սուրբ խաչս բարեխաւս Զիլփիխանին։

439. Կամաւն Աստուծոյ ես Ղալաբակի Ո. . . հաւրեղբայր իմ պարոն տէր Ոհանէս դա. . .

440. Աստուած ողորմի Դէլոյիխանին, որ է որդի Սարումին։

441. *Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ գյուղամիջյան եկեղեցու պատին՝*

Կամաւն Աստուծոյ ես տէր Թաքէոս, Մարկոս եղբարս ամեն կանկնեցինք սուրբ Աստուածածնայ եկեղեցիս. Որպատկէս աւագ քահանայ. տէր Աստուած ողորմեա.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 200—201։

30. ԶԱՓԱՐ ԳՅՈՒՂ

Գյուղից մոտ 10 կիլոմետր վեր, խորը անտառի և մացառների մեջ կան շենքերի և գերեզմանատան մնացորդներ՝ մի ավերակի մոտ ընկած

. . . . .
. . . . .

ՆՈՍԻՏԱԻ
ՆԻՆՈՐՋԱ
ՅՍԽԱՎԱՆ
Է ՅԱԸ
ՀԱՅՐԱ
ԿԵՏԷՆ
ԱՆԻՓԱ
ՓԱՅԻՄԵՂ
ԱՑՆՏԻՐՈ

ՔԱՐԻ ՎՐԱ

442. . . . ՍԲ. ՍՏԵՓԱՆ[՝]ՆՈՍԻ ՏԱԻ|ՆԻՆ. ՈՐ ԶԱ|ՑՍ ԽԱ-ՓԱՆ|Է ։ՑԺԸ։| ՀԱՑՐԱ|ՊԵՏԷՆ| . Ա.ՆԻՓԱ|Փ Ա.Ց, ԻՄ ՄԵՂ|Ա.Ց.Ն ՏԷՐ Է. . . . . .

Նաւոթ. Ըստ բովանդակութեան եղել է նաև նվիրատվական մեծ արձանագրություն։

31. ՁԱՐԵՔԴԱՐԻ ՎԱՆՔ

Գտնվում է համանուն գյուղում, Վաղուհասից մոտ 10 կմ հեռու, Թարթառ գետի աջ ափի մի բարձրանիստ բլրի գագաթին։

Վանքի շինութիւնները կիսավեր են. կանգնած են իրար կից չորս շենքեր՝ եկեղեցի, գավիթ, տապանատուն և մատուռ՝ անտաշ քարերով շինված։

Այս վանքի հին անունը չի պահպանվել. արձանագրութիւններից հայտնի է դառնում, որ եկեղեցին կոչվել է ս. Աստուածածին։

Վանքի անվան վերաբերյալ Ջալալյանցը մոցրել է մի սխալմունք, որը կրկնել է և Բարխուդարյանցը։ Տեր-Մովսիսյանը իրավացի հարցնում է, թե որտեղի՞ց Ջալալյանցն ու Բարխուդարյանցը Մշահան անունով են կնքել այս վանքը[1]։ Ջալալյանցի հորինած անունը առաջացել է Թերի արձանագրութիւնների մեջ ինքնակամ հավելումներ անելու և ամբողջական իմաստ ստանալու համար որոշ գրեր չնչելու սովորութիւնից։ Այսպես, մեզ մոտ այս վանքի առաջին արձանագրության երկրորդ տողի սկզբից պակասավոր մասում լրացնում է իշխան եկի բառերով. ապա պարզ երևացող իմ բառի ի տառը համարում է նախդիր, իսկ մ տառը միացնելով հաջորդին՝ կարդում է Մշահաց. Բայց քանի որ այդ բառի մեջ կա դ տառը, այն ջնջում է և հաջորդը կարդում ուխտ. այսպիսով, իմ Շահանդուխտ բառերից հորինվում է Մշահաց ուխտ։

Այս վանքից ներկա ժողովածուն պարունակում է 11 արձանագրութիւն, որոնցից 2-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

***443. ԽԱՉԿԱՐ,** մեծ և գեղաքանդակ, ապուցված է եկեղեցու հյուսիսային պատի մեջ ներքուստ. ստորին մասում թերի 9 տող.*

... ԷՐԹ Ի ԻՆ:ԵՍՍԵՒԱԴԱ	
... ԻՄՇԱՀԱՆԴՈՒԽՄԿԱՆԳՆԵՑ	
... ԽԱՉՍԻՄԱՊԱՆԻԳՐԻԳՈՐԱԻՆ	
...ՆՈՐԴՈՅՆՀՉԱԻՐԵՒՅԱՆԹՈՂԻՀ	...ԵՑԱԻԳՐԻ
... ՈՐԲԱՉՈՒՄՓԱՉՈՒԹԵՐԵՀՄԱՐՉՏԱ	....ԵՐԿԻՐ
...ՓԵՒԵՐԹԷՐՅԵՀՉՈԳԻՄԱՅԻՆՎ	...ՆԷՓՅԱ
...ՓԵՒՉ ԹՈՂԻՆՎԱՆՅԴԵՒԱՆԲԵՐԴՈ	...ՊՅԻՇԵՑ
... ՍԱԷՐԵԻՄԵՃՊԱՄՏԵՐԱՉՄՐԱՆԿԱԻ	...ԳՐԵՉ
...ՌՅԿ:ՄԱՃԻԿ:ԵԻԱՆԴՐՆԱՏ	... Կ

... ԷՐ ԹԻԻՆ. ԵՍ ՍԵԻԱԴԱ
ԵԻ ՔՈՑՐ[1] ԻՄ ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ ԿԱՆԴԵՑ-
ԱՔ Զ[1]ԽԱՉՍ Ի ՏԱՊԱՆԻ ԳՐԻԳՈՐԱ ԻՇ-
ԽԱՆՆՈ, ՈՐԴՈՑՆ ՀՉԱԻՐ ԵԻ ՑԱՂԹՈՂ ԻՇ-
ԽԱՆԻ[1], ՈՐ ԲԱՉՈՒՄ ՔԱՉՈՒԹԵԲ ԵՀԱՐ ՉՏԱ-
ՃԻԿ[1]Ք ԵԻ ԵՐԹԷՐ ՑԵՐՈՒՍԱՂԷ[1]Մ, ՉՈՐ ԳԻՏԱՑԻՆ Վ-
... Ք ԵԻ ՁԹՈՂԻՆ. ՎԱՆ[1]Ա[1]Ց ԴԵԴ ԱՆԲԵՐԴՈ
... ՍԱՄ ԷՐ. ԵՎ ՄԵՇ ՊԱՏԵՐԱԶՄ ՈՐ ԱՆԿԱԻ
... ՌՑԿ (1360) ՏԱՃԻԿ. ԵԻ ԱՆԴՐ ՆԱՀ-
[1]ԱՏԱԿ[1]ԵՑԱԻ ԳՐԻ-
[1]ԳՈՐ, ՈՐՔ[1] ԵՐԿԻՐ

[1] Տէր-Մովսիսեան Մեսրոպ, *Ազգ. հանդ.*, № XXV, էջ 77, Նույնի՝ *Հայկական երեք մեծ վանքեր*, Երուսաղեմ, 1938։

ՐՊԱԳԱՆԷՔ ՅԱ
ՐՂԱԻԹՍՀ ՅԻՇԵՑ
ՐԷՔ ՉԳՐԻՀԳՈՐ ԵԻ Չ
. . . . Կ . . . . :

Տաճոր. Աաչքարը երկու կողմերից խիստ չարդուված է, ավելի շատ ստորին մասում, հատկապես ձախակողմյան մասը (հյուսիսային կողը)։ Այդ մասում մեր լրացումները հիմնված են պահված տառերի և պատմական դեմքերին ու դեպքերին վերաբերող փաստերի վրա։

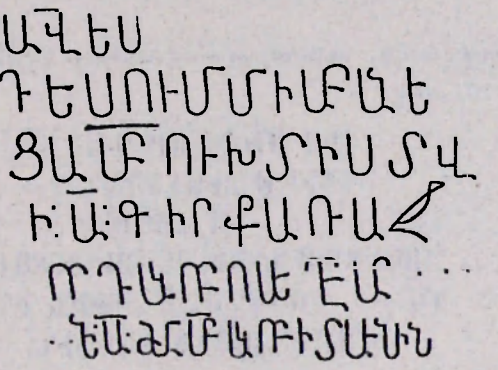
Կոտրված թվականը, առաջին տողի սկզբում, պետք է ցույց տար 1260 կամ մեկ-երկու տարի ավելի։

Գրիգորը և Սևադան պետք է լինեն հայր ու որդի և Աաչենի իշխաններ։ Վարդան պատմիչը այս Սևադային մասնակից է դնում Նիկերկեր-Մոփարղինի պաշարմանն ու գրավմանը՝ ուր և քաջի մահով սպանվում է. այդպես են հասկացել նաև նորագույն պատմաբանները[1]։ Սակայն Գ. Հովսեփյանը Գրիգորին է համարում սպանված և որդի Սևադային[2]։ Անկասկած, այս արձանագրությունը կապ ունի վերոհիշյալ դեմքերի և դեպքերի հետ, որքան էլ թերիմաստ, այնուամենայնիվ հաստատում է Գ. Հովսեփյանի տեսակետը։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 228 (աղավաղված)։ Տէր-Մովսիսեան, Ազդ. հանդ., XXV, էջ 97։

Լուսանկ. 93.

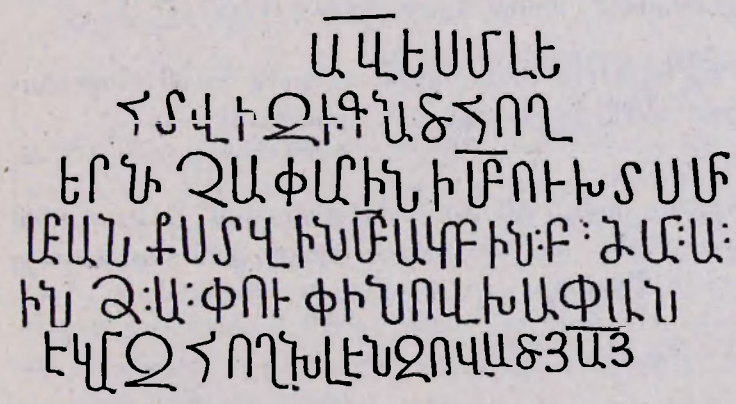
444. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին, ներքուստ, մի քարի վրա, 6 տող.

ԱՒՍՏՈՒԾՈՒՎ. ԵՍ| ԳԵՍՈՒՄ ՄԻԱ-
ԲԱՆԵ|ՑԱ ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ, ՏՎ|Ի :Ա:
ԳԻՐՔ. ԱՌԱՋՆ|ՈՐԳ Ա.ԿՈԲՈՍ
ՐԵՒ ԵՂԲԱՐ|ՔՍ ՏՈՒ|ԻՆ :Ա: ԺԱՄ
ՍԲ. Ա.ԿՈԲԻ ՏԱԻՆԻՆ:

Լուսանկ. 94.

445. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին, ներքուստ, մի քարի վրա, որը ներկված է կարմիր գույնով, 6 տող.

ԱՒՍՏՈՒԾՈՒՎ. ԵՍ ՄԼԵ|Հ ՏՎԻ
ՋԻԼՄ, ԳՆԱԾ Հ.Ո.Ղ|ԵՐՆ Ի ՁԱ-
ՓԱՐԻՆ Ի ՍԲ. ՈՒԽՏՍ. ՄԻ|Ա-
ԲԱՆՔՍ ՏՎԻՆ ՍԲ. Ա.ԿՈԲԻՆ
:Բ: ԺԱՄ: :Ա: |ԻՆՁ :Ա: ՓՈՒ-
ՓԻՆ. ՈՎ ԽԱՓԱՆ|Է ԿԱՄ ՁՀՈ-
ՂԸՆ ԽԼԷ ՆՁՈՎԱԾ Լ|Է ՑԱՑ.:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 229, Բարխուդարեանց, 211 (Քերի)։

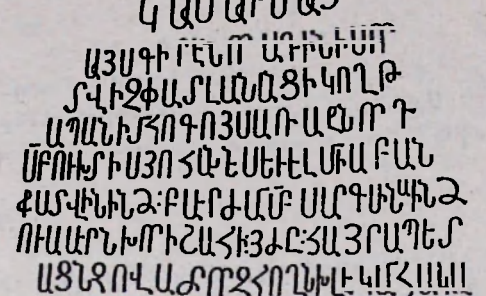
Լուսանկ. 95.

---

[1] Ջամչեան, *III, 257*; Մանանդյան *III, 234*; Անասյան, *Անձնանունների բառարան, Դ, 484*։

[2] Գ. Հովսեփյան, *Խաղբակյանք, I, 94*։

446. Եկեղեցոյ հյուսիսային պատի մոտ, արտաքուստ, մի մեծ ժայռաբեկորի վրա, 9 տող.

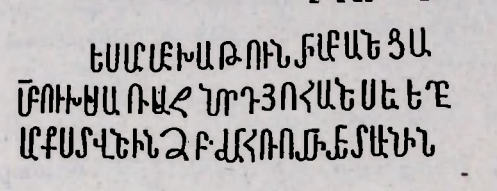

ԿԱՄԱԻՆ Ա֊Ց.| ԱՑՍ ԳԻՐ Է ՆՈՐԱԳԻՆԻՍ ՈՐ|ՏՎԻ ՋՓԱՏԱՆԱՆՑ Ի ԿՈՂԹ|ԱՊԱՆ ԻՄ ՀՈԳՈՑՍ. ԱՌԱՋՆՈՐԴ| ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ ՑՈՀԱՆ֊ՆԷՍ ԵՒ ԷԼ ՄԻԱԲԱՆ|ՔՍ ՏՎԻՆ ԻՆՁ :Բ: ԱՒՐ֊ԺԱՄ ՍԲ.֊ՍԱՐԳՍԻՆ :Ա: ԻՆՁ| ՈՒ :Ա: ԱՒՐՆ ԽՈՐԻՇԱՀԻ. :ՑԺԸ: ՀԱՑՐԱՊԵՏ|Ա֊Ց ՆՁՈՎԱՅ՝ ՈՐ ՀՈՂՆ ԽԼԷ ԿԱՄ ՀԱԿԱ|ՌԱԿԱ:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 229։ Տէր-Մովսիսեան, Ազգ. հանդ., XXV, էջ 77։

Լուսանկ. 96.

447. Նախորդի վերջին կիսատ տողից շարունակված, 3 տող.

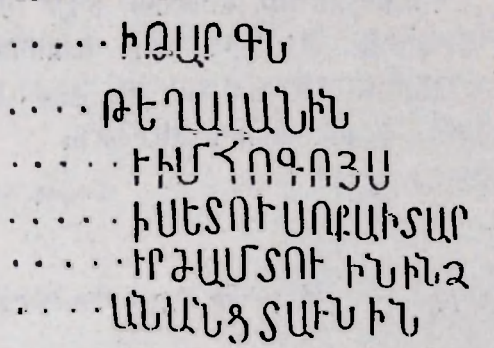

ԵՍ ՝ԱՐԱԲԱԱԹՈՒՆ ՍԻԱՒԱՆ ԵՑԱ| ՍԲ. ՄԻԱՏԻՍ. ԱՌԱՋՆՈՐԴ ՑՈՀԱՆԷՍ ԵՒ ԵՂ֊ԲԱՐՔՍ ՏՎԻՆ ԻՆՁ :Բ: ԺԱՄ ՀՌՈՄՍԻՄԷ|Ի ՏԱԻՆԻՆ:

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, Ազգ. հանդ., XXV, 77,

Լուսանկ. 97.

448. Եկեղեցոյ հյուսիսային պատի մասակ, արտաքուստ, ժայռի վրա, որի սկզբի մասերը մնացել են պատի մեջ, 6 տող.

. . . . . Ի՞ՁԱՐ ԳՆ
. . . . ԹԵՂԱԼԱՆԻՆ
. . . . . ԻՒՐՀՈԳՈՅՍ
. . . . . ԻՍԵՏՈՒՍՈՒԱԻՏԱՐ
. . . . . ԻՐ ԺԱՄՏՈՒ ԻՆԻՆՁ
. . . . ԱՆԱՆՑ ՏԱՒՆ ԻՆ

ՐԵՍ ՄԽԻԹԱՐ ԳՆ֊
ՐԵՑԻ ԹԵՂԱԼԱՆԻՆ
. . . ԻՄ ՀՈԳՈՑՍ
ՐՈՒԽՏԻՍ ԵՏՈՒ, ՍՈՒՔԱ Ի ՏԱՐ֊
ԻՆ . . . ԱՒՐ ԺԱՄ ՏՈՒԻՆ ԻՆՁ
ՐՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՏԱՒՆԻՆ:

Լուսանկ. 98.

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՅԺՄ ՏԵՂՈՒՄ ՉԿԱՆ

449. Ես sr. Ցռհաճ|էս և այլ եղբարս վեկեղեցիս ո|ւրքաք աւրճ հասարակաց հասաչեցաւ :ՑԺԸ:-ից ճգով|ած ով խափանէ:

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, Ազգ. հանդ., XXV, 77,

450. Կամաւճ Ս.յ. ես Խոր|իսահ ամուսին Զաքար|ս տուի զիմ աւեցարացն| Ա֊ծածճիս. տէրս և այլ մ|իաբանիս :Բ: աւր պատարագ տուին ինձ աւ|ետե֊լայց Ա֊ծածճի:

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, Ազգ. հանդ., XXV, 78 (որից և առնում ենք), Ջալալեանց, II, 229,

451. Եկեղեցոյ մոտի ժայռաբեկորի վրա, 1 տող.

Թիւճ :ՈՂՋ (1297):

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, Ազգ. հանդ., XXV, 78։

452. ՆԱԽՈՐԴԻՑ ՆԵՐՔԵՎ 6 տող.

Թվ. ՈՒ: (1152). Ես ճոrs կանգնեցի զխաչս եղբաւր իմ Զարբսզա ի բարեխաւս:

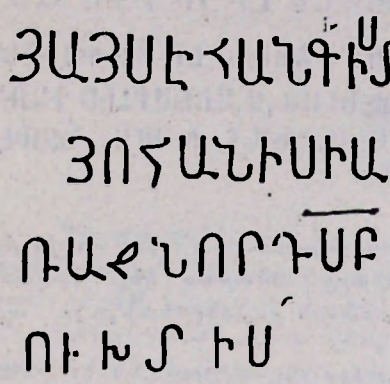
Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, Ազգ. հանդ., XXV, 18։

453. ԵԿԵՂԵՑՈՒ պատի վրա՝

Ես Մուխիսթուն միաբանեցայ սուրբ ուխտիս. առաջնորդ ծովանցէս և եղբարս տուին :Բ: ժամ:

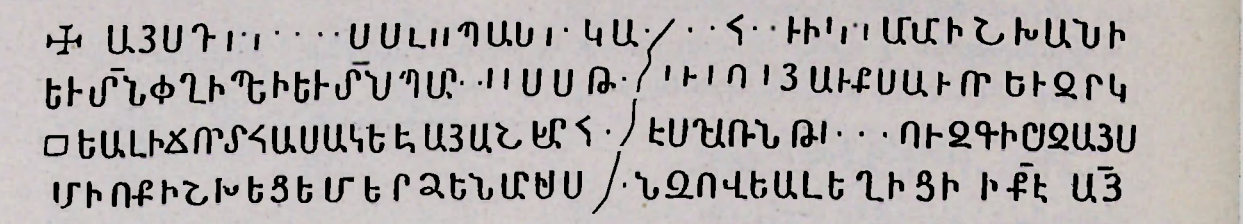
Հրատ. Ջալալեանց, II, 229։ Բարխուդարեանց, 211։

453ա. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա՝

ՅԱՅՍԷՀԱՆՓԻՍ ՅՈՀԱՆԻՍԻԱ ՌԱՔՆՈՐԴՍԲ ՈՒԽՄԻՍ

454. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐ, սպիտակավուն քարից է, երկթեք և կափարիչաձև, կոտրված է երկու մասի. ղրերը մաշված են և տեղ-տեղ ջարդոտված. տապանագիրը թեքութեան մի երեսին է, 4 տող.

ԱՅՍ ԴՒՐ ԴԱՆՊԱՒՆԻ . . . . . ԵՂԲԱՒՐ ՀՊԱՄԱՄ ԻՇԽԱՆԻԵԻ ՏՆ ՓՊԻՓԵԻ ԵԻ ՏՆ ՍՆՊԱՏԻ . . . . ԵԻ ՋՐԿԵԱԼ Ի ՀՈՐՏ ՀԱՍԱԿԷ ԵԼԱՑ ԼՑՅԱՇԽԱՐՀԷՍ ԴԱՒՆ ԹՐՈՊԻ ՍՈՒԳՒ. ՈՒ ՋԳՒՐՍ ՋԱՑՍ.| ՄԻ ՈՔ ԻՇԽԵՑԵ ՄԵՐՋԵՆԱԼՅ Ի ՍՄԱ. ՆՋՈՎԵԱԼ ԵՂԻՑԻ Ի ՔԷ. Ա.Ց.:

Ծանոթ. *Ինչպես հայտնի է, Աղվանից Համամ թագավորը արաբների Բուղա ոստիկանի պահանջով սպանել է իր հարազատ եղբորը։ Այս տապանաքարը համարում ենք Համամի և իր եղբայրների կողմից սպանվածի վրա դրված, իսկ տապանագրի բովանդակությունը՝ այգ եղեռնական դեպքի արձագանք։*

Հրատ. Մ. Բարխուդարյան, «Տեղեկագիր» ԳԱ, 1964, № 1, էջ 61—64։

ՍՏԵՓԱՆԱԿԵՐՏԻ ՇՐՋԱՆ

33. ՈՒԼՈՒԲԱԲ—ՊՏԿԵՍԲԵՐԴԻ ՎԱՆՔ

Գյուղից արևելք մի բարձր սարի վրա գտնվում է Պտկի սուրբ Գևորգ, կամ ժողովրդական լեզվով՝ Պտկեսբերքի վանքը։ Եկեղեցին շինված է սրբատաշ և կոփածո քարերով. ունի ցածր գմբեթ, ներքուստ՝ երկու սյուներ, որոնք իրաչավորվելով բեմի կողերի հետ, պահում են գմբեթը. արևմուտքում ունեցել է հասարակ գավիթ, որի փլատակներն են մնում. շրջապատված է եղել պարսպով, որն այժմ ավերված է, նույնը և բակի տնտեսական շենքերը։

Այս վանքի հիմնադրման մասին տեղեկություններ չկան. մեր գտած հնագույն արձանագրության բեկորը 1ՋԿ։ թվականից է։ Մի ձեռագիր հիշատակարանում, որը գրված է այստեղ, նշված է 1940 թվականը[1]։ Բայց մի արձանագրության բեկորի վրա մնացած թերի թվականը, հավանաբար, 1ՉՂԶ։ (1347), պիտի լինի № 459-ը։ Մեր հավաքած արձանագրությունները թեև վերջին դարերին են վերաբերում, բայց բոլորն էլ նշում ենք, նկատի ունենալով վանքի և նրա միաբանների կատարած նշանակալի գերը[2]։

455. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, փոքր և հասարակ, ագուցված է եկեղեցու հյուսիսային ղաման մեջ, կողքից արտաքուստ. ներքևի մասում թերի 2 տող.

ԹՎ ՉԿ-Ե- ԹՎԻՆ։ ՉԿ։ (1511) . . ԽԱՉՈՍ ՄԻ . . . . .
ԽՉՍ ՄԻ . . . .

456. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավարևելյան ավանդատան առաստաղին, ծեփի վրա ևս ներկով, 1տող.

ՕՎԱԻԷՓ ՎԱՐԴՊՅ ՌՃԽ[Է] ՕՎՍԷՓ ՎԱՐԴԱՊԵՏ. ։ՌՃԽԷ։ (1698)։

457. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավարևմտյան սյունը և պատը միացնող կամարի վրա, երեսով արևմուտք, ծեփի վրա քանդակված մեծ տառերով 2 տող.

ՕՎՍԷՓ ՎՐԴՊՅ

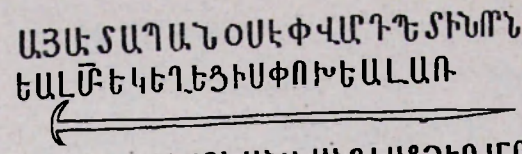
ՕՎՍԷՓ/ՎՐԱՐԴԱՊԵՏ.

---

[1] Հ. Աճառյան, Ցուցակ հայերեն ձեռագրերի Նոր Բայազետի, էջ 22։

[2] «Արձագանք», 1886, էջ 578, «Արարատ», 1896, էջ 44—45, Նույն, Իմ հիշատակարանը, էջ 408—409։ Զալեմեանց, Ճանապարհորդութիւն, Ա, 196։ Բարխուդարեանց, Արցախ, 192։

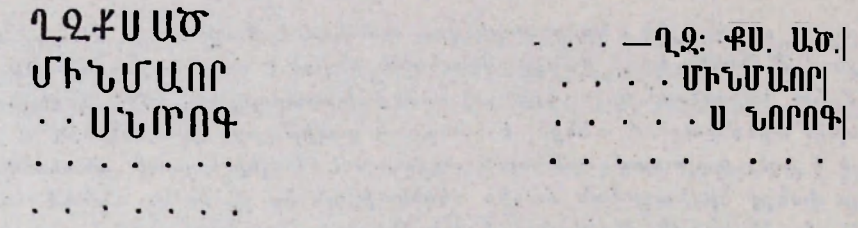
458. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավարևելյան ավանդատան մեջ նեղ ու երկար գերեզմանաքարի երեսին կենտրոնում հովվական դավաղան և 3 տող.

ԱՅԱ ՏԱՊԱՆ ՕՍԷՓ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ՈՐ ՆՈՐՈԳԵԱԼ Ը. ԵԿԵՂԵՑԻՍ. ՓՈԽԵԱԼ ԱՌԱ Ը . . . ԱՐԾԱՆՍ ԿԱՆԳՆԵԱՑ ՁԵՌԱՄԲ ՊԱՈՒԿԱՍԱՅ։

Ծանոթ. Ջալալյանցը միայն հիշատակում է այս արձանագրությունը և Օսեփը կարդում Յովհաննէս։

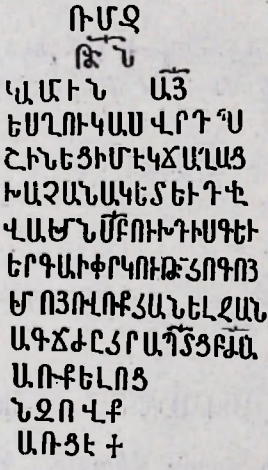
459. ԵԿԵՂԵՑՈՒ ներսում, քարե խաչքարի հյուսիսային ոտքին ագուցված մի փոքր քար՝ հին արձանագրության մնացորդներով.

. . . —ՊՋ։ ՔՍ. Ա՛Ծ.|
. . . . ՄԻՆՄԱՈՐ|
. . . . . Ս ՆՈՐՈԳ|
. . . . . .

Ծանոթ. Արձանագրությունը միջին մասն է, սկզբից պակասող քարի վրա պետք է լինի նաև հարյուրավորը, հնագրական նկատառումներով այն լինելու էր Ո կամ Ջ տառը։

460. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավարևմտյան սյան վրա, երեսով հյուսիս. 12 տող.

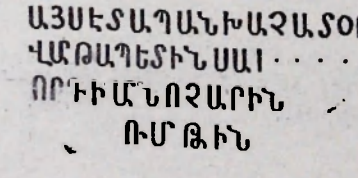
ՌՄՋ
ՔՆ
ՎԱՄԻՆ Ա՛Յ
ԵՍՊՈՒԿԱՍ ՎՐԴ՚Ս
ՇԻՆԵՑԻՄԷԿՃԱՀԱՑ
ԽԱՉԱՆԱԿԵՏ ԵՒ ԴՎԻ
ՎԱԽՃՆՄ՚ԲՈՒԽԴԻՍԳԵՒ
ԵՐԳԱԻՓՐԿՈՒՔՅՈՑՈՅ
Մ՚ՈՅՈՒՈՒՀՅԱՆԵԼՋԱՆ
ԱԳՃՓԸՀՅՐԱՊՂՅՑՔՓՁ
ԱՌՓԵԼՈՑ
ՆՋՈՎՔ
ԱՌՑԷ ։

։ՌՄՋ։ (1757)|ԹՎԻՆ.| ԿԱՄԱԻՆ Ա՛Ց. ԵՍ ՊՈՒԿԱՍ ՎՐԱ՚ՐԴԱ՚ՊՐԵՏ՚Ս|ՇԻՆԵՑԻ ՄԷԿ ՃԱՊՂԱՑ| Լ՚Ի՝ ԽԱՉԱՆԱԿԵՏ ԵԻ ԴՎԻ |ՎԱԽՃՆ Մ՚Բ ՈՒԽԴԻՍ ԳԵՒ|ԵՐԳԱ Ի ՓՐԿՈՒԻ՚Թ ՀՈԳՈՑ| ԻՄՈՑ։ ՈՎ ՈՔ ՀԱՆԵԼ ՋԱՆ|Ա ։ԳՃՓԸ։ (318) ՀՐԱՊՐԵ՚ՏԱ՚ՑՔ Բ ԻԱՆ (ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ)|ԱՌԱՔԵԼ՚ՈՑ|ՆՋՈՎՔ| ԱՌՑԷ։

Ծանոթ. Ջալալյանցը ունի արձանագրության սկզբի մասի բովանդակությունը և թվականն էլ սխալ՝ ՌՄԼ։

Հրատ. Ջալալեանց, I, 193.

461. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, գտնվում է բակում, եկեղեցու հարավային պատի մոտ. երեսին 4 տող.

ԱՅՍԷՏԱՊԱՆԽԱՉԱՏՕՐ
ՎԱՐԹԱՊԵՏԻՆ ՍԱԼ . . . .
ՈՐ՚Ի՚Մ՚ՆՈՉԱՐԻՆ
ՌՄ ՃԻՆ

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ԽԱՉԱՏՕՐ|ՎԱՐԹԱՊԵՏԻՆ, ՍԱ Ը՚ԲՐ| ՈՐԴԻ ՄԱՆՈՉԱՐԻՆ.| ։ՌՄ։ (1751) ԹՎԻՆ։

462. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, տափակ, գտնվում է նախորդի մոտ. երեսին 2 տող.

ԱՅՍ ՏԱՊԱՆՈՒԼՈՒԲԱԲԻՐԴԻ
ԳԱՍՊԱՐԻՆՈՒՄԼԸԹՎԻՆ

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ՈՒԼՈՒԲԱԲԻ ՈՐԴԻ| ԳԱՍՊԱՐԻՆ. :ՈՒՄԼԸ: (1789) ԹՎԻՆ:

463. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, տափակ, երեսին հովվական գավազան և 5 տող.

ԱՅՍԵՏՊԱՆՍԻՄԷՕՆ ՎԱՐԴ
ԱՊԵՏԻՆՈՐԷՐՄԻԱԲԱՆՍՐԲ
ՈՅՆՊԷՏՈՒԱՅԶՕՐԱՎԱՐԻՆ
ԻՇԱՏԱԿՇՆԵՑԻՍԱՐԳԻՍ
ԲԱԼԱՅԵԱՆ 1815 Ա

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ՍԻՄԷՕՆ ՎԱՐԴ|ԱՊԵ-ՏԻՆ, ՈՐ Ի:Ր ՄԻԱԲԱՆ ՍՐԲ|ՈՑՆ ԳԷՈՐ-ԳԱՑ ԶՕՐԱՎԱՐԻՆ.|ԻՇԱՏԱԿ ՇԻՅՆԵՑԻ ՍԱՐԳԻՍ| ԲԱԼԱՑԵԱՆ. 1815 ԱՍԻ:

464. ԱՆՂԱՆԱՏԱՆ (ավերակ) մուտքի կողի ստորին քարի վրա 5 տող.

ՅԻՇԱՄԱԿԷ
ԿԱՄԱՐԳՍԲ
ՕԹԱՂՍՔԼԱ
ՆԻՂՈԿԱՍՎՄ
ԴԱՊԵՄԻՆ

ՑԻՇԱՏԱԿ Է| ԿԱՄԱՐԳՍ :Բ: |ՕԹԱՂՍ ՔԼԱ|ՆԻ ՂՈՒԿԱՍ ՎԱՐ|ԴԱՊԵՏԻՆ:

465. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ընկած է գավթում, 2 տող.

Խ ա չ Ս Ն ա վ ա ր
Խ ա թ ո ւ ն

ԽԱՉՍ ՆԱՎԱՐ,| ԽԱԹՈՒՆ.

466. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ընկած է նախորդի մոտ. 1 տող.

Խ չ Մարգարիւի

Խ|Ա|Չ|Ս| ՄԱՐԳԱՐԻՍԻ.

467. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, նախորդների մոտ, վրան չշարունակված, աջից ձախ շրջադիր 2 տող.

ԻՈՐՅՂ
ՅՈՐ ՛

ՑԱ · · · · |ԽԱՉ Մ · · ·

34. ՔԱՐԱԳԼՈՒԽ ԳՑՈՒՂ

Այս ղլուղը տեղավորված է Շիկաքար կոչվող դժվարամատչելի քերծի գլխին, հին բերդի ավերակների մոտ, որին Զալալյանցը Զալաղանա բերդ անունն է տալիս:

Արձանագրություններ ունեցող հուշարձանները գտնվում են երեք կետերում:

Ա. Հին գերեզմանատան մնացորդներ, ուր կանգուն և ընկած վիճակում կան մի քանի խաչքարեր ու տապանաքարեր. հնագույնն ունի ՉԲ: (1253) թվականը. գտնվում է գլուղի հարավարևմտյան կողմում՝ գլուղ մտնող ճանապարհի եզրին:

Ք. Ս. Աստվածածին նորաշեն եկեղեցու պատերի մեջ օգտագործված են տապանաքարեր և խաչքարեր, որոնց վրա կան արձանագրություններ. եկեղեցին գտնվում է գյուղի կենտրոնում։

Գ. Աղաքար կոչվող անտառոտ հանդում, ուր կան գյուղատեղի և գերեզմանատան մնացորդներ՝ ըռլորը ծածկված խիտ ծառերով և թփերով։ Գերեզմանաքարերը և փոքրիկ անարվեստ խաչքարերի մեծ մասն, ըստ երեւույթին, XVI—XVII դարերի են և մակագրություններ չունեն. այստեղ գտանք միայն մի աննշան տապանագիր։

468. ԽԱՉԿԱՐ, մեծ և գեղաքանդակ, կանգնած է պատվանդանի վրա։ Ստորին մասում գունդի փոխարեն կլոր սեղան, ուր շարված են ուտելիքներ, շուրջը նստած տղամարդ ու կին՝ երեխան գրկին. գտնվում է հին գերեզմանատան մեջ. թիկունքին խառը գրերով 16 տող.

ԹԻՆԲԻՂԽԱՆՈ
ՙԹԻՀԱՍԱՆԱ
ՅԵՍՍՆՊԱՏԵՙ
ՆՂԲԱՐՔԻՄԿԱ
ՆՆԷՅԻՋԽԱՆՆՍ
ԲԱՐԷԽԱՒՍԱ
ՌԿՍԻՆՆԵՙԱՄ
ՈՒՍԻՆԻՄՌՆԿԱՏ
ԱՅԻՆՋՈՐԵՏՊԱ
ՐՈՆՄԵՋՇԱՐԵՆ
ԻԿԵՙԳԵՐԵՋՄԱ
ՆԱՅ ՏԵՂԿՍ
ԱՒԳՆՆԻՒ
ՐՈՐԴԵԱ
ՑՆ ԱՄ
ԵՆ

ԹԻ[Վ]Ն[Յ] :ՁԲ: (1253). ԻՇԽԱՆՈ[Ի]ԹԻ. ՀԱՍԱՆԱ[Ց]. ԵՍ ՍՆՊԱՏ ԵԻ[Ե]ՂԲԱՐՔ ԻՄ ԿԱ[Ն]Կ[Ն]Յ[Ե]ՑԻ ՁԽԱՁՍ[Ի] ԲԱՐԷԽԱԻՍ Ա[Ի]Ւ ՔՍ. ԻՆՁ ԵԻ ԱՄ[Ո]ՒՍԻՆ ԻՄՈՑ ԿԱՏ[Ա]ՑԻՆ. ՁՈՐ ԵՏ ՊԱՐՈՆ ՄԵՋ ՀԱՑՐԵՆ[Ի]Ք ԵԻ ԳԵՐԵՁՄԱ[Ն]ԱՑՏԵՂ. ՔՍ[Ի] ԱԻԳՆԵ ԻՒ[Ր] ՈՐԴԵԱ[Ց]Ն. ԱՄ[Ե]Ն:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 344 (սկզբի մասն աղավաղված և առանց թվականի): Բարխուդարեանց, 166,

469. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ սև գեղաքանդակ, կանգնած է նախորդից հարավ, ստորին մասում կլոր սեղան կամ մատուցարան, շուրջը տղամարդ և կին՝ կանգնած. ստորին մասում 6 տող. խառը գրերով.

ՄԵՔ[Ի] ՀԵՒԵՏ[Ի]ՔԱՑ ՈՐ[Դ]Ի[Ք]Ս ՊԱՊԱ[Յ] . . . ՐՍԻՆ-
ՊԱՏ, ՐՍԱՐԳԻՍ՝ . . . . . .

ՄԵՓ
ՅԵՙԵՏ
ԻՓԱՅՈՐ
ԴԻՓՍՊԱՊԱ
՝ՍԻՆՊԱՏՍՍՐԳԻՍ
. . . . . .

Ծանոթ. Արձանագրությունը գրել են նախքան պատվանդանի մեջ դնելը. այդ պատճառով էլ 5-րդ տողի կեսը և շարունակությունը մտել են պատվանդանի փոսի մեջ։

Ոճանդակների և գրչության ոճով հար և նման է նախորդին, հետեւարար ժամանակակից է նրան։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 166 (սկզբի մասը աղավաղված),

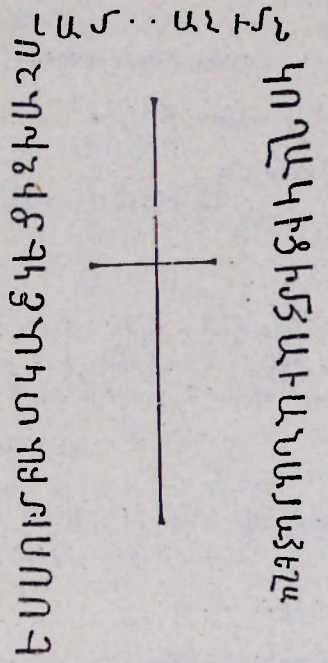
470. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, նախորդների մոտ, 3 տողի մնացորդով.

..աչսմ
....արայքսող
..նմայ

ՐՍԲ. ԽՐԱՉՍ ՄՐԽԻԹՐԱՐԱՑ. ՔՍ. ՈՂՐՈՐՄԻՐ ՆՄԱ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 166։*

471. ԽԱՉՔԱՐ, պարզ, ագուցված է գյուղամիջի ս. Աստվածածին եկեղեցու հարավային պատի արևմտյան ծայրին. շրջանակներին 3 տող.

ԵՍ ՍՈՒՄԲԱՏ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ՋԽԱՉՍ| ՐՀԱՄ . .
ԱՄՆ| ԿՈՂԱԿԻՑ ԻՄ ՀԱԻԱՆԱՑ ԵՒ ՀԵՂԱ. . . .

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 166.*
Լուսանկ. *99.*

472. ԽԱՉՔԱՐ, պարզ, կիսովին խրված է գետնի մեջ, ս. Աստվածածնի մուտքի դիմաց. թիկունքին 3 տող.

ԵՍՃԱՀԱՆՍԿԱՆՆ
ԵՅԻՋԽԱՀՍԵՂԲ
ԱՅՐՓԻՐՈՒՋՊԱՒ

ԵՍ ՃԱՀԱՆՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ՋԽԱՉՍ ԵՂԲ|ԱՑՐ ՓԻՐՈՒՋՊԱՐԽՏԻՆ՝:

473. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, ագուցված է ս. Աստվածածին եկեղեցու հարավային պատի մեջ. 2 տող.

ՍԲ. ԽԼԱՅՉՍ| ՓՐԿՈՒԹԼԻՅ·:

474. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը գտնվում է Աղաքար կոչվող հանդամասի գերեզմանատանը, 5 տող.

ՍԲ ԽԱՀՍ
ԲԱՐԽԱՒ
ՍՂԱԿՏ
ՈՒԽԱՆ
ԻՆ

ՍԲ. ԽՍՉՍ| ԲԱՐԼԵՅԽԱԻ|Ս ՇԱԿՏ|ՈՒԽԱՆ|ԻՆ:

35. ԲԱԴԱՐԱ (ՊՏՐԵՑԻՔ) ԳՅՈՒՂ

475. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ եկեղեցու բեմի ճակատին. գտնվում է գյուղից արևմուտք, ձորակի մեջ.

ցաՆուն · · · զեկեղեցիս զդարապաս նկարաf · · · Ուխաճին մեծուճիfն. յիս տվին արդ ծննդեան Ը: աւրէfն և աղուհացից տաւնեն և ի զատկէն ինձ ու նոր կիրակին զպատարագն մեզ առնեն. Դարապաս վանաւն Հուտահոա տներն եկեղեցւոյս:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 137,

476. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ եկեղեցու պատին ագուցված խաչքարի վրա.

Աթանաս Է. նա կաթողիկոս է Արբաին:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 137,

36. ԽՆԶՐԻՍՏԱՆ ԴՅՈՒՂ

Մելիքանիստ ալս գյուղում եղել են շատ հին հուշարձաններ, որոնք այժմ չկան, մնում են միայն XVIII դ. վերաբերողները: Գյուղի ստորոտում եղել է եկեղեցու ավերակ, իսկ շուրջը՝ դերեզմանատուն, կոչվել է «Հանգած եղցի». Ալս վայրի բոլոր արձանագրություններն առնում ենք Բարխուդարյանցից:

477. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը եղել է Հանգած եղցու մոտ.

Ես Դաւիթ կանգնեցի զխաչս իմ ծնողաց: թվ՚ին՝ :Շե: (1056):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 161,

478. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը եղել է Հանգած եղցու մոտ.

Այս է տապան Մեծ ջինայցի տէր Սարգիսի դուսեր Մարեանին, որ էր կողայկից Բալի որդի Խաամին, որ է եխբար ուզպաշի Պողոսին. որ էր առաչ Զալաղան ուզպաշին հարան էր. սորայ համար շատ մուվայտի վեր իկաց, յետով մենf բերինf. թվ՚ին՝ :ՌՃՁՋ: (1737). օվ որ կարդայ, Աստուած ողորմի ասէ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 161,

479. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ գյուղամիջի եկեղեցու մուտքի բարավորի վրա.

:ՌՄԳ: (1754). յիշատակ է Սուրբ Աստուածածին եկեղեցիս խոճծրուսացցի Մելիք Մէզախանին և ծնողացն Այտինին և Մարիանին և կողակցուն պարուն Նանային և Հերիքին և որդուն Ալայվերտին:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 160,

480. ՍՐԱՆՈՑ (ՋԻԹԵՎԱՆՔ) պատին, որը կից էր եկեղեցուն.

Ջիշատակ է սուսնոցս. շինեցաւ Մելիք Ալահվերտին, որ էր որդի Մելիք Միրզայխանին. թվ՚ին՝. :ՌՄԼԱ: (1782):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 160,

481. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվում էր ս. Աստվածածին եկեղեցու հարավային պատի մոտ.

կամաւն ամենազօրին. այս է տապան Մելիք Միրզախանին, որ է որդի Այտինին, հայր էր Մելիք Ալավերտին, իշխանութիւն աներ խաչենու երկրին, որ մաս-

կան ցսչաւ Խցծrusաճայ գեղիճ. ehնեց յիcաsակ- Ասsուածածճայ սուրբ եկեղեցին, սմի վախճաճեցաւ :ՌՄԻՉ: (1777) թուականին:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 160։

37. ԽԱՆՉՈՒ ԳՑՈՒՂ

Դյուղի շրջակայքում կան մի քանի գյուղատեղեր, հասարակ մատուռներ և ղերեզմանատաներ։ Արձանագրություն ունեցողները հետևյալներն են.

482. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ. գտնվում է դյուղի եղրին, շուրջն ընկած են երեք քարեր՝ առանց գրության. ստորին մասում կիսեղծ 8 տող.

ՅԱՆՈՒՆ ՔԵՐՈՐԴ
ՔՆԱՆԷՍ ՍՈՍՏ
ԱՆԷՍՈՒԲԱՐՍԵՂԿԱՆԳ
ՆՑՑԱՔՉԱՀԱՉՍԿԱՒՐՍՔՈՅՀԱՅՐԱ
ՊԵՏԱՅԵՒՄԱՒՐՄԵՐ
ՈՅՀՌԱՄՍԻՄԻՆՈՐՔԵՐԿՐ
. . . . . ԱՂԱՔՍ
ՅԻՂԵՀ· · ·

ՑԱՆՈՒՆ ՔՐ. ԵՐՈՈՐԴԼՈՒՅԹԵԱՆ. ԵՍ ՍՈՍՏԱՆԷՍ ՈՒ ԲԱՐՍԵՂ ԿԱՆԴՆԵՑԱՔ ՉԽԱՉՍ ՀԱՒՐ ՄԵՐՈՑ ՀԱՑՐԱՊԵՏԱՑ ԵՒ ՄԱՒՐ ՄԵՐՈՑ ՀՌԱՄՍԻՄԻՆ. ՈՐՔ ԵՐԿՐՊԱԳԵՔ ԱՂԱՉԵՄՔ ՑԱՂԱԹՈՒ ՑԻՇԵԼ Ր:ՉԲ:ՐՈՒ (1253):

Ծանոթ. Թվականի տառերը բոլորովին աննշմար են այժմ, լրացնում ենք ըստ հրատարակչի։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 159։

483. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը կանգնած է եղել գյուղամիջի ս. Ստեփանոս եկեղեցու հյուսիսային կողմում.

Թիւն :ՈՀԲ: (1230). ես Հայրապես, Պետրոս, Վարդ·ւն, ծոհաճ կանգնեցաք զխաչս մաւրն մեր, որ բարեպաշտ, աղխատասէր էր. յաղաւթս յիշեցէք:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 159։ Զալալեանց, II, 343։

484. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ, եկեղեցու մուտքի ճակատակալ քարին.

ի :ՌՃԻԲ: (1673) թվին. ես Պետրոս կաթողիկոս Աղուանից ի գեղչէս Խաճցկայ, հայրն իմ Մանկասար, մայրն Ադխանն և աւաք եղբայրն իմ Իշխանն և իւր որդիքն Ովանէսն, Պապաջանն և իւր քոռ Մանկասարն և տաս Խաթունն ehնեցաք զեկեղեցիս յիշատակ մեզ և ննջեցելոց մերոց:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 159, Զալալեանց, II, 343։

38. ԴԱՀՐԱՎ ԳՑՈՒՂ

Արցախում երկու վայրեր են եղել, ուր կառուցվել են խմբովին որմնափակ խաչքարեր՝ պսակված գեղեցիկ ճակատոնով։ Թեև դրանց որմերը շինված են գլխավորապես ճեղքված և անմշակ քարերից, բայց երկու տեղում էլ բուն խաչքարերը և նրանց կիսակամար ճակատաքարերը զարդարված են մեծարվեստ քանդակներով։ Խաչքարերը բոլոր դեպքերում էլ տեղադրված են մեծ խորութիւն ունեցող խորանների մեջ, որպիսի հանգամանքը շփոթության մեջ է դցել բարխուդարյանցին, որը դրանք համարել է «բեմ»։

Նշված վայրերից մեկը Վարանդա գավառի Նորաշեն և Հացի գյուղերի արանքում եղած «Բուի եղջիւր» կոչվածն է և երկրորդը՝ ալս, Դահրավ գյուղից դեպի հյուսիսարևմուտք, մոտ երկու կիլոմետր հեռու սարալանջը՝ ս. Նահատակ կոչված մատուռի շրջակայքը։ Անցյալում ալստեղ կանգնած են եղել երեք որմնափակ խաչքարեր, այժմ միայն մեկն է կանգուն, իսկ մյուսների հետքերն են երևում։ Ս. Նահատակ մատուռի պատերի ստորին մասերը կան միայն՝ շարված քարի մեծ կտորներով։

485. ԽԱՉՔԱՐ, որմնափակ, կանգնած է ձորի շրթունքին, մատուռի արևելյան կողմում, կիսակամար ճակատաքարին 6 տող.

ԻՔՎ ՉԻԵԷԱՀՀԱՍ
ԱՆՈՐԴԻՎԱՍԱԿԱԿԱՆԳ
ՆԵՑԻՋԼԻԱՀՉՍԵՂԲԱՒՐԻՍ
ՂՈՒՐՋԻՆՈՒՔԱՆԱՒՔՐԿՈՒ
ԹԻ ՀՈԳՈՅ ՈՎԿԱՐԴԷՔ
. . . . ՇԵՔԻՄՐ

Ի ԹՎՐԻՆ՝ ՉԻԵ: (1276). ԵՍ ՀԱՍԱՆ ՈՐԴԻ ՎԱՍԱԿԱ. ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱՋՍ ԵՂԲԱՒՐ ԻՄ ՋՈՒՐՋԻՆ, ՈՒՔԱՆԱ. Ի ՔՐԿՈՒԹԻ. ՀՈԳՈՑ. ՈՎ ԿԱՐՒԷՔ՝ ՐՑԻՇԵՔ Ի ՏՐ.:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 136,

486. ԽԱՉՔԱՐ, որմնափակ, կանգնած է եղել նախորդից մոտ 20 մետր հեռու. վրան եղել է՝

Թիւ ՉԻ: ես Ոհան կանգնեցի գխաչս իմն և ամուսին իմ Թիքեղնիկայ. աղաւթքս յիշեցէք:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 136,

39. ՇԻՒՇԻ ՔԱՂԱՔ

Քաղաքում հին հուշարձաններ և արձանագրություններ չեն նկատվել: Մինչև ավերումը կային հետևյալ եկեղեցիները և հուշարձանները:

Ա. Ղազանչեցոց եկեղեցի (Ամենափրկիչ). հիմնադրվել է 1869 թ. և ավարտվել 1878 թ.: Ալտեղ պահվող մասանց տուփերի վրա եղել են հետևյալ արձանագրությունները.

487. ՈՍԿԵՁՕԾ ԱՋ ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ, վրան՝

Այս է աջ սրբոյն Գրիգորիսի Աղուանից կաթողիկոսին, թոռին սրբոյ Լուսաւորչին. ընդոգող սուրա տէր Յովհաննէս որդի Տաւութին, թոռն Պաղդասարին, որ է որդի Մէհրապ պէկին՝ տեառն Խաչենոյ. թվ. ՌՀ: (1621). Արուեսի Գալուստ:

488. ՆՈՒՅՆԻ վրա հետագայում գրված՝

Նորոգեաց վերսին սուրբ աջս Գրիգորիսի Բէյրամ Բէկ Մէլիք Ջիմշիտեան Մէլիք Շահնազարով :ՌՄԿՆ: էր (1812):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 141,

489. ՄԱՄՆԱՏՈՒՓԻ վրա

:ՌՃՔ: (1660):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 141,

490. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ. գտնվելիս է եղել Գավթի հյուսիսային կողմում. վրան հովվական գավազան.

Վիճակաւոր առաջնորդ թէմին Արցախայ Անդրէաս արհեպիսկոպոս Պօլսեցի. վախճանեալ է 8 սեպ. 1882 ամի. ի հասակի 48 ամաց:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 142,

Բ. Ագուլեցոց եկեղեցի. (սբ. Աստվածածին). շինվել է 1822 թվականին:

491. ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԿՐՏՉԻ ՄԱՄՆԱՏՈՒՓԻ վրա.

Ցիշատակ է Զարեհու Մկրտիչ վարդապետին և իւր ծնողացն. թվ. :ՌՃՁԸ: (1739) փետրվարի . . . :

Հրատ. Բարխուդարեանց, 144,

Գ. Մեղրեցոց եկեղեցի (ս. Աստվածածին)։ ..շինվել է 1838 թվականին։ Այստեղ ևս եղել է Հովհաննես Մկրտչի մասունքը՝ ամփոփված արծաթյա խաչի մեջ՝ 1856 թ. արձանագրությամբ.

Դ. Նոր թաղի եկեղեցի (ս. Յովհաննէս Մկրտիչ)։

Ե. Կուսանաց անապատ (ս. Աստվածածին). շինված է 1816 թվականին։

Զ. Հին գերեզմանատուն, ուր կան հետևյալ տապանագրերը.

492. «ՆԱՀԱՏԱԿ», գերեզմանաքար, գտնվում է գերեզմանատան ստորին մասում, վրան՝

Այս է տապան Թիֆլիսեցի ննահատակ Աճեոնին, ։ՌՄԽԴ։ (1795)-ին։ Ես Թիֆլիսեցի Սիմոնի որդի Սարկիս այս բարս հոկացի, սէրս ննահատակին։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 180։

493. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, գտնվում է գերեզմանատան հարավային մասում, վրան՝

Ցարձանիս շիրմի ամփոփեալ դնի մարմին իշխանին Խաչէն գաւառի, վեհ իշխանազնեայ Դանիէլ Բէկի Որդւոյ Մելիք-Բէկ իշխանապետի, ի տանէ Հայկազրն մեծ Ջալալ Դօլի Տեառն Արցախայ Հայոց աշխարհի, Որ Վարապաղայ կամ Շուշւոյ ննահանգ Նա սովորաբար արդ վերածայնի. Առ սուրբ հաւատոյ սա լուսահոգի, Նահատակի աս յամրոցիս Շուշի, Դառն տանջանօք Իբրահիմ խանի, Որ թշնամի էր խաչին Քրիստոսի. Ի ։ՌՄԽ։ (1791) կանգնեաց զայս արձան Վէսալի որդին այս ննահատակի Բաղդասար արհին տէր մեսրապօլիտն, Հասան Ջալալեանց արքուն հովուապետն Աղուանից երկրին. որ հանդիպիմ այսմ տապանի Տուք ճօրն և որդւոյն Աստուած ողորմին. ի 1851։

Նանոթ. Դանիել բեկին Իբրահիմ խանը մաս-մաս կտրատել էր։ Դանիել բեկի քույր Ղամար խաթունը մասերը հավաքել և ամփոփել էր գերեզմանի մեջ, որի վրա հետագայում Դանիել բեկի որդի Բաղդասար մետրոպոլիտը դրել է գերեզմանաքարը և գրել տապանագիրը։

Հրատ. Բաֆֆի, Նամսայի մելիքությունները, 180։ Բարխուդարեանց, 180—181։

Շուշվա եկեղեցիներում մինչև դարասկիզբը պահվում էին բազմաթիվ ձեռագիր մատյաններ, հավաքված Արցախի վանքերից, հիմնականում Դանձասարից՝ կարևոր հիշատակարաններով։

40. ՇՈՇ ԳՅՈՒՂ

Գյուղում կան երկու եկեղեցիներ, մեկը հյուսիսային եզրի գերեզմանատան մեջ, ուր հնում եղել են հին խաչքարեր և կենցաղային քանդակներով տապանաքարեր։ Այժմ միայն նորերն են մնացել։

Երկրորդ եկեղեցին գյուղամիջումն է, թաղածածկ մի շենք, անտաշ քարերով կառուցված՝ ս. Ստեփաննոս անունով, մուտքը հյուսիսից, որի ճակատաքարին կա խիստ վնասված մի արձանագրություն, որը դեռևս Բարխուդարյանցի ժամանակ դժվարընթեռնելի է եղել։

494. Ս. ՍՏԵՓԱՆՆՈՍԻ հյուսիսային մուտքի բարավորի վրա, կիսեղծ.

Փոխր ծոքով ուր գա · · հասա ևս տէր. ոսարհ շինեցաք գսուրբ Ամենափրկիչ եկեղեցիս յիւասակ հոգոց մերոց և ննջեցելոց. ի հայրապետութեան Աղուանից տեառն Երեմիայի · · · եւ ի մերոցս ննահանգի աթոռն ղուկ · · տէր Գրիգորն և տէր Դաւիթ եպիսկոպոսաց։ Եւ մեղաւորս տէր Դաւիթ էրեցս եղէ պատկառ.

յիշ՛եցեք՝ ի տէր ճաղերս :ԺԵ: (15) ֆահաճայիւ. զտէր Առաքել ֆահաճայն յիշեցէք ի տէր. թվ. :ՌՃԴ: (1655) էր: Ցաղաւթս յիշեցէք: Տէր Ցիսուս Քրիստոս Աստուած ողորմեա ննջեցելոցն:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 132,

495. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, ագուցված է եղել նույն եկեղեցու լուսամուտի մեջ. վրան՝

թվ. :ՋԷ: (1458) ես ղոչ սարկաւագ Գոյաւեցի (կանգնեցի՞) խաչս Ազիզա, մաւր իմ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 132, Լալաեան, Ազգ. Հանդ., II, 33,

496. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, ագուցված է սբ. Սահականնոսի բեմի ճակատին, վրան եկեղեցու շինութեան թվականը.

ՌՈՃ
Դ ԷՐ

Թվին :ՌՃԴ: էր (1655):

497. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, ագուցված նախորդի կողքին.

ՌՈՃ

Թվին :ՌՃ: (1651):

498. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկոր, ագուցված է նույն եկեղեցու հյուսիսային ավանդատան մուտքի ճակատին, վրան՝

ՌԻՆ
ՈՃԿԱ

Թին :ՌՃԿԱ: (1712):

41. ԴՈՆԱՎԱՐՋ ԳՑՈՒՂ

499. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը գտնվելիս է եղել գյուղի հյուսիսային կողմի բլրի վրա գտնվող Աղին ճահճատակ մատուռի արևելյան պատի տակ.

Ես Սահակ կանգնեցի զխաչս:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 131,

500. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, Աղին նահատակի բակում՝

Ես Աղամս Աստուծով սուրբ խաչս կանգնեցի:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 131,

501. ՈՐՄՆԱՓԱԿ խաչքար, գտնվելիս է եղել Աղին նահատակից քիչ վերև, երեք իրար կից խաչքարերից վեր՝

Թվ՛ին :ՇԻ: (1071). կամաւ ամենակալին Աստուծոյ ես . . . . Գրիգոր . . Աստուծոյ միաբան եղբարս լա . . . զխաչս իշխանութեան . . . հայրապետութեան . Ոհանէսի տէր Ներսէսի . . ո . . . աղաւթեցէք:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 131,

42. ՆԵՐՔԻՆ ՍՂՆԵՔ

Գյուղի եզրին, ձորաբերանին կա մի հին գերեզմանատուն՝ հասարակ տապանաքարերով՝

502. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա խաչ և տակին՝

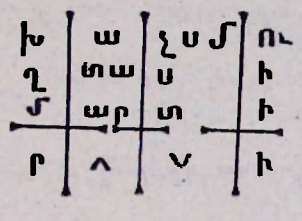
ՔՌԽ ԹՎԻՆ ՝ՌԽԸ (1591):

43. ՂԱՐԱԲՈՒԼԱՂ ԳՅՈՒՂ

Գյուղամիջում հին հուշարձաններ չկան։ Այս և Ավետարանոց ու Վերին Թաղավարդ գյուղերի արանքում, մի բարձր բլրի վրա գտնվում է Ղևոնդյանց կամ տեղական բարբառով Ղոնղիկ անապատը։ Անապատի ներկա շենքերը և նրանց արձանագրությունները վերաբերում են XIX դարին։ Ավերակների մեջ կան մի քանի հին խաչքարերի և ճարտարապետական մասերի բեկորներ, սակայն առանց արձանագրության։

Գյուղից հարավ-արևմուտք, մոտ չորս կիլոմետր հեռու, գտնվում է, Հովհաննես անունով մատուռը, որի արևմտյան մուտքից վեր ապուցված փոքր խաչքարի վրա մնում է հետևյալ արձանագրությունը.

503.

ԽԱՉՈՍ ՄՈՒՂՏԱՍԻ ՄԱՐՏԻՐՈՍԻ. ԹՎԻՆ՝. ՝ՌԿԷ: (1618).| ՊԼԵՅՏՐՈՍ.

ՔԷ ՌԿԷ
ՊՏՐՈՍ

Ծանոթ. Պետրոսը հավանաբար խաչքարը կազմող վարպետն է։

44. ԱՎԵՏԱՐԱՆՈՑ ԿԱՄ ՋԱՆԱՀՋԻ ԳՅՈՒՂ

Գյուղի Ավետարանոց անունն ավելի հին է և ավանդաբար կապվում է Վաչագան Թագավորի հետ, որն իբր նեղվելով պարսից Պերոզ Թագավորից, մի ավետարան դրկած, առանձնանում է այս գյուղը և որպես ճգնավոր անցկացնում իր օրերը։

Գյուղի երկրորդ ծաղկումը կապված է մելիքական շրջանի հետ, երբ այն դառնում է վարանգյալի մելիքների նստոցը։ 1682 թվականին կովկասյան լեռնականներն ավերում են Սևանա լճի ավազանի գյուղերը։ Այդ ժամանակ Շահնազարյանների տոհմից Մաղրալում նըստող Մելիք Հուսեյինը իր եղբորորդի Մելիք Բաշիի հետ վերցնելով իրենց ենթակա ժողովըրդի մի մասին, քոչում և հաստատվում են Ավետարանոց գյուղում, ապա պարսպապատելով գյուղը, այն դարձնում ուժեղ ամրացված բերդ ու վաբանդալի մելիքանիստ ավան։

Այս գյուղից էր XIX դարի ռուսական բանակի նշանավոր գեներալ Մագաթովը, որը հետագայում դարձավ Ավետարանոցի տերը և այնտեղ հիմնեց իր ապարանքը։

Ավետարանոց գյուղը ականատես է եղել բազմաթիվ պատերազմների և արյունահեղությունների, որոնցից արժանահիշատակն է 1733 թվականին կատարված դեպքը։ Թուրք-պարսկական պատերազմների այդ տարին Ավետարանոցում էր տեղավորված տաճկական մի դորաբաժին՝ Սուլեյման բեկի հրամանատարությամբ, որը ավերածություններին միացնում էր նաև հայ կանանց պատիվն արատավորող իր ցինիկ գործարքները։ Ծողովուրդը չհանդուրժելով դրանք, ոտքի է կանգնում և մի գիշերվա ընթացքում Մելիք Հուսեյինի կին Աննայի և

դուստր Գալանեի գլխավորությամբ ոչնչացնում ամբողջ զորաջոկատը։ Գալանեն հետագայում դարձավ միանձնուհի կուսանոցում, իրեն նվիրեց գրչությանն արվեստին։ Նրա ձեռագիր Ավետարանը արվեստի փայլուն կոթող է։

Ավետարանոց գյուղում կան հետևյալ պատմական հուշարձանները.

Ա. Կուսանաց անապատ. գտնվում է գյուղի եզրին՝ մի ժայռաբլրի վրա. շինված է 1616 թվականին։ Վերանորոգվել ու նոր շենքերով հարստացվել է XVIII գարում։ Եկեղեցին մի փոքրիկ թաղածածկ շենք է, կառուցված անտաշ քարերով. արևմուտքում ունի փոքր գավիթ, որը և ծառայել է որպես դամբարան մելիքների ու նրանց ընտանիքների, ինչպես և մալրապետների համար։ Հնում այստեղ եղել են ավելի շատ հանգուցյալներ. հրատարակիչները դրանցից հիշատակում են Մանվել վարդապետին, Մելիք Միրզային, Մելիք Հուսեյինին, Մելիք Հովսեփին և մալրապետներին. ցավոք՝ դրանցից ոչ մեկի տապանագրերը չեն արտագրվել։ Տեղամ ալժմ պահպանվել են մեր գծագրածները միայն, երեք տապանագիր և մեկ գերեզմանաքար՝ առանց գրության։

Անապատը շրջափակված է եղել պարսպով, որի ներսում եղել են տնտեսական շենքեր և խուցեր. այդ բոլորի միայն չնչին մասերն են պահպանված։

Բ. Մելիքական ապարանքներ. գտնվում են գյուղի բարձրադիր մասում. դրանցից Մելիք Բաղիինը, որի վերին հարկը կառուցել է Մադաթովը և վերածել բնակարանի, ալժմ ավերակ է, իսկ Մելիք Շահնազար II-ինը դեռևս շեն է։

Գ. Գերեզմանատուն. գտնվում է գյուղի արևմտյան կողմում. շատ հին ծագում է ունեցել, ուր և ավանդաբար գտնվում էր Համամ թագավորի գերեզմանը. ավելի նոր մասում եղել են մելիքների և նրանց մերձավորների գերեզմանները։ Ալժմ այդ բոլորից ոչինչ չի մնացել տեղում։

Դ. Ս. Աստվածածին. եկեղեցի, գտնվում է գյուղամիջում, ցածրադիր վայրում. մեծ և թաղակապ շենք է՝ կառուցված 1651 թվականին, համակ սրբատաշ քարերով։

ԱՆԱՊԱՏԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորին, անարվեստ գրերով իրար տակ երեք արձանագրություն.

Չ
ԵԿՂՑԻՍ
ԹՎԻՆ ՌԿԵ
ԹՎԿՆՌՃԻԵ
ՇԱԲՆԻՆ ԱՎՐՊՆԱՌՎԱ
ՅԻԾԱՄԿԵ ԴՈՒՐՍ
ԿՈՅԱԽՈՍՐՎԻՆ ԱԾՆՈՂԱՑ

504. Ա. ՉԵԿԼԵՂԵՑԻՍ| ԹՎԻՆ :ՌԿԵ: (1616)

Մանոթ. Հավանաբար շինության թվականը։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 96, Լալաեան, II, 42։

505. Բ. ԹՎԿՆ :ՌՃԻԵ: (1676). ՇԱԲՆԻՆ ԵՎ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆ . . . :

Մանոթ. Հրատարակիչը թվականից հետո վերծանել է «Շահնազարին և վարդապետ Գրիգորին», բայց իրականում այդպես չէ. տե՛ս գծագիրը։

506. Գ. ՑԻՇԱՏԱԿ Է ԴՈՒՐՍ| ԿՈՑՍԻ ԽՈՍՐՈՎԻՆ ԵՎ ԾՆՈՂՑ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 96։

507. ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ։ գտնվում է Գավիթ–դամբարանում. սպիտակավուն է, բաղկացած բարձից և տապանաքարից. մի երեսին սաղ նվագող, դիմացը՝ երեք պարողները, ապա ևս երկու ֆիգուր, մեկի ձեռքին հայելանման իր, իսկ մյուսինը՝ կենաց ծառ։ Բոլորի դիմացը ուտելիքների պնակներ են, անկյունում առանձին մի ֆիգուր՝ ձեռքին գավ և բլիթ։ Մյուս երեսին՝ երեք հեծյալ և մի թամքած ձի, որի վրա նստել է ուղում թռչունը։ Արձանագրությունը երեք երեսներին և բարձի վրա՝ օղակաձև.

ԱՅՍԷՅԱՊԱՆ+ՄԷԼԻՔ ՇԱՀՆԱԶԱՐԻ+ՈՐԴԻՄԷԼԻՔ
ՅԻՍԷՒՆ+ՔԼ ՌՃՁԵ+ՈԳԵՄ ՋԲԱՆՍՊՈՎԵՍԳԻ+Ի ՎԵՐԱՅ
ՄԵԼԻՔ ՀՈՒՍԷՅՆԻ+Ջ ՈՐԳԻՑ ՅԱՅԱՊԱՆԻ+ՍԱԷՐՏՐԵՐԿ

ՐԻՆՎԱՐ ՈՐԷ ԱՅՇՆ ՔԼ ՌՃԾԸ
Ի+ԼԵՄԱՍՍ
ԳԵՂԻ+ ՍԱՅ
ԷՐՀԱՅՈՒՍԵ
ՂԱՆՈՒԼԻ+
ՈՂՈՐՄԷՐԱՄ
ԷՆԱՋԳԻ+ Կ
ԵՐՊԱՐԱՆՕՔ
ՆԷՐԳՈՒԵԼԻ

ԹԱԳՊԱՐՁԱՆԴՀԱՅՈՅԱՋԳԻ+ՅՈՅՁԿՈՂՈՐԵԱՅԱՋԳԻՆԴԱՉԿԻ+ՊԱՏ

ԼՈԿՅՈԼ ՀԻՍ ՅՈՒԻՍՀՈՒՇՈՒՀՅՈՆՆՅՁԾՍՈՈ+ԻՀԸՂՈՅՈՈՕՇՁԷՔՈՁՆ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՄԷԼԻՔ ՇԱՀՆԱԶԱՐԻ
ՈՐԳԻ ՄԷԼԻՔ| ՅԻՍԷՒՆ, ԹՎ. :ՌՃՁԵ: (1736):
ՈԳԵՄ ՋԲԱՆՍ ԳՈՎԵՍԳԻ,
Ի ՎԵՐԱՅ| ՄԵԼԻՔ ՀՈՒՍԷՅՆԻ,
ՋՈՐ ԳՐԵՅԻ ԱՅՍ ՏԱՊԱՆԻ:
ՍԱ ԷՐ ՏԷՐ. ԵՐԿ|ՐԻՆ ՎԱՐ|ԱՆԴԱՅ|Ի,
:ԼԵ: (35) ՄԱ|ՍՆ| ԳԵՂԻ.
ՍԱՅ| ԷՐ ՀԱՅՈՎ ՍԵ|ՂԱՆՈՎ ԼԻ,
ՈՂՈՐՄԷՐ Ա|Մ|ԷՆ ԱՋԳԻ.
Կ|ԵՐՊԱՐՆՕՔ|Ն ԷՐ ԳՈՎԵԼԻ,
ԹԱԳ ՊԱՐՁԱՆՔ ՀԱՅՈՅ ԱՋԳԻ.
ՅՈՅԺ ԿՈԴՈՐԵԱՅ ԱՋԳԷՆ ԳԱՋԿԻ,
ՊԱՏԵՐԱԶՄԵԱՅ ՅԵՏ ՕՍՄԱՆՅԻ.
ՍԱ ՈՁ ԵՏ ՀԱՐԿ ԹԱԳԱՒՈՐԻ,
Ա|ՄՈՒՐ ՊԱՐՍՊ ԷՐ Ա|ՇԽ|ԱՐՀԻ|:

ՈՐ Է ԵԱՇՆ ԹՎ|ԻՆ| :ՌՃԾԸ: (1709)

Հրատ. Րաֆֆի, Համառօտ մելիքութիւնները, էջ 49 (ուղղագրական շտկումներով):

508. *ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, նախորդի մոտ, երեսին, մի շարքի վրա երեք պարոններ և նվաղող, ապա հեծյալ, որի ետևում թամքի վրա նստած թռչուն, իսկ դիմացը՝ հրացան. ներքևի շարքում երկու մատուռակ և ըլիթներ. ստորին մասում 3 տող.*

ԱՅՍԷ ԴԱՊԱՆՄԷԼԻՔ ՊԱՂՐԻ ՈՐԴԻՄԷԼԻՔ ՄԻՐՋ
ԱՅԲԷԿԻՆՔԼԻՆ ՌՃՂԳՆՈԵՄԲԵՐԻՅԱՒՆԱՆ
ԱԾՓՈԻԵՅԱԻ ՋՕՎ ՈՂԱՐԴԱՈՂՈՐՄԻԱՍԻԱՄԷՆ

ԱՅՍ Է ԴԱՊԱՆ ՄԷԼԻՔ ՊԱՂՐԻ ՈՐ-
ԴԻ Օ՛ԷԼԻՔ ՄԻՐՋ|ԱՅԲԷԿԻՆ. ԹՎԻՆ
:ՌՃՂԴ: (1744). ՆՈԵՄԲԵՐԻ :Ի: (10)
Ա|Ր|ԱԻՈՅՏՆ Ա|Ր| Ա՛Ծ. ՓՈԻԵՅԱԻ. ՋՕՎ
ՈՐ ԳԱՐԴԱ ՈՂՈՐՄԻ ԱՍԻ ԱՄԷՆ:

509. ԿՈՒՄԱՆԱՑ ԱՆԱՊԱՏԻ եկեղեցո- վեմ-քարի վրա եղել է.

Թվ՛ին՝ ՌԿԵ: (1616). Ես Աբաս Հխմազգի(՞) կանգնեցի խաչս ի հայր իմ վիճակին:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 95։

510. ՏԱՊԱՆԱԳՐԵՐ, որոնք եղել են մելիքական գերեզմանատան քարերի վրա.

Այս է տապան Մէլիք Շահնազարին,
Որ է որդի Մելիք Յիւսէինին,
Արցախ գաւառաց իշխանին,
Վարանդու տիրապետողին.
Սա էր հայր Մէլիք Ջումշիտին,
Ըստ Ռուսաց պլկովնիկին,
Ազնիւ ոմն Հայոց ազգին,
Արի և քաջ զօրավարին.
Խնդրեմ առնել զայս արժանին
Միոյ բերան հայր մեղայիս.
ՌՄԽ: (1791) թվին:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 97։ Լալաեան, II, 44։

511. Այս է տապան Մէլիք Ջումշուտին,
. . . . . Սա էր
Թոռն մեծասեռին,
Ազնիւ Մէլիք Յիւսէյինին.
Խնդրեմ առնել զայս արժանին,
Միոյ բերան հայր մեղայիս.
Թվ՛ին՝ ՌՄԿԱ: (1812) Ապրիլի ԻԵ: (25):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 97։ Լալաեան, II, 44։

512. Այս է տապան Մէլիք Ջհանբախշին,
Իշխող Վարանդայ զաւառին
Ազնիւ որդոյ Մէլիք Շահնազարին.
Վախճանեցաւ 1822:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 98։ Լալաեան, II, 44։

513. Մէլիք Խուդաբ իշխող Վարանդայ,
Թոռն ըստ մարմնոյ Մէլիք Ջումշուտայ,
Այս նորա տապան յորում մարմնով կայ,
Կենդանի հոգւով միշտ և յարակայ,
Ամաց հառասնից եւ սա յաշխարհէ,
Ջերծ արդ գտանի յամենայն չարէ.
Զայս վէմ եւ շինել առն իւրում ի ձօն,
Ի պատիւ սորա՝ կին սորին զզօն.
Թվ՛ին՝ ՌՄՁԲ: էր (1833):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 98։ Լալաեան, II, 44—45։

514. Այս է տապան Մէլիք Ցիւսէյինի որդի . . . . Աւաճեանցին. թվ՚ին՝ :ՌՄՀԲ: (1823):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 98։

515. Այս է տապան Մէլիք Ցիւսէյինի որդի Մանասան Բէկին. թվ՚ին՝ :ՌՄԾԶ: (1807):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 98։

516. Այս է տապան Մէլիք Շահնազարի որդի Մէլիք Ցիւսէյինին. թվ՚ին՝ :ՌՄԾ: էր (1801):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 98։

ՆՈՒՅՆ ԳԻՐՔԶՄԱՆԱՏԱՆԸ ԵՂԵԼ ԵՆ

517. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, աջ կողմում թագավորի պատկերը, աջ ձեռքին խաչ, նրա- տած ձիու վրա. ետևից երախը լայ վիշապ. վրան եղել է կիսեղծ արձանա- գրութ յունն։

Ի :ՈՂ: (1241) . . . ննեց Հա . . . թգաւորի Աղվց . . . ես տէր Մասուց գրեցիք այս. ով որ կարդէ Ա֊ծ. ողորմի ասէ.

Մանոթ. Համարվում է Աղվանից թագավոր Համամ իշխանի գերեզմանաքարը։ Եթե ճիշտ համարվի դա, ապա ուրեմն այդ քարը նորոգել է և արձանագրությունը գրել ումն Մա- սուն, Համամից շատ հետո, որը IX դարի գործիչ էր։ Այս գերեզմանաքարի մոտ եղել է մեկ ուրիշը ևս՝ թագուհու պատկերով, բայց անարձանագիր։ Այժմ ոչ մեկը տեղում չեն։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 98—99։

518. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա եղել է.

Այս խաչս Թորոս այդպ. թվ՚ին՝ :ՈՋ: (1157) ար(էր):

Մանոթ. Դատելով լեզվից, թվականը սխալ է նշանակել հրատարակիչը, այն պետք է լինի՝ ՌՋ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 98։

519. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա եղել է.

Այս է հանգիստ Մուրադի Ղաթիոնա Գաջի (խաջի) Վաւանցդայ գավառ. հմուտոյն ասպարեսի.

Մանոթ. Հրատարակիչը այս միացրել է «Համամի» տապանագրին, որոնք լեզվի տեսա- կետից անհարիր են։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 98—99։

520. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվելիս է եղել մի պարտեզի մեջ.

Անուան Մէլիք Շահնազարին, որ է որդի Մէլիք Սէյինի. այն ժամանակն որ Կուրնին եկաւ քուին .ՌՃՂՔ: (1750) էր, որ դալաս ընեցի. ով որ կարդա, մէկ բեռան Աստուած ողորմի ասի. ամէն։
Այս է տապան Գաբրիէլի որդի Դաւթին :թվ՚ին՝: ՌՄՆԸ (1799):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 96 (համարում է բերդի պարիսպները շինող վարպետը)։

521. ՄԵԼԻՔ ՇԱՀՆԱԶԱՐՑԱՆՆԵՐԻ ապարանքի գարբասի ճակատին գրված է եղել.

Այս ամարաթս Մէլիք Շահնազարի որդի Սէյիճ Բէկիճ, որ է այս շինութիւնս. որ շինել տուած էճմճ է. թվիճ: ՌՄԼԵ: (1786):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 95; Լալաեան, II, 32,

522. ԳՅՈՒՂԱՄԻՋԻ Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ եկեղեցու մուտքի բարավորի վրա՝

թվին :ՌՃ: (1651)

Հրատ. Բարխուդարեանց, 94,

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Գյուղի եկեղեցիներում պահվել են արծաթյա խաչեր, որոնց վրա եղել են հետևյալ արձանագրությունները.

523. Ցիւաւակ է խաչս տէր Սուաճել վարդապետիճ. :ՌՃՀԹ: (1670):

Հրատ. Ջալալեանց, 248,

524. Այս է ճեան Քրիստոսի և բարեխօս տեր Բարսեղ եպիսկոպոսիճ, Գրիգորիսի՝ որ այժմ Մաւաս էոչի. թվիճ :ՌՃԺ: (1661).

Հրատ. Ջալալեանց, 248,

525. Սուրբ խաչս յիւաւակ է Մէլիք Բաղուճ և իւր կողակից Մարիամիճ, ի դուռն Ամարաւայ. թվիճ հայոց :ՌՃԺ: (1661):

Հրատ. Ջալալեանց, 248,

ՄԱՐՏՈՒՆՈՒ ՇՐՋԱՆ

45. ՀԱՑԻ ԳՑՈՒՂ,—ԲՈՒՒ ԵՂՑԻ

Այս անունով է կոչվում Հացի գլուղից դեպի արեելք դանվող հուշարձանների մի մեծ խումբ, որը սփռված է լալնանիստ ու բարձր բլրի ստորոտից սկսած մինչև դագաթը։ Կանգուն և կիսավեր հուշարձանների վրա պահպանված արձանագրութլուննները հիմնականում վերաբերում են XII—XIII դարերին, բալց մի քանի ճարտարապետական բեկորները և ժողովըրդի մեջ պահպանված ավանդութլուննները հաստատում են այդ վայրի շատ ավելի հին, մինչև հեթանոսական ժամանակները հասնող մշակութլթի դոլութլունը։

Հնադույն բեկորներից առանձնապես նշել ենք մի քանի քառակող կոթողների մասեր, որոնք վերաբերում են V—VII դարերին. դրանք գտնվում են բլրի դագաթի եկեղեցիների շրջապատում, ցրված վիճակում և ծածկված են թփերով ու մացառներով։ Մենք այդտեղ տեսանք մի կոթողի բուն, երկու խոլակ և երեք խարիսխներ՝ այդ դարաշրջանին բնորոշ երկրաչափական և բուսական զարդաքանդակներով և հավասարաթև խաչերով։

Կանգուն և կիսավեր հուշարձանները հետևյալներն են.

Ա. Երկու իրար կից եկեղեցիներ, փոքր, որոնց մուտքերը բացվում են մի ընդհանուր գավթի մեջ. գավթի ծածկն ավելի բարձր է, քան եկեղեցիներինը և նստած է որմնամուլթերով խաչավորված կամարների վրա։ Բոլոր երեք շենքերն էլ կառուցված են անտաշ քարերով. սրբատաշ և գեղեցկորեն զարդարված են հարավային եկեղեցու և գավթի մուտքերը։ Այդ եկեղեցու մուտքը զարդարված է շախմատաձև ուռուցիկ քարերով, և կենտրոնում նման ձևի խաչ է.

Բ. Եկեղեցի-մատուռ. գտնվում է նախորդների մոտ, արևմտյան կողմում. շինված է անտաշ քարերով. մուտքը սրբատաշ է և նախորդի նման ուռուցիկ, ձևավորված է ռոմբաձև զարդերով, ճակատին ուռուցիկ խաչ։ Մուտքի շրջանակներից դուրս, երկու կողմերից առանձին քարերի վրա հուշկապարիկների քանդակներ են, որոնցից մեկի մոտ Խաչենիկ վարդպետի արձանագրութլունն է։

Գ. Եկեղեցի, փոքր, գտնվում է բլրի ստորոտում, դեպի Նորաշենիկ գլուղը տանող ճանապարհի եզրին. նախորդների նման շինված է անտաշ քարերով և նույնպես գեղեցիկ ձևավորված մուտք ունի, որի շրջանակներից դուրս, երկու քարերի վրա պատկերված են սիրամարգեր, արևմտյան պատի վրա վարդպետ Շահենի արձանագրութլունն է՝ առանձին քարի վրա։

Դ. Որմնափակ խաչքարեր. երեք հատ, բոլորն էլ խիստ վնասված և կիսավեր, գտնվում են բլրի ստորոտից մինչև գագաթը տանող ճանապարհի եզրերին։ Դրանցից երկուսի ճակատներին գրված են չորսական և մեկին՝ երկուական խաչքարեր, բոլորն էլ գեղաքանդակ և բարձրարվեստ, դժբախտաբար հողմահարված և վնասված։ Խաչքարերը շրջապատող որմերի երեսպատման սրբատաշ քարերը թափված-կորած են, մնում են կրաշաղախ լիցքերը, նույնը և ճակտոնների մասում։

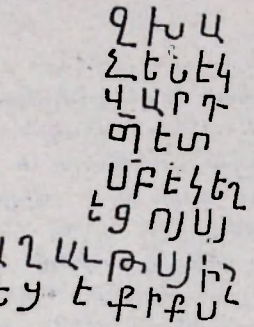
Այս հուշարձանների մասին Մ. Բարխուդարլանցից սկսած գրականութլան մեջ է մտել երկու սխալ կարծիք. Ա. Որ իբր դրանք բացօթլա բեմեր են։ Բ. Որ, ինչպես եկեղեցիներում,

այնպես էլ այս բեմերի մոտ կարգված են եղել հատուկ վանականներ, որոնց պաշտոնն է մշտապես աղոթել դրանց մեջ թաղված Աղվանից թագավորազների և իշխանազների հոգու հանգստյան համար[1]։ Իրականում այդ բեմ կոչվածները նույն որմնափակ խաչքարերն են, մի տարբերությամբ միայն, որ դրանց խաչքարերը փոքր-ինչ խորն են ագուցված։ Դրանց վրա, ինչպես և եկեղեցիների պատերին գրված արձանագրությունները ո՛չ ժամանակով և ո՛չ էլ բովանդակությամբ չեն համապատասխանում Բարխուդարյանցի ենթադրությանը։

Բլրի գագաթի եկեղեցիների շուրջը հնում եղել է մեծ գերեզմանատուն, որի չնչին բեկորներն են մնացել այժմ։

Բոլոր հուշարձանները շինված են նույն բլրի վրա՝ այժմ էլ օգտագործվող քարհանքի շերտավոր-սալանման սպիտակ կրաքարով, որը կոտրելով, իրար վրա են շարել ագուսի նմանությամբ։ Բանդակազարդ և արձանագրված քարերը ագուցվել են կանգնած դիրքով։

526. Ա. ԵԿԵՂԵՑԻ, փոքր, գտնվում է բլրի գագաթին. արևմտյան մուտքի հյուսիսում, մի քարի վրա հուշկապարիկի քանդակ և արձանագրություն, 8 տող.

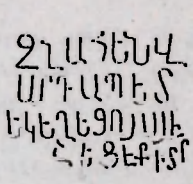

ՉԽԱ|ՉԵՆԷԿ| ՎԱՐԴ|ՊԵՏ| ՍԲ. ԷԿԵՂ|ԵՑՈՑՍ Ց|ԱՂԱՒԹՍ ՑԻՇ|ԵՑԷՔ Ի ՔՍ.

Ծանոթ. Վարդպետ = ճարտարապետ, կառուցող և ոչ վարդապետ, ինչպես համարել են հրատարակիչները։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 125; Լալաեան, II, 48; Լուսանկ. 100.

527. Բ. ԵԿԵՂԵՑԻ, փոքր, գտնվում է բլրի ստորոտում, ճանապարհի եզրին՝ արևմտյան մուտքի հյուսիսում, արտաքուստ, մի քարի վրա 4 տող.

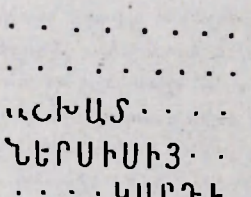
ՉՆԱՀԵՆ Վ|ԱՐԴԱՊԵՏ| ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ Ց|ՇԵՑԷՔ Ի ՏՐ։

Ծանոթ. Շահենին համարում ենք եկեղեցու ճարտարապետը, հետևաբար վարդպետ և ոչ վարդապետ։

Հրատարակիչներն արձանագրության առաջին տառը, որ անվան նախդիրն է, անջատել և սխալմամբ Չ-են վերծանել՝ այն համարելով թվական։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 125; Լալաեան, II, 48; Լուսանկ. 101.

528. Գ. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքից վեր, արտաքուստ, 5 տող.

. . . . . | ՀՆ·ԱԵՒԵՂ· · | ԻՄՎԱՐՅԱՄ· . . . . . .
. . . . . | ՈՒՆԱՓԱՇԻՆ | ԵՅԱՓՉԵԿԵՂԵՑԻՍԲԱՉՈՒՄ
ՒՇԽԱՄ· . . . | ՅԵՊԻՍԿՈՊՈ | ՍՈՒԹԵՄՐՅՈՅԱՆԻՍԻԵՒՄՐ
ՆԵՐՍԻՍԻՅ· · | ՄԱԿՅՈՓՈՑԱՑ | ԵՒԾՆՈՂԱՑՄԵՐՈՑ . . . .
. . . . ԿԱՐԴԷ | · ԱՂԱՒԹՍՅԻ · | ԷՓՉԱԾԽԱՄՈՂՓԵԿԵՂԵՑՈՅՍ

. . . . ՐՔԱՂԱՆՆ. ԵՒ ԵՂԲԱՐՔ ԻՄ ՎԱՐՉԱՄ . . . . ՈՒՆԱՓԱ ՇԻՆԵՑԱՔ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ ԲԱՉՈՒՄ| ԱՇԽԱՏՈՒԹԲ. ՑԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԵ ՏՐ. ՑՈՀԱՆԻՍԻ ԵՒ

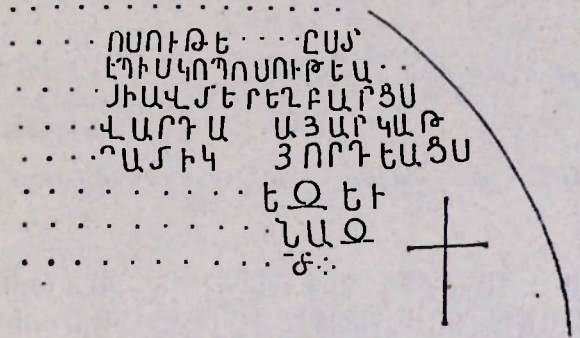
[1] Բարխուդարեանց, *Արցախ*, 125, Լալաեան, *Ադպ. հանդ.*, II, 48։ Հ. Հ. Ոսկեան, *Արցախի վանքերը*, Վիեննա, 1953, էջ 35։

ՏՐ.| ՆԵՐՍԻՍԻ. ՑՐԻՇԱՅՏԱԿ ՀՈԳՈՑԱՑ ԵԻ ԾՆՈՂԱՑ ՄԵՐՈՑ . . . ՐՈՐՔ՝ ԿԱՐԴԷՔ ՑՅԱՂԱԻԹՍ ՑԻՐՇԼԷՔ ԶԱՇԽԱՏՈՂՔ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ:

Ծանոթ. Հովհաննես և Ներսես եղբայրներից առաջինի մասին այլ արձանագրություններում տեղեկություններ կան 1195—1235 թթ., իսկ երկրորդի՝ 1235—1260 թթ. երկու եղբայրներն էլ եղել են Աղվանից կաթողիկոսներ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 125։ Լալաեան, II, 48։

529. ԽԱՉՔԱՐ, որմնափակ, բոլոր կողմերից որմերը քայքայված և թափված. դրանք եղել են անտաշ քարերով շինված. կենտրոնում մնում են երկու խաչքարերը, որոնց ղլխի վեց քարերի վրա եղել է ընդարձակ արձանագրություն. այժմ չորս քարերն են մնում, որոնցից մեկի արձանագրությունը բոլորովին չի կարդացվում, 9 տող.

ՐԹՎԻՆ:ՉԺԹ: (1270) Ի ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵ. ՐՏՐ՝. ԸՍՏՐԵՓԱՆՈՍԻ ԵԻ ՑԷՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԵԱՆ| ՏԷՐ ՆԵՐՍԷՍԻ ԱՐՍՏՈՒԾՈՎ ՄԵՐ ԵՂԲԱՐՑՍ| . . . ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՑ ԱՐԿԱԹ| . . . ԱՄԻԿ . . . ՑՈՐԴԵԱՑՍ . . . ԵՉԵՒՐ:

ՐՎԻՆԱՉ|Մ:.

Ծանոթ. Բարխուդարյանցի ժամանակ թեև վնասված, բայց ավելի ամբողջական է եղել. Թվականի տողը և այլ մասեր, որոնք համարել ենք ճշտված, լրացնում ենք նրանից՝ մանր տառերով։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 126։
Լուսանկ. 102.

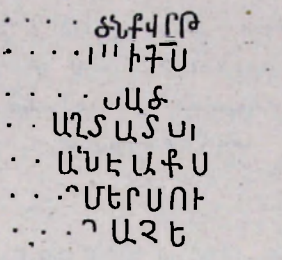
530. ԽԱՉՔԱՐ, որմնափակ, մեծ. որմերը եղել են անտաշ քարերից. տեղում կանգուն են իրար կից հինգ սրբատաշ խաչքարեր, որոնց վրա եղել է ընդարձակ արձանագրություն, մնացորդները պահպանվել են երկրորդի և հինգերորդի վրա.

ԻՐՈՍԻ . . .	. . . . .	. . . . .	. . . . .
ՈՎԱՅՐԵՑՆ	. . . . .	. . . . .	ԱՍՒԱԻՓՆԻՆԵ
ՉՍՆՊԱՏՅԻ	. . . . .	. . . . .	ՍՆՊԱՏԱՈ
ՉԳԷԷՐԼԵԼՈՉ	. . . . .	. . . . .	ԹԱՐԱԷՄ
ԻՄԻՆՆՍՆՊԱՏ	. . . . .	. . . . .	ՍԲԱՂԱԻԹՍ

ԻՒՐՈ . . . . . .
ՈՎԱՑՐԵՑՆ . . . . . ԱՍՎԱԻՓ ՇԻՆԵՐՑԻ.
ՉՍՆՊԱՏ ՑԻ . . . . ՍՆՊԱՏԱ ՈԼՉ ԻՄՈ . . .
ՉԳԷԷՐԼԵԼՈՑ . . . . . ՐՄԽԻԹԱՐԱ ԷՄ . .
Ի ՄԻՆՆ ՍՆՊԱՏ . . . . . ՍԲ ԱՂԱԻԹՍ . . .

Հրատ. Բարխուդարեանց, 126։
Լուսանկ. 103.

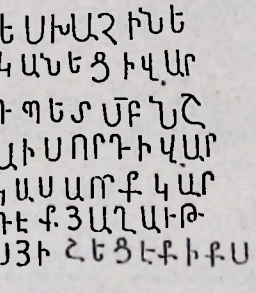
531. ԽԱԶՔԱՐ, որմնափակ, մեծ, որմերի երեսպատման քարերի մեծ մասը թափված, նուիրեալս և ճակատոնը, որոնք սրբատաշ են։ Ճակատին ագուցված են իրար կողքի չորս խաչքարեր, որոնք այժմ ել մնում են, քարձրարվեստ են, բայց խիստ հողմահարված. դրանց գլխին երկու շարքի ութ քարերի վրա եղել է մեծ արձանագրութիւն, 6 տողով. նշմարվում են միայն վերջին երկու քարերի արձանագրութիւնները.

Ծանոթ. *Այս վիճակում է եղել նաև Բարխուդարյանցի ժամանակ։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 125։*
Լուսանկ. *104.*

532. ՆԱԽՈՐԴ ՈՐՄՆԱՓԱԿ ԽԱԶՔԱՐԻ հյուսիսային որմի ստորին մասում, 7 տող.

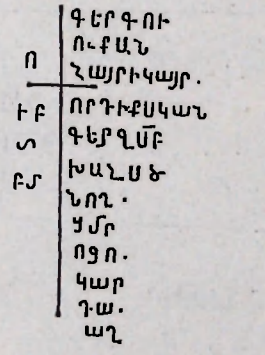

ԵՍ ԽԱԶԻՆԵ|Կ ԱՆԵՑԻ ՎԱՐ|ԴՊԵՏ ՍԲ. ՆՇ|ԱՆԻՍ, ԻՐԴԻ ՎԱՐՀԱՄԱ. ՈՐՔ ԿԱՐ|ԴԷՔ ՑԱՂԱԻԹ|Ս ՑԻ-ՇԵՑՔ Ի ՔՍ։

Ծանոթ. *Վարդպետ=ճարտարապետ։ Հրատարակիչը չհասկանալով այդ և սխալ վերծանելով առաջին երկու տողերը, միանգամայն այլ իմաստ է տվել արձանագրութեանը։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 126։*
Լուսանկ. *105.*

533. ԽԱԶՔԱՐ, ագուցված է Բ. եկեղեցու հյուսիսային պատին, ներքուստ. ձախ մասում $^1/_3$-ով կտրված և ճակատի մասը ջարգված խաչի ձախ կողմում միայն անորոշ տառեր, իսկ աջում՝ 12 տող.

ԳԵՐԴ ՈՒ |ՈՒՔԱՆ| ՀԱՑՐԻԿԱՑՐ| ՈՐԴԻՔՍ ԿԱՆ|-ԳԵՑ|ԱՔ| ՁՍԲ. |ԽԱՁՍ Ծ|ՆՈՂ|Ա՝|Ց Մ|Է|Ր|ՈՑ. ՈՐՔ՝| ԿԱՐ|ԴԱ|ՑՔ՝ |Ց՝|ԱՂ|ԱՒԹՍ ՑԻՇԵՑՔ՝։

534. Ա. ԵԿԵՂԵՑՈՒ ներսում ընկած մի քարի վրա եղել է.

թվ|ին| :Ձփթ: (1270) · · ի տէրութեան · · sr. Սահմանուսի, յե՛պիսկոպոսութեան sr Ներսիսի. ես Մխիթար որդի Խ · · · կանգնեցի զխաչս։

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 126։ Ալաեան, II, 47։*

535. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվել է Ա. եկեղեցու ներսում.

Այս է տապան Տ՚ր՚ Յօհաննիսին, որդի Տ՚ր՚ կարապետին. թվիլ՚ն: ՌՄԽԷ: (1798):

Հրատ. Լալայեան, II,, 47։

536. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվել է Բ. եկեղեցու մեջ.

Այս է տապան Խմիբի որդուն Սարգսին. էն ժամանակն որ Պապա Ուշաղին թվիլ՚ն :ՌՃՀԴ: (1725). որ եկն. ես Թադուդն առաջ տուդ իլի. այանքն ճդովն սպանեցէն, ետրեցացու Աթային. Հերփէին:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 127։

46. ՊԶՊԱԼԱ ԳՅՈՒՂ

Ալս գլուղում և շրջակալքում գտնվող միջնադարլան հուշարձանները XVII դարից ավելի հին չեն. արձանագրութլուններ ունեցողները հետևյալներն են.

Ա. Մեծ ևահատակ, մատուռ, գտնվում է գլուղից հյուսիս, ձորի մլուս կողմում, բարձր սարի գագաթին, շարված է կիսամշակ քարերով. մատուռի մեջ է անտապանագիր մի գերեզմանաքար. պատերին կան արձանագրութլուններ։

Բ. Ս. Աստվածածին, եկեղեցի, գտնվում է գլուղի մեջ, թաղակապ շենք՚է, կիսամշակ քարերով շինված։

537. ՄԵԾ ՆԱՀԱՏԱԿ, արևմտյան պատի մեջ ագուցված մի քարի վրա, արտաքուստ, 4 տող.

ԵՍՂԶՂԱԼԵՑԻՂԱՐԱՅԻԱՆՍՂԻՆԵՑԻԵԿԵՂԵՑԻՍՀԱՅՐՆ
ԻՄԱՄԻՐԻԱՆԵԻՄԱՅՐՆԻՄՄԻՐԱՄՆԵԻԵՂԲԱՅՐՆԻՄՍԱՐՈՒ
ԽԱՆՊԱՂԻԲԱԲԱՍԻԵԻԿՈՂԱՅԳԻՑՆԻՄՔԵՐԻՆ ԵԻ ՈՐԴԻՆԻՄ
ՍԱՐՔԻՍԹՒՆ ՌՃԻԵԷՐ

ԵՍ ՊԶՊԱԼԵՑԻ ՊԱՐԱՑԽԱՆՆ ՇԻՆԵՑԻ ԵԿԵՂԵՑԻՍ. ՀԱՑՐՆ| ԻՄ ԱՄԻՐԽԱՆ ԵԻ ՄԱՑՐՆ ԻՄ ՄԱԻՐԱՍՆ ԵԻ ԵՂԲԱՑՐՆ ԻՄ ՍԱՐՈԻ|ԽԱՆ, ՊԱՊԻ, ԲԱԲԱՍԻ ԵԻ ԿՈՊԱՑԳԻՑՆ ԻՄ ՓԵՐԻՆ ԵԻ ՈՐԴԻՆ ԻՄ| ՍԱՐՔԻՍ. ԹԻԻՆ :ՌՃԻԵ: ԷՐ (1676):

538. ՄԵԾ ՆԱՀԱՏԱԿ, արևմտյան մուտքի բարավորի վրա, 8 տող.

ԵՍ ՂԿՂԷԼԷՑԻ
ԱՄԻՐԽԱՆԷՆ
ՏՂՅ ՂԱՐԱՅԽԱ
ՆՍ ԵԿԻ ՈՒԽՏՍԻ
ՄՆԱՅԱ ՏԱԿԻՍՅ
ԻՂԱՏԱԿԻ ԻՄ ԵԿԵՂ
ԵՑԻՍ ԿՈՂԱԿԻՑ ԻՄ
ՓԵՐՈՒՆ ԱՄԷՆ

ԵՍ ՊԶՊԷԼԷՑԻ| ԱՄԻՐԽԱՆԷՆ| ՏՂԼԱՅՑ ՂԱՐԱՑԽԱ|ՆՍ ԵԿԻ ՈԻԽՏՍ ԻՄ ՆԱՑԱՏԱԿԻՍ. ՑԻ|ՇԱՏԱԿԻ ԻՄ ԵԿԵՂ|ԵՑԻՍ. ԿՈՂԱԿԻՑ ԻՄ| ՓԵՐՈՒՆ. ԱՄԷՆ.

Ծանոթ. *ժամանակով մոտ է նախորդին։*

539. ՄԵԾ ՆԱՀԱՏԱԿ, հյուսիսային պատի մեջ ագուցված փոքր խաչքարի վրա. ներքուստ, 4 տող.

Խ ա չՍ
ս ան Դ
ու խտ
այն խսա

ԽԱՉՍ| ՍԱՆԴ|ՈԻԽՏ|ԱՑՆ. ԽՍԱ . . .

540. ՄԵԾ ՆԱՀԱՏԱԿ, պատի մեջ ագուցված փոքր խաչքարի վրա, 1 տող.

Խ աչս Մամուն ԽԱՉՍ ՄԱՄՈՒՆ.

541. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ. Ներսում, արևելյան կամարի վրա.

Ես Ոհաննէս շինեցի եկեղեցիս ի հալալ ինչից իմոց. հայրն իմ Թումաճ և մայրն իմ Իւսաճ, կողակիցն իմ Խաճում, հանգուցեալ որդին իմ Ա. . .

Ծանոթ. *Համարում ենք XVII դար։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 122—129։*

542. Ա. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ. Ներսում, նույն կամարի հյուսիսային երեսին.

Ես Յովհաննէս եպիսկոպոս վերակացու, շինեցի եկեղեցիս. հայրն իմ Տաղտաճ, մայրն իմ Խոճտի. եւ եղիա Խահաճայն, տէր Պողոս, տաճուտէրն Վելիհաճ. եկեղեցուս վարպետ կէսքեր, Ծակոր:

Ծանոթ. *Համարում ենք XVII դար։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 123։*

47. ՆՆԳԻ ԳՅՈՒՂ

Գյուղում գտնվող եկեղեցին, համաձայն արձանագրության, կառուցվել է 1858 թ. բայց նրա պատերի մեջ ագուցված հուշարձանների վրա մնացել են երկուսը, որոնք ավելի հին են։

543. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է եկեղեցու հարավային կողմի պատուհանի գրլխին, կողքի, վրան 2 տող.

ԹՎ | ՀՀԲ
ԱՂԱ | ՄԱՐ. . .

ԹՎԻՆ ՉՀԲ: (1523):
ԱՂԱ ՄԱՐ . . .

544. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, փոքր, ագուցված է արևելյան պատի մեջ, արտաքուստ, 2 տող.

ԱՅՍՒՐԻԼՂԼՆ.ՒՐՌՐՌՈՐԴԻ
ՍԱՉՊԱՆԴՅԻՐՉԱԻՆՁՆՌՄԻՉՆԷՐ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՄՈՒՐՈՒ ՈՐԴԻ ՍԱՉՊԱՆԴ ՄԻՐՉԱԻՆ. ԹՎԻՆ. ՈՒՄԻՉ: Ն ԷՐ. (1777):

545. ԽԱՉՔԱՐ, գտնվում է Ննգի գյուղից Պատավաթումը տանող ճամբին դանվող ս Գրիգոր Լուսավորիչ կոչվող թաղածածկ եկեղեցու ներսում.

ԵՍԳՐԳՈՐ
ԿԱՆԳՆԵՑ
ԻԽԱՉՍՀԱՒՐ

ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ| ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԽԱՉՍ ՀԱՒՐ| ԻՄ||ՑԾ ԳՐ|ԻԳՈՐԻԿԱՑ.| ՍՂՈՒՐՒՍ ՏՐ. ԳԼՐԻՔՈՐ. ԹՎԻՆ ՈՀԴ: (1225):

546. ՏԱՊԱՆՈՒՔԱՐ, ընկած է ս. Գրիգոր Լուսավորչի բակում. վրան մեկ լուծ եզներ արոր են քաշում, շուրջը՝

Խաչս Մալխուճ
Խաչ Մալխին

ԽԱՉՍ ՄՍԼՔՈՒՄԼԻՆ, ՔԱՄԱԼԻՆ:

48. ԽԱՉՄԱՍ ԳՅՈՒՂ

Գյուղամիջում կա մի թաղակապ եկեղեցի, վրան փոքր զանգակատուն. կոչվում է ս. Ստեփանոս, համաձայն ներքոգրեալ արձանագրությունների շինել է ուստա Հուսեփը:

547. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ մուտքի բարավորի վրա, 1 տող.

քվիճ :ԻՃ: (1651):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 100:

548. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ մուտքի արևելյան կողին.

Ես ուստա Ցուսէփ եւ Գէւուրգ ըսմանցս, եկեղեցիս շինեցի յիշատակ. ով որ տեսնոյ, Աստուած ողորմի ասէ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 100:

49. ՂԱՎԱԽԱՆ ԳՅՈՒՂ

Եկեղեցին շինված է 1871 թ., բայց գյուղի հյուսիսային կողմում տարածվում է գերեզմանատունը, ուր կանգնած են փոքրիկ մատուռը և մի քանի խաչքարեր:

549. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա.

քվիճ :ՉՂԼ: (1548). ես Շահատոր կանգնեցի խաչս հայր Պախա, մայր իմ Շահմաս . . . . :

Հրատ. Բարխուդարեանց, 110:

50. ԳԻՇԻ ԳՅՈՒՂ

Գյուղի եզրին, ձորակի աջ ափին, աղբյուրի մոտ կա մի մատուռ, որը կոչվում է «Ոսկյանց խաչ» և շինված է XIX դարում, բայց մոտի գերեզմանատունն ավելի հին է:

550. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա.

Այս է տապան Պակնայզարի որդի Աղաբէկ Ղոխայիճ. :ՌՃՀԲ: (1723):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 120:

51. ԾՈՎԱՏԵՂ ԳՅՈՒՂ

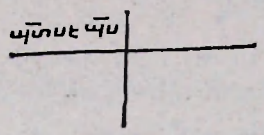
Գյուղի արևելյան եզրին, բլրի վրա գտնվում է գերեզմանատունը, որի կենտրոնում կառուցվել է Մելիք Փաշայան տոհմի դամբարանատունը: Հուշարձանների այս վերջին խումբը բաղկացած է եղել երեք իրար կից կիսագետնափոր մատուռ-դամբանատներից և մի թաղածածկ փոքր եկեղեցուց: Բոլորի մեջ եղել են մեծ, տափակ և սև քարից շինված գերեզմանաքարեր՝ առանց տապանագրերի, և դրանց գլխին կանգնած նույն քարից խաչքարեր՝ գեղեցիկ քանդակներով ու արձանագրություններով: Այժմ շենքերի միայն հիմնապատերն են մնացել՝ ներսը լցված քարի և կրաշաղախի բեկորներով: Մի քանի խաչքարերի վերին մասե-

րը մենք բաց գտանք և կազմեցինք դրանց արձանագրությունների գծագրերը, մնացածներն առնում ենք նախկին հրատարակիչներից։

Եկեղեցի-դամբարանը կոչվում է Կարմիր եկեղեցի։

551. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, գեղաքանդակ, կանգնած է Ա. դամբարանի մեջ, երևում է միայն վերին մասը. քիվին 2 տող.

ԹՎԼԻՆ ՈՒԼԵ: (1586) Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒ. ՏՐ ԴԱՎԹԻ, ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻ. ՄԵԼԻՔ ՓԱՇԻ: ՊԵՏՐՈՍ ԷՊԻՍԿՈՊՈՍ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 106։ Ալաեան, II, 49։

552. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, գեղաքանդակ, կանգնած է Ա. դամբարանի հյուսիսային մասում. երևում է միայն վերին մասը. քիվը՝ չարդուված.

ԹՎ: ՌՒ····ՌԹԻՅՐՅՀՍԻԱՌՀՆԴՌԹԻՄԼԻՓՓԱՇԻՆՑ

ԹՎԻՆ ՈՒԻԵ: (1576) Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒ. ՏՐ. ՑՈՎՀԱՆԻՍԻ, ԱՌԱՋՆԼՈՐԴՈՒԹԻ. ՄԵԼԻՔ ՓԱՇԻՆ: ՑԱՆՈՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՑ ԵՍ ՍԱՀԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ Ի ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ԵՂԲԱՒՐ ԻՄՈՑ Պ.ԱԶԱՐԻՆ. Ա.Պ.ԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑՔՓ:

Ծանոթ. Ինչպես երեում է, առաջին տողն է եղել քիվին, մնացածը՝ ստորին մասերում, բայց հրատարակիչների մոտ չի նշված ստույգ տեղադրությունը։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 333։ Բարխուդարեանց, 107։ Ալաեան, II, 49։

553. Ա. ԴԱՄԲԱՐԱՆ-ՄԱՍՈՒՒԻ մուտքի ճակատակալ քարի վրա.

թվիցյ :ՌՀ: (1621). Դաւիթ եպիսկոպոս. յիշատակ է եկեղեցի վաճխս nr լինի սա դաւ֊բարաւ և շիրիմ մերոց նախնեաց:

Ծանոթ. Ջալալյանցի մոտ՝ Պետրոս եպիսկոպոսո և ։ՋԾե։ թիվ։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 33։ Բարխուդարեանց, 106։ Ալաեան, II, 49։

554. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ, վեմ֊քարի վրա.

Դաւիթ եպիսկոպոս

Հրատ. Բարխուդարեանց, 107։

555. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ, բեմի խաչի վրա

Դաւիթ աբեղա կանգնեցի զխաչս Աւտան վարդապետի Տարոնե՛ցու՝ . . և զիս իբա։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 207։ Ալալեան, II, 49։

556. Բ. ԴԱՄԲԱՐԱՆ-ՄԱՍՈՒՒԻ մեջ, մեծ խաչքարի վրա.

Այս է Սահակ եպիսկոպոսն, nr փոխեցաւ . . . *Մյուս կողմի վրա՝* Անուամբն Աստուծոյ. ես Պետրոս եպիսկոպոս, Դաւիթ Խաճայանս կանգնեցիցիք զխաչս ի փրկութիւն Սահակ եպիսկոպոսին. աղաւթեցէք:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 107։ Ալաեան, II, 49—50։

557. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ. հարավային պատին ապուցված մի խաչքարի բեկորի վրա, ներքուստ.

Աճուն տեառն Աստուծոյ. Ես Մեիկ Հացգերգ(?) կանգնեցի զխաչս որդոյ իմոյ Սադիկայ և որ ետայ ու Արղուն ձորոյ խոց. Աստուած ողորմի . . . .

Ծանոթ. Անշուշտ, սխալաշատ վերծանում է, հնարավոր է թերևս Մեիկ անունը ուղղել Մելիք:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 107։

558. Դ. ՄԱՏՈՒՌԻ մեջ կանգնած գեղաքանդակ խաչքարի վրա.

Կամաւ ամենակալին Աստուծոյ, ես Մէլիք Աւան կանգնեցի զխաչս ի փրկութիւն հաւր իմոյ Մէլիք Պապին, մաւրն իմոյ Խոնդի խաթունին. ով որ յիշէ ի տէր յիշեսցի աւ Աստուած. թվ[ին] ՈՒԺԵ: ին (1566):

Ծանոթ. Ջալալյանցը Մելիք Աւան-ի փոխարեն ունի Մելիք Աղամ:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 334։ Բարխուդարեանց, 107։ Լալաեան, II, 50։

559. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ. այլ խաչքարի վրա.

Կամաւ ամենակալին Աստուծոյ ես Մէլիք Աղամ, որդի Մէլիք Պապին, որդոյ Հախիջանայ, թոռանց որդոյն Թումասին, որդոյ մեծի իշխանին Աւանայ կանգնեցի զխաչս ի փրկութիւն նախնեաց մերոց. ով երկրպագէ, յիշեցէ ի տէր Աստուած զնեզ յիշէ:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 333—334։ Բարխուդարեանց, 107 (առանց վերջին նախադասության)։ Լալաեան, II, 50։

560. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ. այլ խաչքարի վրա.

Իշխանութեան Թահմազին, հայրապետութեան տեառն Գրիգորիսի, առաջնորդութեան ուխտիս Սահակայ եպիսկոպոսի . . . .

Հրատ. Բարխուդարեանց, 107։ Լալաեան, II, 50։

52. ՁԱՐՏԱՐ ԳՅՈՒՂ—ԵՂԻՇԱ ԿՈՒՍԻ ԱՆԱՊԱՏ

Դանվում է մի լայնանիստ և բարձր լեռան գագաթին, որն արձանացած է Դունել Ձարտար, Ղուղի Ձարաար և շրջապատի այլ գյուղերի արանքում։ Շինված է ճեղքված քարերով, միայն մուտքը և պատուհանները ձևավորված են սրբատաշ և քանդակազարդ քարերով։ Երկու սյուների և որմնամույթերի վրա կանգնած է մի ընդարձակ դահլիճ, կենտրոնում փոքր գմբեթ՝ զանդակատնով։

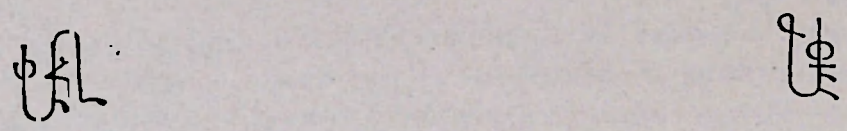
Ըստ արձանագրության շինված է 1675 թվականին, ուստա Դաբրիելի ձեռքով, բայց այդ, հավանաբար, մեծ նորոգում է եղել միայն, որովհետև եկեղեցու հիմնապատերն ավելի հին են և պատերի մեջ կան ավելի հին թվականներ ունեցող մանր արձանագրություններ։ Բեմի տակ է գտնվում Եղիշա կուսի սաորերկրյա դամբարանը։ Հայտնի է, որ միայն քրիստոնեության վաղ դարերում էին եկեղեցիների բեմերի տակ նշանավոր սրբերի դամբարաններ կառուցում, ինչպես Հոխիսիմեինը՝ Էջմիածնում, Մ. Մաշտոցինը՝ Օշականում, Աղվանից լուսավորիչ Գրիգորիսինը՝ Ամարասի վանքում և այլն։

Անապատի միջավայրում գտնվել են հին մշակույթի ուրիշ հետքեր ևս. նրա մոտակա Դունել Ձարտար գյուղի եկեղեցին թեև շինված է 1787 թ., բայց նույն գյուղում ակումբ-թատրոնի և դպրոցի շենքերը կառուցելու ընթացքում բացվել էին ինչ-որ հին շինության մասեր, որոնց մի քանի քանդակազարդ բեկորները պահվել էին բակում։ Դրանք, անկասկած, IV—V դարերի բազիլիկ եկեղեցու կամ նույնիսկ սաորերկրյա դամբարանի մասեր էին՝ խիստ բնորոշ քանդակներով[1]։

Այս հուշարձանից մեր ժողովածուն պարունակում է ինը արձանագրություն, որոնցից 3-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

[1] *Մեր առաջարկով դրանք պետք է տեղափոխվեին Ստեփանակերտի գավառագիտական թանգարանը։*

561. ԱՆԱՊԱՏԻ արևմտյան մուտքի կիսակամար ճակատաքարին, 6 տող.

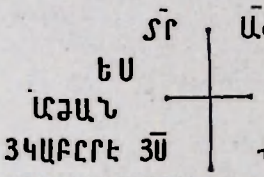
ԿԱՕՂՒ ԹԻՆԼԸ ԵՆԱԶՕ
ՐԻՆԱՅ ԵՍՆՈՒԱՍՏՏՐՅՈՀԱՆ
ԱՆՁԱՒՏԿԱՒ ԼԵԵՂԱՅՍԵՐԷ ԳՐՓՈՓՐ
ՏՐ 3 ՈՀԱՆՍՇԻՆԵՑԱՓՄԲ ԵԿՂՑՍԸՍՏ ԱՆՈՒ
ԱՆՑՍՐԸ ՈՒՀՈՅԿՈՒՍԻՆԵՂԻՇԷԻԿԹՂԿՍՈՒԹՒՆՆԵՐ
ԵՄԻՍՅԻ Ե ՏԱՆՍ ԱՂՈ ԱՆԻՑ ՈՐԻՄԱՅՐԱԹՈՈՅՆԳՆՁՍՄԱ
ՎԱՍ ՐՈ ՅԻՀԼԵԱՂԱՉԵՄՓ ՀԱՆԴԵՐՁ ԾՆՈՂՈՎՓՄԵՐՈՎՓ ՌՃԻԴ

ԿԱՐՕՂՈՒԹՒՆ. ԱՄԵՆԱԶՕՐԻՆ ԱՃ. ԵՍ ՆՈՒԱՍՏ ՏԼԷՅՐ ՅՈՀԱՆ| ԱՆՁԱՄԲ ՏԿԱՐ ԱՒԵՂԱՑՍ ԵԻ ՈՐԴԷԳԼԻՅՐ ՓՈՓՐ| ՏԼԷՅՐ ՅՈՀԱՆՍ ՇԻՆԵՑԱՓ ՍԲ ԵԿԼԵՅՂԼԵՅՑԻՍ ԸՍՏ ԱՆՈՒ|ԱՆ ՍՐԲՈՒՀՈՑ ԿՈՒՍԻՆ ԵՂԻՇԷԻ Ի ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹՒՆ ՏՆ. ԵՐ|ԵՄԻԱ-ՑԻ ԵԻ ՏԱՆՍ ԱՂՈՒԱՆԻՑ ՈՐ Ի ՄԱՑՐ ԱԹՈՌՈՑՆ Գ|Ա|ՆՁ|Ա|ՍԱՐԱ„| Վ|Ա|Ս|Ն| ՈՐՈ ՑԻՇԵԼ ԱՂԱՁԵՄՓ ՀԱՆԴԵՐՁ ԾՆՈՂՈՎՓ ՄԵՐՈՎՓ :ՌՃԻԴ: (1675):

Ծանոթ. *Ամբողջ արձանագրությունը ծակծկված է գնդակներով, տառերի մեծ մասը փըշըրված են, ինչպես նաև թվականը ցույց տվողները: Մուտքի շրջանակի վերին անկյուններից փակագրերից երկրորդը ԴԱԲՐԻԷԼ պետք է լինի, որը շենքի ճարտարապետն է (տե՛ս հետևալ արձ.), իսկ առաջինը, որը ըստ բովանդակության պետք է լիներ շենքի հովանավոր ՅՈՒԱՆԸ, չի համապատասխանում արձանագրությանը:*

Հրատ. *Ջալալեանց, I, 333 (թվականը՝ ՌՃՆԴ)։ Բարխուդարեանց, 116—117։ Լալաեան, II, 46—47։*

562. ԱՆԱՊԱՏԻ արևմտյան պատի վէրին մասում, արտաքուստ, պատուհանի գլխին, խորանի մեջ ագուցված խաչքարի վրա 7 տող.

ՏՐ ԱԾ
ԵՍ ԱՆ
ՀՁԱՆ ՈՒՍԴԱ
ՅԿԱԲԸՐԷ ՅՍ ՓՍ ԼՍՇԻՆԵՑՒ

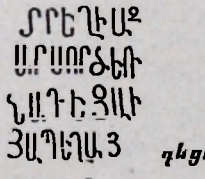
ՏՐ. ԱԾ. ՑՍ. ՓՍ· |ԵՍ ԱՆ|ԱՐՃԱՆ ՈՒՍԴԱ|Ց ԿԱԲԸՐԼԼՍ ՇԻՆԵՑԻ ԱՑՍ ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՁԵՌԱՄԲ ԻՄՈՎ. ՈՎ ԿԱՐԴԱ| ՄԻԱՑՆ ՄԼԿ ԲԵՐԱՆ Ո-ՂՈՐՄԻ ԱՍԼ: ԽԱՉՍ ՑԻՇԱՏԱԿ Է ԳԱ|ԲՐԵԼԻՍ, ԾՆՈՂԱՑ ԻՄՈՑ, ԴԸՍ-ՏԵՐԱՑ ԵՒ ՈՐԴՈՑ ԻՄՈՑ:

ԱՅՍԵԿԵՂԵՑԻՍԶԵՌԱՄԲԻՄՈՎՈՎԿԱՐԴԱ
ՄԻԱՅՆՄԼԿԲԵՐԱՆՈՂՈՐՄԻԱՍԼ ԽԱՉՍՅԻՀԱՏԱԿԵԳԱ
ԲՐԵԼԻՍՑՆՈՂԱՑԻՄՈՑԴՍՏԵՐԱՑԵՒՈՐԴՈՑԿԻՄՈՑ

Ծանոթ. *Ժամանակակից է նախորդին՝ 1675 թ.։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 117։ Լալաեան, II, 47։*

563. ԱՆԱՊԱՏԻ արևմտյան մուտքի կողին, մի քարի վրա, 5 տող.

ՏՐ. ԵԼԻԱԶ|ԱՐՍ, ՈՐ ՁԵՌ|ՆԱԴԼՐՅԵՑԱԻ| ՑԱՊԵՂԱՑ.
:ՌՃՀԳ: (1724):

Ծանոթ. *Ձեռնադրեցաւ բառը գծագրում գրված է ձեռնադնցաւ:*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 116 (ծանոթության մեջ)։*

564. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱԿԱՐ, հին, Անապատի շինության ժամանակ դրված է նրա հյուսիսարևելյան ավանդատան մուտքի վրա որպես բարավոր. երևացող երեսին խաչեր և դրանց տակին 3 տող.

ԵՍԱՂԷՍԿՆԱՆԵՑԻՋԽՆՇՓՐԿՈՒԹԻՒՆՁԵԻԿԵՆ
ԱԿՅԻՆԻՄՀՈՐՈՂՈՑԴՍՏԵՐԱՑԻՄՈՑ
Ջ Հ

ԵՍ ԱՂԷՍ ԿԱՆԼԿՆԵՑԻ ՋԽԼԱՁՍ ՓԸՐԿՈՒԹԻ. ԻՆՁ ԵԻ ԿԵՆ|ԱԿՅԻՆ ԻՄՈՑ, ՈՐԴՈՑ, ԴՍՏԵՐԱՑ ԻՄՈՑ| :ՋՀ: (1521):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 116։

565. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱԿԱՐ, ագուցված է անապատի արևմտյան պատի հարավային մասում. արտաքուստ.

ՍԱ ՆԱՆ ՈՒՄԷՆ ՊԱՀԱՀՈՅ
ՉՍ
ԹԻԱ ՌՈՄ
ԿՌ ԱՆ
ԿԿ

ԽԱՁՍ ՆԱՆՈՒՄԷՆ, ՊԱՀԱԼՈՑ ԹՈՒՄԱՆԼԻՆՅ. ԹԻԱԿ. :ՌԿԶ: (1617):

566. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱԿԱՐ, ագուցված է անապատի հարավարևելյան ավանդատան կողին. երևացող Լրեսին հեծյալ՝ խաչը ձեռքին, դիմացը՝ գավազան բռնած մարդ, սրանց արանքում անարվեստ տառերով.

ԵՍ ՄԻՍԷԼՍ ԿԱՆՆ
ՈՒԱՆՍՍ
ԿՈՒԽԱՍՍ
ԵԿԻՂԽԱՆՅ ԳՐՈՒԱՅՆՀԱՅ
ՀՈԳՈՅՆ

ԵՍ ՄԻՍԷԼՍ ԿԱՆԼԿՆԵՑԻ ՋԽԱՁՍ . . ԳՐՈՒԱՑՆՀԱՑ ՀՈԳՈՑՆ

567. ԽԱՉԿԱՐ, փոքր, ագուցված է հարավային մուտքի հարավային երեսին. շրջանակներին 3 տող.

ԵՍՀՈՎԱՑԴԵՂՍԿԱԿ ՆԵՑԻՋԽԱՉՍ ՈՐԴՈՅ ԱԼԼԱՓՓԻՐՄԻՆ

ԵՍ ՀՈՎԱՑԴԵՂՍ ԿԱԼՆԿ|ՆԵՑԻ ՋԽԱ-ՋԸՍ ՈՐԴՈՑ| ԱԼԼԱՓՓԻՐՄԻՆ։

568. ԽԱՉԿԱՐ, ագուցված է եղել բեմի քարե խաչկալի հյուսիսային մասում. վրան.

Ղազար, կողակից ուր Նազլու. թվ. :ՌՃԳ: (1654):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 116։

569. ԲԵՄԻ ՎՐԱՑԻ ՔԱՐԵ ԽԱՉԿԱԼԻ հարավային մուտքի երկու սյուների վրա եղել է.

Ցիշատակ է Համասուսանց Միրզախանի որդի Մանուէլ վարդապետիս այս խաչկալս. եղբարճն իմ Պապան և Վանկալան, ընար իմ Գուլասմար, Ինթաղիի. ծնողճն իմ Մուխթանում, կողակից իմ Նազլու, որդի իմ Հախնազար, Շահապաս, Սիրուն, Վռամիճն, Մուզվանիճն և դստերճ իմ Բաջուն, Դօսղաճիճն. թվ. :ՌՃԴ: (1655):

Ծաւնթ. Հրատարակիչների մոտ անձնանուններն մեծ մասը աղավաղված է։ Հուշարձանն այժմ գոյութիւն չունի. առնում ենք Բարխուդարեանցից։ Թվականը նույնպես սխալ է, որովհետև խաչքարը ժամանակակից պետք է լինի առնվազն եկեղեցու շինութիւնը, հավանաբար բաց է թողնված տասնավորի ի-ն։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 337։ Բարխուդարեանց, 116։ Լալաեան, II, 46։

53. ՀԵՐՀԵՐ ԳՅՈՒՂ

Գյուղի կենտրոնում կանգնած է համակ սրբատաշ քարերով շինված մեծ եկեղեցին՝ ս. Գրիգորիս անունով։ Շինված է Աղվանից կաթողիկոս Պետրոսի հրամանով, իր աշակերտ Բարսեղ արքեպիսկոպոսի ղեկավարութիւամբ, որպես ամառանոց Ամարասի վանքի միաբանների և միացյալ կենտրոն Վարանդալի ու Քոչիզի վիճակների։

Եկեղեցին հիմնվել է 1667 թ. և ավարտվել 1676 թվականին։ Ինչպես ճարտարապետական արվեստի, այնպես էլ կատարման տեխնիկալի առումով իր դարաշրջանի լավագույն հուշարձաններից է։

Եկեղեցին արտաքուստ շեն է, պահեստի վերածվելու պատճառով բեմն ամբողջովին վերացրել են, որի հետևանքով ոչնչացել է № 580 ընդարձակ և կարևոր արձանագրութիւնը։ Անհայտացել են № 581 և 582 արձանագրութիւնները կրող հուշարձանները։

570. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու հարավային մուտքի ճակատաքարին, արտաքուստ, 12 տող.

ՇՆՈՐՀՕՔՆ ՔԻ ԵՍ ԲԱՐՍԵՂ
ԵՊԻՊՍԱՀԵՐՅՊՏՅՐՈՍ ԿԹՂԿ
ՍՆԵՒԾՆՕՂՍՆՄԱ ԱՅՆԵՒԳՈՒԼ
ՂԱՅՆԻԳԱՒԱՌԷՆՎՄՆԴՈՒԻՆԵՂՋԷՆ
ԳԻՇՈՒՆՐՈՆԵԼՊԱՃԱՌԱՅՈՒՅԻՋՍԲ
ԱՔՌՍՄՄԱՍՊՄՍՊՕՔՇՐՋԱՊՏԵՅԱՒՀՂԴ
ԵՐԶՅՈԳՆԱԹԻՒԼԵՆԵԿՕՔՋԵԿՂՅՍՇՔԵՂ
ԱՅՈՒՅԱՔՋԱՌՈՒՔՏՈՒՄՇՇԻՆԵԼԵԿՂՅՍԱՆՈ
ԻՄԲՍԲՈՅՆԳՐԻՔՈՐԻՍԻՀՈՎՄՆՍԲ ԱՔՌՅՆՄ
ՄԱՍԱՀՐԵՒՄՍՆԲԵՐԵԱՔ ԻՆՄՆԷՄՓՈՓԵՅՔԱԱՏԻԱ
ՀԻՄՆՄԿԵՅԱԻՏԱՃՄՍ=ՌՃԺՋ=ԹՎԻՆԿԱՏՄԵ
ՅԱԻ=ՌՃԻԵ=ԻՆ

ՇՆՈՐՀՕՔՆ ՔԻ. ԵՍ ԲԱՐՍԵՂ| ԵՊԼԻՅՍԿԼՈՅՊԼՈՅՍ, ԱՇԼԱՅԿԵՐՏ ՊԵՏՐՈՍ ԿԼԱՅԹԼՈՅ-ՂԼԻՅԿԼՈՅ|ՍԻՆ ԵԻ ԾՆՕՂՍՆ ԻՄ ԱՂԱՁՆ ԵԻ ԳՈՒԼ|ԱՂԱՁՆ Ի ԳԱԻԱՌԷՆ ՎԱ-ՐԼԱՅՆԴՈՒԻ Ի ԳԵՂՋԷՆ| ԳԻՇՈՒ, ՆՈՐՈԳԵԱԼ ՊԱԼՁՅԾԱՌԱՁՈՒՁԻ ՋՍԲ.| ԱՔԼՈՌՍ ԱՄԱՐԱՍԼԱՁՅ, ՊԱՐՍՊՍՔ ՇՐՋԱՊԱՏԵՁԱՔ ՀԱՆԳԵՐՋ ՁՈԳՆԱԲԻԻ ՍԵՆԵԿՕՔ, ՋԵԿԼԵՅՂԼԵՅՁԼԻՅՍ ՇՔԵՂ|ԱՁՈՒՁԱՔ ՋԱՐԳՈՒՔ. ՏՈՒԱՔ ՇԻՆԵԼ, ԵԿԼԵՅՂԼԵՅՁԼԻՅՍ ԱՆՈ|ԻԱՄԲ ՍԼՐՅԲՈՁՆ ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ՝ ՀՈՎԱՐԱՆ ՍԲ. ԱՔԼՈՅՌԼՈՅՁՆ ԱՄ|ԱՐԱՍԱ. ՈՐ ԵԻ ՄԱՍՆ ԲԵՐԵԱԻ Ի ՆՄԼԱՅՆԷ ԱՄՓՈՓԵՅԼԱՅՔ ԱՍՏ. ԻՍԿ| ՀԻՄՆԱՐԿԵՁԱԻ ՏԱՃԱՐՍ :ՌՃԺՋ: (1667) ԹՎԻՆ, ԿԱՏԱՐԵ|ՁԱԻ :ՌՃԻԵ:-ԻՆ (1676)։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 330։ Բարխուդարեանց, 105։ Լալաեան, II, 40։

571. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու արևմտյան մուտքի բարավորի վրա, արտաքուստ, 5 տող և փակագրեր.

ՋՕՐՈՒԹ[Ե]ԱՄ[Բ]ՌՆ ԱՑ. ՇԻՆԵՑԱՒ ԵԿԵ[Ղ]ԵՑ[Ի]Ս Ի ԴԱՒՌՆ ԵՒ Ի ՆԵՂ ԺԱՄԱՆԱԿԻՍ. Վ[Ա]Ս[Ն] ԾՈՎԱՑԵԱԼ ՄԵՂԱՑ ՄԵՐՈՑ ԵԿՆ ՄԱՐԱԽ ԵԿԵՐ ՋԵՐԿԻՐՍ ԱՂՎԱՆԻՑ ԵՒ ԱՒԵՐԵՑ ԲԱՋՈՒՄ ՏԵՂԻՍ, Ի Թ[Ա]Գ[Ա]Ի[Ո]Ր[Ո]ՒԹԵ[Ա]Ն[Ց] ՇԱՀՍՈՒԼԵՄԱՆԻՆ, ՊԱՐՈՆՈՒԹԵ[Ա]Ն[Ց] ՄԻՐՋԱ ՂՈՒԿԻ Պ[Ե]Տ[Ր]Ի[Ո]Ն ԵՒ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵ[Ա]Ն[Ց] ԵՐԿՐԻՍ Վ[Ա]ՐԱՆԴՈՒ ՄԵԼԻՔ ՊԱՂՈՒ, ՈՐԴՒ ՄԵԼԻՔ ՇԱՀՆԱՋԱՐԻՆ ԵՒ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԵ[Ա]ՄԲ[Ե] ՈՎԱՆԻՍ[Ի]Ն ԵՒ Ք[Ա]Հ[Ա]Ն[Ա]Յ[Ի]Ց ԵՒ ՏԱՆՈՒՏԵՐԱՑ, ՄԵԾԱՄԵԾԱՑ ԵՒ ՓՈՔՈՒՆՑ. ԱՄԵՆ. Թ[Վ]Ի[Ն] :Ո ՃԻԲ: (1673):

Փակագրերը

Ա. ՊԵՏՐՈՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ.
Բ. չեճ հաւկաճուռմ.
Գ. ԴԱԻԻԹ.

Մանոթ. Հավանաբար այս փակագրերի մասին է Ջալալյանի հետևյալ նկատողությունը. «Անուանք եպիսկոպոսաց»—ես Պետրոս եպիսկոպոս, Դաւիթ եպիսկոպոս, Սահակ եպիսկոպոս:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 330—331, 332։ Բարխուդարեանց, 105։ Լալաեան, II, 41։

572. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու արևմտյան մուտքի գլխին, կամարի մեջ խորը ագուցված մի քարի վրա, 8 տող և փակագրեր.

ԿՂՊ ԵՍՊԵՏՐՈՍԿԹՂԿ
ՒՓՈՍԱՀԿՐՏՂՈՒԿ
ԱՍՎՐԴՊՏԻՆԵ
ՏՈՀՇԻՆԵԼԿԱՌՈ
ԻՂԻԿԷՍՅՇՏԿԻ
ՆՁԵՒԱՇԿՐՏԻՆ
ԻՄՈՅ ԲԱՐՍԵՂ
ԵՊԱՊՈՆՅԻՇՅՖԻՒՍ

ԵՍ ՊԵՏՐՈՍ ԿԱԹՂՈՂԻԿԿՈՍ, ԱՇԼԱԿԵՅՐՏ ՂՈՒԿԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ ԵՒՈՒ ՇԻՆԵԼ ԿԱԹՈՂԻԿԷՍ. ՑԻՇԵՑԷՔ Ի ՔՈ:

Փակագրերը

Ա. ՊԵՏՐՈՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
Բ. ՂՈՒԿԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
Դ. ԲԱՐՍԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

Մանոթ. Հրատարակիչները չունեն փակագրերը։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 330։ Բարխուդարեանց, 105։ Լալաեան, II, 41։

573. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու բեմի հյուսիսային պատին, չարդուված 16 տող.

ԱՄԵՆԱԿԱՂ[1] . . . . . .
. . ԵԿԻ Ի ՍԲ. ԱՄ[ԱՐԱՍ ԹԻՒՆ| ՀԱՑ[ՈՑ
.ՌՃԵ:-ԻՆ (1656), ՀԱՆԴԵՐՁ ՑՈ[ՀԱ]ՆԷՍ,
ԱԼԷՔՍԱՆ, ԵՂԻԱՑ ԵՒ ՄԱ[ՐՏ[.| ԻՐՈՍ
ԵՊԻՍԿ[Ո]Պ[Ո]ՍՕՔՍ, ՈՐ ԱՌ ԱՅ. ՓՈԽԵ[Ց]|
ԱՆ. ՈՐ ԷՐ ԹԻՒՆ :ՌՃԺՋ: (1667). :ԻՆ
(21) ՀՈՒՂ[] ԻՍ ՀԻՄՆԱՐԿԵՑԱՒ ՍԲ. ՏԱ-
ՃԱՐՍ| [ԱՆՈՒ[ԱՄԲՆ ՍԲ. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ.
ՁԵՌՆՏ[ՈՒՈ]|
[Ո]ԻԹԲ . . . . . |
ԻԹԵ . . . . . |
ԱՇԽԱՏԱՆՍ ԱՐԱՐԻՆ . . . . . |
ՄԱՀԳԱՍԻ ԳԷՍՈՒՆ . . . . . |
ՅԷ ԸՍՏ ԱՇԽԱ . . . . . |
ԱՆՅ . . . . . |
Ֆ[ՒՅՇ[ՆՅՅ[Ն[Ր . . . . . .
ՅՍ ՈՍ . . . . . .

ՅՇՅՓ
ՅՍՈՍ

Նաեւոք. *Ալս վիճակում է եղել դեռևս Բարխուդարյանցի ժամանակ։ Ալն սվաղով ծածկված էր, բացեցինք։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 105։*

574. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու արևմտյան մուտքից վեր, նախորդի մոտ 5 տող.

ԱՃ ԱՀՆԷՓՈՉԻՋ
ՈՒԺՄՂՎՐՆԱՅՆԱՀՆ
ՈՒՔԲՆՈՈՉԱՅԱԷԶ
ՈՆՅՈՒԵՂԵՆԿՐԻՆԵՒՓԱ
ԻՆ .

ԱՅ. ԱԻ[Ր]ՀՆԷ ՔՈՋԻՋ|ՈՒ ԺՈՂ[Ո]Վ[ՈՒ]Ր[Դ]Ն
ԱՑՆ Ա[ԻՐ]ՀՆ|ՈՒԹՐՆ. ՈՐ ՈՋ ԱՆՑԱՆԷ. ՁԵ|ՈՒՐՆ-
ՏՈՒ ԵՂԵՆ ԿՐԻՆ ԵՒ ՔԱՐ[ԻՆ:

Նաեւոք. *Վերաբերում է շինութեան ժամանակին։*

Հրատ. *Ջալալեանց, II, 330։ Բարխուդարեանց, 105։ Լալաեան, II, 41։*

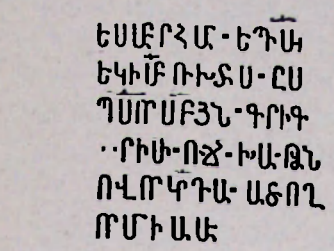
575. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու արևմտյան մուտքի հարավային կողին, 8 տող.

ԵՍՏ[Ր]Դ:ԱՒԻԹ ՊՆ
ԵԿԻ ՍԲ[ՈՒԽՏՍԻ
ՍՊԱՍԱՒՈՒՀԻ
ՍԲ[Ո]Ն ԳՐԻԳՈՐ
ԻՍՒ:ԹՒՒՀ:ՒՐ:
ՃԺ:Թ:ԻՆ ՈՎԿ
Ա.ՐԴ.Ա.Ճ ՈՂ
ՈՄ[ՒՍԱՍԷ .

ԵՍ ՏՐ. ԴԱՒԻԹ ԵՊ[Ի]ՍԿ[Ո]ՊՈՍ[| ԵԿԻ ՍԲ. ՈՒԽՏՍ Ի| ՍՊԱ-
ՍԱՎՈՐՈՒԹԻ[Ի]ՆՆ[| Ս[Ր]ԲՈ[Ց]Ն ԳՐԻԳՈՐ[ԻՍԻ. ԹՎԻՆ :Ռ|ՃԺԹ:
-ԻՆ (1670). ՈՎ Կ|ԱՐԳԱ ԱՅ. ՈՂ[ՈՐՄԻ ԱՍԷ:

Հրատ. *Ջալալեանց, II, 331 (թիվը «Ռճեա»)։*

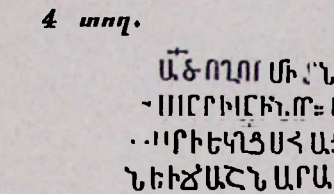
576. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու արևմտյան մուտքի վարավային կողին, արտաքուստ, նախրդի մոտ, 6 տող.

ԵՍ ԱԲՐՀԱՄ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ| ԵԿԻ Ի ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ ԸՍՊԱՏ-
ՍԱՅՈՐՈՒԹԻՆ, ՍՐԲՈՅՑՆ ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ. :ՌՃԽԱ:
(1692) ԹՎԻՆ.| ՈՎ ՈՐ ԿԱՅՐԴԱ Ա՟Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ԱՍԷ:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 331։

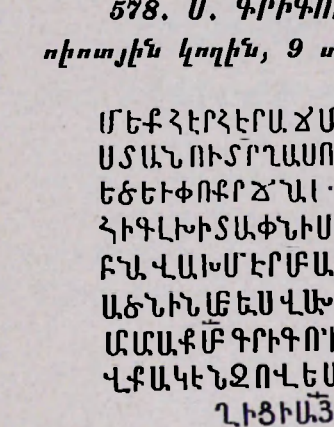
577. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու հյուսիսարևելյան ավանդատան կողին, 4 տող.

Ա՟Ծ ՈՂՈՐՄԻ ՏՆԴԻՒՆ ՄԱՐԻԱՄԻՆ, ՈՐ :Է: (7) ՌՏԱՐԻ
ԵԿԵՂԵՑՈՒՅՍ ՀԱՑՆ ԵԻ ՃԱՇՆ ԱՐԱԻ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 105։

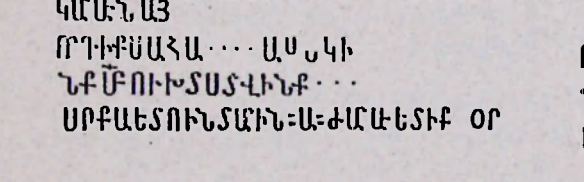
578. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍ եկեղեցու հարավարևելյան ավանդատան մուտքի հյուսիսային կողին, 9 տող.

ՄԵՔ ՀԷՐՀԷՐԱ ՃԱՄԻԱՐԹԻՍ, ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՊԱՍՈՒ-
ՄՔՍ, ՌՄԻԵԺ ԵԻ ՓՈՔՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻ ԳԼԽԻ ՏԱՓՆ
Ի ՍԿԶԲԱՆ ՎԱԽՄ ԷՐ ՍԲ. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻՆ
ՄԵՔ ԵԻՍ ՎԱԽՄԻ ԱՐԱՐԱՔ ՍԲ. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻՆ.
ՈՎ ՔԱԿԷ ՆԶՈՎԵԱՐԷ ԵԿԱԻՑԻ Ա՟Ց:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 331—332; Բարխուդարեանց, 104; Լալաեան, II, 41։

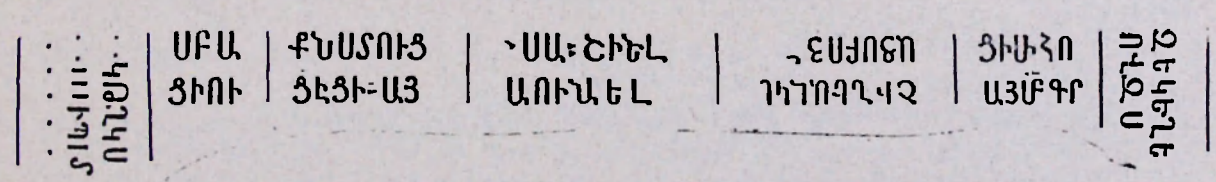
579. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ հյուսիսարևելյան ավանդատան մուտքի բարավորի վրա, կիսեղծ, 4 տող.

ԿԱՄԱԻՆ Ա՟Ց . . . . . | . . . .
ՈՐԴԻՔ ՍԱՀԱԿԱՑ ԵԿԻ-| . . . .
ՆՔ ՍԲ. ՈՒԽՏՍ, ՏՎԻՆՔ . . . . |
ՍՈՔԱ ԵՏՈՒՆ ՏԱՐԻՆ ԱՆ. ԺԱՄ. ԱԻԵՏԻՔ ՕՐ:

Ծանոթ. Հավանաբար վաղուց ի վեր մնասված է եղել, որի պատճառով էլ հրատարակիչները չեն վերծանել։

580. Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ բեմի ժողովրդահայաց երեսին եղել է.

ՍԲԱ ՓՆՍՏՈՒՅ ՝ՍԱ՝ԾԻԵԼ ՀԵՍՅՈՑՈ ՅԻՍԻՀՈ ՈՇՆՁԱՀ
ՅԻՈՒ ՅԷՅԻ՝ԱՅ ԱՈՒՆԱԵԼ ՂԿՂՈՁՂՎՉ ԱՅՄՓՐ ՈՇՆՁԱՀ

կամաւն Ա՛. ես Պետրոս կաթողիկոս Աղուանից սր. աթոռոյ Գանձասարայ՝ ծորոգեալ սր. աթոռս Ամարասայ արհի եպիսկոպոսութեան յոլոր ճահուճքն Վարաձոյ և Քոչիզու, բանզի փետեկտեալ և պատատեալ էին զվիճակ սուրբ՝ արարեալ ըստ իւրաքանչիւր կամաց. իսկ մեք զցանկ հայրենի ծորոգեալ ժողովեցաք, ծորոգեցաք, զսիրելի աշակերտս մեր զտէր Բարսեղ արհի եպիսկոպոսըն, որ և հրամայեցաք սմա շինել գեկեղեցիս հովտառն Ամարասայ, զոր և շինեալ կատարեաց ըստ մերում հրամանի յաւուր տաւնի այլակերպութեանն Քրիստոսի. և աւրհնեցաք զսուրբ տաճարս անուանելով զսա սուրբ Գրիգորիս՝ բերելով ի նեխարաց սրբոյն Գրիգորիսի սմխուխեցաք Երկրիս Վարաձոյ և Քոչիզու, ոի եղիցի այս երկու աթոռս մի: Ով որ զայս վիճակս յուժանել և զոք նստուցանել այլ տեղի, եթէ կաթողիկոս իցէ կամ եպիսկոպոս տէր՝ նզովեալ եղիցի :ՅԺԸ: (318) հայրապետացն, ընդ խաչահանուացն դասեցի, Յուդայի մասնակից եղիցի: Այս կտակ և արձանագիր յաւիտեան մնայ հաստատ:

Ծանոթ. *Բեմն այժմ ամբողջովին քանդված է. նրա քարերով ինչ-որ բաժանումներ են արված եկեղեցու ներսում: Այգպիսի մի անշաղախ պատի մեջ դրված է այս արձանագրության քարերից 7 հատ, որոնք դասավորված են այնպես, ինչպես գծագրության վրա:*

Հրատ. *Ջալալեանց II, 331: Բարխուդարեանց, 104: Լալաեան, II, 104:*

581. *Ս. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ հարավային ավանդատան մեջ եղել է գերեզմանաքար՝ հետևյալ տապանագրով, այժմ չկա.*

Այս է տապան Հայրապետի, արքազան մեծ վեհապետի, Տեառն Իսրայէլ դիտապետի, տանն Աղուանից Հովուապետի. Աջորդ արքոյն Եղիսէի, սրտակալ Գրիգորիսի, ժառանգ մեծին Սիմէօնի, և թոռն պետին Ներսիսի, Չի էր որդի մեծասեռի, իշխանագնեայ այն Ապրէսի, :ՌՄԾԷ: (1808) Հայոց թուի, Յուլիսի երեքն վախճանի, Յիսուս առցէ սա արժանի, ով որ կարդալ հանդիպեսցի:

Հրատ. *Ջալալեանց, II, 332: Լալաեան, II, 41:*

582. *ԽԱՉԿԱՐԻ վրա եղել է.*

Այս է Սահակ եպիսկոպոսն, որ վախեցաւ ի ՔՍ. թվին :ՌԼ: (1581):

Հրատ. *Ջալալեան, II, 332:*

54. ԹԱՂԱՎԱՐԴ ԳՅՈՒՂ

Թաղավարդ անունով այժմ գոյութիւն ունի երկու գյուղ՝ Վերին Թաղավարդ և Ներքին Թաղավարդ: Այս երկուսի արանքում մնում են երրորդի ավերակները, որոնք կոչվում են Հին Ներքին Թաղավարդ:

Վերին Թաղավարդից մոտ 2 կիլոմետր հարավ-արևմուտք, մի նեղ լեռնաբազուկի վրա մնում են Ջոզտ Պովածատ կամ Բարևածատ կոչվող վանքի աննշան ավերակները: Բարխուդարյանցի ալցելած ժամանակ ավերակների մեջ եղել են եկեղեցի և գավիթ. այժմ միայն հիմնապատերն են մնում. ոչնչացել են նաև նրա արտագրած կարևոր արձանագրությունների մեծ մասը:

Ներքին Թաղավարդում հին հուշարձաններ չկան, գյուղամիջի ս. Աստվածածին եկեղեցին, ըստ արձանագրության, շինված է 1840 թ.[1]:

Հին Ներքին Թաղավարդը եղել է ընդարձակ գյուղ, որի ավերակները ցրված են մեծ

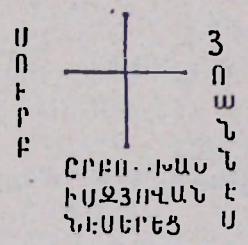
[1] Մ. Խոխուդարեանց, *Արցախ, էջ 89,*

տարածութ[յան վրա։ Պահպանվել է կիսականգուն եկեղեցին, ծածկը ամբողջովին է, պատերը մասամբ փլված. դրա վրայից Բարխուդարյանցն արտագրել է շինարարական անթվական արձանագրութ[յունը, որն այժմ չկա. հավանաբար XVII դարի վերջերի շինք է։ Պատերին պահպանված մանր արձանագրութ[յունները ևս XVII դարի են։

Այս գյուղերից մեր. ժողովածուն պարունակում է տասնմեկ արձանագրութ[յուն, որոնցից չորսը հրատարակվում են առաջին անգամ։

583. ՋՈՂՏ ՊՈՒՎԱԾԱՌԻ ՎԱՆՔ.

ԽԱՉՔԱՐ, ջարդված մի քանի մասի և հավաքված իրար մոտ. գտնվում է եկեղեցու բևմի վայրում. շրջանակներին և ստորին մասում 6 տող.

ՍՈՒՐԲ| ՅՈՒԱՆՆԷՍ|. ՐԿԱՆԴՆՈՂ. ՍՂՐՐՈՒՑ՝ ԽԱՉԻՍ ՉՈ-
. ՎԱՆ|ՆԷՍ ԵՐԷՑ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 90 (Քերի)։

584. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, հենած է դավթի պատին. ստորին մասում 3 տող.

ՔՈՒ ԱԾ
ՈՒՍԷՓԵ
ՐԷՑ

ՔՍ. Ա.Ծ.| ՈՒՍԷՓ |ԵՐԵՑ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 90։

585. ԽԱՉՔԱՐ. փոքր, հենած է եկեղեցու պատին, ստորին մասում 2 տող.

ՈՒՍԷՓԵՐԵ·
ՅԻՂԵՅԷՓ

ՈՒՍԷՓ ԵՐԷՑ| ՑԻՇԵՑԷՔ։

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՅԺՄ ՏԵՂՈՒՄ ՉԿԱՆ

586. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա.

Սուրբ Պետրոս. կանգնեցի վխտչս ի վիրկութիւն հոգո իմո և ծնողաց իմոց։ Աղդ, որ եկրպագէք սուրբ նշանիս զիս յաղաւթս յիշեցէք և Աստուած զձեզ յիշեսցէ

թվ. :ՆՈՋ։ էր (997)։

587. ՆՈՒՑՆ ԽԱՉՔԱՐԻ ՄՑՈՒՄ ԵՐԵՍԻՆ.

Սուրբ Պաւղոս. յամս աստուածապատիւ և հոգևոր տեառն Յովհաննիսի Ամատասա եպիսկոպոսին և պետութեան տեառն Գագիկայ Աղուանից իշխանաց իշխանի ես Կիրակոս առաջնորդ սուրբ ուխտիս, եղբաւր որդի Կոկոնս . .

Հրատ. Բարխուդարեանց, 91։ Լալայեան, II, 8։ Ա. Բաբախանեանց, Ուխտավորի հիշատակարան, Շուշի, 1885, էջ 5։

խաչքարի վրա.

588. Հիսուս Քրիստոս. հայոց թվիին :ՈՀԷ։ (1228). ես Ալի, որդի Զեճովբին եկի ի Պարսից, շինեցի զսուրբ եկեղեցիս Աստուծոյ, փրկութիւն հոգոյ իմոյ. որ եկրպագէք, զիս յիշեսջիք և Աստուած զձեզ յիշեսցէ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 91։

589. ԽԱՉՔԱՐԻ ՎՐԱ.

Հոգևոր հարց և եղբարք, զՍողոմոն երայց (երէց), կանգնող խաչիս յաղաւթս յիշեսջիք աղաչեմ. ամէն:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 90—91:*

Հին Ներիճ Թաղավարդ

590. ԿԻՍԱՎԵՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային (առաջինը բեմի կողմից) որմնամույթի ստորին մասում երկու մետրաչափ մի երեսպատման քարի վրա խաչ և տակին 3 տող.

ԱՅՍ Է ՍՔ̄ԽԱՉՍ
ԴԱՒՈՒԹԻՆ
ԹՎ̄ ՌՃԿ

ԱՑՍ Է ՍՔ̄. ԽԱՉՍ| ԴԱՒՈՒԹԻՆ|. Թ̄Վ̄. :ՌՃԿ: (1608):

591. ԿԻՍԱՎԵՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին, ներքուստ, բեմի մոտ, մի երեսպատման քարի վրա, 2 տող.

ԹՎԻՆ
ՌՂԴ

Թ̄Վ̄ԻՆ| :ՌՂԴ: (1645):

592. ԽԱՉՔԱՐ, ապուցված է նախորդ արձանագրությունից ներքև, վրան՝ թեքի 2 տող.

. . .ՄԱՐՏԻՐՈՍԿԱՆԿՆԵՑԻ ԽԱՉՔԱՐ
ԹԻԱԿՆ . . . . .

ՐԵՍ՝ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԿԱՆԿՆԵՑԻ ԽԱՉՔԱՐ՝ ՓՐԿՐՈՒԹԵԱՆ . . . . . | ԹԻԱԿՆԻՆ . . . . .

593. ԿԻՍԱՎԵՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի մոտ, մի քարի վրա եղել է.

Ես աւետարան Գրիգորս եպիսկոպոս Թաղավարդու եկեղեցին. առաջնորդութիւն Տաւուքին որդին, նոր Պաւղոսին, Ամիրպէկին. այնպէս սէրուն էր, որ գիշեր ցուն չկէ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 89:*

55. ՇԵԽԵՐ ԳՅՈՒՂ

594. ՄԱՏՈՒՌԻ ՎՐԱ, որը գտնվում է գյուղի հարավային բլրի վրա.

Թվիին ՌՒԲԲ: (1603):

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 87:*

56. ԱՄԱՐԱՍԻ ՎԱՆՔ

Արցախի այս հնագույն և նշանավոր վանքի հիմնարկությունը ավանդաբար վերագրվում է Գրիգոր Լուսավորչին, իսկ ավարտումը և օծումը՝ նրա թոռ, Աղվանից առաքյալ Գրիգորիսին: Վերջինիս նահատակումից հետո նրա աշակերտները Գրիգորիսի աճյունը թաղում են հենց այս վանքում:

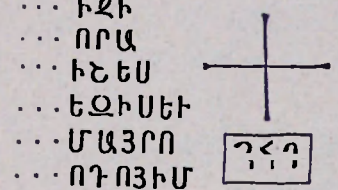
Մեկուկես հազարամյակի անցյալ ունեցող այս վանքը ականատես է եղել պատմական խոշոր իրադարձություններին, ունեցել է իր ծաղկման շրջանը, երբ այնտեղ են նստել Աղվանից կաթողիկոսները, կրել է նաև աղետներ ու ավերածություններ և հետագայում մնացել անմարդաբնակ:

Բազմաթիվ վերանորոգումներից հետո վանքը գրեթե հիմնովին վերակառուցվել է XIX դարում, և այդ նոր տեսքով կանգուն է այժմ, շրջապատված բարձր և բրգավոր պարիսպներով, որոնք շինել է Վարանդալի մելիք Շահնազարը։

Միակ հնությունը այդ վանքից Գրիգորիսի ստորերկրյա դամբարանն է, որը գտնվում է ներկա եկեղեցու բեմի տակ։

Հին արձանագրություններ նույնպես չգտանք այստեղ. Ստեփանակերտի Դավառագիտական թանգարանում պահպանվում է սպիտակավուն խաչքարի մի բեկոր՝ բոլոր կողմերից ջարդոտված և արձանագրության մնացորդներով, որը տարվել է Ամարասի վանքից. ահա այդ խաչքարի արձանագրության գծագիր պատկերը.

595.

Ծանոթ. Բովանդակությունից պարզ է, որ խաչքարը կանգնեցվել է 6ՀԴ—92ա թվականին, երիտասարդ հասակում օտար աշխարհում մեռածի հիշատակին։

ՀԱԴՐՈՒԹԻ ՇՐՋԱՆ

57. ՋՐԱԿՈՒՑՍ ԳՅՈՒՂ.

596. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի ճակատին.

Ցիշատակ է սուրբ Խաչափառնոյս եկեղեցիս ձարակոյսա ուամիկ ժողովրդեան քվլիճ։ ՌՃՆԷ։ (1698)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 72։

58. ԴՐԱԽՏԻԿ ԳՅՈՒՂ.

597. Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑՒ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորի վրա.

քվլիճ։ ՌՂԴ։ (1645)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 88։

59. ԹԱՂԱՒՈՐ ԳՅՈՒՂ.

598. Այս գյուղի և Շեխերի արանքում կա գերեզմանատուն՝ մեջր մատուռ. ճակատին չինուքյան թվականը՝

քվլիճ։ ՌՃԲ։ (1603)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 87։

60. ԾԱԿՈՒՒԻ ԳՅՈՒՂ.

599. ԽԱՉՔԱՐԻ ՎՐԱ.

քիւ ։ՈՒԷ։ (1198)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 73։

600. ԳՅՈՒՂԱՄԻՋԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորի վրա.

Ես ցանկալի վարդապետս, աշակերտս Եսաեա վարդապետին Կրճևացոյ, ի գիւղաքաղաք գեղչէն Թաղլարցի, յազգէն Թանկոց, սուաչնորդ կարգեալ ի հայրապետէն Աղուանից տեառն Երեմիայի մի բանի գիւղօրէից ղուզաինուոյ, ոչ թողին բնակիլ ի հայրենի աթոռն մեր, այլ ուր և երչեցա ոչ գտի աւաւել բան գայս և հանեցայ բնակիլ աստ և հրդել գՅնդուսար արարի ի տեղի բնակութեան և սկիզբն աւարեալ շինեցի եկեղեցիս ի կաթուղիկէն. յիշատակ հոգոյ իմոյ և

ծնողաց իմոց, հօրն իմոյ Դալվաթի և մօրն իմոյ Մարիամին, և դաճեակ սնուցիչ երկու հոռն իմոյ Սաւրին, ցաբաւին ողորմութեան. աղաչեմ կենաց: Շինեցաւ սուրբ եկեղեցիս ծեռամբ ցակովբ վարդապետին. ի թվին :ՌՃԼԱ: (1682):

Հրատ. Ջալալեանց, II, 262; Բարխուդարեանց, 73։

61. ՄԱՄԱՏԱՋՈՐ ԳՑՈՒՂ

601. Ս. ՄԻՆԱՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորի վրա.

թվիհ :ՌԺ: (1601):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 72։

602. Ս. ՄԻՆԱՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային կամարի վրա՝

ես Ալարիա արտս, Դաւիթ էրեց, որ շինող եկեղեցոյ . . .

Հրատ. Բարխուդարեանց, 72։

603. Ս. ՄԻՆԱՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային կամարի այլ երեսին՝

Խաչս Բաղդասարին է. իւր կողակցին . . .

Հրատ. Բարխուդարեանց, 72։

62. ՏՈՒՄԻ ԳՑՈՒՂ

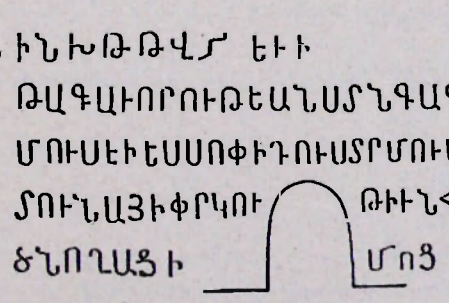
Գյուղից հարավ, ձորակով անջատված հարթութեան վրա սփռված են հին հուշարձանների մնացորդներ։ Համեմատաբար լավ է պահպանվել անտաշ քարերով շինված մի փոքր թաղակապ եկեղեցի, որը կոչվում է «Կարմիր եղցի». եկեղեցու ծածկը և հարավային պատը փլված են. հնում նրա արեմտյան պատուհանի միակտուր պսակի վրա եղել է :ՆԽԹ: թվականի արձանագրութիւնն։ Պսակի այդ քարը կոտրված է երկու մասի, մենք գտանք դպրոցի միջանցքում կազմակերպված փոքրիկ թանգարանի հնագիտական այլ իրերի կողքին, որոնք հավաքել էր ուսուցիչ Ամիրջանյանը։ Այժմ այդ քարը տեղափոխված է Մտեփանակերտի Գաղառագիտական թանգարան։

Եկեղեցու շրջապատը գերեզմանատուն է. հին ու նոր տապանաքարերի մեջ գտանք միայն մի փոքր և գեղաքանդակ խաչքար, որն ուներ :ՌԿ: թվականը։

Եկեղեցուց հարավ, թմբերի վրա նշմարվում են շենքի հիմնապատերը, որը համաձայն ավանդության կոչվում է «Թագավորի պալատ»։ Սրանից քիչ հեռու, մի այլ թմբի վրա մատուռի հիմնապատերն են, որոնց մոտ գտնվող մի մեծ և անարձանագիր տապանաքարը նույն ավանդությամբ կոչվում է «Թագավորի գերեզման»։ Գյուղի և այս հնավայրի արանքում եղած աղբյուրը, որի վրա սրբատաշ քարերով ծածկ կա, կոչվում է «Թագավորի աղբյուր»։

Այս գյուղը եղել է Ապումուսէ իշխանի նստավայրը, որը պատերազմից Բուղալի հետ՝ Գտչա բերդում։ Արձանագրության մեջ «Թագավոր» անվանված Գագիկը Ապումուսէի—Մուսէի ժառանգն է։ Այսպիսով, իշխանական այս տոհմին է պատկանել Գտիչ բերդը IX դարում, որի մոտ գտնվում է Տումի գյուղը։

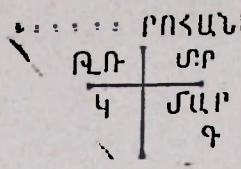
604. ԿԱՐՄԻՐ ԵՂՑՈՒ *պատուհանի պսակի վրա, 5 տող.*

ի :ՆԽԹ: (1000) թվինն Հ[ա]ՑՈՑ, եւ ի[թ]ԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆՆ ՏՆ. ԳԱԳԻԿԱ. ՈՐԴՈ[ւ] ՄՈՒՍԷԻ. ԵՒ ՍՈՓԻ ԴՈՒՍՏՐ ՄՈՒՍԷԻ ՇԻՆԵՑԻ[ւ] ՏԱՒՆ Ա[ս]. Ի ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ Հ[ո]ԳՒՈ ԻՄՈ ԵՒ[ւ] Ծ[Ն]ՈՂԱՑ ԻՄՈՑ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 79— (ՍՈՓԻՒ փոխարեն ՈՍԿԻ)։

605. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, գեղաքանդակ, դրված է նոր գերեզմանի վրա. թևերի շուրջը.

63. ՏՈՂ ԳՅՈՒՂ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱՅՔ

Հին ու նշանավոր է այս գյուղը, որ գտնվում է հինավուրց Քթիշ լեռան արևելյան փեերին (լեռան գագաթին է Քթիշ բերդը)։ Գյուղն առավել անվանի դարձավ XVIII դարի սկզբներից, երբ այնտեղ հաստատվեց Մելիք Եգանը։

Գյուղում կան արձանագրություններ ունեցող հետևյալ հուշարձանները.

Ա. Ս.Ստեփաննոս եկեղեցի. գտնվում է գյուղի հյուսիսային եզրին՝ գերեզմանատան մեջ. Թաղածածկ փոքր շենք է, կառուցված ճեղքված քարերով։ Անսովոր կերպով եկեղեցու մեջ կանգնած է մի մուլթ, որը սրահը բաժանում է երկու մասի, ըստ որում հյուսիսային մասն ավելի նեղ է։ Այդ նեղ մասում հնում եղել են տապանաքարեր։ Եկեղեցու շինության ժամանակը հայտնի չէ, արևմտյան միակ մուտքի ճակատին գրված Մելիք Իսայու արձանագրությունը հաղորդում է 1747 թ. ծածկը նորոգելու մասին, բայց եկեղեցու պատերի մեջ ագուցված բազմաթիվ հին բեկորների վրա կան ավելի հին թվականներ. ամենահինը՝ 1421-ից։

Բ. Գերեզմանատուն. Ս.Ստեփաննոս եկեղեցին շրջապատում է երեք կողմից, որի մեջ ցաք ու ցրիվ ընկած են խաչքարերի բեկորներ, իսկ տապանաքարերի մեծ մասը անգիր է. մի քանիսի վրա կան կենցաղային քանդակներ։

Գ. Աճապատ. գտնվում է Ս. Ստեփաննոսից մոտ 150 մետր արևմուտք, թեք լանջի վրա. փոքր թաղածածկ շենք է, այժմ կիսավեր, շրջապատում կան խուցերի ավերակներ, այստեղ միայն մի արձանագրություն է եղել նախկինում, որից կարելի է կռահել, որ եկեղեցին կոչվել է ս. Վարդան։ Անցյալում եղել է կույսերի աճապատ, որը հաստատվում է նաև № 643 արձանագրությամբ։

Դ. Մելիք Եգանի ապարանք. գտնվում է գյուղի կենտրոնում, հնում ունեցել է բրգավոր շրջապարիսպ, որը մասամբ է պահպանված՝ դարպասի հետ միասին։ Շինված է սրբատաշ քարով, երկհարկանի է, ներքին հարկը քարածածկ. վերին հարկն ունի պատշգամբներ։

Գյուղը այժմ էլ շեն է և բնակելի։ Ապարանքի ներքին հարկի գեղեցիկ ձևավորված մուտքի շուրջը փորագրված է Մելիք Եգանի ընդարձակ հիշատակագրությունը, տեղական բարբառով և բովանդակալից։

Ե. Ս. Հովհաննես եկեղեցի. գտնվում է գյուղի մեջ, բարձրադիր թաղում. շինված է սրբատաշ քարերով, չորս սյուների վրա և թաղածածկ շենք է. շինված է համարվում Մելիք Եգանի կողմից, բայց հավանաբար հնի տեղում։ Եղել է Մելիք Եգանյանների տոհմական տապանատուն։ Եկեղեցին բաց անելու և արձանագրություններն ստուգելու հնարավորություն չունեցանք, առնում ենք նախորդ հրատարակություններից։

Զ. Աճիայտ հուշարձան. Տող գյուղից Ֆիզուլի քաղաքը (Կաբալագինո) տանող ճանապարհի ձախ եզրին բարձրացող բլրի գլխի հուշարձան։

Ժողովածուի մեջ գյուղի և շրջակայքի հուշարձաններից հավաքված են 36 արձանագրություն, որոնցից 27-ը հրատարակում ենք առաջին անգամ։

Որպես հավելված բերում ենք նաև մատուռների վրա եղած արձանագրությունները։

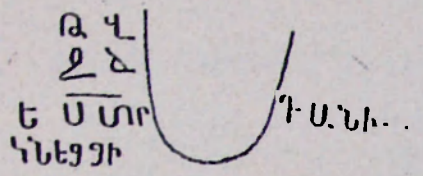
Ս. Ստեփաննոս

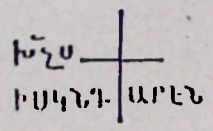
Եկեղեցու շինության և նորոգությունների ժամանակ, նույնպես և հետագայում՝ պատերի մեջ ագուցված են հին խաչքարեր և տապանաքարեր՝ մանր հիշատակագրություններով. այդպի-

սխներն արվել են նաև երեսպատման քարերի վրա։ Ահա դրանք ժամանակագրական կարգով և առանց տեղադրությունը նշելու։

606. . . . . ԹՎ.ԼԻՆՅ :ՊՀ: (1421): ՅՈՒՅՑ ՌՎ.ՊՀ

607. ԹՎ.ԼԻՆՅ| :ՋՋ: (1531). |ԵՍ ՏՐ. ԴԱՆԻԷԼ.Ի ԿԱՅՆԿՅՆԵՑԼՈՒՅՑԻ.

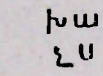
608. ԽԼԱՅՁՍ| ԻՍԿԼԱՅՆԴԱՐԻՆ.

ԵՍԱՎԱՄԷՍ

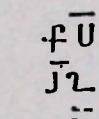
609. ԵՍ Ա.Վ.Ա.ՆԷՍ.

ՆԱՆԱՀԼԱՅ

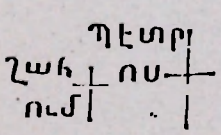
610. ՆԱՁԱ.Պ.Ա.Ց

611. ԽԱՁՍ Ա.Պ.Լ.ՅՄԻՐԼԻՆՅ.

612. ՔԱ.| ՑԻՇԷ| ՏՐ. ԿԼԻՐԼԱ.ՅԿԼՈՅԱԼԻՆՅ.

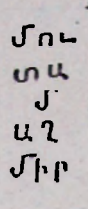
613. ՊԵՏՐՈՍ, |ՇԱՀՈՒՄ.

614. ԳՈՒՎՈՒ|ՁԱՍ Ա.Ն.

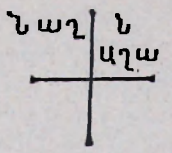
615. ՏՐ. ԿՈԻՍՏԼԱ.ՆԴ.|. ՏՐ. ՈՎԱ.ՆԷՍ.

616. ՄՈՒ|ՏԱ|Յ, | Ա.Ղ|Ա.|ՄԻՐ.

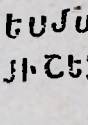
617. ՁԱ.ՆԱ.Ղ.Ա.Ց.

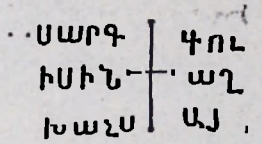
618. ՆԱ.Ղ.Ն|Ա.Ղ.Ա.

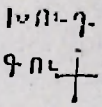
619. ՄԱԼՔՈՒՍ.

620. ԵՍ ՄԱՒՏՈՒ . . . |ՑԻՇԵՑՔ Ի ՔՍ.

621. ՍԱՐԳԻՍԻՆ| ԽԱՉՍ|. ԴՈՒ|Լ.Ա.Ղ|Ա.Ց.

622. ԽՈՒԴԱՂ . . | ԴՈԼ.Ա.Ղ.Ա.Ց.

623. ՄԱ.ՆՈՒԷԼ, ԷՊ|Ի.յ|Ս|ԿՈՊՈՍ|.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 77։

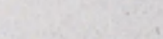

624. ՈՎԱ.ՆՆՇ ԵՊ|ԻՍԿՈՊՈՍ|.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 77։

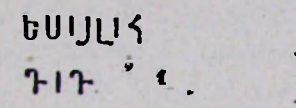

625. Ի ԹՎ|ԻՆ|

626. . . . :Ռ.ՃԻԴ։ (1675) ՑԻՇԵՑԼՔ.

627. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, երեսին ուրագ, մկրատ և խաչեր, ագուցված է արևմըտյան պատին, արտաքուստ. 4 տող՝

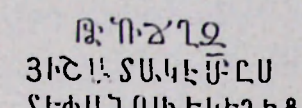

ԵՍԱՂԻՀ
ԴԻԴ ՝ ՛ .
ԿԻՆԿԵՅԻԽԻՆՂՍՅԻՂ
ԻԿԻՐԻՆՍԻԹԻԼՄԻՂԻՆ

ԵՍ ԱՑԼԱՀԴԱԴ| ԿԱՆԿՆՂԵՑԻ ԽԱՉՍ ՑԻՇ|ԱՏՅԱԿ ԱՊԻՆ, ՍԱԹԻԼՄԻՇԻՆ:

Ծանոթ. *Հաղվագյուտ է Ա տառի մեկ գծով գրությունը։ Հավանաբար XVII դար։*

628. Ս. ՍՏԵՓԱՆՈՍԻ արևմտյան մուտքի ճակատաքարի վրա. 6 տող.

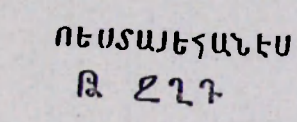
ԹՎԻՆ ՝ՌՃՂՋ
ՅԻՇԱՏԱԿԵՔԸՍ
ՏԵՓԱՆՈՍ ԵԿԵՂԵՑ
ՌՍԳԼԻՒՆՐ ՊՐՈԳԵ
Ա.ՋՂԸՆԴԵԿՀԵՈՐԴԻՒԼ
ԻՊԻՍԱՅԻՆ

ԹՎԻՆ ՝ՌՃՂՋ: (1747). ՑԻՇԱՏԱԿ Է ՍԲ. ԸՍ|ՏԵՓԱ-ՆՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑ|ՈՒՍ ԳԼՈՒԽՆ, ՈՐ ՆՈՐՈԳԵ|ԱՑ ՄԷԼԻՔ ԵԿԱՆԻ ՈՐԴԻ ՄԷԼ|ԻՔ ԻՍԱՑԻՆ. ՚ՑԻՇԱՏԱԿ Է ՀՈԳՈՑ՝:

Ծանոթ. *Վերջին երեք բառերը ջարդոտված են այժմ. լրացնում ենք Բարխուդարյանցից։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 77։*

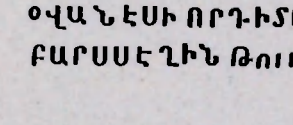
629. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, գտնվում է Ս. Ստեփանոսի հյուսիսարևմտյան մասում, ղերեզմանատան մեջ. հարավային երեսին՝ ոչխար, ուրագ, մկրատ, աքցան.

ՈԵՍՏԱՅԵՂԱՆԵՍ
Ձ ԶՂԴ

ՈՒՍՏԱՑ ԵՀԱՆԵՍ| ԹՎԻՆ ՝ՋՂԴ: (1545):

630. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ կես, ընկած է Ս. Ստեփանոսի մուտքի մոտ. 3 տող.

ՍՅՍԷՂԱՊԱՆԿՈՁ
ՕՎԱՆԷՍԻ ՈՐԴԻՏՐ
ԲԱՐՍՍԷՂԻՆ ԹՈ . . .

ԱՑՍ Է ՏԱՊԱՆ ԿՈՁ| ՕՎԱՆԷՍԻ ՈՐՊԻ ՏՐ. ԲԱՐՍ[Ս]-ԷՂԻՆ. ԹՈ . . .

Ծանոթ. *Թվականի առաջին գիրը Ռ պիտի լիներ, հավանաբար նաև կոճ—գուցէ խոճ—խոջայ։*

631. ԱՆԱՊԱՏ կոչվող եկեղեցու պատին, խաչի շուրջը՝

խաչս վարդան։

Ծանոթ. *Ավանդաբար ասում են, որ այստեղ է թաղված Մելիք Բախտամը։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 77։*

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ՏԵՂՈՒՄ ՁԵՆՔ ՏԵՍԵԼ ԵՎ ԱՌՆՈՒՄ ԵՆՔ ՆԱԽԿԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉՆԵՐԻՑ

632. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ եկեղեցու մուտքի ճակատակալ քարին.

Թվիւ ՝ՌՃՁԵ: (1736)։ Այս սուրբ Ոհաւէս եկեղեցուս գլուխն ցորոգեց Պ.ուկաս վարդապետի որդի Մելիք եկանն. յիշատակ է հոգոյն իւրոյ. ով կարդայ մեկ բերան Աստուած ողորմի ասէ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 74 (որից և առնում ենք), Ջալալեանց, II, 260 (չունի թվականը)։*

633. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ եկեղեցու քարե խաչկալի հյուսիսային դռան վրա.
Որ ողորմի Քրիստոս Աստուած. յիշատակ է խաչկալս պարոն Մէլիք եկանիս և ծնողաց իմոց Մօսէս, Ղուկաս վարդապետին, մօրն իւր Շհօին և ծնողին Մարիամին և եղբարն իմ Աւետին և հայրն իմ Խաճուն, կողակիցն Խաճուն աղին, որդի Աւետին, Ըսայուն, Պաղտասարին, Վեսին, կողակիցն Գոգալին, որուսր Թավարին, խանպաճին, Խաթուն Խաթայուն. և այլն եղելոց ողորմի ասէք. ամէն թիվն :ՌՃէ: (1658)

Նանոթ. Անչուշտ թվականի մէջ սխալ կա, բայց է թողնված տասնավորը։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 74։

Տապանագրեր, ս. Հովհաննես եկեղեցուն կից շինված Մելիքական տապանատան մէջ.

634. Այս է տապան Մելիք եկանի հայր Ղուկաս վարդապետի, ով կարդայ ողորմի ասէ. թվին :ՌՃԿԴ: (1716):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 75։

635. Այս է տապան հայ իշխանին
Եկան անուն մեծ Մէլիքին,
Որ է որդի բարեպաշտին
Ղուկաս անուն վարդապետին.
Եղև սիրեցեալ ամենայնին
Նաիր անուն թագաւորին:
Տիրապետեաց սայ ի երկրին
Ի Աղուանից ի ճահճոցին
Յոյժ պատուեցաւ պարսից սզգին
Քան զիշխանս Հայոց երկրին... :ՌՃՂԿ: (1744):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 75։

636. Այս է տապան հայ իշխանին
Մէլիք եկանի որդի պարոն Մէլիք Աւետին,
Որ շատ սիրական էր Նաիր շահին,
Որ յառաջ վախճանեցաւ հայր սուրին,
Որ շափաղաթ ունէր Նաիր շահին,
Որ է :Բ: Հաֆիմ էլաւ :Ե: Մուհալին.
Շահն ոգեց Աւետ տարաւ,
:ՋՌ: (6000) թուման ջարմայ առաւ,
Ուրախ ատով յղի արաւ,
Մէկ ամ կացաւ, վախճանեցաւ.
Ողորմի. թվին՝ :ՌՃՂԴ: (1745).
Որ վոխեցաւ առ Աստուած,
Որ ընթեռնուք, մէկ բերան Աստուած ողորմի ասացէք:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 75—76։ Զալալեանց, II, 260 (Քերի և աղավաղված)։

637. Ցայսմ տապանի հանգչի մարմին՝ հայ և արի Մելիք Բախտամին. սա էր որդի Մելիք Աւետին. մահ և վախճան պատմեն սուրին՝ մահադեղով իրուսիմ խանին. և որ հանդիպիք ի տապան սուրին, միով բանիւ ողորմի ասէք. ամէն:

Հրատ. Բաֆֆի. Խամսայի մելիքութիւնները, 216։

638. Այս է տապան մեծին Մելիք Եկանի որդի Մելիք Եսայուն, և էր սա իշխան կարգեալ Նախիր շահէն. ԼԹ: (33) ամ տիրեաց երկրիս Դիզակու և առաւ բազում հաջութիւն և յաղթութիւն ընդ անօրէնսն. և էր ինքն պարթև և յոյժ զօրաւոր հանի զառաջինսն իւր. և քիւ կենաց նորա :ԿԱ: (61). ամաց, վայնանեցաւ բվլինյ :ՌՄԼ: (1781), հոգետնքերին :Բ: (2)-ին երեքաքթի. որ ընթեռնուք, մեկ հայր մեդայ ասացէք. ամէն:

Հմմտ. Բարխուդարեանց, 76, Ջալալեանց, II, 260, Բաֆֆի, համասյի մելիքությունները, էջ 103.

639. Այս է տապան լուսահոգի Մելիք Աւրամի որդի Բաղր բէկին. բվլինյ :ՌՄԼԸ: Էր. (1789):

Հմմտ. Բարխուդարեանց, 76.

Տող գլուղից Փիղալի քաղաքը (Կարլագինո) աւանող ճանապարհի ձախ եղրին բարձրանամ է մի լայնանիստ և բարձր լլուր, որի գլխին պահպանվել է թաղածածկ և ամբողջական փոքր եկեղեցի. մուտքի բարավորին 6 տող.

640.

ՌՆ ՈՒՃՂԼԼ
ՅԻՇԱՏԱԿԷՍԱՓԻՍԻ
ՌՒ·ԻՍՈՒՆ·ՄՕՐՆ·ՋՈՒԱԼԻՆ·ԻՒ
ՊՕՐՆ ԿՈՂԱԿԻՑ ՅԵՐԻՔԱՋԻՆՈՐ
ՌԱՆՑՆԵՒՈՍՏՒԱՑ ԱԾՈՂՐՄ

ՁՊ
ՈԲ

ԹՎՐԻՆ :ՌՃՂԱ: (1742). ՅԻՇԱՏԱԿ Է ՍԱՐՔԻՍԻ ՈՐԴԻ ԻՍՈՒՆ, ՄՕՐՆ ՋՈՒԱԼԻՆ, ԻՒՊՕՐՆ ԿՈՂԱԿԻՑ ՅԵՐԻՔՆԱՋԻՆ, ՈՐԹՈՆՑՆ ԵՒ ԴՈՒՍՏԻՐԱՑ ԱԾ. ՈՂՈՐՄԻ.

Նշանոթ. Վերջում եղած փակագիրն, անշուշտ, գրչի անանուն է, հավանաբար Գրիգոր:

641. ՏԱՊԱՆԱԳԱՐ, եկեղեցւոյ հարաւային պատի տակ. երեսին եղծված 2 տող.

ԱՅՍԷՏԱՊԱՆՊԵՏՐՈՍ ՊԱՊԻՆ
ՈՐԻ ԱՒՐԷԳԱ ՈՒՎԱՐԱՐ
ՎԻՆՈՒԼԸ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՊԵՏՐՈՍ ՊԱՊԻՆԻՈՐ Է . . . . . | ԹՎԻՆ :ՌՂԸ: (1649):

642. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ընկած է եկեղեցւոյ ներսում. վրան 3 տող.

ԱՅՍԷՏԱՊ
ԱՆՍՐԲՅԱԿ
ՈՎԻԿԱՅ

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈՎԻԿԱՅ:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Ս. Հովհաննես եկեղեցում եղած մասունքների վրա եղել են.

643. Ա. ԱՐԾԱԹՅԱ ԽԱՉԻ վրա՝

Այս է մասունք և ճեխարք սրբոյ Առաքելոյն Թոմայի և Յակովբայ գմահաս(?)

[1] Ջալալյանցը հիշատակում է միայն, որ այստեղ կային Մելիք Եգանի տոհմից քաջ իշխան Օհան բէգի, Բալա բէգի, Բաղր բէգի, Ծօսէի բէգի, Բանկի բէգի, Եսայի բէգի և ուրիշների տապանաքարերը. Նշվ. հատորը, էջ 260.

ճահճակին. ես Շուրքցի Մարզարիս ապաշխարողս եմու զայս ճշմարիտ ճեզ, ծեռուճի Սարգիս վարդապետիդ, յիշատակ հոգոյ. ի վայելումն յաւիտենական fո. թվ. :ճ: (100).

Ծանոթ. Անշուշտ սխալ է վերծանված թվականը. հավանաբար :ՌՃ: (1651)։ Սարգիս վարդապետը հիշատակված է 1657 թ. տե՛ս արձանագրություն 646։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 74։

644. Բ. ԱՐՁԱԹՅԱ ԽԱՉԻ վրա.

Ցիշատակ է Մէլիք Եսայի որդի Սափարի բէկին, որ ես Ղոլա կուսանաց Աճապատին. սա է ցակովբ հայրապետին և Թէոդորոսի մատուճի:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 74։

645. Գ. ԱՐՁԱԹՅԱ ԽԱՉԻ վրա.

Ես Գրիգոր ճիճել տվի խաչս յիշատակ իճն առաջ աճմահական է ի Քրիստոս Աստուած հաւատաց է սուրբ Ակովիկ, որէ Դիզակ: Հաքերճեցի ոսկերիչ Մուրատս ճիճեցի. թվիճ :ՌԿ: էր (1641):

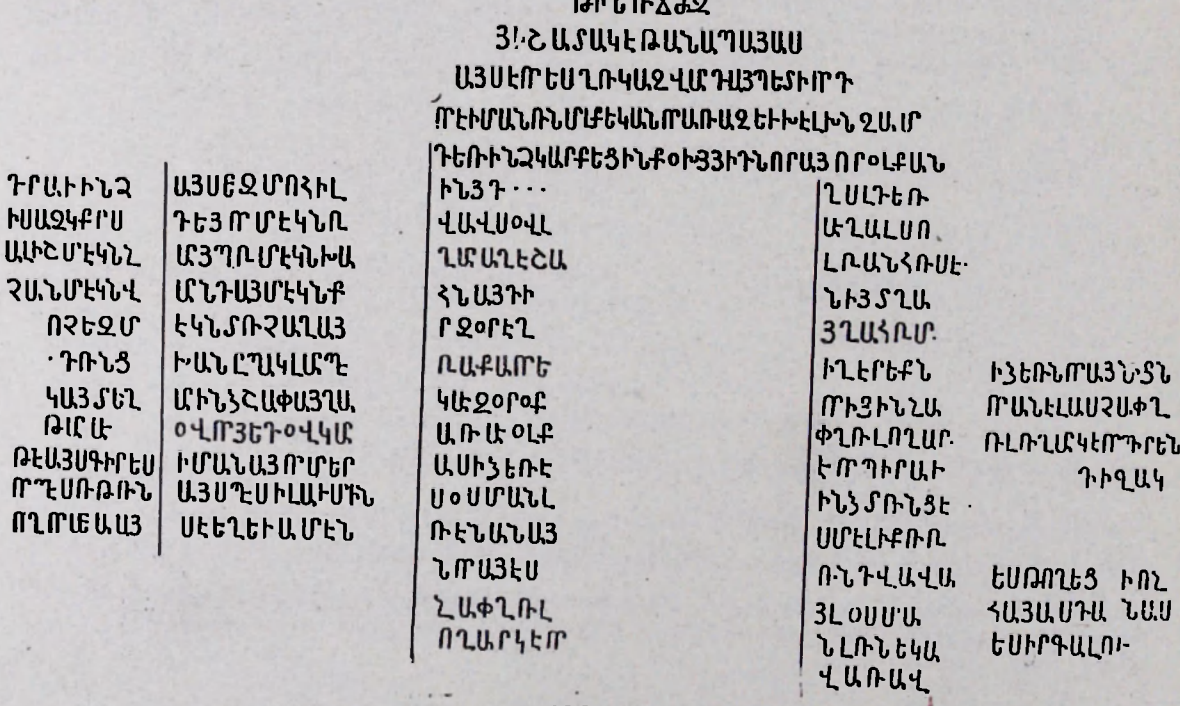
Հրատ. Բարխուդարեանց, 75։

646. Գ. ԱՐՁԱԹՅԱ ԵՎ ՈՍԿԵՁՐԱՁ աչի վրա.

Այս է աչն արբոյն Բարսեղի հայրապետին կեսարու, որ ես Սարգիս վարդապետս վերսին ճորոգել տրվի, յիշատակ իճն և ծնողաց իմոց Ոհանիճ և Եղիսապետին. ի դուռն սուրբ Աստվածածին. թվիճ :ՌՃԵ:-ին (1657), այժմոյս :ՈՃՄՐ: (1703), ի գիւղն Կոլպ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 75։

647. ՄԵԼԻՔ ԵԳԱՆԻ ԱՊԱՐԱՆՔԻ ՄՈՒՏՔԻ ՇՈՒՐՋՔ՝ գծագրության վրա դուրս բերված գաղափարությամբ.

ԹԼԻՅԻՆ ՙՒՒՃԺՉ՚ (1667). ՅԻՇԱՏԱԿ Է ԹԱՆԱՊԱՑԱՍԼ ԱՑՍ Է ՈՐ ԵՍ ՂՈՒԿԱՉ ՎԱՐԴԱՑՊԵՏԻ ՈՐԴԻՔ, ՈՐ Է ԻՄ ԱՆՈՒՆ ՄԼԷՂԼԻՔՉ ԵԿԱՆ, ՈՐ ԱՌԱՋ ԵԻ ԽԷԼԽՆ ՉԱՄ՝ ԴԵՒ ԻՆՁ ԿԱՐՔԵՑԻՆ ՔՕԽՂՎԱՂՑ, ՑԻԴ ՆՈՐԱՑ ՈՐ ՕԼՔԱՆԻՆ . . . ԴԵՒ ԱԻՂԱԼ ՍՈԼԹԱՆ ՀՈՒՍԷՒՆԻՑ ՏՂԱՑ ՂԱՀԹՄԻՂ ԷՐԵՔՆ ՈՐ Ի ՑԻՆՁԱՓ ՂՈՒԻ, ՈՂԱՐԿԷ. ՈՐ ՊԻՐԱԻ ԻՆՁ ՏՈՒՆ . . . ՄԷԼԻՔՈՒԹՈՒՆ ԴՎԱՎ: ԱՑԼ ՕՍՄԱՆԼՈՒՆ ԵԿԱՎ, ԱՌԱՎ, Ի ՁԵՒ ՆՈՐԱՑՆԻՑՆ. ՈՐ ԱՆ ԷԼ ԱՍՁԱՓ ՂՈՒԻ, ՈՒՂԱՐԿԷ ՈՐ ՊԻՐԵՆ ԴԻՋԱԿ. ԻՆՁ Դ . . ՎՎ. ՍՕՎԼՂԱՐ Ա՚ԼԷ: ՇԱՀ ՆԱՑԴԻՐ ՋՕՐԷՂ, ԹԱՔԱՈՐ ԵԿԱԻ ՋՕՐՕՔ, ԱՌԱԻ ՕԼՔԱՍ Ի ՁԵՌԷՍ ՕՍՄԱՆԼՈՒԷՆ ԱՆԱՑ, ՆՈՐԱՑ ԷՍՁԱՓ ՂՈՒԻ, ՈՂԱՐԿԷ ՈՐ ԴՐԱԻ ԻՆՁ. ԱՑՍ ԵՐ ՋՄՈՀԼԻՍ. ԱՋԿ ՔՐԼԻՅԼՏՈՆԼԻՑ ԴԵՑ ՈՐ ՄԷԿՆ ԹԱԼԻՇ, ՍԷԿՆ ՁԱՐԼԱՑՊԼԵՐՅԹ, ՄԷԿՆ ԽԱՁԱՆ, ՄԷԿՆ ՎԱՐԼԱՅՆԴԱՑ, ՄԷԿՆ ՔՈՁԵՁ, ՄԷԿՆ ՏՈՒՁԱՂ. ԱՑԼՅԴՈՒՆՑ ԽԱՆԸ ՊԱԿԼԱՐՊԷԿԱՑ ՏԵՂ, Ա՚Ր ԻՆՁ ՇԱՓԿՑՂԱԹ ԱՐԱԻ: ՕՎ, ՈՐ ՑԵԴՕՎ, ԿԱՐԹԷ, ԱՑՍ ԴԻՐԵՍ ԻՄԱՆԱՑ ՈՐ ՄԵՐ ՈՐՊԷՍՈՒԹՑՈՒՆ ԱՑՍՊԷՍ ԻՎԱԻ. ՄԻՆ ՈՂՈՐՄԵՍ. ԱՑՍ Է ԵՂԵՒ ԱՄԷՆ:

ԵՍ ԹՈՂԵՑԻ ՈՁ ՀԱՑԱՍԴԱՆԱՍ ԵՍԻՐ ԴԱԼՈՒ:

Նաեոր. Թվականի այս ընդհանրացած վերծանությունը չի համապատասխանում պատմական փաստերին. այսպես՝ Մելիք Եղանը (բուն անունը Ալան) Լոռիից փոխադրված և Տող ղլաղում հաստատված է համարվում 1716 թ. և մահացել է 1744 թվականին։

Նկատի պիտի ունենալ հետևյալ հանգամանքը. արձանագիր գրիչները հաճախ ի և Ի տառերը գրում են իրար շատ նման ոճով, որը և շփոթության տեղիք է տալիս։ Թվում է, որ ներկա դեպքում թվականի մեջ տասնավոր ի-ն պետք է Ի վերծանել, որով կստացվի 1707 թվականը։ Այս դեպքում նաև Մելիք Եգանի Տող տեղափոխվելու ժամանակը մոտ 10 տարով կհետևա։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 76—77։

64. ԴՏՁԱ. ԲԵՐԴ ԵՎ. ԴՏՁԱ. ՎԱՆՔ

Հուշարձանների այս խումբը գտնվում է հնագույն մյաս Հարանդ, հետագայում Դիղակ գավառի և այժմյան Հադրութի շրջանի Տող, Տումի և Թաղլար գյուղերի արանքում առտնձնակի բարձրացող բարձր սարի գագաթին։ Լեռան և վանքի անունները գրվել են գոնազան ձևերով, հնում՝ Բերդ, հետագայում՝ Կոփչ, Գոփչ, իսկ նոր ժամանակներում՝ մելիքանիստ Տող գյուղի անունով՝ Տողի բերդ։

Ամբողջովին անտառապատ լեռան գագաթին մնում են բերդի պարիսպների ավերակները, դիմացը փորված խոր խրամը և ներսում մեծ թվով տնատեղեր։

Քերթ բերդը Արցախի հնագույն և ամրագույն բերդերից մեկն է, նրա պատերի տակ նշանավոր դեպքեր են տեղի ունեցել։ Հիշենք մեկը. IX դարում արաբացոց Բուղա ոստիկանը պաշարում է այստեղ ամրացած անհնազանդ հայոց Ապումուսէ կամ Եսալի Ապումուսէ իշխանին։ Պաշարումը և պատերազմը տևում են ամիսներ, արաբացոց զորքը մեծամեծ կորուստներ է կրում, բայց չի կարողանում կոտրել պաշարված զորքի և ժողովրդի դիմադրությունը և հարկադրված է լինում, ի վերջո, հաշտության առաջարկել[1]։

Լեռնագագաթում եղած հուշարձաններից արձանագրություններ մնեն հետևյալ երկուսը.

Ա. Գտչա վանք. գտնվում է բերդից հյուսիս, մի հարթ բացատում։ Գրականության մեջ բացի վերոհիշյալ անուններից, կոչվել է նաև Թիլնա վանք. բաղկացած է մի գմբեթավոր եկեղեցուց և զավթից. երկու շենքերն էլ կառուցված են համակ սրբատաշ քարերով և արվեստավոր վարպետի ձեռքով։ Արցախի հայ ճարտարապետական լավագույն հուշարձաններից մեկն է։

[1] «Թովմայի վարդապետի Արծրունւոյ Պատմութիւն տանն Արծրունեաց», Թիֆլիս, 1917, էջ 289—301։

Համաձայն արձանագրությունների հիմնադրված է 1241 թ. և ավարտված 1248 թ.՝ Ամարասի վանականներ Սարգիս և Վրթանես եղբայրների կողմից։ Գավթի հյուսիսային պատին կից կա անտաշ քարերով և ալժմ ծածկն ամբողջովին փլված մի եկեղեցի ևս, որն, ըստ ամենայնի, կառուցվել է ավելի վաղ։ Վանքի հնության ապացույց է Մ. Կաղանկատուացու հիշատակությունը, ուր Պարտավի եկեղեցական ժողովի մասնակիցների թվում հիշատակված է նաև—«Գետալ վանուց տանուտէրը»[1]։ Ժողովը տեղի է ունեցել VIII դարի սկզբներին։

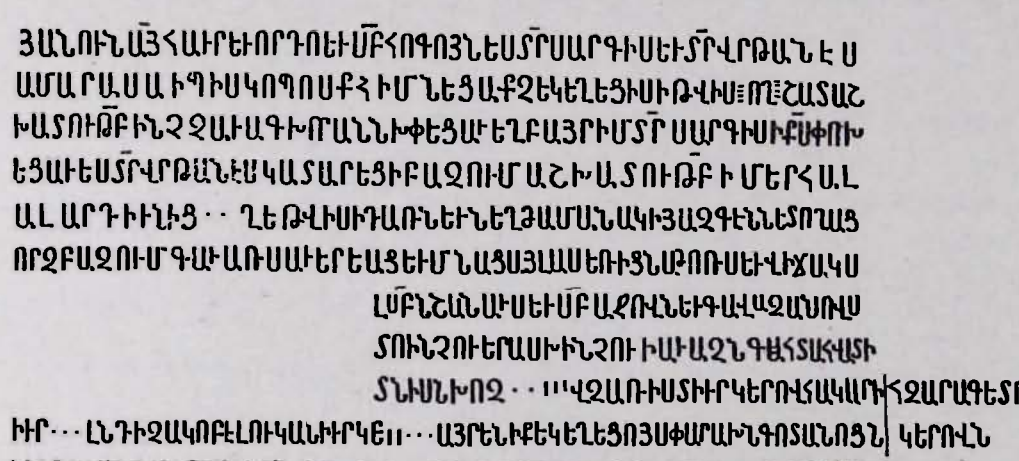
Գտչա վանքը հնում ունեցել է ընդարձակ կալվածներ և եղել է մշակույթի կենտրոն։ Հայտնի են այնտեղ գրված կամ պահվող մի քանի ձեռագրեր[2]։ Դիզակի Մելիք Եգանը հովանավորում էր այս լեռան գագաթի հուշարձանները։ Նա իր հայր Ղուկաս վարդապետին կարգել էր Գտչա վանքի վանահայր։ Նոր ժամանակներում Գտչա վանքում եղել է Առաքել վարդապետ Կոստանյանց անունով մի գրասեր վանահայր, որն ունեցել է երկու հատոր գանազան գրվածքներ։ Դրանց մեջ եղել են նաև պատմական բովանդակությամբ կարևոր նյութեր, որոնցից օգտվել է Բաֆֆին՝ Խամսայի մելիքությունները աշխատությունը գրելիս։

Բ. Բերդամիջի եկեղեցի. գտնվում է բերդի ներսում, նրա արևմտյան մասում։ Թաղածածկ շենք է՝ շինված անտաշ քարերով։ Հարավային մուտքի ճակատին քանդակված է աստվածամոր պատկերը՝ մանուկ Հիսուսը գրկին և երեք այլ սրբապատկերներ։ Արձանագրությունները խաչքարերի և տապանաքարի վրա են եղել, որոնք մենք չտեսանք։

Այս միջավայրից ժողովածուում ամփոփված արձանագրությունները 18-ն են, որոնցից 6-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

ԳՏՉԱ ՎԱՆՔ

648. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին, ներքուստ, 14 տող.

ՅԱՆՈՒՆ ՋՀ. ՀԱՒԻՐ ԵՒ ՈՐԴՈ ԵՒ ՄԲ. ՀՈԳՈՑՆ. ԵՍ ՏՐ. ՍԱՐԳԻՍ ԵՒ ՏՐ. ՎՐԹԱՆԷՍ ԱՄԱՐԱՍԱ. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՔ ՀԻՄՆԵՑԱՔ ՉԵԿԵՂԵՑԻՍ Ի ԹՎԻՍ ՈՂ։ (1241) ՇԱՏ ԱՇԽԱՏՈՒԹՔ. ԻՆՁ ՉԱ.ԻԱ.Գ ԽՈՐԱ.ՆՆ ԽՓԵՑԱ.Ի ԵՂ.ԲԱ.ՑՐ ԻՄ ՏՐ.

[1] «Մովսէսի Կաղանկատուացւոյ Պատմութիւն Ազուանից աշխարհի», Թիֆլիս, 1913, էջ 343։

[2] Լ. Խաչիկյան, Ժե դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարանները, հատ. Ա. 285, Բ. 228, Գ. 460։

ՍԱՐԳԻՍ Ի ՔՍ. ՓՈԽԵՑԱՒ. ԵՍ ՏՐ. ՎՐԹԱՆԷՍ ԿԱՏԱՐԵՑԻ ԲԱԶՈՒՄ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ. Ի ՄԵՐ ՀԱՒԱՒ, ԱՐԴԻՒՆԻՑ ՌՈՂԵ: ԹՎԻՍ (1246). Ի ԴԱՌՆ ԵԻ ՆԵՂ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՑԱԶԳԷՆ ՆԵՏՈՂԱՑ, ՈՐ ՋԲԱԶՈՒՄ ԳԱՒԱՌՈՒ ԱՒԵՐԵԱՑ ԵԻ ՄՆԱՑ ԱՑԼԱՍԵՒԻՑՆ ԱՒՈՌՈՒ ԵԻ ՎԻՃԱԿՍ ՍԼՐՔԼՈՑՆ ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ, ՈՐ Է ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ ՈՒԲ. ՆՇԱՆԱԻՍ ԵԻ ՍԲ. ԱՋՈՎՆ ԵԻ ԳԱՎԱԶԱՆՈՎ ՍՐԲՈՎ. ՎԻՃԱԿԵՑԱԻ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆՈՎ, Ի ՑԱՂՈՒՆՈՑ ԳԵՏՈ ԻՆՁՈՒ ԵՐԱՍԽ, ԻՆՁՈՒ Ի ԱԻԱԶՆ ԳԱՀՏԱՀՎԱՏԻ, ՎԱԿՈՒՆԻՍ ՎԱՂԱԶՆԱԳԵՏՈ Ի ՔԱՐԱՏՆԻՍՆ ԽՈՁՈՒԱԳԵՏՈՎ. ՋԱՒԻՍՏ ԻՒՐ ԿԵՐՈՎ, ՀԱԿԱՐԻ ՀԶԱՒԱԳԵՏՈՎ ՔՐԴԱԳԵՏ ԻՒՐ ԴԵՏՈՎՆ, ԴԻՋԱԿՈ ԲԼԼՈՒԿԱՆ ԻՒՐ ԿԵՐՈՎՆ ՀՒԱՑՐԵՆԻՔ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ. ՓԱՐԱԽՆ ԳՈՏԱՆՈՑՆ ԿԵՐՈՎՆ, ԵԿԵՂԵՑԱՁՈՐ ԻՒՐ ՍԱՀՄԱՆՈՎՆ. :Ա: ԼՇՈՀՈՂ Ի ՏԱՀԻՍ, :Ա: ԼՇՈ Ի ՏՈՂ, :Ա: Ի ԴԱՔՍ, :Ա: Ի ՄՈԽՐՆԵՆԻՍՆ, ԽԱՋԻՆԱՄԱՐԳ ԽՈՏՈՏԵՂ: ՈՐ ՑԱՑՍ ՎԻՃԱԿԵՍ ԵԻ ՍԱՀՄԱՆԵՍ Ի ՑԻՏ ՈՒՆԻ ԿԱՄ ԹԱԳԱՒՈՐ ԿԱՄ ՑԻՇԽԱՆ ԿԱՄ ՀՍՑՐԱՊԵՏ :Գ: ՍԲ. ԺՈՂՈՎՈՑՆ ՆԶՈՎԵԱԼ ԵՂԻՑԻ. ՁԱՑ ԵԻ ՑԱՐՄԵՆԱՑՆ ՍՐԲՈՑ ԱՆԻԾԵԱԼ ԵՂԻՑԻ, ՍԱՍՆ ԵԻ ԲԱԺԻՆ ՐՆԴ ԽԱՉԵՑՈՂՍՆ ԵՂԻՑԻ ԵԻ ԼՆԴ ԿԱԵՆԼԻ:

Ծանոթ. 7, 8, 9 տողերի սկզբի մասերը պարունակող քարը ընկած-կորած է. լրացնում ենք ըստ նախորդ հրատարակիչների, նկատի առնելով նաև Եսայի կաթողիկոսի ձեռագրից արտագրված բնագիրը: 9, 10 տողերի վերջին մասերը գրված են ընդհանուրի սահմանից դուրս (գծագրութեան մեջ բաժանված ուղիղ գծով):

Բացի այլ տարընթերցումներից, բոլորի մոտ էլ բացակայում է կառուցողների՝ Ամբառի եպիսկոպոսներ լինելը նշող մասը:

Հրատ. Ջալալեանց, I, 209—210, Բարխուդարեանց, 80—81, Շահխաթունեանց, II, 366:

649. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավարևելյան ավանդատան մուտքից վեր, 8 տող.

ԻԹՎԻՍ ՈՂԵԵՍՐՎՐԹԱՆԷՍ ՇԻՆԵՑԻ
ՋԵԿԵՂԵՑԻՍԵԻՑՐՈՒԵԱԼՎԻՃԱԿՀԱ
ՍՄԱՏԻԵՋՀԱՅՐԵՆԻՔՍԵՒԱՐՁԱՆԻ
ԳՐԵՑԻՀԱՆԱՊԱԶՈՒՐԲԱԹՆԱՆՅԻՇԱՄ
ԱԿԱՑՁԱԼՄՆԵԻՏԱՐՈՀՂՆ=Ձ=ՁԱՄ ԻՆՁԵԻՁ
··ՏՍԱՐԴՍԻՅԻՆԱՆՑՆ=Ա=ՁԱՄՈՒԽՏԱՆԻՍԵՂ
ԲԱԻՐԻՄ ԱՁԱՄՄՈՎՍԻՍԻՄՔՎԵՐՈՐԴՈ
ՈՎՈՐԽԱՓԱՆԷՄԵՐՄԵՂԱՑՆՏՐԷԱՌՁ

Ի ԹՎԻՍ :ՈՂԵ: (1246). ԵՍ ՏՐ. ՎՐԹԱՆԻՆ ՇԻՆԵՑԻ ՋԵԿԵՂԵՑԻՍ ԵԻ ՑՐՈՒԵԱԼ ՎԻՃԱԿ ՀԱՍՏԱՏԻ ԵՒ ՋՀԱՑՐԵՆԻՔՍ ԵԻ ԱՐՁԱՆԻ ԳՐԵՑԻ. ՀԱՆԱՊԱԶ ՈՒՐԲԱԹՆ ԱՆՑԻՇԱՏԱԿԱՑ ԺԱՄՆ ԵԻ ՏԱՐՈՋՆ :Ժ: (10) ԺԱՄ ԻՆՁ ԵԻ :Ժ: (10) ՐԺԱՄ ՍԱՐԴԻՍ: ՑԻՆԱՆՑՆ :Ա: ԺԱՄ ՈՒԽՏԱՆԻՍ ԵՂԲԱՒՐ ԻՄ :Ա: ԺԱՄ ՄՈՎՍԻՍԻ, ԻՄ ՔՎԵՐՈՐԴՈՒ: ՈՎ ՈՐ ԽԱՓԱՆԷ ՄԵՐ ՄԵՂԱՑՆ ՏԷՐ Է ԱՌ ԱՅ:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 258, Բարխուդարեանց, 81:

650. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսարևելյան ավանդատան մուտքից վեր եղել է.

ես Ջերգամ և ադի իմ Վարաք միաբանեցաք սուրբ ուխտիս. տէր Վրդանէս իւր կամաւ զժամատունն ինձ երես և ես իմ հալալ արդիւնն ընձա բերի սուրբ աթոռոյս. ժամն տարուցն առնեն :Ա: ատ ինձ Ջերգամա, ապա Վարաքա. որչափ որ այս եկեղեցիս հաստատ է մի ոք խափանեսցէ յազգէ ազգ:

Ծանոթ. Այս արձանագրութիւնը տեղում չգտանք. Բարխուդարյանցն ունի մինչև սր.

աթոռոյս բառերը. Ջալալյանցը՝ լրիվ, բայց հատկապես անունների խիստ աղավաղումներով, կազմել ենք երկուսի համադրութ[յամբ]։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 258։ Բարխուդարեանց. 81։

651. ԳՈՒՄԹԻ արևելյան կամարի ոտքին, որը հենվում է եկեղեցու արևմտյան պատին, եկեղեցու մուտքի դիմաց՝ երեսով հարավ. անարվեստ և խառն դրչութ[յամբ] 9 տող.

ԵՍԻՇԽԱՆԲՐՈՒՏ
ԵՒՈՐԴՒՔԻՄՀԱՍԱՆ
ԵՒՍՊԱՏՄԻԱԲԱՆ
ԵՑԱՒՄԲՈՒԽՏԻՍԵՒ
ՏՐՎՐԹԱՆԷՍԵՐԷՄ
ԻՏԱՐՈՉԲԺԱՄՈՐՉ
ԱՓԽԱՓԱՆԷ
ՄԵՐՄԵՂԱՑՍ
ՏԷՐԷ

ԵՍ ԻՇԽԱՆ ԲՐՈՒՏ|ԵՒ ՈՐԴՒՔ ԻՄ ՀԱՍԱՆ|ԵՒ ՍՊԱՏ ՄԻԱԲԱՆ|ԵՑԱՔ ՄԲ. ՈՒԽՏԻՍ ԵՒ| ՏՐ. ՎՐԹԱՆԷՍ ԵՐԷՑ|Ի ՏԱՐՈՉ :Բ: ԺԱՄ. ՈՐ[Չ|ԱՓ] ԽԱՓԱՆԷ| ՄԵՐ ՄԵՂԱՑՍ| ՏԷՐ Է:

Ծանոթ. *Ժամանակակից է նախորդներին, 1246-ին մոտ։*

652. ԽԱՉՔԱՐ, որմնափակ, մեծ և գեղաքանդակ. կանգնեցված է գավթի հյուսիսարևելյան կամարի մեջ, եկեղեցու պատին կից. ստորին մասում 3 տող.

Ո
ԻՈՎԻ ՂԷ ԷՒՐՎՐԹԱՆ
ԷՍ· · ԵՑԻՉԽԱՀՍԻՓՐԿՈՒԹՆՀՈՑ·····

Ի ԹՎԻՆ |:Ո|ՂԵ: (1246). ԵՍ ՏՐ. ՎՐԹԱՆԷՍ ՀԱՆԳՆԵՑԻ ՉԽԱՉՍ Ի ՓՐԿՈՒԹՆ. ՀՈԳՈՑ ԻՄՈՑ:

Ծանոթ. *Հաղվագյուտ դեպք է, երբ շենքի ներսում որմնափակ խաչքար է կանգնեցվում։*

Հրատ. Ջալալեանց, II, 258։ Բարխուդարեանց, 82։

653. ՈՐՄՆԱԽԱՉ, փոքր, ագուցված է նախորդ խաչքարի որմի հարավային երեսին. խաչի շուրջը 6 տող.

ԵՍՄՒԹԱՀԿԱԳՆ
ՅԻ ԽԱ
ՉՍ Ա Մ ՈՒՆ
ՈՒ ԻՄ
ԹԱՀԱՀԱՅԲԱՆՈ
ԻԱՆԱՅԳՐԳՈՐԱ

ԵՍ ՄԽԻԹԱՐ ԿԱՆԳՆԵ|ՑԻ ԽԱ|ՉՍ ԱՄՈՒՍ|ՈՒ ԻՄ| ԹԱՄԱՐԱՑ, ԲԱՆՈ|ԻԱՆԱՑ, ԳՐ|Ի|ԳՈՐԱ:

Ծանոթ. *Դրչութ[յան և քանդակների ոճով,* XIII *դար։*

654. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է գավթի հարավային պատի մեջ, ներքուստ, վրան եղ՝ված 2 տող՝

ԵՍԱԼ··ՆՍԵՒՍԿՍԿՆԵՑ
┼
Ի ԱՆՍ·····

ԵՍ · · · · ԵՊ[Ի]Ս[ԿՈՊՈՍ] ԿԱ·Ն|ԿՆԵՑ|Ի ԽԱ-ՉՍ · · · · ·

Ծանոթ. *Դրչութ[յան ոճով,* XVI—XVII *դդ։*

655. ԽԱՉՔԱՐ, կանգնած է եղել դավթի հարավարևելյան կամարի մեջ, եկեղեցու պատին կից, վրան՝

Ցիշատակ է սուրբ տաճարիս կաթողիկէից դողեցի Սարգսի որդի Սալուն և իւր կողակից Հերիփնազին. թվին :ՌՃԿԶ: (1717):

Ծանոթ. Խաչքարն այժմ տեղում չկա:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 258, Բարխուդարեանց, 82 (որից և առնում ենք):

656. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, գտնվում է դավթի հարավային պատի առակ, ներքուստ, դրերը խիստ չարգոտված են այժմ.

Այս է տապան տէր Սիմէօնի որդի Մեսրոպ վարդապետին. թվին :ՌՃԸԲ: (1723): Լուսաւորզի Մեհիթ եկանն ձեռնադրել տուսվ նպիսկոպոս, կարգեց Կիւրայ վանից աւագնուդ. որ եկի հաստատեցի սուրբ աթոռս. ի թվին հայոց :ՌՃՂԶ:-ին (1747) առ Աստուած փոխեցաւ. ով որ :կարդայ մէկ բերան ողորմի ասեն:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 258 (որից և առնում ենք), Բարխուդարեանց, 82:

657. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ազուցված է դավթին կից հյուսիսից թաղակապ եկեղեցու արևմտյան մուտքից վեր, արտաքուստ, 6 տող.

ԽԱՀ	Ս	ՏՐՍ
ԱՐ	Կ	Ի
Ս	այ	ՓՐԿ
Ո	Ւ	ՔԵ
Հ	Ո	ԳՈՒ

ՄՈՅ

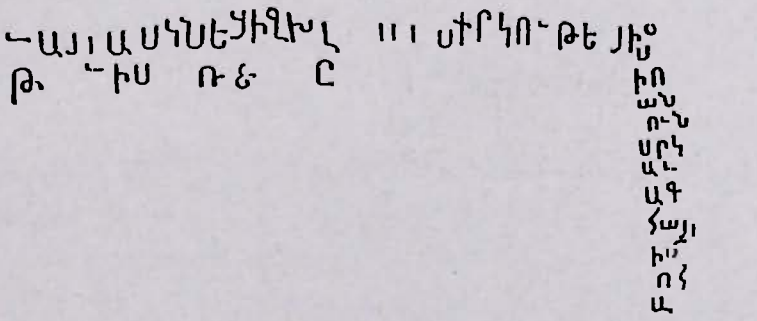
ԽԱՉՍ ՏՐ. ՍԱՐԳԻՍԱՑ. ՓՐԿՈՒՔԵ. ՀՈԳՈ ԻՄՈՑ:

658. ԽԱՉՔԱՐ, վոքր, աղուցված է նախորդի մոտ. վրան մխայն թվականը.

ՌՎ | ՌՃԵ

ԹՎ. ԻՆ: :ՌՃՆ: (1606):

659. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, երեսին զգեստավորված քահանա, ակիհը ձեռքին, առաջին վեմ քար, դիմացը՝ խունկ ծխող սարկավագ, դրանց կողքերին՝ աղավնիներ և խաչեր: Վերևի շրթունքին և ճակատին եղծված արձանագրություն. հետագայում մեջը փորվել և դուռ է դարձվել: Գտնվում է վանքի մոտ՝ աղբյուրի դիմաց, որի մեջ թափվում է ջուրը.

. . . ԻԿԱՄԱԻՆ Ա֊Ց. ԿԱՆԻԿՆԵՑԻ ՋԽԱՋՍ ՓՐԿՈՒԹԵ . . . . . ԱՆՈՒՆ ՍԱՐԿԱՒԱԳ. ՀԱՑՐ ԻՄ ՈՀ-Ս.-ՐՆ . . . ԹԻԻՍ ՈՒԾԸ: (1609):

ԳՏԻՋ ԿԱՄ ՏՈՂ ԲԵՐԴ

660. ՏՈՂ ԲԵՐԴԻ կիսավեր եկեղեցու արևելյան կողմում մի գերեզմանաքարի վրա եղել է.

ԹՎԻՆ ՉՁ: (1257). այս է տապան Մուխէս վարդապետին . . .

Մանոր. Տեղում չգտանք։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 84։

Տող բերդի կիսավեր եկեղեցու մեջ եղել են սպիտակավուն քարից հինգ փոքր խաչքարեր՝ հիշատակագրություններով.

661. Խաչս Նազարին.

662. Խաչս Մրհապետին.

663. Խաչս Շահումին.

664. Խաչս Պ.ապարայ.

665. Խաչս Եղուայ (Եղուայ?)

Մանոր. Տեղում չգտանք։

Հրատ. Բարխուդարեանց 84։

65. ՑՈՐ ԳՑՈՒՂ.

Հիմնված է այն բարձր լեռան ստորոտում, որի գագաթին գտնվում է Ծորաբերդը։ Այս բերդը վերջին դարերում կոչվել է նաև Վելիջանի բերդ, համանուն իշխանի անունով։ Ծորաբերդը Արցախի միջնադարյան հին բերդերից է։ Անձրևների հեղեղումներից հետո բերդի շրջապատում երևում են հին ջրատար խողովակների, մեծ կարասների և խեցեղեն անոթների բեկորներ և տնային իրերի կտորներ։

Բերդաւաբի լանջին, դյուղից հարավ մնում են մի փոքր եկեղեցու ավերակները, որի մոտ նաև մի ստորերկրյա դամբարան՝ մեջը անարձանագիր գերեզմանաքար. եկեղեցին կոչվում է ս. Լուսավորչի անապատ։

Դյուղամիջի եկեղեցին շեն է և կոչվում է Ամենափրկիչ. վերջինս չորս սյուների վրա կանգնած թաղածածկ շենք է։

666. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի բարավորի վրա, անարվեստ դրչությամբ 1 տող.

ՅԻՀՈՒՆ

Մանոր. Բարխուդարյանցը այս անորոշ գրվածքը վերծանում է «Հիշատակ է ։Ն։ (951) թվ.»։ Նկատի ունենալով գրչության ոճը և եկեղեցու նորաձև լինելը, մենք ընդունելի չենք համարում նման վերծանումը։

Հրատ. Բարխուդարեանց, Շ5։

667. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ԵԿԵՂԵՑՈՒ բեմի ճակատի եզրին, վերից վար 1 տող.

Ր
Ո
Գ
Ի
Ր
Ի
Ւ

ԳԻՐԻՔՈՐ

Մանոր. Տառերի հերթականությունը չի պահպանվել։

66. ՆԱՄՁՈՐ ԳՅՈՒՂ

668. ԳՅՈՒՂԱՄԻՋԻ Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային պատին, արտաքուստ 1 տող։

թվ|ին|յ. :ԱՌԿԶ:-ին (1717):

Մանոր. Բարխուդարյանցն ունի շինության թվական :ՌՈՒԵ: (1696)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 63։

67. ՍՊԻՏԱԿ ԽԱՉ ՎԱՆՔ

Վանք և հադրութ գյուղերի արանքում, բարձրադիր մի հարթության վրա, գտնվում է Սպիտակ խաչ վանքը։ Այն ունի մի հասարակ եկեղեցի, որի արևմուտքում կա փոքր և բաց գավիթ։ Արևելյան պատին կից՝ թաղածածկ սենյակ-հյուրատուն. ընդարձակ բակում՝ խաչքարեր և տապանաքարեր։

Գոյության ունեցող շենքերը բոլորն էլ XVII դարի կառուցումներ են, բայց դրանց պատերի մեջ ագուցված հին տապանաքարերի ու խաչքարերի վրա եղած տապանագրությունները հասնում են մինչև XIV դարի առաջին կեսը, նույնը նաև բակում գտնվածների վրա. նախկինում եկեղեցու մեջ գտնված մասունքների հետ կապված ավանդությունները ավելի հին են։

669. ԽԱՉՔԱՐ, որմնափակ, դեղաքանդակ, գտնվում է բակի հարավային մասում, ճակտոնի տակի կիսակամար քարի վրա 6 տող.

ԵՍԱՁԱՄԻՈՐԴԻԻՇԽԱՆԱՅԿԱՆԿ
ՆԵՑԻՋԽԱՉՍԻ:ԻՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳ
ՈՅՈՐԴՈՅԻՄՈՅԱՍՈՒԴԱՐԱՅՈՐ
ՓԿԱՐԴԷՓՅԻՇԵՑԷՓԻՍՈՒՐԲՅՂ
ԱՒԹՍԶԵՐ ԱՂ.ԱՀ ԵՄ:ԻԹՎ
ԻՍ:Զ:Ղ:Ե:

ես
հա
սա
ն.ո

ԵՍ ԱՋԱՄԻ, ՈՐԴԻ ԻՇԽԱՆԱՑ, ԿԱՆԿ|ՆԵՑԻ ՁԽԱՁՍ[Ի] Ի ՓՐԿՈՒԹԻ ՀՈԳ|ՈՑ ՈՐԴՈՑ ԻՄՈՑ ԱՍՈՒԴԱՐԱՑ. ՈՐ|ՔՔ ԿԱՐԴԷՔՔ ՅԻՇԵՑՔՔ Ի ՍՈՒՐԲ ՑԼԱՂ|ԱՒԹՍ ՁԵՐ ԱՂԱՁԵՄ: Ի ԹՎ|ԻՍ :ՉՂԵ: (1346):

Մանոր. Խաչքարն ընդգրկող երեք որմերի սրբատաշ քարերը պոկել-տարել են, նույնը և ճակտոնինը։ Խաչի հորիզոնական թևերի տակ քանդակված են հրեշտակներ։

Ջալալյանցն առաջին տողը կարդացել է «Աբրահի որդի իշխանա», իսկ Բարխուդարյանցը անձնանունները դրել է փոքրատառով և թվականը՝ :ՉՂԵ: Հուշարձանը անվանել է «Բեմ»։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 264։ Բարխուդարեանց, 67։

670. ՆՈՒՃՆ ԽԱՉՔԱՐԻ հարավային կողին հետագայում փորվել են բաղմաթիվ մանր խաչեր և մի հիշատակագրություն՝ 1 տող.

ԵՍ ՀԱՍԱՆՆ

671. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, գտնվում է նախորդ որմնափակ խաչքարի դիմաց. հարավային երեսին կենցաղային տեսարան և կենաց ծառ. թերի 2 տող.

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԲԱՐԵԱՊԱՇՏԻՆ
ԱՄՈՒԴԱՐԱՑ ՈՐ ԿԻՍԱԻՐԵԱՑ ԻՄ-
ՄԱՆԱԿԱՒ Ի ՔՒ ՓՈԽԵՑԱԻ. ՈՎ ԿԱ.

ԱՅՍԷ°ՀԱՆԳԻՍՏԲԱՐԵԱՊԱՇՏԻՆ:ԱՍՈ·····
···· ԱՆԱԿԱՒԻՔՒ+ՈՒԽԵՑԱՒՈՎԿԱ

Նանոթ. Մի չին մասն այժմ չարդուված է, լրացնում ենք ըստ Բարխուդարյանցի։ վերջին մասը թերի է թողնված, թեև գրելու տեղ կա։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 264։ Բարխուդարեանց, 67։

672. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, օրորոցաձև, գտնվում է նախորդների մոտ. հարավային երեսին չորս խաչեր ու զարդաքանդակներ, իսկ երեք շրջանակներին՝ տապանագիրը. արևելյան ճակատին՝ հիշատակագրությունը՝ 7 տող.

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ԲԱՐԷՊԱՇՏ
ՎԷԼԻՃԱՆԱՑ, ՈՐ| ԿԷՍԱԻՐԻՔ
Ժ|ԱՄԱՆԱԿԱՒ Ի ՔՒ. ՓՈԽԵ-
ՑԱԻ· ՈՎ. . . . : ԵՍ ԽՈՒ-
ՄԱՐ, ՈՐԴԻ| ՋԱԼԱԼԱՑ,
ԿԱՆԳՆԵ|ՑԻ ՋԽԱՋՍ Ի ՓԸՐ|
ԿՈՒԹԻՆ ՀՈԳՈՑ| ՈՐԴՈՑ
ՎԷԼԻՃԱՆԻՆ:| ՈՐՔ ԵՐԿԻՐ
ՊԼԱԳԱՆՆԷՔ ՑԱՂ|ԱԻԹՍ ՑԻ-
ՇԵՑԷՔ. ՓՎԼԻՆ. :ՋԻԷ:
(1478):

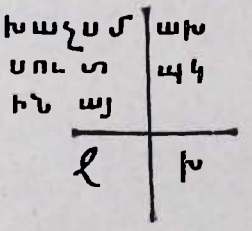
ԴՍԻՈՑՁՈՎՍՓՈՅԻՈԿՈՂՂՐ ՊՓՁՅՈՈՁԿ

ԵՍԽՈՒՄԱՐ ՈՐԴԻ
ՋԱԼԱԼԱՅԿԱՆԳՆԵ
ՑԻՋԽԱՋՍԻՓՐԿ
ՈՒԹԻՒՆՀՈԳՈՅ
ՈՐԴՈՅՎԷԼԻՃԱՆԻՆ
ՈՐՔԵՐԿԻՐՊԷՔՅԱՂ
ԱԻԹՍՑԻՇԵՑԷՔՓՎ
ՋԻԷ

Նանոթ. Տապանաղիրը թերի է թողնված, թեև ազատ տեղ կա դրելու։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 67։ Ջալալեանց, II, 264։

673. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային պատին, արտաքուստ, երեսպատման մի քարի վրա՝ փորված՝ խաչ և շուրջը՝ 4 տող.

ԽԱՉՍ ՄԱԽ|ՍՈՒՏ ՊԼԷ|ԿԻՆ Ա.Ց:| :ՋԽ: (1491):

674. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի հարավային կողին, երեսով հյուսիս, 6 տող.

ՇԻՆԵՑԱՒ ՈՒՃ
ՅԴ · · · · · ·
ՅԻԾԱՏԱԿՑԱՆԿ՝
ԱԿԱՅՈՒՆՍՍՈՐ
ԱՊՐԴՈՎԸՍ
ԵՊԿՒՆ

ՇԻՆԵՑԱՒ ։ՈՒՃԺԴ։ (1665) ՐԹՎ.ԻՆ՝.| ՑԻՇԱՏԱԿ Լ։ ԶԱՆԿ|ԱԿԱՅՈՒՆՍ ՍՈՒՐԲԱՊԻ ՈՐԴԻ ՈՎԱ-ՆԼՍ| ԵՊԼԻՍՅԿԼՈՊՈՅՍԻՆ։

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 66—67 (առանց թվականի)։*

675. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատին, արտաքուստ, պատուհանի միակտուր քարի վրա.

ՏՐԱՆՅԻՓՆ
ԵՍՏՐԱԿՄԻԵՅ
ՈՐ
ՌԽՌԻՆ ՈՒ
ՃԽԳ

ՏՐ. ԱՃ. ՑԻ. ՓՍ.|
ԵՍ ՏՐ՝. . . .|
. . . . ԹՎԻՆ ։ՌԻ|
ՁԽԳ։ (1694)։

Մանոթ. *Արձանագրությունը շատ բարձր տեղ է, մենք հեռադիտակով տեսել ենք այն, ինչ որ գծագրված է. Բարխուդարյանցը մեր բաց թողած տեղերում ունի վ.րդաձև Ր. կարե-լի է ընթերցել նաև Ազարիայ։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 67։*

676. ՀՑՈՒՐԱՆՈՑԻ արևելյան մուտքի ճակատաքարին, 6 տող.

ՐԵՑԻ
ԵՍՄԿՐՏԻՀՍԳ·
ՅԻԾԱՏԱԿԷ ՌԱՆԱՊՍ
ՍՈՐԱ ՊՐԴՈՎԱՆԷՍԵՊԿՍԻՆ
ՇԻՆԵՑԱ՞°ՈՒՃՅԴՌԻՆԱՅՆ ՏԱՐԻՆԷՐ
ՌԱՀՄԱՋԽՆ°ՍՀՆԼՈՒՆԵՐԿՐԷՍՅՈՒՍՄ՞

ԵՍ ՄԻԿՐՏԻՉՍ ՊԻՐԵՑԻ. ՑԻՇԱՏԱԿ Լ ԹԱՆԱՊԻՍ |ՍՈՒՐԲԱՊԻ ՈՐԻ ՈՎԱՆԼՍ ԵՊԼԻՍՅԿԼՈՊՈՅՍԻՆ. |ՇԻՆԵՑԱՒ ։ՈՒՃԺ։ (1735) ԹՎԻՆ. ԱՑՆ ՏԱՐԻՆ ԷՐ՝ ԹԱՀՄԱՋ ԽՍՆ ՕՍՄԱՆԼՈՒՆ ԵՐԿՐԷԱ ՏՈՒՐՍ ԱՐԱՒ։

677. ՀՑՈՒՐԱՆՈՑԻ արևելյան մուտքի հարավային կողին, 2 տող.

ՔՈՒՐՃԺԵԻՆՁԻԾԱՌԱ
ՊԵՏՐՈՍ ՎՐԴԱՊԵՏ

ԹՎԻՆ ։ՈՒՃԺԴ։-ԻՆ (1766) ՓԻ. ՅԱՌԱ| ՊԵՏՐՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ։

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՑՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՑԺՄ ՏԵՂՈՒՄ ՉԿԱՆ

678. ԵԿԵՂԵՑՈՒ ներսում, հյուսիսային կամարի տակ կանղնած խաչքարի վրա.

Ես Սիրաւ կանգնեցի զխաչս հաւր իմոյ Խութլափի. թվիհ։ ՉՁՔ։ (1333)։

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 66։*

679. ԲԱԿԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ մեջ, Վելիճանի տապանաքարի մոտ, մի գերեզմանաքարի վրա.

Այս է հանգիստ խոնդքեկուն, դուստր Ախիճանին, կողակից Կոստանտէլին և մոր Վելիճանին. յիշեցէք ի Քրիստոս յԱստուծոյ. թվին :ՉԿԱ: (1512):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 67։

68. ՀԱԴՐՈՒԹ ԳՅՈՒՂ

680. ԳՅՈՒՂԱՄԻՋԻ մեծ եկեղեցու ներսում, որմնամույթի վրա. 1 տող.

ՁԻՃԲ

Թվին :ՌՃԲ: (1653):

Նանոթ. Բարխուդարյանցն ունի ՌՃՀ։ Իսկ Ջալալեանցը՝ 1702։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 68։ Ջալալեանց, II, 263։

69. ԹԱՂԱՍԵՒ ԳՅՈՒՂ

Գյուղը նոր է. հինը գտնվում մոտ 5 կիլոմետր հեռու, բարձրության վրա. այստեղ ավերակների մեջ մնում է XVI—XVII դարերին վերաբերող մի կիսափուլ եկեղեցի, որը եղել է թաղածածկ. որա պատերի մեջ ագուցված կան մի քանի փոքր խաչքարեր. մկրտության ավազանի մոտ եղածների վրա կա երկու արձանագրություն։

681. ԽԱՉՍ ՀՒՈՒՄԻՆ

ԽԱՉՍ
ՀՈՒՈՒՄ
ԻՆ

682. ԽԱՉՍ ՂԱՍՈՒՄԻՆ

ԽԱՉՍ
ՂԱՍՈՒ
ՄԻՆ

683. ԳՅՈՒՂԱՏԵՂԻՑ ներքև, գետակի վրայի կամուրջի հյուսիսային ոտքի արևելյան երեսին, երկու քարերի վրա. 7 տող.

ՅԻՇԱՏԱԿ Է ԳԱՒՐՄՈՒՃՍ ՅԱՊՈՆ| ԵԿԱՆԻ ՈՐԳԻ ՊԱՂՏ|ԱՍՅԱՐԻՆ ԿՈՂԱԳԻՑ ՓԷՐՈՒԻՆ| ԹՎԻՆ :ՌՍԺԲ: ՈՒՆ (1763): |ՄԻ ԲԱՐԱՆ Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ |ԱՍԷՔ:

ՅԻՇԱՏԱԿ ԵԿԱՆԻ ՈՐԴՈՅ ՊԱՂՏԱՍԱՐԻՆ ԿՈՂԱԳԻՑ ՓԷՐՈՒԻՆ ԹՎԻՆ ՌՍԺԲ ՈՒՆ
ՄԻ ԲԵՐԱՆ Ա.Ծ ՈՂՈՐՄ

Նանոթ. ՅԱՊՈՆ վերծանությունը կասկածելի է, թերևս պարոն։

70. ԿԱՐՋԱԲԱՋԱՐ

Այս գյուղը գտնվում է Հադրութից դեպի Շիդուլի քաղաքը տանող ճանապարհի վրա՝ Աղրիջանի սահմանի մոտ։

Գյուղամիջում, այժմ էլ գործող հին ճանապարհի եզրին, գրեթե ամբողջական վիճա-

կամ կանգնած է մի հին կարավանատուն։ Ուղղանկյուն շրջապարսպից մի ձևավոր դարբաս է բացվում դեպի փոքր բակը, որի չորս պատերի տակ շինված են հյուրասենյակներ և ախոռները. վերջիններս երկարավուն պատերի տակ են։ Դարբասի երկու կողմերում հյուրասենյակներ են՝ իրար մեջ և բակից բացվող մուտքերով։ Հանդիպակաց պատի տակ երեք կամարներով ա բացվածքով սրահ է, որի միջից դռներ են բացվում դեպի կողքերի և հետևի հյուրասենյակները։

Ամբողջ կարավանատունը արտաքուստ անտաշ քարերով է շինված, իսկ հյուրասենյակները և մանավանդ սրահը՝ սրբատաշ քարով։ Սրահի կամարները պլտաձև են և կառուցված հայ ճարտարապետության միջնադարյան լավագույն ոճով։ Այդ սրահի կենտրոնական կամարի սյան վրա խաղդրով և անվարժ ձեռքով գրված է հետևյալ հիշատակագրությունը։

684.

ԵՍԶԼՒ ՎԱՐԴՍ ԵԿԻ
ՔՒՃԼՌ ԵՍԿԱ Հ

ԵՒ ՋԼԻ ՎԱՐԴԱ ԵԿԻ ԹՎԼԻՆ։ ՌՃԼ։ (1681)...

Ծանոթ. Շարունակությունը այլ մարդու է և չի ավարտված։

ԼԱՋԻՆԻ ՇՐՋԱՆ

71. ԾԻԾԵՒՆԱՎԱՆՔ

Դտնվում է պատմական Սյունիքի Աղահեճք գավառում, ներկա Դորիսի և Ազրբևջանական ՍՍՀ Լաչինի շրջանի սահմանագլխին՝ Հագարու գետի վտակների միացումից գոյացող բարձրադիր հարթության վրա. ամենամոտիկ գյուղը Դորիսի շրջանի Խնածախն է։

Այս վանքի հիմնարկության ժամանակի մասին տեղեկություններ չկան։ Ստեփանոս Օրբելյանն իր «Պատմության» մեջ մի քանի անգամ հիշատակում է վանքի անունը, դրանցից ամենահինը վերաբերում է 844 թ., երբ Տաթեև վանքի սահմանները հաստատող փաստաթղթի վկաների շարքում հիշում է «Ստեփաննոս Ծիծառնոյ վանականս», բայց շենքի ճարտարապետական առանձնահատկությունները ոչ մի կասկած չեն հարուցում, որ այն IV—V դարերի հնագույն բազիլիկ է։

Հնում վանքի մոտ եղել է նաև գյուղ՝ Ծիծառնավանք անունով և 10 չափ հարկով։ Վանքի և գյուղի անունն ըստ երևույթին առաջացել է շրջապատի քարաժայռերին ապրող ծիծեռնակներից։ Հոյակերտություն ունի նաև ավանդությունը, որ այդ վանքում է պահվել Գևտրոս առաքյալի ծիծեռնը՝ ճկույթի մատի մասունքը։

Վանքի եկեղեցին լուրահատուկ նեղ ու երկար շենք է (21 մ երկար., մոտ 8 մ լայն., 18,5 մ բարձր.), որը 6 զույգ հաստահեղույս սյուներով բաժանվում է երեք նավերի, որոնցից միջինը համեմատաբար լայն է։ Ունեցել է երեք մուտք, որոնցից մեկն է այժմ բաց՝ հարավայինը։ Երկրեք կտուրի արևելյան և արևմտյան ծայրերի տակ կան փոքր սենյակներ։ Հետագայում կտուրին ավելացվել է նաև փոքրիկ գմբեթ-դանգակատունը։

Արդեն փլված շրջապարսպի ներսում կան մեծ թվով ավերակ շինություններ։

Ներկա ժողովածուում տեղ գտած 8 արձանագրություններից 7-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

685. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային պատի կենտրոնում, արտաքուստ, այժմ շարված-փակված մուտքի մոտ, 6 տող.

ՈՎՀՐ ՔՍ Ա
ՕԱՏԷՂԲ
ԱՅՐՍԻՐՈՂ
ՉԳՐԻԳՈՐԶԱՆԱՐՁԱՆ
ՃԱՌԱՅԻՇԵՑԷՔՅԱՂԱԻԹՍ

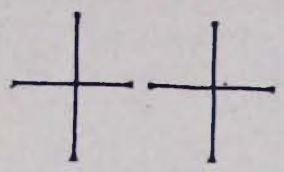
ՈՎ. ՏՐ. ՔՍ. Ա|ՉԱՏ Ե|ՂԲԱՑՐ ՍԻՐՈՂ| ՉԳՐԻԳՈՐ, ՉԱՆԱՐԺԱՆ| ԾԱՒՍ. ՑԻՇԵՑՔՔ ՑԱՂԱԻԹՍ։

Ծանոթ. *Ըստ տառերի ոճի, ոչ ուշ X դարից։*

---

[1] Ս. Օրբելեան, Պատմութիւն, 208, նաև 339, 500 էջեր։
[2] Անդ, 516։

686. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևելյան պատի (բեմի) կիսակամար մասում երկու պատրիարքները բաժանող քարի վրա՝ երկու խաչ և 6 տող.

ԵՍ
ՄՀ
ՈՅ
ԻԿ
ԿԱՆԳՆԵՑԻՋԽԱՉՍՀԱՐԻՄ
ՄԽԻԹԱՐԱԽԱՐԲԷԿԻՆ

ԵՍ| ՄՀ|ՈՅ|ԻԿ| ԿԱ.ՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱՉՍ ՀԱ.ՀՐ ԻՄ| ՄԽԻԹԱ.ՐԱ. ԽԱ.ՐԲԷԿԻՆ:

687. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսարևելյան մուտքի կամարի սկզբի երկու քարերի վրա՝ չորսական տող.

ՏԱՒ ՋԳՐԻ
ՈՐՅ ԳՈՐ
ԻՀԵ ԳԱ
ՅԷՓ ՅԻՂԷ

ՏԱ.Վ|ՈՐ Յ|ԻՇԵ|ՑԷՔ: ՋԳՐԻ|ԳՈՐԻ|ԴՍ ՑԻՇԵ|ՑԷՔ|:

Մանոթ. *Վերջին անձնանվան տառերը հետ ու առաջ են դրված. հնարավոր է նաև Գիորգս վերծանել։*

688. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսային երկրորդ (արևմուտքից) մուտքի վրա, խաչել և 2 տող.

ԵՍՈՀՆՂԱՆՍԿ
ԿՆԵՑԻ ՍԲ ՆՂ

ԵՍ ՈՀ|Ա.|ՆՋԱՆՍ Կ|Ա.Ն|ԿՆԵՑԻ ՍԲ. ՆՇ Ա.ՆՍ|:

689. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսարևմտյան մուտքի վրա, խաչի շուրջը 3 տող.

ՍԲ ✝ ԽԱՀՍ
ԲԱԽԱՍ ՀՈԳՈՅ
ՄՀԴՍԻԳՆԼ Ն

ՍԲ. ԽԱ.ՋՍ| ԲԱ.|ԼԻ|Ն|ՅԽԱ.ԻՍ ՀՈԳՈՑՆ| Մ|Ա.|ՀԴ|Ա.|ՍԻ ԳՆ...:

690. ՊԱՐՍՊԻ արևմտյան մուտքի կողին, 4 տող.

ԿԱՅԱՐԵՑԱՒ
ԵՍԱ ՊԱՐԻՍՊԻՀԵՌՆՀԱՅ
ԿԱՋԻԸԽԱՆԻՆԻԱՌԱՋՆՈՂՈՒ
ԹԻՄԿՕՀԼԵՊՍ Ռ Ռ. Կ:Բ:✝✝

ԿԱ.ՏԱ.ՐԵՑԱ.Ի| . . . . ԵՍԱ. ՊԱ.ՐԻՍՊՍ Ի ՋԵՌՆ ՀԱ.Ց|ԿԱ.Զ ԻՇԽԱ.ՆԻՆ, Ի Ա.ՌԱ.ՋՆՈՐԴՈՒ|ԹԻ. ՄԿ|Ր|Տ|Ի|Զ ԵՊ|Ի|Յ|Ս|ԿՈՊՈՍԻ|, Թ|Վ|ԻՆ| :ՌԿԲ: (1613):

691. ԽԱՋՔԱՐ, դրված է բակի հարավում գտնվող տնտեսական շենքին որպես բարավոր, քիվին և ստորին մասում 2 տող.

ՍԲԽՆՍԳՈՒՉԼԻՆ
Ռ ՌՃԴ

ՍԲ. Խ|Ա.|ՋՍ ԳՈՒՋ|Ա.|Լ|ԻՆ. Թ|Վ|ԻՆ| :ՌՃԴ: (1605):

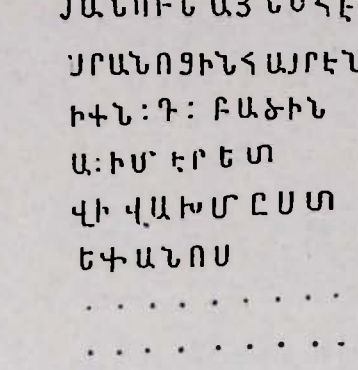
692. ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորի վրա եղել է՝

Նորոգեաւ գաւիթս և գանգակատունս ի ժամանակիս Իրուռիիմ խանիս . . . թ| իճ|, :ՌՄԻԲ: (1773):

Հրատ. *Լալայան, Ազգ. հանդ., IV, 48։*

72. ՔՈՂԻՋ ԳՅՈՒՂ

693. Գյուղամիջում մնացել է անտաշ քարերով շինված մի թաղակապ եկեղեցի, որի արևմտյան պատի վերին մասում ագուցված մի սալանման քարի վրա փորագրված է խաչ. շուրջը 8 տող.

ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ ԵՍ Հ ԷԿԱՋ
ՍՐԱՆՈՑԻՆ Հ ԱՅՐԷՆ
ԻՓՆ : Դ : ԲԱԺԻՆ
Ա : ԻՄ ՝ ԷՐ Ե ՏԻ
ՎԻ ՎԱԽՄ ԸՍՏ
ԵՓԱՆՈՍ
. . . . . .
. . . . . .

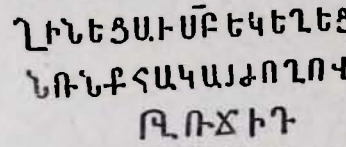
ՅԱՆՈՒՆ ԱՅ. ԵՍ Հ ԷԿԱՋ| ՍՐԱՆՈՑԻՆ Հ ԱՅՐԷՆ| ԻՓՆ :Դ: ԲԱԺԻՆ| :Ա: ԻՄ ԷՐ. ԵՏ|ՎԻ ՎԱԽՄ ԸՍՏ|ԵՓԱՆՈՍ . . . |. . . . |. . . |

Ծանոթ. Մնացել է 6 տողը, վերջին 2-ը խափան ջնջված են.

73. ՄԻՆՔԵՆԴ ԳՅՈՒՂ

Գյուղի կենտրոնում մնացել է անտաշ քարերով շինված մի թաղակապ եկեղեցի, որի շուրջը մի քանի տապանաքարեր. Գյուղից մոտ չորս կիլոմետր հարավարևելք կա սրբատաշ քարերով շինված փոքր մատուռ, ծածկը փլված, շուրջը մի քանի տապանաքարեր.

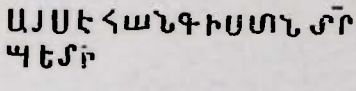
694. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային մուտքի բարավորի վրա 3 տող.

ՂԻՆԵՑԱՒՍԲ ԵԿԵՂԵՑԻՍՆՐԱԿ
ՆՌՆՖՀԱԿԱՅԱՈՂՈՎՈՒՐԴՍ
ՌՈՒՃԻԴ

ՇԻՆԵՑԱՒ ՄԲ. ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՆՈՐԱԿ|ՆՈՒՆՌ, ՀԱՂՑԿԱՑ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՍ.| ԹՎԻՆ :ՌՃԻԴ: (1675):

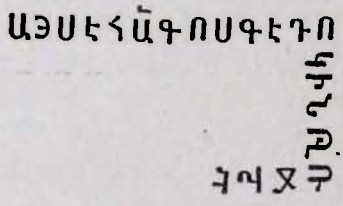
695. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվում է եկեղեցու հարավային պատի տուկ, 2 տող.

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏՆ ՏՐՀ ԱՅՐԱ
ՊԵՄՐ ՃԺԱԷՐ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ[Ն] ՏՐ. ՀԱՅՐԱ|ՊԵՏԻՆ. ԹՎԻՆ :ՌՃԺԱ: ԷՐ (1662):

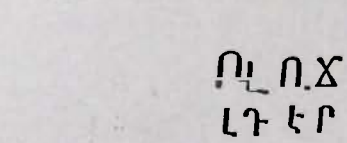
696. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվում է մատուռի մոտ.

ԱՅՍԷՀԱՆԳԻՍՏՅԱՐՈՒԹԻՒՆՈՐԷՈՐԴԻ

ԱՅՍ Է ՀԱՒՆՅԼԻՍՏՅ ՈՍԳԷԴՈ|ԼԻՅԿԻՆ. ԹՎԻՆՅ. :ՌՃՆԷ: (1698):

697. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐԻ վրա, հախճորգի մոտ, 4 տող.

ՈՂ ՈՃ
ԼԴ ԷՐ

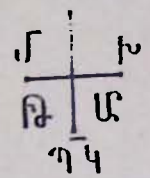
ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՑԱՐԻՒԹԻԻ-ՆԻՆ, ՈՐ Է ՈՐԴԻ| . . . . . . | ԹՎԻՆՅ :ՌՃԼԴ: ԷՐ (1685):

Ո

74. ՇԱԼՎԱ ԳՅՈՒՂ

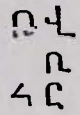
Գյուղամիջում կա թաղակապ եկեղեցի, որի պատերի մեջ օգտագործված են բազմաթիվ խաչքարեր և տապանաքարեր։

698. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի շրջանակի եզրին՝ խաչ և 3 տող.

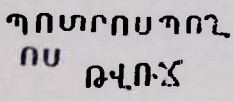
ՄԻՔԱՐ|. :ՊԿ: (1411):

699. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, երևացող երեսին կենցաղային տեսարան, ազուցված է եկեղեցու արևելյան պատին, արտաքուստ, պատուհանի մոտ, խաչքարի տակին՝ 3 տող.

ԹՎ|ԻՆ| :ՌՀԸ: (1629):

700. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, դրված է մուտքին, որպես կողաքար, վրան՝ ննջեցյալ և 2 տող.

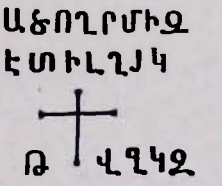

ՊՈՏՐՈՍ, ՊՈՂՈՍ. ԹՎ|ԻՆ| :ՌՃ: (1651):

75. ԱՀՄԵԴԻԼՈՒ ԳՅՈՒՂ

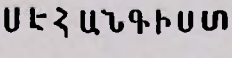
Գյուղամիջում կա անտաշ քարերով թաղածածկ մի եկեղեցի, որի պատերի մեջ օգտագործվել են հին խաչքարեր և գերեզմանաքարեր, բակում մնում են դրանցից մի քանիսը։

701. ԽԱՉՔԱՐ, ղեղաքանդակ, կանոնած է եկեղեցու հարավային պատի տակ, կիսովին ծածկված կից շինված տան պատով. երևում են 3 տողի սկզբի մասերը.

Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ Զ . . . |
Ի̣ՏԻ̣. Գ̣ՑԿ . . . . . |
ԹՎ|ԻՆ| :ՉԿԶ: (1517).:

702. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ազուցված է եկեղեցու հարավային պատի մեջ, արտաքուստ, 1 տող.

Ա.ՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՊԱՂՏԱՍԱՐԻՆ: Ա.ՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՊԱՂՏԱՍԱՍԱՐԻՆ:

76. ՄԻՐԻԿ ԳՅՈՒՂ

Գյուղամիջում դեռ կանգուն է թաղակապ եկեղեցին, բակում մնում են մի քանի տապանաքարեր։

703. ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորի վրա 6 տող.

ԵՍ ՊՐՆՀՄԻՆԶՐՍ ՍԲ ԱԾԱԾՆԵԿՂՅՍՅԻՇՅԿԻՆՁԵԻՄ
ԾՆՂՅՆՀԱՅՐՆ ԱՊՐՀԱՄԻՆԵՂԲՐՆԻՄՀՅԿԶՆՅՇՅՓԻՓՍ
ԵՍՆՕԱՐԳՍ·ՏԱՆՏՐՎԵՐԿՅԻԵԿԵՂՅՍԵՏՈՒ·Ե ԹՄՆՅԻՇՏԿ
ԻՆՁԵԻՄԾՆՂՅՆ·:ՄԵՆՏՐԿԻԱ·ՎՐԴ·ՊՏՈՒԱՓ
Ե:ԹՄՆ:ՅԻՇՏԿՄԵԶԵԻԼԲԾՆՂՅՆԻ ԹԻԻՆ ՌԾԼՄԷԿՆ

ԵՍ ՊԼԱՅՐԼՈՅՆ ՀՄԻՆԶՐՍ ՍԲ. ԱԾԱԾԼԻՅՆ ԵԿԼԵՅՂԼԵՅՁԼԻՅՍ ՁԻՇԼԱՅՏԼԱՅԿ ԻՆՁ ԵԻ ԻՄ| ԾՆԼՈՅՂԼԱՅՁՆ. ՀԱՁՐՆ ԱՊՐՀԱՄԻՆ, ԵՂԲԼԱՁՅՐՆ ԻՄ ՀԼԱՅՁԿԼԱՅԶՆ ՁԼԻՅՇԼԵՅ-ՁԼԷՅՔ Ի ՔՍ:| ԵՍ ՆՕԱՐԳՍ ՏԱՆԼՈԻՅՏԼԷՅՐ ՎԵՐԼԱՅԿԼԱՅՁԻ ԵԿԵՂԼԵՅՁԼՈԻՅՍ ԵՏՈԻ :Ե: ԹԼՈԻՅՄԼԱՅՆ ՁԻՇԼԱՅՏԼԱՅԿ| ԻՆՁ ԵԻ ԻՄ ԾՆԼՈՅՂԼԱՅՁՆ: ՄԵՆՏՐԿԻԱ ՎԼԱՅՐ-ԴԼԱՅՊԼԵՏՅ ՏՈՒԱՔ| :Ե: ԹԼՈԻՅՄԼԱՅՆ ՁԻՇԼԱՅՏԼԱՅԿ ՄԵԶ ԵԻ ՄԵՐ ԾՆԼՈՅՂԼԱՅՁՆ. Ի ԹԻԻՆ :ՌՃԼ: ՄԷԿՆ. (1682):

Նաևոթ. Ձայնավորների մեծ մասի կրճատման հետևանքով անձնանունների մի մասը մնում է անհասկանալի։

704. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, ընկած է եկեղեցու բակում, վրան 3 տող.

ԵՍ ՊՈՂՈՍ ԿԱՆԳԵՑԱՅ ՌՎ
ՍԲ ԽՍ·····ՍԱԿԵՂ Ռ Ճ
ՓՆ... ՆԱՒԱՍԱՐԴԻՆ Դ

ԵՍ ՊՈՂՈՍ ԿԱՆԳԼՆՅԵՑԱՁ| ՍԲ ԽԱՂՉՍ...
ՍԱԿԵՂ|ՔՆ... ՆԱԻԱՍԱՐԴԻՆ. ԹՎԼԻՆՅ :ՌՃԴ (1655):

Նաևոթ. *Թվականը արևմտյան ճակատին է։*

705. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ընկած է եկեղեցու հարավում, վրան 3 տող.

ԱՅՍԷՀԱ Ռ
ԳԻՍՏ Ֆ Գ
ՊՐԻՆ Ճ

ՍՑՍ Է ՀԱԼՆ ԳԻՍՏ ՋԱՐԻՆ. ԹԼՎԻՆՅ :ՌՃԳ: (1654):

77. ՓԱՐԱՋԱՆՑ ԳՑՈՒՂ

Հինավուրց հայկական գյուղ։ Այժմ բնակեցված է ադրբեջանացած քրդերով։ Գյուղամիջի թաղածածկ եկեղեցու պատերի մեջ կան տապանաքարեր և մի խաչքար՝ XI դարի զարդաքանդակներով։

Ավազանի վրա 1901 թ. հիշատակագրությունն է։ Գյուղից ներքև կա գերեզմանատուն։

706. ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, հյուսիսայրին երեսին կենցաղային տեսարան, վերևի թեքության վրա եղծված արձանագրություն. արևմտյան ճակատին խարույկ, որից վեր միայն թվականը.

ԹՎ ՌՃ Է ԹՎԼԻՆՅ :ՌՃԷ: (1658):

ՔՅԱԼԲԱՋԱՐԻ ՇՐՋԱՆ

78. ԴԱԴԻ ՎԱՆՔ

Այս անունը կապված է Թադէոս առաքյալի աշակերտ Դադի հետ, բայց հաճախ կոչվել է նաև Մութա վանք՝ մոտակա գյուղի և քարախութի անվամբ, որի վրա շինված է։

Դադի վանքի հիմնարկութեան ժամանակը հայտնի չէ. գրավոր տեղեկութիւններ են պահպանվել Կաղանկատվացու մոտ, ուր IX դարի ազգամիջյան ընդհարումների վայրը հիշատակվում է «ի Մորաձորն, որ կոչի Դադոլի վանք»[1]։ Նկատի ունենալով վանքում կիսավեր մնացած ընդարձակ բաղիլիկ շենքը և Թադէոս առաքյալի անվան հետ կապված հուշարձանների հնութիւնը, Դադի վանքի հիմնարկութիւնը պետք է վերագրել IV—V դարերին։

Վանքում պահպանված արձանագրութիւններից չորս հնագույնները վերաբերում են XII դարի վերջին քառորդին։ Բազմաթիվ այլ արձանագրութիւնները և գրավոր տեղեկութիւնները վկայում են, որ XII դարից սկսած վանքի հովանավորողը եղել է Արցախի ամենանշանավոր վախթանգյան տոհմը, և վանքը՝ նրա հոգևոր կենտրոնն ու դամբարանատանը։ Վանքի առաջնորդները ևս այս տոհմից են նշանակվել։ Առավել նշանակալից վաստակ ունի վախթանգյան տոհմի տիկին Արղու խաթունը. նա է կառուցել վանական շենքերից ամենագեղեցիկն ու մեծածախսը՝ ս. Նշան կոչվող գմբեթավոր եկեղեցին, որն իր ճարտարապետական և կառուցողական վարպետութիւմբ Արցախի լավագույն հուշարձաններից մեկն է։ Արվեստագետ և հասարակական գործիչ Արղու խաթունը դուստրն է Մահկանաբերդի Հրուրգ իշխանի, որը հովանավորում և աջակցում էր Մխիթար Գոշի գործունեութիւնը։ Արղու խաթունն ամուսնանալով Արցախի իշխան Վախթանգի հետ, իր հասարակական գործունեութիւնը զուգակցեց նաև ասեղնագործութիւնը։ Արղու խաթունն իր աղջիկների հետ ասեղնագործել է մի քանի նշանավոր վանքերի վարագույրները (Հաղբատ, Մակարավանք, Դադի վանք և այլն)։ Ժամանակի պատմագիր և ականատես Կ. Գանձակեցին նկարագրելով այդ վարագույրները, նրանց արվեստը համեմատում է բիբլիական նկարիչներ Բեսելիելի և Ողիաբի հետ[2]։

Դադի վանքը ունեցել է 10-ից ավելի շինութիւններ։ Դրանց մեծ մասը եղել են պարսպապատ, որի ներսում երկու շարքի կանգնած են եկեղեցիները, իսկ արևմտյան ծայրում առաջնորդարանի կրկնահարկ շենքն է։ Եկեղեցիները մեծ մասամբ կանգուն են, 2—3-ը՝ կիսավեր։ Պարսպից դարս հյուսիսային կողմի թեք անտառապատ լանջին մնում են երկու մատուռների և այլ շինութիւնների կիսավեր մնացորդներ։ Եկեղեցիներից միայն Արղու խաթունի շինած գմբեթավոր եկեղեցին է սրբատաշ քարերով կերտված, մյուսները կոփածո քարերով են, կան նաև ընդարձակ և ճարտարապետական արժեք ներկայացնող եկեղեցիներ ու գավիթներ։ Արվեստի նմուշներ են նաև զանգակատունը և նրա մեջ կանգնած երկու խաչքարերը։

Դադի վանքը գտնվում է Քյալբաջարի շրջանում, Լեռնային Ղարաբաղի սահմանից 5—6 կմ հեռու, Թարթառի ձախ ափին տարածված քրդաբնակ Ռոլանլար գյուղի եզրին։

Ներկա ժողովածուն այս վանքից ամփոփում է 58 արձանագրութիւն, որոնցից 18-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

---

[1] Մ. Կաղանկատուացւոյ Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, Թիֆլիս, 1913, էջ 368։

[2] Կ. Գանձակեցի, Պատմութիւն, Երևան, 1961, էջ 215—216։

707. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, ընկած է գմբեթավոր եկեղեցու բեմի վրա, կողքին.

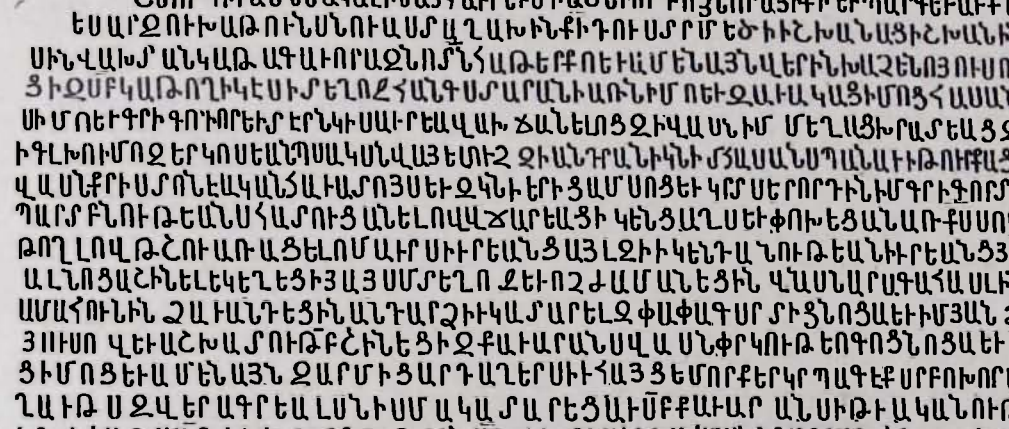
ԵՍ ՀԱՍԱՆ, ՈՐԴԻ Վ.Ա|ԽՏԱՆԳԱ. Տ|Է|Ր ՀԱՔԵՐՈ| ԵՒ ՀԱՆ|ԴԱՐԵՐԴՈ, ԽԱՉ|ԻՆԱԲԵՐԴՈ ԵՒ ՀԱԻԱԽ| ԱՂԱՑԻՆ. ԿԱՑԻ ՅԱԻ|ԱԳՈՒԹԵԱՆ ԱՄՍ| :Խ: (40) ՇԱՏ ՊԱՏԵՐԱ|ԶՄԱՒ ԵՒ ՑԱՂԹԵՑԻ, ԹՇՆԱՄԵԱՑ ԻՄՈՑ ԱԻ|ԳՆՈՒԹԵԱՄԲՆ ԱՑ. ԵՒ ԵՂԵՆ Ի՝Ն Ջ :Ջ: (6) ՈՐԴԻ, Զ|ԲԵՐԴԵՐՍ ԵՒ ՉԳԱՒԱԱ|Ս ԵՏՈՒ ՆՈՑԱ ԵՒ ԵԿ|Ի Ի ՎԱՆՔՍ ՄԱԻՏ Ց|ԻՄ ԵՂԲԱՑՐՍ Ի ՏՐ.| ԳՐԻԳՈՐԸՍ ԵՒ ԵՂԷ| ԿՐԱՒՆԱՒՈՐ ԵՒ Բ|ԵՐԻ ՉԽԱՉՔԱՐ|Ս ՑԱՂՈՒԱ, ՇԱՏ| ԱՇԽԱՏՈՒԹԵ|ՐԱՄԲ ԵՎ, ԲԱ-ՉՈՒՄ ՀՆԱՐԻՒՔ ԿԱՆԴՆԵՑԻ ՇԲ. ՆՇԱՆ ՀՈԴՒՈՑ ԻՄՈՑ: ԱՐԴ՝ Վ.ԱՍՆ ՁԵՐ ՀՈԴՒՈՑԴ, ՈՐՔ ԸՆԹԵՌՆՈՑՔ՝ ՁԻՍ ՑԱՂ.ԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑՁՔ. :ՈՒ.Ա: (1182) ԹՈՒԻՍ|:

ՏԱՆՈՐ. *Խաչքարի նախնական տեղն անհայտ է, սա 32 տարի առաջ է քանդակվել, քան այն եկեղեցին, որի մեջ նա գտնվում է։ Հետագայում խաչքարը օգտագործվել է եկեղեցու մեջ որպես բեմի սեղան։ Այդ նպատակով նրա կենտրոնում փոս է արվել և ագուցվել վեմ քարի վրա։ Այժմ թե՛ մեկը, թե՛ մյուսն ընկած են նույն եկեղեցու բեմի վրա։*

Խաչքարի ստորին մասը շեղակի կոտրված է, որի պատճառով անհետացել են արձանագրության վերջին տողերը։ Լրացումները կատարում ենք նախորդ հրատարակիչներից։ Հրատարակիչների մոտ կան կամաւն աստուածոյ բառերը, որոնք բնագրում չէին կարող լինել, որովհետև այդ մասն ամբողջական է։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 361։ Ջալալեանց, I, 205։ Բարխուդարեանց, 203—204։ Տէր-Մովսէսեան, 97։

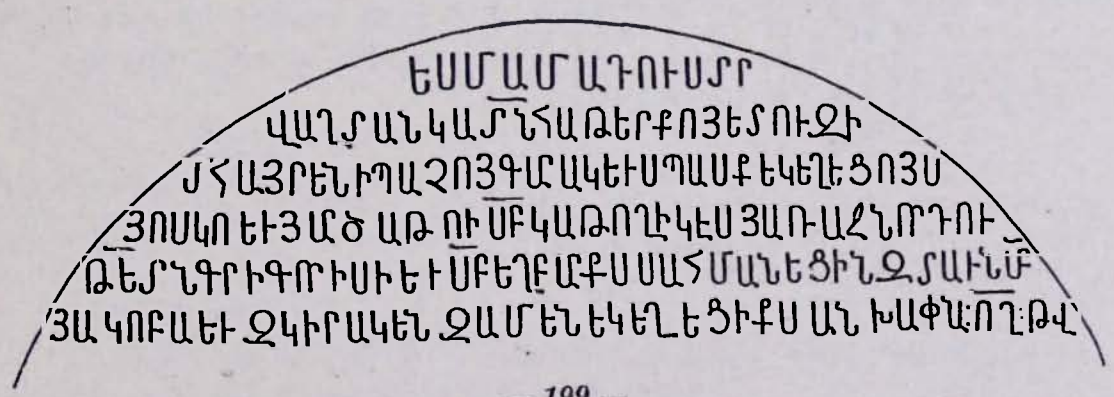
708. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, հարավային պատի կենտրոնական կամարի մեջ, արտաքուստ, վերին մասում 19 տող.

շնորհեի ամենակալին աց. հայր եի միածնի որդոյ նորա. ձի. քհ. եի պարգեւաւք ամենասքրբ հոգւոյ. ես արջունեալքունս նուիրս ալ.ախին քի. գուիստր մեծի իշխանացս իշխանին քրդին եի ամուիսին վ.ախտանկա. թագաւորաշնո տն. հայթերեո եի ամենացն վերին խաշենո ցուիսով, մեծաւ շինել|ի զմբ. կաթող.իկէս ի տեղոջ հանդիստարանի ան իմո եի զահակաց իմոց հասանա՝ անդրանիկի|ս իմո եի գրիգորի, որ ել|ի տէրն կիսահրեա. վ.ախձանելոց. զի վ.ամն իմ մեղաց խրատեաց զիս ա՛ծ. եի երեք|ի գ.ետո իմո զերկոսեան պսակն վ.ացել|ուք. զի անդրանիկն իմ հասան սպանաւ ի թուիրքաց պատերազմի|ն վ.ամն քրիստոնէ.ական հաւատոց եի զկնի երից ամսոց եի կրտսեր որդին իմ գրիգոր տէրն կոչեցեալ զ|պատրս բնութեանն հատուցանել.ով, վ.ճարեաց ի կենցաղ.ս եի փոխեցան ան քս. սուգ անմխիթար|ս թող.լով շնուհանաց մահու խրեանց. ել|ի, զի ՝ կենդանութեան իրեանց ցուցս ի մտի եդե|ալ նոցա. շինել եկեղեցի ցայսմ տեղոջ եի ոչ ժամանեցին վ.ամն արագահաս լինել|ո ի վերա նոց|ա. մահուն, ինչ անհնդեցին անդարձի կատարել զփափագ սրտից նոցա.. եի իմ ցանչն առեալ մեծ| ցուիսով, եի աշխատութ. շինեցի զբահ.արանն վ.ամն փրկութ. ոգոց նոցա. եի իմո եի դստերա|ց իմոց եի ամենացն զամրից: արդ ագ.երսի հայցեմ որք երկրպագիք սրբո խորանիս ցիշել, ցա|գ.ախթ զվ.երադրել|ոյն ի սմա.: կատարեցաւ ամ. քահ.արանն ի թուական|ութե|ան.յ հայոց :ոկգ: (1214), ի փառս աց. եւ ի նորոգութիւն ամ. ութեհ. եի սահմանեցաւ ժառանգութիւն եկեղեցոյս գնիդ ել|ի ագարակս խրեանց սահմանաւքն, զանպահչն եի զեզնարածանց եի զբզ.ան եի զկանանզահարն որ ի վայր զոր|, եի երկուս տուն ցարփա. եի հաստատեցաւ կամակոութ. եղբարցս զահիագ խորանի զպատարագն ցանուն վերադրել|ոյս կատարել անխափան. եթե ոք այսմ վ.ճռի հաստատնո խափանումն առնել՝ ցիշխանացս կամ ցառաչնորդաց տեղոյս՝ կամ ո ոք եի ի|ցէ, խափանեսցի ցոյս նորա. որ այս քս. եի դատապարտեսցի ցյն.ց:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 356—358 (բաժանած երկու մասի)։ Տէր-Մովսիսեան, 87բ—88ա (պակաս 11 և 12 տողերից)։ Բարխուդարեանց, 204—5 և 207։ Զալալեանց, I, 199։
Լուսանկ. 106

***709. ԴՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**, արևմտյան մուտքի կամար ճակատաքարին, արտաքուստ, 6 տող.*

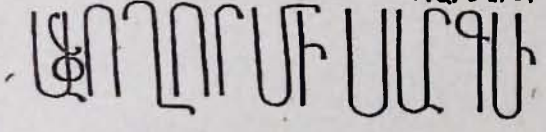
ԵՍ ՄՍՄՍ., ԴՈՒՍՏՐ| ՎԱՂՏԱՆԿԱ ՏՆ. ՀԱՓԵՐՔՈՑ ԵՏՈՒ ՉԻ|Մ ՀԱՑՐԵՆԻ ՊԱՉՀՑ ։Ա,ԳՍՐՍԿ ԵԻ ՍՊԱՍՔ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ| ՑՈՍԿՈ ԵԻ ՑԱՐԾԱՓՈ Ի ՍԲ. ԿԱՓՈՂԻԿԿԷՍ. ՑԱՌՍՉՆՈՐԴՈՒ|ԹԵ. ՏՆ. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ. ԵԻ ՍԲ. ԵՂԲԱՐՔՍ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ ՉՏԱԻՆ ՍԲ. ՑԱԿՍԲԱ ԵԻ ՉԿԻՐԱԿԵՆ ՉԱՄԵՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ԱՆԽԱՓԱՆ. ։ՈՂ: (1241) ԹՎ|ԻՆ|։

Ծանոթ. Պաչոգարակ գրախոսքը Ջալալյանցը վերծանել է Պաչկամակ. իսկ Տէր-Մովսիսյանը՝ Պաչոյգարակ: Գրաշարքը նուլնութ|յամբ վերծանելու դեպքում ճիշտը կլինի ՊԱՉՈՑ-ԳԱՐԱԿ, բայց մենք հավատում ենք, որ գրիչը սխալմամբ միջից րաց է թողել Ա տառը և վերականգնում ենք ՊԱՉՈՑ ԱԳԱՐԱԿ իմաստալից ձևով:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 227։ Տէր-Մովսիսեան, 95տ։
Լուսանկ 110

710. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան ոլատի հարավային մասում (մուտքից հարավ), արտաքուստ, 20 տող.

ԿԱՄ ԱԻՆՁՅ . . . . . .
ՄՔԱՆԴՈՍՍ . . . . . ԵԻԱՆՑ . . . . .
. . . . . Ա ԴԱԴԷ|| . . . . .
. . . . . ՄՀԱՅՐԵՆԻՔՆ . . . . .
. . . . ՄԵՂԲԱՐՔՈՆԵ--ԻՆ ԻՆՁԵԻԵՍ
ԿԱ ՄԱԻՔՄՈՒԻՍԲԿԱ ԹՈՒՂԻԿԷՍ։Ա։
ՀՈՐԵՑԱՅՀՈՂ։Ի՛ՀԻՆԱԿՆԱՄՈՒՆ։Ա
ՀԱՂԱՑՍ – ԱՆԱԳՍԻՄՒԱՐԾԱԹԻՄ
ՈԻՓԵԻՄԱՌԱՇՈ ՐՀԱՌՊԱՄՈՒԱԿԱՆ
ՅԱՌԱՀՆՈՐԴՈՒՔՆՍՄՐ ԳՐԻԳՈՐԻՍԻՈՐԴ՝
ԻՈՎԱՍԱԿԱԵԻՍՈՓԱԵՄՈՒՆԻՆՁ
ԳԱԻՐՉԱՄԵՆԱՅՆ . . ԻՓՍ ՉՆՈՐ
ԿԻՐԱԿԷՆԵԻՉՀԵՄ . . Կ ՐՍՆԿԱՄ
ԱՐԻՀՓԳՐՈՅՍԱԻՐՀ . ՂԻՑԻՆՅՁՅ
ԵԻՈՎԽԱՓԱՆԷՅԱ ԱՐԱՑԿԱՄԻԾ
ԱՆԱԻ ՌԻՑՆՉՈՎԵԱԼԵՂԻՑԻ Ն
. ՅԾԸ.ՀԱՅՐԱՊԵՄ ԱՅՆՄԱՍՆԵԻԲԱ
ԾԻՆԸՆԴԿԱՅԵՆԻԵԻԸՆԴՅՈՒՁԱԻԵՂԻՑԻ

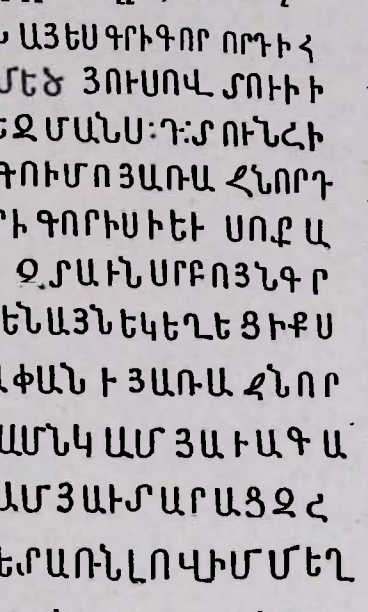

ԿԱՄԱԻՆ Ա.Ց. Ե՛Ս ՄԱ՛-| ՄՔԱՆ ԴՈԻՍ-ՐՏՐ . . . . . ՄԻԱԲԱՆԵՑՂԱ ԴԱԴԷ՛ՎԱՆԻՍ ԵԻ ԵՏՈՒ| ԻՄ ՀԱՑՐԵՆԻՔՆ. . .ՈՐ Ի՛Մ ԵՂ-ԲԱՐՔՆ Ե՛ՏՈՂԻՆ ԻՆՁ ԵԻ ԵՍ| ԿԱՄԱԻՔ ՏՈԻԻ լԻ՝ ՍԲ. ԿԱՓՈՂԻԿԿԷՍ ։Ա։| ՁՈ-ՐԵՑԱՑՀՈՂ, ։Ի։ (20) ՇԻՆԱԿՆԱՏՈՒՆ, ։Ա։| ՉԱՂԱՑ: Ս-ԱՆԱԳՍԻՏԻ ԱՐԾԱՓԻ Տ| ՈԻՓ ԵԻ ՏԱՌԱՇՈՐՉԱՌ ՊԱՏՈՒԱ-ԿԱՆ| ՑԱՌԱՉՆՍՐԴՈՒՓԼԵԱ՝ՆՍ ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ ՈՐԴ| ԻՈ ՎԱՍԱԿԱ. ԵԻ ՍՈՓԱ ԵՏՈՒՆ ԻՆՁ| ։Գ: ԱԻՐ ՉԱՄԵ-ՆԱՑՆ ՐԵԿԵՂԵՑՈՒՔՍ ՉՆՈՐ| ԿԻՐԱԿԷՆ ԵԻ ՉՀԵՏ . . . . ՐՍՆ. ԿԱՏ|ԱՐԻՉՔ ԳՐՈՑՍ ԱԻՐՀՐՆԵԱԼՈ ՐԵՈՂԻՑԻՆ ՑԱՑ.| ԵԻ ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ՑԱՐԻՏՅԱՐԱՑ ԿԱՄ Ի Ծ|ԱՆԱԻՓԻՑ ՆՉՈՎԵԱԼ ԵՂԻՑԻՆ| ։ՑԺԸ: ՀԱՑՐԱՊԵՏԱՑՆ. ՄԱՍՆ ԵԻ ԲԱ| ԺԻՆ ԸՆԴ ԿԱՑԵՆԻ ԵԻ ԸՆԴ ՑՈՒԴԱԻ ԵՂԻՑԻ|: Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ՍԱՐԳՍԻ:

Ծանոթ. Առաջին, ինչպես և կենտրոնի տողերը հողմահարված և մեծ մասամբ թափված են: Վերջին տողը գրված է մեծ և գեղագիր, համարում ենք գրչի ստորագրությունը, որը փորագրել է ներքևի արձանագրությունը:
Ժամանակը նույնն է (1224):

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 95տ։
Լուսանկ. 107

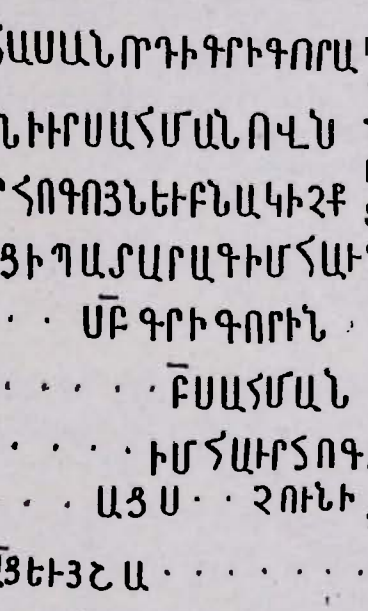
711. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ. նախորդի տակին, 13 տող.

ԱՆՈՒԱՄԲՆ ԱՅԵՍ ԳՐԻԳՈՐ, ՈՐԴԻ ՀԱՍԱՆԱ, ՈՐ ՄԵԾ ՅՈՒՍՈՎ ՏՈՒԻ ԻՒ ԴԱԴԻ ԳԵՐԵԶՄԱՆՍ :Դ: ՏՈՒՆ ՇԻՆԱԿԱՆ, ՎԱՄՆ ՀՈԳՈ ԻՄՈ ՅԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹՆ. ՏՆ. ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ. ԵՒ ՍՈՔԱ ՏՈՒԻՆ ԻՆՋ ՋՏԱՒՆ ՍՐԲՈՑՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՋԱՄԵՆԱՑՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ: ԱՐԴ ՈՎ ԽԱՓԱՆԻ ՅԱՌԱՋՆՈՐԴԱՑ ՋԻՄ ԺԱՄՆ, ԿԱՄ ՅԱՒԱԳԱՑ ՅԻՄՈՑ ԱՄ ՅԱՒՏԱՐԱՑ ՋՇԻՆԱԿԱՆ ՅԵՏ ԱՒՆԼՈՎ, ԻՄ ՄԵՂԱՅՑ ՊԱՐՏԱԿԱՆ ԵՒ ՄԱՍՆ ՆՈՐԱ ԸՆԴ ՅՈՒԴԱՅԻ ԵՂԻՑԻ :ՈՀԳ: (1224):

Հրատ. Ջալալեանց, II, 227; Տէր-Մովսիսեան, 95ա
Լուսանկ. 108

712. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատի հարավային մասում, արտաքուստ. նախորդի տակին կից աջից. 10 տող.

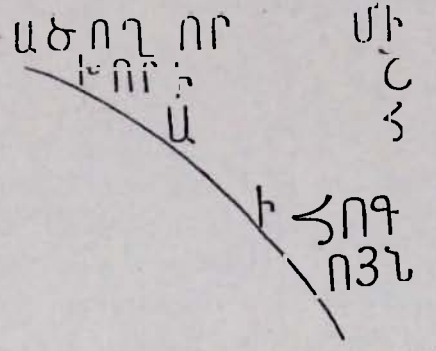
ԿԱՄԱՅԻՆ ՍՅ. ԵՍ ՀԱՍԱՆ, ՈՐԴԻ ԳՐԻԳՈՐԱ| . . . ՈՒՏՆ ԻՒՐ ՍԱՀՄԱ-ՆՈՎՆ| . . . . ՀԱՒՐ ՀՈԳՈՑՆ ԵՒ ԲՆԱԿԻՋՔ| . . . ԵԿԵՂԵՑԻ ՊԱ-ՏԱՐԱԴ ԻՄ ՀԱՒՐՆ| . . . . . ՍԲ. . . . . :Բ: ՍԱՀՄԱՆ| . . . . . ԻՄ ՀԱՒՐ ՀՈԳ| . . . . . ԱՑՍ . . ՉՈՒՆԻ| . . . . ԱՅ. ԵՒ ՑՇՄ. . . Գ:

Նաեւոր. *Սկզբի մասերը հողմահարված, թափված են։*

Գրված է նախորդների գրչի ձեռքով և նույն ընտանիքի անդամներն են հիշատակված, վերջին տողում էլ մնացել է թվականի Գ տառը, որով և համարում ենք նույն՝ :ՈՀԳ: 1224 թվի։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 95։
Լուսանկ. 109

713. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան մուտքից վեր, հարավային անկյունում, արտաքուստ, վարդակի շուրջը, 5 տող.

Ա.Ծ ՈՂՈՐՄԻ| ԽՈՐԻՇ.ԱՀ|Ի ՀՈԳ|ՈՑՆ.

Մաճոր. *Անձնանուն և պրչութ|ան ոճը նման է նախորդներին, XIII դար։*

Լուսանկ. 111

714. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատի կենտրոնական կամարի վերին մասում, արտաքուստ 5 տող.

ԿԱՄԱԻՆ Ա՜Յ ԵՍ ՍԵԻԱԴԱԻՇԽԱՆՄ ԴԻՍՄ ՊԱՅԱԵԻԱՄ ՈՒՍԻՆԻՄ ՌԱՃԵՐՆՄՈՒԱ ՔԻՀԱՅ-----
--ՐՈՑԻԴԱԴԻՎԱՆՍԶԿԱՐՄՆՀԱՅԱՓԱԱՅԳԵՆՆԻ ԽՈ ՋԵՆԵԿՈՒՑԻՆ ՇԽԱՐԱՅՈՒՆՆ ՄԵԾ ՅՈՒՍ
ՈՎ ՅՐԳՐԻԳՈՐԻՄ ԵԻՄԻԱԲԱՆՔՍ ԵՅՈՒՆՄԵՋ:Բ:ՁԱՄ ՋԱՄԵՆԵԿԵՂ ԵՑԻՔՍՋՅԱԻՆՅՆԸՆՂԱՌԱՀՆՁ
–ԱՒԱԳՀԻՆԳՇԱԲԱ ՌԱՒՐՆՌԱՃԵՐԻՆՈՎՋԱՅՆԱՅԳԵՆՆՅԱՅՍՎԱՆԱ ՑՍՀՎՆԵ ԻՓԱՌԱՅՐԴՈՅՆՐ
ՈՇԵԼԵՂԻՑԻ:ՅՁԸ:ՀԱՅՐԱՊԵՅԱՑՆԱՆԻԾԱԾԷԵՒՅՈՒՂԱԻՄ ԱՍՆԱԿԻՑԵՂԻՑԻԱՄԵՆ ՌԻՆ:ՈՂ

ԿԱՄԱԻՆ Ա.Ց. ԵՍ ՍԵԻԱԴԱ. ԻՇԽԱՆ, ՈՐԴԻ ՍՄՊԱՏԱ. ԵԻ ԱՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ԹԱՃԵՐՆ ՏՈՒԱ.Ք Ի ՀԱՑՐԵՆԵԱՑ| ՄԵՒՐՈՑ Ի ԴԱԴԻ Վ.ԱՆՍ ՋԿԱՐՄՆՋԱ.ՏԱ.ՓԱ. Ա.ՑԳԵՆՆ, Ի ԽՈՋԵՆԵԿՈՒԻՑ Ի ՆՇԽԱ.ՐԱ.ՏՈՒՆՆ ՄԵԾ ՑՈՒՍ|ՈՎ. ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԵԻ ՄԻԱ.ԲԱՆՔՍ ԵՏՈՒՆ ՄԵՋ :Բ: ԺԱ.Մ ՋԱ.ՄԵՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ՝ ՋՏԱ.ՒՆ Տ|ԵԱ.Ռ|Ն ԸՆԴԱ.ՌԱ.ՋՆ ԻՆՁ| ՐՁԱ.ԻԱ.Գ ՀԻՆԳՇՍԲԱ.Ք Ա.ԻՐՆ ԹԱ.ՃԵՐԻՆ: ՈՎ ՋԱ.Ց Ա.Ց ԳՆ Ա.Ց ՑԱ.ՑՍ ՎԱ.ՆՆԱ.ՑՍ ՀԱ.ՆԷ Ի ՓԱ.ՍԱ.Ց ՈՐԴՈՑՆ ՈՐ|ՈՇԵԼ ԵՂԻՑԻ :ՑԺՂ: ՀԱ.Ց ՐԱ.ՊԵՏԱ.ՑԸՆ Ա.ՆԻԾԱ.Ծ Է ԵԻ ՑՈՒԴԱ.Ի ՄԱ.ՍՆԱ.ԿԻՑ ԵՂԻՑԻ. Ա.ՄԵՆ. ԹԻՒՆ :ՈՂ: (1241):

Հրատ. Ջալալեանց, II, 225—223; Տէր-Մովսիսեան, 95բ։

Լուսանկ. 112

715. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, հարավային պատի կենտրոնական կամարի մեջ, արտաքուստ, նախորդից ներքև, 5 տող.

ԿԱՄԱԻՆ Ա.ՅԵՍՎԱՂՂԱՆԳՐԴԻՍՄՊԱՂԱԾԱՈՒԱ.ՅԵԻԵՒՄՈՒՍԻՆ ՄՆԱՆԱԱՂ|ԻՆՔԻՄԱԲԱՆԵՑԱԲ,
ԴԱԴԷՎԱՆԱ.ՅԵՒՅՈՒԱՔԻՀԱ.ՅՐԵՆԵԱ.ՅՄԵՐՈՑ ՋԸԵ ՀԱ.ՀՐԵՑՆԵԻԱ.ՅԳԻՄԻԻՈՋԵՆԵԿՆԻ· · · ԿՆԱՄՐԳ
ԵԻՄԵԾԱԾԱԻՄՄԱՄԲԻԱ.ՀՄԻԱ.ՄԵԾԱ.ՅՈՒՍՈՎԵԻԲՆԱԿԻՀՋՔՍ ՅՐԳՐԻԳՐԻՍԵԻՄԱԲԱՆՔՍ ՍԱՀՄԱՆԱ.Ց
ԻՄԵՋ:Բ:ԱՐՁԱՁ:ՋՄ ԵՆԱ.ՅՆԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ՋՅԱԻՆՅՈՎՀՆՆՈՒՆԱՆԱԻՆԵԻՋՅԱԻՆՎՂԴԱՆԱՆՑՎՂՅԱ
Ն ԴԱ:ՈՎԻՍԱՓԱՆԵՋՁՄՆԿՄ ԻՎԵՋՄԵՐՅՈՒԱԾՍ ՄԵՐԵԻՄԵՐԱՋԳԻՄԵՂԱ.ՅՅԵՐ ԵԻԹՈՒ:ՈՂ:ԵՐ

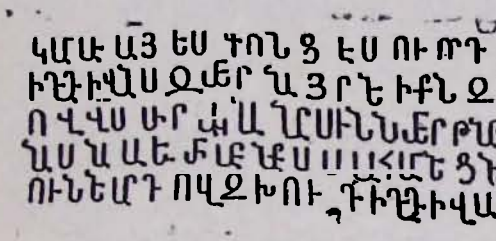
ԿԱՄԱԻՆ Ա.Ց. ԵՍ ՎԱ.ՂՏԱ.ՆԳ ՈՐԴԻ ՍՄՊԱ.ՏԱ., ԾԱ.ՌԱ. Ց Ի. ԵԻ Ա.ՄՈՒՍԻՆ ԻՄ ՆԱ.ՆՆ. Ա.ՂԱ.ԽԻՆ ՔԻ. ՄԻԱ.ԲԱ.ՆԵՑԱ.Ք| ԴԱ.ԴԷ ՎԱ.ՆԱ.Ց՝ ԵԻ ՏՈՒԱ.Ք Ի ՀԱ.ՑՐԵՆԵԱ.Ց ՄԵՐՈՑ ՋՇԵՋԱ.ՁՈՐԵՑՆ ԵԻ Ա.ՑԳԻ ՄԻ Ի ԽՈՋԵՆԵԿՍ Ի . . . ԿՆԱ.ՄԱ.ՐԳ:| ԵԻ ՄԵԾԱ.ԾԱ.ԽՆ ՄԱ.ՍԱ.ՄԲ ԽԱ.Ձ ՄԻ ՄԵԾԱ.Ի ՑՈՒՍՈՎ. ԵԻ ԲՆԱ.ԿԻՋՔՍ ՏՐ ԳՐԻԳՈ-

ՐԻՍ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՔԻՍ ՍԱՀՄԱՆՑԻՆ ՄԵՋ ։Ը։ ԱՒՐ ԺԱՄ ՉԱՄԵՆԱՅՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ ՉՏԱՒՆ ՔՈՎԱՆՆՈՒ ՆԱՆԱՅԻՆ ԵՒ ՉՏԱՒՆ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՎԱՂՏԱՂՆԳԱ։ ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ԶԺԱՄՆ ԿԱՄ ԽԱՂ ԶՄԵՐ ՏՈՒԱԾՍ ՄԵՐ ԵՒ ՄԵՐ ԱՉԴԻ ՍԵՂԱՑ ՏԷՐ Է. Ի ԹՈՒՔԻՆ ։ՈՂ։ (1241) ԷՐ։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 161 (վերջում աղավաղված և առանց թվականի)։ Ջալալեանց, I, 204։ Տէր-Մովսիսեան, 94։

Լուսանկ. 113

716. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, հարավային պատի կենտրոնական կամարի մեջ, արտաքուստ, նախորդից ներքև, 5 տող.

ԿԱՄԱԻՆ Ա՛Յ. ԵՍ ԳՈՆՑԷՍ ՍԻ ՈՐԴԻՔՍ՝ ՀԱՍԱՆ ՈՒ ՎԱՐՀԱՄ, ԹՈՒՆ՝ ԴԱԻՓԱՆՑ, ՏՎԱՔ| Ի ԴԱԴԻ ՎԱՆՍ ՁՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔՆ ՁԽՈՒԴ ԻՒՐ ՍԱՀՄԱՆՈՎՆ, ԽԱՍՈՎՆ, ՎԵՐԻՆ ՄՍՐՊՈՎ. ՎԱՍՆ ՍԻՐԱԿԱՆ ՀԱՐՍԻՆՆ ՄԵՐ ԹԱԹՈՒՆԻՆ, ԴՍՏԵՐՆ ՔՐԴԻՆ ԱՆԲԵՐԴԵՑԻ՝ ԱՄՈՒՍՆՈ| ՀԱՍԱՆՍ. ԵԻ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ ։Ը։ ԱՒՐԵՑՆ ։Ը։ ՊԱՏԱՐԱԳ ԱՆԽԱՓԱՆ ՎԱՍՆ Լ|ՈՒՆԻՆ. ԱՐԴ ՈՎ ՁԽՈՒԴԻ ԴԱԴԻ ՎԱՆՆԱՑ ՀԱՆԷ ԿԱՄ ՁԺԱՄՆ ԽԱՓԱՆԷ ։ՑԺԸ։ ՀԱՅՐ|ԱՊԵՏԱՑ ՆՁՈՎԱՑ Է|։

Ծանոթ. *Գրված է փակագրերով, անարվեստ և վերջից՝ թերի։*

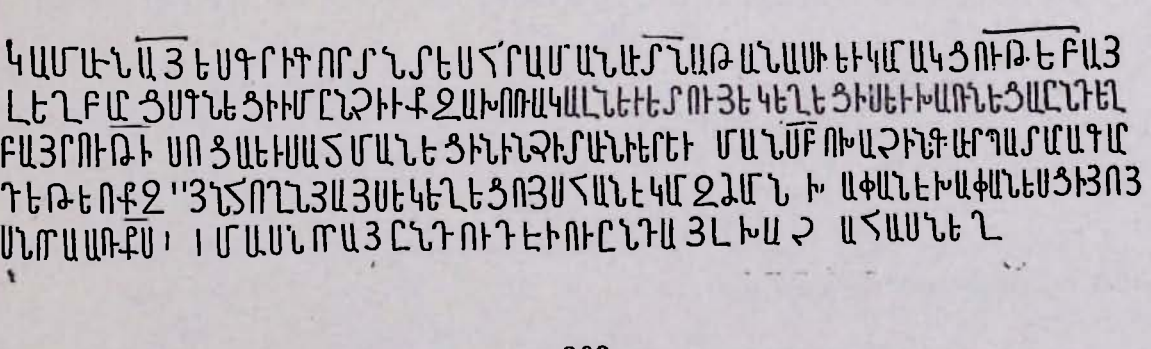
Չի հասկացվում վերջին տողի սկզբի Լանին բառը, հավանաբար պետք է լինի Թաթուներին, նշված պատճառներով հրատարակիչները միայն սկզբի երկու տողն են վերծանել, այն էլ սխալներով։

Ժամանակը կարելի է որոշել Գուրգ Անբերդեցու հիշատակութիւնով, որը XIV դարի սկզբի արձանագրութիւններում է հիշատակված (1317, 1329, 1338)։

Հրատ. Ջալալեանց, II, 226։ Տէր-Մովսիսեան, 94։

Լուսանկ. 114

717. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, հարավային պատի կենտրոնական կամարի մեջ, արտաքուստ, նախորդից ներքև, 5 տող.

[illegible] ՁԲ. ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ՏՆՏԵՍ ՀՐԱՄԱՆԱՒ ՏՆ. ԱԹԱՆԱՍԻ ԵԻ ԿԱՄԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ ԱՑԼԼ ԵՂԲԱՐՑՍ ԳՆԵՑԻ ԻՄ ԸՆՁԻՒՔ ՁԱԽՈՌԱԿԱԼՆ ԵԻ ԵՏՈՒ ՑԵԿԵՊԵՑԻՍ ԵԻ ԽԱՌՆԵՑԱ ԸՆԴ ԵՂԲԱՑՐՈՒԹԻ. ՍՈՑԱ ԵԻ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ ԻՆՁ Ի ՏՂԻՆԻ ԵՐԵՒՄԱՆ ՍՐԲՈ ԽԱՉԻՆ :Գ: ԱԻՐ ՊԱՏԱՐԱԳ. ԱՐԻ ԵԹԵ ՈՔ ՁՐԱՑՆ ՀԱՊՂՆ ՑՍՑՍ ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ ՀԱՆԷ ԿԱՄ ՁԺԱՄՆ ԽԱՓԱՆԷ՝ ԽԱՓԱՆԵՍՑԻ ՑՈՑՍ ՆՈՐԱՑ ԸՆԴ ՈՒԴԷԻ ՈՒ ԸՆԴ ԱՑԼ ԽԱՁԱՀԱՆՅՍՆ ԵՂԻՑԻՅ:

Ծանոթ. Աթանաս վանահայրը հիշատակված է թվական ունեցող այլ արձանագրություններում՝ :Ձժ:, :ՁժԴ:, :ՁԼԲ: թվականներին:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 226—227 (Ձախսոռակալի փոխարեն Ձախկալ): Տէր-Մովսիսեան, 94րդ

Լուսանկ. 115

***718. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ,** արևելյան պատի կենտրոնական կամարի մեջ, արտաքուստ, 4 տող.*

ԿԱՄԱՒԱՄԵՆԱԿԱԼԻՆԱՅԵ ՍՐՆԵՐՍԷՍԵՊԻՍԿՈՊՈՍԶԱՐԱ
ԲԵՐԴԱՅՄԻԱՒԱՆԵՑԱԴԱՒԻ ԿԱՆԱՑՍՄԻՆԱՅԳԻՀԻՒՐԱՄԱՆՆ
ՓՐԴՐԻԳՈՒԻՍԵԻՄԻԱԲԱՆՔՍՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆԻՆՁԻՓԻՆԻՓՆԲԱՍՊՆԲ:ԱՒ
ՐՊԱՓՐԱՌՈՎՍԱՓԱՆԷԻՄՄԵ ՂԱՑՍՓԷ ՐԷԱՌԱԶԻԱՅԹ:ՉԲ

ԿԱՄԱԻ ԱՄԵՆԱԿԱԼԻՆ ԱՑ. ԵՍ ՏՐ. ՆԵՐՍԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՁԱՐԱՓԲԵՐԴՈՑ ՄԻԱՆԵՑԱ ԴԱԴԻ ՎԱՆԱՑՍ, ՄԻՆ ԱՑԳԻ ԼԵՏՈՒ ՀԻԻՐԱՏԱՆՆ.| ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԵԻ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ ԻՆՁ Ի ՏԱԻՆԻ ՏՆ. ԲԱՐՍՂԻ :Բ: ԱԻՐ ՊԱՏԱՐԱԳ: ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ԻՄ ՄԵՂԱՑՍ ՏԷՐ Է ԱՌԱՋԻ ԱՑ. Թ[ՎԻՆ] :ՁԲ: (1253):

Հրատ. Ջալալեանց, II, 226; Տէր Մովսիսեան, 95րդ

***719. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ,** արևելյան պատի կենտրոնական կամարի մեջ, արտաքուստ, նախորդից հյուսիս, 3 տող.*

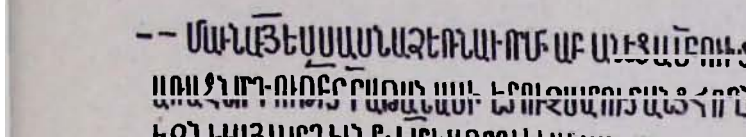
ԵՍՅՈՎԱՆԷՍԵՐԷՅԿՈԴՐԵՅԻՄՀՎԱԱԱՄԴԵԱԲԲՄՒԱԲ
ՆԵՅԱՄԲՈՒԻՄՅԻՍԻՍԱՆՂԵՅԻՁՐԻՅԱՅՄՅՈՒՈՒԵՁՐԱՊԱՍՈ
ՅԻԵԱՊԱՅԱՄՊՈՎՍԱՓԱՆԷԻՄՄԵՂԱՑՍՄԷԲՈՒԱՒՓԻՉԸ

ԵՍ ՑՈՎԱՆԷՍ ԵՐԷՑ ԿՈԴՐԵՑԻ ԻՄ ՀԱԼԱԼ ԱՐԴԵԱՄԲՔ ՄԻԱԲԱ[ՆԵՑԱ ՄԲ. ՈԻԽՏԻՍ ԵԻ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ [ԻՆ]Ձ Ի ՑԱՑՏՆՈՒԹԵ. ՀՐԱԳԱԼՈՒ[ՑԻՆ :Ա: ՊԱՏԱՐԱԳ: ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ԻՄ ՄԵՂԱՑՍ ՏԷՐ [Է] ԱՌԱՋԻ ՓԻ. :ՁԸ: (1259):

Ծանոթ. Տեղանունը և թվականը սխալ է հրատարակիչների մոտ, Ջալալեանց՝ Կոտառուց և :Ջ:(1251); Տէր-Մովսիսեան, Կոտուց և :Ջ. : (1271);

Հրատ. Ջալալեանց, II, 226; Տէր-Մովսիսեան, 95րդ

***720. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ,** հարավային պատի կենտրոնական կամարի մեջ, արտաքուստ, 5 տող.*

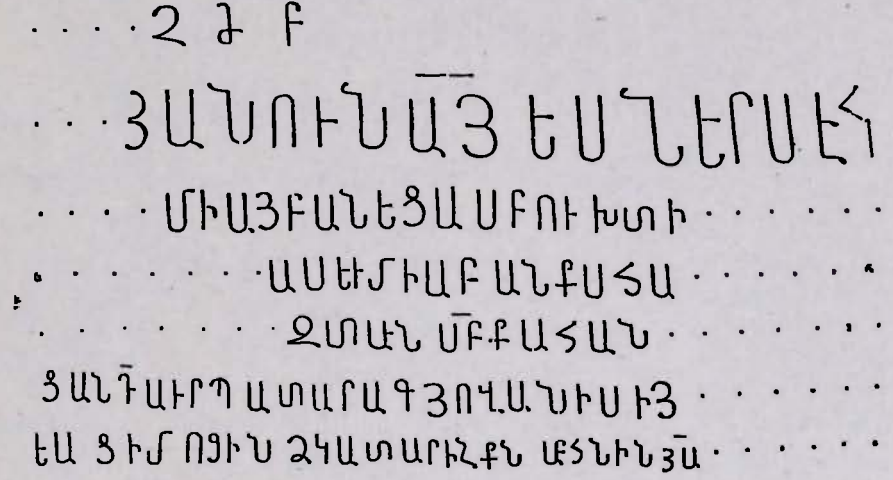

ՐԿԱՄԱԻՆ Ա֯Ճ. ԵՍ ՍԱՍՆԱ ՁԵՌՆԱԻՈՐ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՍԲ. ՈԻԽՏԻՍ| ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԲ ՏՐ. ԱԹԱՆՍՍԻ, ԵՏՈՒ ՉՍԱՐՈՒՏԱՆՑ ՀՈՂՆ, ։Դ։| ԵՁՆ ԵՒ ԱՃԼ ԱՐ-ԴԻՒՆՔ Ի Ա֯Բ. ԿԱԹՈԿԻԿԷՍ. ԵՒ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ ԻՆՁ| ։Բ։ ԱՒՐ ԺԱՄ ՁԻՄ ԺԱՄՆ ԽԱՓԱՆԷ ԻՄ ՄԵՂԱՑ ՊԱՐՏԱԿԱՆ Է. ։Ձժ։ (1261)։

Ծանոթ. Հետագայում առաջին տողի սկզբից խաչ է քանդակված, որի հետևանքով երկու տառ ոչնչացել է։

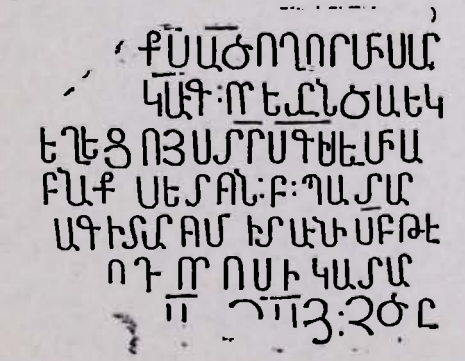
Հրատ. Ջալալեանց, II, 227։ Տէր-Մովսիսեան, 94բ։

***721. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**, հարավային պատի վրա, ներքուստ, ծեփի վրա կարմիր ներկով, 7 տող.*

ՁԺԲ։ (1263), ՅԱՆՈՒՆ Ա֯Ճ. ԵՍ ՆԵՐՍԷՀ . . . . . ՄԻԱՑԲԱՆԵՑԱ Ա֯Բ. ՈԻԽՏԻ՝Ս ՏՐ ԱԹԱՆԱՍ ԵԻ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՀԱ՛ՍՏԱՏԵՑԻՆ՝ . . . ՁՏԱՒՆ ՍԲ. ՔԱՀԱՆ . . ՑԱՆ ։Դ։ ԱՒՐ ՊԱՏԱՐԱԳ ՅՈՎԱՆԻՍԻ Ց . . . . ԵՍՑ ԻՄՈՑ ԻՆՁ. ԿԱՏԱՐԻՁՔՆ ԱՒՐՀՆԻՆ Յ֯Ճ.

***723. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**, հարավային պատի մէջքին մատուռ, արտաքուստ, 7 տող.*

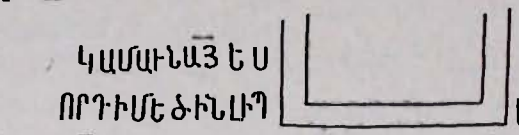

ՔՍ. Ա֯Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ՍԱՐ|ԿԱԻԱԳԼԻՆ, ՈՐ ԵՏ ԸՆԾԱ ԵԿ|ԵՂԵՑՈՑՍ. ՏՐ. ՍԼԱՐ՝ԳԻՍ ԵԻ ՄԻԱ| ԲԱՆՔՍ ԵՏՈՒՆ ։Բ։ ՊԱՏԱՐ|ԱԳ Ի ՏԱՐՈՒՄ, Ի ՏԱՒՆԻ Ո֯Բ. ԹԷ|ՈԴՈՐՈՍԻ. ԿԱՏԱՐԻՁՔ ԱՒՐՀՆԻՆ՝ Յ֯Ճ. ։ՁԾԸ։ (1309)

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 94բ (թվական չունի)։

Լուսանկ. 117

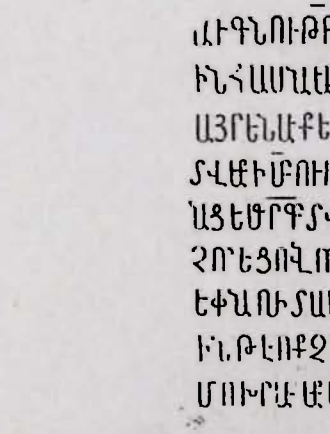
722. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, ներքուստ, հյուսիսարևելյան ավանդատան գլխին, ծեփի վրա կարմիր ներկով, 11 տող.

ԿԱՄԱՒՆ Ա՛Ց. ԵՍ ՍՄՊԱՏ ԻՇԽԱՆ, ԱՐԳԻ ՄԱԾԻՆ ԼԻՊԱՐՏԻ, ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ ՍԲ ՈՒԽՏԻՍ ԴԱԴՈՒ ՎԱՆԱՑ, ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԲ. ՏՐ. ԱԹԱՆԱՍԻՆ ԵԻ ԳՆԵՑԻ ՋԽՈՒՆՏԱՇԱՆՑ ԱՑԳԻՆ ԵԻ ՑԵՂԵԳԻՍ ՋԻՄ ԳՆԱԾ ՋԻԹԱՀԱՆՔՆ ԵԻ ԱՑԼ. ԱՐԴԻՒՆՔ ԸՍՏ ԿԱՐԻ ԵԻ ՋԿԱՆԱՆՋԱԻՈՐ ՙԳԵՂՆ ԱՑԼՆ. ՈՐ ՀԱՍՏԱՏԵՑԻ ԱՄԷՆ ԽԱՐՋՈՎՆ ԱՆՋԱՐ ԵԻ ԵՏՈՒ ԱՒԲ. ԿԱԹՈՂԻԿԷՈՍ. ՏՐ. ԱԹԱՆԱՍ ԵԻ ԱՑԼ ՄԻԱԲԱՆՔՍ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ ՄԵՋ ՋԱՏԿԻՆ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿԻՐԱԿԻ ԱՒՐՆ ՋԱՄԷՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ: ԱՐԳ ՈՎ ԽԼԻ ՋՄԵՐ ՏՈՒԱԾՆ ԿԱՄ ՋԺԱՄՆ ԽԱՓԱՆԷ :ՑԺՐ: ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑՆ ՆՋՈՎԱԾ ԵՂԻՑԻ. ԹԻԻՆ :ՋԺԴ: (1265):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 361։ Բարխուդարեանց, 205։ Տէր-Մովսիսեան, 96ա.։ Ջալալեանց, I, 204։ Լուսանկ. 116

724. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, ներքուստ, բեմի գոգավորութեան վրա, պատուհանից հարավ, ծեփի վրա կարմիր ներկով, 9 տող.

ԱԻԳՆՈՒԹԲ. Ա՛Ց. ԵՍ ՄԱՄՔԱՆ, ԱՄՈՒՍԻՆ ԱՐԻԱԿԱՆ| ԻՆ ՀԱՍՆԱՆ. ԵԻ ՈՐԴԻ ՄԵՐ ԳՐԻՅԳՈՅ ՏԷՐՔ ԳՈԼՈՎ ՏԵՂՈՑՍ Հ|ԱՑՐԵՆԱԻՔ ԵԻ ՄԵՐ ՊԱՐՈՆԷՔՆ ՀԱՍՏԱՏԵՑԻՆ Ի :ՋԾՋ: (1307) ԹՎԻՆ|, ՏՎԱՔ Ի ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ ՋԾՈՎԱՏԵՂ, ՋՋԱՋՈՒԱՆՑ, ՋՐՋՈԼԲԷԿ|ԱՆՑ. ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ՏՎԻ ՋՁԱԳՈՒՆԱՆՑ ՀՈՂԵՐՆ ՋՄԵՐ ԲԱԺԻՆ ԻՒՐ| ՋՈՐԵ-

ՅՈՎՆ, ՈՐԴւԻ ԻՄ ՏՐ. ՍւԱՐ ՅԳւԻՍ ԵՒ ՄԻԱԲԱՆՔւՍ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ ՍՒՐ. ԸՍՏ|ԵՓԱՆՈՍԻ ՏԱՀՆԻՆ ԺԱՄՆ, ՈՐ ԼԻՆԻ ԻՄ ՄԱՒՐՆ ԵԻ ԱՄՈՒՍՆՈ ԻՄ ԱՍՓ|ԻՆ: ԹԷ ՈՔ ԶԺԱՄՆ ԽԱՓԱՆԷ ԿԱՄ ԶԸՆԾԱՆ ԵՏ ՈՒՆԷ ԴԱՏԻ ՅՒՑ...| ՄՈԽՐԱԲԱՔՍ ՄԵՐ ԲԱԺԻՆ ՏՎԱՔ ԹՒԼԻՆ: ԶԿԱ: (1312):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 360։ Բարխուդարեանց, 205։ Տէր-Մովսիսեան, 95բ—96ա։ Զալալեանց, I, 203—4։

Լուսանկ. 117ա

***725. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**, արտաքուստ, արևմտյան պատի վրա, կամար կազմող կիսասյան վրա, վերից վար, մանր և գեղեցիկ գրերով, կիսաեղծ 23 տող.*

. . . . . ՉԵՀՈ . . .
. . . . . ՅԱՅՍ . . .
. . . . . ԱՓԼԿՈ . . .
. . . . . ՄՍՔՍՊՂԱ
. . . . . ԱՐ ՊԻՍԲ
. . . . . ՈԱՐՍՆԱԿ
. . . . . ԻՑ ԵՂԻՑԻ
. . . . . ՏՐ ՓՐԵՏ
. . . . . ՎՍ ԻՒՐՀՈԳ
. . . . . ՈՅ ՓՐԿՈՒ
. . . . . ՌԵ ՉՀՀՂ
. . . . . ԱՐԴԻ
. . . . . ՔՆԻՒՀԱՅՐ
. . . . . ԵՆԱՔՆՅԻՒ
. . . . . ՐՀԱԼԱԼԸՆ
. . . . . ՉԻՒՆ . . .
. . . . . ՈՒՉԻՀԷՂԱ
. . . . . ԿԵ ՈՎՔՆԷ
. . . . . ՂԱՐԻՅՍՅ
. . . . . ՌԿ: Հ
. . . . . ՉՈ:

. . . . . ՔՍ. ՊԱՏԱՐԱԳ ՍՐԲՈՄԱՍՆԱԿԻՑ ԵԿԼԻՑԻ. ՏՐ. ՍւԱՐԳւԻՍ, ՈՐ ԵՏ ՎԱՍՆ ԻՒՐ ՀՈԳՈՑ ՓՐԿՈՒԹԵ . . . . ՈՐԴԻՔՆ ԻՒՐ ՀԱՑՐԵՆԱԻՔՆ ՑԻՒՐ ՀԱԼԱԼ ԸՆՁԻՒՆ . . . ՈՒ ՉԻՇԱՏԱԿԵ. ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ ԴԱՏԻ ՅՍՑ. ԹՎԼԻՆ: ՉՉԹ: (1340):

Ծանոթ. Սկզբի տողերն անվերծանելի են։

***726. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**, արտաքուստ, արևմտյան պատի վրա, նախորդի տակին 6 տող.*

ԻՏԱՐՈՒ
ՄՆ:Ա:ՅԱ
ՄԱՒԱԳՆ
ԿԱՏԱԻ
ՋՐԱՀԵՑ
ԱԾ ՉՂԸ:

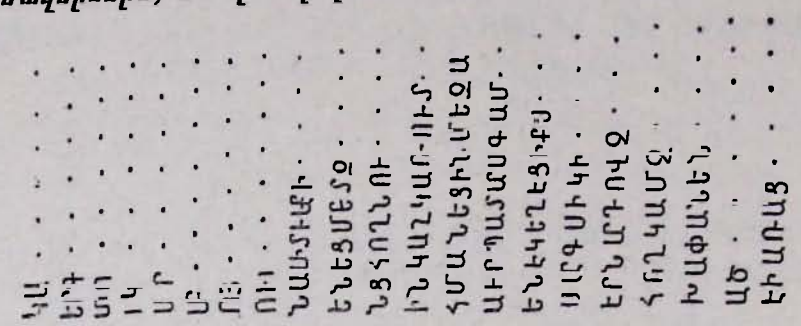
Ի ՏԱՐՈՒ|ՄՆ :Ա: ԺԱ|Մ Ա.ԻԱ.ԳԻՆ| ԿԱ.ՏԱ.Ի| ՋՐԱ.ՀԵՑ|. Ա.Ծ. :ՉՂ.Ը: (1349):

***727. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ**, արտաքուստ, արևմտյան պատի վրա, նախորդի տակին 5 տող.*

ՉՄԻԹԱ
ԱՆՑԷՓՆ
ՌՈՂՈՒ
ԱԱԳՀՃՇՌ
ՆԱՅԱՄ
. . . . . .
. . . . . .

ՉՄԻԹԱ.Ր| Ա.ՆՑԷ.ՓՆ| ԹՈՂ.ՈՒ| Ա.ԻԱ.Գ Հ.ԻՆ.ՅԳՇ.Ա.ԲԱ.յԹ|.Ն.: Ժ.Ա.Մ:

728. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արտաքուստ, արևմտյան պատի հարավային խորշի գոգ մակերեսին, մանր և գեղատառ, եղծված 21 տող.

Ծանոթ. Հասկացվում է միայն, որ վանքին է նվիրվել հողամաս, թերևս կաշկառուտ կոչվող վայրում, որի դիմաց արվել է մեկ պատարագ բոլոր եկեղեցիներում։ Ժամանակը, հավանաբար, նույնն է, ինչ նախորդներինը՝ XIV դարի առաջին կես։

729. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, նախորդից անմիջապես ներքև, 11 տող.

ԿԱՄԱԻՆԱ · · ·
ՀԱՆՄԱԲԱ · · ·
ՄԲՈՒ · · · · ·
ՆՐԴՌԹ · · · ·
ՆԱԱՍՈՒ · · · ·
ԶԲՊԱՅ · · · ·
ԱՆԻՆԻՄ Հ · ·
ԱՌԱՔՐԻՆ · · ·
ԱՅՈՎՋՅ · · ·
ՆԷՆԱՅԱՆ · · ·
· ·ՊԱՐՏԱԿԱՆԷ

ԿԱՄԱԻՆ Ա՛Ց ԵՍ ՅՈՒՀԱՆ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ՝ ՍԲ ՈՒԽՏԻՍ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵ ԱԹԱՆԱՍՈՒ ՐԵՒ ԽՈՍՏԱՑԱՆԻՆ Ջ։Բ։ ՊԱՏԱՐԱԳ Ի ՏԱՒԻՆԻՆ ԻՄ . . . Փ ԱՌԱԻՈՐԻՆ . . . Ա՛Ց ՈՎ, ՋԺ՛ԱՄՆԱՓԱ՝ ՆԷՆԱՑԱՆ ՐԻՄ ՄԵՂԱՑՍ ԱՌԱ. ՋԻ Ա՛Ց՝ ՊԱՐՏԱԿԱՆ Է

Ծանոթ. Խիստ քայքայված է, հասկացվում է, որ նվիրատվական է։ Աթանասը, որը XIII դարի երկրորդ կեսի գործիչ էր։

730. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, հարավային պատի միջին մասում, արտաքուստ, խաչի կողքին, 7 տող.

Ա՛Ծ
ՈՂՄ
ԻՏՐ
ԵՂԷ
ԻՆՀ
ՈԳՈ
ՅՆՂՁ

Ա՛Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ՏՐ՛ ԵՂԷԻՆ ՀՈԳՈՑՆ. ։ՋԺ։ (1461)։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 94բ (առանց թվականի)։

731. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, հարավային պատի միջին մասում, արտաքուստ, 5 տող.

Ա՛Ծ ՈՂ
ՐՄԻԿԻՐ
ԱԿՈՍԻՆ
ԱՄՈՒՍՆ
ԻՆԻՐ Ը։ՂՔԻՐ

Ա՛Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ԿԻՐԱԿՈՍԻՆ, ԱՄՈՒՍՆԻՆ ԻՐ. Թ։ՂԻՆ ։ՋԻՔ։ (1479)։

732. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, հարավային պատի արևելյան մասում, արտաքուստ, 4 տող.

ԿԱՒԱՒՆ ՅԵՍԱ ՐՒՔ Ր ՎՀ
ՄԿԵՑԻՒՔԱՆԵՑԱՄԻԱ ՀԻՔԱՐԱ
ՅՔՆ ԱՐՂԱ ՄՐԱՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆԻ
ԱՒՆԿԱՄ ԱԻՀՖԼԻՐՀՆԻՆ ՅԱՅ

ԿԱՄԱՒՆ ՈՁ. ԵՒ ՍԵՐՒԲ ՋՐՎՇ|ՏԿՆՑԻ
ՄԻԱԲԱՆԵՑԱ. ՈԲ. ԽԱՉԻ ⟨ՈՒԹ⟩ԱԻՐԱ|ՑՔՆ
ԱԻՐ ՊԱՏԱՐԱԳ ՍԱՀՄԱՆԵՑԻՆ Ի ՏԱՐԻՆ.
ԿԱՏԱՐԻՋՔՆ ԱԻՐՀՐՆԻՆ ՑԱՑ.:

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 94բ։

733. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արտաքուստ, հարավային պատի արևելյան մասում, կիսաեղծ 5 տող.

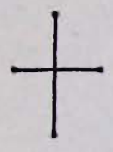
· ՍՅՍԷՅՈ
· · ՄԱՏԻՆՔԻ
ՎՆ ՒՃՀՋԷՐ
ԵՍԱՆԱՐԺԱՆ
ԱՍԼԻՍ ԳՐԵՑԻ

ԱՑՍ Լ ՑՈ|
· · · ՄԱՀԻՆ Թի|
ՎՆ ։ՌՉՉԹ։ (1737) Լ՚Ր
ԵՍ ԱՆԱՐԺԱՆ
ԱՍԼԻՍ ԳՐԵՑԻ։

Նանոթ. Վերջին անունը կասկածելի։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 94բ (անունները և թվականը տարբեր)։

734. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արտաքուստ, արևելյան պատի հյուսիսային մասում, խաչի կողքին, 3 տող.

ԽՈՆԴՓՄՓԱ ՀԷՍԴՈՒՍՏՐ
ՊՐԱՂՊՈՒՂԻՆ ԷԴՈՒԿԱԶՄԵԼ
ՍԲՆՀՆԷՐ ՍՂՔ +

ԽՈՆԴՔԱՐ ՓԱՇԼԷՍ, ԴՈՒՍՏՐ|
ՊԼԱՏՂՈՆ՝ ԱՊՊՈՒՂԻՆ, ԵԴՈՒ
ԿԱԶՄԵԼ| ՍԲ. ՆՇԱՆԵՐՍ, ԱՊՐԱՒ-
ԹՍ ՑԻՇԵՑԷՐ։

Նանոթ. Ենթադրում ենք, որ Ադրուղան Դոփյան Հ է սանի որդին է, հետևարար, արձանագրությունը վերաբերում է XIV դարի երկրորդ կեսին։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 95բ։

735. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արտաքուստ, արևելյան պատի հյուսիսային մասում, նախորդի տակ, մանրատառ. 1 տող.

ԹՎ·ՌԾԴԹՈՒՂՈՆՈՐՓԱՐԵԲԵՐ

Թ՚Վ ։ՌԾ՚Դ։ (1605), ԹՈՒՂՈՆ ՈՐ
ՓԱՐԵԲԵՐ։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 95բ։

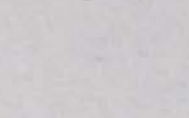
736. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արտաքուստ, արևելյան պատի կենտրոնական մասում երկու փակագիծ.

ԹՕՄԱ. ՎԱՐՊԵՏ։

Նանոթ. Հավանաբար XVII դարի։

737. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արտաքուստ, արևմտյան մուտքից վեր, հյուսիսային անկյունում ագուցված կապտավուն նոր խաչքարի կողքին, 3 տող.

ՋՈՒՍՏԱՎՈՐԻՒՐ
ԳՐԻԳՐԿԱՉՄՈՂՍԲՆՇ
ՍՆԻՍՅՇԵԼԱՂՉՄԻՓՈՒ

ՋՈՒՍՏԱՎ. ՎԱՐԴԱՆԻ ՈՐԴԻ| ԳՐԻԳԱՈՐ ԿԱՉՄՈՂ. ՇԲ. ՆՇ|ԱՆԻՍ ՅԱՇԵԼ, ԱՂԱՉԵՄ Ի ՔՍ.:

Մանոր. *Խաչքարի քանդակների և դրչության ոճով XVII դարի գործ է։*

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 95ա (սխալվում է, համարելով մուտքի բանդակների վարպետ)։

Լուսանկ. 117բ.

738. ԳՄԲԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, արտաքուստ, արևմտյան մուտքից վեր, հարավային անկյունում ագուցված կապտավուն քարից նոր խաչքարի տակ, 3 տող.

ՀՆԿՐՕՂՒ
ՀՆՀԱՆԱՅՍ
ՀՋԳՕՂԱՅՀՔ

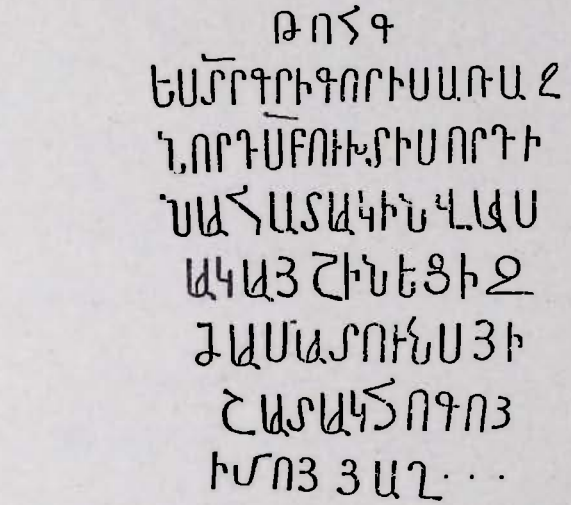
ՆԿԱՐՕՂ. ՍԲ. |ՆՇԱՆԱՑՍ| ՋՊՕՂՈՅՍ ՅԼԻՇԵՑՀՔ:

Մանոր. *Նուիրեալս XVII դարի գործ է. հավանաբար այս երկու վարպետներն են նորոգել շինքը։*

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 95ա։

Լուսանկ. 118.

739. ԱՐԵՎՄՏՑԱՆ ԽՄԲԻ ԳԱՎԹԻ հարավային պատին, արտաքուստ, 8 տող.

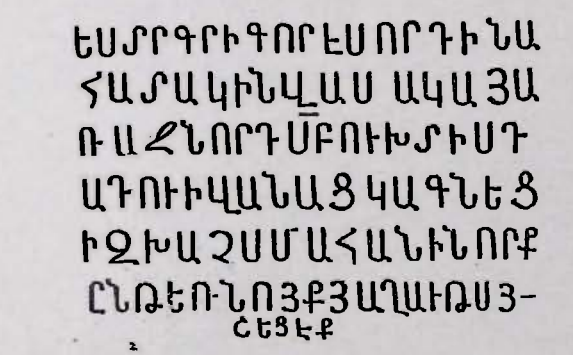
ԹՈՀԳ
ԵԱՐԳՐԻԳՈՐԻՍԱՌԱՔ
ՆՈՐԴԱԲՈՒԽՐԻՍՈՐԴԻ
ՆԱՀԱՏԱԿԻՆ ՎԱՍ
ԱԿԱՅ ՇԻՆԵՑԻՋ
ՁԱՄԱՄՈՒՆՍՅԻ
ՇԱՏԱԿՈՈՅ
ԻՄՈՅ ՅԱՂ···

Թ|Վ|ԻՆ| :ՈՀԳ: (1224)|. ԵՍ ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԱՌԱՔ|ՆՈՐՈՒ ՍԲ. ՈՒԽ|ԻՍ, ՈՐԴԻ| ՆԱՀԱՏԱԿԻՆ ՎԱՍ|ԱԿԱՑ ՇԻՆԵՑԻ Ձ|ԺԱՄԱՏՈՒՆՍ ՅԻ|ՇԱՏԱԿ ՀՈՈՑ| ԻՍՈՑ. ՅԱՂ|ԱԻԹՍ ՅԻՇԷՔ|:

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 96ա (տեղադրությունը սխալ)։

Լուսանկ. 119

740. ԱՐԵՎՄՏՑԱՆ ԽՄԲԻ ԳԱՎԹԻ ներսում, պեպի եկեղեցին՝ տանող արևմտյան մուտքի հյուսիսային կողմում ագուցված խաչքարի տակ, 7 տող.

ԵՍՐԳՐԻԳՈՐԷՍ ՈՐԴԻՆԱ
ՀԱՐԱԿԻՆՎԱՍ ԱԿԱՅԱ
ՌԱՀՆՈՐԴՍԲՈՒԽՐԻՍԴ
ԱԴՈՒԻՎԱՆԱՑԿԱԳՆԵՑ
ԻՁԽԱՉՍՄԱՀԱՆԻՆՈՐՔ
ԸՆՁԵՌՆՈՅՔՅԱՂԱՒՁՍՅ-
ՇԵՑԷՔ

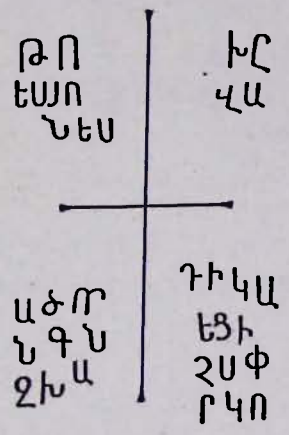
ԵՍ ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԻՍ, ՈՐԴԻ ՆԱ|ՀԱՏԱԿԻՆ ՎԱՍՍԱԳԱՑ, Ա|ՌԱՋՆՈՐԴ ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ Դ|ԱԴՈՒԻ ՎԱՆԱՑ ԿԱ|ՆՁՆԵՑ|Ի ՁԽԱՉԱՍ ՄԱՀԱՆԻՆ. ՈՐՔ| ԸՆԹԵՌՆՈՑՔ ՅԱՂԱԻԹՍ ՅՐԻ|ՇԵՑԷՔ:

Մանոր. *Ժամանակակից է նախորդին։*

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 96բ։

Լուսանկ. 120.

741. ԱՐԵՎՄՏՑԱՆ ԽՄԲԻ ԳԱՎԹԻ ներսում, դեպի եկեղեցին տանող արևմտյան մուտքի հարավային կողմում ապուցված խաչքարի վրա, 9 տող.

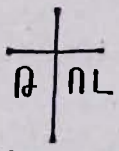

ԹԼՎԻՆՅ :ՈՒՐ: (1199). |ԵՍ ՑՈՎԱ|ՆԵՍ . . |Ա.Ծ ՈՐԴԻ ԿԱ|ՆԳՆԵՑԻ |ՋԽԱՋՍ Փ|ՐԿՈԼԻՅ- |Թ|Ն ՀՈԳՈՑ ԻՄՈՑ ՑԱՂՈՒԹ|Ս ՑԻՇԵՑՔՔ:

Ծանոթ. *Այս խաչքարը դրվել է պատի մեջ, ժամատան շինությունից 25 տարի առաջ, նախնական տեղն անհայտ է:*

ՆՀՈԳՈՅԻՄՈՅ ՅԱՂԱԻԹ
ՍՅԻՇԵ ՅԵՓ . .

742. ՀԱՐՅՎԱՑԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատին ապուցված խաչքարի տակ, արտաքուստ 5 տող.

ԵՍԳՐԻԳՈՐՔՈՒԵՐՈՐԴԻԿԱ
ՆԳՆԵՑԻՋԽԱՀՍԵՂԲԱԻՐԻՄՈԳԻՈ
ՐԳԱՈՐՔԵՐԿՐՈԱԳԷՔՅԱՂԱԻԹՍ
ՅԻՇԵՍՋԻՓ

ԹԼՎԻՆՅ :ՈՒ: (1181) ԵՍ ԳՐԻԳՈՐ ՔՈՒ- ԵՐՈՐԴԻ ԿԱ|ՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱՋՍ ԵՂԲԱՒՐ ԻՄՈ ԳԻՈ|ՐԳԱ. ՈՐՔ ԵՐԿՐՈԱԳԷՔ ՑԱ- ՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵՍՋԻՔ:

743. ՀԱՐԱՎԱՑԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատին ապուցված մի փոքր խաչքարի վրա, արտաքուստ 3 տող.

ԱԾՈՂ
ՐՄԻԽՈՑԱ
ԴԵՂԱ

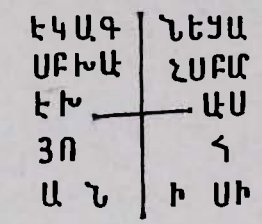
Ա.Ծ. ՈՂ|ՈՐՄԻ ԽՈՑԱ|ԴԵՂԱ:

744. ՀԱՐԱՎԱՑԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատին արտաքուստ ապուցված խաչքարի վրա 3 տող.

ԱԾՈՂՈՐՄ
ԻՇԱՄՓԱ
ՐՈՅԱՄ

Ա.Ծ. ՈՂ|ՈՐՄ|Ի ՇԱՏՐԱ|ՐՈՑ. Ա.Մ|ԷՆ|:

745. ՀԱՐԱՎԱՑԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատին արտաքուստ ապուցված խաչքարի վրա 5 տող.

[Է] ԿԱ[Ն]ԳՆԵՑԱ[Ի]| ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱՐ|ԷԽԱԻՍ| ՑՈՀ|Ա-ՆԻՍԻ:

746. ՀԱՐԱՎԱՑԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատին արտաքուստ ապուցված փոքր խաչքարի վրա 5 տող.

ԿՆԱԳՆ
ԵՅԱԻ
ՍԲԽԱՀ
ՍՀՐ
ԱՆԱ

ԿԱՆԳՆ|ԵՑԱԻ| ՍԲ. ԽԱՉ|Ս ՇՐ|Ա՛ՆԱ:

747. ՀԱՐԱՎԱՑԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատին արտաքուստ ապուցված փոքր խաչքարի վրա 3 տող.

ՍԱԳԻՍ
Ա Է ԽԱ
ՀՍ

ՍԱՐԳԻՍ|Ա Ի ԽԱ|ՉՍ:

748. ՀԱՐԱՎԱՑԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻ, արևմտյան պատին արտաքուստ ապուցված խաչքարի վրա 6 տող.

Ա֊
ՈՂ
Ր
ՄԻՎ
ԱՐՀ
Մ Ա

Ա֊| ՈՂ|ՈՐ|ՄԻ Վ|ԱՐՀ|ԱՄԱ:

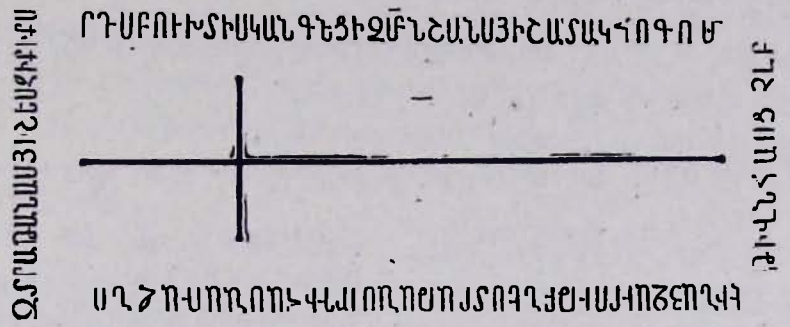
749. ԱՌԱՋՆՈՐԴԱԿԱՆ ՏԱՆ կամ տաճարի արևելյան պատին, արտաքուստ, մուտքի մոտ 6 տող.

ԹՈԿԵՍԳՐԻԳՐ
ԷՍՐԴԻՀՀԱՍԱՆ
ԱՀԻՒՍԻՑԻՋՐԱՁ
ԱՐՍՅԻՀԱՄԱԿ
ՏՕԳՈԻՐՈՅԱՂ
ԱՒԹՍՅԻՀԵՑԻՖ

Թ[Ա]ՎԻՆ Ի ՈԿ: (1211). ԵՍ ԳԻՐԳՈՐ|ԷՍ, ՈՐԳԻ ՀԱՍԱ-Ն|Ա ՇԻՆԵՑԻ ՋՏԱՁ|ԱՐՍ ՑԻՇԱՏԱԿ| ՀՈԳՈ ԻՄՈ ՑԱՂ|ԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑԷՔ:

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 90ա, նուսագիր. 121.

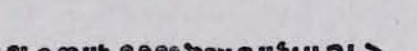
750. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և դեղաքանդակ, հայկական ամենաբարձր արվեստի ինքնուրույն մի նմուշ, կանգնած է իր նախնական դիրքում, զանգակատան մեջ. քիվին և շրջանակներին ծաղկապիր և ուռուցիկ տառերով 4 տող.

ՋՏՐ. ԱԹԱՆԱՍ ՑԻՇԵՍՋԻՔ Ի ՔՍ.| ԷԻՆ Ա.Ց. ՉԱԻՐՈԻԹԻՆ. ԵՍ ՏՐ. ԱԹԱՆԱՍ, ՈՐԴԻ ՀԱՍԱՆԱ, ԱՌԱՋՆՈ|ՐԴ ԱԲ. ՈԻԽՏԻՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋՄԲ. ՆՇԱՆՍ ՑԻՇԱՏԱԿ ՀՈԳՈ ԻՄ.| ԹԻՎՆ ՀԱԼՑՈՑ :ՁԼԲ: (1283):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 208 (ծանոթության մեջ և մի քանի բառ պակաս)։ Տէր-Մովսիսեան, 89ա (մի քանի բառ պակաս)։ Ջալալեան, II, 224։

751. ԽԱՉՔԱՐ, նախորդի նման և նույն ոճով, միևնույն վարպետի ստեղծագործություն. ճակատին Ցիսուս, նստած բազկաթոռի վրա. կից է նախորդին հյուսիսից. քիվին՝ 1 տող.

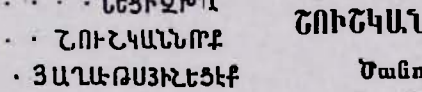

ՏՐ|. ԳՐԻԳՈՐ ՍՆՈԼԻՑՈՑ ՏՐ. ԱԹԱՆԱՍԻ ՑԻՇԼԵՑԷՔ:

Ծանոթ. *Ժամանակով շատ մոտիկ նախորդին։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 208 (ծանոթության մեջ)։ Տէր-Մովսիսեան, 89ա։ Ջալալեան, II, 224։

752. ԽԱՉՔԱՐ, ընկած է սրահի մեջ, զմբեթավոր եկեղեցու արևմտյան մուտքի դիմաց, ստորին մասը կոտրված. քիվի 4 տող.

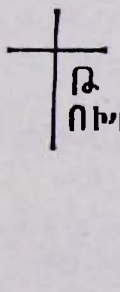

ԹՎԼՎԻՆ| :ՈԼԲ: (1290) ԵՍ ՏՐ. ԳՐԻԳՈՐԷՍ ՈՐ|ԴԻ ՎԱԽՏԱՆԳԱ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ՋԽԱ|ՂԱՍ ՄԱՒՐ ԻՄՈ| ՇՈՒՇԿԱՆՆ. ՈՐՔ| ՐԵՐԿՐՊԱԳԷՔ| ՑԱՂԱԻԹՍ ՑԻՇԵՑԷՔ

Ծանոթ. *Տէր-Մովսիսեանի ալցելած ժամանակ արձանագրութիւնն ամբողջ է եղել. լրացնում ենք նրանից։*

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 96ր։

753. ԽԱՉՔԱՐ, ապուցված է վանքի շրջապարսպի մեջ, արևելյան մուտքի մոտ, ներքուստ.

Ա՛Ծ
ՈՂ
ՈՐՄ
Ի ԳՐ
ԳՈՐ
ԻԿԱ
Ա՛Մ
Ե··

ԹՎԼՎԻՆ| :ՈԼԲ: (1200). Ա.Ծ.| ՈՂ|ՈՐՄ|Ի ԳՐ|ԳՈՐ|ԻԿ|ԱՆ. ԱՄ|ՐԵՆ| · · · :

754. ԽԱՉՔԱՐ, վոքը, ագուցված է պարսպից դուրս, դեպի հյուսիս 100 մետր հեռու, մատուռի արևմտյան պատին. 3 տող.

ԱԾՈՂՐՄԻՍԱՐ
ԳԻՍԱԳՐԳ---
Ա ՄԼՖԻՆ

Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ՍՍՐ/ԳԻՍԱ., ԳԼԻՒԴՐՈՐ/Ա., Մ/ԷՒԼԻՒՔԻՆ:

755. ԳՄԲԵԹԱՎՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻ, բեմի կորության վրա, պատուհանի մոտ.

ՀՆՐ···ԻՆԱՅԵՍԷԱՉԻՐԴԻՄ
ԻՐՀԱՊԱՆԱՐԴ/ՒՃԾԻԷԽԱՆՊՌՈՀԱԷՄ
ՅՐՆ····· ՄՌԱՆԵՑԱՔՐՈՒԽՄՄԵՄՎ
ԱՐՉ····· ԻԽԱՉԵՆԱԳ ԵՄԻԶԼ
ՈՑ·····ԹՈՂԵԿԷՍՄՐԱ
ԹԱՆ····· ··· ՊԱՄԱՃԶԱԷՆ
····· ·····ԱԻՐՀ
·····
·····
Մ··· ··· ԱՍՆԸՆԴՅՈՒԴ
····· ԸՆԴԱԿՈՒԵԷ
····· ՀԻ

ՇՆՈՐՀԻՒՆ ԱՃ ՆՍ ԷԱՉԻ, ՈՐ ԴԻ ԱՄ/ԻՐ ՀԱՍՍԱՆԱ, ՈՐԴՈ ՄԵԾ ԻՇԽԱ-ՆԻՆ ՊՈՈՇԱ ԵԻ ՄԱ/ՑՐՆ ՐԻՄ ՄԱՄՔԱՆ՝ ՄԻԱԲԱՆԵՑԱՔ ՍԲ ՈՒԽՏԻՍ ԵԻՀՎ/ԱՔ ՀՐՀՈՂՍ՝ · · Ի ԽԱՉԵՆԱԳԵՏԻ ՀԼ/-ՈՑ · · · ՐՍԲԿԱ՝ԹՈՂԻԿԷՍ ՏՐ Ա/ԹԱՆՐԱՍ ԵՏ ԻՆՉ՝ ՊԱՏԱՐԱԳ ՀԱՄԷՆ /ՐԵԿԵՂԵ-ՑԻՔՍ՝ · · · · · · · · · · · · ՄԱՑ · · · · ՎԱՍՆ ԸՆԴՑՈՒԴԱ/ · · · · ԸՆԴՄԱՐԿՈՅՍԻ ԵՂԻ · / · ՐԹՎԻՆ՝ ՀԻ (1271):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 205 (զգալի սխալներով) Տէր-Մովսիսեան, 96ա (առել է նույն աղբյուրից).

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՑԺՄ ՏԵՂՈՒՄ ՉԿԱՆ
(կորած, անվերծանելի և ծածկված ավերակների ու աղրակույտերի տակ)

756. ՍՐԱՀ, պատի վրա, 2 տող.

Կամաւն Ա՛յ. եո Սնպաւս, ուդի Վախտանկա ւինեցի զգաւիքո եկեղեցւոյս/ և եռու զՇինաձոր իր սահմանովն և զԴոփուն տւսփն յեկեղեցիս:

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 88բ (որից և առնում ենք), Զալալեանց, II. 237 (միայն առաջին տողն ունի).

757. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ գավթի մեջ. վրան 7 տող.

· · · · ի հայր · · · · և ի երան/եալն և Դադէի և Խադւսի/ աքոռակալն տէր ՅոհաՆէս/, եղբայր էաջ զաւրականին/ Հասանա արքաՅոՐի իշխա/նին, հատն զիւնորին Գրի/գորո աղաչեմ յիշէք ի բարւին/. թվ. :ՋՄԴ: (1305):

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 96բ (որից առնում ենք), Բարխուդարեանց, 206 (Նանոքության մեջ. թվ. ՀՀԴ).

758. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ գավթի մեջ, վրան 7 տող.

Այս է հանգիս/ոս Մամխանին/ն, ամօւսնո/ Հասանա, դւսե/ր Քրդին և Խոր/իշահի, մաւր/Գրիգորո. աղաս/չեմ յիշել ի բարի. թվ. :Զ—Դ:

Նանոք. Բարխուդարյանցը թվականը նշանակել է :ՋՄՀ:, որը և ընդհանրացել է գրականության մեջ. Տէր-Մովսիսյանը՝ միայն :Զ: Մեզ թվում է, որ սխալվում են, որովհետև հենց

Դադի վանքում :ՉԿԱ: (1312) թ. ունի նվիրատվական մեծ և կարևոր արձանագրություն, հետևաբար տապանադրի վրա տասնավորը սխալ է վերծանվել, այն պետք է լինի :Կ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 206 (ծանոթ.)։ Տէր-Մովսիսեան, 96ա։

759. ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ դավթի մեջ 6 առղ.

Թիւ :ՈԼ: (1181). |ես Սարգիս, որդի Աբոտս կանգնեցի զխաչս ի փրկութիւ. հոգո հանկստեան իմո. որ երկրպագէ| յաղաւթս յիշեսջիք և Ա֊ զն|եզ յիշէ, ամէն:

Մանոթ. Հրատարակիչը տապանաքարերի շարքում է դրել, բայց ըստ բովանդակութեան խաչքար պետք է լինի։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 96բ։

760. ՏԱՊԱՆԱԳԻՐ դավթի մեջ.

Թ[ւի] :ՌԼԱ: (1182). յիշեցէք. |ես Հասան կանգնե|ցի զխաչ եղբաւր իմո Վարհամա. յաղաւթ:

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 96բ։

761. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ դավթի մեջ, վրան[1]

Ջտէր Սարգիս · · · յիշեցէք ի բարի. թվ :ՉՂԲ: (1333):

Հրատ. Բարխուդարեանց , 206 (ծանոթ.)։ Տէր-Մովսիսեան, 97ա։

762. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա՝ տեղադրությունն անորոշ.

Ես Մաւլայ թագուհի, ամուսին Հասանայ, դուստր Կուրիկայ թագաւորին կացաք յաւագութե. յամս :Լ: (30). ես և այրն իմ թողեալ զհայրենիս ոդոց մերոց, եկաք ի վանիս ւմոս sr. Գրիգորիս, և որդին մեր հաւանուն նորին, և զզեցաք զձև միանձանց և կանգնեցի զխաչս յիշատակ հոգւոյ իմոյ. որ երկրպագէք յաղօթս յիշեցէք. :ՈԼԱ: (1182) թվիս:

Մանոթ. Առնում ենք Եսայի կաթողիկոսի ձեռագրի արտագրութիւնից։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 362։ Ջալալեանց, I, 205։ Բարխուդարեանց, 204։ Տէր-Մովսիսեան, 90բ։

763. ԽԱՉՔԱՐԻ երկու երեսներին.

Ա֊նուն Ա֊յ. ես sr. Գրիգորէս տղայութեամբ եկի ի դուռն եկեղեցւոյս, ետս աշխատանք առաք. իշխանութիւն ետն Թահմազին էր. զվանիս տուին տիրել, ես դարձուլ չարաք. գնացի նոր էնն շինեցի երեք ջաղաց, երեք բաղջայ և եկի ի դուռն սբ. Աստուածոյս. շինեցի զխուց, որ եկեղեցւոյս մալն ետէ, զբաղուբաղջէս և զջրաղացներս և այլ ամենայն աշխատանիս եկեղեցւոյս վախճ տուի: Արդ՝ ով որ այս գեղարանիներս և զիմ վախճերս հանել ջանայ ի սբ. Աստուածոյս, երեք հարիւր տասն և ութ հայրապետացն նզոված է. մասն ու բաժին ընդ Յուդայի և Կայենի և խաչահանուացն առյէ. և մեր մեղացս տեր է. և ով որ էնն պահէ և զմեզ յիշէ՝ վարձս ի Քրիստոսէ առյէ. ամէն. թուին :ՌԽ: (1558):

Մանոթ. Առնում են Եսայի կաթողիկոսի ձեռագրի արտագրութիւնից։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 357։ Ջալալեանց, I, 200 (ի վերայ խաչին, որ կանգնելք երկու երիս անուանեալ տեղոյ մերձ ի վանս)։ Բարխուդարեանց, 209 (ծանոթության մեջ)։

---

[1] *Բարխուդարյանցը դավթի մեջ հիշատակում է նաև Վախթանգ Թագավորազնի, Արգուս խաթունի, Հասանի, Գրիգորի, Զաքարիա կաթողիկոսի, Աթանաս և Գրիգոր կաթողիկոսների տապանաքարերը, բայց չի բերում տապանագրերը, իսկ Ջալալյանցը (II, 223)՝ Սարգսի որդի Տղէլայ ի թվին հայոց :ՉՀԲ:*

764. ՏԵՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆ ԱՆՈՐՈՇ.

Կամաւն ամենակալին Ա՛յ. և տե՛ր մերոյ Յի՛. այս մեր գիր է իշխանական հրամանի:

Ես Տուրուսն, Սեյսին, Պուօս, Գրիգորս, Հասանս և եղբարս և որդիս մեր զայս հաստատ սիկիլս տուաք տ՛ր. եպիսկոպոսին[1] և իւր եղբայր Մանուէ Աբեղային, որ մեր հայրենի աթոռն գԴադի վանս, գԹաթրի վանս, գԴեսամէջն, որ մեր գերեզմանատուն է ի մեր պապանցն մեզ մնացած, վասն սոցա լաւ միաւորութեան համար, զի վանորայս մարդ չկայր, որ յատաջն կայր և էին պահէր և գեկեղեցիս լուսաւորէր. յայս պատճառէս երես դրաք և զայս տ՛ր. աթոռին նոսա ապստրեցաք ապաստարեցաք. և գերկու. իշխանութիւն, որ է եպիսկոպոսութիւն և գպատրոնութիւն էլ ինչ ի նոսա յանձնեցաք, որպէս առաջին մեծ կաթողիկոսն մեծ տ՛ր. Զաքարիային, տ՛ր. Աթանասին և տ՛ր. Սարգսին էր տուեալ գԹաթի վանս, գԹաթրի վանս, գՀաղբատ իւր վիճակովն, նոյնպէս և այս հոգևոր տ՛ր. Գրիգոր կաթողիկոսն զայս երեք աթոռս հաստատեաց վիճակա. և երջաբերական թղթիւ:

Ծանոթ. *Առնում ենք Եսայի կաթողիկոսի ձիռագրի ընդօրինակութիւնից։*

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 359։ Զալալեանց, I, 202։ Բարխուդարեանց, 208։ Տէր-Մովսիսեան, 97։

765. ՏԵՂԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆ ԱՆՈՐՈՇ.

Կամաւն ամենակալին Ա՛յ. ես Սէյսին, որդի պարոն Շահնշին, թոռն պարոն Հասանայ. ես Գրիգորս, Հասանս, Պէկիս, Ալթունս որդիք պարոն Վահրամայ, թոռունք պարոն Հասանայ. ես Այսինս որդի պարոն Տուրունին. թոռն պարոն Աղբուղին. ես Շահնշան որդի Հասանայ, թոռն պարոն Զահանշին. մէք չորս եղբարս տուաք մեր վանորէիցս Ապահէն, գԹութ, գԹոզենեկս իւր չորս սահմանով. ի Զափարէն հանդէն Զագունացս ագարակ գեղովն, Բունչի աղբիւրովն, Թուսանացս գետովն, Պետրոսապակ, որ մեր պապերն տուեալ են, գՄոխանացս, գԹովսեղն, Զաջօրաեանցս, Զօլբէկեանցս, գՁրսնօսն, գՇիրմանանցս, գԳրիգորաթաղս, գԹաթի վանս իւր Քօլատակերովն, գՀերանանցս Հակառակաբերթովն, Նաւի աղբիւրովն, Բերթաբարովն, Կռապաւոցովն, Ողնովն, Խոզենակաց մեծ այգին՝ Մանանա-ձորովն, Ծաղիկանց. եգնարածանց տուաք Աւագ եպիսկոպոսին, որ մեր ծնօղաւոր էր. ֆանի որ իւր պէտն է՝ վարէ Աստուծով ազատ է: Իսկ թէ այլ մարդ վարէ տասանորդն առնու և տայ վանքին անպատճառ: Այս եղև մեր ուխտ առաջի Աստուծոյ և սուրբ Թաթի առաքելոյս: Այդ՝ ով որ զկնի մեր այս վաղմիաքեռս այլայլէ կամ խլէ, թէ յորդւոց և թոռանց մերոց և յազգայնոց իցէ, առաջի Ա՛յ. պարտական և անեռես լինի :ՅԺԸ: (318) Հայրապետաց նզոված է. Կայենի և Ցուդայի դասակից: Իսկ թէ յայլազգեաց և թուրաց իցէ՝ իւր հալալն հարամ լինի և իւր փէյդաամբարէն ապիզար լիցի, ամէն:

Ծանոթ. *Այս և նախորդ մեծ արձանագրութիւնները հակված ենք համարելու սիկիլներ-փաստաթղթեր (ինչպես և անվանված է նախորդի մեջ) և ոչ թե վանքի պատերի վրա փորագրված արձանագրութիւններ։ Բացի բովանդակութիւնից կան նաև այլ փաստեր. ըստ Շահխաթունեանցի հրատարակութեան, Եսայի կաթողիկոսի առարում կա մի հատված—«Որդիք և թոռունք Դոփայ և վախճ նոցա». այդ հատվածը չկա կաթողիկոսի նույն տեսրից կա-*

[1] *Հրատարակիչների մոտ՝ տր. Աւագ եպիսկոպոսին։*

տարած Յովհաննես եպիսկոպոսի արտադրութեան մէջ, որը պահվում է Մատենադարանում և որը մենք օգտագործում ենք։ Այդ հատվածը պետք է համարել Շահխաթունեանցի լրացում։ Ալսպիսի լրացում կա և իր՝ Եսալի կաթողիկոսի մոտ։

Ջալալեանցի մտովին տեղադրումները շենքերի վրա նուլնպես ճիշտ չեն. նրա նշած շենքերն ամրողջովին կանգուն են (գմբեթավոր եկեղեցին և զանգակատունը), բալց նման արձանագրութեուններ չունեն։ Մնացած եկեղեցիները շինված են անտաշ քարերով և երկար արձանագրութեուններին տեղ չունեն։

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 359—360։ Ջալալեանց, I, 202—203։ Բարխուդարեանց, 206—209։ Տէր-Մովսիսեան, 97բ։

79. ԾԱՐ-ՁԱՌ ԳՅՈՒՂ

Ալս գլուղը եղել է պատմական Վալկունիք գավառի կենտրոնը, ուր էին «Բաղանիք արքունականք» ջերմուկը, ալժմյան Իստիսու առողջարանը։ Հետագալում գլուղի անունով Ծար է կոչվել ամբողջ գավառը։ Ալս գավառը երբեմնի միացած է եղել Սոգքին, ինչպես երեում է Սա. Օրբելլանի ցուցակներից։

Ծար գլուղը միշտ էլ եղել է իշխանանիստ կենտրոն, իսկ վերջին գարերում՝ մելիքանիստ։ Ալս գլուղից էր XVI դարի պատմագիր Հովհաննես Ծարեցին։ Գլուղը ժամանակին շատ մեծ ու բարեշեն էր, փռված ընդարձակ հարթութեան վրա, իսկ կողքի բարձունքների վրա ունեցել է ամուր բերդ։ Հուշարձաններով հարուստ ալդ գլուղում 1962 թ. հետելալ պատկերը տեսանք.

Ս. սբ. Սարգիս, թաղածածկ մատուռ է, կառուցված 1279 թ., պատերի ստորին կես մասերը շինված են մեծ և սրբատաշ քարերով, վերին մասերը կուիածո են, որը հետևանք է հետագա վերանորոգման, կանգուն է։ Մատուռի արևելլան կողմից կցված են ելկու սենլականման շենքեր, որոնց պատերի մեջ օգտագործել են խաչքարեր և տապանաքարեր. դրանք ալժմ վեր են ածվել պահեստի։ Ալս մատուռի շրջապատում եղել են բազմաթիվ խաչքարեր, որոնք իսպառ անհետացել են։

Բ. Գերեզմանատուն. եղել է շատ ընդարձակ. մնացել են գետնի մեջ խրված անմշակ մի քանի տապանաքարեր և մի գեղաքանդակ խաչքար՝ մեծ արձանագրութեամբ (1236 թ.)։

Գ. Բնակելի տուն. մի հոլակապ գլխատուն է, շատ ընդարձակ, չորս միակտուր քարե սլուներր պահում են փալտածածկ կտուրը, որի կենտրոնում սովորական լուսանցքն է։ Սլուների և՛ խարիսխները, և՛ խոլակները նուլնպես քարից են և լավ մշակված ու ձևավորված։ Պատերն արտաքուստ սրբատաշ են. ալդպես են նաև ալս գլխատան շուրջը եղած մի քանի ավելի մանր, սենլականման շինութեունները։ Համաձալն արձանագրութեան, ալս տունը շինված է 1658 թվականին։ Գլուղում ալս քարասլուն տունը հալտնի է «Դաշ դիրալլի դամ» անունով, և նրա մեջ ապրում է Մհհտին Իսմալել Մուսա օղլու ընտանիքը։

Ալս հնագույն և հազվագլուտ գլխատունը, որը ճշտորեն թվագրված է և փալտի փոխարեն քարե սլուների վրա կանգնած, անհալտ է մնացել ժողովրդական տներն ուսումնասիրողներին։ Նման բախտի են արժանացել նաև հենց ալս գլուղում մեր տեսած՝ համակ փալտաշեն ալն կառուլցները, որոնց արժեքավոր նկարագրութեունը տվել է XI դարի աշխարհիկ նշանավոր մտավորական Գրիգոր Մագիստրոսը։ Բերում ենք ալդ հատվածը.

«Գերանք գերակատարք և երկալնածիգք, որ է վկալարան սրբոլն Յակոբալ. ամենալն կահք տաճարին գերակալ տախտակք և խոլակք և խարիսխք և թակաղաղք և զդրունս և զսեամս հանդերձ բարաւորօք և ներքոլ զատակս կազմեալ ի միոջ ծառէ լալնմանէ Գիոլն գոլ ասէին. զնա և զալլս ոմանս ի նուլն աշխարհին ընդարձակագոլն սրահք և միջոցք ալնմ տաճարի տեսեալ մեր, որ գրէթէ ալսպիսի ոչ ալլ արեք, բալց միալն ի թագաւորեալ քաղաքին»[1]— ալսինքն Անիում։

[1] «Գրիգոր Մագիստրոսի թղթերը», բնագիրն առաջարանով և ծանոթություններով առաջին անգամ է լույս ընծայեց Կ. Կոստանեանց, Պետերբուրգ, 1910, էջ. էջ 221։

Դ. Մայր եկեղեցի, սբ. Մարգիս, սր. Գրիգոր (մայր մեծ եկեղեցի, սբ. Մարդիս, սբ. Գրիգոր), որոնք հիշատակված են Բարխուդարյանցի մոտ, հիմքից քանդվել են վերջին տասնամյակներում և դրանց քարերով գյուղամիջում դպրոցի շենք են կառուցել. դպրոցի պատերի մեջ բացի ձևավոր քարերից տեսանք նաև արձանագրության 6 բեկոր։

Ե. Ծարա վանք. կոչվել է նաև Գետամիջոյ վանք, գտնվում է գյուղից ներքև՝ Թարթառի և Ծարա վտակի խառնարանի անկյունի բարձրադիր բլրի վրա։ Ճարտարապետական և արձանագրական հարուստ նյութ ունեցող այս վանքը նույնպես հիմնովին քանդել են վերջերս և նրա քարերով մոտակա Շիրակ քրդաբնակ գյուղում դպրոցի շենք կառուցել, որի պատերն ամբողջովին ձևավոր քարի և արձանագրության բեկորներ են։ Մենք արտագրեցինք 9 արձանագրություն, համեմատաբար մեծերը։ Դրանք հայտնի և անհայտ արձանագրության մասեր են։ Պատերի մեջ կան նաև խաչքարերի և գերեզմանաքարերի բեկորներ։

Ծարա վանքը հիմադրվել է 1301 թ. և եղել է Դուիլան տոհմի հոգևոր կենտրոններից մեկը։ Դրականության մեջ այն կոչվել է «Գետամիջոյ վանք». գլխավոր տաճարը սբ. Աստվածածինն է։

Ժողովածուում տեղ գտած 41 արձանագրություններից 15-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

***766. Ս. ՍԱՐԳԻՍ** արևմտյան մուտքի կիսակամար քարավորի վրա 6 տող.*

ՁՀ + Հ·Ի·Լ
ԻՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ՔՐԱՔ
ԱՆԱՍԻ·ԻՊԱՐՈՆՈՒՔԻԴԻՒԿԻՆՈՐ
ՈՅՆ:ՈՀԱՆԵՐԷՅՈՒՀԱՆԷՍՇԻՆՆ
ՅԱՔՋՍԲՍԱՐԳԻՍՍԿԵՆԱՅԲԱՐԷՒ
ԱԻՍՀՈԳՈՅՓԿՈՒՁԻՈՒԿԱՐԴ

Թվ.ին՝ :ՉԻԸ: (1279). Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ. ՏՐ. Ա.Թ|Ա.ՆԱ.ՍԻ. Ի ՊԱՐՈՆՈՒԹԻՒՆ. ԴՈՒՔԻՆ ՈՐԴ|ՈՑՆ, ՈՀԱՆ ԵՐԷՑ ՈՒ ՈՀԱՆԷՍ ՇԻՆԵ|ՑԱ.Ք ՁՍԲ. ՍԱՐԳԻՍԱ. ԿԵՆԱ.Ց ԲՍԲԷ|Ա.ԻՍ, ՀՈԳՈՑ ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ. ՈՎ, ԿԱ.ՐԴԱ. . . . . .

Ծանոթ. *Մնացել է թերի՝ տեղ չլինելու պատճառով։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 466։*

***767. Ս. ՍԱՐԳԻՍԻ** արևելյան պատի հարավային անկյունում, արտաքուստ, երեսպատման մեծ քարի վրա՝ 4 տող.*

ԵՍԿԻՐ Ա.ՎԼԻՋԴԱՇՏԻՆՀՈՂ
ՅԵԿԵՂԵՑԻՍԷԿՄԱՊԵՏԱՌՆԷ:Ա:Պ
ԱՏՄԱՊՋՁՐԱԳԼՈՑՑՆՈՎԽԱՓ
ՆԷԴԱ.ՏԻՄՅ՝:ՈՀԼԴ:

ԵՍ ԿԻՊՐԱ.Ն ՏՎ.Ի ՉԴԱ.ՇՏԻՆ ՀՈՂ| ՑԵԿԵ-ՂԵՑԻՍ ԵԻ ԿԱ.ՐԱ.ՊԵՏ Ա.ՌՆԷ :Ա:. Պ|Ա.ՏՐԱ.Գ ՉԱՐԱ.Գ|Լ.ՈՑՑՆ. ՈՎ, ԽԱ.Փ|Ա.ՆԷ ԴԱ.ՏԻ ՑՁ.Ց. Թ|Վ.ԻՆ՝ :ՁԼԴ: (1285):

***768. Ս. ՍԱՐԳԻՍԻ** հարավային պատի ստորին մասում, արտաքուստ, երեսպատման մեծ քարի վրա՝ 7 տող.*

· ՍԳՐԻԳՈՐԻԱՍՓ · · · Ա.Ք
· · ԻՐԻՑԱՆՈՅՍ · · · ԱՆԻԱ
· ԱՆՀՄԱՆԻՆՁՅՐՀՈ · ԱՍԷԿ
ՄԻԱՓԱՆԷԿԱՊԱԾՅԱՅՈՒՄԵՐՄ
ԵՂԱՅՍՐԷՈՒՐՐԸՆԴԱՌԱՋԻՆ
· · ՐՄԱԳՆ ԱՍՓԻՆԿԱՄՄԻՄԷՆ.ԻԿԷՂ
ԵՅԻՓՍ ՔՀՀԿ

· · ԵՒՍ ԴՐԻԳՈՐ ՈՒ Ա.ՍՓՐԱ. ՏՈՒՆ.Ք
· · · ԻՐԻՑԱՆՈՑՍ · · · · Ա.ՆԽԱ.
Ա.ՆՁ(?)ՏԱ.Ն ԻՆՁ. ՏՐ. ՀՈ · · Ա.ՍԷ Կ-Ա.Մ ԽԱ.ՓԱ.ՆԷ ԿԱ.ՊԱ.Ծ ՑԱ.Ց. ՈՒ ՄԵՐ ՄԵՂԱ.ՑՍ Տ|Է|Ր Է. ՈՒ Տ|Է|ՐԸՆԴԱ.ՌԱ.-ՋԻՆ ՐՊԱ.ՐՏԱ.ՐԱ.Գ.Ն Ա.ՍՓԻՆ ԿԱ.ՏԱ.ՐԻ Ա.ՄԷՆ ԵԿԵՂԵՑԻՔՍ. Թ|Վ.ԻՆ՝ :ՁԿ: (1311):

769. Ս. ՍԱՐԳԻՍ արևմտյան պատին, արտաքուստ 2 տող.

ԵՍՀԱՅՐԱՏՈՒՆ ՏՎԻ ՍԲ. Ս ԱՐ Գ Ս ՅԻՍ
ԻՀՈՂԻՆԼԻ Ա ՅԱՄՎՆՁԱՒՈՐԴԻՆ ՅԺ · · ՏՎԻՆ ՁԾԱՌԶԱՐԴԱՐՅԻՆ. ՃԾ ...

Ծանոթ. Հրատարակիչը անձնանունը կարդացել է հայր Ածուն, իսկ նվերը՝ համարյակի հողին:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 406։

770. Ս. ՍԱՐԳԻՍ արևմտյան պատին, արտաքուստ, մի երկար քարի վրա, խաչի ստորին մասում և թևերի շուրջը.

Ե | Ս
. . . | . .
ԿՈՐ | Ս ·
ՎԻՋԻՄ ·
Ո Ձ Ո Ն · ·
· Ր Ն Ի Ս
Կ Ո Պ Ա Ր
Ո Վ Հ Ա Ն
Ի Ր Ի Ց Ո · ·
Ձ Ր · · · ·

ԵՍ| ՐԿՈԻ||ԿՈՐՍ ՐՏ||ՎԻ ՁԻՄ · |· · ·|· · ·|
ԿՈՊԱՐ|ՈՎ ՈՀԱՆ| ԻՐԻՑՈ · ·|· · ·|· · · ·

771. Ս. ՍԱՐԳԻՍ արևմտյան պատին, արտաքուստ 4 տող.

ԵՍԿՀԻԿՏՎԻ
ԻՄՁԵՐՄԱԶՐԻՆՁԱ ԵՍ ԿՁԻԿ ՏՎԻ| ԻՄ ՁԵՐՄԱՁՐԻՆ ՁԱ||ՂԱՑՆ ՍԲ.
ՂԱՑՆ ՍԲ ՍԳ Ս||ԱՐՅԳԻՍ:
ԻՍ

772. Ս. ՍԱՐԳԻՍ արևմտյան պատին, արտաքուստ, մուտքի կամարից վեր մի տձև քարի վրա.

† ԱԼԱՓՍԻ
ԱՆՈՅԻՇԻՄՐ

Ա||Ա·ՔՍԻ|ԱՆՈՍ ՑԻՇ|ԵՑՀՔ| Ի ՏԼՀՅՐ:

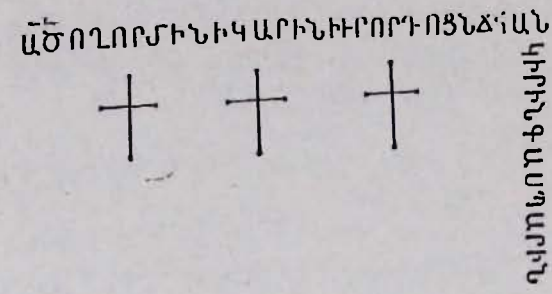
773. ԽԱՉՔԱՐԻ մաս, ագուցված է ս. Սարգսի արևմտյան պատի հյուսիսային մասում, արտաքուստ, խաչերի շուրջը 6 տող.

† ԱՃՈՂՈ †
ՐՄԻ
ՀԿԱՅ
Թ | Մ
Ա — Ր
Ի | Ն

ԱՃ. ՈՂՈ|ՐՄԻ| ՁՇԱՀ|ԹԱՄ|ԱՐ|ԻՆ:

Ծանոթ. Անձնանվան սկզբի մասը կասկածելի է։

774. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ագուցված է ս. Աստղսին արևելքից կցված շենքի պատի մեջ. շրջանակներին 2 տող.

Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ՆԻԿԱՐԻՆ, ԻԻՐ ՈՐԴՈՑՆ ՀՀԱՆԿԻՐԻՆ, ԳԱՍՊԱՐԻՆ:

775. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, վրան քանդակված մի մարդ՝ խարազանը ձեռքին, դիմացը երկու եղներ, ապա որսորդ՝ աղեղը լարած, իսկ դիմացը՝ ետևի ոտների վրա ծառացած՝ վիրավոր այծ. սրանցից վեր թվականը

ՌՎՌ — Թվ[ին] :Ռ: (1551)

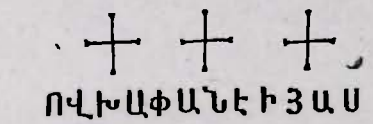
776. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ բեկոր, նախորդի մոտ, թերի մեկ տող.

. . ԱՆԳԻՍՏԿԻՐ — . . . . Հ[Ի]ԱՆԳԻՍՏ ԿԻՐ[Ա]ԿՈՍԻՆ . . .

777. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ բեկոր, վրան մնացորդ մեկ տողի.

. . ԻՆ ՌՎՌ. . — . . . . ԻՆ. Թվ[ին] Ռ . . . .

778. ԵՐԵՍՊԱՏՄԱՆ քարի վրա, որն ագուցված է երկրորդ մատուռի արևմտյան պատի հյուսիսային մասում թերի 3 տող.

ՈՎ. ԽԱՓԱՆԷ ԻՑԱՍ.
ՆՋՈՎԵԼ ԵՂԻՑԻ ԲԱՆ . . .
ՏՎԻՆ ԱՑԱ. . . .

Ծանոթ. Սա մի մեծ արձանագրության մաս է, որի մյուս քարերը չկան. այս քարի վրա գրվածների վերջին մասերը ծածկված են մատուռին կցված բնակելի տան պատով:

779. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որն ագուցված է նախորդ արձանագրության մոտ. թերի 2 տող.

ԱՅՍԵՏԱՆ ՀՍՏՋԱՔՄՈՅ· · ՈՈՆ — ԱՑՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ ՋԱՔԱՐՈՑ . . . . . .

780. ԲՆԱԿԵԼԻ տան այսն խարսխի վրա 2 տող.

ՌՎ: Ռ ՞Է: ԵՐՅՐ ՍՇԻՆՕՂ ՐԱՆՍ — Թվ[ին]: Ռ ՁԷ: ԵՐ (1658) ՅՐ. . . Ս ՇԻՆՕՂ ԴԱՆՍ:

Ծանոթ. Անձնանունից մնացել է վերջին Ս տառը, որի հիման վրա չենք վստահում վերականգնել այն:

781. ՄԱՋՔԱՐ, մեծ և դեղաքանգակ, կանգնած է գյուղի արևմտյան եղրին, նախկին ղերեղմանատան մեջ. թիկունքին 10 տող.

ՌՈՅԵԱՅՍԱՐՑԱՆԱՒԾԵԼ
ՅՍԵՍԶԱՒՒՈՍՆՎԱ
ՍՏՒԱՅԱՆԱՅԿԱՆԳ
ՆԵՑԻՋՍԲԿԱՌՈՂԻԿԵՍԻԲ
ԱՐԷԽԱՒՍՅՈԳՈՑՅՅԱՐԱ
ՁԱՏԵՂԲԱՐՑԿԱՌՈՂԷ
ԿՈՍԻԷԻՉԱՉԻՈՍԻԷԻ
ԾՆՈՂԻՒԱՅԱՆԱՅԻԸՆ
ՏՐԵԼՈՅՅՈՒՍԻՒՁՅՈՐԻ
ՅԱՆԴԱՅԲԵՐ

Թվ. ՌՁԵ: (1236): ԱՑՍ ԱՐՁԱՆ ԱԻԾԵԼՍ.Յ.Լ| ՑԼԻ.Յ.Լ.ՈԻՍ.Յ. ԵՍ ՁՈ.ՔԻՈՍ ՆՎ.Ա|ՍՏ ՔԱՀԱՆԱՑ ԿԱՆԴ-|ՆԵՑԻ ՁՍ.Լ.ՈԻՐ.Յ.Ր ԿԱ.ԹՈՂ.ԻԿԵՍ Ի Բ|ԱՐԷԽԱՒՍ ՀՈ-ԴՈՑ ՀԱՐԱ|ՁԱՏ ԵՂԲԱՐՑ ԿԱ.ԹՈՂ.ԻԿՈՍԻ ԵԻ ՊԱ-ՊԻՈՍԻ ԵԻ| ԾՆՈՂ.Ի ՔԱՀԱՆԱՑԻ ԸՆՏՐԵԼՈՑ ՑՈՒՍԻ-ՓԱՑ, ՈՐ Ի ՀԱՆԴԱՑԲԵՐ|Դ.Յ:

Ծանոթ. *Թեև ադամ տեղ կա, բայց չի շարունակված։*

782. ԲՆԱԿԵԼԻ տան հանդիսակաց սյան խոյակի վրա.

ԵՍԱՎԱ
ՆԷՍ+ՂԻ
ՆՆՅԻ

ԵՍ ԱՎ.Ա|ՆԷՍ ՇԻՆԵՑԻ:

Ծանոթ. *Համարում ենք շենքի ճարտարապետը։*

783. ԴՊՐՈՑԻ պատերի մեջ ագուցված հին շենքերի և առանձնակի հուշարձանների քարեր ու բիւրորներ, որոնցից վեցի վրա կան արձանագրություններ մասեր.

ա
ՌՀ
Ի.Գ.

բ
ԱԾ ՈՂՈՐՄԻՆ

գ
ՍՐՈՐ
ՅԱՅ
ԿԵՂԵ
ՑԱՅ
ԵՐԻ
:ՊԾ:

դ
ՈՒՆԱԼ Ո
ԻՄԻՆ ՈՐԴ
Ի ՊԱՐՈՒՆ

ե
ԵՂԲԱՒՐՆՍԵՐՈԲՍԷՈՆԻՆ

զ
ԱԾ
ՈՐ
ՎԱՍ
ԿՈՅ՝

Ծանոթ. *Դրանցից Ա-ն հավանաբար ս. Գրիգոր մատուռի մեծ արձանագրության վերջում եղած թվականն է (տե՛ս № 794), Վերջին երկուսը՝ ե, զ, տապանաքարի և խաչքարի բեկորների վրա են, մնացածները՝ մեծ արձանագրությունների մասեր։*

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՅԺՄ ՉԿԱՆ

784. Ս. ՍԱՐԳԻՍ մատուռի մուտքի վրա.

Շահանշահ կանգնեց խաչս ուղց . . . . .

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 406։*

785. Ս. ՍԱՐԳԻՍ մատուռի հարավարևելյան կողմում.

ՅանուՑ Աստուծոյ մեք Խաչատուր, Զամարէս կանգնեցաք սուրբ խաչս բարե-

խաւս հաւրն իմոյ և եղբարց Վելիին, Ովաճէսին, Մարգարէին, Միրաքին. . . թվիիցյ :ՋԼԳ: (1484):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 406։

786. ՄՑՈՒՍ Ս. ՍԱՐԳԻՍ մատուռի մուտքից վեր խաչքարի վրա.

Սուրբ Սարգիս: Քրիստոս որդի Դաւթի աւգնէ վասն Հասանայ ամարժան ծառայիս յաւու ատենի. ամէն. թվիիցյ :ՋԻԳ: (1274):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 405։

787. ՄՑՈՒՍ Ս. ՍԱՐԳԻՍ մատուռի մուտքի հարավում կանգնած գեղաքանդակ զուտ խաչքարերից մեկի վրա.

Թվիս հայոց :ՋԼԸ: (1289): Աստուծով ես Գրիգոր որդի Հասանայ, խոջ և հաղթող զաւրավարիս և մեծի իշխանիս Ակռնոյ, Հանդաբերդոյ, Սոթից, Շողգաւռ և այլ բազում զաւառաց, կանգնեցի զխաչս ի գեղս, որ կոչի Մար, սիրեցելոյն հաւրն իմոյ հայրենիք և պարգև խոջութեան:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 405։

788. ՄՑՈՒՄԻ ՎՐԱ.

Սուրբ Աստուածածին, Քրիստոս, Աստուած. . . . ես Մամխաւն, դուստր Քղիս ու Խորիշահի, ամուսին Հասանայ կանգնեցի զխաչս:

Մանոթ. *Խաչքարի ճակատը զարդարված է եղել սրբերի պատկերներով։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 405։

789. ՄՑՈՒՍ Ս. ՍԱՐԳԻՍ մատուռի արևմուտքում, գեղաքանդակ խաչքարի վրա.

Քրիստոս Աստուած. ճշանս բարեխաւս Դաւլաթին. Աստուծով ես Գաւլաթս, ի տանէն Գեղամայ, դուստր մելիք Ղուկասին, ամուսին իմ մեծ իշխան Միրզաջան, որիիս իմ Տաւիս բէկ, Մելիք պէկի զանգնեցիիցյ զխաչս փրկութիւն հոգոյ. թվիիցյ :ՋՂԸ: (1549):

Մանոթ. *Հրատարակիչը տողերի տեղադրութիւնը շփոթել է։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 406։

790. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, նախորդի մոտ.

Այս է հանգիստ պարոն ճհանգիր բէկին. թվիիս.յ :ՌՃԻԵ: (1676):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 406։

791. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, նախորդի մոտ.

Այս է հանգիստ Մելիք Պէկին կողակից Շայամին, որ հանգուցաւ տապանս. թվիիցյ. :ՌՃԿԶ: (1717):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 406։

792. ՄՑՈՒՍ Ս. ՍԱՐԳԻՍ մատուռի հյուսիսային կողմում, խաչքարի վրա

. . . . Սիրզա ճհաս կանգնեցաք զխաչս բարեխաւս եղբաւրն իմ պարոն ճհաս բնաւր? Շահիհանին . . . թվիիս.յ :ՋԿ: (1511):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 406։

793. ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային մուտքին որպես բարավոր դրված խաչքար սաղրին մասում.

Ի թուին ՈՒՀԴ: (1225). Ես Մելիք, հոգևորդի իմ Ակուտին ու Միխթար եղբայր կանգնեցաք զխաչս:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 407։*

794. Ս. ԳՐԻԳՈՐ մատուռի մուտքի բարավորին.

Ամէն տէր ողորմեցի սուրբ Գրիգոր ի հալալ արդեամբ. ինձ, ամէն սեոյ իմ, որդո Մարգարէին. յիշեցէք ի տէր. քվլիճ. :ՉԻԴ: (1274):

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 407։*

795. Ս. ԳՐԻԳՈՐ մատուռի մուտքից հյուսիս մի քարի վրա.

Յանուն Աստուծոյ Կուկս միաբանեցայ սուրբ Գրիգորիս (տվի) իմ հողս Սոսբանիսի. տիճ ամագ հինգտասաբ աւր ժամն · · · :

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 407։*

796. Ս. ԳՐԻԳՈՐ մատուռի հարավային պատին, արտաքուստ.

Աստուծով մեք Հաբրբի որդիս տվաք զմեր կապին հողն ի սուրբ Գրիգորիս. Սոսբանէս ես Ղազարու տաւնին :Ս.: ժամ · · · · :

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 404* (Հաբրբի անձնանունը վերծանել է Տարբրի).

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 407։*

797. Ս. ԳՐԻԳՈՐ մատուռի հարավային պատին, նախորդի մոտ, խաչքարի վրա.

Գրիգոր, Ջաջուռ կանգնեցաք խաչս մեզ և ծնողաց մերոց. Աստուած ողորմի. :Շ: (1051):

Ծանոթ. *Անշուշտ խաչքարն օգտագործել են որպես շինանյութ, որովհետև ավելի հին է, քան մատուռի շինությունը։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 407։*

798. ԾԱՐԱ ՎԱՆՔԻ մեծ արձանագրության վեց բեկորները դրված են Զիբակ դյուղի նորաշեն դպրոցի պատերի մեջ, տարբեր դիրքերով։ Այդ բեկորները մանակիորեն վերականգնում ենք, ապացուցելու համար նրանց նույնությունը մեծ արձանագրության հետ։

Ա	Բ	Գ	Դ
· · ՄԵՐՀԱՅԵՑ · · ·	ՊՍԻՐՈՂԵԿԵՂԵ	ՎՋԱՀ	՝ԴՈՋՄՄԵԾԱ
· · ՄԵՐՓԷՐԵ Ի · · ·	ՅԵՄՓԱՅԱՆ	ԱԿԵԼՒՆՀ	ՆԱԽԱՀՄՅ՚
		ՓԱԴՈՒ	

Ե	Զ
ԱՆԲԱ	ՃԵԻՅ
ՍԴՈՓ	ՍԲՆ
ՐԱԿԱ	
ՋԻՆՊՅ	

Ա. ԲԵԿՈՐ

. . . ԵԻ՝ ՄԻՐ ՀԱՑԵՑՐԵԱՀ Ի ՁՈՐԱԿՍ · · ·

. . . ԵՂԲԱՒՐՈՐԴԻ՝ ՄԵՐ, ՏԷՐ ԵԻ ԻՐՇԽԱՆ ԴԱԻԱՒԻՍ · · ·

Բ. ԲԵԿՈՐ
. . . ԳՐԻԳՈՐ ՍԻՐՈՂ ԵԿԵՂԵՑՈՑ . . . . .
. . . ԵԻ ՄՏԱ ԼՑԱՆԱՊԱՏՍ . . . . . .
Գ. ԲԵԿՈՐ
. . . . . .
. . . ՀՌՉԱԿԵԼԻՆ ՀԱՂԲԱՏ . . . .
. . . ԱՍՓԱ. ԴՈՒՍՏՐ . . . . .
Դ. ԲԵԿՈՐ
. . . ԳՈՒՈՋԱԲԱՐ ԵԻ ԾԱՆՐ . . . .
. . . Ի ՆԱԽԱՀԱՐՑՆ ՐՄԵՐՒՑ . . . .
Ե. ԲԵԿՈՐ
. . . . . .
. . . ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԴՍՓԵԱՆ . . .
. . . ՔԱՋ ՉԱԻՐԱԿԱՒՆԻՆ . . . . .
. . . Ի ՄԻՋԻ ՆՈՑՈՒ ԲԼՐԱԿ ՄԻ . . .

ԾԱՐԱ ՎԱՆՔԻ մեծ արձանագրութ յունը, ըստ նախկին հրատարակութ յուններ ի

ի ժամանակին յորում տիրեալ էր ազգն նեստոդաց բազում աշխարհաց և միշչև յովկիանոս ծովն և Սատալալն, ի Պոնտոս և միշչև ցգետն Եփրատես, տիրելով զառազաբար և ծանր հարկապահանջութեամբ ցաւեցուցանելով զամենեսեան, զմեծամեծս և զփոքունս ի մահ և ի գերութիւն մատնելով, յայսմ ժամանակի դառնութեան, որ էամ մեք տէր Յովհաննէս Գոլթեան տուսլ և նուաստ և տ'ղար հոգի, հասաւ մեզ հրաման ի նախահարցն մերոց գնալ ի մեր հայրապետացն յառաջնոց յաթոռն հռչակելին Հաղխպատ. այլ դարձ առաւել ի մեր հայրենական և բնիկ տունս հարազատ աւագ եղբայր Հասանայ էջ զառականին և հռչակաւոր արիացելոյն, որ և որդի իւր Գրիգոր սիրող եկեղեցոյ և խանձայից, և ամուսինն իւր բարեհամբաւ Ասփայ, դուստր մեծի կոմսի Տարսայիհի, իշխեցողի կողմանցն Սիւնեաց, և մեր հայեցեալ ի ձորակս, զի հաւէին ջուրք աստի և անտի և ի միջի նոցա բլրակ մի գեղեցիկ, ես հանեցայ ընդ սա և մտայ յանապատս և սկսայ շինել մատուռ մի. և յայսմ խորհրդի եկն Գրիգոր եղբաւորդի մեր և իշխան գաւառիս և այլ շատ կողմանց իշխեցող և կամեցաւ շինել զսուրբ Աստուածածինս ի բարեխոսս մեզ և ամենայն հիսոնեից. ես տէր Յովհաննէս արարի սկիզբն շինութեան եկեղեցոյս ի թուին ՉԾ: (1301):

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 364—365; Չալալեանց, I, 208—209; Բարխուդարեանց, 407—408; Համեմատեցինք նաև Ծայի կաթողիկոսի տետրից արտագրվածի հետ:

799. ԵՐԵՍՊԱՏՄԱՆ մի քարի վրա, որը բերված է Ծարա վանքից և ազուցված Զիբակ գյուղի նորաշեն գպրոցի պատի մեջ, 4 տող.

· ԱԾՒՐՄԻՄ
· ԻԹԱՐԱՅ: Ա:Գ
ԱՄԱՐՔ ՆԱ'ԿԱ
ՄՔԶՔԻԿ :Դ·

Ա՛Ե. ՈՂՈՐՄԻ Մ/ԽԻԹԱՐԱՑ. :Ա: ՊԱՏԱՐԱԳ ՆՄԱ.
ԿԱ/ՏԱՐԻ ՉԱՏԻԿ :Դ: ՐՇԱԲԱՔ ԱԻՐՆ:

800. ԾԱՐԱ ՎԱՆՔԻ պեղաքանդակ խաչքարի վրա.

Աստուծով եւ Սայեի, որդի պարոն Շաճեին, խաչ և յաղթող զաւրավարին և մեծ իշխանաց յազգէն, ի թուին: ՊՀԹ: (1430), տեղեացս տէր և պարոն Փոքր Սիւնեաց, Սկաճայ. Հաթերոյ և Հաճդաբերդոյ և ծովակին Գեղամայ մինչ ի Շաղվախայ, կանգնեցաք զխաչս հաւր մերոյ Շաճեին. որ երկրպագէք յաղաւթս յիշեցէք:

Հրատ. Շահխաթունեանց, II, 365։ Բարխուդարեանց, 408։

80. ՁԱՓՆԻ ԿԱՄ ՁԱՆԿԻ ԳՅՈՒՂ

Նախկինում հայաբնակ այս մեծ գյուղատեղում այժմ գրեթե ոչինչ չի մնացել. Ջալալ լանցն ու Տէր-Մովսիսյանը հիշատակել են հետևյալ հուշարձանները.

Ա. Ս. Կարապետ, եկեղեցի, կոփածո քարերով շինված.

Բ. Մատուռ-դամբարաններ, երեք հատ, եկեղեցու մոտ, որոնց մեջ եղել են անարձանագիր տապանաքարեր.

Գ. Մատուռ-դամբարան, որին որպես երկրորդ հարկ ծառայել է չորս միակուռ քարե սյուների վրա կառուցված կաթողիկեն (հավանաբար զանգակատուն է եղել). ներքին հարկում եղել է մեծ տապանաքար, ըստ Ջալալյանցի՝ Աշոտոյ:

Դ. Այլ մատուռ, հասարակ շենք.

Ե. Տների մնացորդ կամարակապ մասեր.

801. ԽԱՉՔԱՐԻ թիկունքին, որը կանգնած է եղել կրկնահարկ ժատուռի գմբեթի տակ, 5 տող.

Թիւն :ՉԻԴ: (1275) կամաւն Այ.| եւ Սուխմաճ և Ուխճա| կանգնեցաք զխաչս հաւր| մերոյ Աւետայ| և մաւր. յաղաւթս |յիշեցէք|:

Ծանոթ. Առնում ենք Տէր-Մովսիսյանից, Ջալալյանցը ունի տարբերություններ, մանավանդ թվականը նշանակել է :ՉԻԴ: Ուքքա հավանական է՝ Ուքքան:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 215։ Տէր-Մովսիսեան, 93բ. և «Ազգ. հանդ.» XXV, էջ 76։

802. ԿՐԿՆԱՀԱՐԿ մատուռ դամբարանի պատին.

Ծուսովն Աստուծոյ եւ Հասան և Ջողբէգ և Իճանկ խաթուն զինչ Արքուրայ որդւոցն կայր ծախեցաք Հասանայ հողով և մարգով սուրբ Կարապետին. եւսուն ամենայն եկեղեցիք Հասանայ. կատարիչք աւրհնին յաստուծոյ:

Հրատ. Ջալալեանց, II, 215։

81. ԼԵՎՈՆԱԲԵՐԴ—ԼՈՌԱԲԵՐԴ

Սոգքի լեռնանցքով դեպի Թարթառ գետի հովիտը տանող ճանապարհն անցնում է Լոռ գետի ափերով։ Իստի Բուլաղ և Ձափնի գյուղերի արանքում մի բարձր լեռան գագաթին գտնվում է այս փոքր բերդը, որի մեջ եղել են մատուռի ավերակները, իսկ բակում մի խաչքար, որի արձանագրությունն արտագրել և Տէր-Մովսիսյանին է ուղարկել լեռնալին ինժեներ Աղաբալյանը։

803. ԽԱՉՔԱՐԻ թևերի տակ և հյուսիսային կողին 17 տող.

Թվ. :ՈՒԽԵ: (1196). ես կ · · · |րագ| լս · · · | ⸢կա⸣|ցգն|⸢եց⸣|ի| գխաչ|ս| բարե|-խաւսութ|ենն ո⸢ր⸣|դո իմ|ո Խոս|րովի|կա| որ վախ|ճանեցաւ| ի մէջ ա|յլազ⸢գաց⸣ |որ կ⸢ար⸣դայ⸢ի⸣f · · · ·

Ծանոթ. Սկզբի և վերջի տողերի վերջավորությունները ջարդված են։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 93։

82. ՔԻԼԻՍԱԼՈՒ ԳՅՈՒՂ.

Բրդաբնակ ալս գյուղում դեռ կանգուն է անսահմ քարերով և թաղածածկ բավական մեծ եկեղեցին, որի հարավային պատի տակ կան մի քանի հասարակ խաչքարեր։ Տեր-Մովսիսյանի այցելած ժամանակ եղել են երկու արձանագրություններ ունեցողները, որոնք այժմ չկան։ Եկեղեցին ունեցել է շրջապարիսպ։

Եկեղեցուց ներքև բլուրի վրա է մի մեծ աղբյուր, որի ջուրը լցվում է արձանագրություն ունեցող քարե գուռի մեջ։

804. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը եղել է եկեղեցու մոտ 6 տող.

Ի թվիս հայոց ՈՂԸ։ (1249) | Էր. Գրիգոր դարբ|այն կանգնեցի գԽաչս| ինձ և իմ . . . | . . . յիշեցէք։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 99, նաև «Ազգ. հանդ»., XXV, 80։

805. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, նախորդի մոտ, եղծված 2 տող.

Ա[յ]. ես Մամանս . . կանգ| . . աս . . . թ| ։Ձե։ (1256)։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 99, նաև «Ազգ. հանդ»., XXV, 80։

806. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, դրված է եկեղեցու հարավային մուտքին որպես բարավոր, երեսով ներքև, 6 տող.

ՅԱՆՈՒՆ[ՍՅ ԵՍ|Ս|ԱՐԳ
ԻՍՓՈԻՀԱՒՆ,ԻԲ
ՈՒՅՀՈՂՆԻՀԱԾԱԻԱ
ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԱՅԱՄԻՀՂ!!
ԱՒՐՆ ԳԱՆԳԱՅՈՎԽ[ՓԱՆԷ
ՄԵՐՄԵՂԱՅՆՏԵՐԷ

ՅԱՆՈՒՆ Ա.Ց. ԵՍ ՍԱՐԳ|ԻՍ ՏԱՒԻ ՉԱԻՆԻՒ|ՈՒՑ ՀՈՂՆ Ի ՀԱԾԱԻԱ| ԵԿԵՂԵՑԻՆ. ։Ա։ ԱՄ ԻՄ Հ|ԱՒՐՆ ԳԱՆԳՈՒՑ. ՈՎ ԽԱՓԱՆԷ| ՄԵՐ ՄԵՂԱՑՆ ՏԷՐ Է։

Ծանոթ. ՀԱԾԱԻԱ տեղանունը հնարավոր է նաև ՀԱՃԱԻԱ վերծանել։

807. ԱՂԲՅՈՒՐ գուռի վրա 3 տող.

ՅԻԸԱՏԱԿԷՆՈՎՍ ԱՄԻՐ
ՃԱՆԻՆԱԻԲԽԱՆԻՆԱԽԻՃՒՆԻՆ
. . . . ԻԲՂԱՔՈՒՃԻ

ՑԻՇԱՏԱԿ Է ՆՈՎՍ ԱՄԻՐ|ՃԱՆԻՆ, ԱԻԲ-ԽԱՆԻՆ, ԱԽԻՃԱՆԻՆ| . . . ԹՎ|ԻՆ| ։ՌՃԻ։ (1670)։

83. ՄԱՐՋՈՒՄԱԿ ԳՅՈՒՂ.

Գյուղամիջում եղել է անտաշ քարերով շինված և թաղածածկ եկեղեցի, շրջապատում գերեզմանաքարեր։ Գյուղից մեկ կիլոմետր վեր նույնպես հասարակ քարերով շինված մեկ եկեղեցու պատերին 9 տող գրություն.

808. ԹՎ|ԻՆ| ։ՋՄԳ։ (1364), Աստուծով. իշխանուԹ|ԻՆ Գրիգորս, աւգնականուԹ|ԻՆ Սեւադի որդս Զաւիկա, մեծ նվաս ֆ|ահանայիս Գրիգոր, Մեսրոբ եւ եղբ|այր իմ Ովանէս շինեցաք զեկեղեցի, |յիշատակ մեզ եւ ծնողաց մերոց։ Ես Սեւադս տվի զԲինապատաս. նշխար|ացս. վասն հոգո Թաներին։ Ա[Մ]ՈՂՈՐմիյ։

Ծանոթ. Հրատարակիչը մի դեպքում վերծանել է ԲԻՆԱԳԱՏԱՌ, մյուս՝ ԲՃԻՆ-ԳԱՏԱՌ։

Հրատ. Տէր-Մովսիսեան, 99ր, նաև «Ազգ. հանդ»., XXV, 79։

84. ԴԱՆՁԱԿ ՔԱՂԱՔ (ԿԻՐՈՎԱԲԱԴ)

Քաղաքում հայկական հուշարձաններ շատ կան, բայց համեմատաբար նոր են։ Համաձայն վկայութիւնների, դրանցից միայն երկուսը կարող են մտնել մեր ծրագրի մեջ (մինչև XVII դարի վերջը)։ Սակայն ավելորդ չենք համարում թվարկել բոլորը։

Ա. Ս. Հովհաննես-Մկրտիչ եկեղեցի, շինված է 1633 թ., գտնվում է Քիլիսաքենդ թաղամասում, թաղածածկ շենք է՝ վեց մուլթերի վրա. առջևամ ունեցել է գավիթ՝ շինված 1816 թ. և զանգակատուն՝ շինված 1869 թ.։ Գավթի ներսում և շրջապատում թաղված են եղել XVIII դարի նշանավոր գործիչներ։

Բ. Ս. Լուսավորիչ եկեղեցի. հիմնվել է 1853 թ. և ավարտվել՝ 1869 թ.։

Գ. Ս. Գևորգ. հասարակ շենք. ժամանակն անհայտ։

Դ. Ս. Աստվածածին. կառուցված է 1712 թ.։ Սրանցից բացի եղել են նաև մի քանի մատուռ-ուխտատեղիներ. ս. Աստվածածին՝ 1867 թ., ս. Սարգիս, ս. Կիրակոս և ս. Յուղիտա։ Վերջին երկուսի անունները հիշատակված են մեկ տապանաքարի վրա, որը կոտրված է չորս մասի։ Նրա արձանագրութեան մնացորդներից կարելի է ենթադրել, որ դրանք կառուցվել են ՝ՌԻԹ։ (1580) թվականին[1]։

809. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ-ՄԿՐՏԻՉ եկեղեցու հարավային պատին, արևի ժամացույցի տակ.

Ի ժամանակս Ովանէս կաթուղիկոսի, թվին ՝ՌՁԲ։ (1633) ամի շինեցաւ սուրբ Ովանէս եկեղեցին։

Հրատ. Բարխուդարեանց,՝ 37։ Լալաեան, V, 299։

810. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որ գտնվում է ս. Հովհաննեսի հարավային ավանդատան մեջ.

Տէր Յիսուս Քրիստոս. ՝ՌՃՂԱ։ թվին (1742).
Այս է տապան սուրբ Ներսէսի
Եւ Աղուանից կաթուղիկոսի.
Եղև վախճան հանդիսի
Երկյորեքեւսն (100) կյանս հասի,
Ապա կոչումն տեառն լսի
Փոխեալ աստէն յերկինս դասի.
Հազար երկու հարիւր ամի,
՝Բժ։ թուի (1763),
Եւ Բարաղասի
Ներ սուրա անուղղ հիշատակի.

Ծանոթ. Հրատարակիչը վերջին երկու տողերը վատ է վերծանել։ Ճիշտ չէ նաև առաջին տողի թվականը, որովհետև Ներսեսը մահացել է 1763թ., որը համապատասխանում է արձանագրութեանը։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 36։

811. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, նախորդի մոտ.

Այս է հանգիստ Իսրայէլիցն,
Որ է ազնիւ և գովելիցն,
Նման արդարոյն Աբէլիցն,
Եւ որդի Մելիք Հաթամիցն.

[1] *Համ. Բարխուդարեանց, 36—52։ Լալաեան, V, 299—301։*

Ութուտասան կեանք սկալի
Առնու անանց պարգևս լի
Եւ մեզ եթող տրտմութեամբ լի.
:ՌՄԻԵ: թուի (1776)
Եւ :ԺԵ: (15) Մայիսի:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 36։

Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ գավթի մեջ եղել են հետևյալ տապանագրերը.

812. Այս է տապան սուրբ Եղիշէի առաջնորդ վ[ա]րդան[1] վարդապետին. թվ. :ՌԱՉ: (1757):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 38։

813. Այս է տապան Զարաբերդցի Աբանաո վարդապետի... :ՌՄԺԳ: (1764):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 38։

814. Այս է ջիրիմ սուրբ Երուսաղէմայ նուիրակ բոխտքցի Ֆարուռն վարդապետի. :ՌՄԼԵ: (1786):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 38։

815. Այս է տապան Մուռս անապատի առաջնորդ Ցարուրիւն վարդապետի. :ՌՄԽԹ: յունիս :ԺԶ:-ին (1800 հունիս 16):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 38։

816. Այս է տապան սուրբ Աստփանոս նախավկայի միաբան Ստեփանոս վարդապետի :ՌՄՁԳ: (1844):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 38։

817. ՆՈՒՅՆ ԳԱՎԹԻ հյուսիսային մուտքի առաջ, արտաքուստ, տապանաքարի վրա.

Այս է տապան Կորգի որդի մէլիք Մնացականին. :ՌՄԻ: (1771):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 38։

818. ՆՈՒՅՆ ԳԱՎԹԻ հարավային կողմում, արտաքուստ, տապանաքարի վրա.

Անմոռաց յայս տապան ֆաջ անուանի հանգչի մարմին մելիք Առստամի. յազգէն Բագրատունի, հայկազանց տոհմի. տիրող Բարսում, Գանձակ նահանգի. ծնեալ 1722, վախճանեալ 1794 ամի:

Հրատ. Լալեան, V, 268։

819. ՆՈՒՅՆ ԳԱՎԹԻ արևմտյան մուտքի առաջ, արտաքուստ, տապանաքարի վրա.

Այս է տապան Աւագ վարդապետին, որ է Զարեպետոս Մեծ-Կունէից. :ՌՄՎԵ: (1796):

Ծանոթ. *Սա ժամանակի հերոս Դալի Մահտասի կոչվածն է։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 38։

820. ՆՈՒՅՆ ԳԱՎԹԻ հյուսիսային կողմում, պարսպի մեջ, տապանաքարի վրա.

Այս է տապան Զարաբերդցի Սարգսի որդի Արզուման Ուզպաշուն. :ՌՄՎԵ: թուին (1796):

Ծանոթ. *Սա Թյուլլի-Արզուման կոչված հերոսն է։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 38։

ԽԱՆԼԱՐԻ ՇՐՋԱՆ

85. ՍԱՐՈՎ ԳՅՈՒՂ

***821. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ** վրա, որը գտնվում է գերեզմանատանը.*

Տապանս Մէլիքիճ. :ՌՃԻԲ: Ի՛Ր (1673):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 33։

86. ՄՈՒՏ ԳՅՈՒՂ

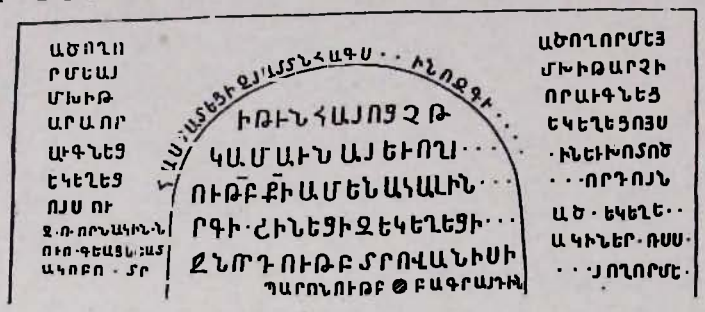
Այս գյուղն իր ներկա տեղում հաստատվել է վերջին դարերում, իսկ եկեղեցին շինվել է 1881 թվականին։ Հնում այն եղել է ավելի բարձր տեղում, դեպի հաջիքենդ տանող անտառամիջի ճանապարհի վրա։ Այժմ այդ հին գյուղատեղի ընդարձակ ավերակները մեծ մասամբ ծածկված են ծառերով և թփերով. գյուղատեղին կոչվում է «Ռլոշք» (ապարանք-գըղյակ)։ Գյուղատեղում մնացել են փոքր եկեղեցու հիմնապատերը (որը Ջալալյանցի ժամանակ կանգուն է եղել՝ 1841 թ. առաջ) և ցաք ու ցրիվ խաչքարեր։ Ջալալյանցի ասելով հուշարձանի ներսում գտնվող խաչքարի մասին ավանդություն է եղել, որ այն օծել է Մեսրոպ Մաշտոցը, որի պատճառով էլ կոչվում է Մեռոնոտ կամ Մռուտ։ Դանձակի ս. Հովհաննես եկեղեցու մեջ թաղված է Մռուտ անապատի առաջնորդ Հարությունն վարդապետը, 1800 թ. գ (արձ. № 815)։

***822. ԽԱՉՔԱՐ**, գեղաքանդակ, գտնվում է գյուղատեղից մոտ մեկ կիլոմետր հարավ-արևմուտք, բացատի մեջ. խաչքարն ընկած է և նրա մոտ պատվանդան չկա. ստորին մասում տողերի մեջ 5 տող.*

ՌԻՒ:Ո:ՕԼ:Օ Գ:ԵՍ ՊԱՒՂՈՍԵ
· ·ԱՀԱԿՆՆԳՆԵՑԱՒՋԽԱՀՍ
ԻԲԼՔԽԱԽՍՈՒԹԻՒՆՀԱՐԵՂԲՄ
ԵՈԲԼՄՆ ՎՐԴԱՊԵՏԻՒՀԱՐԼԵՐ·Ա
ԿՐԱՒՊԵՐ· ՊՁԷՀՒՐԵՑԷՁԻ· · ԱՂԱՀԵՄ··

ԹԻՒ. :ՈՀԳ: ԵՍ ՊԱՒՂՈՍ ԵՂԻ ՍՈՒՀԱԿ ԿԱՆԳՆԵՑԱՒ ՋԽԱՋՍ| Ի ԲԱՐԷԽԱԽՍՈՒԹԻՒՆ. ՀԱՒՐԵՂԲՈՐ ՄԼԵՐՈ ԲԱՐՍՂԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԵՒ ՀԱՒՐ ՄԵՐՈՈ Ա|ԿՈԲԱ. ՈՐՔ ԵՐԿՐՈՊԱԳԷՔ ԻՇԵՑԷՔ Ի ՐՔՍ. ԱՂԱՋԵՄՐՔ:

823. ԵԿԵՂԵՑՈՒ ավերակները բավական հեռու են նախորդ խաչքարից (դեպի արևելք). մնացել են հիմնապատերը, ուր ընկած է սեղանակերպ բա- բավորը՝ կոտրված երեք մասի. կենտրոնում, խորանի մեջ՝ 6 տող.

Ի Թ|ԻՒՆ. ՀԱՑՈՑ :ՁԹ: (1260)| ԿԱՄԱՒՆ ԱՑ. ԵՒ ՈՂ|ՈՐՄ|ՈՒԹԲ. ՔԻ. ԱՄԵ- ՆԱԿԱՒԻՆ |ԵՍ ՍԱ|ՐԳԻՍԻ ՇԻՆԵՑԻ ՁԵԿԵՂԵՑԻՍ Ա- ՌՒ.| ՁՆՈՐԴՈՒԹԲ. ՏՐ. ՈՎԱՆԻՍԻ.| ՊԱՐՈՆՈՒԹԲ ԲԱԳՐԱՏԻՈՆ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 272։ Միայն սկզբի չորս տողը և սխալ թվականը՝ :ՋՀ. (1457)։

824. ՆՈՒՅՆ ԲԱՐԱՎՈՐԻ խորանի վերին եզրին, թեթևս հավելում է նա- խորդի, մանրատառ մեկ տող.

ՀԱՍՏԱՏԵՑԻ ՁՑԱՑՏՆ|ՈՒԹԵ| . . . . . .

825. ՆՈՒՅՆ ԲԱՐԱՎՈՐԻ ձախ եզրին, մանրատառ 10 տող.

Ա.Ծ. ՈՂ|ՈՐՄԵԱՑ| ՄԽԻԹ|ԱՐԱ, ՈՐ| ԱՒԳՆԵՑ| ԵԿԵՂԵՑ|ՈՑՍ ՍԻ . . . ՈՐ ՐԱՒԳՆ|- ԵԱՑՆ ՇԱՏ|. ԱԿՈԲՈ . . . ՏՐ:

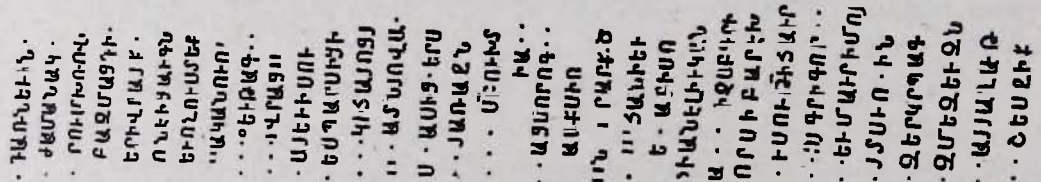
Մաճոյ. Վերջին երեք տողերը մանրատառ են, հավանաբար հետո ավելացրած։

826. ՆՈՒՅՆ ԲԱՐԱՎՈՐԻ աջ եզրին, մանրատառ, 10 տող.

Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԵ|Ա.յ|Ց| ՄԽԻԹԱՐՉԻ|, ՈՐ ԱՒԳՆԵ|Ա.յ|Ց| ԵԿԵՂԵՑՈՑՍ| . . . . . .

Մաճոյ. Մնացած տողերն ավելի շատ են ջարդուված և իմաստն անհասկանալի է։

827. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, գեղաքանդակ. պատվանդանի հետ ընկած է կողքի, գտնվում է եկեղեցուց 15 մետր արևելք՝ «Ծաչի ջուր» աղբյուրի մոտ։ Հարա- վային նեղ կողի առողակիզրներն ու վերջերը ջարդուված՝ գեղագիր և մանրա- տառ 34 տող.

ԻՒ ԴԱՒՆ ԵԻ Ի ՆԻԵ- ՂՒ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՑՈՒՐՈՒՄ ԽՈՎՐՈՒ ԲԱՁՄԱՑ ԴԻՄՔ ԵՐ Ի ՎՐԱՑ ՔՐԻՍ ՏՈՆԷՒՑ, ԱԻԳՆՐԱԿ ԱՆՒ ԵԻ ՈՁ ՈՒՍՏԵՔ. ՐԱԻ- ԳՆՒԱԿԱՆՈՒԹՐԲ. ԱՑՒ. ԵԻ ԹԱԳՒԱՒՈ- ՐԻՆՒ ՎՐԱՑ ՐԼԱ. ՇԱՒԱՑ ԵԻ Ի . . . . . ՊԱՐՍԻՑ . . . ՀԱՑՈՑ ՏՆ. ՑՈՎԱՒՆԷ

Ս . . . . . ՝ԳՆԵՑ՝Ի ՋՍԲ. ԳՐԻ-
ՑԱՌԱՋՆ՝ՈՐԴ- ԳՈՐՍ Ի ԲԱՐԷԽ-
ՈՒԹՒ՝. ՄԲ. ՈՒԽՏ՝ԻՍ՝ ՝Ա՝ԻՍՈՒԹԻ. ՀԱՒՐ
. . . . . ՝ԻՄ՝ՈՑ ԳՐԻԳՈՐ
. . . . . ԵՒ ՄԱՒՐ ԻՄՈՑ
. . . .
. . . . . ՝ՈՐԴ՝ ՋԵՐԿՐՊԱԳ-
. . . . . ԷՔ՝ ՋՄԵՋ . . .
. . . . ՑԱՂԱՒԹ՝Ս՝
. . . . ԿԱՆ- ՝ՑԻ՝ՇԵՍՋԻՔ:

Ծանոթ. Արձանագրութեան բովանդակութիւնը կապված է 1222 թ. Գանձակում տեղի ունեցած վրաց և ղփչաղների պատերազմի հետ։ Գրիգորը, որի հիշատակին կանգնեցվել է խաչքարը, պետք է լինի Հաղբակի որդին, որը նահատակվեց։ Վերջինիս որդու անունը կարելի է վերականգնել Վասակ, իսկ կնոջը՝ Ջազա։

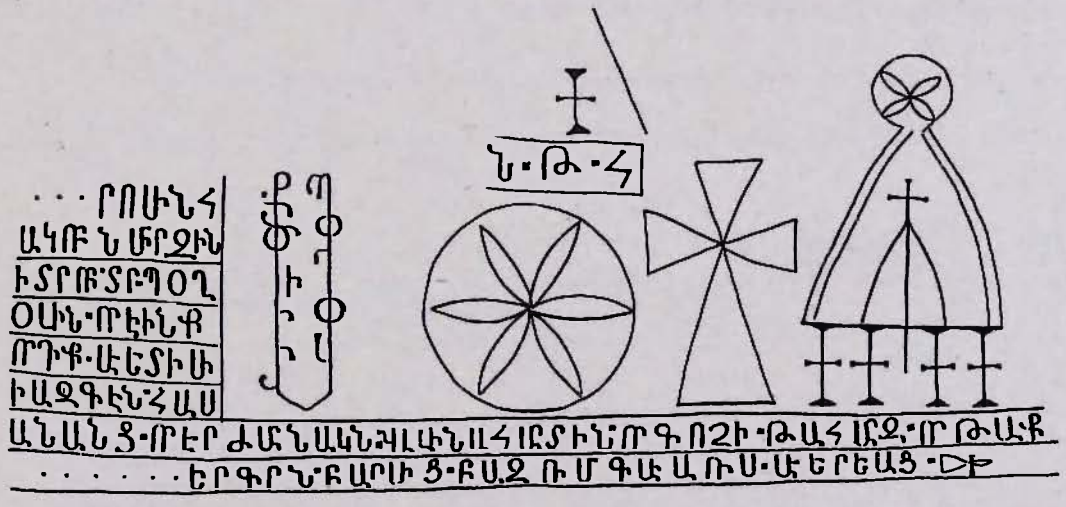
87. ԱԲԼԱՀ ԳՑՈՒԿ

Այս գյուղն այժմ տեղափոխված է և գտնվում է իր հին վայրից մոտ երկու կիլոմետր հեռու, դեպի արևելք։ Նախկին գյուղատեղում մնում է կանգուն կոփածո քարերով թագածածկ եկեղեցին՝ ս. Մինաս անունով (հավանաբար XVI—XVII դարերի)։ Եկեղեցին խնամվել է մինչև XIX դարի վերջերը։ Այդ են ապացուցում երկու արձանագրութիւններ, որոնցից մեկը հայտնում է, որ հարավային մուտքը շինվել է 1892 թ. Արլահեցի Միքայել Սարգսյան-Ղազանչյանի ծախսով, իսկ մյուսը, որ նույն մուտքի առաջ շինված զանգակատունը կառուցվել է 1896 թ. նույն Միքայելի և իր հայր Սարգսի կողմից։

Ավելի հին մի արձանագրութիւն գտնվում է հարավային մուտքի մոտ, պատի մեջ ագուցված կիսակամար մի քարի վրա, որն ունի 1732 թ.։ Սա եկեղեցու կառուցմանը չի վերաբերում, նորոգումների հիշատակութիւն պետք է համարել, որոնք արվել են Թահմազ շահի ավերածութիւններից հետո։ Այդ քարը հին բարավոր է, հավանաբար նույն հարավային մուտքի։ Ղազանչյաններն այդ մուտքը լայնացնելու և ձևավորելու նպատակով քարը հանել և տեղադրել են պատի մեջ։

Եկեղեցուց արևմուտք, թեք լանջի վրա տարածված է հին գերեզմանատունը, ուր կան մի քանի արձանագրված խաչքարեր։

828. Ս. ՄԻՆԱՍԻ հարավային պատի մեջ ագուցված հին բարավորի վրա.

ՐԹՎ. ԻՆ. ՒՃՁԱ: (1732) ՅԻՇԱՏԱԿ Է| ՊԵՏՐՈՍԻՆ, Հ|ԱԿՈԲ|Ի, ՄԻՐԶԻՆ| Լ|Ի ՏՐԱԻԲ ՏՐ. ՊՕՂ|ՕՍԻՆ. ՈՐ Է|ՆՆՔ| ՈՐԴԻՔ ԱԻԵՏԻՍԻ. |Ի Ա.ԶԳԷՆ ՀԱՍ|Ա.ՆԱՆՑ. ՈՐ Լ|Ր ԺԱՄ|Ա.|ՆԱԿՆ ՎԱՒ|ԻՆ ԱՀՄԱՏԻՆ, ՈՐ ԳՈՁԻ ԹԱՀՄԱՁ. ՈՐ ԹԱՔ|ՐԱԻՈՐ-ԵՑԱԻ Ի՝ ԵՐԳԻՐՆ ԲԱՐՍԻՑ. ԲԱ.ԶՈՒՄ ԳԱԻԱՒՈՒ ԱԻԵՐԵԱՑ:

Ծանոթ. *Առաջին մեկ և կես և վերջին տողի սկզբի մասերը ջնջված են, լրացնում ենք հին հրատարակութ|ունից։*

Փակագիրը ենթադրաբար կարելի է վերծանել Քրիստոսի ծառա տեր Պողոս.

Կենտրոնական վարդակից վեր երեք տառերը մնում են անհասկանալի. եթե համարվի Ն: (400) թվ. Հայոց, ապա գրչաթ|ունը չի համապատասխանի տվյալ ժամանակին։

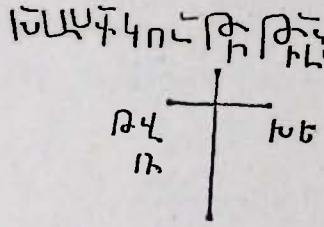
Հրատ. *Բարխուդարեանց, 267։ Լալաեան, V, 317։*
Լուսանկ. 122.

829. ԽԱԶՔԱՐ, վոքր, սպիտակավուն քարից, ադուցված է ս. Մինասի արևելյան պատի վերին, ավելացված մասում, կողքին 9 տող.

ՍԲ ԽՆ
Բ Ա Խ
ՀՐՊ
տ ԵՒ
ԵՍԱ
ԸԱՍ
Գ Լ
ՀՈԳ
ԹՃԼ

ՍԲ. Խ|Ա.յԶՐՍ՝| ԲԱ|ՐԻ.յԽ|Ա.ԻՍ.յ| Հ|Ա.ՑՐ|Ա.յՊ|Ե|ՏԻՆ.յ ԵՒ ԵՍԱ.|ԻՆ.յ . . . | . . |ՀՈԳ|.|ՈՑՆ.յ. ԹՎ.|ԻՆ.յ :ՌՃՀ: (1681):

830. ԽԱԶՔԱՐ, վոքր, կանգնած է դերեզմանատան մեջ. քիվին և թևերի շուրջը.

ԽԱ.|Ա.Զ.յՍ Փ|Ր.յԿՈՒՔԻ. ԹԻ|Լ|ՆԱ.Խ|Ա.յԹՍԻՆԱ|. ԹՎ.|ԻՆ.յ :ՌԽԵ: (1596):

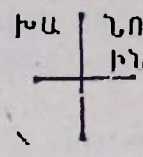
831. ԽԱԶՔԱՐ, մեծ, կանգնած է դերեզմանատան մեջ. թևերի արանքում 6 տող.

ՌԱ ԼԱՍ ՈՒՄ
ԽՆ Ր
Մ
ՈՒՆ
ՀՈԳ
ՅՈՒՆ

ԹԱՒ.ԱՍՈՒՄ՝| Խ|Ա.յՆՈՒ|Մ|ՈՒՆ| ՀՈԳ|ՈՒՆ.

832. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, պատվանդանով միասին ընկած է գերեզմանատան մեջ. քիվին, խաչի թևերի շուրջը և հարավային կողին 9 տող.

ԵՍԱՐԳԻՍԷՐԷՑ · · · · · · · · ՔՒՆ
ԲԱԷԻՍԷԳԻԼԻՆ ԳՈՅԼԻՆ ՀՈԳՈՒՆ

ԴԱԼ ՊԷԿԻՆ ՓՍՂԱՓ ԻՆ ՈՒԱՒ

ԵԼՍ՝ ՍԱՐԳԻՍ ԷՐԷՑ ՀԿԱՆԳՆԵՑԻ ՍԲ. ԽԼԱՁԱՍ՝ ԲԱԼՐՅԷԽԱԻՍ Է ԳԻԼԻՆԳՈՑԼԻՆ ՀՈԳՈՒՆ: ԽԱՆՈՒՄԻՆ. ԴԱԼ՝ ՊԷԿԻՆ՝ ՔԱՂԱՔԻՆ՝ ՈՒԱՒ · · · ·

Ծանոթ. *Վերջին տառերը հնարավոր է թվական համարել՝ ՌՒԱ: (1552):*

88. ԳԵՏԱՇԵՆ—ԶԱՑՔԵՆԴ ԳՅՈՒՂ.

Երբեմնի մելիքանիստ այս գյուղը գտնվում է Կաբակ չոլ գեղ տափին, ձորի մեջ: Այս մեծ գյուղում կան հետևյալ արձանագիր հուշարձանները.

Ա. Գերեզմանատուն. գտնվում է գյուղից արևմուտք, հարթաթթյան վրա. շատ ընդարձակ է· այստեղ կան բազմաթիվ գեղաքանդակ խաչքարեր և կենցաղային քանդակներ ունեցող տապանաքարեր: Դրանցից ամենահինը 1550 թվականից է:

Բ. Անապատ. գտնվում է գյուղի վերին եզրին, գետի ձախ ափին. թաղածածկ շենք է:

Գ. Նահատակի մատուռ կամ ավագ սբ. Նշան. գտնվում է գյուղի ստորին եզրին. փոքրիկ մատուռ է, որի բեմի տակ դամբարան կա, ուր «Նահատակի» գերեզմանն է:

Այս մատուռի մեջ անցկալում եղել են չորս ձեռագիր ավետարան և մի քանի մասունքներ, որոնցից Նղիշե առաքյալի արծաթյա աջի վրա՝

Այս է աջ սրբոյն Նղիշեի առաքելոյն. աշխատողքս, որ այս է Իգնատիոս եպիսկոպոս, որ երեր սուրբ նշխարս ի Կաֆայու յիշատակ սորա. տէր Ոսկան եպիսկոպոս:

Կամաւն Աստուծոյ կարապետ եպիսկոպոս եռոյ նորոգեցի. Աստուած ողորմի ասացէք:

Կամաւն Աստուծոյ Մուրատս, որգի Նիազի շինեցի սուրբ աջս, Աստուած ողորմի ասացեք. առաջնորգութեան Ոսկան եպիսկոպոսին. թվն. :ՌԿԸ: եր (1619)[1]:

Դ. Նշնասար վանք. գտնվում է գյուղից մոտ երկու կիլոմետր հեռա. կոչվել է Նղիշե առաքյալի անունով. շինված է սրբատաշ քարերով: Այժմ մնում են պատերի կեսերը և մի քանի այլ շենքերի ավերակներ:

Այստեղից վերև, անտառապատ ձորերի մեջ կան երկու-երեք այլ կիսավեր եկեղեցիներ:

Գյուղամիջում կանգուն է սր. Աստվածածին եկեղեցին և Մելիք-Մնացականյանների ապարանքը:

Գյուղից և շրջակայքից հավաքել ենք 25 արձանագրություն, որոնցից 16-ը հրատարակվում են առաջին անգամ:

ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆ

833. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, երկու հատ, գեղաքանդակ և մեծ, կանգնած են իրար կից մի պատվանդանի վրա. դիմացները անարձանագիր մեծ տապանաքարեր:

Ա. Հարավայինի ինվին և ստորին մասում 7 տող.

---

[1] Ջալալեանց, I, 172, Բաբխուդարեանց, 264: Լալաեան, V, 319:

ԵՍԷՏԳԱՐԱՂԷՍ
ԽՍԱՐԴՒՀԱՌԻՉՂԱՐԱՅՊԱՂՆԿ
կաւրայ

ԵՍ ԷՏԳԱՐ ԱՂԷՍ| ՅՍ. ԱՐԴՈՎ ԱՌԻ ՋՂԱՐԱՑՊԱՂ. ...| ԿԱՄԱՑ|. . . . ՐԹՂԻՆ՝ :ՋՂՔ: (1550). . . . ԱՋԱ-ՐԻԷՆ ԻՒՐ :Բ: |ՐԵՂ՝ԲԱԻՐՈՎՆ. ՈՂՈՐՄԻ| ԱՍԱՑԷՔ:

....ՂԶՂԹ
..ԷՆԱՉԱՐԻԷՉԻՒՐԲ
..ԲԱՒՐՈՂՆՈՂՈՐՄ՝
ԱՍԱՑ ԷՔ

Ծանոթ. *Խաչքարի վրա հեծյալ է՝ ձեռքին վահան և նիզակ, սրածայր սաղավարտով, դիմացը սպանված կենդանի։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 266 (բոլորովին աղավաղված)։*

834. Բ. Հյուսիսայինի՝հյուսիսայինց կողին. 10 տող.

ԵՍԱՍԱ
ԱՃԱՆ
ԱՂԱՅԵ
ՍԿԱՆԳ
ՆԵՑՈՒՑ
ԻԶԽՂՍ
ԻՂԱՏ
ԱԿԻՆՆ
ԵՒ ԵՂԲ
ԱՐՑԻՄ

ԵՍ ՊՍ.Պ|ԱՃԱՆ| ԱՂԱՑԵ|Ս ԿԱՆԳ|ՆԵՑՈՒՑ|Ի ՋԽ՝Ա՝ՋՍ ԻՇԱՏ|ԱԿ ԻՆՁ| ԵՒ ԵՂԲ|ԱՐՑ ԻՄ:

Ծանոթ. *ԱՂԱՑԵՍ բառը միացնում ենք, հավանական համարելով ԱՂԱՑՍ=ԱՂԷՍ ձևի սխալ դրչությունը։*

Ժամանակով շատ մոտ պետք է լինի նախորդին, որովհետև նույն հուշարձանի մասն է կազմում և նույն վարպետի ձեռքի աշխատանքն է։

835. *ԽԱՉՔԱՐԵՐ, երկու հատ, մեծ և գեղաքանդակ. կանգնած են լերան կից մի պատվանդանի վրա, նախորդների շարքում, նրանցից մոտ 20 մետր հարավ.*
Ա. Հյուսիսայինի ֆիվին և ետջանակին 5 տող.

ԵՍ ԷՏԿԱՐԱՂԷՍԿԱՆԿՕԵՑՈՒՑԻ

ԵՍՄԵ
.ԱՒՈՐ
ԱՋԱՐ
ԵԱ

ԵՍ ԷՑԿԱՐ ԱՂԷՍ ԿԱՆԿ՝Ն՝ԵՑՈՒՑԻ.| ԵՍ Մ՝Ե՝Ղ.ԱՒՈՐ ԱՋԱՐԵԱ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 266։*

836. Բ. Հարավայինի ֆիվին և ետջանակին 4 տող.

ԽԱ՝ՂՍԻՂԱԿ ՀԱՒՐՆԻՄ ԽՈՆԻՆ
ԿՄԱՒՐՆ ԻՄՈՅ ԿՈՒ
Լ
ԻՆ

ԽԱՋՍ ԻՇ՝Ա՝Ս՝Յ.Ա.Կ ՀԱԻՐՆ ԻՄ ԽՈՆԻՆ| ԵՒ ՄԱԻՐՆ ԻՄՈՑ ԳՈՒ|Լ|ԻՆ:

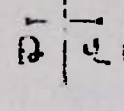
Ծանոթ. *Բարխուդարյանցն ունի նաև՝ Թվ. :ՃՂԱ: Մենք չենք նկատել, եթե ճիշտ է, պետք է ուղղել :ՋՂԱ:, որովհետև նախորդների մեջ էտկար աղաճ այդ թվականներից է։*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 266։*

837. ԽԱԶՔԱՐԵՐ, երկու հատ, մեծ և գեղաքանդակ, կանգնած են եղել մի պատվանդանի վրա. մեկն այժմ կորել է, մյուսի քիվին 1 տող.

ԽՀՕՆԱՁԱՐԻՆ — ԽԱԶՔԱՑ ՆԱՁԱՐԻՆ:

838. ԽԱԶՔԱՐ, գեղաքանդակ, գտնվում է նախորդից հյուսիս. թևերի առ միևյն թվականը.

ԹՎԼԻՆ ՈՒԼ: (1581):

839. ԽԱԶՔԱՐ, նախորդի մոտ, քիվին 1 տող.

ԽՀՍ ԹԱՎՈՒԿԻՆ — ԽԼԱՅԱՍ ԹԱԳՈՒԿ[Կ]ԻՆ:

840. ԽԱԶՔԱՐ, գտնվում է դերեզմանատան հարավային եզրին, քիվին 1 տող.

Ա.Ծ՝ՅԻՆՀԷ : ՐՍԻՀԷՍ : ՅԻՀՈՂՍ ·· — Ա.Ծ. ՑԻՇԷ. :ՐԱՀՀԷՍ: ՑԻՇՈՂՍ.

Ծանոթ. *Երկրորդ բառը չենք հասկանում. առնված է կետերի մեջ, հավանաբար սղված է։*

841. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, գտնվում է նախորդ խաչքարի մոտ. հյուսիսային կողին խաչեր և երկու մարդկային քանդակներ. վերևում 1 տող.

Ս · ԽՆՍ ԲԱՐԷԻ ·· ՓՐԻՔՈՐԻՍ ԹՎՈՒՀՁ. — Ս[ԼԲ]. ԽԼԱՅԱՍ ԲԱՐԷԻ[ԱԻՍ] ԳՐԻՔՈՐԻՍ. ԹՎԼԻՆ. :ՈՀՁ: (1627)· ԷՀՓԻՊԱՐ. ԳՈՒԼՅՈՒԼԻՆ:

842. ԽԱԶՔԱՐ, գտնվում է գերեզմանատան հյուսիսային եզրին. ստորին մասում երեք մարդու քանդակ՝ ձեռքերին դավ և ըլլիններ. թևերի շուրջը միևյն թվականը.

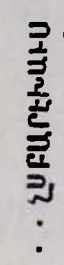

ԹՎԼԻՆ ՈՒԼ: (1581):

843. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, նախորդի մոտ, երեսին կենցաղային տեսարան և միևյն թվականը.

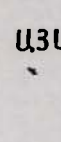
ԹՎՈՒԼԲ — ԹՎԼԻՆ ՈՒԼԲ: (1583):

844. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, նախորդին մոտիկ, հյուսիսային կողին թամքած ձի, ձեռքին գավ բռնած մարդ և արհեստավորական բազմաթիվ գործիքների քանդակներ, շրջանակին 4 տող.

ՀԱՂՈՒԱՍ ԲԱՐԷԽԱՒՍ| ՄԵԼԻՒՔՃԱՆԻՆ Է. ՆԱԼԻՆ. Թվլինյ :ՌԼԷ: (1588):

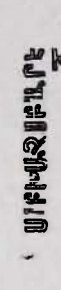
845. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, հարավային կողին նվագածու և պարող. ընկերակին և արևմտյան ճակատին 3 տող.

ԱՅՍԷՀՆԳԻՍՏԷՐԷՎԱՆՅԻ ԳԼՈՍՏ: ՈՐԴԻՊԵՏՐՈՍԻՆ

ԱՅՍ Է ՀԼԱՅՆԳԻՍՏ ԷՐԷՎԱՆՑԻ ԳԼԱՂԼԻՅՍՏԻ ՈՐԴԻ ՊԵՏՐՈՍԻՆ. Թվլինյ :ՌՂԲ: (1643):

846. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, քամքաձև, հարավային երեսին հեծյալ՝ սուրը ձեռքին, սանձից բռնած պատանի. պարող՝ մի ձեռքին գավ, մյուսին՝ բլթթ, երկու այլ մարդ, ընկերակիներին 5 տող.

ԻՇԵՑԷՔ ԱՆԱՐԺԱՆ ՅՈՀԱՆԿԱ|ՋՄՈՂ

ՍԼՈՒՐԲ ԽԱՉՍ ԲԱՐԷ|ԽՈՍ ՀԱԽՆԱՋԱՐԻՆ, ԿՈՂԱԿԻՑ ՆԱՆԱՒԻՆ, ՈՐԴԻ| ԵՎՐԻՆ, ՑԱՐՈՒ[ԹԻՆԻՆ]. |Թվլինյ :ՌՃԱ: (1652): |ԻՇԵՑԷՔ ԱՆԱՐԺԱՆ ՑՈՀԱՆ ԿԱՋՄՈՂ:

Նանոր. Կազմող բառի վերջին երկբ[ա]ւառն անցել է արևելյան ճակատի վրա:

847. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, օրորոցաձև, հարավային երեսին խորաններ և խաչեր, ընկերակիներին 5 տող.

ԹՎ[Ո]ՅՃ Ի Բ

ԱՅՍ Է ՀԱՆԳԻՍՏ| ՑԵՏԿԱՐԻՆ. ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԻԽՈՒՍ. ՀՈԳՈՒԻՆ ՓՐԿՈՒԹԻ. ՑԻՇ|ԱՏԱԿ[1] . . . . . :|ԱՂԱՍԻ ՊԷԿ:| Թվլինյ :ՌՃԻԲ: (1673):

Նանոր. Քանդակների և գրչուքյան ոճով նուլնն է նախորդի հետ, հետևաբար ՑՈՀԱՆ կազմողի ձեռագործն է:

ԱՆԱՊԱՏ

848. «ԱՆԱՊԱՏ» կոչված մատուռի հարավային պատին ագուցված խաչքարին և խաչի թևերի շուրջը, կիսաերեք 2 տող.

. . . ԹԻՆԻՒՐՆ . . . . . ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ԻՒՐՆ . . . . .

ԹՎ. ՌԼԷ: (1588):

849. «ԱՆԱՊԱՏԻ» արևմտյան մուտքի ճակատակալ քարի վրա, արտաքուստ.

Այս է Մելիք Թամրազին, որդի Սարուխանին, եղպար Եաւրին. Քապանին Ասպալ որդի, որդի Մելիք Օսէփին Վեղուխոյ պէհէզ Սարգսին. պէհէզ:

Մեծոթ. *Արձանագրութիւնն այժմ սեղումն է, բայց եկեղեցին բազմիցս կրաչրով սպիտակեցնելու հեաևանքով տառերը լցվել են կրով և բոլորովին ծածկվել։ Ինչպես երևում է, հրատարակիչների ժամանակ ևս լավ վիճակում չի եղել, այդ պատճառով էլ անկապ է կարդացվում։ Վերցնում ենք Բարխուդարյանցից։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 264—265։ Լալաեան, V, 319։

850. «ԱՆԱՊԱՏԻ» արևմտյան մուտքի խոյակի վրա.

թվ. ՌՃՂԸ: (1749):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 265։ Լալաեան, 319։

ՆԱՀԱՏԱԿԻ ՄԱՏՈՒՌ

851. «ՆԱՀԱՏԱԿ» (աւագ սբ. Նշան) եկեղեցու հյուսիսային պատի խորշի գլխին տրված խաչքարի վրա. 2 տող.

ՍԲԽՉՍ ԲՄԷԽՕՍ

ԹԱՆԳ ՐՂՈՒԼԻՆ

ՍՐ. ԽԼՍՅՉՍ ԲՍՐԷԽՕՍ ԹԱՆԳՐՂՈՒԼԻՆ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 259։

852. «ՆԱՀԱՏԱԿԻ» մուտքի կիսակամար ճակատաքարի վրա.

թվ. ՌՃԻԶ: (1677). կամաւ ամենակալին Աստուծոյ շինեցաւ սուրբ ցահատակս ձեռամբ Սի-է-ճի և որդուն Քամալ պակն, օգնականութեամբ գեղուս. թագաւորութեան պարսից Շահ Սուլէման. հայրապետութեան Սիմէոնին. յիշատակ Փամին:

Մեծոթ. *Առնում ենք Լալայանից. Բարխուդարյանցն ենթադրում է—ձեռամբ Սիմէօնի:*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 259։ Լալաեան, V, 318—319։

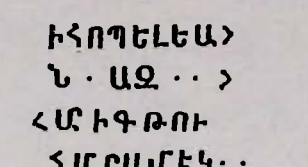
ԵՂՆԱՍԱՐ ՎԱՆՔ

853. «ԵՂՆԱՍԱՐ ՎԱՆՔ» եկեղեցու արևմտյան պատի որմնասյան խոյակի տակ.

ՀՁԸ

:ՋՋԸ: (1539):

854. «ԵՂՆԱՍՍԱՐ ՎԱՆՔ» եկեղեցու մուտքի հյուսիսային կողին 8 տող.

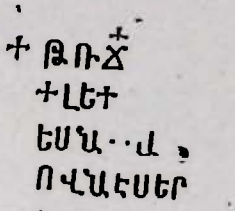

:ի: (20) ՀՈՊԵԼԵԱՆՆԷ ԱՋՐԱՏԱՐՈՒԱՐԻ :Գ: ԹՈՒԱՀԱՄԼԱՅՍ ՄԷԿ . . . ՏԱՍԻՆ Ի ՏԱՐԷԿ ՎԵՐ ՏԱՐՈ ԵՍ ԱՆԱՐԺԱՆ ՏՐ. ՂԱՋԱՐ ԳԻՐԵՁԻ:

Ծանոթ. *Հրատարակիչները վերծանել են—ի հոպելիաճե Ազատարաե Գ. թուահամարե մեռասան տարեկ վեր տար... և թվականը նշանակել 1311: Այս թվականը ոչ մի կերպ չի հարմարվում ո՛չ շենքի ճարտարապետական և ո՛չ էլ արձանագրության գրչական ու լեզվական առանձնահատկություններին: Մենք հակված ենք հետևյալ հաշվին. 1000+13+20+551=1584 թ.:*

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 265; Լալաեան, V, 345:*

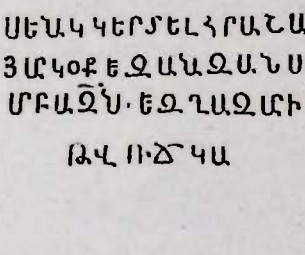
855. «ԵՂՆԱՍՍԱՐ ՎԱՆՔ» եկեղեցու մուտքի հարավային կողին, 5 տող.

ԹՎԻՆ :ՌՃԼԵ: (1687). ԵՍ ԱՆԱՐԺԱՆ ՈՎԱՆԷՍ ԵՐԷՑ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 265 (Ովանէսի փոխարեն Մովսէս):*

856. «ԵՂՆԱՍՍԱՐ ՎԱՆՔԻ» սեղյակներից մեկի ճակատակալ քարին փակագիր և չորս տող.

ՍԵՆԵՅԱԿ ԿԵՐՏԵԼԱՅԻ ՀՐԱՇԱՋԱՆ, ՎԵՐՆԱ|ՑԱՐԿՕՔ ԵՒ ՋԱՆԱՋԱՆ. ՍԱԿՍ ՏԻՐԱԿԱՅՄՈՐ |ՍՐԲԱԶԱՅՆ ԵՒ ՋՂԱՋԱՐԻ ԱՂՍՏՈՒԱՅԾԱԲԱՆ: |ԹՎԻՆ :ՌՃԿԱ: (1712):

Փակագիրը

ՏՐ. ՂԱՋԱՐ ԾԱՌԱՑ Ա֊Ց:

Ծանոթ. *«Տիրամոր» հնարավոր է վերծանել «տէր իմո»:*

857. «ԵՂՆԱՍՍԱՐ ՎԱՆՔԻ» մի այլ սեղյակի մուտքի ճակատին. փակագիրը՝

ՏՐ ՄԿՐՏԻՉ ԾԱՌԱՑ Ա֊Ց:

89. ՂԱՐԱԲՈՒԼԱՂ ԳՅՈՒՂ

Այս գյուղի շրջապատը անդնդախոր ձորեր և կուսական անտառներ են, ուր կան 3—4 հին և կիստվեր մենաստաններ. բոլորը փլատակներով և ծառ ու թփերով կիսածածկ։ Մեր այցելած ժամանակ եղանակն անձրևալին էր և կարողացանք թեթևակի ստուգել միայն հետևյալները.

1. Կուսակալի վանք. գտնվում է գյուղից հարավ-արևելք, մոտ 3 կմ հեռու. կոփածո քարերով և թաղածածկ շենք է եղել, շուրջն այլ շինություններով. մնում են պատերի կես մասերը, որոնց մեջ ագուցված են խաչքարեր և բեկորներ՝ արձանագրությունների մասերով (№ 858—861)։

2. Միջին վանք. գտնվում է գյուղից հարավ, մոտ 2 կմ. հեռու, կոփածո և թաղածածկ շենք է, ունի երկու ավանդատուն. մնում են պատերը, որոնց մեջ կան հին խաչքարեր, բակում՝ արձանագրություններով տապանաքարեր (№ 862—864)։ Այստեղ ընկած է նաև անգիր մի խաչքար X—XI դարերի քանդակներով։

3. Վերին վանք. նույնպես կոփածո քարերով և թաղածածկ շենք է. կիսավեր, շուրջը շինությունների մնացորդներ են։

4. Գյուղամիջի եկեղեցի. գտնվում է գյուղի կենտրոնում. թաղածածկ շենք է, շինված 1676 թ. համայնական ջանքերով։ Մեծ նորոգումների է ենթարկվել 1892 թ. նույնպես համալնական միջոցներով։ Այս նորոգումների առթիվ գրված բազմաթիվ հիշատակագրությունները վկայում են, որ հնում հայ ժողովրդի մեջ սովորություն է եղել հասարակական նշանակություն ունեցող շենքերը կառուցել հասարակական միջոցներով։

Եկեղեցու շինարարությանը վերաբերող բոլոր հիշատակագրությունները բերված են այս հատորում (№ 865—872). իսկ վերանորոգմանը վերաբերողները դուրս են մեր ծրագրից։ Ահա դրանցից մի քանիսի բովանդակությունը. հարավային պատի երեք մեծ լուսամուտները շինվել են Լևա Տեր-Դանիելյանի, Գրիգոր Ծամերյանի և Եախշի Դավթյանի միջոցներով, ի հիշատակ իրենց հարազատների. ծածկի սակի չորս կողմի քիվերը շինվել են Մելիք-Իեգլարյանցների կողմից և այլն։

***858. ԽԱՉՔԱՐ**, ագուցված է «Կուսակալի» վանքի հյուսիսային պատի մեջ, ներքուստ. ստորին մասում 3 տող.*

Թ։ Վ։ Ն։ Ո։ Լ։ Թ։ Հ
ԱԾՈՂՈՐՄԻ ՍԱՐ
ԳՍԻ

Թվ[ին]. :ՈԼԹ: (1190) Հ[ա]ՅՈՑ[յ]. |Ա.Ծ. ՈՂՈՐՄԻ ՍԱՐ|ԳՍԻ:

***859. ԽԱՉՔԱՐԻ** բեկորը, ագուցված է «Միջին վանքի» հյուսիսային պատի մեջ, արտաքուստ. վրան միայն թվականը.*

ՎԹ ՌԴ

Թվ[ին] :ՌԴ: (1555):

***860. ԽԱՉՔԱՐԻ** բեկորի վրա, նախորդի մոտ. 2 տող.*

ԹԻՒՐԱՅՄԻՂԻՆԻՒՐԿՈ
ՂԱԿՑՂԻՐԻՆԻՆ

ԹԻՒՐԱՑՄԻՇԻՆ ԻՒՐ ԿՈ|ՂԱՑԿԻՑ ՇԻՒԻՆԻՆ:

861. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկորի վրա, նախորդների մոտ. ուռուցիկ տառերով, կիսաեղծ, 1 տող.

ԱՅՍ . . . . ԻԹԱՐԻՆ, ԱՑՍ Է . . . ՄԽԻԹԱՐԻՆ.

862. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև. գտնվում է «Մլջին վանքի» բակում. արևելյան ճակատին 6 տող.

. . . . ԿԱԿԵՅ . . .
ԶԽԱՉՍ ԵՂԲԱ . . ՄԵՐ . . . . . ԿԱԼՆՅԿԼՆՅԵՑՒԱՔ . . . |ԶԽԱԶՍ ԵՂ-
ՊԱԼԻՆ ԿՂԿՅՆԻՒՐ . . . ԲԱՒԻՒ ՄԵՐ| ՊԱԼԻՆ, ԿԼՈՂԼԱՅԿՑԻՆ ԻՒՐ . . |ԻՍ
ԻՍՊԻՏԻՆ ԻՒՐՈՆ ՏՐ ՊԻՏԻՆ ԻՒՐՍՆ ՏՐ. ԱԶԱՐԻՆ ՀԼՍՂԴՈՑՆ . . .
ԱԶԱՐԻՆՀԳ . . ԹՎԼԻՆ ՝ՌԾԸ: (1609):
ԹՃ : Ռ : Ճ : Ը :

863. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև, նախորդի մոտ. արևելյան ճակատին 7 տող.

ԵՍԱՂ·ՍԷՍ
ԽԱՀԷՍԿՆ . .
ՎԱՐԴԱՆ . .
Ծ ՆՈՂԻՄ . .
Մարգարտի
ՈՂՈՐՄԻ
ԱՍԻ

ԵՍ ԱՂԼԷՍ ԷՍ|ԽԱԶԷՍ ԿԼԱՅՆՐԿՆԵՑԻՐ ՎԱՐԴԱՆՐԱՑՐ,|
Ծ ՆՈՂ, ԻՄՐՈՑ| ՄԱՐԳԱՐՏԻ| ՍՂՈՐՄԻ|ԱՍԻ:

864. ԽԱՉՔԱՐԻ բեկորի վրա. 4 տող.

ԱՅՍԵԱՅԽԱՀ
՝ ՀՈԳՈՆ ԱՑՍ ԵԱՑ ԽԱԶՐՍՐ, ՀՈԳՈԼԻՅՆ| ՀԱՑԵԱՔ|ԻՆ:
ՀԱՅԵԱՔ
ԻՆ

865. ԽԱՉՔԱՐ, ազուցված է նախորդ արձանագրությունից վեր, կենտրոնում, ստորին մասում ուռուցիկ 3 տող.

ԵՍԱՄԷՕՆԱՆԱՆՄՐՅԱԿՆՉ՝ՆՅԻ ԵՍ ՍԻՄԷՕՆ ԱՆԱՄՐԺԼԱՅՆ ԷՐԼԷՑՍ ԿԱՆ-
ՉՄՒՀՅՍԻԱԿՄՒՀՀՐԻՎՐՄՒԿՆ ԳՆԵՑԻ| ՉՄՔ. ԽԼԱՅՉՍ ԵԻ ՍԼԱՅԿԱԻ ԱՇ-
՝ՈՅՍԵՐԿԻՐՊԱՓՆԷՒՉԻՍՅԻԸ ԽԼԱՅՏԼԵՑԻ ԼԻ ՎԼԵՐԼԱ ՄՔ. ԵԿԵ|ՐԼԵ-
ՑՈՑՍ. ԼՈՐՔ ԵՐԿԻՐՊԱԳԼԱՅՆ|ՔՀ ԽԼԱՅԶԻՍ
ՑԻՇԼԵՑԷՔՔ:

Նշում. Ագուցված է շինության ընթացքում։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 253։
Լուսանկ. 124.

866. ԳՅՈՒՂԱՄԻՋԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքից վեր, 10 տող.

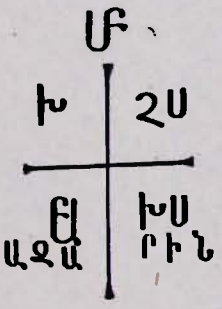
ՇՆՈՐՀՕՓԱՄԵՆԱԿԱԼԻՆ ՄԵՔ ՂԱՐԱՊՈՒԱԽԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴՍ, ՄԵՔ| ԵՒ ՓՈՔՐ ՇԻՆԵՑԻՆՔ ՍԲ. ԵԿԵՂԵՑԻՍ ՑԻՇԱՅՏԱՅԿ ՀՈԳՈՑ ՄԵ|ՐՈՑ ԵՒ ԱՄԼԵՆԱՑՆ ՆՆՋԵ-ՑԵԼՈՑ. Ի ՀԱՑՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՏՆ. ՊԵՏՐՈՍԻ. Ի| ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՍԻՑ ՇԱՀՍՒԼԷՄԱՆԻ, ԼԻ ԽԱՆ|ՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՐԻՍ ԵԻՂՈՒՐԼՈՒ ԽԱՆԻՆ ԵՒ ՊԱՐԼՈՆՈՒԹԵԱՆ| ԳԵՂԻՍ ՖԱՐՋԱԼԻ ՊԷԿԻՆ, ՏԱՐՈՒԼԷՆ ՄՈՒՐՏՈՒՋԱՂՈՒԼԻՆ. ՏԱՆՈՒՏԷՐ ՏՐ. ՍԻՄԷՕՆ, ՏՐ. ԱԿՈԲ, ՏՐ. ԱԶԱՐԻԱՆ, ՏՐ. ԴԱԻԻԹ,| ԳՐԻԳՈՐ, ԱԶԱՐԻԱ, ՇԱՀՆԱԶԱՐ, ՍԱՐՈՒԽԱՆ, ԱԻԱՆ. ՈՐ ՋԵՐՄԵՒԱՆԴ ՍԻՐՈՎ ԱՇԽԱՏԵՑԻՆ. ԵՍ ՄԵՂԱՒՈՐ ԴԱԻԻԹ ԷՐԷՑՍ ԳՐԵՑԻ| ԹՎԻՆ :ՌՃԻԵ: (1676).

ՈՐ ԿԱՐԴԱՑ ՄԷԿ ԲԵՐԱՆ ՈՂՈՐՄԻ ԱՍԷՔ, ԱՄԷՆ:

Ծանոթ. *Մեր Դաւիթ երեց վերծանածը հրատարակիչները կարդացել են* Մեղիդիւբ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 253, Ալպաեան, V, 333,
Լուսաճկ. 123,

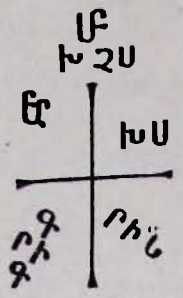
867. ԽԱՉՔԱՐ, շինութեան ընթացքում ագուցված մեծ արձանագրութեունից վեր, ձախ կողմում. խաչի շուրջը 4 տող.

ՍԲ. |ԽԱՉՍ| ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԱԶԱՐԻՆ.

Լուսաճկ. 125.

868. ԽԱՉՔԱՐ, շինութեան ժամանակ ագուցված մեծ արձանագրութեունից վեր, աջ կողմում. խաչի շուրջը 5 տող.

ՍԲ. |ԽևԱյՋՍ| ԲԱՐևԵյԽևԱհյՍ ԳՐԻԳևՈյՐԻՆ:

Լուսանկ. 126.

869. ԽՄՋՔՄՐ, շինութ յան ժամանակ ապուցված մեծ արձանագրութ յանը կից, ձախ կողմից. ստորին մասում 3 տող.

ՍԲԽՀՍԲ
ԱՐԵԽօՍ
ՇԱՀՆՋՐԻՆ

ՍԲ. ԽևԱյՋՍ Բ|ԱՐԵԽՈՈՍ| ՇԱՀՆևԱյՋևԱյՐԻՆ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 253:*

Լուսանկ. 127.

870. Մի քարի վրա, որը շինութ յան ժամանակ կցված է մեծ արձանագրութ յանը ալ կողմից, 11 տող.

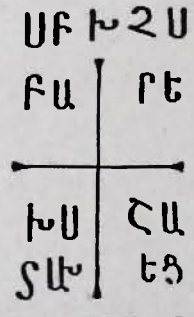
Ե ՍԽօՃԱԱՆ
ՏՈՆՍՍԱԿԱՀօԳ
Ն ԱԿԱՆԵՂԷ
ՍԲ Ե ՆԵ Ղ Է Ց
ՈՅՍԱՎ ՍՐՁ ՈՒ
ՆՅԻ ՇՏ ԿԻՆՁ
ԵՒ ԿՂԿՑԻՆ
ՄԱՐԻԱՆԻՆ
ԵՒՈՐԴՈՑՆ
Գ ԱՍԲԱՐԻՆ
ՄԷԼԳՈՒՄ

ԵՍ ԽՈՃԱ ԱՆ|ՏՈՆՍ ՍԱԿԱԻ ՕԳ|ՆԱԿԱՆ ԵՂԷ| ՍԲ. ԵԿԵ-ՂԵՑ|ՈՑՍ ՎԱՐՁՈՒՆ. ՑԻՇևԱյՏևԱյԿ ԻՆՁ| ԵԻ ԿևՈյՂևԱյԿՑԻՆ |ՄԱՐԻԱՆԻՆ| ԵԻ ՈՐԴՈՑՆ| ԳԱՍԲԱՐԻՆ,| ՄԷԼԳՈՒՄ|ՐԻՆ:

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 253:*

Լուսանկ. 128.

871. ԽՄՋՔՄՐ, շինութ յան ժամանակ ապուցված նեղ պատուհանի ձախ կողմում. վրան 6 տող.

ԻՏՐԴԱԹ

ՍԲ. ԽևԱյՋՍ| ԲԱՐԵ|ԽևԱհյՍ ՇԱ|ՏԱԽԵՑ|Ի ՏՐ. ԴԱԻԹևԻՆյ:

Լուսանկ. 129.

872. ՆԵՂ ՊԱՏՈՒՀԱՆԻ գլխին, 2 աող.

ՂԱԶԱՐ ՅԻՇ ԷՔ ԴԱԶԱՅ ՑԻՇԼԷՔ:

Լուսանկ. 130.

ԱՐՁԱՆԱԴՐՈՒԹՑՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԱՑԺՄ ՉԿԱՆ ԿԱՄ ՄԵՆՔ ՉԵՆՔ ՏԵՍԵԼ

873. ԽԱՉՔԱՐԻ ստորին մասում, որը գտնվում էր Կոսի կալի եկեղեցում, ապուցված նրա խորանի համարի վրա.

Թվլիճ :ՈՀՔ: (1230). Աստուած ողորմի Սարգսիճ:

Հրատ. Լալաեան, V, 334։ Բարխուդարեանց, 256։

874. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, Կոսի կալերի գերեզմանատան մեջ.

Ամփերիճ, Մելիցիու, Բուրխս. թվիճ :Ռ: (1551):

Նշանր. *Անշուշտ վատ են ընթերցված։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 256։

875. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որն ապուցված է եղել Վերին վանքի հյուսիսային համարի տակ։

Թվլիճ :ՉԻ: (1271). Ես Տաւտար, որդի Զաճասի կանգնեցի զխաչս իճն և եղբաւր իմոյ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 254։

876. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը եղել է Վերին վանքի տաճարի մեջ.

Այս է հանգիստ սուրբ Գրեգորոյ Գանձակայ եպիսկոպոսիճ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 255։ Լալաեան, V, 334։

877. ԽԱՉՔԱՐԻ ՄԱՍԻ վրա, որը եղել է Միջին վանքում.

Այս սուրբ խաչս է տէր Աւտաճելիճ Աստուծոյ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 254։

878. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, նախորդի մոտ.

Այս խաչս է Կուիճ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 254։

90. ԹՈՂԱՆ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

Գտնվում է Ղարաբուլաղից Մանաթիշ գյուղը տանող ճանապարհի վրա։ Գյուղատեղում կիսավեր մնում են եկեղեցին և մի մատուռ։

879. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որ կանգնած է եղել մատուռի մոտ.

Ի թուիճ :ՋՄԷ: (1308). Ես Գրիգոր ու Պապաք կանգնեցաք զխաչս ի բարեխաւսութիւն ծնողաց մերոց · · · :

Հրատ. Բարխուդարեանց, 252։ Լալաեան, V, 334։

880. ԵԿԵՂԵՑՈՒ հարավային ավանդատան վրա.

Կամաւն Աստուծոյ ես տէր Եղիայ շինեցի սուրբ եկեղեցիս յիւսատակ հոգւոյ

իմո, կողակցին Բեզադին, որդւոյն Աֆիբէկին· ի ժամանակս Շահ Սեֆիին, խաւթիւն Մուրթուզա ղուլի խանին քահուղդ. կաթուղիկոս Գանձասարայ տէր Գրիգորիս. թվ. ՌՂԶ: իճ (1647):

Մանոթ. Ըստ ևրևութին Ջալալյանցի ժամանակ ավելի ամբողջական է եղել, որից և առնում ենք հիմնականում:

Հրատ. Ջալալեանց, I, 210; Բարխուդարեանց, 252; Լալաեան, V, 334:

91. ԿԱՄՈ ԳՑՈՒՂ (ՀՆՕՒՄ՝ ԲԱԽՇԻԿ)

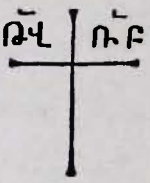
Այս գյուղը ավերված է եղել։ 1870 թ. շենացրել են Հաջիքենդի վերաբնակիչները։ Մի քանի տասնամյակ առաջ թողնելով նախկին հարմար դիրքը, գյուղը տարածել են ներքև, $1^1/_2$ կիլոմետր դեպի արևմուտք։ Նախկին գյուղատեղում մնում է կիսավեր եկեղեցին, թաղածածկ և կոփածո քարերով շինված. պատերի մեջ որպես շինանյութ դրված են խաչքարեր և տապանաքարեր։ Եկեղեցին կոչվել է Ամենափրկիչ։

Գյուղից մոտ երեք կիլոմետր հարավ, խճուղու եզրին, այժմ Մուրթունիս կոչվող հանդամասում մնում են գյուղի ավերակները։ Բարխուդարյանցի ժամանակ գյուղատեղը կոչվել է Մրցունիս, այժմ անվանում են Մուրթունիս:

Այս միջավայրից հավաքած մեր 14 արձանագրութիւնից 10-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

881. ԽԱՉՔԱՐ, գեղաքանդակ, ագուցված է հարավային պատի մեջ, ներքուստ, քիվին և թևերի շուրջը 3 տող.

ԽՆՍՓՐԿՈՒԹԻՒՆ ԹՐՎ
ԷՏԻՆ ԽԱՉՈՎ ՓՐԿՈՒԹԻ. ՀՈԳՈՒՑՆ ԹՐՎԼԷՏԻՆ.
ԹՎԻՆ ՌԲ: (1553):

Մանոթ. Թրվետ անձնանունը, հավանաբար, Թուրվանգ-ի տեղական ձևն է։

882. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է արևմտյան պատին, արտաքուստ. թևերի շուրջը միայն թվականը.

ԹՎ ՌԳ
ԹՎԻՆ. ՌԳ: (1554):

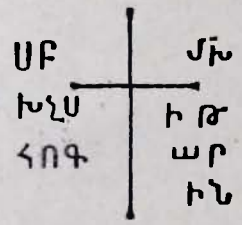
883. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ագուցված է հարավային մուտքի արևմտյան կողին. քիվին 2 տող.

ՍԲԽՆՍ ԷՏԳԱՐԵՂԵՍ
ԱՊԵՏԹՎՌՀԹ
ՄԲ. ԽԱՉՈՎ ԷՏԳԱՐԻՆ, ԵՂԵՍԱՊԵՏԻՆ.
ԹՎԻՆ ՌՀԲ: (1630):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 269։

884. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է հարավային ավանդատան արևելյան պատին, ներքուստ. քիվը ծածկված պատով. թևերի շուրջը 4 տող.

ՍԲ ՄԽ
ԽՆՍ Ի Թ
ՀՈԳ ԱՐ
ԻՆ

ՍԲ. ԽԱՉՈՎ ՄԽԻԹԱՐԻՆ ՀՈԳՈՑՆ:

885. ԽԱԶՔԱՐ, ագուցված է արևմտյան պատին, ներքուստ. քիվին ի՞նչի 1 տող.

ՍԲ ԽՆՀՈՒՈՒՄԻՆ . . . ՍԲ. ԽԱՅԶՍ ՀՈՒՈՒԻՄԻՆ . . . .

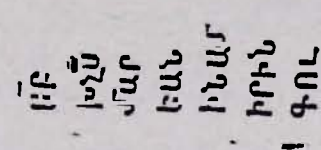
886. ԽԱԶՔԱՐ, ագուցված է հարավային պատին, ներքուստ, քիվին 1 տող.

ԽՆՍԱՐՈՒՍԽԻՆ ԽԱՅԶՍ ԱՐՈՒՍԽԻՆ:

887. ԽԱԶՔԱՐ, ագուցված է եղել բեմի ճակատին, այժմ ընկած է. քիվին 1 տող.

ԽՆՍՀԱՇԻՆ ԽԱՅԶՍ_ՀԱՆԻՆ:

888. ԽԱԶՔԱՐ. ագուցված է հարավային ավանդատան պատրհանի գլխին, որպես ծածկ. երևացող կողին 11 տող.

ՍԲ. |ԽԱԶՍ| ՄԱՐ|ԵԱՆ|ԻՆ, ԱՍ|ԻՐԻՆ| Գ|Ի|Լ|ՈՒՄԻՆ|, ԱՂԱ|ՊԵԿ|ԻՆ:

889. ՄԱՐԹՈՒՆԻՍԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատի ստորին մասում, արտաքուստ, ագուցված է կիսակամար քարավորի վրա. 12 տող.

Թ Վ Ի Շ Ի Դ:

ԿԱՄ ԱՒՆ ԱՅ ԵՒՀՐԱՒՄԲ
ՀԱՐ ԱՊԵՏԻՆ ՅՐ ԸՍՏԵՓ
ԱՆ . . . ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԵ ՄՐ ԳՐԻ
ԳՐԻ . . . . . ԱՆՈՒԹԵ ՍՈՄԱՃԻՆԵԱՅՈՎ
ՆԱ . . Ս . . . . . ՆԷՈՍԵՐԵՑՂԻՆ Ե Ց
ԱՓՋԼ ՍԲ . . . . . ԲԱՐԷԽԱՒՍՈՒԹԻՒՈԳ
ՈՑԵՒՄՈ . . . . . ԱՆՀՀ . . . ՃԱ
. . . . . ՃՆԳՈՐՂ . Ի . Ջ
Յ . . . . . ՐՐ . . . Գ . Ս ԵՂԻՆ ՆՂԲԻ
ՅԵԿԵՂԵՑԻՍ ՄՎԻ ՋԱՄԻԿԱՐ ՃՂԻՆՃ ԱՌ ԵՆՈՎ
. . . . . ԱՆԷՋԻՄՄ ԵՂ ԱՑՆ ՄՐ Է

Թ·Վ·ԻՆ· :Զ·Դ: (1285) |ԿԱՄԱԻՆ ԱՓ. ԵԻ ՀՐԱՄԱՆԱԻ ՍԲ.| ՀԱՑՐԱՊԵՏԻՆ ՏՐ. ԸՍՏԵՓ|ԱՆ|ՈՍԻ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՈՒԹԵ. ՏՐ. ԳՐԻ|ԳՈՐԻ ՐԵԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵ. ՍՈՄԱ-

ձին, եմ ցով|-Անլէյս . . . . . Անէոմ երեց Շինեց|ած զՍբ. Ւեկեղե-
ցիս ի՝ բարեխաւսութ՝ի Հոգ|ոց եի տուած . . . . . |. . . . . .
. . .| . . . . . |. . . . . .| ցեկեղեցիս Տվի. Զատիկ աւր
ժամ ինձ առնեն.| ով . . . . . խափանէ Չիմ մեղացն Տր. է։

Ծանոթ. *Բաց մնացած տեղերում քարը շերտ-շերտ թափված է, այդպես է եղել դեռևս Բարխուդարյանցի ժամանակ, որը միայն կեսն է արտագրել։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 267։

***890. ՄՈՒՐԹՈՒՆԻՄԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ** արևմտյան պատի հյուսիսային անկյունում, արտաքուստ, ագուցված խաչքարի ստորին մասի վրա. 3 տող.*

ԹՒԻ :ՉԼԱ. (1282). ԵՍ ՇԱՀԱՆՇ|ԱՀ ԿԱՆԳՆԵՑԻ
ԶՍԲ. ՍԱՐԳԻՍՍ Ի|ՆՉ ԵԻ ԵՂԲԱՐ ԻՄՈՑ ՎԱՐ-
ԴԱՆՇԱՀԻ։

Ծանոթ. *Հրատարակիչը խիստ աղավաղել է։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 267։
Լուսանկ. 131.

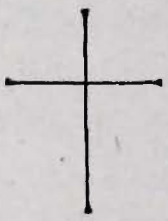
***891. ՄՈՒՐԹՈՒՆԻՄԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ** հարավային պատի մեջ ագուցված մի քարի վրա. արտաքուստ. 5 տող.*

ԵՍ . . . . . .
ՉԱՏԻԿԻՅԻՄ
ՅԱԼԱԼԸՀԻՅՄԻԱԲԱ
ՆԵՅԱ ՍԲԵԿԵՂԵՑԻսեՒ
ՏՎԻՆԻՏԱՈՉԱ Ա
. . . . . Մ

ԵՍ . . . . . |ԶԱՏԻԿ Ի ՑԻՄ|ՀԱԼԱԼ ԸՆԶԻՑ
ՄԻԱԲԱ|ՆԵՑԱ ՍԲ. ԵԿԵՂԵՑԻՍ, ԵԻ|ՏՎԻՆ Ի
ՏԱՐՈՉ :Ա։ Ա՛Ր| . . . . . |։

***892. ՄՈՒՐԹՈՒՆԻՄԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ** արևմտյան պատին, արտաքուստ ագուցված խաչքարի քիվին և ստորին մասում, 3 տող.*

ՄԲԽՇՍԲԱՐԱԱԻԽՐՐՆԵ-ԿՈՂԱԻՆ

Ե-ՅՈ-Հ ԱՆԵ ՍԻՆ ՄՐՈՆ
ՅՈ-ՐԱՑԽԱ ՆԻՆՈՒՂԸ

ՄԲ. Խ|Ա.ՉՉՍ ԲԱՐ|ԵԽ|Ա|Ի|Ս ՄԽԻԹ|Ա|Ր|Ի|Ն
ԵԻ ԿՈՂԱ|Կ8|ԻՆ| ԵԻ ՑՈՒՀԱՆԷՍԻՆ ՄՈՐՆ
ՑՈՒՐԱԾԽԱՆԻՆ. Թվ|ԻՆ| :ՌՉԸ։ (1639)։

Ծանոթ. *Առաջին անձնանունը՝ ՑԻԽԹԱՐ, կարող է Մխիթար անվան սխալ գրչութ|ուն լինել. նաև Ցխթիար կարող է կարդացվել։*

Մյուս անձնանունները ևս կասկածելի են, որովհետև գրիչը Ց և Ծ տառերը միատեսակ է փորագրել։

Լուսանկ. 132.

***893. ՄՈՒՐԹՈՒՆԻՄԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒ** արևմտյան պատի վերին մասում ագուցված գեղաքանդակ խաչքարի քիվին, եղծված, 2 տող.*

ԻՆ ԹՎ. Ի . . . ԱԿՒՊՒ . . . . . |. . Թվ|ԻՆ| ՌԿ . . . (1511)։

Լուսանկ. 132ա

894. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա, որը եղել է եկեղեցու մուտքի մոտ.

Յովհաննէսի ւմոռն Նուրացիանին։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 266։

92. ԱԶԱՏ—ՍՈՒԼՈՒԿ ԳՅՈՒՂ

Գյուղը վերջին տասնամյակներում մոտ 2 կմ տեղափոխվել է դեպի արևելք։ Հին վայրում մնացել է ճեղքված քարերով շինված և չորս սյուների վրա հաստատված թաղակապ եկեղեցին՝ քայքայված վիճակում։ Այդ շենքը, հավանաբար, XVII դարի է, բայց պատերի մեջ գտագործել են ավելի հին գերեզմանաքարեր և խաչքարեր, որոնցից միայն մեկի վրա կան արձանագրութիւն մնացորդներ։

Հին գյուղատեղից վերև, դեպի արևմուտք, անտառի մեջ եղել է Սուլուկի կամ Երմողեա քահանայի վանք կոչված մատուռը, որն այժմ հիմնովին ավերված է և քարերը տարված։

Հիշատակված արձանագրութիւններից տեղում ոչինչ չի մնացել. բոլորն առնում ենք հին հրատարակութիւններից։

895. ՍՈՒԼՈՒԿԻ ՎԱՆՔ ՄԱՏՈՒՌԻ մուտքի կամարակալ քարի վրա.

Թ՛իւն :ՉԻՀ: (1279). Ես Մխիթար ու Տիրուծէր շինեցաք զեկեղեցիս ի հայրապետութեան տէր Ըստեփանննոսի Աղուանից կաթողիկոսի։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 270։ Լալաեան, V, 317։

896. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ, մուտքից վեր.

Ապաղայ ելչ խաչին ու Խարայնախին Աւառս լեռով շինեցի գեկեղեցիս։

Ծանոթ. *Անշուշտ սխալներով է վերծանված.*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 270։ Լալաեան, 318։

897. ՆՈՒՅՆ ՄԱՏՈՒՌԻ ՄԵՋ, տապանաքարի վրա.

Այս է հանգիստ Սայի որդի Հասանայ փեսայիս:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 270։

898. ՆՈՒՅՆ ՄԱՏՈՒՌԻ ՄԵՋ, խաչքարի վրա.

Թվ. :ՈՒԳ։ Էր (1174)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 270։

899. ՆՈՒՅՆ ՄԱՏՈՒՌԻ ՄՈՏ, տապանաքարի վրա.

Այս է հանգիստ Միսայէլայ. Սասնի որդի, որ կարդէք՝ յաղաւթս յիշեցէք. թվ. :Զ: (1251):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 270։

900. ՆՈՒՅՆ ՄԱՏՈՒՌԻ ՄՈՏ, խաչքարի վրա.

Կամաւն աստուծոյ կանգնեցաւ սուրբ նշանս ի բարեխաւսութիւն Մալսուկին և ծնողաց իւրոց և եղբարց իւրոց Արքուսին, Խաչին, Շահմէլիք խաթունին. թվ. :ՊՂԶ: (1447)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 270։

901. ՆՈՒՅՆ ՄԱՏՈՒՌԻ հյուսիսային կողմում.

Այս է հանգիստ Ջևանայ, որդի Հասանայ. ի թվ. :ՉԿԴ: (1315):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 270։

902. ՍՈՒԼՈՒԽ գյուղատեղի եկեղեցու շինարարական արձանագրությունը.

Շնորհօք ամենակալին, ես Մէլիէմ գամաւս շինեցի եկեղեցիս յիշատակ ինձ և նախնեացս իմոց պարոն Աղայիին, մէլիք Եսկարիին, մէլիք Աղապէկին, Ղամար Սուլթանիին և իւր ծնողիին՝ մէլիք Պաղուն, Աւար խաթունին, կողակցին Սավրյինայիին, և եղբօրն՝ Պաso պէկին, Աղասի պէկին. թվ. ։Ռ · · · ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 270։

93. ԳՅՈՒԼԻՍՏԱՆ ԳՅՈՒՂ

Գյուղում և շրջակայքում համեմատաբար հին հուշարձանները հետևյալներն են.

Ա. Ս. Միքաս մատուռ, գյուղի եզրին. շինված է եղել սրբատաշ քարերով. մնում են հիմնապատերը։

Բ. Մելիքական ապարանք գյուղամիջում։

Գ. Ամենափրկիչ վանք. գտնվում է գյուղից հավավ-արևմուտք, ձորակի մեջ, բակում եղել են սենյակներ։

Դ. Մատուռ. գտնվում է վանքի մոտ. կիսավեր է.

903. Ս. ՄԻՆԱՍԻ հյուսիսային պատի վրա եղել է՝

կամաւս Աստուծոյ շինեցինիք խորանս տաճուտէրս Ուլուխան, աշխատողք երկու տէր Դաւիթն, Սպարապետն, պտղն, առ հասարակ ժողովուրդին. թվ. ։ՌՃՀ։ (1659)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 241։

904. ՄԵԼԻՔԱԿԱՆ ապարանքի մուտքի կամար բարավորի վրա.

Շնուհիւ Այ. շինեցաւ ապարանս ի թվին ։Ռ։ Եւ ։ՄԼԱ։ (1782). Ես Յակոբոս ծառայ Ա.յ. իշխող գեղոյս, որդի Ապրահամ Սպարապետին։

Ծանոթ. Առնում ենք Լալայանից։ Բարխադարյանի մոտ թիվն է ։ՌՄԱ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 241։ Լալաեան, V, 331։

905. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ վանքի մկրտության ավազանի մոտ.

։ՌԼ։ թվ. (1641)

Հրատ. Բարխուդարեանց, 242։ Լալաեան, V, 348։

906. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ վանքի բակում մի սենյակի մուտքի վրա.

Թվ. ։ՌՃԿԴ։ (1715). յիշատակ է այս օթաղս եղիա վարդապետին։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 242։ Լալաեան, V, 348։

907. ՄԱՏՈՒՌԻ պատին ագուցված մի խաչքարի վրա.

Խաչս Հիւրիա ապաշխարողին։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 242։ Լալաեան, V, 348։

908. ՄԱՏՈՒՌԻ մուտքի առաջ մի գերեզմանաքարի վրա.

Այս է հանգիստ Հիւրեղ տային. աղաչեցէ՛. թվ. ։ՌԿԲ։ (1613)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 242։ Լալաեան, V, 348։

909. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվում է Ինջա գետի ափին «Կարմիր եղցի» կոչված կիսավեր եկեղեցու մոտ.

Այս է տապան Առուսի որդի. Իսա · · · :

Հրատ. Բարխուդարեանց, 243.

94. ԵՂԱԿԵՐ ԳԵՈՒՂ

910. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ վրա, որը գտնվում է գյուղամիջի ս. Աստվածածին եկեղեցու մոտ.

Այս է տապան Մխիթարի որդի Մեծլում Հոխայիճ. թվ. :ՌՃՂԹ: (1750):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 238։

85. ՆԵՐՔԻՆ ՇԵՆ

911. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ խորանի հյուսիսային կամարի վրա.

Եկեղեցիս աճուռաճեցաւ Սուրբ Աստուածածին. թվ. :ՌՃԽԶ: (1697):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 245։ Լալաեան, V, 330։

912. Ա. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորի վրա.

Աստուած ողորմի գօրեցի Գօրգինի որդի Տաւթին որ պատճառ եղև: Կամաւն Աստուծոյ շինեցաւ սուրբ եկեղեցիս ձեռամբ տէր Եղիայիճ. յիշատակ իւր և ծնողացն, հօրն Աթին և մօրն Հաւումին և կողակցին և որդոցն տէր Գաւթին, Կոստանդին, Եսկարին · · · · տացութեամբ Շիրմազանի որդի Մելքումին · · :

Ծանոթ. *Թերի · · · տացութեամբ բառը ըստ երևույթին* կացութեամբ *է եղել տեղում, որը կարելի է լրացնել* վերակացութեամբ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 245։

96. ԷՐՔԱՋ ԳԵՈՒՂ

913. Ս. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մկրտութեան ավազանի մոտ ագուցված մի գեղաքանդակ խաչքարի վրա.

Թվ. :ՉԹ: (1260). Եւ Ակոբ կանգնեցի գխաչս Սարգիսա և [կամ] սմեն ծնողաց մերոց. Աստուած ողորմի:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 250։

914. Ս. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի բարավորի վրա, կիսաեղծ.

· · · · մէ յիշատակ. թվն. :ՌՃԿԵ: (1716):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 250։ Լալաեան, V, 335։

915. Ս. ՍԱՐԳԻՍ ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան պատի մոտ, արտաքուստ, տապանաքարի վրա.

Թվ. :ՌՄԿԶ: (1817), ա՛ր է Պօղոսատ գալն, մայիսի :ի: (20). Քրիստոսի ծառայ տէր Դանիէլ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 250—251։ Լալաեան, V, 335։

97. ՈՍԿԱՆԱՊԱՏ ԳԵՈՒՂ

916. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է գյուղամիջի ս. Հակոբ եկեղեցու արևմտյան պատի մեջ, արտաքուստ.

Սուրբ խաչս աւգնական տէր Ովանէսին. թվ. :ՈԴ: (1155):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 273։

917. Ս. ՀԱԿՈԲԻ մկրտութ֊յան ավազանի մոտ, կամար խոյակի վրա.

Ես Ոսկանէս, Գրիգոր կամարս լեր Գուդկաց, դվիմ իմ մեր (մօր) Ուռումի հոգին համար:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 273։

98. ՄԻՐՋԻԿ ԳՅՈՒՂ, ԵՎ. ՇՐՋԱԿԱՅՔ

Գյուղամիջի ս. Գաբրիել եկեղեցուց բացի արձանագրութ֊յուններ ունի գյուղից հարավ մի լեռնահովտի մեջ գտնվող Քյարխանա վանքը, որ թաղակապ փոքր եկեղեցի է՝ շինված մի կամարի վրա, սրբատաշ քարերով։ Գյուղի շրջակայքում եղած Ովասափ և Աստվածածին մատուռները հասարակ շենքեր են. վերջինիս մոտ հիշատակված են երեք խաչքար.

918. Ս. ԳԱԲՐԻԵԼ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի ճակատին.

Աւդեամբ Միգիկայ սուրբ Գաբրիէլ եկեղեցիս շինեցաւ 1674 ամի:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 276։ 276։ Լալաեան, V, 317։

919. Ս. ԳԱԲՐԻԵԼ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի մոտ ագուցված խաչքարի վրա.

Կանգնեցի Սարուխանս սուրբ խաչս բարեխաւս Ոսկի հոգուն. թվ. :ՌՀԶ: (1627):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 276։

920. ՔՅԱՐԽԱՆԱ ՎԱՆՔԻ բեմի ճակատին ագուցված մի խաչքարի վրա.

թվ. :ՌԿԴ: (1615)

Հրատ. Բարխուդարեանց, 276։ Լալաեան, V, 345 (Թվականը՝ :ՌԿՆ:)

921. ՔՅԱՐԽԱՆԱ ՎԱՆՔԻ ԳԱՎԹՈՒՄ, տապանաքարի վրա.

Հանգիստ հողապատեան տեառն Եղիազարու, յաւէտ հանգիստ է նըխար սորին, որ աստ կան. հոգին գոլով միջնորդ առ տէր ժողովուրդ իւր որդեկացս, որ եւմ տատումման վուրձանաց գաղտնի, որ օգտել փութան զմիաբանութիւն հոգևորականն, փրկել ի վուրձանաց այժմ և յապագայն. հանգեաւ սուրբ հայրն մեր թուին Հայկազնուոյ :ՌՃԿԲ: (1713):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 277։

922. ՔՅԱՐԽԱՆԱ ՎԱՆՔԻ ԳԱՎԹՈՒՄ, տապանաքարի վրա.

Այս է հանգիստ Զաքեոս աւագապատի Մկրտիչ վարդապետին. թվ. :ՌԼԵ: (1646):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 277։

923. ՔՅԱՐԽԱՆԱ ՎԱՆՔԻ ԳԱՎԹՈՒՄ, տապանաքարի վրա.

Այս է տապան տանս սպասաւոր Մահտեսի վերածայնի, Նաւասարդ աղա անուանի, եղբայր Թաւրազ Քալանթարու Զաքամ մեծ Սահակ ի Ղարամուրատս գեղջէ, կոչի Արամի. մահն դիպէ վաթսուն և :Բ: (2) ամի. :ՌՃԼ: (1741) թուի և ամսդրեա մարմին է :ՂԴ: (93) ամի:

Ծանոթ. Վերջին նախադասութ֊յունն անհասկանալի է։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 277։

ՔԱՐՀԱՏԻ—ԴԱՇՔՅԱՍԱՆԻ ՇՐՋԱՆ

99. ԽԱԶԱԿԱՊ ՂՈՒՇՉԻ ԳՅՈՒՂ ԵՎ ՇՐՋԱԿԱՑՔ

Գյուղում հին հուշարձաններ չկան, շրջապատում պահպանվել են մեծ հնություն ունեցող արձանագիր և անարձանագիր հուշարձաններ։ Վերջիններից հիշատակում ենք առաջիմ գյուղից մոտ երկու կիլոմետր դեպի հյուսիս-արևմուտք գտնվող ավերակները, ուր մի շարքի կանգնած են լոթ խաչքարեր (մեկն ընկած է, մյուսները կոտրված և կեսն ընկած)։ Թեև ոչ մի արձանագրություն չկա դրանց վրա, բայց քանդակների ոճով վերաբերում են X—XI դարերին։

Մեր հավաքած արձանագրությունները հետևյալ վայրերից են։

Ա. Թարգմանչաց վանք. գտնվում է գյուղից մոտ երեք կիլոմետր հեռու, դեպի հյուսիս. բաղկացած է մի փոքր եկեղեցուց և ընդարձակ գավթից ու զանգակատնից։ Պարսպափակ բակում պահպանվել են այլ շինությունների հիմնապատերը։

Ըստ ավանդության, վանքը հիմնադրվել է Մ. Մաշտոցի ներկայությամբ, սակայն ներկայումս կանգուն շենքերը ոչ մի կերպ չեն առնչվում V դարի արվեստի հետ։ Այդ հնագույն շրջանին կարող է վերաբերել այն ստորերկրյա դամբարանը, որը գտնվում է բակում՝ հյուսիսային դարբասի դիմաց։ Դամբարանի վրա եղած շենքերն ալժմ փլատակեր են նորության կնիքով, իսկ բուն դամբարանը համակ սրբատաշ և մեծամեծ քարերով շինված մի փոքր տարածություն է, ուր իջնելու համար շինված են նեղ աստիճաններ։ Անվանի նահատակների մասունքների վրա նման դամբարանների գոյությունը Արցախում հիշատակված է մատենագրության մեջ և ապացուցվում է իրական մնացորդներով (Ամարասի վանքում պահպանված է ամբողջությամբ, իսկ Մարդակերտ և Ճարտար գյուղերում մենք հայտնաբերեցինք ավերակներ և մնացորդներ)։

Եկեղեցին մի փոքր շենք է, գմբեթավոր, հարավից և հյուսիսից արտաքուստ կցված ավանդատներով։ Շինված է անտաշ քարերով. ունի բազմաթիվ նորոգումների և կարկատանների հետքեր, որոնց ընթացքում, որպես շինանյութ, օգտագործվել են բազմաթիվ խաչքարեր, որոնք վերաբերում են X—XVII դարերին։

Հուշարձանի պատերին երեք տեղով ագուցված են առանձնակի քարեր, որոնց վրա նշանակված է միևնույն :ՆԼԸ: (989) թվականը։ Դրանք հին արձանագրության մաս չեն, ըստ երևույթին նորոգումների ժամանակ ավերված հին հիշատակագրության փաստական արժեքը հաստատող վկայություններ են։ Նշված թվագրությունը համապատասխանում է եկեղեցու հին մասերի ճարտարապետական և կառուցողական արվեստի այդ շրջանի առանձնահատկություններին։ Նույն ժամանակներին վերաբերող մի բեկոր, վրան բարձրաքանդակ վիշապով, ագուցված է եկեղեցու արևելյան պատի վերին մասում, պատուհանի մոտ։ Նույն տեղում ագուցված է նաև կլոր պատուհանի մի բեկոր, որն ունի հնագույն քանդակների գոտի։ IX—X դարերի արվեստով զարդարված մի խաչքար էլ ագուցված է հյուսիսային ավանդատան արևելյան պատին, ներքուստ։

Գմբեթը ցածր է, ութկողմանի, նույնպես շատ նորոգումների ենթարկված. ըստ երևույթին ամենամեծը XVI—XVII դարերում, որովհետև նրա ստորին մասի ամբողջ շարքը, ներքուստ, բաղկացած է այդ դարերին վերաբերող 28 խաչքարերից։ Թեև դրանց մեծ մասն ունեն հիշատակագրություններ, բայց բարձրության և տեղի նեղության հետևանքով անկարելի եղավ վերծանել։

Վանքի գավիթը շինված է 1890 թ., իսկ զանգակատունը՝ 1856 թ. (ըստ արձանագրությունների, որոնք չենք առնում)։

վանքը շրջափակված է պարսպով, որը մեծ մասամբ այժմ ավերակ է։ Ավերակ են նաև բակում եղած օժանդակ շենքերը։

Բ. Շատախ գյուղատեղ. այս գյուղատեղի հուշարձաններն անխնա կերպով թալանվել են շրջակա գյուղերի բնակիչների կողմից. նախ՝ Աչկապի բնակիչներից։ 1965 թ. հերկի ժամանակ հայտնաբերվել է մի խաչքար՝ 981 թվականով։

Շատախ գյուղը շեն է եղել մինչև 1625 թ.։ Այդ թվականին քահանա Յովհաննէսը նորոգել է մի հին ձեռագիր ավետարան և գրել իր հիշատակարանը[1]։

Գ. Սվրեցիք գյուղատեղ. գտնվում է Աչկապից արևմուտք՝ Շամքոր գետի աջ ափին։ Գյուղատեղում մնացել են հիմնապատերը միայն։ Ջորի մյուս լանջին տարածվում է գերեզմանատունը, ուր կան մի քանի խաչքարեր և տապանաքարեր։ Բարխուդարյանցի ալցկլած ժամանակ եկեղեցու խորանը և ավանդատները եղել են կանգուն, իսկ գերեզմանատունը գըտնըվել են կենցաղային տեսարաններով բազմաթիվ տապանաքարեր[2]։

Սվրեցիք գյուղատեղից մոտ երեք կիլոմետր դեպի Աչկապ, մի բլրի գագաթին կիսականգուն մնում են մի հին և անշուք եկեղեցու մնացորդները. կանգուն են միայն պատերի կեսը։ Խորաններէ արևելյան պատերի մեջ կան մեծ և պարզ խաչքարեր՝ X դարին բնորոշ ոճով։ Նկեղեցու շուրջը մնում են Հին Զակլիկ գյուղի ավերակները և գերեզմանատունը։

ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՎԱՆՔ

924. ՆԿԵՂԵՑՈՒ հարավային ավանդատան արևմտյան պատի վերին մասում, միայն թվական. 1 տող.

ԴԼՀԸ ✝

:ՆԼԸ: (989):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 289, Լալաեան, V, 340, Լուսանկ. 133

925. ԳԱՎԹԻ հարավային պատի արևմտյան վերին մասում, միայն թվական. 1 տող.

ԴԼՀԸ

:ՆԼԸ: (989):

926. ԳԱՎԹԻ հյուսիսային պատի վերին մասում, միայն թվական. 1 տող.

ՂԼՀԸ

:ՆԼԸ: (989):

927. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է դավթի արևմտյան որմնամույթի մեջ, քիվը տաշած թևերի շուրջը և ստորին մասում, կիսաեղծ 4 տող.

ՈԼԵ

ՏՐԱՌԱՓԵԼԱՌ . . . . :ԱԼԸ: (1186): ՏԻ՛. ԱՌԱՔԵԼ ԱՌՒԱՉՆՈՐԴ՝ ՍԲ. ՈՒԽՏԻՍ ԿԱՆԴՐՆԵՑԻ՝ ՋԽԱՉՍ:

ՍԲՈՒԽՏԻՍԿԱՆԳ . . .

ՋԽԱՉՍ . . . .

928. ԽԱՉՔԱՐ, դրված է հյուսիսային ավանդատան արևմտյան պատի միջի ակնատին որպես ծածկ, արտաքուստ, երևում է 2 տող.

ՍԲԱԿ

ՈԲ

ՍԲ. ԱԿՈԲ:

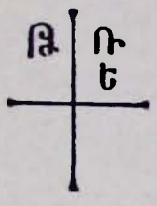
Տաճոբ. Քանդակների ոճը XII դարի է։

[1] Բարխուդարյանց, 279,
[2] Նույն տեղում, 299,

929. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է եկեղեցու թմբուկի արևմտյան քիվի մեջ. մնում է միայն թվականը. 1 տող.

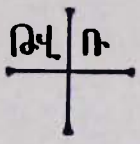
ԹՎՊՀԲ . . . . Թվ[ին] :ՊՀԲ: (1423):

930. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ագուցված է եկեղեցու արևելյան լուսամուտի մոտ, սրտաքուստ, թևերի շուրջը միայն թվականը. 2 տող.

Թվ[ին] :ՌԵ: (1556):

931. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, երկու հատ. դրված են հարավային ավանդատան լուսամուտի գլխին, որպես ծածկ. մեկի վրա թերի թվական.

Թվ[ին] :Ռ . . :

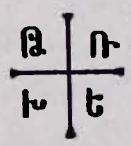
932. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է գավթի հյուսիսային պատի մեջ, ներքուստ. թևերի շուրջը միայն թվականը.

ՌԼԷ :ՌԼԷ: (1588):

933. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ագուցված է եկեղեցու արևելյան պատի մեջ, արտաքուստ. թևերի շուրջը միայն թվականը. 2 տող.

ԹՌԻ
Ե Թվ[ին] :ՌԻԵ: (1576):

934. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, երկու հատ, դրված են հարավային ավանդատան արևելյան լուսամուտին որպես ծածկ. մեկի թևերի շուրջը 2 տող.

Թվ[ին]. :ՌԽԵ: (1596):

935. ԽԱՉՔԱՐ, կանգնած է պարսպից դուրս, հարավ-արևմուտք. քիվին և ներքևի գնդի շուրջը 3 տող.

ՔՒԽՍԲՐԷԽՍԷՅՈՀԱՆԻՍԻՀԳՆԱՄԷՆ ՍԲ. ԽԱՉԱՅՍ ԲԱՐԷԽԱԻՍ Է ՅՈՎԱՆԻՍԻ ՀԱՅ-
ԳՈՑՆ ԱՄԷՆ:| Թվ[ին] :ՌՃԷ: (1608):

ՁՒ
Ծ Է

936. ԽԱՉՔԱՐ, դրված է դավթի ներսում, հարավային խորշի մեջ. ճակատին և թևերի շուրջը 4 տող.

ԵՍ··ԵՊՍԿԱԿՆԵՑԻԶԽՉՍ
ԵՂԲՐՈՐԴՈՑՆԻՄՈՑԱԼԷՔՍԱ
ՆՈՍԱԲ
ԵՂԻՆ

ԵՍ . . . . . ԵՊԼԻՍԿՈՊՈՅՍ ԿԱԼՆՅԿՆԵՑԻ ՋԽԼԱՅԶՍ|
ԵՂԲՈՐԴՈՑՆ ԻՄՈՑ ԱԼԷՔՍԱՆՈՍ ԱԲԵՂԻՆ:

937. ԽԱՉՔԱՐ, ազուցված է թմբուկի արևելյան պատին, ստորին մասում թերի 1 տող.

ԻՓՐԿՈՒԹԻՀՈԳՈԱՄՈՒՍՆՈՒՄՈ···

Ի ՓՐԿՈՒԹԻ. ՀՈԳՈ ԱՄՈՒՍՆՈ ԻՄՈ . .

938. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ազուցված է թմբուկի գագաթին, 1 տող.

. .ԽՀՍԲՐԷԽՍԱԿՈԲԻՆ

ՐՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՅՐԷԽԼԱԻՅՍ ԱԿՈԲԻՆ.

939. ԽԱՉՔԱՐ, ազուցված է թմբուկի արևելյան պատին. քիվին 1 տող.

ՍԲԽՀՍԲՐԷԽՍՎ·ԲԴ··ԻՆ

ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՅՐԷԽԼԱԻՅՍ ՎԼԱՅԲԼԱՆՅԻՆ:

940. ԽԱՉՔԱՐ, փոքր, ազուցված է թմբուկի հարավային պատին, քիվին միայն մի անուն՝

ԹՈԹԱԿ

ԹՈԼԻՅԹԱԿ.

941. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, քանուլթ հատ, դրված են թմբուկի ստորին շարքում. ներքուստ. մեծ մասի վրա կան արձանագրություններ, որոնք անհարմարությունների պատճառով հնարավոր չէ վերծանել:

ՔԽՀՍԲՐԷԽՍԳԱՀՐԻՆ

ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՅՐԷԽԼԱԻՅՍ ԳԱԻՀԼԱՅՐԻՆ:

ՇԱՏԱԽ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

942. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և պարզ, գտնվել է 1965 թ. գյուղատեղի մոտ, «Նահատակի ձոր» կոչվող հանդամասում. ճակատին 4 տող.

ՀՀՀԵԹՈՒՄ
ԿԱՆ ԳԵԱ
ՋՋԽԱՅՍ
:ՆԼ:

ՀԵԹՈՒՄ| ԿԱՆԳԼՆՅԵԱ|Ց ՋԽԱՋՍ.| :ՆԼ: (981):

Ծանոթ. Գծագիրն ստացանք Աշկապի գյուղացի Դալլաքյան Սուրենից: Նամակում հիշատակում է, որ խաչքարի բարձրությունը մեկուկես մետրից ավելի է, իսկ լայնությունը՝ մեկ մետրից ավելի:

943. ԽԱՉՔԱՐ, Շատախի ավերակներից բերվել և կանգնեցվել է Խաչկապ գյուղից գեպի Թարգմանչաց վանք տանող ճանապարհի եզրին. ստորին մասում 4 տող.

ԵՍԴԱՒԹԱՐՍԿԿԵՑԻՋԻՉՍԻՆՃԵՒ
ԾՆՈՂԱՑԻՄԻՍՊԱՏԻԱՐԻՆՔԼՄԻՆ

ԵՍ ԴԱՒԱԹԱԻՈՐՍ ԿԱՅՆԿՆԵՑԻ ՋԽԱՉԱՁՍ ԻՆՁ ԵԻ ԾՆՈՂԱՑ ԻՄ ԻՍՊԱՏԻԱՐԻՆ, ԷԼՄԻՆ.| :ՋՀԵ: (1526):

Ծանոթ. *Էլմին անունը թեական է, որովհետև բնագրում սղված է՝ վրան պահիվ կա։*

944. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, մեծ, օրորոցաձև, հարավային կողին կենցաղային տեսարան. բերված է Շատախ գյուղատեղից և օգտագործված նոր ննջեցյալի վրա՝ Խաչկապի գերեզմանատան մեջ. արևմտյան ճակատին 8 տող.

ՔՈՒԷ
ԵՍՍԱՐՔ
ԻՍԿԱՀՎ-
ԱՅԼՀԱՆՈ
ՎԱՍԿԵՑԻ
ՉԻՆՍԲԱՀ··
ԽԱՒՍՈՐԴ
ՈՆԻՄՈՅ

ԹՎԻՆ. :ՌԽ: (1558)| ԵՍ ՍԱՐՔԻՍ, ԿԱՄԱՅՎՆ| Ա.Ց · · · | ԿԱՆՅԿՆԵՑԻ| ՋԽԱՉԱՁՍ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ՈՐԴՈՑՆ, ԻՄՈՑ։

945. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, ութ հատ, բերված են Շատախի ավերակներից։ Խաչկապ գյուղից դուրս «Գոմեր» վայրում ջրի գուռ են շինել. միայն մեկի վրա կա թվականը՝

ՔՈՒԼԸ — ԹՎԻՆ :ՌԼԸ. (1589):

ՍՎՐԵՑԻՔ ԳՅՈՒՂԱՏԵՂ

946. ԽԱՉՔԱՐ, կանգնած է «Սվրեցիք» գյուղատեղի գերեզմանատան մեջ. ճակատին 1 տող.

ՍԲ ԽՍԲՐԽՍ· ՌՍ· — ՍԲ. ԽԱՉԱՁՍ ԲԱՐԵԽԱՒՍ · · · :ՌՍ: (1552):

947. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, նույն տեղում, հարավային երեսին կենցաղային քանդակներ. արևմտյան ճակատին 6 տող.

ԱԲԽ· · ·
ՍԲ· · ·
ՍԵՍԻՆ ՌՂ
ՀԳՈՆ

ՍԲ. ԽՍԱՁ|Ս ԲՍԱՐԵԽԱՒՍ ՆԵՐՍԵՍԻՆ| ՀԱՅԴԱՑՅՆ, :ՌՂ: (1641):

Ծանոթ. *Թվականը գտնվում է հայելանման երի վրա։*

948. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, երեք հատ, իրար կից, նախորդների մոտ. միայն մեկի քիվին պահպանվել է

ՍԲ · · ՀՍԲԱՐԵԽԱԻՍ ՍԲ. ՚ԽԱ՚ՉՍ ԲԱՐԵԽԱԻՍ։

949. ԽԱՉՔԱՐ, նախորդների մոտ, ամրողջ երևսին.

ԵԱԲԷԿԻԽԱ
ԹՈՒՆ
ԿԱԿԵ
ՅԳԽ
Մ֊Կ ՍՓ

ԵՍ ԲԷԿԻ ԽԱ֊ԹՈՒՆ֊ ԿԱ֊Ն֊Կ֊Ն֊Ե֊Ց֊Ի֊ ՋԽ՚ԱՋՍ՚.
ՄԿ֊ՐՏԻՋ֊ Ս֊ԱՐ֊Գ֊ԻՍ֊։

950. ԽԱՉՔԱՐ, դտնվում է ավերակ եկեղեցու մոտ, քիվին մնացորդ

· · ·ԲԱՐ· ·ՂՀՄԻՆ ՚ՍԲ. ԽԱՉՍ՚ ԲԱՐԵԽԱԻՍ՚ Շ֊Ա֊Հ֊ԼՈՒ֊ՄԻՆ.

951. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, վոքր, օրորոցաձև, նուշն եկեղեցու մոտ, արևելյան ճակատին 5 տող.

Մ
ԽԷՍ · · ·
ԱՐԽՍ
Շ·ՀՈ
ՆՄԻՆ

ՍԲ. Խ֊Լ֊Ա֊ՉՍ ՐՔ֊ԱՐ֊Է֊Խ֊Ա֊Ի֊Ս Շ՚Ա֊Հ֊ՈՒՄԻՆ.

952. ԵԿԵՂԵՑՈՒ լուսամուտին որպես ծածկ դրված տապանաքարի վրա եղել է.

Թվ. :ՋԻԲ։ (1473). Ես Համզա կանգնեցի զխաչս ուղղոյ իմոյ Պապի.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 299։ Լալաեան, V, 312։

953. ՆՈՒՑՆ ՏԵՂՈՒՄ մեկ ուրիշ տապանաքարի վրա.

Ես Համզա կանգ֊նեցի֊ զխաչս ուղղոյ իմոյ Էվաւիճ։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 299։

954. ԽԱՉՔԱՐ, գեղաքանդակ, գտնվելիս է եղել Սվրեցոց գերեզմանատան մեջ. ճակատին՝

Սբ. խաչս Թումանիճ, Պէկալիճ. թվ. :Պ: (1351):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 299։

955. ԽԱՉՔԱՐ, նախորդի մոտ. պատվանդանի վրա քանդակված է եղել գուբեան, մաճկալ, հորիկ քշողներ և կաթսայով ճաշ բերող կին, խաչքարի վրա եղծված՝

Սբ֊. խաչս բարեխաւս գիչնիճ. կանկնե · · ·

956. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, նախորդների մոտ.

Մբ. խաչս Հուտիսիսի, Մարտիրաին։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 300։

957. ԽԱՉՔԱՐԵՐ, երկու հատ, կանգնած են եղել նուշն գերեզմանատնից քիչ հեռու՝ Մաղրում գտել. վայրում, մատուռի մոտ, մեկի վրա.

Մբ. խաչս բարեխաչս Խամբկին եյպլոյին։

Ծանոթ. Հրատարակիչը վերջին երեք տառերը՝ ՆՀԴ առանձնացրել է որպես թվական, ճիշտ չենք համարում։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 300։

958. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, դանվում է նախորդների մոտ.

Ես Նոյս կանգնեցի խաչս Նատարին։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 300։

100. ՄԵԾ ԲԱՆԱՆԵՑ ԴՅՈՒՂ, ԵՎ, ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ԱՆԱՊԱՏ

Գյուղամիջում, լերկ ժայռի վրա կանգնած են իրար կից երկու եկեղեցիներ. դրանցից արևմտյանը թաղածածկ, փոքր և ավելի հին շենք է, իսկ արևելյանը շինված է 1863 թ.։ Այս նոր եկեղեցու շինության ժամանակ, որպես շինանյութ, օգտագործել են հարյուրից ավելի խաչքարեր. դրանց մեծ մասը դրել են պատերի վերին մասում և ձևավորել որպես քիվ, ապա բեմի կորության, ինչպես և պատուհանների ձևավորման համար։ Մի քանի ավելի մեծ և ղեղաքանդակ խաչքարեր փոխադրվել են եկեղեցի և մնում են պատերին հենած։ Այդ խաչքարերի մեծագույն մասը շինված է սպիտակավուն կրաքարից։ Կարճ հիշատակարանություններ ունեն միայն քիվերի վրա։

Մեր տեսածներից հինն ունի 1556 թվականը։

Գերեզմանատուն. *գտնվում է գյուղի արևմտյան կողմի սարալանջին. ընդարձակ է, ունեցել է հին մաս, որտեղ մնացած մի խաչքարն ունի 1477 թվականը։*

Թարգմանչաց անապատ. *գտնվում է գյուղի արևելահարավային կողմում, ձորամիջի հարթության վրա։ Հնում այն եղել է ավելի վերևում, որից չնչին հետքեր են մնացել. ներկա շենքը կառուցված է 1630 թ., անտաշ քարերով փոքր շենք է։ Հարավային մուտքի դիմաց շինված է փոքր զանգակատուն, որի զանգի վրա գրված է.*

Յիշատակ է Ապովի որդի խոճայ Ղազարին. ի դուռն Բանանցայ սուրբ աթապատին. թվ. ՈՒՃԺԶ։ (1667)։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 295։

Հնում այս անապատում և գյուղի եկեղեցու մեջ պահվել են մոտ 15 ձեռագիր ավետարաններ, պատմական բովանդակություն ունեցող կարևոր հիշատակարաններով[1]։

Այս գյուղից մեր ունեցած 62 արձանագրություններից 54-ը հրատարակվում են առաջին անգամ։

ՀԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՆԵՐՍՈՒՄ ԴՐՎԱԾ ԽԱՉՔԱՐԵՐ

959. ԴՐՎԱԾ ԲԵՄԻ ԱՌԱՋ, ճակատին Մարիամ, գրկին Հիսուս. առաջին երկու թագազարդ և գավազանակիր մարդիկ. շրջանակի մեջ ևս երեք մարդ. քիվին և մարդկանց կողքերին 3 տող.

· · ՀԱ ԱԳՆԱԿԱՆ ՋԻՆԱՅ ԻՆ ԹՎ ՈԵ

ՈՒԲ. ԽԱՉՍ ԱԻԳՆԱԿԱՆ ՋԻՋԱՑԻՆ. ԹՎԻՆ։ ՈՒԵ։ (1556)։

[1] Ցալալեանց, I, 167։ Բարխուդարեանց, 278—284։

960. ՆԱԽՈՐԴԻ ՄՈՏ, նուշն քանդակներով և նուշն վարպետի դործ. քիվին և քանդակների շուրջը 6 տող.

ԼՍԻԳՈՒԼԷՑԻ ԵԱՂՈՒԲՍԿԱՆԳՆ
ԵՑԻ ԽՀՍՄԱՐԿԱՆԻՆ
Թ Վ
Ռ
Ե

ԵՍ ԻՋՈՒԼԷՑԻ ՆԱՂԻԲՍ ԿԱՆԳՆԵՑԻ ԽԼԱՅԶՍ ՄԱՐՀԱՆԻՆ| ԹՎԼԻՆ| ։ՌԵ։ (1556)։

961. ԴՐՎԱԺ ԲԵՄԻ ՎՐԱ, քիվը տաշած, թևերի շուրջը 1 տող.

Թ Ռ Ծ Բ

ԹՎԼԻՆ| ։ՌԾԲ։ (1603)։

962. ՆԱԽՈՐԴԻ ՄՈՏ, ճակատը տաշած. հարավային կողին 4 տող.

·ԱՐ
ՍԵՂ
ԻՆՀՈ
ԳՈՅՆ

ՐԲԱՐՍԵՂԻՆ ՀՈԳՈՑՆ։

963. ԴՐՎԱԺ ԲԵՄԻ ԱՌԱՋ, վոքր.

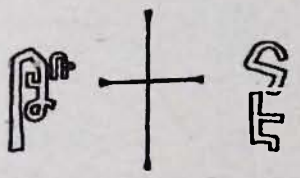
ՍԲԽՂՍԲՐԻՄԵՈՒՂԻՀԳՆ

ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՅՐԼԵՅԽԼԱԻՅՍ ԵՈՒՂԻ ՀԼՈՅԳԼՈՑՅՆ։

ՀԻՆ ԿԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏԵՐԻ ՄԵՋ ԱԳՈՒՑՎԱԾ ԱՋՔԱՐԵՐ. ՆԵՐՔՈՒՍՏ

964. ԱՐԵՎԵԼՑԱՆ ՊԱՏԻՆ, քիվին և թևերի արանքում 3 տող.

ՄԲԽՂՍԲ ԱԷԽԵՂԼՍԱԲԵՅ·

ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԱՐԷԽԼԱԻՅՍ ԵՂԻՍԱԲԵՏԻՆ| ԹՎԼԻՆ| ։ՌՀԷ։ (1608)։

965. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՄԲ ԽՂՍ ԲՐԷԽՍ ՄՐԳՒՐԻՆ ԹՌԽԹ

ՍԲ. ԽԱԶՍ ԲԼԱՅԲԷԽԼԱԻՅՍ ՏՐ. ԳԻՐԻԼԳՈՐԻՅՆ. ԹՎԼԻՆ| ։ՌԽԹ։ (1600)։

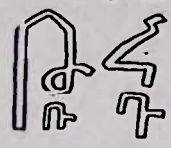
966. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՍԲ ԽԱ ՀՍԲ ԱՐ ԷԽԱՍՍ ՂԱՄԱԹԼԻՆ·
ԿՑՅԱՆՄՅԱՆ · · · ՈՂՈՍ

ՍԲ. ԽԱԶՍ ԲԱՐԷԽԱԻՍ ՂԱՄԱԹԼԻՆ·| ԿԼԱՅԶԼՄՈՂ| ՑԱՆԱՐԺԱՆ ՐՊՈՂՈՍ

967. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՄԽԱՍԲՄԷԽՄԲԴՒՏԳՆ

ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ԲԱԲԷԽԼԱՒՍ ՄԱԲԴԻ ՀՈԳՈՑՆ. ՅՈՎԼՐՆՅ ԻՒՂԻ: (1605):

968. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՄԽՆՍԲԷԽՍ ԸՆԱՈՐԻՀԳՆ — ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ԲԼԱՐՅԷԽԼԱՒՅՍ ՇՆԱՈՐԻ ՀԼՈՅԳԼՈՑՅՆ:

969. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՄԽԱՍԲՐԷԽՂԱՂՈՍԿԻՆ — ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ԲԼԱՅՐԷԽԼԱՒՅՍ ՇԱՂՈՍԿԻՆ:

970. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՍԲ ԽՆՍՀՌՈՒՄԲՆ — ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ՀՌՈՒՄԻՆ:

971. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՄԲ ԽՆՍ ՄԱՐԻԱՆԻՆ, — ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ՄԱՐԻԱՆԻՆ:

972. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՍԲԽՆՍԲՄԽ ՄԱՌՈՒ — ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ԲԱԻԼԷՅԽԼԱՒՅՍ ՄԱՌՈՍԻԼՆՅ:

973. ՆՈՒՅՆ ՏԵՂՈՒՄ.

ՍԲ ԽՉՍԲՐԷԽՍ — ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ԲԼԱՅՐԷԽԼԱՒՅՍ

Ծանոթ. *Անունը չի հիշատակված:*

ՆԿՆՂՆՑՈՒ ՊԱՏՈՒՀԱՆՆԵՐԸ ՆԵՐՔՈՒՍՏ ԶՆՎԱՎՈՐՎԱԾ ՆՆ ԱԱՋՔԱՐՆԵՐՈՎ, ՈՐՈՆՑ ՎՐԱ ԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

974.

ՄԽՆՍԲՐԽՍՄԱՀՒԻՀԳՆ — ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ԲԼԱՅՐԼԷՅԽԼԱՒՅՍ ՄԱՀԻՒ ՀԼՈՅԳՈԼՑՅՆ:

975.

ՄԽՉՍԲԱՐԷԽԱՒՍՏՐՄԷԱՔՍԷ . . . — ՍԲ. ԽԼԱՅԱՍ ԲԱՐԷԽԱՒՍ ՏՐ. ՄԷԼԻՔՍԷԹԻՆ:

976.

ՄԲԽԸՍԲԱՐԷԽՍԹԱԶՈՒՄԻ ՀԳՆ՝ — ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԱՐԷԽԼԱԻՅՍ ԹԱԶՈՒՄԻ| ՀԼՈՑՅՆ:

977.

ՍԲԽԱՆՍ . . . . . — ՍԲ. ԽԱԶՍ . . . . . |ԹՎԼԻՆՅ| ՈՒԵ: (1556):

Ծանոթ. Դրված է արևմտյան պատուհանի կողին՝ ճակատին սրբապատկեր:

978. — *ՈՀԱՆԻՆ.*

ՈՀ ԱՆԻ Ն

Ծանոթ. Ճակատի մասը պատի մեջ է:

979.

ՍԲ ԽԸԵՍԱԳՕՈՍԿԱՆ — ՍԲ. ԽԼԱՅԶԼՍՅ ԵՍԱԴ ՕՍԿԱՆԼԻՆՅ:

980.

ՄԲ ԽԸՍ ԲՐԻՄԱՐԵԱՆԻՆ — ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՅՐԼԵՅԽԼԱԻՅՍ ՄԱՐԵԱՆԻՆ:

981.

ԹՌՀԳՄԲԽԱՀՀՄԱՐԷԽՕՍ ՇԱՀՍՎԱՐԻՆ — ԹՎԼԻՆՅ: ՈՀԳ: (1624). ՍԲ. ԽԱԶՍ ԲԱՐԷԽՕՍ| ՇԱՀՍՎԱՐԻՆ:

982.

ՄԲԽԸՍԲՐԻՄԲԱԿԼԱՐԻՆ — ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՅՐԼԵՅԽԼԱԻՅՍ ԲԱԿԼԱՐԻՆ:

983. ԽԱԶՔԱՐ, մեծ, ազուցված է բեմի ճակատին. քիվին՝ 1 տող.

ՀՀՈՂՈՐՅԱՒԵՄԻՍԱՂԻՆՀԳՐԵՈՆ — ԱՄ. ՈՂՈՐՄԻ ԱՒԵՏԻՍ ԱՂԻՆ . . . :

ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԿՏՈՒՐԻՆ ԿԱՆԳՆԵՑՐԱԾ ԽԱԶՔԱՐԵՐԻ ՎՐԱ

984.

ԱՄՈՂՈՐՄԻԴՈՒՍՏԻՆ ԳԱՒՀԱՐԻՆ — ԱՄ ՈՂՈՐՄԻ ԴՈՒՍՏԻՆ,| ԳԱՒՀԱՐԻՆ:

985.

ՄԽՇՄԷԽՍՀԱՄԱՆԻՆ ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՐՅԷԽԼԱԻՅՍ ՀԱՏԱՆԻՆ|. ԹՎԼԻՆ| ՌՀ: (1621):
ԹՌՀ

986.

ՄԽ· · ·
· ՄՄԷ·
Ն ԱԱ
ՆԱ
ԱՔԻՆ
ԹՎ
ՌԵ

ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ · · ԱԻԱԳԻՆ ԹՎԼԻՆ| ՌԵ: (1556):

987. *ՈՐՈՇ Է ՄԻԱՑՆ ԹՎԸ*

ՄԽՇԼՍ ՍԲ ԽԼԱՅԶՍ · · · · · · |ԹՎԼԻՆ| ՌՀԵ: (1626):
ԹՌ ՀԵ

Ծանոթ. *Անվան տեղը ազատ է.*

988.

ՄԽՀՍԲՐԽՍ ԵՂԻԻՀԳՅՆ ՍԲ ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՅՐԼԷՅԽԼԱԻՅՍ ԵՂԻԻ ՀԼՈՅԳԼՈՅՑՆ:

989.

ՄԽՀՍԲՐԽՍ ԽՆԲԷԿԻՆ ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՅՐԼԷՅԽԼԱԻՅՍ ԽԼԱՅՆԲԷԿԻՆ:

990.

ՄԽՇՍ ԲԽՍԱ·Ր· · · ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԲԼԱՐԵՅԽԼԱԻՅՍ ԱՐԲՐԱՀԱՄԻՆ|. |ԹՎԼԻՆ| ՌՀԱ: (1622):
ԹՌՀԱ

ԱՐՎԵՎԼՅԱՆ ՊԱՏԻՆ ՈՐՊԵՍ ՔԻՎ ՇԱՐՎԱԾ ԽԱՉՔԱՐԵՐԻ ՎՐԱ

991. ՍԲ. ԽԼԱՅԶՍ ԽԱՉԱՏՈՒՐԻՆ:
992. ՄԲ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԷԽԼԱԻՍ| ՓԱՇԻ ՀՈԳՈՑՆ:
993. ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԷԽԼԱԻՍ| ԽՕՍՏՐՈՎԻՆ:
994. ՄԲ. ԽԱՉՍ ՐԲԱՐԷԽԱԻՍ ՄԿՐՏԻՉԻՆ, ՈՒՍՏԻԱՆ|ԻՆ|:
995. ՍԲ. ԽԱՉՍ ԲԱՐԷԽԼԱԻՍ| ԱՄԻՐ ՏԼՈ|ՎԼԱՔԻՆ:

Ծանոթ. *Ցոթ խաչքարի տեղը դատարկ է կամ քիվերը ջարդված։*

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ՊԱՏԻՆ ՈՐՊԵՍ ՔԻՎ ՇԱՐՎԱԾ ԽԱՉՔԱՐՆԵՐԻ ՎՐԱ

996. ՇԲ. ԽԼԱՉԱՑ ՈՍԿԱՆԻՆ, ՇԱՀԱՒՄԼԻՆ:

997. ՄԲ. ԽԼԱՅԱՑ ՊԼԱՅՀԱԼՈՒԻՆ:

998. ՅԲ. ԽԼԱՅԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ՀՌՈՒՄԻՆ:

999. ՄԲ. ԽԼԱՅԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ՈՎՆԱՆԻՆ ՀՈԳՒՈՑՆ:

1000. ՍԲ. ԽԼԱՅԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԱԿՈԲԼԻՆՅ, ՇԱՀՎԵՐԴԻՆ:

1001. ՄԲ. ԽԼԱՅԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԽՈՆԳՈՒՐԻՆ:

1002. ՍԲ. ԽԼԱՅԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ՊԼՈՒՀԼՓԼԱՅԻՆ:

Նաեւոբ. *Նղել է 24 խաչքար, մի մասը կորած է, մյուսները՝ ջարդված։*

ՀՅՈՒՍԻՍԱՅԻՆ ՊԱՏԻՆ ՈՐՊԵՍ ՔԻՎ ՇԱՐՎԱԾ ԽԱՉՔԱՐՆԵՐԻ ՎՐԱ

1003. ՍԲ. ԽԼԱՅԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ՏՐ. ԱԿԱՒԲԻՆ:

1004. ՍԲ. ԽԼԱՅԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ . . . ՊԵԿԻՆ:

1005. ՄԲ. ԽԱՉԱՑ ԴՈՒԱՐՉԻՆ:

1006. ՍԲ. ԽԱՉԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԱՉԻՉԻՆ:

1007. ՍԲ. ԽՒԱՉԱՒ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԴԱՒԻՉԻՆ:

1008. ՍԲ. ՀԽԱՉԱՅՍ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԱՂԱՆԻՆ

1009. ՍԲ. ԽԱՉԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ՏՐ. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐՈՒ:

1010. ՐՍԲՌ. ԽԼԱՅԱՑ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ՀՈՒՐԻԽԱՆԻՆ:

Նաեւոբ. *Եղել է 17 խաչքար, մնացածները կորած են կամ ջարդված։*

1011. ԳՅՈՒՂԱՄԻՋԻ «ՊԱՊ» ԿՈՋՎՈՂ հասարակ մատուռի բեմի մեջ աղուցված խաչքարի քիվին.

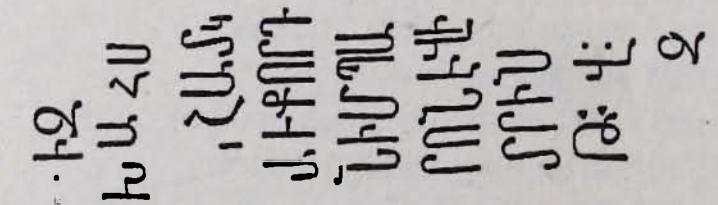
ԲԽԱՆՍ ԱԲՐՀԱՄԻՆ

ԹՎ | ՌԻԵ

ՐՍԲՅ. ԽԱՉԱՑ ԱԲՐՀԱՄԻՆ. ԹՎԼԻՆ ՝ՌԻԵ: (1576):

ԳՆՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆ

1012. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ և դեղաքանդակ. մասամբ ջարդոտված. քիվին եղած արձանագրութիւնից միայն առանձին տառեր են մնում, իսկ հարավային կողին պահպանվել է հետևյալը.

. . . ԿԱՆԳՆԵՑԻ Զ|ԽԱՉԱՑ| ՑԻՇԱՏԼԱՅԿ| ԱԻԼԱՅՔ ՈՐԴՒՈՑՆ ԻՄ ՊԱՂՐՈՆ ԵՎԻՏՐԻՆԱ. ԹՎԼԻՆ ՝ՉՒՉ: (1477):

Ծանոթ. *Թվականի հարյուրավորն ու տասնավորը լրացնում ենք ըստ Լալայանի։*

Հրատ. Լալայան, V, 308։

Լուսանկ. 134.

1013. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, օրորոցաձև. ճակատին 7 տող.

ԵՍ
ԱՒԵՏ
ԻՍԽՆՍ
ԿԱԿՆՑՑ
ԻԻՄՀԱՒՐ
ՆԱԱՍՄԴԻՆ

ԲՌՂԸ

ԵՍ| ԱԻԵՏ|ԻՍ ՅԼԱ,ՋՍ ԿԱՆ,ԿՆԵՑՂՈՒ,Ց|Ի ԻՄ ՀԱՒՐ| ՆԱԻԱՍԱՐԴԻՆ. |ԹՎ,ԼԻՆ, :ՈՊ,Ը: (1649):

1014. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ, ճակատին 3 տող.

ԱՀԷՏՊՆ
ԳՈՍԻՆԹՆՈՒ
ՃԿՉԷՐ

ԱՑՍ Է ՏՂԱ,ՊՂԱ,Յ| ԳՂՈՒ,Լ,ԻՆ. ԹԻԻՆ :ՈՃԿՉ: ԷՐ (1717):

ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ԱՆԱՊԱՏ

1015. ԵԿԵՂԵՑՈՒ արևմտյան մուտքի ճակատակալ քարին երեք անջատ արձանագրություններ.

ԿԵՆՏՐՈՆՈՒՄ

ՇԻՆԵՑՕ| ԹՎ,ԼԻՆ, :ՈՀՔ: (1630):

Ծանոթ. *Շինեցօ բալի վերջին օ ասող կիրառված է Ալի երկհնչյունի փոխարեն, որ հաճախ է պատահում այս դարում։*

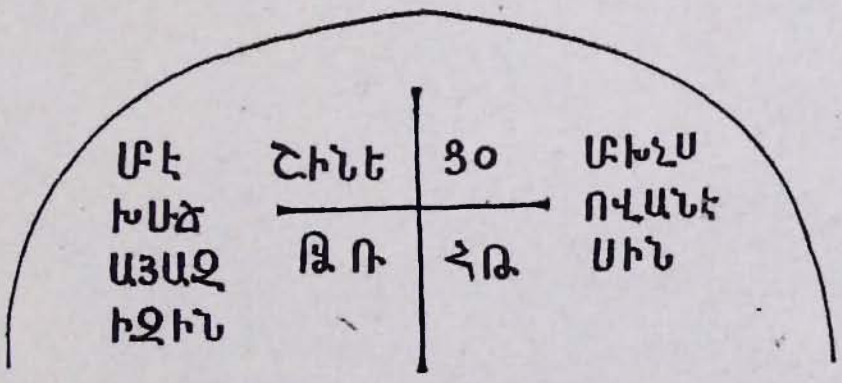
Հրատ. Բարխուդարեանց, 285։ Լալեան, V, 342։

1016. ԱՋ ԿՈՂՄՈՒՄ.

ՍԲ. ՅԼԱ,ՋՍ| ՈՎ,ԱՆԷ|ՍԻՆ.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 285։ Լալեան, V, 342։

1017. ՁԱՒ ԿՈՂՄՈՒՄ.

ՍԲ. ՐՅԼԱ,ՋՍ՝| ՅԱԻՃ|ԱՑ ԱՋ|ԻՋԻՆ.

Ծանոթ. *Առաջին տողում բառերը չեն ավարտված։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 285։ Լալեան, V, 342։

1018. Եկեղեցոի արևմտյան մուտքի հյուսիսային կողին 5 տող.

Մ
Ի ՀՍ
ՓԱՐԻՆ
ՀԱՀՈՒՄ
ԻՆ

ՍՔ.| ԽԼՍ.|ՉՍ| ՓԱ.ՐԻ|Ի|Ն, |ՇՈՒՀՈՒՄ|ԻՆ.

Հրատ. Ղարխուդարեանց, 285։

1019. Եկեղեցոի արևմտյան մուտքի մոտ.

Սուրբ խաչս բարէիաւս Հոռոմոսիմին. :ՌՀԸ: (1629):

Նաւոր. Տեղում չենք նկատել։

Հրատ. Ղարխուդարեանց, 285։

1020. Եկեղեցոի կտուրին դրված խաչքարի պատվանդանի չորս երեսներին.

Մք. խաչս բարէիաւս տէր եղիւէին, Սեմոնին, Գրիգորին և եղիւէին: Տէր եղիա:

Հրատ. Ղարխուդարեանց, 285։

1021. ՁԱՆԳԱԿԱՏԱՆ հյուսիսարևելյան մուտքի վրա. երեսով հարավ. 6 տող.

ԵՍՂԼՂՏԱՍԱՒՐԴ·ԱՀՀՏԵՒ ԵՍ ՊԱՂՏԱՍՍԱՐԻ ՈՐԴՒՒ ՄԱՀՏԵՍԻ| ՆԵՐ-
ՆԷՐԱՍՍ Է ՕՍԷՓՍ ՏՎԻՆՔ ՍԷՍՍ ԵՒ ՕՍԷՓՍ ՏՎԻՆՔ| ՍՔ. ԱՆԱ.ՊԱ.ՏԻՍ
ՍԲԱՆԱՂՏԻՍ ԱԹՄՆՎԽՄ :Ա: Թ|ՈՒ|Մ|Ա|Ն Վ|Ա|ԽՄ.| ՍՈՔԱ. Տ|Վ|ԻՆ
ՄԵՋ ՏԱՐԷՆ :Դ: ԺԱ.Մ.| ԵՒ ԱՐ ԽԱ.ՓԱ.ՆԻ
ՍՈՔԱ.Տ·ԻՆ|Է:ՋՏ|ՐԷ:Ն.ԴՃ|Ա|Ր ՊԱ.ՐՏԱ.ԿԱ.Ն Է.ԻՆԻ Ա.Ռ|ԱՋԻ Ա.ՏԵՆԻՆ ՔԻ:
ԵՈՐԽԱՃԱՆԻՊԲՏԱԿԱՆԱՒՆԻԱՌ Թ|Վ|ԻՆ| :ՌՃԽԴ: (1695):
ԱՋԻԱՏԵՆԻՆՔԻԹԼՈՒՃԽԴ

Հրատ. Բարխուդարեանց, 285 Լալաեան, V, 342

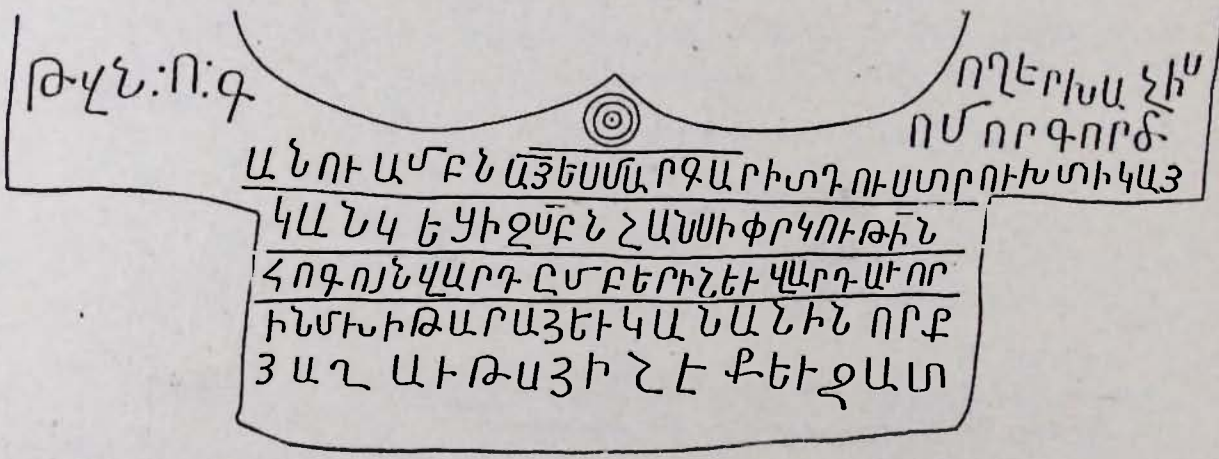
101. ՀԱՐՑ ՀԱՆԴԻՍՏ — ՁՈՎԴԱՐ ԳՅՈՒՂ ԵՎ ՄԱՆԱՐԵՐԴ (ՄԱՇՆԱՐԵՐԴՈՑ) ՎԱՆՔ

Գյուղում այժմ հին հուշարձաններ չկան. նորաշեն ս. Հովհաննես եկեղեցու պատերի մեջ օգտագործվել են խաչքարեր, որոնցից երկուսի վրա մնացել են հետևյալ թվականները.

1022. Թ|Վ|ԻՆ| :ՌՀ: (1621).

1023. Թ|Վ|ԻՆ| :ՌՃ: (1651).

Հին ալցելուների ժամանակ ալս եկեղեցու մեջ պահվել է մի վոսքր և սպիտակ խաչքար, շատ գեղեցիկ քանդակներով, բերված մոտակա Մլղնաբերդի վանքից, որի վրա կա հետևյալ արձանագրությունը.

1024. Թվ. ՌՀՆ :ՈԳ: (1054). ԱՆՈՒԱՄԲՆ Ա֊Ց. ԵՍ ՄԱՐԳԱՐԻՏ ԴՈՒՍՏՐ ՈՒԽՏԻԿԱՑ| ԿԱՆԿԵՑԻ ՉՄՐ. ՆՇԱՆԱՆ Ի ՓՐԿՈՒԹԻՆ. |ՀՈԳՈՑՆ Վ.ԱՐԻՒՄԲԵՐԻՆ ԵՒ Վ.ԱՐԴԱՒՈՐ|ԻՆ, ՄԽԻԹԱՐԱՑ ԵՒ ԿԱՆԱՆԻՆ. |ՈՐՔ ՑԱՂԱՒԹՍ ՑԻՇԷՔ ԵՒ ՉԱՏ|ՈՄ ՈՐ ԴՈՐԾՈՂ ԷՐ ԽԱՉԻՍ:

Ծանոթ. Խաչքարը տեղում չգտանք, բայց պատմութ֊յան թանգարանի լուսանկարչական ապակինե֊րի մեջ գտանք նրա նկարը, որից և վերծանում ենք: Հրատարակիչները թիվը նշա֊նակել են ՌՈԴ, սխալ են վերծանել նաև անձնանուններից երկուսը՝ ՉԱՐԴՄԲԵՐ ևվ ՉԱՐԴԱ֊ԴՈՒՆ: Հրատարակիչների այդ սխալները ուղղանցվել են Հ. Աճառյանի Անձնանունների բառա֊րանի և մեր՝ Միջնադարյան հայ ճարտարապետներ (էջ 189) աշխատութ֊յուններ֊ի մեջ: Խաչի վերին աջ անկյան մեջ փորագրված է ՊԱՏՐՈՆ, որից հետո հավանաբար ԵՀԱՆԷՍ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 292: Ալաեան, V, 309—310:
Լուսանկ. 135.

Մլզնաբերդ կամ Մածնաբերդ վանք. *գտնվում է գյուղից հարավ-արևելք, մի բարձր գագաթի վրա. վանքի ալժմյան շինութ֊յունները բոլորովին նոր են, այն «հիմնովին» նորո֊գել է Դանձակեցի Սողոմոն Նալդադարյանցը 1891 թ. (ըստ արձանագրութ֊յան): Պատմական աղբյուրներում Մածնաբերդը հիշատակվում է որպես Կյուրիկյան Աղսարթանի նստոց[1], իսկ այստեղ գրված ձեռագրերի հիշատակարանները թվագրված են 1666 և 1668 թվականներով[2]:*

Եկեղեցու պատերի մեջ օգտագործված խաչքարերի վրա պահպանվել են՝

1025. :ՌԴ: (1555):

1026. :ՌՃԽԷ: (1698):

1027. :ՌՂ: (1641):

1028. ՇՊԱԹԻՆ . . . .

1029. ՍՒ. Ի֊Ա֊ՉՍ |ԲԱՐԷԽԱՒՍ| ՍԱՒ֊Վ.ԱՐԻ| ՀՈԳՐՈՑՆ՝| Թվ. :ԻՒ . . . :

102. ՆՑՈՒԴՉԱՐ ԴՑՈՒՂ

Գյուղամ հին արձանագրութ֊յուններ ունեցող հուշարձանները հետևյալներն են.

Ա. Մատուռ. գտնվում է գյուղի մեջ, ս. Դևորգ եկեղեցուց քիչ հեռու. հասարակ քա֊րերով կառուցված և սվաղած չենք է: Բեմի ճակատին դրված են հին խաչքարեր, իսկ կողքին եղել է գերեզմանաքար՝ :ՉՃԷ: թվականով:

Բ. Ամենափրկիչ վանք. գտնվում է գյուղի հարավարևմտյան կողմում, Շամքոր գետին մոտ. ունեցել է նաև գավիթ. գեռևս Բարխուդարյանցի ալցելած ժամանակ կիսավեր է եղել:

1030. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ Վ.ՐԱ, որը պտնվելիս է եղել մատուռի մոտ.
Այս Ի հանգիստ Դրիգորոյ թվիս :ՉՃԷ: (1298):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 294:

1031. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ՎԱՆՔԻ պավթի ծեփի վրա.

Շնորհօքն Քրիստոսի և կամաւն Ա֊Յ. ես Դաւիթ եպիսկոպոս նորոգեցի զեկեղե֊ցիս այս յիշատակ ինձ և ծնողաց, Բաղդասարին . . . . թվ. :ՌՃԻԸ: (1679):

Հրատ. Ալաեան, V, 346: Բարխուդարեանց, 295 (սղումներով):

---

[1] Կիրակոս Դանձակեցի, Պատմութ֊իւն Հայոց, Երևան, 1961, էջ 153:

[2] Բարխուդարեանց, Արցախ, էջ 43 և 45:

1032. ԱՄԵՆԱՓՐԿԻՉ ՎԱՆՔԻ բեմի առաջ դրված մի մեծ խաչքարի վրա.

Ի հայրապետութեան Ագուանից տն. տն. Տդուսայ սբ կաթողիկոսի, թագաւորութեան պարսից Շահաբազին, եւ մեղապարտս · · · որդիս իմ Մսողաքիա եպիսկոպոսն · · · նորոգեցաք ս. Ամենափրկիչս:

Հրատ. *Լալայեան, V, 346.*

ԳԵՏԱԲԱԿԻ ՇՐՋԱՆ

103. ՁԱՐԵՒԱՆ ԱՆԱՊԱՏ

Գտնվում է Գետաբակից արևելահյուսիս (մոտ 6 կմ) Շամքոր գետի ձախ ափին։ Բաղկացած է մի փոքր եկեղեցուց և գավթից, որոնք գտնվում են պարսպափակ բակի մեջ, ուր կան սեղանատուն, բազմաթիվ խուցեր, տնտեսական այլ շենքեր և զանգակատուն։ Պարսպից դուրս մի փոքրիկ մատուռ կա, որը կոչվում է «Հարանց մատուռ»։

Այս վանքը մեկն է XVII դարի սկզբում կառուցված այն մշակութային կենտրոններից, որոնք ծնունդ առան աղդային վերելքի ծանր պայմաններում։ Թուրք-պարսկական պատերազմների ավերածությունների պակասը լրացրեց Շահ Աբասի քոնի գաղթեցումը։ Օրհասական այդ տարիներին հայ ժողովրդի հերոսական ինքնապաշտպանությունը բազմաթիվ անգամ վրկել է նրան վերջնական կորստից։ Ազգապահպանման գործում մեծ դեր խաղացին գիրն ու գրականությունը։ Սկսվեց մշակույթի զարգացման մի նոր վերելք, որի աչքի ընկնող գործիչներից էին Սյունիքում հիմնված «Հարանց անապատի» անձնուրաց կազմակերպիչներ Սարգիս և Կիրակոս վարդապետները, հետագայում՝ կաթողիկոս Մովսես Սյունեցին։ Այդ նշանավոր «Անապատի» ուսումնական սանները Հայաստանի տարբեր մասերում ստեղծեցին մշակութային բազմաթիվ նոր օջախներ։ Այդ սաներից էր նաև Դավիթ եպիսկոպոս Ղարամանենց Շամքորեցին, որը վերադարձավ իր գավառը և հիմնեց Ջարիքա վանքը։ Նա հավաքեց բազմաթիվ ուսումնատենչ երիտասարդներ և իր վանքը դարձրեց մշակութային կարևոր կենտրոն։

Դավիթ Ղարամանենցը վախճանվեց 1643 թ. և թաղվեց իր շինած եկեղեցու պատի տակ (արձ. № 1038)։

1033. ԳԱՎԹԻ հարավային մուտքի վրա

Շնորհաւ ամենակալին Աստուծոյ կառուցաւ յանուն վրկչին վերնատունս, տեղի հոգւոյն ճեմարտի եկեղեցիս սուրբ և գաւիթ գովելի. ի հայրապետութեան · · ըհինեցաւ ձեռամբ տեառն Ներսիսի, հանդերձ :Հ: (70) եղբարց. ամէն, ի փրկութիւն հոգոց մերոց. որ ընթեռնուիւ՝ յիշեցէք մեզ ի Քս. ամէն. թվ. :ՌՃԼ Գ: (1684):

Տանոթ. Հրատարակիչների մոտ ղգալի տարբերություններ կան։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 313։ Լալաեան, V, 337։ Ջալալեանց, I, 165։

1034. ԳԱՎԹԻ արևմտյան մուտքի վրա

Սուրբ խաչս բարեխաւս էր Մովսէսին Ներսէսեանց, վասն վրկութեան հոգւոյ Բարխուտարին, որ բազում սիրով եռաւն շինել զգաւիթ սուրբ եկեղեցւոյն։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 314։ Լալաեան, V, 337—338։ Ջալալեանց, I, 165։

1035. ՋԱՆԳԱԿԱՏԱՆ մուտքի բարավորի վրա՝

Կամօքն Ա՛յ. ընկեցաւ զանգակատունս յանուն սրոց հանճատակապետացն Միխայէլի եւ Գաբրիէլի. ի հայրապետութեան Պետրոսի արքազան կաթուղիկոսին ի տանս Աղուանից եւ յառաջնորդութեան սուրբ ուխտիս և անապատիս Ձարեհայ Սարգիս վարդապետի. ձեռնտուութեամբ եւ աղօթիւ :Հ: (70) միաբանից. կատարումն եղեւ սբ. խորանիս ի վեսոո Ա՛յ: Արդ, ես Քրիստոսի ծառայ Սարգիս վարդապետս եւ աղօթաւոր եղբարս ընկեցաք զսուրբ կաթուղիկէս ի փրկութիւն հոգւոց մերոց եւ ամենայն հետեւողաց. որք ընթեռնուք յիշեցէք զմեզ ի Քո. թվ. :ՌՃ: եւ :Ը: (1659):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 314; Ջալալեանց, I, 164—165; Լալաեան, V, 338;

1036. ՀԱՐԱՆՑ ՄԱՏՈՒՅՑ վրա՝

ի թուին հայոց :ՌՃԺԶ: (1667) ի հայրապետութեան տեառն Պետրոսի կաթուղիկոսին, ես Քրիստոսի ծառայ Սարգիս վարդապետս կանգնեցի զխաչս ի լուսաւորութիւն հոգւոյ իմոյ և ծնողաց իմոց տէր Ցաւաննէսին, Եղիսաբէթին և միաբանից, որք աստ կան հանգուցեալ, և ամենայն ողորմածաց մերոց. Քրիստոս Աստուած մեր Լուսաւորեսցէ հոգւով և մարմնով աստ և յաւրն դատաստանին. և որք ընթեռնուք յիշեցէք ի Քրիստոս զՄելիոն կազմաւղս:

Հրատ. Լալաեան, V, 238—239 (որից և առնում ենք); Բարխուդարեանց, 314 (վերջին տողերը չունի, բայց ունի թվականը, որը Լալայանցի մոտ չկա); Ջալալեանց, I, 166;

Ծանոթ. *Արձանագրութիւնը, դատելով բովանդակութիւնից, կարող է գրված լինել խաչքարի վրա:*

1037. ՊԱՐՍՊԻ ՄՈՒՏՔԻ ԳԼԽԻՆ՝

ի թուին :ՌՃԿԹ: (1717). Ես Մկրտիչ վարդապետս շինեցի պարիսպս, որ եղև խարջ :ԻՀ: (28) թումանի. Ովանիէս վարդապետն տուաւ :Ժ: (10) թումանի. շինեցաւ իշխանութեամբ սորա:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 314; Լալաեան, V, 338; Ջալալեանց, I, 165—166;

1038. ՏԱՊԱՆԱՔԱՐԻ ՎՐԱ, որը գտնվում է եկեղեցու արևելյան պատի մոտ.

Այս է հանգիստ Դաւիթ եպիսկոպոսին. թուին :ՌՂԲ: (1643):

Հրատ. Լալաեան, V, 339;

1039. Սուրբ խաչս բարեխաւս է Դաւիթ եպիսկոպոսին հաւրն և ննջեցելոց. թվ. :ՌՀ: (1621):

1040. Սուրբ խաչս բարեխաւս Մանուէլի. թվ. :ՌԿՉ: (1617):

1041. Սուրբ խաչս Պետրոսի բէկին, Մակասարին:

1042. Այս է տապան Դաւիթ վարդապետին, որ վախճեցաւ առ Քրիստոս. թվ. :ՌՄՀԵ: (1826):

1043. Տէր հոսի զնեղութիւնս տէր Մովսէսի, Նեռսէսի, Օսէփանին և Պարխուդարի. ձեզ պահէ անվնաս աշխարհի:

104. ԳԱՒՆԱԿԵՒ ԳՅՈՒՂ

Գլուղի շրջակայքում կան մի քանի մատուռներ, ուխտատեղիներ և երկու վանք՝ Հրաշատակապետաց և Ծաղկոց։ Դրանցից սուաջինը, համաձայն արձանագրութեան, շինված է ՌԻԳԻԿ: (1815) թվին[1], իսկ Ծաղկոց վանքի պատերի մեջ ագուցված են հետևյալ խաչքարերը՝ համեմատաբար հին արձանագրութիւններով.

1044. ԽԱՉՔԱՐԻ վրա՝

:ՋԻԵ: (1476):

Հրատ. Լալաեան, V, 343։

1045. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է Ծաղկոց վանքի հիւսիսային պատի մեջ, ներքուստ.

Սուրբ խաչ տէր Ուհաճ պարոն Պաբրիելին fաւարաճ. թվ. :ՌՃԼՂ: (1689):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 316։ Լալաեան, V, 343։

105. ՓԻՓԻ (ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ)

Շամքոր գետի ոչ ափին գտնվող Փիփի գլուղի բնակիչները վատ կլիմայի պատճառով տեղափոխվել են ոչ շատ հեռու, ավելի բարձր դիրք ունեցող վայր և հիմնել նոր Փիփի գլուղը, որի տեղում, ըստ երևոյթին, հնում էլ գլուղ է եղել։ Թե՛ նոր և թե՛ հին Փիփիներում պահպանվել են արձանագրութիւն ունեցող հուշարձաններ։ Մենք չկարողացանք այցելել այդ վայրերը։ Փիփի անունը ծագել է, ըստ տեղական ավանդութեան, Փեփրոնյա անունով նահապետ կուլսի անունից, որը թաղվել է եկեղեցու մեջ։

1046. ՀԻՆ ՓԻՓԻ, կիսավեր վիճակում կանգուն է երկու կամարների վրա կանգնած թաղակապ եկեղեցին. նրա հարավային կողմում մի մատուռ, որը կոչվում է Բաւսամ նգնաւոր, ներսում գտնվող երեք տապանաքարերից արձանագրութիւն ունի միայն մեկը.

Ես Մաղագայ եպիսկոպոս կանգնեցի զխաչս հաւր · · · եղբաւրն իմոյ տէր Պարսամ արհեպիսկոպոսին. թվ. :ՋՉ: (1457):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 301։ Լալաեան, 311։

1047. ՀԻՆ ՓԻՓԻ եկեղեցու մկրտութեան ավազանի վրա՝

Ծիւեցէք ի Քրիստոս Մատուռն և կողակիցն իւր Մարեան. թվ. :ՌՃՓ: (1670):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 300։ Լալաեան, V, 311։

1048. ՀԻՆ ՓԻՓԻ, եկեղեցու մուտքի բարավորի վրա՝

Կամաւն Աստուծոյ մեք Փիփեցոց ժողովուրդս միաբան ջանեցաք զեկեղեցիս. ի հայրապետութեան տեառն Պետրոսի, ձեռամբ Սարգիս վարդապետին. յիշխանութեան Մուրթուզա Ղուլի խանին։ Ծիւեցէք ի Քրիստոս տանուտէր Վարդանէսն և կողակից Մարեան:

Ծանոթ. *Ժամանակակից է նախորդին։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 301։ Լալաեան, V, 311։

---

[1] Ջալալեանց, I, *163։ Բարխուդարեանց, 316.* Լալաեան, V, *343։*

1049. ՆՈՐ ՓԻՓԻ, փայտածածկ եկեղեցու պատին.

Սուրբ Աստուածածին բարեխօս տէր Ըսեփհաննուսին. թվ. :ՌՃԺԹ: (1670):

Հրատ. *Բարխուդարեանց. 298։*

1050. ՆՈՒՑՆՏԵՂ, փայտի սյունի վրա՝

Իշխանութեան Մելիք Հախնազարի, Պապեր ի Քրիստոս յիշեցէք, Հրապետն, որդիք Պալխն Սարգիս, հանգուցեալ որդին տէր Ղազար, մայրն իւր Նարկիզն. թվ. :ՌՃԼԶ: (1687):

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 298։*

106. ԳԱՐԴՄԱՆԻԿ ԳՅՈՒՂ

1051. Գյուղի մեջ հիշատակված հայկական հուշարձաններից այժմ գրեթե ոչինչ չի մնացել։ Գյուղից դեպի հարավ եղել է մի մատուռ՝ Սրբլթան անունով, որի մոտ կանգնած է եղել 3½ մետր բարձրությամբ մի մահարձան՝ հետևյալ արձանագրությամբ.

Աստ է տապան տուբ Սրապիոնի, թուն մեծին Սամոռին, մեծին Սատին. թվ. :ՋՁ: (1331):

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 302։ Լալաեան, V, 312։*

1052. ԳԱՐԴՄԱՆԻԿ ԳՅՈՒՂԻ հանգում եղել է ավերակ գյուղատեղ՝ Ղարաղ թավա անունով, ուր եկեղեցու սյուների վրա կա՝

Ես Խաւռովս. թվ. :ՌՃԼՍ: (1692):

1053. Ի թվ. :ՌՃՆԵ: (1706):

Հրատ. *Բարխուդարեանց, 302։ Լալաեան, V, 312։*

107. ՓԱՌԻՍՈՍ ՔԱՂԱՔԱՏԵՂ (ՇԱԼԱՓԵՆԴ) ԵՎ ՇՐՋԱԿԱՅՔ

Ա. Փառիս քաղաքատեղ. գտնվում է Շամքոր գետի վերին հոսանքում, նրա երկու ափերին։ Այժմ մնացել են տնատեղերի հետքերը միայն։ Ավերակների, նույնպես և հուշարձանների բոլոր քարերը տարվել են շրջակա գյուղերի բնակիչների կողմից։ Դեռևս XIX դարի վերջերին, ըստ Մ. Բարխուդարյանցի նկարագրության, ավերակների մեջ նկատելի էին տասն և մեկ եկեղեցիների ավերակները և երկու կամուրջները։ Մեծ եկեղեցին ունեցել է 15 մ. երկարություն և 11½ մ. լայնություն։ Ավերակների սահմաններում հեղինակը՝ միայն երկու արձանագրված խաչքարեր է տեսել (մեր № 1054, 1055 արձանագրությունները)։ Դրանք տեղաշարժվել և դրվել են երկաթուղու գծի տակ։

Քաղաքատեղիի հյուսիսային եզրին գտնվող մի բարձր լեռնաբազուկի արևելյան ծալրին բավական լավ պահպանված մնում է Փառիսոսի բերդը՝ բազմաթիվ կիսակլոր աշտարակներով։ Պարիսպների հաստությունը 2½ մետր է. ներսում կան բազմաթիվ շենքերի ավերակներ, մատուռի ու ջրամբարի մնացորդներ։

Բ. Փառիսոսի վանք. գտնվելիս է եղել քաղաքից ոչ հեռու, Տանձուտ մեծ գյուղի ավերակներից փոքր-ինչ վեր՝ մի անտառապատ սարահարթի վրա։ Բաղկացած է եղել երկու եկեղեցիներից և մեկ մատուռից ու ղավիթներից։ Նկարագրողներն այստեղ միայն մեկ արձանագրություն են նկատել (մեր № 1056)։ Այս հուշարձանը մենք տեսնել չկարողացանք։

Գ. Ս. Հովհաննես եկեղեցի. գտնվում է քաղաքատեղիից 4—5 կմ դեպի արևելք՝ բարձր և անտառապատ լեռների վրա։ Մի փոքր և կիսավեր շենք է. պատերի ստորին մա-

սերն ավելի հին են և որբատաշ քարերով, վերին մասերը շինված են ճեղքված քարերով։ Պատերի մեջ օգտագործվել են հին խաչքարեր։ Հարավային պատի արևմտյան անկյունի մոտ կանգնած մի հին և պարզ խաչքարի վրա կա մի թերի արձանագրություն (№ 1057)։

Եկեղեցուց քիչ հեռու, կիստվեր վիճակում երեում են մատուռ-դամբարանի ավերակները։

1054. ԽԱՉՔԱՐԻ ՎՐԱ, որը դրված է եղել երկաթգծի տակ.

Թվին :ՉԻ: (1271). յանուն Ա.յ. եւ Հայրապետ · · · ա · · · եղբայր իւս · · կանգնեցաք զխաչս յիշատակ հաւր մերոյ Խոռենայ. մաւր մերոյ Շաղակկոյ ու եղբաւր մերոյ Խայոմբենեայ: Ով զայս գիրս կարդայ · · · · · :

Հրատ. Բարխուդարեանց, 307։

1055. ԽԱՉՔԱՐԻ ՎՐԱ, որը դրված է եղել երկաթգծի տակ, նախորդի մոտ.

Թվ. ·ՉԼ·: (1481). յանուն Ա.յ. ես Սահակայս կանգնեցի զխաչս ի տէրութեան ժամանակի իմոյ յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց և ամուսնոյն իմոյ Սիրունկայ և որդւոյ իմ Սարգիսայ և դստերն իմոյ Մամախաթունայ, Նփաղիսեայ, եղբաւրն Սիրունիկայ. կանգնեցաւ խաչս քարեխաւսութեան հոգոց մերոց: Ով կարդայ սյս Դաւիթս յիշեսցէ առ Աստուած. ջրինց · · · · · ·

Հրատ. Բարխուդարեանց, 307։

1056. ՓԱՌԻՍՈՍԻ ՎԱՆՔԻ մատուռի մուտքին որպես բարավոր օգտագործած խաչքարի թևերի շուրջը.

:ՆՈԳ: (994) Մուսէս երէց

Մասնոյ. Առնում ենք Լալայանից. Բարխադարյանցը թվականը չունի։

Հրատ. Բարխուդարեանց, 306։ Լալաեան, V, 340։

1057. Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ հարավային պատի տակ կանգնած խաչքարի վրա տող.

Ի ԹՎԼԻՆ :ՇՄԵ: (1106). ԵՍ ՎԱՐԴԱՆ · · · · · · :

Հրատ. Բարխուդարեանց, 308։
Լուսանկ. 136.

1058. ՆՈՒՅՆՏԵՂ, այլ խաչքարի վրա.

Թվլիսյ :ՉԻ: (1471):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 308։

108. ՓՈՔՐ ՈՒ ՄԵԾ ՂԱՐԱՄՈՒՐԱՏ ԳՅՈՒՂԵՐ ԵՎ ԽԱՉԻ ՎԱՆՔ

Այս բնակավայրերը գտնվում են Սևանի ավազանից դեպի Կուր գետի հովիտը տանող հին ճանապարհի վրա։ Այդ ճանապարհին կան մի քանի ավերակ գյուղատեղեր, իսկ եզերքին հաստատուն պատվանդանների վրա դեռևս կանգուն են մեծ խաչքարեր՝ սահմանախաչեր կամ ճանապարհի խաչեր։ Դրանցից մեկը կանգնած է սրանոցի երեք էրար վրա դրված քարերից կազմված պատվանդանին, գտնվում է Բաշքենդ գյուղից երկու կիլոմետր դեպի ցած։

Այդ հին ճանապարհը ներկայումս էլ բանուկ է, այն սկսվում է Կարմիրի շրջանային կենտրոնից, Բաշքենդ գյուղի մոտով իջնում Գեղամչալ գետի ափը և հասնում Ղարամուրատ շեն և ավերակ գյուղատեղերը։ Ճանապարհը հնում այդ վայրից բաժանվել է երկու գծի. մեկը թեքվելով աջ հասել է Փառիսոս քաղաքն ու բերդը, իսկ մյուսը՝ շարունակվելով հասել է Կուրի ափերը։

Ա. Փոքր Ղարամուրատը ներկայումս ադրբեջանցիներով բնակեցված փոքր գյուղ է, որի արևելյան եզրին մնում են եկեղեցու հիմնապատերը. շուրջը գերեզմանատան մնացորդներ։

Բ. Մեծ Ղարամուրատն անմարդաբնակ է։ Հիշատակված երկու եկեղեցիներն ու անապատը կիսավեր են, որոնց երեսպատման քարերի մեծ մասը տարել են, որի պատճառով արձանագրությունները ոչնչացվել են։ Տեղում հավաքած արձանագրությունները վերցրել ենք ջարդոտված խաչքարերի վրայից։ Մեծերն արտագրում ենք Բարխուդարյանցից։

Դ. Խամշի վանքը կառուցվել է Մեծ Ղարամուրատի հուշարձաններից ոչ շատ հեռու. այն ներկայումս մյուսների վիճակում է. ըստ Կիրակոս Գանձակեցու հաղորդման, XIII դարի սկզբներում Աղվանից կաթողիկոս Ցովհաննես ալստեղ եկեղեցի է շինել և դարձրել կաթողիկոսանիստ, որին հաջորդած Ներսեսը ևս ալստեղ է նստել[1]։

1059. ԽԱՉՔԱՐԻ ՎԵՐԻՆ ՄԱՍ, ագուցված է մեծ եկեղեցու բեմի պատին. քիվին և խորանի շուրջը 2 տող.

ՄԲ ԽՆԱՄԲ·ԽԱԹՈՒՆԻՆ
ՌՈ կԷ
ՍԲ. ՏԱՅՍ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԽԱԹՈՒՆԻՆ։ ԹՎԻՆ ՈԿԵ։ (1618)։

1060. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է բեմի պատուհանին որպես ծածկ. քիվը ծածկված է, խորանի շուրջը ուղղագիծ տաւերով

. . . . . Ա. ԿԱԶՄՈՂ
. . . Ա ԿԱԶՄՈՂ

1061. ԽԱՉՔԱՐ, մեծ, ագուցված է արևմտյան պատի մեջ, քիվին և թևերի շուրջը երեք տողերի մնացորդներ.

ՄԲ. . . ԱՄԻՐԻՆ
ՈՐՋ
Ա Ց
ՍԲ. ՀԱՅՈՑ ԱՄԻՐԻՆ.| . . . . .| . . .։

1062. ԽԱՉՔԱՐ, ագուցված է արևմտյան պատի հյուսիսային անկյունում, քիվին մեկ տողի մնացորդ.

ՄԲ ԽՆԱԲՐԽՍԿՄ. . . . ՍԲ. ՏԱՅՍ ԲԱՐԵԽԱՒՍ ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ։

---

[1] Կ. Գանձակեցի, *Երևան, 1961, էջ 182, 201, 240, 241,*

1063. ԽԱՉԻԿ, վոքը, աղուցված է ավանդատան խորշի մեջ, մնացել է երկար տող.

. . . . ԳՐԻ . . . . ԳԻՐԳՈՐ . . . . .

1064. ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒ (Ամենափրկիչ) հարավարևելյան ավանդատան ճակատին.

Շինեցաւ ՚սբ. տաճարս ձեռամբ անարժան Չուղայեցի ուսայ Մուսէսին, որդի Եսկարին, զաւակ Սողոմոնին՝ հրամանաւ Փիլիպոս կաթողիկոսին եկի շինեցի ՚սբ. եկեղեցիս Դարամուրատին, հայոց թվին ՌՁԹ: (1634). ով որ կարդաք, որուհի լսէք Մուսէսին. յիշեցէք ի տէր. Աստուած ձեզ յիշէ. ամէն:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 309։ Լալաեան, V, 326։

1065. ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒ (Ամենափրկիչ) հյուսիսարևելյան ավանդատան ճակատին.

Շնորհիւն Քի. շինեցաւ ՚սբ. Ամենափրկիչս ի ժամանակս ելայի Սլայմլիյն, թվին ՌՁԹ: (1635) էր. յիշեցէք Չաֆարէն և կողակիցն Խաթունչան և մայրն Սառիկն և հայրն Վելիհանին և որդին Դարամուրատն, Դուկասն և դուստրն իւր Գուլադէն. Չաֆարի հայրն Վելիհանին, կողակիցն իւր Գուլդանէն, որդին իւր Ադամն, Հլայխլայգլայրն, Ովանէսն. յիշեցէք և Աստուած ողորմի ասացէք:

Ծանոթ. *Բարխուդարեանցն սկզբի տողերը չունի, իսկ Ադամ անվան փոխարեն՝ Աջամ։*

Հրատ. Բարխուդարեանց, 309։ Լալաեան, V, 326։

1066. ՄԵԾ ԵԿԵՂԵՑՈՒ հյուսիսարևելյան ավանդատան ճակատին, նախորդից ներքև.

Սուրբ սեղանիս տարն յիշատակ է Ղոբսատին, իւր եղբայր Լվազին, Պատոնին, իրենց մայր Խաթունին. թվ. ՌՁԹ: (1635):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 309։ Լալաեան, V, 326։

1067. ՓՈՒՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ մուտքի ճակատին.

Շնորհիւ Աստուծոյ ես Ովանէս վարդապետս, որդի Ապաքսարոդի շինեցի զեկեղեցիս արդեամբք և գոյիւք աւեցայն հրիստոնէից. յիշատակ ինձ և ծնողացն իմոց և աւեցայն աշխատողաց, ի ամայրպետութեան անապատիս Թազուհւոյն և Կայինայիս. ի ՌՃԾ: (1701) թվ:

Հրատ. Բարխուդարեանց, 309։ Լալաեան, V, 326—327։

1068. ԱՆԱՊԱՏԻ ՄՈՏ՝ մի սյան վրա.

Սուրբ Սարգիս.

Հրատ. Բարխուդարեանց, 309։ Լալաեան, V, 327։

1069. ԹԵՎԱՎՈՐ ԽԱՉ, գեղաքանդակ, կանգնած է եղել գանգակատան գետնահարկում, այժմ գտնվում է էջմիածնի վանքում, վերին և ստորին մասերում 2 տող.

ՅԼԻՍՈԻՅՍ ՔԼՐԻՍՏՈՅՍ ԹՎԼԻՆՅ ԻՆՁՐ (1640):

Հրատ. Բարխուդարեանց, 310, Լալաեան, V, 347.

1070. ԽԱՉԻ ՎԱՆՔ. եկեղեցու մուտքի ըարավորին, եղծված.

Սուրբ խաչս Մար · · · ·

Հրատ. Բարխուդարեանց, 310.

1071. ԽԱՉԻ ՎԱՆՔ, նախորդի հյուսիսային կողմում.

Սուրբ խաչս Ամիրխանին:

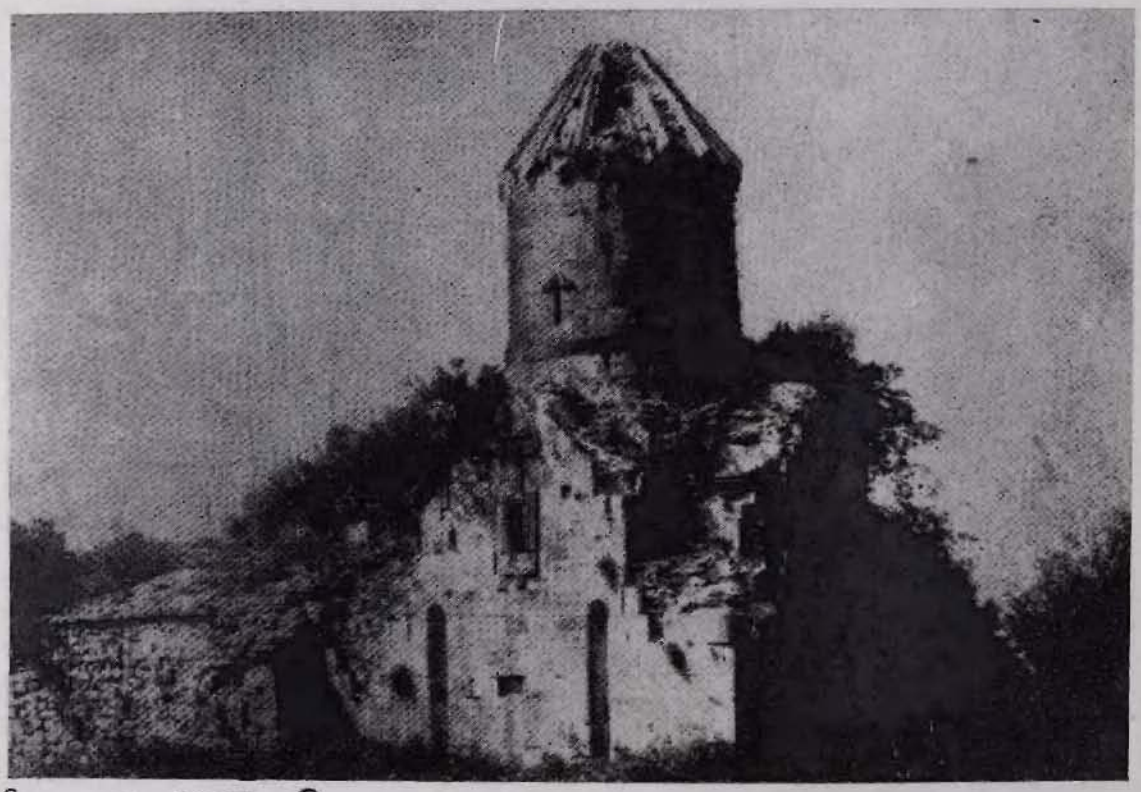
Հրատ. Բարխուդարեանց, 310.

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐ
ՏԱԽՏԱԿՆԵՐ

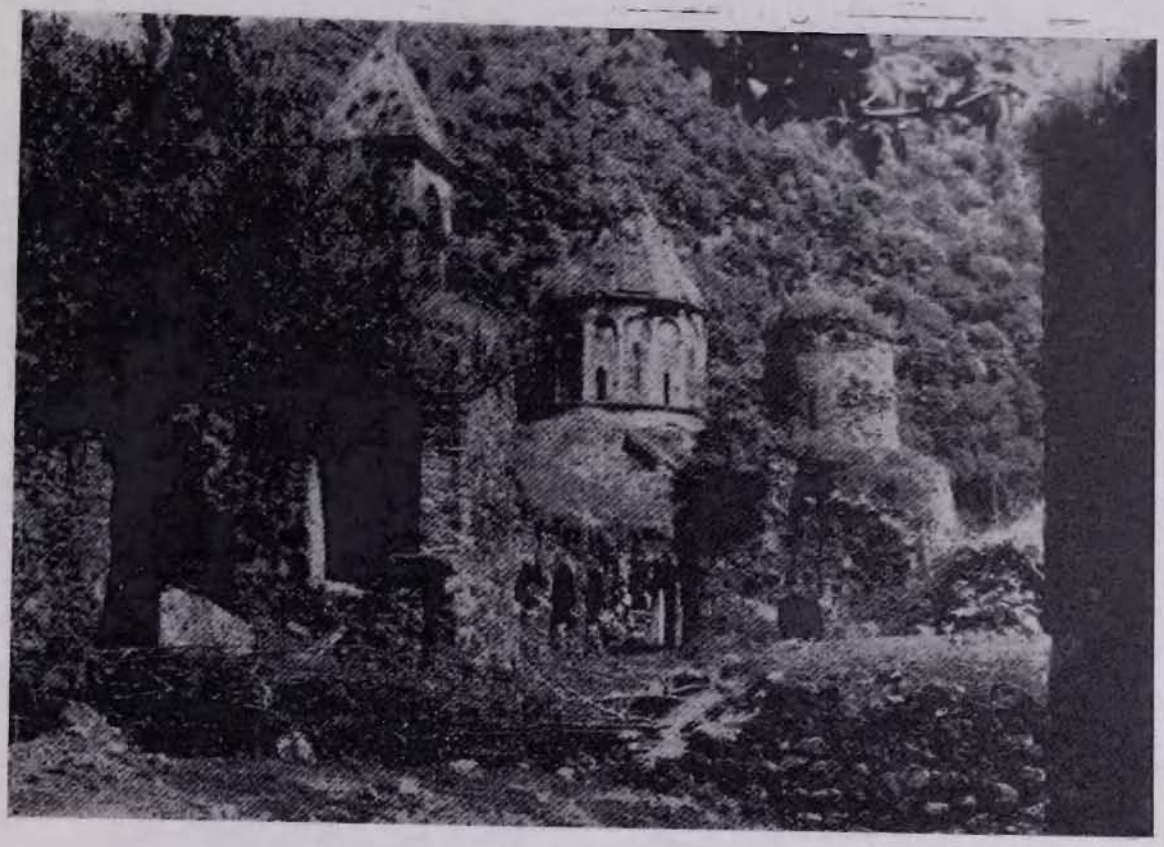
Գանձասարի վանք—տեսք հարավից XIII դ.)

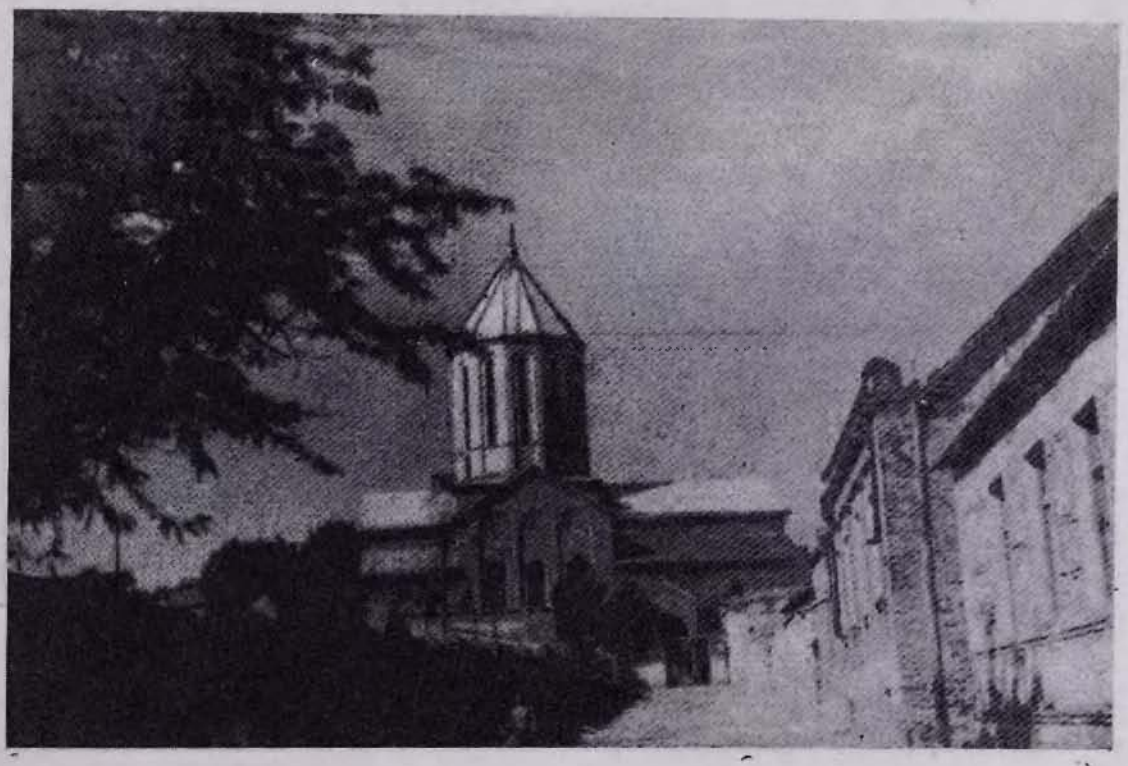
Մէծթրանից—Ս. Հակոբա վանքի հարավակողմի արտաքին սրահը (XII—XIII դդ.)

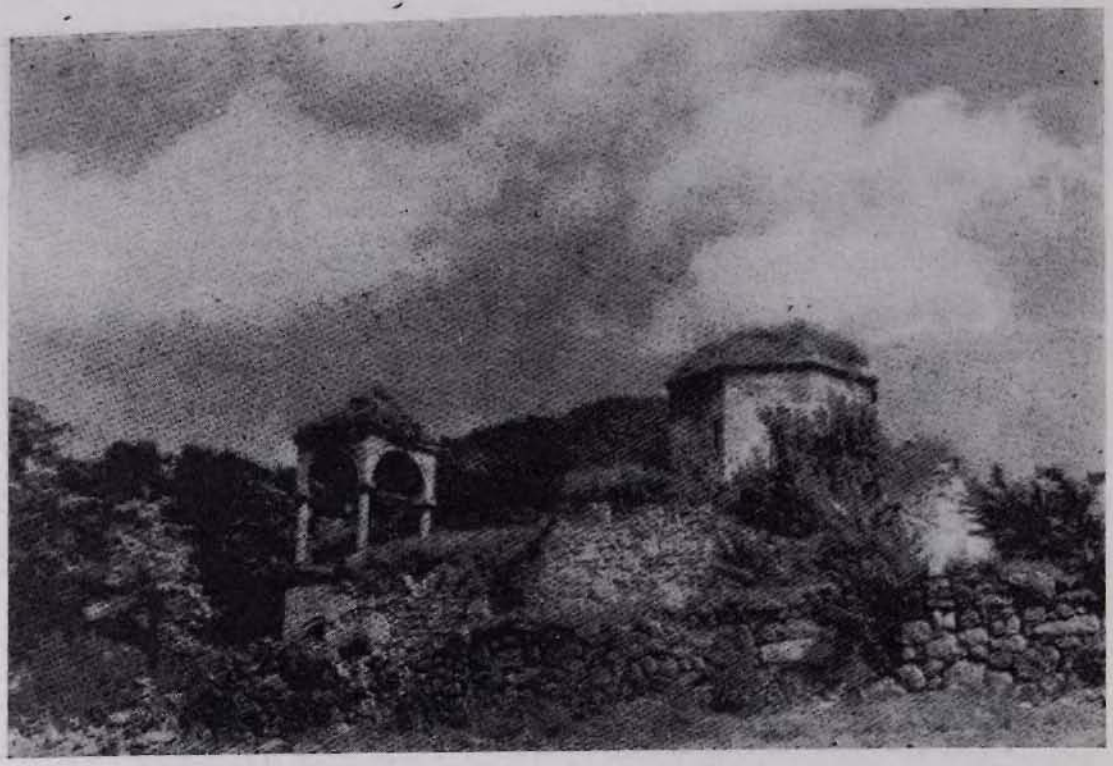
Գոշի վանք. տեսքը Հարավ-արևելքից (XIII դ.)

Դպղի վանք. *Հուշարձանախմբի տեսքը հարավ-արևմուտքից (XIII դ.)*

Գանձակ քաղաքի եկեղեցին (XIX դ.)

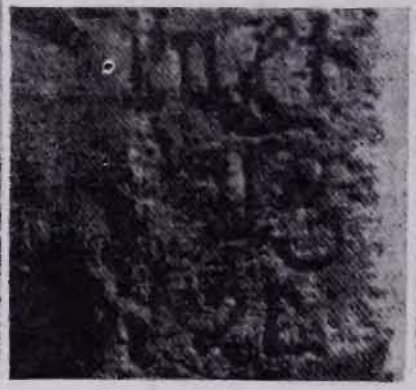
Թարգմանիչաց վանք. *տեսքը հարավ-արևելքից (XIII դ.)*

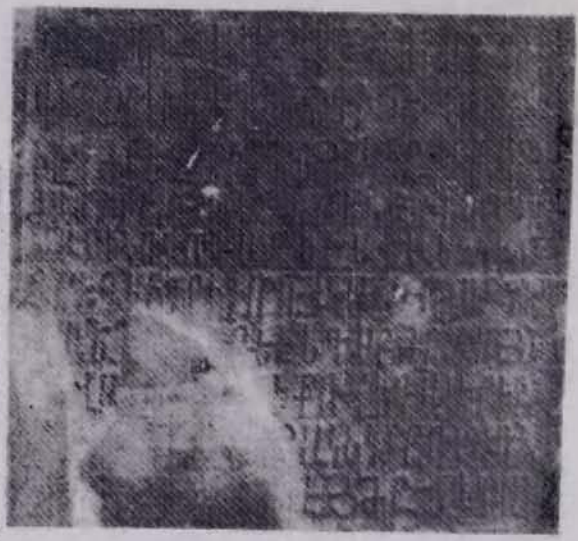
Փառիսոսի վանք. *տեսքը հարավ-արևմուտքից (? դ.)*

1

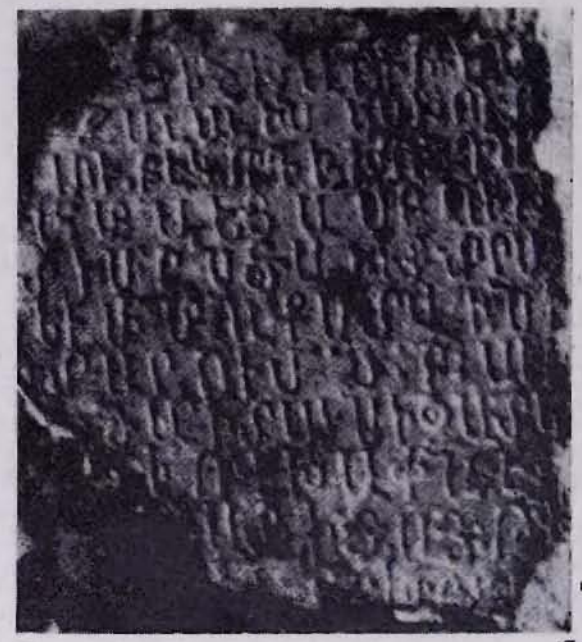
2 9

3 12

4 16

5 17

6 18

7 22

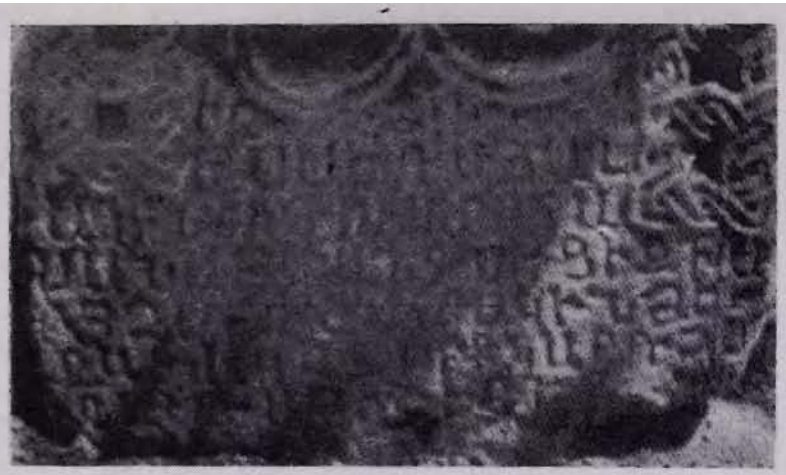
10 42

8 26

9 31,32

11 43

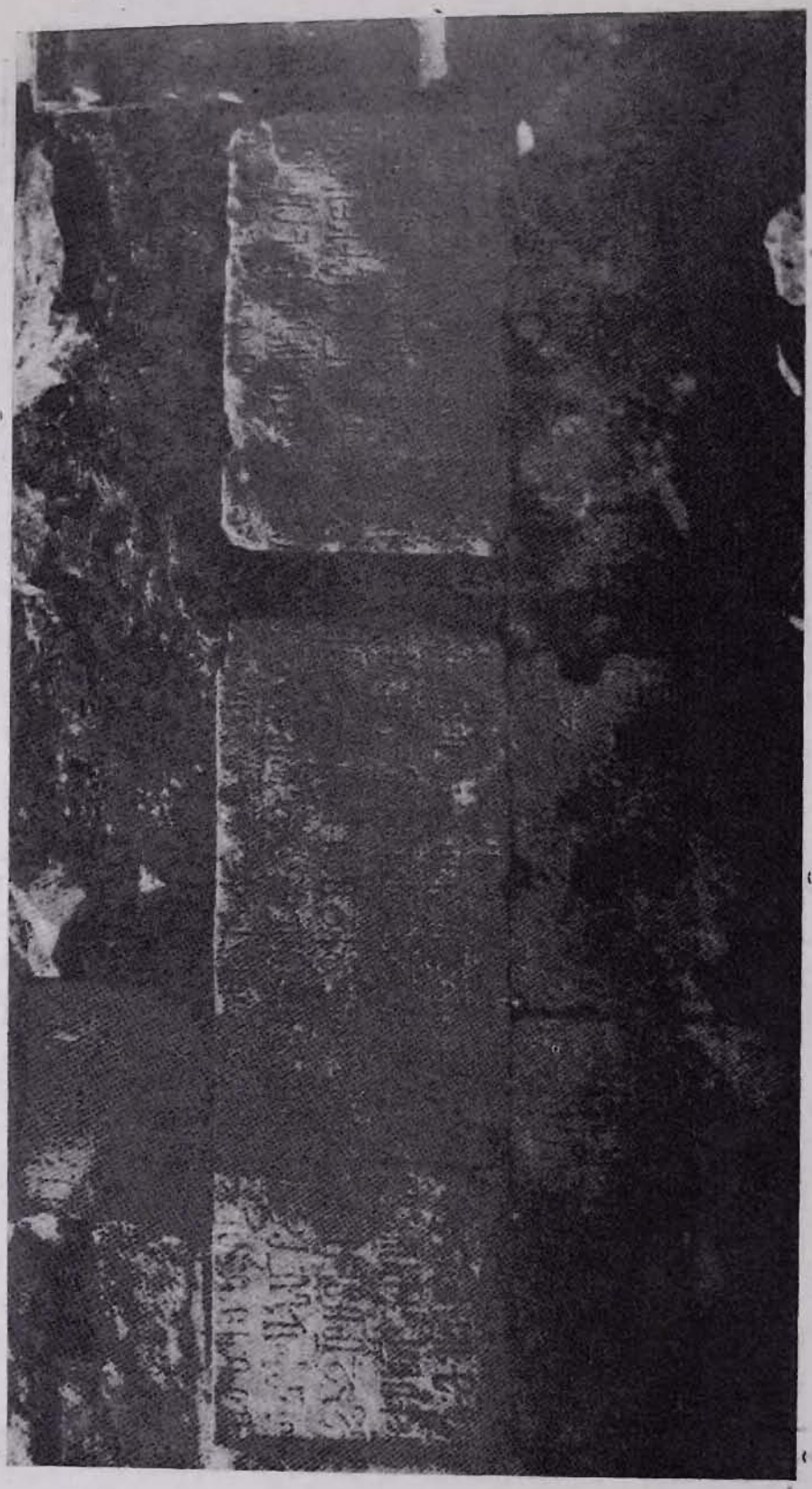
13 46

12 45

14 49

58
15

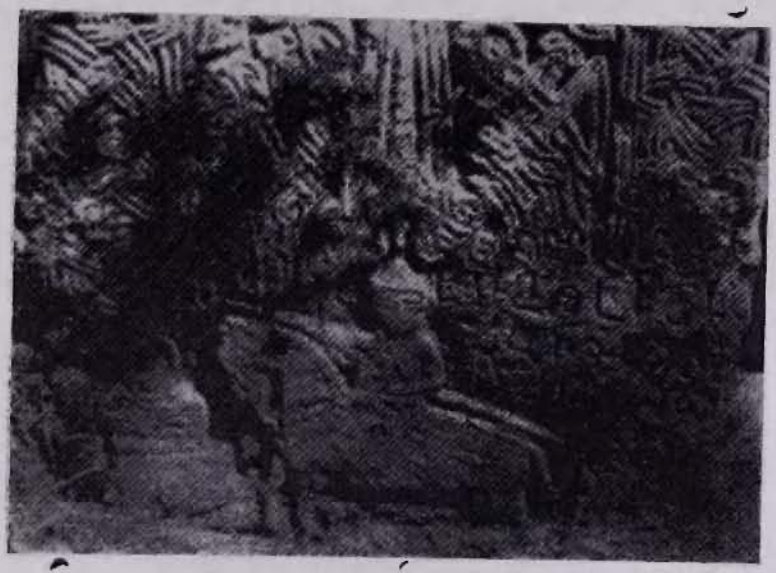
16

60

17

61

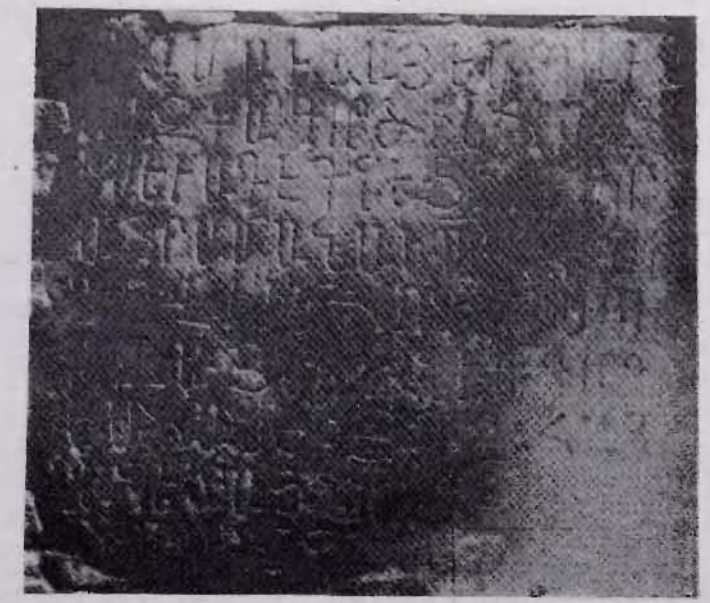
2)

66

18,19

63,64

21 67

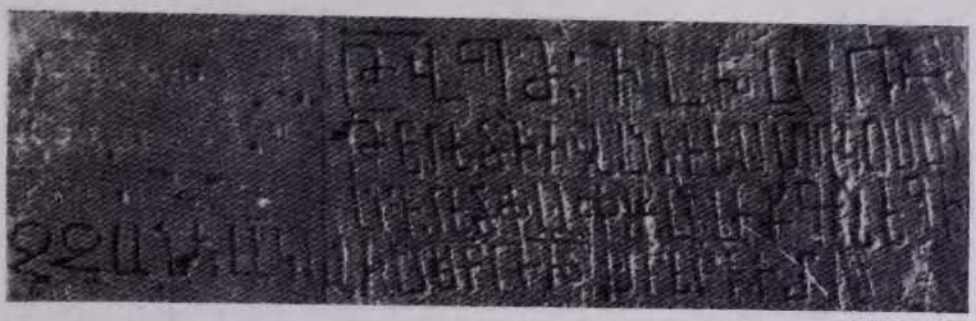
22 63

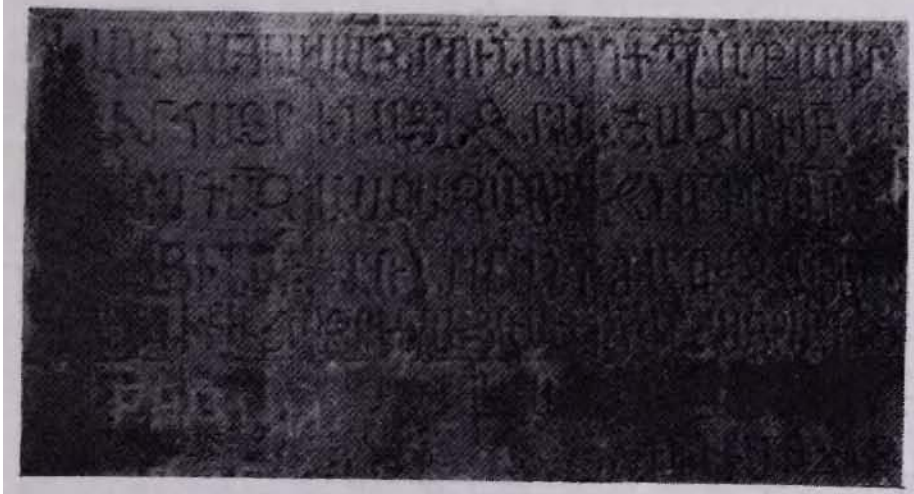
Տախտակ X

24 83

25 86

26 88

28 91

27 90

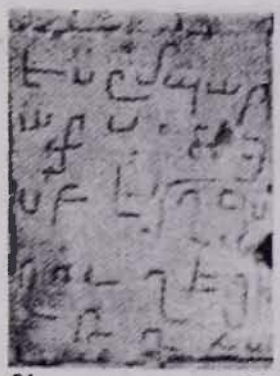
29 93

30 94

32 101

31 99

33 103

34 106

35 110

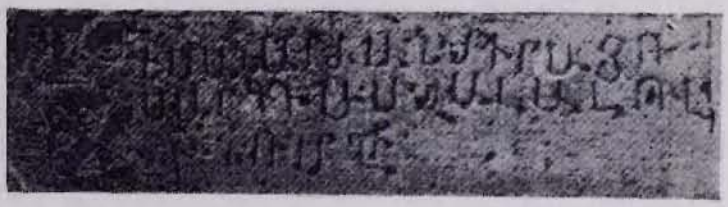
36 111

38 115

37 112

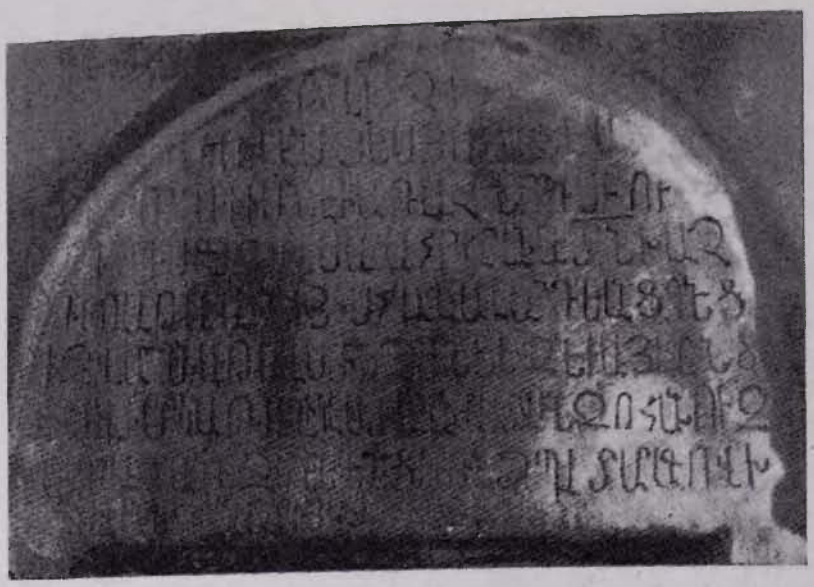
39 116

40 113

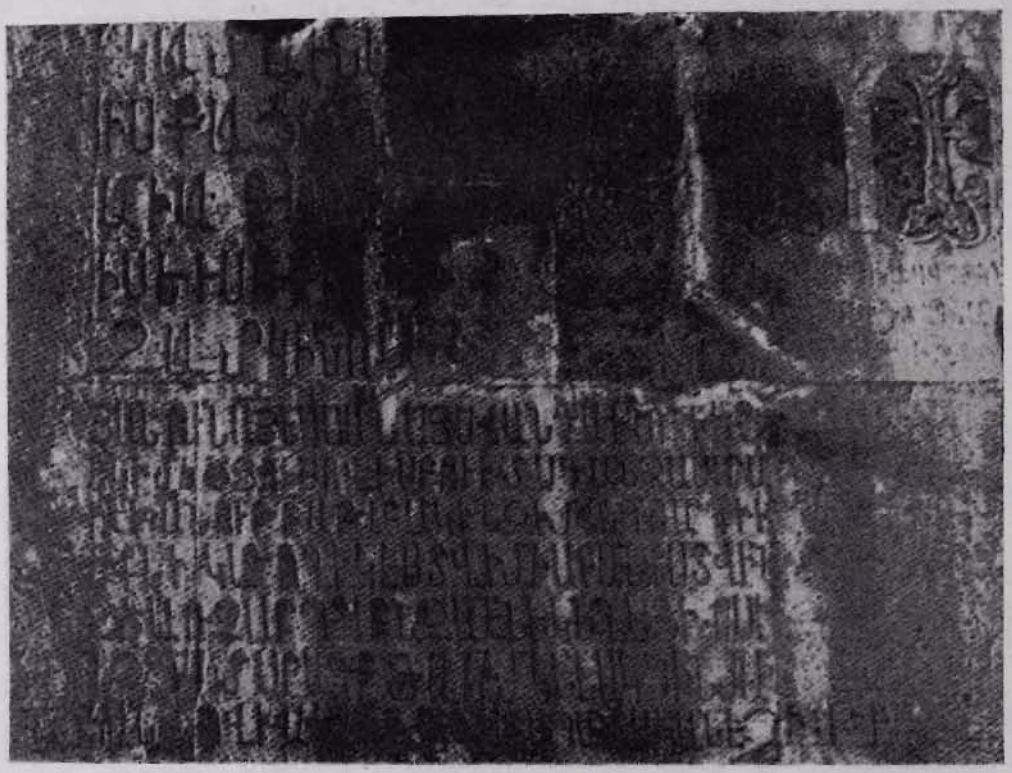

41 121

42

122

43

123

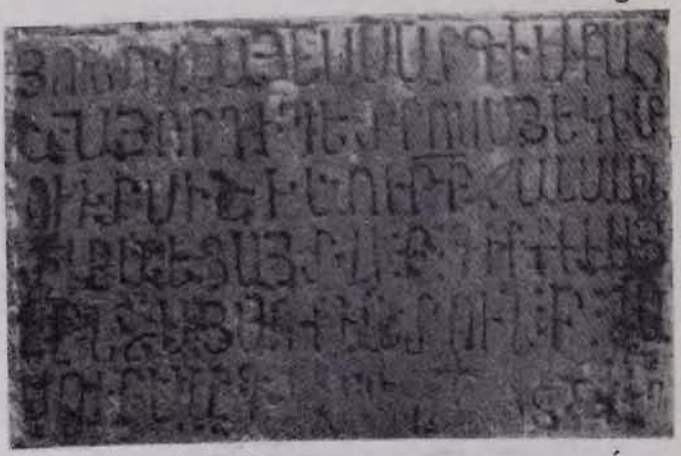
45 127

46 128

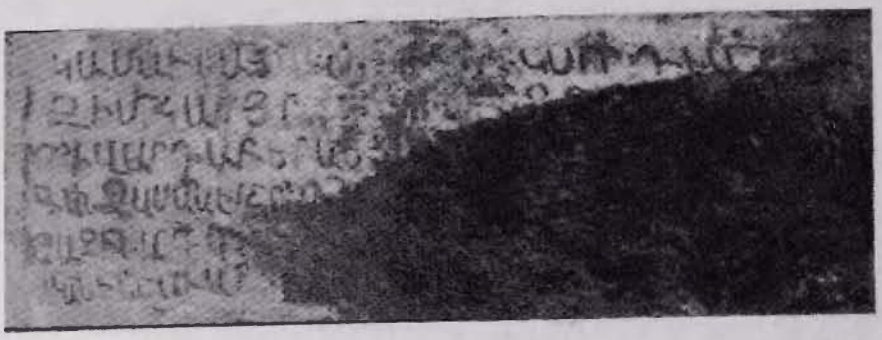
47 129

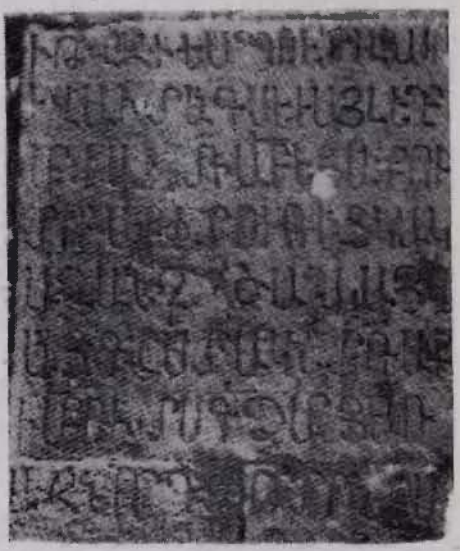
48

49 131

50ա 134

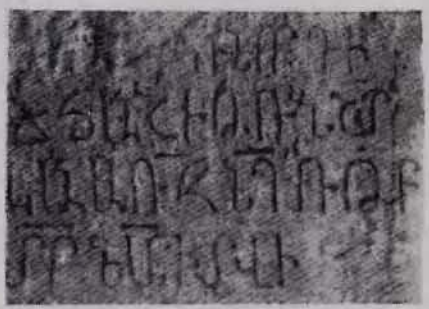
51 137

52,53 138,139

50 133

54 14

55 143

60 149

56 144

61 150

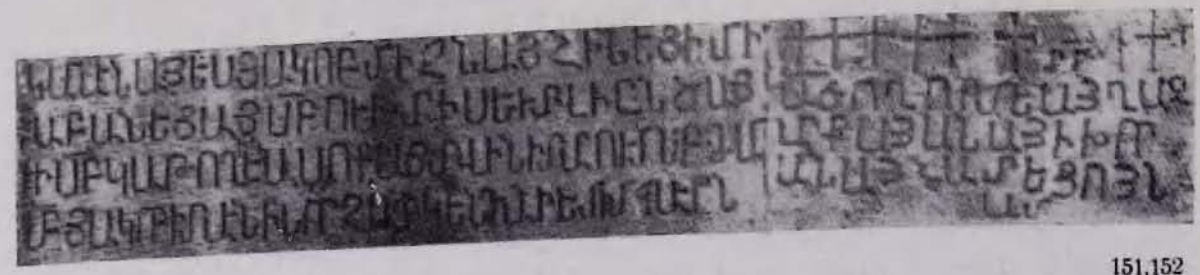
57 146

59 147

58 147

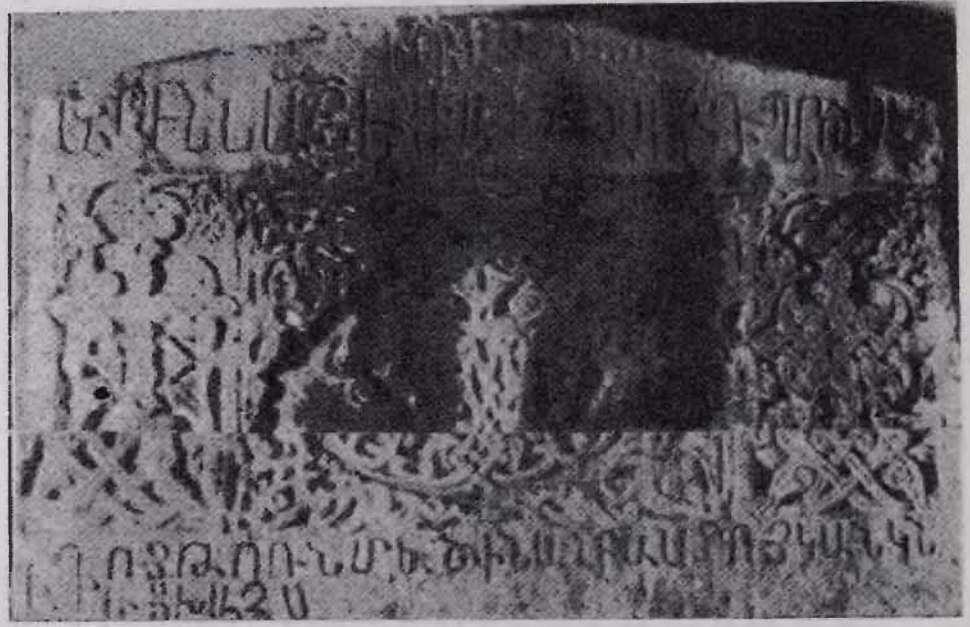
62,63 151,152

65 174

64 165

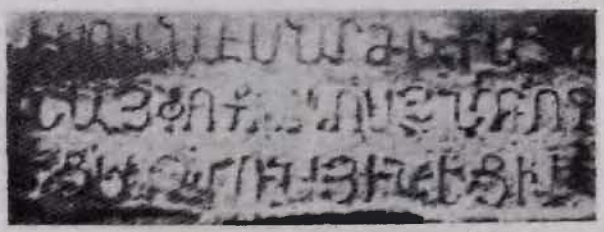
66 183

63ա 162

63բ 162ա

68 203

65ա

176

65բ

175

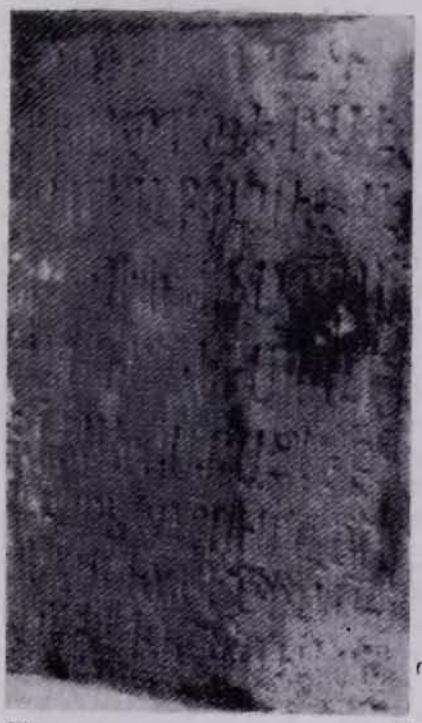
65գ

177

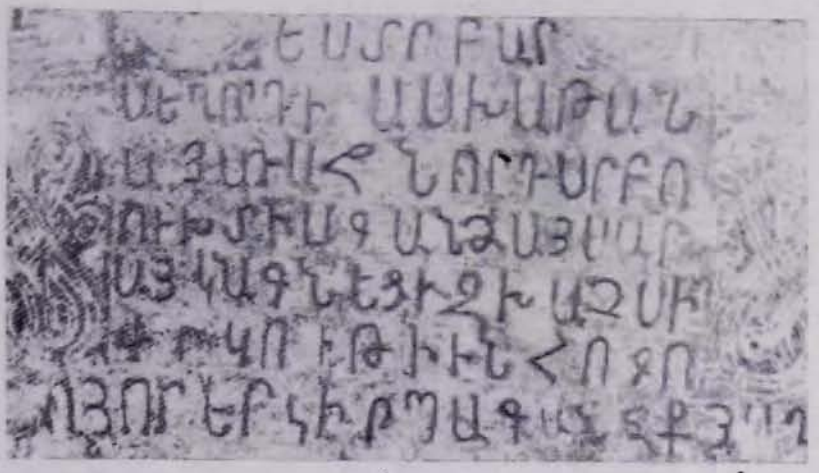
65ը 178

65ի 179

65ղ 181

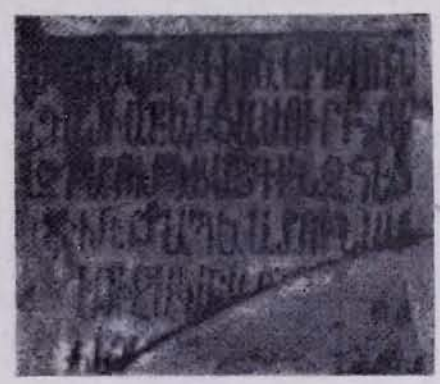
67 202

70ա 211

70 205

69 204

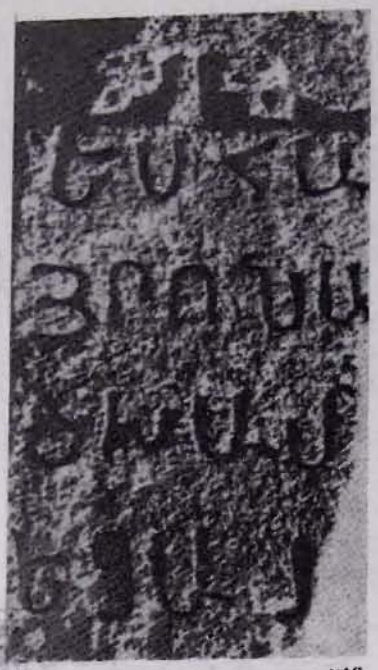
73 237

71 231

72 236

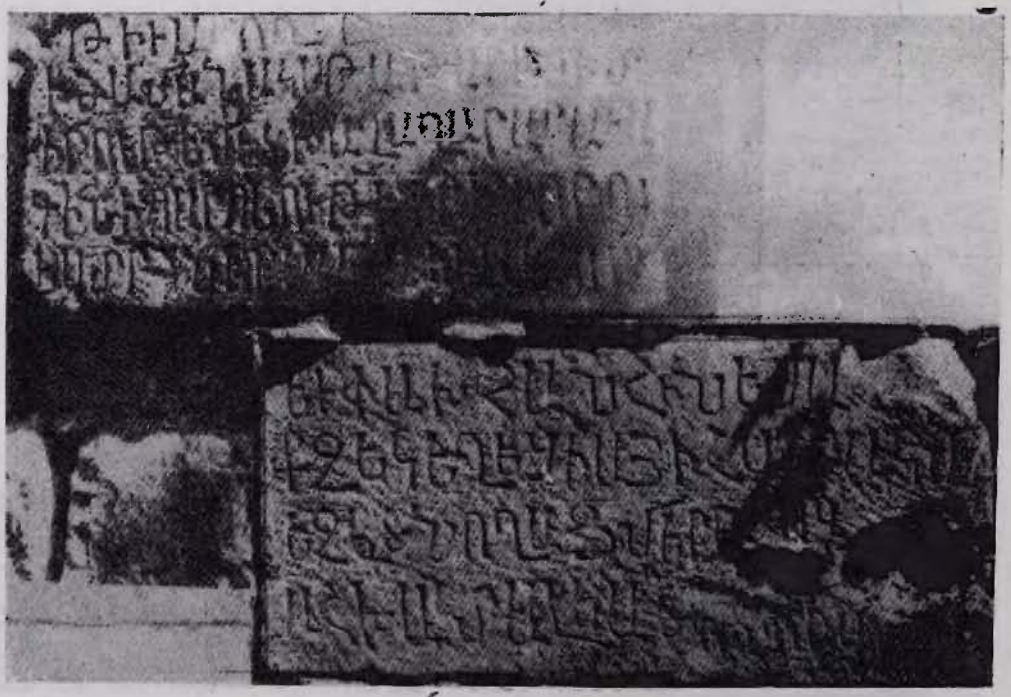
74 246

75 248

77 283

76 282

78 300

79 311

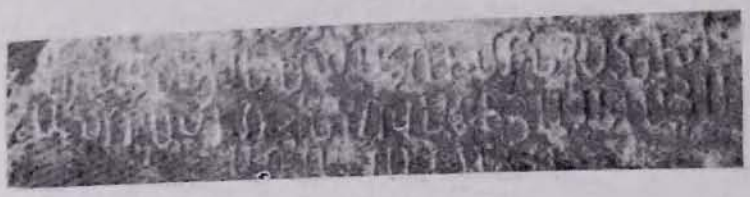
80 312

81 323

82 332

83 339

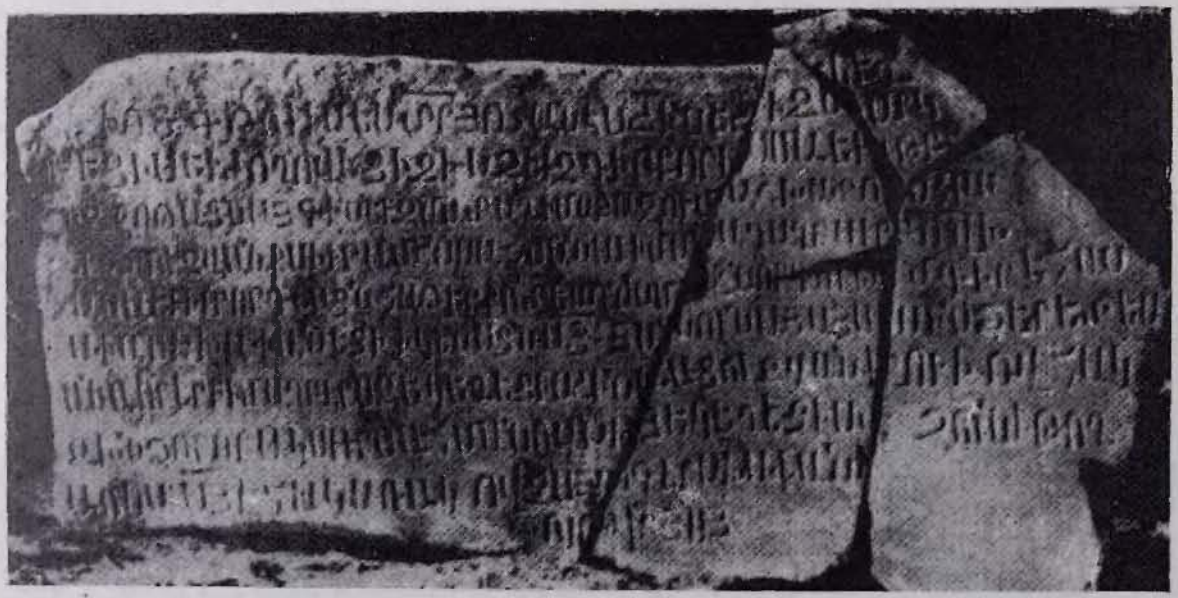
85 341

86 359

84 340

87,88 401,402

89 406

90 423

91 421

92 425

93 443

94 444

95 445

96,97 446,447

98 448

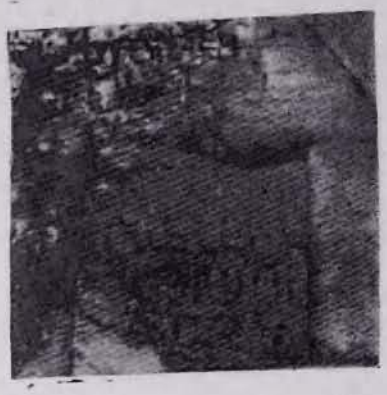
99 471

99ա 453ա

99բ 453բ

100 526

104 531

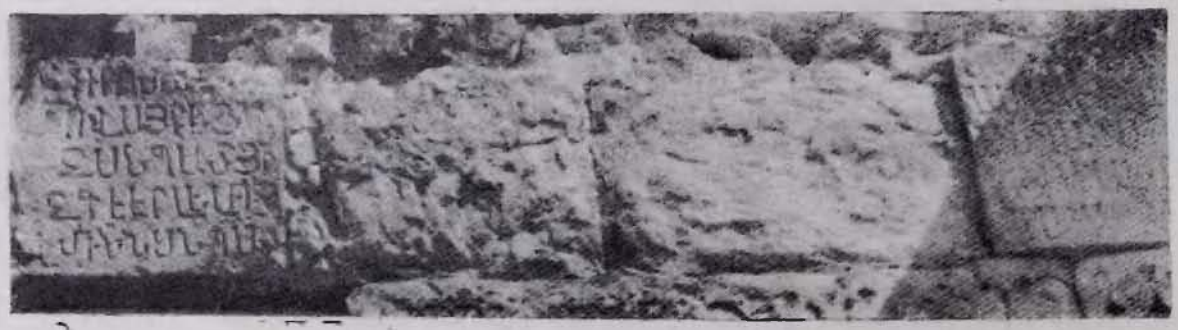
102 529

105 532

101 527

103 530 103

106

708

107

710

108

711

709

110

714

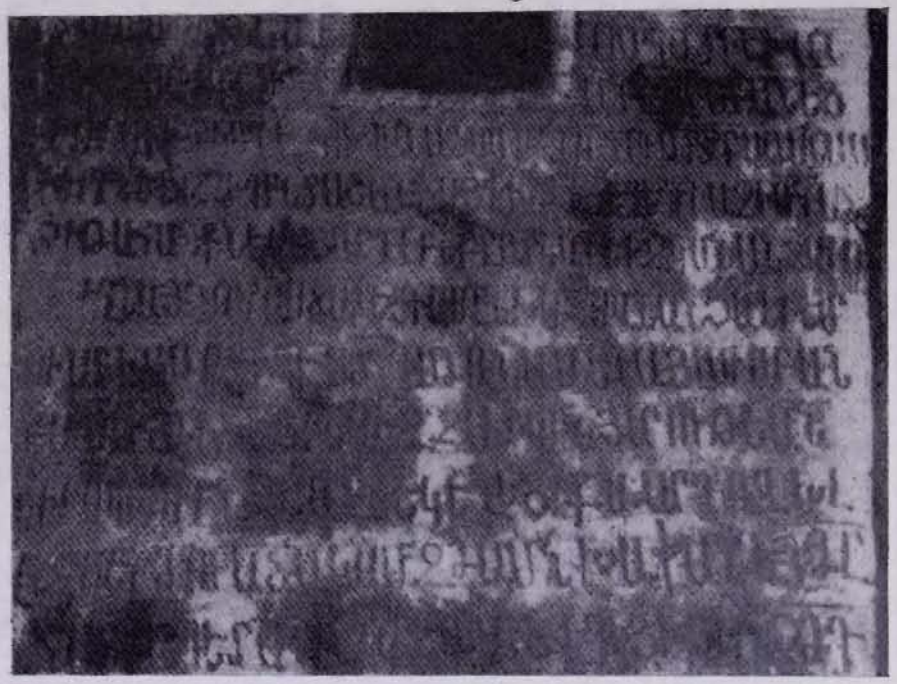
112

715

113

ի 115 717

116 722

117 723

117ա 724

117բ 737

120 740

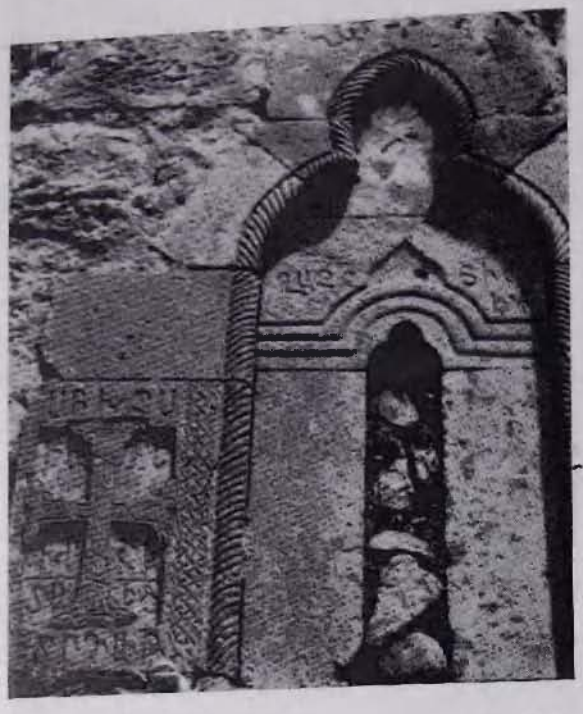
119 739

118 738

121 749

122 828

123, 124, 125, 126, 127, 128 865, 866, 867, 868, 869, 870

129, 130

871, 872

132

892

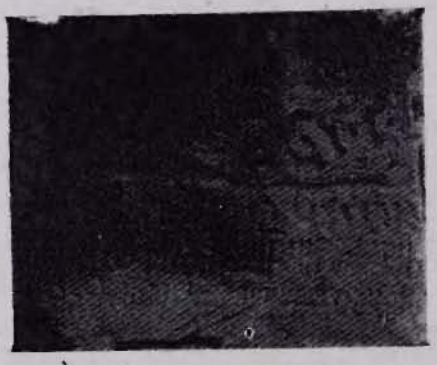
132ա

893

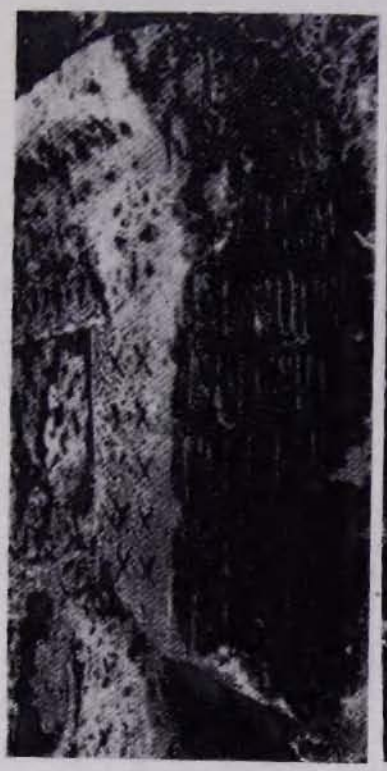
133

926

131

890

134 1012

136 1057

135 1024

135 1024

Ց Ա Ն Կ Ե Ր

ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ*

Արտս, հիշված է 147
Արտս քաղաւոր 69 (198)
Արաչուր երեց, հայր Բարսեղի 51 (125)
Արըլհլչ, հայր Վասակի և Հասանի 27 (51)
Արրահամ, որդի Համամա 52 (126)
Արրահամ, տիրացու 49 (119)
Արրահամ, հիշված է 261 (990), 262 (1011)
Արրահամ եպիսկոպոս Հերհերի ս. Գրիգորի 167 (576)
Արրահամ հայր 94 (289)
Արրահամ սարկաւագ, ննշեցյալ 103 (330)
Արուս, եղբայր Վասակա 35 (77)
Արութան, ամուսին Մինախաթունի 53 (129)
Ադամ, հիշված է 273
Ադխան, ամուսին Մանկասարի 143 (484)
Աղատ, հիշված է 72 (209), 104 (333), 123 (405)
Աղար տէր 240 (862)
Աղարիա արեղա, Դաւիթ երեցի հետ միասին կառուցել է Մամատաձորի ս. Մինաս եկեղեցին 173 (602)
Աղարիա, հիշված է 123
Աղարիա, հիշված է 189
Աղարիա, հիշված է 62 (166)
Աղարիա տէր 241 (867)
Աղարիա, սպասավոր Ջրվշաիկ վանքի 107 (348)
Աղարեա, հիշված է 234 (835)
Ադիդ, հիշված է 262 (1006)
Աղիդ, հիշված է 111 (364)
Ադիլ, մայր Սարգսի 92 (280)
Աղիղ խաթուն 55 (135)
Ադիզ, մայր Ղոլ սարկաւագի 146 (495)
Աթ(ի), հիշված է 249 (912)
Աթա, հորաքույր Թապուդիի 157 (536)
Աթարակ, տէր Խաչենի, որդի Հասան Ջալալ Դոլայի, տե՛ս Իւանէ աթարակ
Արարէդ, որդի Սմբատի 73 (215)
Աթտնաս, որդի Հասանի, առաջնորդ Դաղի վանքի 204 (717), 205 (720), (721), 206 (722), 208 (729), 213 (750), (751), 214 (755), 216 (764)
Աթտնաս, կաթողիկոս Աղվանից 215, 218 (766)
Աթանաս, դնող 33 (72)
Աթանաս, հիշված է 142 (476)
Աթանաս վարդապետ, մասնակից Խաղարի վանքի շինարարության 126 (417)
Աթանաս վարդապետ Ջարաբերդցի 228 (813)
Աթանէս արեղա 60 (154)
Աթապակ, հայր Այտինի 44 (94)
Աթաս, կանգնող խաչքարի 150 (509)
Աիբխան, հիշված է 226 (807)
Ալայվերտի, որդի Մէգախանի 142 (479), (480), (481)
Ալաքսիանոս, հիշված է 219 (772)
Ալէքսան եպիսկոպոս, կառուցող Հերհերի ս. Գրիգոր եկեղեցու 166 (573)
Ալէքսանոս արեղա 254 (936)
Ալթուն, որդի ձահանշի 56 (140)
Ալթուն, որդի պարոն Վահրամի, թոռ պարոն Հասանի 216 (765)
Ալի, որդի Զենովբի, կառուցող եկեղեցու 169 (588)
Ալիխան, հիշված է 226
Ալիքսանդր, ռուսաց քաղաւոր 97 (304)
Ալլափքիրամ, որդի Հովաց-դեղի 163 (567)
Ախիճան, հայր Խոնդրեկի 190 (679)
Ակոր, կանգնող խաչքարի 249 (913)
Ակոր տէր, հիշված է 262 (1003)
Ակոր, հիշված է 262 (1000)
Ակոր, հիշված է 254 (938)
Ակոր տէր, հիշված է 241 (866)
Ակոր, կառուցող եկեղեցու 93 (282)
Ակոր, հայր Պաւղոսի և Սահակի 229, 230 (822, 825)
Ակորոս, առաջնորդ Ջաբեքդարի վանքի 133 (444)
Ակուլիկ, սուրբ 180 (645)
Ակուտ, հողեորդի Մելըքի 223 (793)
Աղա, հայր Բարսեղ արքեպիսկոպոսի 104 (570)
Աղա, կանգնող խաչքարի 163 (564)
Աղա, պարոն 248 (902)
Աղա, կանգնող խաչքարի 240 (863)
Աղարէկ, որդի Սմբատի 46 (101)
Աղարէկ քոխա (քյոխվա), հայր Պակնայղարի 159 (550)
Աղամ, կանգնող խաչքարի 146 (500)
Աղամիր, հիշված է 176 (616)
Աղամիր, հիշված է 175 (611)
Աղապէկ, հիշված է 245 (888)
Աղասի պէկ, հիշված է 236 (847), 248 (902)
Աղբաստ, պապ Վէլիճանի, հայր Սէիդոյ 44 (92), 66 (183)
Աղբաստ, հայր Սայտունի 42 (88) 45 (95)
Աղպաստ իշխան 55 (136)
Աղրուղա, հայր պարոն Տուրսունի 216 (765)
Ազպուղա, հայր Շահնշէի 58 (146)
Աղպուղա, հիշված է 21 (31)

* Ցանկերը կազմել է վիմագրագետների խումբը, Փակագծերի մեջ նշված են արձանագրության համարները, իսկ առանց փակագծերի՝ էջերը։

Ազպուղա, որդի Հասան Դոփյանի 209 (734)
Աճառյան Հր. 133, 137
Ամագ. կանգնող խաչքարի 68 (188)
Ամիր, հիշված է 272
Ամիր Հասան I, հայր էալիի, որդի Պողչի 214 (755)
Ամիր Հասան, հայր էսուգանի 52 (128)
Ամիրպէկ, հիշված է 170 (593)
Ամիրխան, հիշված է 274
Ամիրխան, հայր Ղարայխանի 157 (537), (538)
Ամիր Տովլաթ, հիշված է 261 (995)
Ամիրճան, հիշված է 226 (807)
Ամիրջանյան, ուսուցիչ 173
Ամփեր, հիշված է 243 (874)
Այլայգագ, կանգնող խաչքարի 177 (627)
Այտին, հայր Մէզախանի 142 (479), (481)
Այտին, որդի Աթապակի 44 (94)
Այտին, որդի պարոն Տուրսոնի, Քոռ պարոն Աղբուղա(յ)ի 216 (765)
Անայխաթուն, կին Խէրանշայի 54 (132)
Անանիա կաթողիկոս 36
Անգրէաս արքեպիսկոպոս Պոլսեցի 144 (490)
Անգրիաս, հիշված է 100 (318)
Անի, պարոն 96 (298)
Աննա, ամուսին Մելիք-Հուսէյնի 147
Անտոն Բիֆլիսեցի, նահատակ 145 (492)
Անտոն, խօճա 242 (870)
Անտոն, հիշված է 264 (1020)
Աղոտ, եղբայր (?) Սմպատի 74 (216)
Աղոտ իրիցորդի, նվիրատու 58 (145)
Աղոտ, հայր Սարգսի 215 (759)
Աղոտ, հիշված է 225 (801)
Ապ (Ապի?), հիշված է 177 (627)
Ապաղա, մոնղոլ խան 99 (315), 102 (323), 247
Ապաշխարող, հայր Ովանէս վարդապետի 273
Ապաւ, հիշված է 237 (849)
Ապաւ Ուղրաշ (Ուղրաշի), որդի մելիք Յօվսէփա (Հովսեփի) 37, 57 (143)
Ապով, հայր խոճա Ղազարի 257
Ապրաւ, հայր Սարգսի, որդի Ներսես կաթողիկոսի 68 (193)
Ապրել, որդի Ուղտիկի 94 (284)
Ապրէս, հիշված է 96 (298)
Ապրէս, հայր Իսրայէլ կաթողիկոսի 188 (581)
Ապրհամ, հայր Հմինզրի 196 (703)
Ապումուսէ (Նսայի Ապումուսէ) 181
Ապումուսէ (Ապու Մուսէ), հայր Գագիկ Աղվանից թաղավորի, իշխան Արցախի 173 (604)
Աշամ, որդի իշխանի 187 (669)
Առան վարդապետ Տարոնեցի 160 (555)
Առուշ, եղբայր Սարգսի, որդի Խոցայղեղի 105 (340)
Առաքել, Ննջեցյալ 108 (350)
Առաքել, հայր Հոռոմսիմի 104 (332)
Առաքել, կանգնող խաչքարի 83 (251)
Առաքել վարդապետ, հիշված է 152 (523)
Առաքել վարդապետ, կառուցող եկեղեցու 109 (360)
Առաքել վարդապետ Կոստանյանց, միաբան Գտլա վանքի 182
Առաքել, հիշված է 22 (38)
Առաքել առաշնորդ, կանգնող խաչքարի 252 (927)
Առաքել տէր, քահանա 146 (494)
Առաքել տէր, հիշված է 243 (877)
Առըստակիս կաթողիկոս 22 (36)
Առուս, հիշված է 249 (909)
Ասիր, հիշված է 245 (888)
Ասլան, հայր Սարգսի 92 (281)
Ասլան, նվիրատու 79 (237)
Ասլան տէր, կանգնող խաչքարի 27 (52)
Ասլիս, փորագրող վարպետ 209 (733)
Ախախաթան, հայր տէր Բարսեղի 72 (211)
Աստուածատուր տէր, հիշված է 262 (1009)
Աստուար, որդի Աշամի 187 (669), 188 (671)
Ասփա (Ասփե), ամուսին Գրիգոր Դոփյանի, դուստր Տարսայիճ Օրբելյանի 8, 121, 129 (431), 130 (433), 207 (724), 218 (768), 224 (798)
Ավագյան Ս. 5
Ավագ վարդապետ, միաբան Ջրվշտիկ վանքի 105
Ավան պարոն, հայր Միրանայ 88 (268)
Ավանէս, Ճարտարապետ 221 (782)
Ավանէս, հիշված է 175 (609)
Աւագ, աթաբեկ 93
Աւագ, հիշված է 207 (726)
Աւագ, հիշված է 92 (283)
Աւագ, հիշված է 261 (986)
Աւագ վարդապետ Ջարապերտու 228 (819)
Աւան, հիշված է 241 (866)
Աւանայ, կանգնող խաչքարի 77 (232)
Աւաո, կառուցող եկեղեցու 247 (896), 248 (902)
Աւաքեան, հիշված է 151 (514)
Աւգերս, ամուսին Ատարի 58 (147)
Աւետիս աղա 260 (983)
Աւետիս, կանգնող խաչքարի 263 (1013)
Աւետիս, հայր Պետրոսի, Հակորի և այլոց 232 (828)
Ս. Աւշաւտ, հայր Սուքմանի և Ութանի 225 (801)
Աւշաք, կանգնող խաչքարի 64 (173)
Աւշէ, կանգնող խաչքարի 76 (226)
Աւշին, հայր Խոյղանա 20 (27)
Աւտար, որդի Բուլիկի 75 (222)
Աւտար տիկին, կին Աւգերսի 58 (147)
Աւտիրէկ, որդի տէր Եղիայի 244 (880)
Աւտոմ գործող 265 (1024)
Արաբ խաթուն, հիշված է 134 (447)
Արամ, հիշված է 250 (923)
Արամ, եղբայր Մելիք Եկանի 178 (633)
Արամ, ազգակից Մելիք Եկանի 178 (633), (637)
Արգագեր (?), հիշված է 80 (240)
Արև տիկին, հիշված է 38 (82), 73 (213)
Արևհատանք, ագզատոհմ 126 (419)
Արզու խաթուն, ամուսին Վախթանգի 197, 199 (708)
Արզու խաթուն, ամուսին Ջաքարէի 20 (29)
Արզու խաթուն, հիշված է 215
Արզուման ուղպաշի, հայր Սարգիս Ջարաբերդցու 228 (820)
Արզուքան, հիշված է 60 (159)
Արծուշ, հիշված է 247 (900)
Արծուր, հիշված է 225 (802)
Արիստակէս աւ. քահանա Ջալալեանց 69 (196)
Արիստակէս եպիսկոպոս, եղբայր Երեմիա կաթողիկոսի 68 (189)

Արծրունիներ 181
Արգուն, մոնղոլ խան 100 (316)
Արուսխ, հիշված է 245 (886)

Բարսեի, եգրայր Վարայխանի 157 (537)
Բաղարատ, հայր Սարգսի 92 (280)
Բագրեյդ, պարոն 230 (823)
Բագրատունի ազգ 228 (818)
Բալ, որդի Իսամի, ամուսին Մարեանի 142 (478)
Բալա բէգ, հիշված է 179
Բալեյեան Սարգիս, պատրաստել է տապանաքար 139 (463)
Բակլար, հիշված է 260 (982)
Բագդասար, հիշված է 173 (603)
Բագդասար, որդի Դանիէլ բէգի 145 (493)
Բաղտասար, որդի Մելիք Եկանի 190 (683)
Բաղաասար Պէկ, հայր Դաւիթ կաթողիկոսի. 66, 265
Բագր բէգ, հիշված է 179 (639)
Բագր բէգ, որդի Մէլիք Արամի 179 (639)
Բանկի բէգ, հիշված է 179
Բանուան, հարազատ Մխիթարի 184 (653)
Բարու, գուստր Միրզախանի 163 (569)
Բարզոժան երեց 22 (38)
Բարխուզարյանց Մակար 10, 12, 13, 16, 97, 99, 100, 102, 106, 108—110, 113, 115, 121—123, 128—133, 135—137, 140—146, 148, 150—173, 176—180, 183—190, 198, 199, 206, 207, 213—219, 221—224
Բարխուտար, հիշված է 267 (1034)
Բարսեղ սուրբ 106 (344), 180 (646)
Բարսեղ վարդապետ, մասնակցող Խագարի վանքի շինարարութեան 126 (417)
Բարսեղ, կանգնող խաչքարի 143 (482)
Բարսեղ արքեպիսկոպոս, աշակերտ Պետրոս կաթողիկոսի, կառուցող Հերհերի Ս. Գրիգոր եկեղեցու 164 (570), 165 (572), 168 (580)
Բարսեղ եպիսկոպոս, հիշված է 152 (524)
Բարսեղ, Նորեղբայր Պաւղոսի և Սահակի 229 (822)
Բարսեղ, հիշված է 258 (962)
Բարսեղ երեց 76 (224), (228)
Բարսեղ, որդի Արաշուր երեցի 51 (125)
Բարսեղ տանուտեր 75 (221)
Բարսեղ տէր, հայր Օվանէսի 177 (630)
Բարսեղ տէր, որդի Ասխաթանա, առաջնորդ Գանձասարի վանքի 72 (211)
Բեղազ, կողակից տէր Եղիայի 244 (880)
Բեժամբեր. հիշված է 111 (364)
Բեսելիել, բիբլիական նկարիչ 197
Բէկի խաթուն, կանգնող խաչքարի 256 (949)
Բէյրամ Բէկ Մէլիք Ջիմշիտեան Մելիք-Շահնազարով 144 (488)
Բորինա, մայր Տղելի 32 (68)
Բրուտ իշխան 184 (651)
Բուլիկ, հայր Աւտարի 75 (222)
Բուղա, արաբ ոստիկան 136, 173
Բուտ, որդի Ծամասի (Համամա?) 56 (139)
Բուրխտ, հիշված է 243 (874)

Գաբրիել, պարոն, հիշված է 269 (1045)
Գաբրիել ուստա, շինարար-վարպետ 161, 162 (562)
Գաբրիէլ, որդի Դաւթի, նշանցյալ 151 (520)
Գագիկ, Աղվանքի իշխան, հիշված է 169 (587)
Գագիկ տէր, եղբայր Գրիգորի, որդի Շահնայ 26 (49)
Գագիկ, որդի Ապումուսէի, Աղվանքի քաղավոր 178 (604)
Գազար (Գազան), հիշված է 47 (103)
Գալուստ էրէվանցի, հայր Պետրոսի 236 (845)
Գալուստ, ս. Աջը նորոգող վարպետ 144 (487)
Գայանե, գուստր Մելիք Հուսէյնի, հիշված է 148
Գայիանէ, հիշված է 127 (423)
Գայսեայ, խաչքար է կանգնեցրել 26 (48)
Գանգ, հայր Սարգսի 226 (806)
Գասպար, որդի Խոճա Անտոնի և Մարիամի 242 (870)
Գասպար, հայր Ուլուբարի 139 (462)
Գասպար, որդի Նիկարի, եղբայր Ճհանկիրի 220 (774)
Գասպար տէր, հիշված է 22 (40)
Գաւղանք, ագգատոհմ 118 (393)
Գաւլ, հիշված է 262 (1007)
Գաւհար, հիշված է 254 (941), 260 (984)
Գելվարգանք, ագգատոհմ 29 (58), 31 (63)
Գեորգ, եղբորորդի Յոհանէս 33 (70)
Գևորգ 124
Գերգ, եղբայր Հայրիկի, խաչքար է կանգնեցրել 156 (533)
Գերգ, փոքրավոր Ստեփաննոս փակակալի 59 (150)
Գերգ, հայր Հասանի 83 (249)
Գերգ, հայր Հայրապետի 58 (148)
Գերգ, հայր Սարգիս քահանայի 59 (149)
Գերգ, որդի Հայրապետի, ամուսին Մինայի 53 (130)
Գէորգ, խաչքար է կանգնեցրել 36 (81)
Գէորգ տէր, միաբան Գանձասարի 52 (126)
Գէուրգ, հիշված է 159 (548)
Գիլինգոյլ, հիշված է 233 (832)
Գիշմարգ, մենակյաց 54 (133)
Գիորգ, եղբայր Գրիգորի 211 (742)
Գիորգ, խաչքար է կանգնեցրել 32 (69)
Գիորգ տէր, հիշված է 13 (5)
Գիրիքոր, հիշված է 187 (667)
Գոգալ, ամուսին Վերտի[ի] 178 (633)
Գոլաղա (Գուլագա), հիշված է 176 (621)
Գոնցա իշխանուհի, նվիրատու Դագի վանքի 203 (716)
Գորգ (Գևորգ) սուրբ 101 (321)
Գորգ, վանահայր Հավապտուկ վանքի 33 (72)
Գրիգոր տէր, Աղվանքի կաթողիկոս 244 (880), 66 (182), 67
Գրիգոր տէր, Աղվանքի կաթողիկոս 215, 216 (764)
Գրիգոր տէր, քեռի Յոհանի 33 (70)
Գրիգոր տէր, եղբայր Յուսիփայ, խաչքարի կանգնեցնող 34 (74)
Գրիգոր տէր, եպիսկոպոս, հիշված է 245 (889)
Գրիգոր տէր. հիշված է 258 (965)
Գրիգոր իշխան, ամուսին Աստիայի 8, 218 (768), 129 (431), 130 (433)
Գրիգոր իշխան, նշանցյալ 132 (443), 133
Գրիգոր, որդի Հասանի, խաչքար է կանգնեցրել 222 (787), 214 (757), (758), 224 (798)

Գրիգոր, Ջաղուի հետ խաչքար է կանգնեցրել 223 (797)
Գրիգոր Մագիստրոս 217
Գրիգոր, հիշված է 216 (764)
Գրիգոր, որդի պարոն Վահրամի, թոռ պարոն Հասանի, նվիրատու Դադի վանքի 216 (765)
Գրիգոր, հիշված է 215
Գրիգոր, հիշված է 214 (754)
Գրիգոր տէր, անուցող տէր Աթանասի 213 (751)
Գրիգոր կազմող, որդի ուստա Վարդանի 210 (737)
Գրիգոր, եղբայր Գիորգի, խաչքար է կանգնեցրել 211 (742)
Գրիգոր, կառուցել է եկեղեցի 107 (346)
Գրիգոր, խաչքար է կանգնեցրել 111 (370)
Գրիգոր տէր, Աղվանքի կաթողիկոս 113 (373)
Գրիգոր, առաջնորդ «Մայրաքաղաքաց վանքի 114 (378)
Գրիգոր, որդի Յոհան երեցի, ննջեցյալ 114 (380)
Գրիգոր, հայր Հասանի 115 (383), 126 (418)
Գրիգոր (Գրիգորէս), որդի Սակուի առաջնորդ Բերդաձորի վանքի 116 (384), (385), (387)
Գրիգոր, հիշված է 124
Գրիգոր, որդի Վարհամի, նվիրատու Խագարի վանքի 126 (419)
Գրիգոր, եպիսկոպոս Գանձակի 243 (876)
Գրիգոր տէր, հայր տիրացու Իսրաէլի 49 (117)
Գրիգոր տէր, որդի Սիմէօնի, միաբան Խօքա վանքի 90 (275)
Գրիգոր, որդի Շահանայ 26 (49)
Գրիգոր տէր, Առաջաձորեցի, որդի տէր Սաւլխի 68 (190)
Գրիգոր տէր, առաջնորդ ս. Ստեփանոսի 82 (245), 80 (238)
Գրիգոր, փորագրող գրիչ 179 (640)
Գրիգոր, որդի Վախտանգի 199 (708)
Գրիգոր, որդի Հասանի, նվիրատու Դադի վանքի 201 (711), (712), 206 (724)
Գրիգոր, տնտես Դագի վանքի 204 (717)
Գրիգոր, հիշված է 192 (685)
Գրիգոր, հարազատ Մխիթարի 184 (653)
Գրիգոր, արծաթյա խաչ է պատրաստել տվել 180 (645)
Գրիգոր Ջարաբերդեցի քահանա, որդի Տերարի 57 (144)
Գրիգոր, հիշված է 61 (163)
Գրիգոր վարդապետ, յազգէն Ջալալ Դօլի 68 (192)
Գրիգոր, որդի Շերկա 75 (223)
Գրիգոր, որդի Ջաղուի 79 (236)
Գրիգոր, որդի Հարբածայրի 91
Գրիգոր պարոն, հիշված է 93 (278)
Գրիգոր, անուցած տէր Նարսի 95 (297)
Գրիգոր, որդի Ղուկասի 94 (290)
Գրիգոր, հիշված է 235 (841)
Գրիգոր, որդի Սարդսի 27 (54)
Գրիգոր, որդի Ջաւիրի 27 (53)
Գրիգոր, խաչքար է կանգնեցրել 25 (47)
Գրիգոր, որդի Խաչիկի 31 (64)
Գրիգոր դարբին, խաչքար է կանգնեցրել 226 (804)
Գրիգոր Մեծ, իշխան 226 (808)
Գրիգոր քահանա 226 (808)
Գրիգոր, հիշված է 231 (827)
Գրիգոր Լուսավորիչ 10, 144 (487), 170
Գրիգոր եպիսկոպոս 11
Գրիգոր, որդի Սմպատի 13 (6)
Գրիգոր, հիշված է 273
Գրիգոր, ննջեցյալ 265 (1030)
Գրիգոր, հիշված է 264 (1020)
Գրիգոր, խաչքար է կանգնեցրել 243 (879)
Գրիգոր, հիշված է 241 (866)
Գրիգոր, հիշված է 242 (868)
Գրիգոր տէր, եղբայր Շահանի 25 (45)
Գրիգոր վարդապետ, ննջեցյալ 128 (426)
Գրիգոր տէր եպիսկոպոս, հիշված է 145 (494)
Գրիգոր, հիշված է 146 (501)
Գրիգոր, հիշված է 148
Գրիգոր, որդի Գրիգորիկի, խաչքար է կանգնեցրել 158 (545)
Գրիգոր Նարեկացի 172
Գրիգոր, եղբորորդի Յովհաննէս Դուիլանի 224 (798)
Գրիգորան, հայր Սարգսի 23 (42)
Գրիգորանանք, ազգատոհմ 29 (58)
Գրիգորէս վարդապետ, հիշված է 80 (240)
Գրիգորէս տէր, եղբայր Հասանի, առաջնորդ Դադի վանքի 198 (707), 200 (709), (710), 201 (711), 202 (714), (715), 204 (718), 210 (739), (740), 215 (762)
Գրիգորէս, հիշված է 114 (379)
Գրիգորէս, որդի Հասանի, կառուցել է տաճար 212 (749)
Գրիգորէս տէր, որդի Վախտանգի, խաչքար է կանգնեցրել 213 (752)
Գրիգորէս տէր, շինարար-նվիրատու Դադի վանքի 215 (763)
Գրիգորիդ, հիշված է 193 (687)
Գրիգորիկ, հայր Գրիգորի 158 (545)
Գրիդորիկ, հիշված է 213 (753)
Գրիգորիս, կառուցել է Հին Ներքին Թագավարդի եկեղեցին 170 (593)
Գրիգորիս, թոռ Գրիգոր Լուսավորչի 10, 144 (487), (488), 161 (560), 164 (570), 168 (580), (581), 170, 171
Գրիգորիս, դնող հողամասի 21 (30)
Գրիգորիս (Մարաս), հիշված է 152 (524)
Գրիգորիս, հիշված է 119 (396)
Գրիգորիս տէր, առաջնորդ Բերդաձորի վանքի 116 (385), 117 (388), (389)
Գրիգորյան Գ., վիմագրագետ 5
Գրիքոր, հիշված է 250 (917)
Գրուայնա՞, հիշված է 163 (566)
Գուարչ, հիշված է 262 (1005)
Գուդիկ, հիշված է 250 (917)
Գուգալ, հիշված է 193 (690)
Գուլ, հիշված է 235 (841)
Գուլ, հիշված է, նույնն է նախորդի հետ? 234 (836)
Գուլ, հիշված է 263 (1014)
Գուլաղա, դուստր Ջաքարէի 273
Գուլաղա, հիշված է 176 (621)
Գուլաղա, մայր Բարսեղ արքեպիսկոպոսի 164 (570)
Գուլասմար, քույր Միրզախանի 163 (569)
Գուլդանէ, կոզակից Ջաքարէի 273

Դուլիև Ա. 5
Դուպհար, հիշված է 56 (141)
Դուլվարդ, հիշված է 60 (154)
Դուլուզաման, հիշված է 175 (614)
Դուլում, հիշված է 245 (888)
Դուլխաշա, հիշված է 262 (1002)
Դուրզադին, Հոռևկա վանքի պարոն 102 (323)
Դուրդին Դորնեցի, հայր Տաւթի 249 (912)

Դադ, աշակերտ Բաղէոս առաքյալի 197
Դադյան Ս. 10—16, 115, 120
Դալ պէկ, հիշված է 233 (832)
Դալի Մահասար ան՛ս Աստղ վարդապետ 105, 228 (819)
Դալլաբյան Ս. 254
Դաւլաթ, հայր Յակովբ վարդապետի 173 (600)
Դանիէլ բէկ, որդի Մելիք-Բէկի, Հասան Ջալալ Դոլի ազգակից 145 (493)
Դանիէլ տէր, հիշված է 249 (915)
Դանիէլ աէր, խաչբար է կանգնեցրել 175 (607)
Դանիէլ մարդարէ 97 (303)
Դավթյան Նախշի 239
Դավիթ Վարամանենց, եպիսկոպոս Շամքորեցի 267
Դավիթ տէր, Աղվանքի կաթողիկոս 160 (551)
Դաւիթ, հիշված է 271 (1055)
Դաւիթ եպիսկոպոս 268 (1039)
Դաւիթ եպիսկոպոս 265 (1031)
Դաւիթ վարդապետ 268 (1042)
Դաւիթ էրէց, Եկեղեցի է կառուցել 89 (271)
Դաւիթ, Աղվանքի կաթողիկոս, որդի Բաղտասար պէկի, Ննջեցյալ 66 (180)
Դաւիթ աբեղա, միաբան Ամարասի վանքի 47 (103)
Դաւիթ, փորագրիչ 44 (94)
Դաւիթ էրէց 24 (866)
Դաւիթ տէր Լրեց, հիշված է 145 (494)
Դաւիթ, հայր Գաբրիէլի 151 (520)
Դաւիթ, խաչբար է կանգնեցրել 142 (477)
Դաւիթ Խանայան, հիշված է 160 (556)
Դաւիթ եպիսկոպոս, հիշված է 160 (553), (554)
Դաւիթ աբեղա, խաչբար է կանգնեցրել 160 (555)
Դաւիթ, հիշված է 165 (571)
Դաւիթ եպիսկոպոս, սպասաւոր Հերհերի ս. Գրիգորիս եկեղեցու 166 (575)
Դաւիթ էրեց, Ազարիա աբեղայի հետ կառուցել է Մամատաձորի ս. Մինաս եկեղեցին 173 (602)
Դաւիթ, հիշված է 99 (312)
Դաւիթ, Ննջեցյալ 103 (331)
Դաւիթ տէր, հիշված է 248 (903)
Դաւիթ տէր, հիշված է 249 (912)
Դաւիթ տէր, հիշված է 241 (866)
Դաւիթ տէր Շատախեցի 242 (871)
Դաւիթ, Նվիրատու Ջրվէժիկ վանքի 111 (368)
Դաւիթ տէր Եպիսկոպոս, հիշված է 145 (494)
Դուլա, Եղբայր Հասան Ջալալ Դոլայի 40 (82)
Դաւլաթ, Գեղամա տնից, դուստր Մելիք Ղուկասի, ամուսին Միրզաշանի, խաչբար է կանգնեցրել 222 (789)
Դաւլաթաւոր, խաչբար է կանգնեցրել 255 (943)
Դաւութ, հիշված է 170 (590), (593)
Դելոյիխան, որդի Սարոմի 131 (440)
Դեսոմ, Նվիրատու Ջարեքզարի վանքի 133 (444)
Դեսոմ, որդի Սիսաքի, հայր Շահանի 28 (57), 25 (45)
Դոփ, դուստր Սարդիս Ջաքարյանի 120, 121, 127 (420), 128 (427), 214 (756)
Դոփյանք, իշխանական տոհմ 121, 125 (415), 209, 218, 224 (798)
Դուստ (Դոստ), հիշված է 260 (984)
Դօսդաշ, դուստր Միրզախանի 163 (569)

Եաղուր պէկ, հիշված է 89 (271)
Եաղուբ Իքուլեցի (Ագուլեցի), խաչբար է կանգնեցրել 238 (960)
Եաւրի, որդի Հախնազարի, Եղբայր Մէլիք Թամրազի 236 (846), 237 (849)
Եաւրի, հայր Քիրիզորի, պապ Ղազարի 112 (372)
Եզուա (Եզուա), հիշված է 186 (665)
Եհանէս ուստա, հիշված է 177 (629)
Եհանէս, հիշված է 265
Եզնսապետ, հիշված է 244
Եղէ տէր, հիշված է 208 (730)
Եղիա, հիշված է 261 (988)
Եղիա Եպիսկոպոս, կառուցել է Հնրհնրի ս. Գրիգորիս եկեղեցին 166 (573)
Եղիա քահանա, հիշված է 158 (542)
Եղիա տէր, առաջնորդ Գանձասարի վանքի 42 (88), 43 (89), 55 (136)
Եղիա տէր, կառուցել է Առաջաձորի ս. Աննապատի 87 (268)
Եղիա տէր, կառուցել է եկեղեցի 249 (912)
Եղիա վարդապետ, հիշված է 248 (906)
Եղիա տէր, հիշված է 264 (1020)
Եղիա վարդապետ, առաջնորդ Խազարի վանքի, Ննջեցյալ 128 (426)
Եղիա տէր, շինել է Թոդան գյուղի եկեղեցին 243 (879)
Եղիար, բիբլիական նկարիչ 197
Եղիազար տէր, վանահայր Քյարխանա վանքի 250 (921)
Եղիազար տէր, հիշված է 162 (563)
Եղիշայ տէր, դրիչ 47 (105)
Եղիշե առաքյալ 104, 105, 108 (352), 233
Եղիշէ տէր, հիշված է 264 (1020)
Եղիշէ սուրբ 168 (581), 162 (561)
Եղիսաբէթ, մայր Սարդիս վարդապետի 180 (646), 268 (1036)
Եղիսաբեթ, հիշված է 258 (964)
Եղիսէ, հիշված է 264 (1020)
Եղոմ, խաչբար է կանգնեցրել 257 (958)
Եշկոր, հույր Հասանի 12 (3)
Եսաղ Օսկան, հիշված է 260 (979)
Եսաի, հիշված է 232 (829)
Եսաի, Աղվանքի կաթողիկոս 19 (26), 64 (175)
Եսաի Կրճևանցի վարդապետ, ուսուցիչ Յակովբ վարդապետի 172 (600)
Եսայի բէդ, հիշված է 179
Եսայի վարդապետ, առաջնորդ 97 (304), 98 (305)
Եսայի տէր, հայր տէր Դաւթի 68 (190)
Եւղուրլու խան, հիշված է 241 (866)

Եվրի Խոճայ 94 (287)
Ետկար, հիշված է 249 (912)
Ետկար, հայր Մուսէս Ջուղայեցու 273
Երեմիա, Աղվանքի կաթողիկոս 65 (176), 70 (200), 145 (494), 162 (561), 172 (600)
Երեմիա քահանա, եղբայր Մուսէս վարդապետի 69 (194)
Երեմիա, հիշված է 106 (343)
Երմողեա տե՛ս Սուլուկ քահանա 247
Եուղ, հիշված է 258 (963)

Ջաղա, կին Հաղբակի 231
Ջաղա իշխան 54 (134)
Ջակամ? 250 (923)
Ջատիկ, հայր Սևադայի 226 (808)
Ջար, ննջեցյալ 196 (705)
Ջարբաղա, հիշված է 135 (452)
Ջարդադուն տե՛ս Վարդավոր, հիշված է 265
Ջարդմբեր տե՛ս Վարդըմբեր 265
Ջաբար սարկաւագ, ննջեցյալ 103 (327)
Ջաբար, ամուսին Խորիշահի 134 (450)
Ջաբար, ննջեցյալ 220 (779)
Ջաքարէ, եղբայր Հասան Ջալալ Դոլայի 40 (82)
Ջաքարէ, որդի Վախթանգա 20 (29)
Ջաքարէ, ամուսին Խաթունչանի 273
Ջաքարէ Ջաքարյան, որդի Սարդիս Մեծի 12 (2), 127 (420)
Ջաքարէ, հաշատուրի հետ խաչքար է կանգնեցրել 221 (785)
Ջաքարիա, Աղվանքի կաթողիկոս 215, 216 (764)
Ջաքիոս, հիշված է 82 (248)
Ջաքիոս քահանա, խաչքար է կանգնեցրել 221 (781)
Ջենովը, հայր Ալիի 169 (588)
Ջլփիխան, հիշված է 131 (438)
Ջիզի (Ջիջի), հիշված է 98 (307)
Ջոլալ, ամուսին Սարբսի, մայր Իսու 179 (640)

Էալի, որդի Ամիր Հասանի, թոռ Պողոի, նվիրատու Դադի վանքի 214 (755)
Էլիդում, իշխան, հայր Ռզուքանի 16 (14)
Էլմ (Էլիմ), հիշված է 255 (943)
Էհդիպար, հիշված է 235 (841)
Էսուդան, դուստր Ամիր Հասանի 52 (128)
Էվաղ, եղբայր Ըորստամի 273
Էվատ, որդի Համդալի 256 (953)
Էվիտրին, հիշված է 262 (1012)
Էտղար, հիշված 244 (883)
Էտկոտը աղա, խաչքար է կանգնեցրել 234 (835)

Ըմդարաք Ջուղեցի, ծծյալ 47 (106)
Ըորստամ, եղբայր Էվադի 273
ԸՍտեփանոս տէր, Աղվանքի կաթողիկոս 245 (889), 247 (895)
ԸՍտեփանոս, հայր, խաչքար է կանգնեցրել 90 (273)
ԸՍտեփանոս, ալր, 270 (1049)
ԸՍտեփանոս, փակակալ Գանձասարի վանքի 107 (347)

Թադուկ, հիշված է 235 (839)
Թադուհի, կին Հասանի 67 (186)
Թադէոս առաքյալ 105, 120, 197
Թաթէոս տէր, եղբայր Մարկոսի, կառուցել է Հաթերքի ս. Աստվածածին եկեղեցին 131 (441)
Թաթուն, դուստր Քուրդ Անբերդեցի Վաչուտյան իշխանի, ամուսին Գոնցայի, որդի Հասանի 203 (716)
Թալասում խանում, հիշված է 232 (831)
Թահմազ, պարսից շահ 161 (560), 189 (676), 215 (763), 231, 232 (828)
Թաճեր, հիշված է 226 (808)
Թաճեր, ամուսին Սեւադա իշխանի 202 (714)
Թամար, հիշված է 14 (10), 15 (12)
Թամար, ամուսին Մխիթարի 184 (653)
Թամթէ, կին էլիդումի, մայր Ռզուքանի 16 (14)
Թամրազ քալանթար, հիշված է 250 (923)
Թամրազ մելիք, հիշված է 101
Թանդրզուլ, հիշված է 237 (851)
Թանկոնք, աղգատոհմ 172 (600)
Թապուդի, հիշված է 157 (536)
Թաղում, հիշված է 60 (156)
Թաղում, հիշված է 260 (976)
Թաւար, դուստր Մէլիք եկանի 178 (633)
Թեղալան, հիշված է 134 (148)
Թէոդորոս սուրբ 180 (644)
Թիթեղնիկ, ամուսին Ոհանի 144 (486)
Թիլնախաթուն, հիշված է 232 (830)
Թիւրայմիշ, հիշված է 239 (860)
Թյուլլի-Արղուման տե՛ս Արղուման Ուղպաշի 228 (820)
Թոմաս, որդի Մէլիք Աւանի 161 (559)
Թովմա Արծրունի, պատմիչ 181
Թորոս այզա, ննջեցյալ 251 (518)
Թրվէտ (Թուրվանդ), հիշված է 244 (881)
Թուխակ, հիշված է 254 (940)
Թուղո? հիշված է 209 (735)
Թուման, հայր Ոհանէսի 158 (541)
Թուման, հիշված է 256 (954)
Թուրք պարոն, հիշված է 90 (272)
Թօմա վարպետ, հիշված է 209 (736)
Թօմա առաքյալ 179 (643)

Իբրահիմ, Շուշիի խան 145 (493), 178 (637), 193 (692)
Իգնատիոս եպիսկոպոս 233
Իգնատիոս, նվիրատու Գանձասարի վանքի 62 (165)
Իգնատիոս րաբունի, հիշված է 97 (301)
Իգնատիոս վարդապետ, եղբայր Աղվանքի Սիմեոն կաթողիկոսի 96 (300)
Ինանկ խաթուն, հողի վաճառող 225 (802)
Ինթաղիհ, քույր Մխրդախանի 163 (569)
Իշխան, հայր Աշամի 187 (669)
Իշխան, եղբայր Պետրոս կաթողիկոսի 143 (484)
Իշխան, ննջեցյալ 103 (326)
Իվանե, եղբայր Հասան Ջալալ Դոլայի 40 (82), 71 (204)
Իվանէ, մեծ իշխան Արցախի 42 (86)
Իվանէ Ջաքարյան, աթաբեկ Հայոց և Վրաց, որդի Սարդիս Մեծի 12 (2), 127 (420)
Իւանէ, եղբայր Աթաբակի 82 (245)
Իւանէ աթաբակ, որդի Հասան Ջալալ Դոլայի 24 (44), 50 (122), 51 (123), 52 (127), 72 (212), 82

(245), 88 (265), 99 (315), 100 (316), 116 (387)
Իւսան, մայր Ոհանէսի, ամուսին Իւմանի 158 (541)
Իսա (Իսայի, Նսայի), որդի Սարքսի, ննջեցյալ 179 (640)
Իսամ, հայր Ռայի 142 (478)
Իսկանդար, հիշված է 175. (608)
Իսպատիար, ամուսին Էլմի 255 (943)
Իսրաէլ տիրացու, որդի Դրիգորի 49 (117)
Իսրայէլ րէկ, հայր Յոսէփ վարդապետի 69 (195)
Իսրայէլ, Աղվանքի կաթողիկոս 168 (581)
Իսրայէլ, որդի Մէլիք Հաթամի 227
Իսուր, Նվիրատու 56 (138)

Լալայան Ե., աղգագրագետ 10, 101, 146, 148, 150, 152, 154—156, 160—162, 164—169, 193
Լաշտ-Գևորգի, վրաց թագավոր 230 (827)
Լևնկար, հայր Հասանի 85 (258)
Լեշրար, հայր Վաստկի 114 (381)
Լեո (Ա. Բաբախանյան), պատմաբան 137, 169
Լիպարիտ Օրբելյան, հայր Սմպատ իշխանի 206 (722)

Խաղ, աշակերտ Թադէոս առաքյալի 120
Խաթուն, հիշված է 272 (1059)
Խաթուն, հիշված է 273
Խաթուն, դուստր Հասանի 67 (186)
Խաթուն աղա, հիշված է 61 (160)
Խաթուն փաշա 62 (166)
Խաթուն Խաթայա?, հիշված է 178 (633)
Խաթուն, հիշված է 99 (313)
Խաթուն, հիշված է 131 (436)
Խաթուն տատ, հիշված է 143 (484)
Խաղրակեանք, իշխանական տուն 33, 125, (416), 133
Խամրիկ, հիշված է 257 (957)
Խոյոմքենշայ, եղբայր Հայրապետի 271 (1054)
Խանբէկ, հիշված է 261 (989)
Խանխաթուն, հիշված է 131 (435)
Խանտուշանք, աղդատոհմ 206 (722)
Խանում, հիշված է 233 (832)
Խանում, քույր Մէլիք Եկանի 178 (633)
Խանում աղա, ամուսին Խանումի 178 (633)
Խանում, ամուսին Ոհանէսի 158 (541)
Խաչատուր, հիշված է 261 (991)
Խաչատուր, հիշված է 47 (103)
Խաչատուր, Զաքարէի հետ խաչքար է կանգնեցրել 221 (785)
Խաչատուր, կառուցել է Ջրվշտիկ վանքի ժամատունը 106 (312)
Խալատոր վարդապետ, որդի Մանուչարի, ննջեցյալ 138 (461)
Խաչենիկ վարդապետ, Հադի դյուղի եկեղեցու ճարտարապետ 153, 154 (526), 156 (532)
Խաչիկ, հայր Սարդսի և Դրիդորի 31 (64)
Խաչիկյան Լ. 182
Խաւճա Ադիղ, հիշված է 263 (1017)
Խաւցա, հիշված է 247 (900)
Խարիմր, խաչքար է կանգնեցրել 75 (221)
Խորիսի, հայր Սմրատի և Հասանի 36 (80)
Խերխան իշխան, որդի Հասանի, ննջեցյալ 29 (59)
Խէրանշայ, ամուսին Անայխաթունի 54 (132)
Խիմշէ, որդի Աթապակի 44 (94)
Խմիշ, հայր ննջեցյալ Սարքսի 157 (536)
Խոթեփ, հիշված է 31 (66)
Խոյգան, որդի Աւշինի, հայր Խութլուբէկի 17 (17). 20 (27)
Խոն, հիշված է 234 (836)
Խոնդբեկ, դուստր Ախիանի, ամուսին Կոստանտէլի, քույր Վելիճան իշխանի, ննջեցյալ 190 (679)
Խոնդզար, հիշված է 262 (1001)
Խոնդի խաթուն, մայր Մէլիք Աւանի 161 (558)
Խոնդքար փաշա, դուստր պարոն Աղպուղաի, պատվիրատու 209 (734)
Խոնտի, մայր Յովհաննէս եպիսկոպոսի 158 (542)
Խոստրովիկ, ննջեցյալ 225 (803)
Խոսրով, հիշված է 270 (1052)
Խոսրով, հիշված է 148 (506)
Խոսրովիկ իշխան, որդի Հասանի, ննջեցյալ 135 (453բ)
Խորբ տէր, կառուցել է Ծար ղյուղի ս. Գրիգոր մատուռը 223 (794)
Խորեն, հայր Հայրապետի 271 (1054)
Խորեշահ, խաչքար է կանգնեցրել 87 (267)
Խորիշահ, կին Վախտանգի, մայր Հասանի 12 (2), 36, 38 (82), 40 (82), 79 (235)
Խորիշահ, ամուսին Քուրդիկի, խաչքար է կանգնեցրել 34 (73)
Խորիշահ, ամուսին Նորագինի 134 (446)
Խորիշահ, ամուսին Զաքարի, Նվիրատու Զարեքդարի վանքի 134 (450)
Խորիշահ, դուստր Մարծպանի, ամուսին Քուրդ Վաչուտյանի 214 (758). 222 (788)
Խորիշահ, հիշված է 202 (713)
Խոցաղեղ, հիշված է 211 (743)
Խոցաղեղ, խաչքար է կանգնեցրել 119 (396)
Խոցալղեղ, հայր Սարդսի 105 (340)
Խութլափ, հայր Սիրաքի 189 (678)
Խութլուբէկ, որդի Խոյղանի 17 (17)
Խումար, որդի Ջալալի, խաչքար է կանգնեցրել 188 (672)
Խուլղան, որդի Վասակի 130 (432)
Խուշախ, հիշված է 32 (68)
Խուտում, եղբայր Վահրամշահի, կառուցել է եկեղեցի 95 (295)
Խօշաղ, որդի Վասակի 130 (432)
Խօստրով, հիշված է 261 (993)

Ծամաս, հայր Լ'ուտի 56 (139)
Ծամբրյան Գրիգոր 239
Ծար (Ձար), պատրոն, հայր Ումեկի 50 (121)
Ծատուր, հիշված է 269 (1047)
Ծերաբ, հայր Գրիգոր բահանայի 57 (144)
Ծիծ, հարազատ էսուղանի 52 (128)

Կաբրիէլ (Գաբրիէլ), հիշված է 99 (311)
Կաեն 183 (648), 200 (710), 215 (763), 216 (765)

Կաթողիկոս, եղբայր Զաքիոս քահանայի և Պապիոսի 221 (781)
Կայինա, մայրապետ 273
Կանան, հիշված է 265 (1024)
Կատա, ամուսին Մնպատի 140 (468)
Կատա, հիշված է 207 (726)
Կարախանյան Գ., հնագետ 5
Կարապետ, ննշեցյալ 109 (354)
Կարապետ տէր, հայր տէր Յօհաննէսի 157 (535)
Կարապետ, Ծար գյուղի ս. Սարգիս եկեղեցու վանահայր 218 (767)
Կարապետ եպիսկոպոս, կառուցել է Մեծշեն գյուղի ս. Գևորգ եկեղեցին 95 (293)
Կարապետ, հիշված է 89 (269)
Կարապետ, հայր Մարեմի, խաչքար է կանգնեցրել 83 (250)
Կարապետ եպիսկոպոս, հիշված է 233
Կարապետ, հիշված է 272 (1062)
Կլսբեր վարպետ, հիշված է 158 (542)
Կիպրան, Նվիրատու Ծար գյուղի ս. Սարգիս եկեղեցու 218 (767)
Կիւրիկէ թագավոր 129 (432), 215 (762)
Կիրակոս Գանձակեցի, պատմիչ 36, 130, 197
Կիրակոս տէր, հիշված է 175 (612)
Կիրակոս, եղբորորդի Կոկոնի, առաշնորդ Ջողա Պուա-վածաոի վանքի 169 (587)
Կիրակոս, հիշված է 208 (731)
Կիրակոս, ննշեցյալ 220 (776)
Կիրակոս, վարդապետ 267
Կոկոն, հորեղբայր Կիրակոս առաշնորդի 169 (587)
Կորդ, հայր Մէլիք Մնացականի 228 (817)
Կոս, հիշված է 243 (878)
Կոստանդ տէր, հիշված է 175 (615)
Կոստանդ տէր, զանդակների դնող 42 (86)
Կոստանդ. հիշված է 249 (912)
Կուրճի, հիշված է 151 (520)
Կոստանդին, կաթողիկոս ամենայն Հայոց 114 (377)
Կոստանտէլ, ամուսին Խոնդրեկի 190 (679)
Կոստանյան Կ. հայագետ 217
Նլիկ, Նվիրատու Ծար գյուղի ս. Սարգիս եկեղեցու 219 (770)
Կուկ, Նվիրատու Ծար գյուղի ս. Գրիգոր մատուռի 223 (795)
Կուկոր, Նվիրատու Ծար գյուղի ս. Սարգիս եկեղեցու 219 (770)
Կումելաք, ամուսին Խոճա Մարշիի, խաչքար է կանգնեցրել 45 (97)

Հարլըբ, հիշված է 223 (796)
Հախնալայր, հիշված է 273
Հախնալար, որդի Միրզախանի 163 (569)
Հախնալար, հայր Նավրիի 236 (846)
Հակոր, հիշված է 232 (828)
Հակոր, Մծբնա հայրապետ 11
Հաղրակ, հայր Գրիգոր Նահատակի 231
Համամ, հայր Աբրահամի 52 (126)
Համամ, Ալվանների թագավոր 136 (454), 118, 151
Համամ. հիշված է 119 (398)
Համասուտանր ազգատոհմ 163 (569)
Համզա, խաչքար է կանգնեցրել 256 (953)
Հայեաք, հիշված է 240 (864)
Հայկազ իշխան, պարիսպ է կառուցել 193 (690)
Հայկազ, եղբայր Հմինզրի 196 (703)
Հայրապետ, հիշված է 95 (294)
Հայրապետ, խաչքար է կանգնեցրել 271 (1054)
Հայրապետ, հիշված է 232 (829)
Հայրապետ, հայր Գրիգորի 53 (130)
Հայրապետ, որդի Գերգի 58 (148)
Հայրապետ, մատուռ է կառուցել 110 (361)
Հայրապետ, հայր Սոստաննեսի, ամուսին Հռամսիմի 143 (482)
Հայրապետ, խաչքար է կանգնեցրել 143 (483)
Հայրապետ տէր, ննշեցյալ 194 (695)
Հայրատուն, Նվիրատու Ծար գյուղի ս. Սարգիս եկեղեցու 219 (769)
Հայրիկ, հայր Գերգի և Ուբանի 156 (533)
Հան, հիշված է 245 (887)
Հասամագին, Նվիրատու Բերդաձորի վանքի 118 (393)
Հասան, հայր Ջեանի 247 (901)
Հասան, հայր Սայու 247 (897)
Հասան, որդի Վախտանդի, Արցախի իշխան, խաչքար է կանգնեցրել 198 (707), 199 (708), 201 (711), (712)
Հասան, որդի Գոնցայի, Նվիրատու Դադի վանքի 203 (716), 206 (724)
Հասան Դուիյան, հայր Աղբուղայի 209
Հասան, հայր Գրիգորէսի 212 (749)
Հասան, իշխան, հայր Գրիգորի 214 (757)
Հասան, եղբայր Վարհամի, խաչքար է կանգնեցրել 215 (760)
Հասան, հայր պարոն Վահրամի 216 (765)
Հասան, որդի պարոն Վահրամի, Թոռ պարոն Հասանի, Նվիրատու Դադի վանքի 216 (765)
Հասան, պարոն, հայր Շանշէի 216 (765)
Հասան, հիշված է 216 (764)
Հասան, հիշված է 222 (786)
Հասան, հայր Գրիգորի 222 (787), 224 (798)
Հասան, հայր Աթանաս առաշնորդի 212 (750)
Հասան, հիշված է 188 (670)
Հասան, որդի Բրուտ իշխանի 184 (651)
Հասան, հայր Խոսրովիկ իշխանի 135 (453բ)
Հասան, որդի Սակոի 129 (432), 130 (433)
Հասան, իր մոր՝ Շուշիկի հետ կառուցել են կամար 129 (429)
Հասան, որդի Գրիգորի, խաչքար է կանգնեցրել 126 (418)
Հասան, եղբայր Հովհաննես առաշնորդի 121 (401), 122 (402)
Հասան, հայր Ջաշուռի 119 (397)
Հասան, որդի Վախտանդի, եղբայր Սակոի 116 (384)
Հասան, ամուսին Տաւղան իշխանի, կառուցել է եկեղեցի 115 (383)
Հասան, որդի Վասակի, խաչքար է կանգնեցրել 144 (485)
Հասան, որդի Վախտանդի, կառուցել է եկեղեցի 113 (373)
Հասան, որդի Խաղրակի 34 (76)
Հասան, որդի Ջաշուռի 35 (79)

Հասան, հայր Սերխանի 29 (58), (59)
Հասան 20
Հասան, վտհառող, հիշված է 225 (802)
Հասան մեծ, պապ Հասան-Ջալալ Դոլայի 38 (82), 40 (82)
Հասան-Ջալալ Դոլա, որդի Վախտանդ-Տանդիկի, ամուսին Մամբանի, մեծ իշխան Խաչենի 13 (6), 14 (10), 15 (12), 24 (44), 37, 38 (82), 40 (82), 41 (84), (85), 64 (175), 65 (176), (177), 66, 67 (187), (179), 72 (212), 73 (214), 78, 79 (236), 80 (239), 81 (241), 85 (258), 87 (268), 88 (268), 114 (377), 116 (387), 120 (400), 126 (417), 128 (425), (427), (428), 140 (468), 145 (493), 214 (758), 215 (762), 222 (788)
Հասան-Ջալալյաններ 6, 36, 69, 70, 73
Հասան, հայր Վախտանդի 63 (172), 67 (187), 91 (278)
Հասան, եղբայր Աւշաքի 64 (173)
Հասան, հայր Նրդիսի 69 (198)
Հասան, խաչբար է կանգնեցրել 67 (186)
Հասան, որդի Սշկարի, խաչբար է կանգնեցրել 12 (3)
Հասան, հայր Գրիգոր Դուիչանի 8
Հասան արքա, հիշված է 84 (254)
Հասան, որդի Վերդա 83 (249)
Հասան, ամուսին Իդուքանի 16(14)
Հասան, որդի Մնպատի 14 (10)
Հասանանց, աղդատոհմ 232 (828)
Հաւաղեղ, հիշված է 62 (164)
Հասան, ամուսին Սումբայի, հիշված է 141 (471)
Հատան, հիշված է 261 (985)
Հատիր, մելիք, հայր Սարդիս կաթողիկոսի 46 (99)
Հարրածայր, հայր Յոհանիսի 91 (278)
Հեթում, խաչբար է կանգնեցրել 254 (942)
Հեջուր, հայր Սմպատի և Մուշեղի 15 (12), 16 (16)
Հեւնտիք (Աւնտիք), հայր Մնպատի և Սարդսի 140 (469)
Հերակլ, բյուզանդական կայսր 104, 135
Հերանանք, աղդատոհմ 216 (765)
Հերիք, հիշված է 142 (479)
Հերիքնաղ, ամուսին Սայու, հիշված է 185 (685)
Հերիքնաղ, կին Ապաւ ուղբաշու 57 (143)
Հերփիք, հորաքույր Թուղուղիի 157 (536)
Հէկաղ (Հայկաղ), նվիրատու Քոչիդի եկեղեցու 194 (693)
Հիւրնդ տատ, ննջեցյալ 248 (908)
Հիւրիա, ապաշխարող 248 (907)
Համինդի, որդի Ապրհամի 196 (703)
Հոռոմ, հիշված է 249 (912)
Հոռոմ, հիշված է 245 (885)
Հոռոմսիմ, դուստր Առաքելի, ննջեցյալ 104 (332)
Հոլտղեղ, հիշված է 71 (207)
Հոլանես քահանա, Ներսես քահանայի հետ նվիրատու Բերդաձորի վանքի 117 (390)
Հոլաննես, որդի՞ Վասակի 77 (233)
Հոլացղեղ, խաչբար է կանգնեցրել 163 (567)
Հոլհաննես Ծարեցի, պատմագիր 217
Հոլսեփյան Գարեգին, հայազետ 23, 133
Հոամսիմ, ամուսին Հայրապետի 143 (482)
Հոգեփսիմ, քույր Միքել եպիսկոպոսի և Մարիամի 104 (334)
Հոոմ, հիշված է 190 (681)
Հոոմ, հիշված է 259 (970), 262 (998)
Հոոմսիմ, հիշված է 49
Հոոմսիմ, հիշված է 264 (1019)
Հոուսիմ, հիշված է 98 (310)
Հրանոշ, կին Սպահանիկի 25 (46)
Հրապետ, հիշված է 270 (1050)
Հուռիփսիմ, հիշված է 257 (956)
Հուսէին սոլթան 181 (647)
Հուրիխան, հիշված է 262 (1010)

Ձագունանք, աղդատոհմ 206 (724), 216 (765)

Ղանամ, հիշված է 94 (286)
Ղազանչյաններ 231
Ղազար, եղբայր Սահակ եպիսկոպոսի 160 (532)
Ղազար, խոճա, որդի Ապոլի 257
Ղտղար, հիշված է 238 (856)
Ղազար, հիշված է 243 (872)
Ղալար, հիշված է 186 (664)
Ղազար աստվածաբան 238 (856)
Ղազար վարդապետ Մշեցի 45 (98)
Ղազար վարդապետ, մասնակից խազարի վանրի կառուցման 126 (417)
Ղալար, տէր, հիշված է 270 (1050)
Ղազար խորանաշատեցի 59 (152)
Ղազար տէր, փորագրող 238 (854)
Ղազար, որդի Քիրիդորի. նվիրատու 112 (372)
Ղազար քահանա, փորագրիչ 126 (417)
Ղալաբակ, հիշված է 131 (439)
Ղալարչի պարոն, հիշված է 131 (434)
Ղամաթ, հիշված է 258 (966)
Ղամար սուլթան, հիշված է 248 (902)
Ղամար խաթուն, քույր Դանիէլ Բէկի 145
Ղապատ, որդի Յովանի 91 (277)
Ղասում, հիշված է 190 (682)
Ղասում, նվիրատու 167 (578)
Ղարամուրատ, որդի Ջաքարէի 273
Ղարայմուրատ Ղզղալեցի 157 (537), (538)
Ղարաք, որդի Քերդամի, նվիրատու Դաշա վանքի 183 (650)
Ղոչ սարկաւագ Գոյարեցի 146 (496)
Ղուկաղ վարդապետ, հայր Մելիք Նկանի 177 (632), 178 (633), (634), (635), 182
Ղուկաս, հիշված է 273
Ղուկաս, ամուսին Նաղլուի 163 (568)
Ղուկաս մելիք, հայր Դաւլաթի 222 (789)
Ղուկաս, շինարար-վարպետ 138 (458)
Ղուկաս, հայր Գրիգորի 94 (290)
Ղուկաս վարդապետ, կառուցող չրաղացի 138 (460), 139 (464)
Ղուկաս վարդապետ, ուսուցիչ Պետրոս կաթողիկոսի 165 (572)

Ճահան, եղբայր Փիրուզպախտի 141 (472)
Ճահանշա, հայր Ալթունի 56 (140)
Ճանաղա, հիշված է 176 (617)

Ճ'ճանկիր, որդի Նիկարի 220 (774), 222 (780)
Ճորտ. կանգնող խաչքարի 135 (452)

Մաբգ, հիշված է 259 (967)
Մադաթով Ռ., գեներալ 7, 148
Մազրվան, որդի Միրզախանի 163 (569)
Մաթէ, վարդապետ 54 (134)
Մաթէոս, կառուցող եկեղեցու 109 (360)
Մաթիոս, նվիրատու 16 (15)
Մաթոս, հիշված է 259 (972)
Մաիրաս, մայր Ղարայխանի 157 (537)
Մալսուկ, հիշված է 247 (900)
Մալում, հիշված է 31 (65)
Մալքում, հիշված է 159 (546)
Մալքում, հիշված է 176 (619)
Մախսուտ պէկ 188 (673)
Մախտու, հիշված է 176 (620)
Մակասար, հիշված է 268 (1041)
Մահան, հարազատ Գրիգորէս առաջնորդի 210 (740)
Մահան, կենակից Սասնայ Հանդարեցցու 51 (123)
Մահի, հիշված է 259 (974)
Մաղաղայ եպիսկոպոս 269 (1046)
Մաղաքիա եպիսկոպոս 266 (1032)
Մամ, հիշված է 158 (540)
Մամա, դուստր Վաղտանկի 200 (709)
Մամա Թադուհի, ամուսին Հասանի 215 (762)
Մամա, կին Դեսումի 28 (57)
Մամախաթուն, հիշված է 29 (58)
Մամախաթուն, դուստր Հասան Ջալալի 41 (85), 50 (121)
Մամախաթուն, դուստր Սասնայի 271 (1055)
Մամախաթուն, ստացող պատարագի 135 (453)
Մաման, հիշված է 226 (805)
Մամաք, կին Բարսեղի 51 (125)
Մամաք, հիշված է 77 (232)
Մամաք, նվիրատու 79 (237)
Մամիկոն, հիշված է 29 (58)
Մամխաթուն, հիշված է 99 (313)
Մամքան, ամուսին Հասան Ջալալի, դուստր Քրդի և Խորիշահի 33 (70), 37, 40 (82), 41 (84), 73 (214), 78, 80 (239), 200 (710), 206 (724), 214 (758), 222 (788)
Մամքան, մայր էալիի, ամուսին Ամիր Հասանի 214 (755)
Մայրտիկին, մայր Սէրի 85 (262)
Մանանդյան Հ. 133
Մանասան րւկ, հայր Մէլիք Յիսեյինի 151 (515)
Մանկասար, հիշված է 131 (435)
Մանկասար, Քոռ Իշխանի 143 (484)
Մանկասար, հայր Պետրոս կաթողիկոսի 143 (481)
Մանուշար, հայր Խաչատուր վարդապետի 138 (461)
Մանվել վարդապետ 148
Մանուէլ, հիշված է 268 (1040)
Մանուէլ արեղա 216 (764)
Մանուէլ էպիսկոպոս 176 (622)
Մանուէլ վարդապետ, հայր Միրզախանի 163 (569)
Մատէոս եպիսկոպոս 109 (356)
Մատթէոս, կաթողիկոս ամենայն Հայոց 97 (304)
Մատթէոս, կառուցող Ջրվշտիկի եկեղեցու զանգակատան 111 (369)
Մարդար տէր, հիշված է 174 (605)
Մարգարէ, եղբայր Խաչատուրի 222 (785)
Մարգարէ, որդի Խորրի 223 (794)
Մարգարէ տէր, հիշված է 123 (407)
Մարգարէ տէր, ստացող պատարագի 117 (389)
Մարգարէ, հոգեւորդի Կոստանդին կաթողիկոսի 114 (377)
Մարգարիտ, հիշված է 139 (466)
Մարգարիտ, հիշված է 240 (863)
Մարգարիտ, դուստր Ախտիկայ 265 (1024)
Մարգարիտ Շուռիճցի, նվիրատու 180 (643)
Մարեան, դուստր Սարգսի 142 (478)
Մարիեան, հիշված է 245 (888)
Մարիան, կողակից Խոճա Անտոնի 242 (870)
Մարիան, հիշված է 259 (971)
Մարեան, կողակից տանուտեր Վարդանէսի 269 (1047)
Մարեան, կողակից Ծատուրի 269 (1047)
Մարեան, հիշված է 260 (980)
Մարեմ, դուստր Կարապետի 83 (250)
Մարեմանք, աղջատոհմ 92 (283)
Մարիամ, ամուսին Մէլիք Բաղու 152 (525)
Մարիամ, կենակից Մելիք Բէկլարի 57
Մարիամ, հարազատ Մէլիք Սկանի 178 (633)
Մարիամ, ամուսին Դալվաճի 173 (600)
Մարիամ, տնտես Հերհերի ս. Գրիգորի 167 (577)
Մարիամ, քույր Միքել եպիսկոպոսի 104 (334)
Մարիան, ամուսին Այտինի 142 (479)
Մարին(ա), քույր Հասան Ջալալ Դոլայի 40 (82)
Մարծպան, հիշված է 29 (58)
Մարկոս, հիշված է 21 (31)
Մարկոս, եղբայր Թաթէոսի 131 (441)
Մարհան, հիշված է 258 (960)
Մարտիրոս, հիշված է 29 (58)
Մարտիրոս, հիշված է 257 (956)
Մարտիրոս եպիսկոպոս, կառուցող Հերհերի ս. Գրիգոր եկեղեցու 166 (573)
Մարտիրոս, կանգնող խաչքարի 170 (592)
Մարտիրոս աբեղա 103 (325)
Մարտիրոս Մոկացի 47 (104)
Մարտիրոս Մուղտասի, հիշված է 147 (503)
Մարտիրոս տիրացու 49 (118)
Մարքարիտ, հիշված է 109 (359)
Մեհկ, կանգնող խաչքարի 161 (557)
Մելրր, հոգեւորդի Ակուտի 223 (793)
Մելիքքա, հիշված է 243 (874)
Մելիք Արով, հիմնադիր Մելիք-Բեղլարյան տոհմի 101
Մելիք Ադամ 95, 105
Մելիք Աուստամ 228 (818)
Մելիք Բախտամ, որդի Մելիր Արամի 177 (631), 178 (633), (637)
Մելիք Բաղի, եղբորորդի Մելիք Հուսեյնի 147, 148
Մելիք-Բեղլարյան, մելիքական տոհմ Ղարարաղում 101, 239
Մելիք-բւկ, հայր Դանիել Բւկի 145 (493)
Մելիք Սկան (Սղան) 7, 174, 182, 185 (656), 190 (683)
Մելիք Սվանյաններ, աղգատոհմ 174

Մելիք Իսայի, որդի մելիք Եկանի 174, 177 (628), 178 (633), 179 (638)
Մելիք Իսրաէլ, հայր մելիք Յաղաւի 94
Մելիք Իսրայելյաններ, ազգատոհմ 6, 93, 94
Մելիք Լախնաղար 270 (1050)
Մելիք Հովսեփ, հիշված է 148
Մելիք Հովսեփ, հայր Ապաւ Ուղրաշի 37
Մելիք Հուսէյին, հայր մելիք Շահնազարի 147, 148, 149 (507), 150 (510), (511)
Մելիք Միրզա, հիշված է 148
Մելիք Մնացականյաններ, ազգատոհմ 9, 233
Մելիք Յաղամ, որդի մելիք Իսրաէլի 94 (288)
Մելիք Շահնազար, հայր մելիք Պաղու 148, 149 (507), 150 (510), (512), 151 (516), 165 (571)
Մելիք Շահնազարյաններ, ազգատոհմ 7
Մելիք Պաղի, որդի մելիք Շահնազարի, իշխան Վարանդայի 165 (571)
Մելիք պէկ, որդի Դաւլաթի 222 (789), (791)
Մելիր Փաշա, հիշված է 160 (551), (552)
Մելիք-Փաշայան, ազգատոհմ 159
Մելիքսեդեկ վարդապետ, որդի Սարգիս րէկ Աղասարեանցի 22 (39)
Մելիքսէթ, ժամատան նորոգող 100 (317)
Մելիքսէթ Եպիսկոպոս, առաջնորդ Ջրվշտիկ վանքի 108 (353), 110 (362)
Մելրոն կազմաւոր 268 (1036)
Մելրում, հիշատակված է 98 (306), (308)
Մելրում, որդի Շիրմազանի 249 (912)
Մելրում Ջուղեցի (Ջուղայեցի), հիշված է 74 (102)
Մեհտին Իսմայել Մուսա օղլի 217
Մեհրապ տարոն 67 (184)
Մեսրոպ վարդապետ. Նվիրատու Միրիկի Ակեղեցու 196 (703)
Մեշլումյան Ասատուր 74 (216)
Մեսրոբ, ննջեցյալ 110 (362)
Մեսրոբ քահանա 226 (808)
Մեսրոպ Մաշտոց 161, 251
Մեսրոպ վարդապետ, հայր տէր Սիմէոնի, հիշված է 185 (656)
Մերլո, մեծ եղբայր Ուրանի և Պապքանի 15 (11)
Մէղախան մելիք, հիշված է 142 (479), (480), (481)
Մէժլում, որդի մելիք Յաղամի 94 (288)
Մէլոում, որդի խոճա Անտոնի և Մարիամի 212 (870)
Մէլիք, հիշված է 214 (754), 229 (821)
Մէլիր, որդի Սայտունին, Քոռն Աղպատի 45 (95)
Մէլիք Աւան, որդի Մելիք Պապի, խաչբար է կանգնեցրել 161 (558), (559)
Մէլիք Արամ, հայր Բաղր բէկի, հիշված է 179 (639)
Մէլիք Աղապէկ, հիշված է 248 (902)
Մէլիք Ալավերտի, հայր Մոսէս վարդապետի 69 (194)
Մէլիք Առուշան, հիշված է 95 (291)
Մէլիք Արաւ, որդի Ապաւ Ուղրաշու 57 (143)
Մէլիք Բաղի, ամուսին Մարիամի, հիշված է 152 (525)
Մէլիք Եկան, հայր Մէլիք Իսայիի, հիշված է 177 (628), (632), 178 (633), (634), (636), 179 (638), 180, 181 (647)
Մէլիք Եսայի, հայր Սաֆար բէկի, հիշված է 180 (644)
Մէլիք Էհակար, հիշված է 248 (902)
Մէլիր Թամրազ, որդի Սարուխանի 237 (849)
Մէլիք Խուդաթ, Քոռ Մէլիք Ջումշիտի. հիշված է 150 (513)
Մէլիք Լախիշան, հայր Մէլիք Պապի, հիշված է 161 (559)
Մէլիք Մնացական, որդի Կորդի 228 (817)
Մէլիք Միրզայբէկ, հայր Մէլիք Պաղրի. հիշված է 149 (508)
Մէլիք Յիսէ, հայր Մէլիր Շահնազարի, հիշված է 149 (507)
Մէլիք Ճան, հիշված է 236 (844)
Մէլիք Շահնազար, որդի Մէլիք Սէլիմի, ննջեցյալ 151 (520), 152 (521)
Մէլիք Շահնազարյաններ, մելիքական տոհմ Արցախում 152
Մէլիք Ջումշիտ, որդի Մէլիք Շահնազարի, հիշված է 150 (510), (511)
Մէլիր Բաղր, որդի Մէլիք Միրզայբէկի. ննջեցյալ 119 (508)
Մէլիք Պաղի 248 (902)
Մէլիք Պապ, հայր Մէլիք Աւանի. հիշված է 161 (558) (559)
Մէլիր Պէկլար, որդի Ապաւ Ուղրաշու 57 (143)
Մէլիք Ջհան Բախշի. ննջեցյալ 150 (512)
Մէլիր Սէլին, հայր Մէլիր Շահնազարի, հիշված է 151 (520), 152 (521)
Մէլիքսէթ, հիշված է 259 (975)
Մէլիք Օսեփ, հիշված է 237 (849)
Մէլրէմ, շինող Ակեղեց. 248 (902)
Մէհրապ պէկ, հայր Պաղդասարի, տեր Խաչենի, հիշված է 144 (487)
Մէլլիս, հայր Ուլուբեկի 54 (134)
Մէրհապ, հիշված է 63 (169)
Միկրտիչ, կառուցել է հյուրանոց 189 (676)
Մինա, կին Դևրդի 53 (130)
Մինախաթուն, կին Արուբտնի 53 (129)
Մինախաթուն, դուստր Հասան Ջալալի. ամուսին Տարսայիճի, հիշատակված է 128 (428), 129 (431), 130 (133)
Մինաս աստվածարան, վարդապետ Պտրեցի 68 (191)
Մինաս, որդի Պապասի 90 (274)
Միսայէլ, հիշված է 247 (899)
Միսէլ, խաչքար է կանգնեցրել 163 (566)
Միրան, որդի Ավան պարոնի 88 (268)
Միրաք, Եղբայր Խաչատուրի, հիշված է 222 (785)
Միրզա, հիշված է 232 (828)
Միրզա սազպանդ, ննջեցյալ 158 (544)
Միրզա Ղուլի Պէկ, պարոն, հիշված է 165 (571)
Միրզա Ջհան, խաչքար է կանգնեցրել 222 (792)
Միրզա պէկ, հիշված է 48 (111)
Միրզախան Համասուտանց, որդի Մանուէլ վարդապետի. նվիրել է Եղիշե կուսի անապատին 163 (569)
Միր-Ադյան, ամուսին Դաւլաթի, հիշված է 222 (789)
Միքայել Սարգսյան-Ղապանչյան Արյոտնեցի 231
Միքել (Միրայել) Եպիսկոպոս, Եղբայր Հովսեփի և Մարիամի, հիշատակված է 104 (334), (337)
Մլեհ, Նվիրատու Ջարնջղարի ս. Աստվածածին Ակեղեցու 133 (445)
Մլրրան (Մըլըր), մայր Մնպատա 84 (254)
Մխիթար, հիշված է 210 (861)

Մխիթար, նպաստավորող 230 (825)
Մխիթար, եղբայր Մելրքի, հիշված է 223 (793)
Մխիթար, պատարագ է ստացել 224 (799)
Մխիթար Գոշ 130, 197
Մխիթար, հիշված է 207 (727)
Մխիթար, հիշված է 195 (698)
Մխիթար Խարբէկ, հայր Մհոտիկի, հիշված է 193 (686)
Մխիթար, խալքար է կանգնեցրել 184 (653)
Մխիթար, հիշված է 246 (892)
Մխիթար, հիշված է 247 (895)
Մխիթար, հիշված է 141 (470)
Մխիթար, խալքար է կանգնեցրել 156 (534)
Մխիթար, հիշված է 155 (530)
Մխիթար, հիշված է 20 (28)
Մխիթար, հիշված է 22 (38)
Մխիթար, հիշված է 49 (115)
Մխիթար, հիշված է 244 (884)
Մխիթար, հիշված է 265 (1024)
Մխիթար, եղբորորդի Վարդանի 80 (240)
Մխիթար, որդի Մեժլում քյոխվալի 249 (910)
Մխիթար, որդի Մքելի (Մքէլի), նվիրատու Դյութականի եկեղեցու 104 (337)
Մխիթար, նվիրատու Ջ-ի վանքի 134 (448)
Մխիթարիչ, նպաստավորող 230 (826)
Մկրտիչ վարդապետ, հիշված է 144 (491)
Մկրտիչ, հիշված է 256 (949)
Մկրտիչ եպիսկոպոս, առաջնորդ Սիծեռնավանքի, հիշված է 193 (690)
Մկրտիչ վարդապետ, Ջարնքա անապատի 250 (922)
Մկրտիչ, հիշված է 261 (994)
Մկրտիչ վարդապետ, կառուցող պարսպի 268 (1037)
Մկրտիչ տէր, հիշված է 238 (857)
Մհոտիկ, որդի Մխիթարի, խալքար է կանգնեցրել 193 (686)
Մոսէս (Մովսէս), խալքարի կանգնեցնող 99 (314)
Մովսես, Սյունեցի կաթողիկոս 267
Մովսես Կաղանկատվացի, պատմիչ 11, 99, 101, 104, 105, 135, 182, 197
Մովսես վարդապետ, որդի Մէլիք Ալավերտու 69 (194)
Մովսէս տէր, հիշված է 268 (1043)
Մովսէս վարդապետ, ննջեցյալ 186 (660)
Մովսէս, քրոշորդի Վրթանէս եպիսկոպոսի, հիշված է 183 (649)
Մորնղանանք, ագղատոհմ 29 (58)
Մարշահ, խոճա, ամուսին Կուլմելաքի 45 (97)
Մրհապետ, հիշված է 486 (662)
Մումխանում, մայր Միրզախանի, հիշված է 163 (569)
Մուշեղ, որդի Հևշրի 16 (16)
Մուսէս ուստա Ջուղայեցի, որդի Ետկարի 273
Մուսէս, նվիրատու 16 (13)
Մուսէս երեց, հիշված է 271 (1056)
Մուտամ, հիշված է 176 (616)
Մուր, հայր Մալպանդ Միրզայի, հիշված է 158 (544)
Մուրազ, Ղաթիռնի քաշ, Վարանդի սպարապետ, նընչեցյալ 151 (519)
Մուրատ Հաթերքեցի, ոսկերիչ, շինել է արծաթյա խաչ 180 (646)
Մուրատ, որդի Նիազի 233
Մուբթուզա Ղուլի խան 244 (880), 269 (1048)
Մօսէս, հիշված է 178 (633)

Յակոբ Միշնայշինեցի, նվիրատու 59 (151)
Յակոբ, հիշված է 158 (542)
Յակոբ, հայր Սերի 86 (263)
Յակոբ, հիշված է 122 (403)
Յակոբոս, որդի Ապրահամ սպարապետի, իշխող Գյուլիստանի 248 (904)
Յակոբոս տէր, հայրապետ, հիշված է 91 (278)
Յակովբ, հիշված է 179 (643)
Յակովբ, հայրապետ, հիշված է 180 (644)
Յակովբ վարդապետ, աշակերտ Տաճա Կրճևանցի վարդապետի, Մակաո գյուղի եկեղեցու առաջնորդ 172 (600)
Յակովբոս տէր արքեպիսկոպոս, հիշված է 13 (4)
Յակովիկ սուրբ, ննջեցյալ 179 (642)
Յակօբ, հիշված է 48 (112)
Յաշաք, քույր Յակովբ վարդապետի 173 (600)
Յաւանէս տէր, հայր Սարդիս վարդապետի 268 (1036)
Յարութին, հիշված է 236 (846)
Յարութին, հիշված է 19 (25)
Յարութին վարդապետ, առաջնորդ Մոուտ անապատի 238 (815)
Յարութին, ննջեցյալ 194 (697)
Յեսկար, ննջեցյալ 236 (847)
Յերիքնազ, Ղեղոր ամուսին Խոու 179 (640)
Յիսուս Քրիստոս 97 (301), (302), 99 (315), 101 (321), 103 (324), 114 (380), 119 (396), 120 (399), (400), 121, 126 (417), 127 (423), 128 (425), (426), 129 (430), (431), 145 (493), 146 (494), 152 (524), 164 (570), 168 (580), 169 (584), (588), 175 (612), 178 (633), 180 (645), 182, 183 (648), 188 (671), (672), 189 (674), (677), 192 (685), 196 (703), 199 (708), 202 (715), 204 (717), (719), 213 (750), 215 (763), 216 (764), 222 (788), (789)
Յոհան, խալքար է կանգնեցրել 143 (483)
Յոհան տէր, Յոհան աբեղայի հետ կառուցել է Եղիշա կուսի անապատը 162 (561)
Յոհան, հիշված է 208 (729)
Յոհան կաղմող 236 (846)
Յոհան, քեռորդի տէր Գրիգորի, առաջնորդ Հավապտուկ վանքի 33 (70)
Յոհան երեց, խալքար է կանգնեցրել 114 (380)
Յոհաննես, առաջնորդ Գանձասարի վանքի 50 (122), 52 (128), 53 (130)
Յոհաննէս տէր, եպիսկոպոս, եղբայր Ներսես եպիսկոպոսի, հետագայում Աղվանից կաթողիկոս 154 (528)
Յոհաննէս եպիսկոպոս, կառուցել է Հերհերի ս. Գրիգոր եկեղեցին 166 (573)
Յոհաննէս կաթողիկոս 60 (153)
Յոհաննէս, որդի Հարբածայրի 91 (278)
Յոհաննէս կաթողիկոս, որդի Ջալալի 18 (20)
Յոհաննէս, որդի Նուրացիանի 247 (894)
Յոհաննէս տէր, եղբայր Հասան իշխանի 214 (757)
Յոհաննէս, հիշված է 212 (745)
Յոհաննէս, շինող և առաջին վանահայր Խաղարի վանքի

120, 121 (401), 122 (403), 123 (405), (406), (407), 125 (416), 127 (421), (423), 128 (425), (427), 129 (430), (431)
Յոհաննէս, Նղրայրների հետ խաչքար է կանգնեցրել 118 (395)
Յոհաննէս, հիշված է 246 (892)
Յոհաննէս, Նվիրատու Խադարի վանքի 125 (416)
Յոհաննէս կաթողիկոս 66 (181)
Յոհաննէս տէր, կառուցել է գավիթ 102 (322), (323)
Յոհաննէս, հայրապետ, հիշված է 115 (382)
Յոհաննէս, առաջնորդ Ջարնքդարի վանքի 134 (446), (447), (149), 135 (453), (453ա)
Յոսէփ վարդապետ, որդի Իսրայէլ րէկի 69 (195)
Յովան, հայր Ղասպատի 91 (277)
Յովաննես, խաչքար է կանգնեցրել 211 (741)
Յովաննէս Երէց Կողրնցի, Նվիրատու Դադի վանքի 204 (719)
Յովաննէս, Աղվանքի իշխան 12 (1)
Յովաննէս տէր, միաբան Մեծիրանից վանքի 27 (52)
Յովաննէս, հիշված է 253 (935)
Յովաննէս, հիշված է 246 (889)
Յովաննէս, Նվիրատու Խադարի վանքի 127 (421)
Յովաննէս, աշակերտ Սարգիս Կարնեցու 81 (244)
Յովասափ միակեց 40 (82)
Յովհաննէս Մկրտիչ 144 (491), 145)
Յովհաննէս քահանա Շատախցի 252
Յովհաննէս Դուխեան, հիշված է 224 (798)
Յովհաննէս տէր, որդի Տաւութի, նորոդել է ս. Գրիգորիսի այը 144 (487)
Յովհաննէս Եպիսկոպոս, կառուցել է Եկեղեցի 158 (542)
Յովհաննէս տէր, Աղվանքի կաթողիկոս 160 (552)
Յովհաննէս, Ամարասի Եպիսկոպոս 169 (587)
Յովհաննէս, Աղվանքի կաթողիկոս 272
Յովհաննէս, Աղվանքի կաթողիկոս 57 (143), 65 (178)
Յովհաննէս տէր, առաջնորդ «Մայրաքաղաք» վանք 114 (381)
Յովսէփ, վարդապետ, գիտնական, վարժապետ 69 (197)
Յովսէփ, Աղվանքի կաթողիկոս 104 (336)
Յուգա 168 (580), 200 (710), 202 (714), 204 (717), 214 (755), 215 (763), 216 (765),
Յուսէփ քահանա Հանդարևրդցի 221 (781)
Յուսէփ, որդի Պապի, հիշված է 112 (372)
Յուսէփ ուստա, կառուցել է Խաչմաս գյուղի ս. Ստեփանոս Եկեղեցին 159 (548)
Յուսիփ, Նղրայր տէր Գրիգորի 34 (74)
Յուսիֆով 5
Յսհաննէս տէր, որդի տէր Կարապետի, ննջեցյալ 157 (535)
Յսսէփ րէգ, հիշված է 179

Նազար, հիշված է 235 (837)
Նազար, հիշված է 139 (465)
Նազար, հիշված է 186 (661)
Նազլու, ամուսին Ղազարի 163 (568)
Նազլու, ամուսին Միրզախանի 163 (569)
Նալ, հիշված է 236 (844)
Նազնազա, հիշված է 176 (618)
Նանա, ամուսին Վազտանգի, 202 (715), 203
Նանա, ամուսին Մէզախանի 142 (479)
Նանա, ամուսին Հախնազարի 236 (846)
Նանում, հիշված է 163 (565)
Նաշազա, հիշված է 175 (610)
Նապաթ, հիշված է 60 (158)
Նաւասարդ ազա, հիշված է 250
Նաւասարդ, հայր Աւետիսի 263 (1013)
Նատար, հիշված է 257 (958)
Նատիր, Պարսից շահ 99 (311), 178 (635), (636), 179 (638), 181 (647)
Նարկիզ, հիշված է 270 (1050)
Նարս, սնուցող Գրիգորի 95 (297)
Նացել, հայր Սարգիս իշխանի 103 (324)
Նելմատովա Մ. Խ. 5
Ներսայս տէր (Ներսէս), կառուցել է Եկեղեցի 93 (282)
Ներսես, ննջեցյալ 255 (947)
Ներսէս, հիշված է 205 (721)
Ներսէս 14
Ներսէս տէր, առաջնորդ Գանձասարի վանքի 43 (90), 44 (95), 55 (137), 56 (140)
Ներսէս, Աղվանքի կաթողիկոս 40 (82)
Ներսէս Եպիսկոպոս Ջարարերդի, Նվիրատու Դադի վանքի 204 (718)
Ներսէս, պապ Իսրայէլ կաթողիկոսի 168 (581)
Ներսէս տէր, Եպիսկոպոս, Նղրայր Յոհաննէս Եպիսկոպոսի 155 (528), (529), 156 (534)
Ներսէս տէր, հիշված է 146 (501)
Ներսէս, կառուցել է Ջարնքա անապատը 267 (1033)
Ներսէս, հիշված է 268 (1043)
Ներսէս տէր, կառուցել է Եկեղեցի 92 (283)
Ներսէս վարդապետ, հիշված է 70 (201)
Ներսէս տէր, հիշված է 70 (202)
Ներսէս, Աղվանքի կաթողիկոս 68 (193), 227 (810)
Ներսէս տէր, Ամարասի Եպիսկոպոս 52 (127)
Ներսէս քահանա, Հովհաննէս քահանայի հետ Նվիրատու Բերդաձորի վանքի 117 (390)
Ներսէս մահտեսի, որդի Պաղտասարի 264 (1021)
Ներսէս Եպիսկոպոս, կառուցել է Եկեղեցի 104 (335)
Ներսէս տէր Սուքիասեանց, կառուցել է Եկեղեցի 99 (315)
Ներսէս տէր, Աղվանքի կաթողիկոս 104 (335), 114 (377)
Ներսէս տէր, խաչքար է կանգնեցրել 100 (318)
Ներսէսեանց տէր Մովսես 267 (1034)
Նիկար, հայր Հհանկիրի և Գասպարի, ննջեցյալ 22 (774)
Նոյեմզար, հիշված է 96 (299)
Նորագին, Նվիրատու Ջարնքդարի ս. Աստվածածին Եկեղեցու 134 (446)
Նորագին, պարոն Հոռնկավանքի 102 (323)
Նրշիս, դուստր Հասանի, Քոռ Արտս Քաղավորի 69 (198)
Նուան, ամուսին Շերաքի 57 (144)
Նուրացիան, հիշված է 247 (894)
Նփաղհաճ, ազգակից Սասնայի 271 (1055)
Նօարդ, տանուտէր, վերակացու, Նվիրատու Միրիկի Եկեղեցու 196 (703)

Շարնի (կամ Շարին), հիշված է 148 (505)
Շակաւփան, հիշված է 141 (474)
Շահ Արաս, Պարսից շահ 131 (437), 266 (1032), 267
Շահ Սափի (Սեֆի) 273, 244 (880)
Շահ Սուլէյման, պարսից արքա 96 (300), 237 (852), 241 (866)
Շահարեր, որդի Գրիգորանա, հանգուցյալ 23 (42)
Շահան, հայր Գրիգորի և տր. Գագիկի 25 (45), 26 (49)
Շահան, նվիրատու Խաղարի վանքի 129 (430)
Շահանգուխտ, իր եղբայր Սևադայի հետ խաչքար են կանգնեցրել 132 (443), 133
Շահանշահ, եղբայր Վարդանշահի, խաչքար է կանգնեցրել 246 (890)
Շահաւոր, որդի Պախաի, խաչքար է կանգնեցրել 159 (549)
Շահէն վարդապետ, Հացի գյուղի եկեղեցու ճարտարապետ 153, 154 (527)
Շահքամար, հիշված է 219 (773)
Շահիճան, եղբայր Միրզաճանի, հիշված է 222 (792)
Շահխաթունեանց Հ. 10, 12, 102, 106, 109, 127, 128, 129, 130, 183, 198, 199, 203, 206, 207, 215, 216, 217, 224
Շահմատ, մայր Շահաւորի, հիշված է 159 (549)
Շահմէլիք խաթուն 247 (900)
Շահնա, զանգ ձուլող վարպետ 112 (372)
Շահնազար, հիշված է 241 (866), 242 (869)
Շահնազար, մելիք Վարանգայի 171
Շահնազարյանների մելիքական տոհմ 147
Շահնար, հոգեմայր Սարգի 92 (281)
Շահնէչ, որդի Աշպուղի 58 (146)
Շահպատ, որդի Միրզախանի, հիշված է 163 (569)
Շահվար, հիշված է 260 (981)
Շահվերդի, հիշված է 262 (1000)
Շահում, հիշված է 98 (308), 175 (613), 186 (663), 256 (951), 262 (996), 264 (1018)
Շահփարի, հիշված է 96 (299)
Շաղակակ, մայր Հայրապետի 271 (1054)
Շաղոսկի, հիշված է 259 (969)
Շամսագին, եղբայր Հասանի 126 (418)
Շայամ, ամուսին Մելիք Պէկի; հիշված է 222 (791)
Շանշէ պարոն, հայր Սալիտիի 216 (765), 225 (800)
Շատրարի, հիշված է 211 (744)
Շատլոյս, հոդամասի տէր 118 (392)
Շերբարիք, նվիրատու Խաղարի վանքի 128 (424)
Շևրիկ, պապ Ալթունի 56 (140)
Շևրիկ, հայր Գրիգորի և Վասակի 75 (223)
Շէկ, Վարդանի մականունը 30 (60)
Շիմանանք, ազգատոհմ 216 (765)
Շիրին, կողակից Թյուրայմիշի 239 (860)
Շիրմազան, հայր Մելքումի 249 (912)
Շհալաւ, հիշված է 63 (170)
Շհօ, մայր Մէլիք Նկանի, հիշված է 178 (633)
Շնաոր, հիշված է 259 (968)
Շպատ, հիշված է 265 (1028)
Շրան, հիշված է 212 (746)
Շրվիկ, հիշված է 83 (252)
Շուշիկ, մայր Հասանի, հիշված է 129 (429)
Շուշիկ, մայր Գրիգորէսի, ամուսին Վախտանգի, հիշված է 213 (752)

Ոհան բարի, հիշված է 101
Ոհան տէր, արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Ջրվշտիկ վանքի 108 (352)
Ոհան, խաչքար է կանգնեցրել 144 (486)
Ոհան երէց, Ոհանէսի հետ կառուցել են Շար գյուղի ս. Սարգիս եկեղեցին 218 (766), 219 (770)
Ոհան, հիշված է 262 (1008)
Ոհանէս տէր, պարոն, խաչքար է կանգնեցրել 131 (437), (439)
Ոհանէս վարդապետ, մասնակցել է Դագի վանքի շինութիւնը 126 (417)
Ոհանէս, Աղվանքի կաթողիկոս 146 (501)
Ոհանէս, որդի Թումանի և Խասանի, կառուցել է Ղղղալա գյուղի ս. Ստեփաննոս եկեղեցին 158 (541)
Ոհանէս, տես Ոհան երէց 218 (766)
Ոհանէս տէր, հիշված է 174 (605)
Ոհանջան, խաչքար է կանգնեցրել 193 (688)
Ոսդէդուկ, ննջեցյալ 194 (696)
Ոսկան եպիսկոպոս 233
Ոսկեան Համազասպ, հայագետ 154
Ոսկի, հիշված է 250 (919)
Ովանէս, ննջեցյալ 103 (355)
Ովանէս կաթողիկոս 227 (809)
Ովանէս քահանա 70 (203)
Ովանէս, որդի Իշխանի, հիշված է 143 (484)
Ովանէս, առաջնորդ Հերհերի ս. Գրիգորիս եկեղեցու, հիշված է 165 (571)
Ովանէս տէր, հիշված է 175 (615)
Ովանէս եպիսկոպոս, հիշված է 176 (624)
Ովանէս եպիսկոպոս, հայր Սուրապի, հիշված է 189 (674), (676)
Ովանէս, եղբայր Խաչատուրի, հիշված է 222 (785)
Ովանէս երէց 238 (855)
Ովանէս, եղբայր Մեսրոբ քահանայի 226 (808)
Ովանէս տր., առաջնորդ Մոուտ անապատի 230 (823)
Ովանէս տէր, հիշված է 249 (916)
Ովանէս, հիշված է 250 (917)
Ովանէս, հիշված է 265 (1015)
Ովանէս, վարդապետ 268 (1037)
Ովանէս վարդապետ 273
Ովաննէս երէց, խաչքար է կանգնեցրել 169 (583)
Ովհանէս կաթողիկոս Աղվանից 17 (19)
Ովնան, հիշված է 262 (999)

Չալաղան ուղպաշի, հիշված է 142 (478)
Չալխ, եղբայր Սևադայի 77 (230)
Չամչեան Մ. 133
Չաւիր, հայր Գրիգորայ, խաչքար է կանգնեցրել 27 (53)
Չարմազան չաղատա, Մոնղոլ խան 92 (283)
Չօլրէկեանք, ազգատոհմ 216 (765)

Պալ, հիշված է 240 (862)
Պալի, հիշված է 270 (1050)
Պախա, հայր Շահաւորի, հիշված է 159 (549)
Պակնայղար, որդի Աղարէկ քոխայի (քյոխվայի) 159 (550)

Պահայոյ Թուման, հիշված է 163 (565)
Պահլու, հիշված է 262 (997)
Պաղդասար, պապ տէր Հովհաննէսի, հիշված է 144 (487)
Պաղի, Ղրայր Ղարայիսանի, հիշված է 157 (537)
Պաղտասար, հայր մահտեսի Նէրսէսի 264 (102)
Պաղտասար, ննջեցյալ 193 (702)
Պայանդուր պէկ, հիշված է 47 (103)
Պայտկանականք, ազգասոհմ 92 (283)
Պապ, որդի Համդայի 256 (252)
Պապ, հայր Յուսէփի, հիշատակված է 112 (372)
Պապա Ուշաղ 157 (536)
Պապաճան ազայէ, կանդնող խաչի 234 (834)
Պապան, Ղրայր Միրզաիւանի, հիշված է 163 (569)
Պապայան, որդի իշխանի, հիշված է 143 (484)
Պապաս, հիշված է 170 (593)
Պապաս, հայր Մինասի 90 (274)
Պապաք, կանդնող խաչի 243 (879)
Պապար, Նվիրատու 81 (243)
Պապէր, հիշված է 270 (1050)
Պապիոս, Ղրայր Զաքիոս քահանայի և կաթողիկոսի, հիշված է 221 (781)
Պապքան, որդի Սարդսի 15 (11)
Պաստամ, որդի Մեծին Զալալին 43 (91)
Պաւղոս, կանդնող խաչի 229 (822)
Պաւղոս, Նվիրատու 32 (67)
Պատրոնիկ, կանդնող խաչի 36 (81ա), 74 (200)
Պատօ Պէկ, հիշված է 248 (902)
Պարոն, հիշված է 273
Պարխուդար, հիշված է 268 (1043)
Պարսամ, արքեպիսկոպոս 269 (1046)
Պաքուտայ, որդի Սեդայի 72 (209)
Պետրոս առաքյալ 107 (345), 192
Պետրոս Երեց 46 (100)
Պետրոս, հայր Սարգիս քահանայի 53 (131)
Պետրոս, Ղզրորորդի Վարդանի 80 (240)
Պետրոս, Նվիրատու Ջրվշիկ վանքի 107 (345)
Պետրոս, խաչքար է կանգնեցրել 143 (483)
Պետրոս էպիսկոպոս, հիշված է 160 (551), (556)
Պետրոս, հիշված է 175 (613)
Պետրոս Պապ, ննջեցյալ 179 (641)
Պետրոս վարդապետ, հիշված է 189 (677)
Պետրոս, հիշված է 232 (828)
Պետրոս, որդի Գալուստ Սրևանցու 236 (848)
Պետրոս տր, հայրապետ 241 (866)
Պետրոս, կաթողիկոս Աղուանից 89 (271), 143 (484), 164 (570), 165 (571), (572), 168 (580), 265 (1036), 269 (1048)
Պետրոսյաններ 10
Պետրում բէկ, հիշված է 268 (1041)
Պերող, Պարսից թագավոր 147
Պէկ, որդի պարոն Վահրամի, Քոռ պարոն Հասանի, Նվիրատու 216 (765)
Պէկաչ, հիշված է 256 (954)
Պհար, ազատակալ 89 (271)
Պողոս, հիշված է 63 (170)
Պողոս, Քուլդեր (Հյուսն), հիշատակված է 112 (372)
Պողոս ուղպաշի, Ղրայր Իսամի, հիշված է 142 (478)
Պողոս տէր, հիշված է 158 (542)
Պողոս, ննջեցյալ 193 (700)
Պողոս, խաչքար է կանգնեցրել 196 (704)
Պողոս, կաղմող 258 (966)
Պոտրոս, ննջեցյալ 195 (700)
Պռոկոպոս սուրբ 128 (427)
Պռոշ, հիշված է 216 (764)
Պռոշ Խաղրակյան, հայր Ամիր Հասանի, պապ Էշիի. հիշված է 214 (755)
Պռոչյանց տոհմ 23, 33
Պռոշ, որդի Վասակի 28 (56)
Պուլուլ, Նվիրատու Բևրդաձորի վանքի 117 (391)
Պուտաղ, Ղրայր Վախտանդի 55 (137)
Պօղոս, նկարող սբ. նշաններիի 210 (738)
Պօղոս տէր, հիշված է 232

Ջալալ, որդի Իւանէ աթաբակի, Քոռ Հասան Ջալալի 17 (17), 71 (208)
Ջալալ, հայր Խումարի 188 (672)
Ջալալ, հայր տէր Վարդանի 55 (136)
Ջալալ, իշխան Գանձասարի (XIV դ.) 53 (129), (130), (131)
Ջալալ Մեծ, հայր Պաստամի (XV դ.) 43 (91), 44 (93), 64 (174)
Ջալալ բէկ, որդի Ջանիկի 55 (135)
Ջալալեանց Հասան, Ազվանքի կաթողիկոս 145 (493)
Ջալալեանց Սարգիս 10—16, 97, 102, 104, 106—110, 113, 121, 122, 126—130, 132—135, 137—140, 143, 152, 160—162, 164—168, 177, 178, 183—185, 187, 188, 190, 198—207, 213—217, 224
Ջալալով Սարգիս, տիրացու 49 (116)
Ջահանշի, պարոն, հայր Հասանի, պապ Շանշէի 216 (765)
Ջանիրէկ, որդի Ջանիկի 55 (135)
Ջանիկ, խաչքար է կանգնեցրել 55 (135)
Ջաղուս, որդի Հասանի 119 (397)
Ջաղուս, որդի Խաղրակի, հայր Սմպատի 35 (78)
Ջաղուս, հայր Հասանի 35 (79)
Ջաղուս, հայր Գրիգորի 79 (236)
Ջաղուս, հայր Սրահանդի 74 (217)
Ջաղուս, Գրիգորի հետ խաչքար է կանգնեցրել 223 (797)
Ջաղուսանք, ազգասոհմ 206 (724), 216 (765)
Ջերգամ, հայր Ղարաքի, Նվիրատու Գտչա վանքի 183 (650)
Ջիղղի, հնագետ 5
Ջիչա, հիշված է 257
Ջլի Վարդ. հիշված է 191 (684)
Ջոլրէդ, Նվիրատու Ջափնի գյուղի Եկեղեցու 225 (802)
Ջոլրէկանք, ազգատոհմ 206 (724)
Ջոլինար (Ջոլինար), խաչքար է կանգնեցրել 31 (66)
Ջուրչ, որդի Վասակի, Ղրայր Հասանի և Ութանի 144 (485)
Ջևան, որդի Հասանի 247 (901)

Ռագմաշահ, հիշատակված է 128 (424)
Ռդուքան, հիշված է 29 (58)
Ռդուքան, ամուսին Հասանա 16 (14)
Ռբստակէս, աւազ քահանա, հիշված է 131 (441)

Ռուբին (Ռուբեն) տէր, առաջնորդ Խագարի վանքի 128 (424), 129 (430)
Ռոճիկ, Նվիրատու Խագարի վանքի 124 (412)
Ռուգուքան, հիշված է 61 (162)

Սագիկ, որդի Մնիկի, հիշված է 161 (557)
Սագրաղին, որդի Փախրագինի 100 (316)
Սագուն, խաչքար է կանգնեցրել 119 (398)
Սագուն, հայր Մնպատի 113 (375)
Սաքիլմիշ, հիշված է 177 (627)
Սալվար, հիշված է 265 (1029)
Սակոյան ճյուղ 115
Սակո, որդի Վախտանգա, կանգնեցրել է խաչքար 114 (382), 116 (384), (387) 120 (399)
Սակո, հայր Հասանի, հիշված է 129 (432)
Սա՛ակ, հիշված է 38 (82)
Սահակ, տիրացու 48 (110)
Սահակ քահանա, հիշված է 113 (374)
Սահակ, խաչքար է կանգնեցրել 146 (499)
Սահակ եպիսկոպոս, եղբայր Ղազարի, խաչքար է կանգնեցրել 160 (552), (556), 161 (560)
Սահակ, հիշված է 167 (579)
Սահակ եպիսկոպոս, Ննշեցյալ 168 (582)
Սահակ, կանգնող խաչի 229 (822)
Սահակ Ղարամուրատցի 250 (923)
Սայ, որդի Հասանի 247 (897)
Սայի, որդի Սարգսի, հիշված է 185 (655)
Սայտի, որդի Շանշի 225 (800)
Սայտուն, որդի պարոն Աղբաստի 42 (88)
Սայտուն, հայր Մէլիքի 45 (95)
Սայտուն, հայր Հատիր Մելիքի, պապ Սարգիս կաթողիկոսի 46 (99)
Սանգուխտ, հիշված է 157 (538)
Սաոա, քույր Յակոբ վարդապետի, հիշված է 173 (600)
Սառիկ, մայր Զաքարէի 273
Սասնա ձեռնաւոր, Նվիրատու Դադի վանքի 205 (720)
Սասնայ, կանգնող խաչի 271 (1055)
Սասնայ Հանդարևրդեցի 51 (123)
Սավոյինայ, ամուսին Մէլքլմի 248 (902)
Սատաք, հիշված է 48 (109)
Սարգիս տէր 16 (15)
Սարգիս Մեծ Զաքարյան, հայր Խորիշահի և Դուփի 12 (2), 38 (82), 127 (420)
Սարգիս վարդ. Շնհէրէցի, առաջնորդ Մեծիրանից վանքի 19 (26), 20 (27), (29), 21 (30)
Սարգիս բէկ Աղասարեանց, հայր Մելիքսեղեկ վարդապետի 22 (39)
Սարգիս, խաչեր կանգնեցնող, որդի Գրիգորանա 23 (42)
Սարգիս, որդի Խաչկայ 31 (64)
Սարգիս քահանա, հիշված է 34 (75), 51 (124),
Սարգիս քահանա, որդի Պետրոսի 53 (131)
Սարգիս տէր, ժամատան կառուցող 100 (316)
Սարգիս հայր, խաչքար է կանգնեցրել 101 (321)
Սարգիս ուստա, երից Մանկանց վանքի ճարտարապետ 96
Սարգիս տէր, հայր Մարեանին, հիշված է 142 (478)
Սարգիս, հիշված է 176 (621)
Սարգիս, պատարագ է ստացել 124 (413)
Սարգիս հայր, Գանձասարի վանական 36
Սարգիս, 124
Սարգիս, հիշատակված է 119 (396)
Սարգիս, շինարարությանը նպաստող 117 (388)
Սարգիս, խաչքար է կանգնեցրել 113 (376)
Սարգիս, որդի Խոջայդեղի, իր հարազատների հիշատակին խաչքար է կանգնեցրել 105 (340)
Սարգիս տէր, հիշատակին կառուցվել է եկեղեցի 104 (335)
Սարգիս տէր, հիշված է 185 (657)
Սարգիս վարդապետ, առաջնորդ Տող գյուղի ս. Հովհաննես եկեղեցու 180 (643), (646)
Սարգիս, որդի Հեւետիքի, եղբայր Սնպատի, հիշված է 140 (469)
Սարգիս, հայր Սայու, հիշված է 185 (655)
Սարգիս, հիշված է 249 (913)
Սարգիս տէր, հիշված է 216 (764)
Սարգիս, որդի Տպէլի, Ննշեցյալ 215
Սարգիս, հիշված է 239 (858)
Սարգիս էրէց, կանգնող խաչի 233 (832)
Սարգիս, հայր Միքայել Ղաղանչյանի 231
Սարգիս, շինող Մռուտի եկեղեցու 230 (823)
Սարգիս, որդի Արգուման Ուղպաշու 228 (820)
Սարգիս, Նվիրատու 226 (806)
Սարգիս, հիշված է 256 (949)
Սարգիս, հիշված է 243 (873)
Սարգիս, Պառավածոր գյուղի եկեղեցու միաբան 76 (224)
Սարգիս, կանգնող խաչի 76 (228)
Սարգիս, խաչքար է կանգնեցրել 77 (234)
Սարգիս քահանա Մեծշինեցի, հայր Սիմեոն կաթողիկոսի և Իգնատիոս վարդապետի 96 (300)
Սարգիս, որդի Ասլանի 92 (281)
Սարգիս, որդի Բագարատա 92 (280)
Սարգիս, որդի Հարբածայրի 91 (278)
Սարգիս քահանա, որդի Գերգա, Նվիրատու 59 (149)
Սարգիս, որդի Ապրաւի 68 (193)
Սարգիս քահանա միաբան վանքի 97 (301)
Սարգիս, հիշատակված է 98 (307)
Սարգիս, Կարնո քաղաքացի եկեղեցու սպասարկող 81 (244)
Սարգիս, Աղվանից կաթողիկոս 46 (99), 66 (179), 70 (199)
Սարգիս իշխան, որդի Նացելի, հիշատակված է 103 (324)
Սարգիս տէր, որդի Գրիգորի, առաջնորդ Դադի վանքի, հիշված է 205 (723), 207 (724), (725)
Սարգիս, փորագրիչ վարպետ 200 (710)
Սարգիս, հիշված է 212 (747)
Սարգիս, հիշված է 214 (754)
Սարգիս, որդի Աշոտի, խաչքար է կանգնեցրել 215 (759)
Սարգիս, որդի Սասնայի 271 (1055)
Սարգիս վարդապետ, առաջնորդ Ջարեքա անապատի 267, 268 (1036), 269 (1048)
Սարգիս, հիշված է 270 (1050)
Սարգիս տէր եպիսկոպոս, եղբայր Վրթանեսի, Ամարա-

սի վանքի միաբան, հիմնել են Դորլա վանքը 182 (643), 183 (649)
Սարդսյան 10
Սարկաւագ, Նվիրատու Դադի վանքի 205 (723)
Սարկիս, հայր Սիմոն Թիֆլիսեցու, հիշված է 145 (492)
Սարհաս, հանդուցյալ 103 (329)
Սարուսեցիք, հիշված են 82. (247)
Սարուխան, հիշված է 241 (866)
Սարուխան, հայր Մկիրիչ Թամրազի 237 (849)
Սարուխան, կանգնող խաչի 250 (919)
Սարուխան, Աղբայր Ղարայխանի, հիշված է 157 (537)
Սարում, հայր Դվյոյի խանի, հիշված է 131 (440)
Սարուսանք, ազգատոհմ 205 (720)
Սարբիս, կանգնող խաչի 255 (944)
Սարբիս, հայր Իսու, հիշված է 179 (640)
Սարբիս, որդի Ղարայխանի, հիշված է 157 (537)
Սարբիս, որդի Խմիշի, ննջեցյալ 157 (536)
Սափար րկի, որդի Մկիրիչ Եսայիի, նվիրատու Տող գյուղի ս. Հովհաննես եկեղեցու 180 (644)
Սերգիոս, պատմիչ 135
Սեղա, պատարագ է ստացել 106 (341)
Սեղա, հիշված է 31 (63)
Սեղա, դուստր Հասանա, խաչքար է կանգնեցրել 24 (43)
Սեյտի, որդի պարոն Շանշի, Քոռ պարոն Հասանի, նվիրատու Դադի վանքի 216 (764), (765)
Սեւադա, իր քույր Շահանդուխտի հետ խաչքար են կանգնեցրել 132 (443), 133
Սեւադա, վաճառող 32 (67)
Սեւադա իշխան, որդի Սմպատի, նվիրատու Դադի վանքի 202 (714)
Սեւստաչ, կանգնող խաչի 92 (279)
Սեւդաչ, որդի Գրիգորաչ, կանգնող խաչի 77 (230)
Սեւադա, որդի Ջատիկա 226 (808)
Սերոր քահանա, նվիրատու Ջրվշտիկ վանքի 106 (344)
Սերոր, որդի Հարրածայրի 91 (278)
Սերոր Ջրվշտկեցի, պատարագ է ստացել 209 (732)
Սիդի, հայր Վէլիճանի 66 (183)
Սիք, կանգնող խաչի, որդի Հակորաչ 86 (263), (264)
Սիմէոն կաթողիկոս, խաչքար է կանգնեցրել 63 (171)
Սիմէօն կաթողիկոս 22 (37)
Սիմէօն կաթողիկոս Աղվանից 18 (23), 96 (300), 97 (301), 237 (852)
Սիմէօն Երեց 240 (865)
Սիմէօն, հայր տեր Գրիգորի 90 (275)
Սիմէօն վարդապետ, ննջեցյալ 139 (463)
Սիմէօն տր, տանուտէր 241 (866)
Սիմէօն մեծ, հիշված է 168 (581)
Սիմէօն տր, որդի Մեսրոպ վարդապետի, ննջեցյալ 185 185 (656)
Սիմէոն, իր Աղբայրների հետ կառուցել է փոնախուց 114 (378)
Սիմէօն, հիշված է 63 (169)
Սիմէոն տէր, առաջնորդ Ջրվշտիկ վանքի 106 (342), (343), (344), 107 (345), (346), 108 (349), 110 (361)
Սիմոն Թիֆլիսեցի, որդի Սարկսի, քարտաշ վարպետ 145 (492)
Սիսաք, հայր Դևսումի 28 (57)
Սիրաք, որդի Խութլափի. խաչքար է կանգնեցրել 139 (678)
Սիրուն. որդի Միրդախանի. հիշված է 163 (569)
Սիրունիկ, ամուսին Սահակի 271 (1055)
Սմբատ, որդի Խարիփի 36 (80)
Սմբատ, հայր Աղաբէկի 46 (101)
Սմբատ, որդի Վասակի 74 (216)
Սմբատ, հայր Աբարկի 73 (215)
Սմբատ, որդի Վախտանգ տեր Մեգրեննեցի 84 (253)
Սմպատ, Վահրամի հետ խաչքար են կանգնեցրել 128 (425)
Սմպատ, հիշված է 123 (404)
Սմպատ, որդի Աւծովաչ 31 (63)
Սմպատ, որդի պր. Փիրամգի 43 (90)
Սմպատ իշխան, որդի Լիպարիտի, նվիրատու Դադի վանքի 206 (722)
Սմպատ, հայր Սեւադա իշխանի, հիշված է 202 (714), (715)
Սմպատ, որդի Իրուտ իշխանի, հիշված է 184 (651)
Սմպատ, իր Աղբայրների հետ խաչքար է կանգնեցրել 140 (468)
Սմպատ, որդի Հնչրի 15 (12)
Սմպատ, հայր Գրիդորի 13 (6)
Սմպատ, հանդուցյալ 100 (319)
Սնպատ, որդի Վախտանկի, կառուցել է Դադի վանքի գավիթը 214 (756)
Սնպատ տէր, Աղբայր Համամ իշխանի, հիշված է 136 (454)
Սնպատ, պատարագ է ստացել 117 (388)
Սնպատ, որդի Սաղունի, հիշատակին հայրը խաչքար է կանգնեցրել 113 (375)
Սնպատ, որդի Վասակա, կանգնող խաչի 84 (254)
Սնպատ, իշխան 76 (224)
Սնպատ, Երեց 76 (224)
Սնպատ, որդի Ջաջուռի 35 (78)
Սնպատ, որդի Հեւեսիքի, Աղբայր Սարդսի, հիշված է 140 (469)
Սնպատ, հայր Վահրամի և Հասանի 14 (10)
Սնպատ, հիշված է 155 (530)
Սոխանանի, աղգատոհմ 216 (765)
Սողոմոն տիրացու 42 (87)
Սողոմոն Երայց, խաչքար է կանգնեցրել 170 (589)
Սողոմոն Նալգադարյանց Գանձակեցի 265
Սողոմոն Մեծարանց Եպիսկոպոս, կանգնող խաչի 12 (1)
Սողոմոն, հիշված է 273
Սոմաճ, իշխան 245—246 (889)
Սոսթանէս, հողատեր, հիշված է 223 (795), (796)
Սոստանէս, Բարսեղի հետ իրենց ծնողների հիշատակին խաչքար են կանգնեցրել 143 (482)
Սուքի, դուստր Ապուսէի, կառուցել է Տումի գյուղի Կարմիր Աղբի եկեղեցին 173 (604)
Սպահանիկ, խաչքար կանգնեցնող, ամուսին Հրանուշայ 25 (46)
Ստեփանոս տէր, հայրապետ 74 (217)
Ստեփանոս, փակակալ 59 (150)
Ստեփանոս վարդապետ, միաբան Ս. Ստեփանոս Նախավկա վանքի 228 (816)
Ստեփանոս տէր, հիշված է 45 (98)

Ստեփանոս, Սիսատնոյ վանական 192
Ստեփանոս քահանա, Ուռևկան գյուղից 101
Ստեփանոս, հիշված է 14
Ստեփանոս, կանգնող խաչի 84 (257)
Ստեփանոս, Աղվանից կաթողիկոս 99 (315), 100 (316), 102 (322), (323), 155 (529), 156 (534)
Սրահանգ, որդի Ջաշուտի 74 (218)
Սրապիոն, Քոռ մեծին Սամորին 270 (1051)
Սրաքադեն, պարոն Հոռեկա վանքի 112 (323)
Սուլեյման բեկ, հիշված է 147
Սուլեյմանով 5
Սուլէման, Իրանի շահ, հիշված է 165 (571)
Սումբատ, խաչքար է կանգնեցրել իր ամուսին Հասանի հիշատակին 141 (471)
Սուրապ, հայր Ովանէս եպիսկոպոսի, հիշված է 189 (674), (676)
Սուքիաս տէր, առաշնորդ 95 (295)
Սուքիասեանց, ազգատոհմ 99 (315)
Սուքման 225 (801)

Վալի Ահմատ տե՛ս Թահմազ 232 (828)
Վախթանգ, որդի Հասանի, ամուսին Արզու խաթունի, հայր Զաքարէի, Արցախի իշխան 20 (28), (25), 91 (278), 197, 198 (707), 199 (708), 200 (709), 215
Վախթանգյան տոհմ 8, 115, 120, 121, 130, 197
Վախտանգ, եղբայր Պուտաղի, Նվիրատու Գանձասարի վանքի 55 (137)
Վախտանգ իշխան, տէր Հաթերքի (1182+1214), որդի Հասանի, Քոռ Վախտանգ-Սակաոի, ամուսին Արզու-խաթունի 20 (28), (29), 91 (278), 197, 198 (707), 199 (708), 200 (709), 215
Վախտանգ-Տանգիկ-իշխան+1214, որդի Հասան Մեծի, հայր Հասան Ջալալի, ամուսին Խորիշահի 12 (2), 38 (82), 40 (83), 63 (172), 67 (187)
Վախտանգ-Սակաո, հայր Հասանի և տէր Գրիգորիսի 67 (186), 213 (752)
Վախտանգ, որդի Ումեկի և Մամախաթունի, Քոռ Հասան Ջալալի 41 (85)
Վախտանգ, տէր Խաչենի (+1174) 69 (198)
Վախտանգ, հայր Սակաոի 114 (382), 116 (384)
Վախտանգ, հայր Հասանի 113 (373)
Վախտանգ, հայր Սնպատի 214 (756)
Վախտանգ, հայր Իւանէի, պապ Վասակի 71 (204)
Վախտանկ, հիշված է 114 (380)
Վահաս (? Վահան), խաչքար է կանգնեցրել 86 (265)
Վահրամ, պարոն, որդի պարոն Հասանի 216 (765)
Վահրամ, որդի Սնպատի, եղբայր Հասանի, Նվիրատու Մեծիրանից վանքի 14 (10)
Վահրամ, կառուցել է եկեղեցի 154 (528)
Վահրամ, Սմպատի հետ խաչքար է կանգնեցրել 128 (425)
Վահրամշահ, եղբայր Խուռամի 95 (295)
Վաղտանդ, որդի Սմպատի, ամուսին Նանայի, Նվիրատու Դադի վանքի 202 (715), 203
Վաննենի, իշխանուհի 33
Վանլալան, եղբայր Միրզախանի 163 (569)
Վաչագան, Աղվանքի թագավոր 102, 105, 110 (36), 147
Վալէ, որդի Արուսայի, խաչքար է կանգնեցրել 90 (279)
Վաս(?), եղբայր Աւաքելի 83 (251)
Վասակ, Հայր Գրիգորիս առաշնորդի 210 (739), (740)
Վասակ, եղբայր Արուսի, խաչքար է կանգնեցրել 35 (77)
Վասակ, որդի Հաղբակի 28 (56), 231
Վասակ, որդի Արքլէէյի, խաչքար է կանգնեցրել 27 (51)
Վասակ, Նվիրատու Կոշիկ անապատի 30 (61)
Վասակ, որդի Իւանէի, Քոռ Վախտանգա 71 (204)
Վասակ, որդի Շերկի (Շերիկ), խաչքար է կանգնեցրել 75 (223)
Վասակ, հայր Սմպատի 74 (216)
Վասակ, որդի Հովաննեսի 77 (233)
Վասակ, հիշված է 85 (260)
Վասակ, որդի Հասանի, Քոռ Լեշկարի 85 (258)
Վասակ, հայր Հասանի 144 (485)
Վասակ, հայր տէր Գրիգորիսի 200 (710)
Վասակ, հիշված է 113
Վասակ, որդի Լեշքարի, հիշված է 114 (381)
Վասակ, Նվիրատու Բերդաձորի վանքի 118 (392)
Վասակ, Նոր քահանա, հիշված է 124 (411)
Վասակ, հիշված է 127 (422)
Վասակ, պատրոնիկ, որդի Հասանի, Քոռ Կիւրիկէ թագավորի 129 (432)
Վասակիկ, խաչքար է կանգնեցրել 119 (397)
Վասիլ, հիշված է 30 (61)
Վասուրան, հիշված է 25 (47)
Վարգ, Նվիրատու Վաճառի ս. Ստեփանոս եկեղեցու 80 (238)
Վարդաբերանք, ազգատոհմ 54 (134)
Վարդան տէր, առաշնորդ Մեծիրանից վանքի 13 (6), 14 (10), 16 (14)
Վարդան, հիշված է 254 (939)
Վարդան, առաշնորդ Գանձասարի վանքի 38 (82), 70 (202)
Վարդան վարդապետ, առաշնորդ ս. Եղիշե վանքի 228 (812)
Վարդան, հիշված է 240 (863)
Վարդան, տէր, արհեպիսկոպոս, Ննշեցյալ 21 (33)
Վարդան վարդապետ Չուռասարեցի, Նվիրատու 24 (44)
Վարդան, մականուն Շէկ, խաչքար է կանգնեցրել 30 (60)
Վարդան, տէր, որդի Ջալալի, Նվիրատու Գանձասարի վանքի 55 (136)
Վարդան տէր, Մեծակողմանց իպիսկոպոս, խաչքար է կանգնեցրել 72 (212)
Վարդան, հիշված է 271 (1057)
Վարդան, ուստա, հայր Գրիգոր կազմողի 210 (737)
Վարդան Արևելցի, պատմիչ 133
Վարդան, հիշված է 177 (631)
Վարդան տէր, կառուցել է սրահ 26 (50)
Վարդան, խաչքար է կանգնեցրել 143 (483)
Վարդան, հիշված է 155 (529)
Վարդան տէր, Ննշեցյալ 108 (351)
Վարդանէս տանուտէր, հիշված է 269 (1048)
Վարդանէս ուխտավոր, հիշված է 48 (108)
Վարդանշահ, եղբայր Շահանշահի 246 (850)

Վարդաւոր, հիշված է 265 (1024)
Վարդրմրեր, հիշված է 265 (1024)
Վարդում, հիշված է 98 (309)
Վարհամ, խաչքար է կանգնեցրել 34 (75)
Վարհամ, Եղրայր Հասանի 213 (760)
Վարհամ, հիշված է 212 (748)
Վարհամ, հայր Խաչինկ Աննցի վարդապետի 156
Վարհամ, որդի Գոնցայի, Նվիրատու Դադի վանքի 203 (716)
Վարհամ, հայր Գրիգորի 126 (419)
Վեյ, Եղրայր Խաչատուրի 222 (785)
Վելիճան, տանուտէր, հիշված է 158 (542)
Վելիճան, հայր Զաքարէի 273
Վելիճեն իշխան, որդի Խումարի, Ննշեցյալ 188 (672), 189, 190 (679)
Վելիճան, որդի պարոն Սէիդի 66 (183)
Վելիճան, հայր Սայտունի, Քոռ Ադպաստի 44 (92)
Վելիճան, հիշված է 98 (307)
Վելուխ?, հիշված է 237 (849)
Վերտ, որդի Մէլիք Եկանի 178 (633)
Վոսամ, որդի Միրզախանի 163 (569)
Վրդանէս 189
Վրդանէս տէր, Ամարասի վանքի Եպիսկոպոս, Եղրայր Սարդսի 124 (408), 182 (648), 183 (649), (650), 184 (651), (652)
Վրթանէս արևդա, հիշված է 61 (161)
Վրթանէս քահանա, հիշված է 56 (141)
Վրուր Արտաշես 5

Տաղտան, հայր Յովհաննէս Եպիսկոպոսի 158 (542)
Տաւիթ, որդի Գօրդին Գորնցու 249 (912)
Տաւիտ րէկ, որդի Դաւլաթի 222 (789)
Տաւդան իշխան, ամուսին Հասանի 115 (383)
Տաւոր? 193 (687)
Տատար, որդի Զանասի 243 (875)
Տաւուք, հայր տէր Յովաննէսի 144 (487)
Տարսայիճ Օրբելյան, ամուսին Մինախաթունի 9, 128 (428), 129 (431), 130 (433), 224 (798)
Տեր-Գասպարևանց 22 (40)
Տեր-Դանիելյան Վևա 239
Տեր-Մովսիսյան Մևսրոպ, անդադիր 10, 115, 132—134, 198—210, 212—217
Տիմոթ քահանա, ժամանակել է Բևրդաձորի վանքի շինարարութիյանը 118 (394)
Տիրածայր, Նվիրատու Բևրդաձորի վանքի 120 (400)
Տիրածէր, կառուցել է եկեղեցի 247 (895)
Տիրամայր, խաչքար է կանգնեցրել 105 (338)
Տղէլ, գնորդ 32 (68)
Տոնմագ, հիշված է 111 (371)
Տոնմագ, հիշված է 111 (37)
Տալէլ, հայր Սարդսի 215
Տրդատ, Աղվանքի կաթողիկոս 266 (1032)
Տուրսուն, Քոռ Զալալ մևծի 44 (93)
Տուրսուն, հիշված է 216 (764), (765)
Բաֆֆի 145, 149, 178, 179, 182

Յուրածխան, մայր Յուհաննէսի 246 (892)
Ուզար, որդի Զանիկի 55 (135)
Ուլուխաթուն, հիշված է 61 (162ա)
Ուլուրար, որդի Գասպարի, Ննշեցյալ 139 (462)
Ուլուբէկ, որդի Մէջլիսի 54 (134)
Ուլուխան, տանուտեր, կառուցել է խորան 248 (903)
Ուխտանես, Եղրայր Վրթանէս Եպիսկոպոսի 183 (649)
Ուխտիկ, հայր Մարգարիտի 265 (1024)
Ուհան տէր, հիշված է 269 (1045)
Ուղտիկ, հայր Ապրևլի 94 (284)
Ուղուրմիշ 17 (18)
Ումեկ, պատրոն, ամուսին Մամախաթունի 41 (85), 50
Ուռում, հիշված է 250 (917)
Ուսևփ Երևց, հիշված է 169 (584)
Ուստիան, հիշված է 261 (994)
Ուքան, որդի Սարդսի 15 (11)
Ուքան իշխան, հիշված է 88 (268), 95 (295)
Ուքան, որդի Հայրիկի, Եղրայր Գերդի. խաչքար է կանգնեցրել 156 (533)
Ուքան, որդի Վասակի, Եղրայր Հասանի և Զուրչի 144 (485)
Ուքնա (Ուքան), հիշված է 225 (801)

Փաքշայ, հիշված է 88 (268)
Փափչան, կառուցել է եկեղեցի 93 (282)
Փոխրադին, հայր Սադրադինի 95 (295), 100 (316)
Փամ, հիշված է 235 (852)
Փայլաղայ 74 (215)
Փան, հիշված է 60 (157)
Փաշա, հիշված է 261 (992)
Փարի, հիշված է 264 (1018)
Փատյանանք, աղգատոհմ 134 (446)
Փևրի, ամուսին Ղարայխանի 157 (537), (538)
Փէրի, ամուսին Բագտասարի 190 (683)
Փիլիպոս, կաթողիկոս 273
Փիրհամզա, հայր Սմպատի 43 (90)
Փիրուպախտ, Եղբայր Ճահանի, 641 (472)
Փղիպէ տէր, Եղրայր Համամ իշխանի 136 (454)
Փուփ, հիշված է 133 (445)

Քամալ, հիշված է 159 (546)
Քամալ պակ (րևկ), հիշված է 237 (852)
Քապաճ, հիշված է 237 (849)
Քասպար Զուղեցի, հիշված է 47 (102)
Քիրիզոր, հայր Ղազարի, որդի Եաւրիի 112 (372)
Քոշա, որդի Գևրդի 83 (249)
Քոչրէկ, որդի Զանիկի 55 (135)
Քուրդ (Վաչուտյան), ամուսին Խորիշահի, հայր Մամքանի 214 (758), 222 (788)
Քուրդ իշխան Մահկանարևրդի, հայր Արղուխաթունի 197, 199 (708)
Քուրդ Անևրդևցի, Վաչուտյան իշխան 203 (716)
Քուրդիկ, ամուսին Խորիշահի 34 (73)

Օհան, հայր Սարդիս վարդապետի 180 (646)
Օհան րէդ, հիշված է 179
Օսէփ, Նվիրատու 264 (1021)
Օսէփան, հիշված է 268 (1043)
Օվանէս կոճ, որդի տէր Բարսևղի, Ննջեցյալ 177 (630)
Օվսէփ վարդապետ, հիշված է 137 (456), (457), 138 (458)
Օրբելյան Ստեփանոս, պատմիչ 36, 105, 192, 217

Ֆարաւոն վարդապետ Թոխաթցի, Նվիրատու 228 (814)
Ֆարղալի պէկ, գյուղի պարոն 241 (866)

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Աբլահ, գյուղ 231
Ադրբեջան 5, 135, 190, 192
Ազատ (Սուլուկ), գյուղ 247
Ագու, տեղավայր 198 (707)
Ալեքսանդրապոլ 217
Ալծո հող. կալված 80 (239)
Ալմաճայ տափ, հողամաս 44 (94)
Ական 225 (800)
Ականաբերդ, ավան Արցախում 112
Ահմեդլու, գյուղ Լաչինի շրջանում 195
Աղահեճք, դավառ Սյունիքում 192
Ագավնո գետ 7, 183 (648)
Աղաքար, հանդամաս Քարագլուխ գյուղի մոտ 140
Աղդամ, շրջան Ադրբեջանական ՍՍՀ-ում 135
Աղսարթան (Կյուրիկյան), նստոց 265
Աղվանք 19 (26), 37, 57 (143); 65 (177), 65 (178), 66 (179), 70 (199), 96 (300), 101, 104 (336), 114 (377), 130 (433), 135, 143 (484), 144 (487), 145 (493), 151 (517), 154, 161, 162 (561), 164, 165 (571), 168 (580), 169 (587), 170, 178 (635), 182, 197, 266 (1032), 268 (1035)
Անբերդ 203 (716)
Անկաբակաց երկիր 127 (420)
Աշման, հողակտոր 44 (92)
Ապահէն, գյուղ 199 (708), 216 (765)
Ապարան 120 (400)
Առաջաձոր, գյուղ 78, 87
Առիստ, տեղավայր 183 (648)
Աւրին, հող 46 (100)
Աւետարանոց, գյուղ Արցախում 6, 147, 148
Արարատ, շրջան Հայկական ՍՍՀ-ում 115
Արարատյան դաշտ 8
Արդուն ձոր 161 (557)
Արցախ 5, 6, 7, 8, 9, 11, 23, 36, 37, 38 (82), 41 (84), 65 (177), 69 (195), 104, 112, 115, 121, 137, 143, 144 (490), 145 (493), 150 (510), 154, 168, 170, 181, 186, 197, 251
Արփա, գյուղ Վայոց ձորում 199 (708)

Բագարա (Պտրեգիք), գյուղ Արցախում 142
Բագմայտվես Նովեր, հողամաս 56 (138)
Բալի, լեռ Արցախում 130
Բախեր, գյուղ 114 (382)
Բախշիկ, գյուղ 244
Բաղարուրջ, գյուղ 215 (763)
Բագք 29 (59), 41 (84), 67 (186)
Բաշքենդ, գյուղ 271, 272
Բարսում 228 (818)
Բարուտանց այգի 71 (204)
Բաքու 135
Բեմին հող 43 (90)
Բերդաձոր, գավառ Արցախում 8, 112
Բերդկունք 8
Բերթաքար, գյուղ 216 (765)
Բէլուկան, գավառ 183 (648)
Բինապատաւ հողամաս 226 (808)
Բլուր կաւված 41 (84)
Բճանց 199 (708)
Բոլորքոշ, գյուղ 38 (82)
Բոռին հանդամաս 24 (44)
Բռի եղցի, տեղավայր Հացի գյուղի մոտ 7, 143, 153
Բոնչի, աղբյուր 216 (765)

Գահտավատ, տեղավայր 183 (648)
Գանձակ, նահանգ 228
Գանձակ (Կիրովաբադ), քաղաք 6, 9, 227, 229, 293
Գառնակեր, գյուղ 269
Գառնաքար, գյուղ 33
Գարդմանիկ, գյուղ 270
Գաք, գավառ 183 (648)
Գեղամա տուն 222 (789)
Գեղամայ ծովակ 225
Գեղամշայ, գետ 272
Գեղարքունիք, գավառ պատմական Սյունիքում, այստեղից այդի է նվիրվել Դյութականի եկեղեցուն 104 (337)
Գետաբակի շրջան 6, 9, 267
Գետաշեն 9, 233
Գիշի, գյուղ Արցախում 159, 164 (570)
Գլխի տափ, տեղավայր 167 (578)
Գյանջաշայ, գետ 9
Գյավար ղալա-բերդ, Սոֆուլու գյուղի մոտ 135
Գյուլաքաղ, գյուղ 95
Գյուլիստան, երկրամաս Ղարաբաղում 9, 101, 248
Գոգ, երկրամաս 33, 117 (391)
Գոլոշտյան, բերդ Արցախում 130 (432)
Գոխ, երկրամաս 81 (243), 120 (400)
Գոմեր, հանդամաս 255 (945)
Գոյար, գյուղ Արցախում 146 (495)
Գորատափ հողամաս 126 (419)
Գորիս, շրջան Հայկական ՍՍՀ-ում 192
Գոտիշ, լեռ Արցախում 181
Գրիգորաքաղ, գյուղ 216 (765)
Գրիգորոյ էգատեղ (այգու տեղ) 15
Գունեյ Ճարտար, գյուղ Ճարտար գյուղի մոտ 161
Գուրակ, տեղամաս 118 (392)

Դահրավ, գյուղ Արցախում 143
Դաշտ, տեղավայր 218 (767)
Դաշքենդ, գյուղ 8, 112
Դաշքյասանի շրջան 6, 251
Դաստագիր (Դաստաղյուղ, Դաստակերտ), գյուղ Արցախում 99
Դարապաս, գյուղ Արցախում 142 (475)
Դարբաս, Հասան-Ջալալ Դուլայի ապարանք-նստոցը 37, 73, 74
Դերի խաչ, վայր 38
Դիղակ, գավառ Արցախում 7, 179 (638), 180 (645), 181 (647), 182, 183 (648)
Դյութական, գյուղատեղ, գտնվում է Քաիրիշ գյուղի մոտ 101, 102, 104

Դոնավարդ, դյուղ Արցախում 146
Դովշանլու, դյուղ 78, 85 (262)
Դոփան ասփ, տեղավայր 214 (756)
Դրախտիկ, դյուղ Հադրութի շրջանում 172

Եղնանիստ, երկրամաս Արցախում 114 (382)
Եղնարածանց 199 (708), 216 (765)
Եկեղեցաձոր 183 (648)
Եղակեր, դյուղ 249
Եղեգիս, Վայոց ձոր գավասի կենտրոնը 206 (722)
Եղցու Թալա, հին դյուղատեղ Վաղուհաս դյուղի շրջակայքում 112, 113
Եւայ? 161 (557)
Երասխ, գետ 183 (648)
Երևան 122, 127, 130
Երուսաղեմ 38 (82), 49 (115), 228 (814)
Եփրատես, գետ 224 (798)

Ջաղամ, գետ 9
Ջանկի, դյուղ տե՛ս Ջաւինի 225
Ջող, դյուղ Վարդենիսի շրջանում 8, 112
Ջոնիրուց, հողամաս 226

Էրբաչ, դյուղ 249

Ըուան տե՛ս Աուան 88 (268)

Թաղավորի աղբյուր 173
Թալիշ, դյուղ Արցախում 37, 57 (143), 101, 102, 181 (647)
Թաղասեռ, դյուղ Արցախում 190
Թաղավարդ, դյուղ Արցախում 168
Թաղլար, դյուղ Արցախում 172 (600), 181
Թաշանանց, գետ 216 (765)
Թարզմանչաց անապատ 257, 263
Թարթառ (Տրտու), գետ Արցախում 6, 8, 95, 96, 112, 120, 129, 130, 132, 197, 218, 225
Թեղերկի, կալված 16
Թըղի գետակ 6, 96
Թիֆլիս 101, 145 (492), 181, 182, 197
Թխախոո, դյուղատեղ 91, 92
Թղևկր, այդետեղ 114 (382)
Թողան, դյուղատեղ 243
Թողակերտ 126 (418)

Ինն մաս, անապատ 93
Իստի Բուլաղ, դյուղ 225
Իսխոու 8, 112, 217

Լարան, տեղավայր Վաղուհաս դյուղի մոտ 115
Լալին, շրջան Ադրբեջանական ՍՍՀ-ում 6, 7, 192
Լեռնային Ղարաբաղ 5, 6, 9
Լև, գետ 225
Լեռնարևրդ (Լոհարևրդ) 225
Լճակների տեղ, վայր Տոնաշեն դյուղից վերև 101
Լոոի 181

Խանրևրդ 38 (82)
Խանլարի շրշան 6, 9, 229
Խանձր, դյուղ Արցախում 143 (454)
Խաչեն, գավառ Արցախում 6, 7, 11, 36, 37, 41 (85), 44 (92), 50 (122), 51 (125), 72 (212), 73, 74, 78 (235), 84 (253), 87 (268), 88 (268), 128 (425), 130, 133, 142 (481), 144 (487), 145 (493), 181 (647)
Խաչենագետ 6, 11, 23, 36, 78, 214 (755)
Խաչինաձոր 38
Խաչինամարդ, տեղավայր 183 (648)
Խաչխութ, վայր 78, 85
Խաչկապ, դյուղ 252, 254, 255
Խաչմաս, դյուղ Արցախում 159
Խարայնախ (Խարնոխ) 247 (896)
Խենչալ խաչ, դյուղատեղ 78, 83
Խնածախ, դյուղ Կորիսի շրջանում 192
Խնձորիտ, հանդամաս 20 (29)
Խնձրիստան, դյուղ Արցախում 142 (479), 143 (481)
Խնձորարակ, տեղավայր 122 (402)
Խոդագետ, գետ Արցախում 183 (648)
Խողննկ, տեղավայր 202 (714, (715), 216 (765)
Խոխոմաշեն, դյուղ 96
Խոխոնաբերդ 23, 74
Խոնաշեն, գետակ 7
Խոշոտլար, հանդամաս 28 (57)
Խորաձոր, տեղավայր 197
Խուդ, դյուղ 203 (716)
Խութ, դյուղ 216 (765)

Ծակիխաչ, հողամաս 55 (136)
Ծակուռի, դյուղ Հադրութի շրջանում 172
Ծաղիկանց 216 (765)
Ծաղկավանք, կալված 45 (95), 55 (137)
Ծամձոր, դյուղ Արցախում 187
Ծառատակ, այդետեղ 129 (430)
Ծար, գավառ 8, 112, 217, 222 (787)
Ծարա, վտակ 218
Ծմակահող, հանդամաս 78, 83
Ծովատեղ, տեղավայր 14, 59, 206 (724), 216 (765)

Կակաչանց, կալված 45 (95), 55 (137)
Կաղանկատույք, դյուղ Արցախում 101, 104
Կամո, դյուղ (հնում՝ Բախշիկ) 244
Կանաչաւոր, դյուղ Վայոց ձորում 199 (708), 206 (722)
Կաշկաոուտ, տեղավայր 208
Կասրաչ, կալված 46 (99)
Կատոս, դյուղ 8
Կարղարադար, դյուղ Արցախում 190
Կարկառ, գետ 7
Կարմիր եղջի. Դյուլիտտան դյուղի 248
Կարմիրի շրշան 272
Կարմնջատափ այդետեղ 202 (714)
Կարյադինո (Ֆիղուլի), բաղաք 174, 179
Կտրուկ, տեղավայր 118 (393)
Կաֆա 233
Կեսարիա 180 (646)
Կիշան, դյուղ 90
Կիրովարադ տե՛ս Գանձակ
Կոդր, դյուղ 204 (719)

Կողքապան, տեղավայր 134 (446)
Կողպ, գյուղ Նոյեմբերյանի շրջանում 180 (646)
Կոճղատ, գյուղ 91
Կոշիկ, անապատ 23, 24, 28 (56), 30 (61), 32 (68), 78
Կոռալանա, կալված 46 (99)
Կոսի կալեր, գերեզմանատուն 243
Կոտապաշտոց 216 (765)
Կտողնու թալա, հանդամաս 87
Կրասնոսելսկ 9
Կրճեան (Կարճեան) 172 (600)
Կունճի հող, կալված 43 (91)
Կուր, գետ 6, 9, 104, 233, 271
Կուսապատ, գյուղ 6, 93

Հաբանդ, գավառ Արցախում 7, 181
Հադար գետ տե՛ս Աղավնո գետ 7, 192
Հադրութի շրջան 7, 172, 181, 187, 190
Հաթերք, գավառ Արցախում 8, 112, 121 (401), 129 (432), 130, 180 (645), 199 (708), 200 (709), 225 (800)
Հակառակաբերթ, ամրոց 216 (765)
Հակուղեն, տեղավայր 127 (420)
Հածաւա (Հաճաւա), տեղավայր 226 (806)
Հաղբատ 197, 216 (764), 224 (798)
Համաբուկ, տեղավայր 219 (769)
Համադկի տեղ, կալված 79 (237)
Հայաստան 5, 9, 130, 145 (493), 178 (635), 181 (647), 267
Հայոց արևելից կողմանք 10
Հանգած եղջի, Խնձրիստան գյուղում 142
Հանգայրերդ 221 (781), 222 (787), 225 (800)
Հաչիքենդ 229, 244
Հարանց անապատ, Սյունիքում 267
Հարց հանգիստ, վայր 264
Հարշանտուս, գյուղ 38 (82)
Հացի, գյուղ 7, 143
Հերհեր, գյուղ Արցախում 164, 167 (578)
Հզարադետ, գետ Արցախում 183 (648)
Հին Ջակլիկ, գյուղ 252
Հին Մոխրաթաղ, գյուղատեղ 93, 94
Հին Ներքին Թաղավարդ, գյուղատեղ ԼՂԻՄ-ում 168, 170 (593)
Հին Վաղուհաս, գյուղատեղ 112
Հին Փիփի 269
Համաղիկ, տեղավայր 127 (421)
Հոյտղ, գյուղ 7
Հոռնկ (Ուռնկ-Ուռնկան), գյուղ Արցախում 101, 104
Հուռահո 112 (475)
Հուռասար, վայր 24 (44)

Ղաբաղ Բափա, գյուղատեղ Դարգմանիքում 270
Ղազանչի, գյուղ 90
Ղաթիոն, գյուղ 151 (519)
Ղալախան, գյուղ Արցախում 159
Ղարաբաղ 6, 7, 112, 145 (493), 197, 231 (833)
Ղարաբուլաղ, գյուղ 147, 239, 241 (866), 243
Ղարամուրատ, գյուղ 9, 271, 272, 273

Ղզղալա, գյուղ Արցախում 157 (537), (538)
Ղուդի Ճարտար, գյուղ Ճարտար գյուղի մոտ 161
Ղուչչի, գյուղ 251

Ճարտար, գյուղ 10, 161, 251
Ճաք, այգետեղ 116 (384)
Ճաքճանց երկիր 114 (382)
Ճռանք, հողամաս, կալված 41 (84)

Մաղրա, գյուղ Վարդենիսի շրջանում 147
Մահկանարերդ, գավառ 197
Մաղավուղ, գյուղ 95
Մաղթում ղատէ, հանդամաս 257
Մամատաճոր, գյուղ Հադրութի շրջանում 173
Մայրաքաղաք, ավան Մարտակերտի շրջանում 6, 95
Մանաթիչ, գյուղ 243
Մանանա, ձոր 216 (765)
Մանուկ, հին դյուղատեղ Արարատի շրջանում 115
Մաչեղ, գյուղ 38 (82)
Մասրո, բնակավայր 92 (283)
Մարախ 165 (571)
Մարդակերտ, շրջան ԼՂԻՄ-ում 5, 6, 10, 33, 135, 251
Մարմաչումակ, գյուղ 226
Մարտունի, շրջան ԼՂԻՄ-ում 7, 153
Մեծ Բանանց, գյուղ 257
Մեծ Կունէ Ջարաբերդի 228 (819)
Մեծ Ղարամուրատ, գյուղ 272
Մեծ Շեն, գյուղ 95, 96
Մեծ Շինա, գյուղ 142 (478)
Մեծիրանք, գավառ Արցախում 6
Մեհմանա, գյուղ 92
Մեղրենիս (Մեղրենիք), կալված 13
Մեռոնոտ տե՛ս Մոուտ 229
Մինքենդ, գյուղ Լաչինի շրջանում 7
Միրզիկ, գյուղ 250
Միրիկ, գյուղ Լաչինի շրջանում 195
Մծբին 11
Մոխրաբաք, տեղավայր 207 (724)
Մոխրենիս, տեղավայր 183 (648)
Մռավ, լեռնաշղթա Արցախում 104
Մռուտ, անապատ 228, 229
Մսէբշին, հողամաս 44 (93)
Մրցունիս տե՛ս Մուրթունիս 244
Մուխան, գավառ 7
Մուղդուսին, գերեզմանոց Հաթերք գյուղի մոտ 131
Մուռ, տեղավայր 41 (84)
Մուրթունիս, հանդամաս 244
Մուրտուղաղուլ 241

Յերուսաղեմ (Սրուսաղեմ) 132 (443)
Յնդուսար 172 (600)

Նահատակի ձոր, Շատախում 254
Նաւի աղբիւր 216 (765)
Ներքի կալ, հողամաս 107 (346)
Ներքին Թաղավարդ, գյուղ ԼՂԻՄ-ում 168
Ներրին չեն, գյուղ 249
Ներրին Սղնեք, գյուղ Արցախում 147
Նիկիա 52 (127)

Նյուգդար, գյուղ 265
Ննգի, գյուղ Արցախում 158
Նոր Բայազետ, ավան 137
Նոր Փիփի, գյուղ 269, 270
Նորաշեն, գյուղ Վարանդա գավառում 143
Նորաշինիկ, դետ 38
Նփրկերտ 16, 133

Նայաբենդ տե՛ս Փառիսոս
Շալվա դետ 8
Շտլվա, գյուղ Լալինի շրջանում 195
Շահմասուր, գյուղ 87
Շամքոր, դետ 9, 252, 265, 267, 269, 270
Շամքորի շրջան 6
Շատախ, գյուղատեղ 252, 254, 255
Շեխեր, գյուղ Հաղրութի շրջանում 170, 172
Շելլանի, գյուղ 8
Շեշլաղրեց, տեղավայր 202 (715)
Շիկաբար-Ջայադանա, բերդ Քարագլուխ գյուղի մոտ 130
Շինաձոր, տեղավայր 214 (756)
Շիրակ, բրդարնակ գյուղ Քյալբաջարի շրջանում 218
Շող, գյուղ Արցախում 145
Շողդա՝ 222 (787)
Շուշի 7, 144, 145 (493), 169
Շուռուր 180 (643)

Ողն, գյուղ 216 (765)
Ոսկանապատ, գյուղ 244

Ջայբենդ տե՛ս Գետաշեն գյուղ 9, 233
Ջանախչի կամ Ավետարանոց գյուղ Արցախում 7, 147
Ջարաբերդ 6, 181 (647), 228
Ջարեբա անապատ 250, 267, 268
Ջափար, գյուղ Արցախում 131, 133 (445), 216 (765)
Ջաւինի (Ջանկի գյուղ) 225
Ջիրակ, գյուղ Քյալբաջարի շրջանում 223
Ջովղար, գյուղ 264

Պաչ, տեղավայր 200 (709)
Պառավաթումար, գյուղ Արցախում 158
Պառավաձոր, գյուղատեղ 75
Պարսկաստան (Պարսք) 169 (588), 232 (828)
Պարտավ 8, 104, 112, 182
Պետրոսապակ, գյուղ 216 (765)
Պոլիս 144 (490)
Պոնտոս 224 (798)
Պարիս, գյուղ 68 (191)
Պոլնուս (Պոլի՞ս, Բոլնի՞ս) 249 (915)

Ջանյաթաղ, գյուղ 94
Ջերմայուր, տեղավայր 219 (771)
Ջորաց այդի 121 (401)
Ջրաբերդ 6, 96
Ջրակույս, գյուղ Հաղրութի շրջանում 172 (596)
Ջուխտ խաչ, հանդամաս 78, 85
Ջումի տակ, տեղավայր 129

Ռուսաստան 7, 97 (304), 150 (510)

Սարով, գյուղ Ադրբեջանական ՍՍՀ-ի Խանլաքի շրջանում 229
Սևան, 112, 147, 271
Սյունիք, 192, 224 (798), 225 (800), 267
Սողր (Սոթք), գավառ 8, 222 (787)
Սոֆուլու-Տիգրանակերտ, գյուղ Արցախում 135
Սվրեցիք, գյուղատեղ 252, 255, 256
Ստամպալ (Ստամբուլ) 224 (798)
Ստեփանակերտ, շրջան ԼՂԻՄ-ում 7, 137, 161, 171, 173
Սուլուկ, գյուղատեղի 247, 248

Վաղադնաղետ, դետ Արցախում 183 (648)
Վաղուհաս, գյուղ Արցախում 8, 112, 115, 120, 130, 132
Վա՛ռ (Վաճառատեղ), գյուղատեղ 78
Վայոց ձոր, Սյունիքի գավառներից 199 (708)
Վայկունիք, գավառ Արցախում 8, 112, 183 (648), 217
Վանք, գյուղ Արցախում 36, 73, 74, 75, 78, 187
Վաչանց, տեղավայր 128 (424)
Վասոտանց հողամաս 13
Վարաղղան, գյուղ 7
Վարանդա, գավառ Արցախում 7, 143, 147, 149 (507), 150 (510), (512), (513), 164 (570), 165 (571), 168 (580), 171, 181 (647)
Վարդանաթաղ, կալված 50 (122)
Վարդանլու, գյուղատեղ Վաղուհաս գյուղի շրջակայքում 112, 115
Վարդենիս, շրջան Հայկական ՍՍՀ-ում 8, 112
Վելուխ, տեղավայր 237 (849)
Վերին Թաղավարդ, գյուղ Արցախում 147, 168
Վերին Խաչեն 8, 33, 199 (709)
Վիեննա 154

Տահ, տեղավայր 183 (648)
Տանձաձոր, կալված 42 (88)
Տանձուտ, գյուղ 21 (30), 270
Տարոն 160 (555)
Տիգրանակերտ 30 (62), 104, 135
Տնկի երկիր, կալված 51 (125)
Տող, գյուղ Հաղրութի շրջանում 7, 174, 179, 180 (644), 181, 183 (648), 185 (655)
Տոնաշեն, գյուղ Արցախում 96, 100, 101
Տրտու դետ (Թարթառ) 8
Տումի, գյուղ Հաղրութի շրջանում 7, 173, 181
Տուշաղ, գյուղ 181 (647)

Ցոր, գյուղ Արցախում 186
Ցորարերդ 186
Ցրտնօտ, գյուղ 216 (765)

Ուլուբաբ, գյուղ Ստեփանակերտի շրջանում 137
Ուղտանոսի կտուր, հողամաս 54 (134)
Ուղտապատ, 107 (346), 111
Ուտիք, նահանգ 6, 9

Փառիսոս, դավառ, քաղաք 9, 270, 272
Փարաչանց, գյուղ Կաչինի շրջանում 196 (705)
Փիփի, գյուղ Գետաբակի շրջանում 269 (1048)
Փիրչահան, գյուղ 8
Փոքր Ղարամուրատ, գյուղ 2ւ2
Փուտոտանոց, կալված 45 (95)

Քալատակ, այգետեղ 107 (345)
Քարագլուխ, գյուղ Արցախում 139
Քարատուն, տեղավայր 183 (648)
Քարգործի հող 32 (67)
Քարհատի—Դաշքյասանի շրջան 251
Քղղրքատեղ (Քաղաքատեղ) Մարդակերտի շրջանում 6
Քիլիսալու, գյուղ Քյալբաջարի շրջանում 226
Քիլիսաքենդ, Թաղամաս Գանձակ (Կիրովաբադ) քաղաքում 227
Քիրիշ, լեռ Արցախում 174.

Քյալբաջարի շրջան 6. 8, 197
Քյարխանի հարթ տե՛ս Պառավաձոր գյուղատեղ 75
Քյոշք (ապաբանք), գյուղատեղ 229
Քոլանլար, քրդաբնակ գյուղ Քյալբաջարի շրջանում 197
Քոլատակ, գյուղ 6, 11, 23, 24
Քոնդալան, գետ 7
Քոշիզ, Ամարասի վանքի վիճակներից 104, 166 (574), 168 (580), 181 (647), 194
Քրդագետ, գետ Արցախում 183 (648)
Քուռ տե՛ս Կուր
Քոլատակ, գյուղ 216 (765)

Օշական 161

Ֆիղուլի, քաղաք Ադրբեջանական ՍՍՀ-ում 174, 179, 190

ՎԱՆՔԵՐ, ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐ, ԱՄՐՈՑՆԵՐ, ԿՈԹՈՂՆԵՐ ԵՎ ԱՅԼ ՎԱՆԱԿԱՆ ՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ադուլեցոց եկեղեցի Շուշիում 144
Ականա բերդ 130, 222 (787)
Աղին նահատակ, մատուռ Դոնավարդ գյուղում 146
Ամարաս-վանք Արցախում 7, 10, 47 (103), 52 (127), 116 (385), 124 (408), 152 (525), 161, 164 (570), 166 (573), 168 (580), 169 (587), 170, 171, 182 (648), 183, 251
Ամենափրկիչ եկեղեցի Բադարա գյուղում 142
Ամենափրկիչ վանք Գյուլիստան գյուղում 248
Ամենափրկիչ եկեղեցի Կամո (Բախշիկ) գյուղում 241
Ամենափրկիչ վանք Կոճղոտ գյուղում 91
Ամենափրկիչ վանք Նյուգդար գյուղում 265, 266 (1032)
Ամենափրկիչ ս. եկեղեցի Շոշ գյուղում 145 (494)
Ամենափրկիչ ս. եկեղեցի Ցոր գյուղում 186, 187
Անապատ մատուռ 236
Անապատ մատուռ Առաջաձորում 87 (268)
Անապատ ս. Վարդան Տող գյուղում 174
Առաքել ս. եկեղեցի Դադի վանքում 215 (763)
Առաքել ս. եկեղեցի Խ.ձորի վանքում 126 (417)
Առաքել ս. եկեղեցի Ջրվշտիկ վանքում 106 (343), 107 (345), (347), 111 (365)
Աստվածածին ս. եկեղեցի Առաջաձորում 87, 90
Աստվածածին ս. եկեղեցի Ավետարանոց գյուղում. 148
Աստվածածին ս. եկեղեցի Բերդաձորում 120 (400)
Աստվածածին մատուռ-ուխտատեղի Գանձակում (Կիրովաբադ) 227
Աստվածածին ս. եկեղեցի Գետաչենում 233
Աստվածածին եկեղեցի Եղակերում 249
Աստվածածին ս. եկեղեցի Ն. Թաղավարդում 168
Աստվածածին ս. եկեղեցի Ներքրիստան գյուղում 142 (479), 142 (481)
Աստվածածին ս. Եկեղեցի Ծամձոր գյուղում 187
Աստվածածին ս. եկեղեցի Ծարա վանքում 218, 224 (798)
Աստվածածին ս. եկեղեցի Կոճղոտում 91 (278), 92
Աստվածածին ս. եկեղեցի Կուսապատում 93, 94
Աստվածածին ս. եկեղեցի Հաքերք գյուղում 131 (441)
Աստվածածին ս. եկեղեցի Հավապտուկի վանքում 33
Աստվածածին ս. եկեղեցի Ղղղալա գյուղում 157, 158
Աստվածածին ս. եկեղեցի Միրիկ գյուղում 196 (703)
Աստվածածին, մատուռ Միրղիկ գյուղում 250
Աստվածածին ս. եկեղեցի Մեհմանա գյուղում 92
Աստվածածին ս. (Կուսանաց անապատ) եկեղեցի Շուշիում 145
Աստվածածին ս. եկեղեցի Ջարեքգարի վանքում 132
Աստվածածին ս. եկեղեցի Տող գյուղում 180 (646)
Աստվածածին ս. եկեղեցի Քարագլուխ գյուղում 140. 141

Բաբսամ ճգնավոր, մատուռ 269
Բարեածառ կամ Ջուղտ Պուվածառ, վանք Արցախում 168, 169
Բերդաձոր, վանք Արցախում 112, 114 (382), 115 (382), 120 (400)

Գաբրիել ս. Եկեղեցի Միրզիկ գյուղում 250
Գանձասար, վանք պատմական Արցախ նահանգում 24 (44), 36, 37, 38 (82), 41 (85), 42 (88), 44 (94), 45 (95), 46 (99), 47 (107), 48 (108), 50 (122), 51 (123), 54 (134), 55 (136), (137), 56 (138), 57 (143), 58 (146), 72 (211), 73 (215), 107 (347), 145, 162 (561), 168 (580), 244 (880)
Գետամիջոյ վանք տե՛ս Ծարա վանք Արցախում 216 (764), 218
Գյուղամիջի եկեղեցի Վարաբուլաղ գյուղում 239
Գտիչ (Քիչ) բերդ Հադրութի շրջանում 173, 181, 182, 186
Գտիչ (Թիլնա) վանք Արցախում 182, 185 (656)
Գրիգոր ս. եկեղեցի Բերդաձոր վանքում 114 (382), 115
Գրիգոր ս. Եկեղեցի Մոուռ գյուղում 231 (827)

Դրիգոր ս. Եկեղեցի Մար գյուղում 215, 223 (749), (795), (796)
Դրիգոր Նարեկացի ս. Եկեղեցի Դրախտիկ գյուղում 172
Դրիգոր Լուսավորիչ ս. Եկեղեցի Հավապտուկի 33
Դրիգոր Լուսավորիչ ս. Եկեղեցի Նեգի գյուղի մոտ 156 (545), 159
Դրիգորիս ս. Եկեղեցի Հերհեր գյուղում 104 (570), 165. 166 (573) (575), 167 (576), (578), 168 (580), 183 (648)
Դևորգ ս. Եկեղեցի Դանձակ քաղաքում (Կիրովաբադ) 227
Դևորգ ս. Եկեղեցի Ղազանչի գյուղում 90 (276), 91
Դևորգ ս. Եկեղեցի Մեծշեն գյուղում 95
Դևորգ ս. Եկեղեցի Նյուղադար գյուղում 265
Դևորգ ս. Եկեղեցի Ջանյաթաղ գյուղում 94
Դևորգ ս. Պոկի-Պոկես Ուրբի վանք Մսեվանակերտի շրջանի Ուլուբար գյուղում 137, 138 (460), 139 (463)

Դաղի վանք Արցախում 9, 112, 187, 200 (710), 201 (711), 202 (714), (715), 203 (716), 204 (718), 210 (740), 214 (757), 216 (764) (765)

Եղիշա կուսի անապատ Ճարտար գյուղում 7, 161, 162 (561)
Եղիշէ առաբյալի վանք տե՛ս Ջրվշահիկ վանք 104, 108 (352)
Եղնասար վանք (Եղիշե առաբյալ) Ջայրենդ գյուղի մոտ 233, 237, 238
Երից մանկանց վանք, Մաղավուզ գյուղի մոտ 95, 96

Էմմաածին 161
Էմմաածնի վանք 273

Թաղավորի դերեզման, տապանաքար Տումի գյուղի մոտ 173
Թաղավորի պալատ, շինության ավերակներ, Տումի գյուղի մոտ 173
Թարղմանչաց վանք Դաշքյասանի շրջանի Խալակապ Ղուշլի գյուղում 251, 252, 255

Լուսավորիչ անապատ, Ծոր գյուղում, 186
Լուսավորիչ, Եկեղեցի Դանձակում (Կիրովաբադ) 227

Խաղարի, Խաղալի, Խաթրա, Խթրավանք Արցախում 90 (275), 120, 121, 123 (407), 125 (416), 126 (418), (419), 127 (421), 129 (430), 216 (764)
Խամշի վանք Մեծ Ղարամուրատ գյուղի մոտ 271, 272, 274
Խաչինարերդ 198 (707)

Ծաղկոյ վանք, Դառնակեր գյուղում 269
Ծարա վանք (Կետամիջո), Ծար գյուղում 8, 218, 223, 225
Ծիծեռնավանք, վանք Արցախում 7, 192

Կաթողիկէ ս. Եկեղեցի Դաղի վանքում 200 (710), 205 (720), 206 (722), 214 (755)
Կաթողիկե ս. Խաչբար Մար-Ջաուշ գյուղում 221 (781)
Կարապետ ս. Եկեղեցի Ջափնի գյուղում 225 (802)
Կարմիր Աղբի. Եկեղեցի Տումի գյուղում 173
Կարմիր Եկեղեցի. ղամբարան Շոշատեղ գյուղում 100
Կարմիր վանք, նույնը Բերդաձորի ս. Դրիդոր 115
Կարմիր քար. խաչքար Վաճառ գյուղատեղում 84 (253)
Կիրակոս ս. մատուռ, ուխտատեղի Դանձակում 227
Կուսակալի վանք 239
Կուսանաց անապատ. Ավետարանոց գյուղում 148, 150
Կուսանաց անապատ (ս. Աստվածածին) Եկեղեցի Շուշիում 145

Հակոբ ս. մկրտության ավազան Ոսկանապատ գյուղում 250
Հակոբ ս. վանք Մեծիրանից 6, 11, 12 (1) (2), 13 (4), (5), (6), 14 (10), 18 (22), 22 (39). 23, 27 (52)
Հանդարերդ 129—130 (432), 198 (707)
Հավապտուկ վանք 23, 33 (72)
Հարանց մատուռ, Ջարևրա անապատի 267, 268
Հարությեան տաճար Սրուսաղեմի 38
Հաւրախաղաց, բերդ Արցախում 130 (432), 198 (707)
Հերհերի վանք 7
Հոռևկա վանք, Թալիշ գյուղի մոտ 101, 102
Հովհաննես ս. Եկեղեցի Դանձակում 227, 228, 229
Հովհաննես ս. Եկեղեցի Մածնարերդի 264
Հովհաննէս ս. Եկեղեցի Տող գյուղում 174, 177 (632), 178, 179
Հովհաննէս ս. Եկեղեցի Փառիսոսի 270, 271
Հռիփսիմէ, Եկեղեցի 161
Հրէշտակապետաց վանք Դառնակեր գյուղում 269

Ղազանչեցոց (Ամենափրկիչ) Եկեղեցի Շուշիում 144
Ղամշի վանք (Ղարամուրատի) 9
Ղևոնդյանց (Ղևոնդիկ) անապատ Ղարաբուլաղ գյուղում 147

Մածնարերդոյ վանք (Մլղնարերդ) Ջուլգար գյուղում 264
Մակարավանք Իշևանի շրջանում 197
Մայրաքաղաք, նույնը Տիրամայր վանական խումբ Վաղուհաս գյուղի մոտ 112, 113, 114
Մարթունիի Եկեղեցի Կամո գյուղում 244, 245
Մեծ նահատակ, մատուռ Ղզղալա գյուղի մոտ 157 (538), 158
Մեծիրանից վանք տե՛ս Հակոբ ս. Մեծիրանից վանք
Մեղրեցոց Եկեղեցի Շուշիում 145
Մինաս ս. Եկեղեցի Արյահ գյուղում 231
Մինաս ս. Եկեղեցի Մամատաձոր գյուղում 173
Մինաց ս. մատուռ Դյուլիսաանում 248
Միչին վանք, Ղարաբուլաղ գյուղում 239
Մշահան, Ջարևրզարի վանքի սխալ անվանումը 132
Յոհաննէս ս. խաչքար 169 (583)
Յովհաննէս Մկրտիչ Եկեղեցի Շուշիում 145
Յուդիտա ս. մատուռ ուխտատեղի Դանձակում 227

Նահատակի մատուռ (ավազ ս. Նշան) Ջայրենդ գյուղում 233
Նահատակ, դերեզմանաբար 145
Նահատակ ս. մատուռ Դահրավ գյուղում, 143

Ներսմհրհայ սբ. ուխա, Ջրվշտիկ վանքի հնագույն անվանումը 105
Նշան ս. Մատուռ Գետաշենում 233, 237
Նշան ս. եկեղեցի Գտչա վանքում 183 (648)
Նշան ս. եկեղեցի Դաղի վանքում 197
Նշան ս. եկեղեցի Կոշի անապատում 32 (68)
Նոր Գետիկի վանք Իշխանի շրջանում 130
Նոր Բաղի եկեղեցի Շուշիում (ս. Յովհաննէս Մկրտիչ) 145

Ովանէս ս. եկեղեցի Գանձասարի 43 (89), 46 (90), 58 (146)
Ովասափ, մատուռ Միրգիկ գյուղում 250

Ջարեք վանր 9, 132, 144 (49)

Պանախա տե՛ս ս. Աստվածածին Մեհմանա գյուղում 92
Պապ, մատուռ Մեծ Բանանց գյուղում 262
Պաւղոս ս. խաչքար Թաղավարդ գյուղում 169 (587)
Պետրոս ս. խաչքար Թաղավարդ գյուղում 169 (586)

Ջրվշտիկ, վանր Արցախում 101, 104, 105, 209 (732)

Սակոտբերդ 115
Սարգիս ս. մատուռ Գանձակում 227
Սարուխս ս. եկեղեցի էրքաջ գյուղում 249
Սարգիս ս. եկեղեցի և մատուռ Ծար գյուղում 217, 218 (766), 219 (771), 221, 222 (786)
Սպիտակ խաչ, վանք Արցախում 187
Ստեփաննոս ս. եկեղեցի Ավետարանոց գյուղում 152
Ստեփանոս ս. եկեղեցի Խաչմաս գյուղում 159
Ստեփանոս ս. եկեղեցի Խանձք գյուղում 143
Ստեփաննոս ս. Նախավկայի վանք 228
Ստեփանոս ս. եկեղեցի Կոշիկ անապատում 29 (58)
Ստեփաննոս ս. եկեղեցի Շոշ գյուղում 145
Ստեփաննոս ս. եկեղեցի Ջրակույս գյուղում 172 (596)
Ստեվաննոս ս. եկեղեցի Տող գյուղում 174, 177 (628)
Ստեփանոս ս. եկեղեցի Վաճառ գյուղում 79 (235), 80 (238), 81 (242), 82
Սրբլքան, մատուռ Գարդմանիկ գյուղում 270
Սուլուկի վանք 247
Վարդան ս. անապատ Տող գյուղում 174

Վելիչանի բերդ (Ծորաբերդ) 186
Վերին վանք Ղարարուլտղ գյուղում 239

Տաթև, վանք Գորիսի շրջանում 192
Տիրամայր տե՛ս Մայրաքաղաք վանական խումբ Վաղուհաս գյուղի մոտ 112

Փառիսոսի բերդ 9
Փտուխսոսի վանք 270

Քիիշ բերդ Տող գյուղի մոտ 7, 174,

ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

ՏԻՏՂՈՍՆԵՐ, ՊԱՇՏՈՆՆԵՐ, ԿՈՉՈՒՄՆԵՐ

աբեղա 103 (325), 160 (555), 162 (562), (563), 173 (602), 254 (936)
աթարակ 71 (208)
աթոռակալ 168 (581)
աղա 151 (518), 158 (543), 234 (833), 260 (983)
աղախին 24 (43), 41 (85), 127 (423), 199 (708), 202 (715)
աշակերտ 47 (107), 81 (244), 120, 164 (570), 165 (572), 168 (580), 170, 172 (600), 197
աշխատող, աշխատաւոր 97 (301), 155 (528)
աշխարհակալ, աշխարհակալութիւն 102 (323)
ատպաշխարող 180 (643)
առաջնորդ 50 (122), 106 (342), (343), (344), 107 (346), 108 (352), (353), 110 (361), 114 (377), (378), (381), 115 (383), 116 (385), 128 (426), 129 (430), 133 (444), 134 (446), (447), 135 (453), 144 (490), 160 (551), (552), 161 (560), 170 (593), 172 (600), 185 (656), 197, 193 (690), 199 (708), 200 (710), 205 (720), 208 (729), 210 (739), (740), 213 (750)
առաքյալ 104, 120, 138 (460), 170, 179 (643), 192, 197, 216 (765)
ասպարրևտ (սպարապետ) 151 (519)
արբա 116 (387), 120 (400)
արևպիսկոպոս (արհեպիսկոպոս) 13 (4), 21 (33), 108 (352), 168 (580), 269 (1046)
բէկ (բեկ) 144 (487), 147, 179 (639), 180 (644), 188 (673), 222 (789), (790)

գիտնական 69 (197)
գրիչ 179

դասակից 216 (765)
դատաւոր 100 (316)
դիտապետ 168 (581)

եկեղեցապան 36
եպիսկոպոս, եպիսկոպոսութիւն 11, 12, (1), 52 (127), 68 (189), 72 (212), 92 (283), 104 (334), 109 (356), 110 (362), 116 (385), 124 (408), 145 (494), 154 (528), 155 (529), 156 (534), 158 (542), 161 (551), (552), (553), (554), (556), 161 (570), 166 (573), (575), 167 (576), 168 (580), (582), 169 (587), 176 (623), (624), 182 (648), 183, 184 (654), 185 (656), 189 (674), (676), 193 (690), 204 (718), 216 (764), (765), 233, 254 (936), 268 (1039), 269 (1046)
երէց 22 (38), 46 (100), 51 (125), 99 (314), 114 (380), 145 (494), 169 (583), (584), 170 (589), 173 (602), 204 (719), 218 (766), 219 (770), 233 (832), 240 (865)

ղաւրական 214 (757), 224 (798)
ղաւրավար 139 (463), 150 (510), 222 (787)

դիվոր 214 (757)
դարբ 88 (268)

Քաղաւոր, Քաղաւորութիւն 15 (12), 37, 97 (304), 104, 105, 110 (361), 131 (437), 136, 147, 148, 149 (507), 151 (517), 129 (432), 165 (571), 173 (604), 183 (648), 215 (762)
Քաղավորապուն 154
Քաղուհի 151, 215 (762), 273
Քուլդեր (հյուսն) 112 (372)

ինքնակալ 38 (82), 41 (85)
իշխան-իշխանուհիւն 12 (1), 16 (14), 28 (56), 29 (59), 36 (81), 37, 57 (142), 65 (177), 68 (193), 69 (155), 88 (268), 115 (383), 116 (387), 126 (417), 128 (427), (428), 129 (431), 132, 133, 135 (453բ), 136 (454), 140 (468), 142 (481), 145 (493), 146 (501), 150 (510), 151 (517), 161 (559), (560), 165 (571), 173, 178 (635), (636), 179 (638), 181, 183 (648), 184 (651), 193 (690), 197, 199 (708), 202 (714), 211 (755), (757), 215 (763), 216 (764), 222 (787), (789), 223 (798)
իշխանապուն 154
իշխանաց-իշխան 38 (82), 41 (85), 169 (587), 199 (708)
իշխանուհի 33, 121

խաթուն 161 (558), 215
խան 178 (637), 181 (647)
խանպաճի 178 (633)

ծառա 126 (417), 128 (425), 189 (677), 192 (685), 202 (715), 222 (786)

կալմող 147, 210 (737)
կաթողիկոս 18 (20), 22 (36), (37), 46 (99), 63 (171), 65 (176), 66 (179), 70 (199), 89 (271), 96 (300), 97 (301), 104 (335), (336), 114 (377), 162 (476), 143 (484), 144 (487), 155 (529), 162 (561), 164 (570), 165 (571), (572), 168 (580), 170, 215, 216 (764), 244 (880), 266 (1032), 267, 273
կատապան 114 (382), 115, 116 (384)
կողմնակալ 41 (84)
կոմս 224 (798)
կոյս 148 (506)
կրոնավոր 198 (707)

հայր, հայրուհիւն 123 (406)
հայրապետ, հայրապետութիւն 97 (304), 99 (315), 100 (316), 102 (323), 104 (335), 113 (373), 115 (382), 116 (384), 131 (442), 134 (446), 145 (494), 146 (501), 160 (551), (552), 168 (580), (581), 172 (600), 180 (644), (646), 183 (648), 200 (710), 202 (714), 203 (716), 206 (722), 215 (763), 216 (765), 218 (766), 224 (798)
հարիմ 178 (636)
հովուապետ 65 (177), 145 (493), 168 (581)

ձեռնաւոր 205 (720)

ղան 29 (58)
ղոպ 181 (647)

ճարտարապետ 154, 156, 162
ճորտ 135 (454)

մահդասի 166 (573), 193 (689)
մայրապետ 148, 273
մարդարէ 41 (84), 97 (303)
մելիք-մելիքութիւն 95 (291), 101, 142 (479), (480), (481), 147, 148, 150 (510), (511), (512), (513), 171, 178 (635), 181 (647), 222 (789)
մետրոպոլիտ 65 (177), 145 (493)
միաբան 97 (303), 103 (324), 106 (343), 107 (345), (346), 114 (381), 116 (385), 123 (405), 124 (411), 127 (421), 129 (430), 134 (450), 146 (501), 164, 203 (715, 716), 204 (718), 205 (721), (723), 206 (722), 207 (724)
մուղտասի 147 (503)
մուվայյտի 142 (478)

նահատակ 145 (492), 146, 180 (643), 210 (739), (740)
նկարող 210 (738)

շահ 179 (638), 215 (763)
շինող 97 (302), 220 (780)

ոսկերիչ 180 (645)
ոստիկան 136, 181

պատմագիր 104, 105, 197
պատրան 50 (121), 120 (399), 265
պատրոնիկ 129 (432)
պարոն, պարոնուհիւն 16 (14), 102 (323), 128 (425), 131 (434), (437), (439), 165 (571), 178 (633), (636), 190, 196 (703), 206 (724), 209 (734), 216 (764), (765), 218 (766), 222 (790), (792), 225 (800), 262 (1012), 269 (1045)
պալիսիմնիկ (դնղապետ) 150 (510)

սամիկ 172 (596)

տղպանդ 158 (544)
տարեվադ 103 (327), (330), 146 (495), 186 (659)
տնուցիչ-տնուցող 173 (600), 213 (751)
տպատայար 120
տպատուր 114 (377), 116 (384), (387), 117 (390), (391), 120 (400), 166 (575), 167 (576)
տուլման 181 (647)
վանական 105, 154, 182, 192
վանահայր 120, 123, 182
վարդապետ, վարդապետութիւն 22 (39), 68 (191), 109 (360), 115, 116 (385), (386), 120, 126 (417), 128 (426), 137 (156), (457), 138 (458),

(460), (461), 139 (463), 144 (491), 148 (565), 152 (523), 154, 161 (555), 163 (569), 165 (572), 172 (600), 177 (632), 178 (633), (634), (635), 180 (643), (646), 181 (647), 182, 185 (655), 186 (660), 189 (677), 196 (703)
վարդպետ, վարպետ 97 (302), 153, 156, 158 (542), 209 (736)
վեհապետ 168 (581)
վերակացու 158 (542), 196 (703)

տանուտեր 158 (542), 165 (571), 167 (578), 182, 196 (703), 248 (903), 269 (1048)
տեր, աբրութին 102 (323), 145 (493), 99 (315), 156 (534), 223 (798)
տիրացու 42 (87), 48 (110), 49 (117)
տնտես 167 (577), 204 (717)

րաբունի 97 (301)

ուղրաշի 142 (478)
ուստա 97 (302), 159 (518), 161, 162 (562), 177 (629), 210 (737)
ուսուցիչ 173

փաշշահ-փաշշահություն 99 (315)
փակայկալ 107 (347)
փաշա 209 (734)

բահանա 51 (124), 69 (196), 97 (301), 101, 106 (344), 113 (374), 117 (390), 118 (394), (395), 124 (411), 126 (417), 146 (494), 154 (528), 165 (571), 221 (781)
բահանայապետ 102 (322), 129 (431)
բարգործ վարպետ 27? 32 (67)
բարոզիչ 105
բյոխվա 181 (647)
բոխա 159 (550)
բուրմ 102

տուրքեր և հարկեր

խարջ 206 (722), 268 (1037)
լար 13 (6)
յուր բահի 129 (431)
վախմ 44 (94), 107 (578), 138 (460), 194 (693), 215 (763), 264 (1021)

շինարարության հիշատակություն

սպարանք 94 (288), 152 (521), 248 (904)
ալ (նորոգում) 144 (487), (188), 180 (646)

բեմ 129 (431)

դավիթ-ժամատուն-վերնատուն 41 (84), 100 (316), 106 (342), 127 (420), 193 (692), 210 (739), 214 (756), 267 (1033), (1034)

դրատուն 114 (378)

դուռ 19 (24)

եկեղեցիներ և վանքեր 12 (2), 29 (58), 33 (70), (71), 38 (82), 57 (143), 70 (199), (200), 73 (214), 76 (224), 79 (235), 80 (239), (240), 87 (268), 89 (271), 91 (278), 92 (283), 93 (282), 95 (295), 96 (300), 97 (301), (303), 99 (315), 104 (335), (336), 109 (360), 110 (361), 111 (370), 113 (373), 115 (383), 116 (385), (387), 121 (401), 122 (402), 126 (417), 131 (441), 138 (458). 143 (484), 145 (494), 154 (528), 158 (541), (542), 159 (548), 162 (561), (562), 164 (570), 165 (571), (572), 168 (580), 169 (588), 170 (593), 172 (600), 173 (604), 177 (628), (632), 182 (648), 183 (649), 194 (694), 199 (708), 218 (766), 226 (808), 227 (809), 230 (823), (825), (826), 241 (866), 242 (870), 243 (880), 246 (889), 247 (895), (896), 248 (902), 249 (912), 250 (918), 263 (1015), 265 (1031), 266 (1032), 269 (1048)

վանդակատուն 111 (369), 193 (692), 268 (1035)

բանապա (հյուրանոց) 189 (676)

խաչ արծաթյա 180 (645)
խաչքար 12 (1), (3), 13 (4), (5), 18 (20), (22), 23 (42), 24 (43), 25 (45), (46), (47), 26 (48), (49), (50), 27 (51), (52), (53), (54), (55), 30 (60), 31 (66), 32 (69), 34 (73), (74), (75), (76), 35 (77), (78), (79), 36 (80), (81), (82), 45 (97), 54 (132), (133), 55 (135), 63 (171), (172), 64 (173), 66 (183), 67 (184), (185), (186), (187), 68 (188), 69 (198), 72 (209), (211), (212), 74 (216), (217), (218), (219), (220), 75 (222), (223), 76 (226), (228), 77 (230), (232), (234), 80 (240), 81 (241), (244), 83 (249), (250), (251), 84 (253), (254), (256), (257), 85 (258), (262), 86 (263), (264), (265), (266), 87 (267), 90 (272), (273), 92 (279), (280), 92 (283), 94 (284), 95 (297), 99 (313), (314), 105 (338), 113 (375), (376), 114 (380), (382), 118 (395), 119 (396), (397), (398), 128 (425), 131 (437), 132 (443), 135 (452), 140 (468), 141 (471), (472), 142 (477), 143 (482), (483), 144 (485), (486), 146 (495), (499), (500), 158 (545), 160 (552), (555), (556), 161 (558), (559), 163 (564), (566), (567), 169 (583), (586), 177 (627), 184 (652), (653), (654), 186 (659), 187 (669), (672), 189 (678), 193 (686), (688), 196 (704), 210 (740), 211 (741), (742), 213 (752), 215 (759), (760), 221 (785), 222 (787), (789), (792), 223 (793), (797), 225 (800), (801), (803), 226 (804), 229 (822), 233 (832), 234 (834), (835), 240 (862), (863), (865), 213 (875), (879), 246 (890), 247 (900), 249 (913), 250 (919), 252 (927), 254 (936), (942), 255 (943),

(944), 256 (949), (952), (955), 257 (958), 258 (960), 262 (1012), 263 (1013), 265 (1024), 268 (1036), 269 (1046), 271 (1054), (1055)
խորան 93 (269), 126 (417), 248 (903)
խութ 215 (763)

կամար 126 (417), 129 (429), 250 (917)
կամուրջ 130 (433)

մատուռ 127 (420), 223 (794), 224 (798)

պարիսպ 193 (690), 269 (1037)

ջաղաց 138 (460), 215 (763)
ջուր բերել 76 (224)

սիմ 97 (304), 98 (305)
սրահ 19 (26)
սրանոց 142 (480)

տապանաքար 139 (463), 151 (520)
տուն (առաջնորդական, բնակելի) 70 (203), 212 (749), 221 (782)

ՆՎԻՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

անշարժ գույք

աղարակ 199 (708), 200 (709)
ախոռակալ 204 (717)
աղբյուր 216 (765)
այգեհեղ 15 (12), 104 (337), 129 (430)
այգի 15 (12), 71 (204), 80 (239), 107 (345), 114 (381), (382), 116 (384), 121 (401), 125 (416), 202 (714), 216 (765)
արտ 73 (215)

բաղչա 215 (763)

գյուղ 38 (82), 42 (88), 199 (708), 215 (763), 216 (765)
գոռանոց 183 (648)

Քանապա 181 (647)

լծահող 183 (648)

խմահաա 118 (393)
խոտատեղ 183 (648)

կալ 43 (91), 118 (392)

հանդ 216 (765)
հող 13 (6), 14 (10), 21 (30), 24 (44), 28 (57), 30 (61), 31 (63), 32 (67), 33 (72), 38 (82), 41 (84), 43 (90), (91), 44 (93), (94), 46 (99), (101), 51 (125), 54 (134), 55 (136), 56 (138), 58 (146), 73 (215), 79 (237), 80 (239), 107 (346), 114 (382), 127 (421), 129 (431), 134 (446), 205 (720), 206 (724), 214 (755), 218 (767), 219 (769), 223 (795), 225 (802), 226 (806)

ձիթահանք 206 (722)

մատաղհան 114 (382), 121 (401), 127 (420)
մարգ 31 (63), 203 (716), 225 (802)
նավ 28 (57), 58 (146), 226 (807)

շինակնատուն 200 (710), 201 (711)
չորեքշաբթի 200 (710)
ջրաղաց 20 (28), 28 (57), 106 (344), 114 (382), 138 (460), 200 (710), 215 (763), 219 (771)
ջրաղացի ակ 16 (16)
սրանոց 194 (693)
տնատեղ 24 (44)
տուն 46 (99), 199 (708)
փարախ 183 (648)
փոնախուց 114 (378)
սՔաղ 139 (464)

անասուններ

ձի 50 (122), 205 (720)
կով 80 (238)

դրամներ

դևկան 128 (424)
թուման 112 (372), 196 (703), 264 (621), 268 (1037)
ստակ 43 (89), 45 (95), 46 (99), 55 (137)

սպասներ–իրեր–գործիքներ

այ ս. 109 (360), 144 (487), (488), 180 (646)
աւետարան 13 (6), 28 (56), 41 (84), 100 (316), 107 (346), 114 (377), 127 (420), 134 (450)
արծաթեղեն 38 (82)
գանձարան 43 (89)
դաւազան 100 (316), 183 (648)
դիրք 53 (131), 79 (235), 121 (401), 133 (444)
դիրքաման 106 (344)
դախայ 43 (89)
դուռ 148 (506)
դանգակ 31 (63), 42 (86)
դարդ 38 (82)
լուծ 38 (82), 183 (648)
խաչ 28 (56), 38 (82), 111 (368), 129 (401), 130 (432), (433), 139 (465), 202 (715)

խաչկալ 163 (569), 178 (633)
մասունք 38 (82)
նշան ս. 13 (6), 16 (16), 41 (84), 209 (734), 210 (737)
նշխարք 38 (82), 180 (643), 226 (808)
շուրչառ 43 (89), 45 (95)
սկիւռ 45 (95)
սպասք 38 (82), 79 (235), 200 (709)
ստակ 43 (89), 45 (95), 46 (99), 55 (137)
տառաշուրչառ 200 (710)
տարեգիրք 43 (89)
տունապատճառ 28 (56)
տուք արծաթի 200 (710)
արդիւնք 43 (89), 50 (122), 51 (123), 52 (127), 58 (148), 61 (163), 122 (403), 183 (648), (650), 204 (719), 205 (720), 206 (722), 223 (794)
բաժին հոգու 57 (144)
ընծայ 15 (11), 16 (13), (14), 17 (17), 20 (27), 41 (84), 45 (95), 50 (122), 52 (128), 53 (129), (130), (131), 59 (149), (151), 117 (390), 129 (430), 205 (723)
ինչք 56 (139), 58 (145), (147), 118 (394), 120 (400), 129 (431), 204 (717), 207 (725), 246 (891)
մալ 215 (763)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հեղինակի կողմից 5
Առաջարան 6

Մարղանէրտի շրջան

1. Մնծիրանից ս. Հակորա վանք . . 11
2. Քոլատակ գյուղ 23
3. Կոշիկ անապատ 24
4. Հավապտուկ կամ Հավուց-պտուկ վանք . 33
5. Գանձասարի վանք 36
6. Վանք գյուղ—(Գանձասար) և Դարրասաներ . 73
7. Պառավածոր գյուղատեղ . . . 75
8. Վաճառ գյուղատեղ և շրջակայք . . 78
9. Մմակահող գյուղ 86
10. Շահմասուր գյուղ 87
11. Առաջածոր 87
12. Կիչան գյուղ 90
13. Ղազանչի գյուղ 90
14. Կոճղոտ գյուղ 91
15. Մեհմանա գյուղ 92
16. Կուսապատ գյուղ, հին Մոխրաքաղ գյուղատեղ և Ինն մաս անապատ . . . 93
17. Ջանյաքաղ գյուղ 94
18. Գյուլաքաղ գյուղ 95
19. Մնծշեն գյուղ 95
20. Մաղավուզ գյուղ և Մայրաքաղաք կամ Քղղրքատեղ 95
21. Երից Մանկանց վանր 96
22. Դաստաքիր—Դաստագյուղ—Դաստակերտ . 99
23. Տոնաշեն գյուղ 100
24. Թալիշ գյուղի շրջակայք, Հոռնկա վանք, Դյութական գյուղատեղ . . . 101
25. Ջրվշտիկ կամ Եղիշե առաքյալի վանք . 104
26. Վաղուհաս գյուղ և շրշակայք . . . 112
27. Իևրղածորի ս. Գրիգոր կամ Կարմիր վանք . 115
28. Խազարի կամ Խաղալի վանք . . 120
29. Հաքևրք գյուղ և Ականա ըևրգ . . 130
30. Ջափար գյուղ 131
31. Ջարևքզարի վանք 132
32. Սոֆուլու գյուղ—Տիրրանակերտ . . 135

Սաեփանակեռտի շրջան

33. Ուլուբար—Պտկևսրևրքի վանք . . 137
34. Քարագլուխ գյուղ 139
35. Բագարա (Պարևցիք) գյուղ . . . 142
36. Խնձրիստան գյուղ 142
37. Խանձք գյուղ 143
38. Դահրավ գյուղ 143
39. Շուշի քաղաք 144
40. Շող գյուղ 145
41. Դոնավարդ գյուղ 146
42. Նևրքին Սղնախ 147
43. Ղարարուլաղ գյուղ 147
44. Ավետարանոց կամ Ջանախչի գյուղ . 147

Մարտունու շրջան

45. Հացի գյուղ—Բոի ևգցի . . . 153
46. Ղզղալա գյուղ 157
47. Նևգի գյուղ 158
48. Խաշմաս գյուղ 159
49. Ղավախան գյուղ 159
50. Գիշի գյուղ 159
51. Մոմատեղ գյուղ 159
52. Ճարտար գյուղ—Եզիշա կուսի անապատ . 161
53. Հևրհևր գյուղ 164
54. Թաղավարդ գյուղ 168
55. Շեխևր գյուղ 170
56. Ամարասի վանք 170

Հադրութի շրջան

67. Ջրակույս գյուղ 172
58. Դրախտիկ գյուղ 172
59. Թաղլար գյուղ 172
60. Մակուռի գյուղ 172
61. Մամատաձոր գյուղ 173
62. Տումի ղյուղ 173
63. Տող գյուղ և շրշակայք 174
64. Գուշա ըևրգ և Գաշա վանք . . . 181
65. Ցոր գյուղ 186
66. Ծամձոր գյուղ 187
67. Սպիտակ խաչ վանք 187
68. Հադրութ գյուղ 190
69. Թաղասեռ գյուղ 190
70. Կարգարազար 190

Աշինի շրջան

71. Սիծևռնավանք 192
72. Քոչիզ գյուղ 194

73. Մինքենդ գյուղ 194
74. Շալվա գյուղ 195
75. Ահմեդլու գյուղ 195
76. Միրիկ գյուղ 195
77. Ֆարաչանց գյուղ 196

Քյալբաջարի շրջան

78. Դագի վանք 197
79. Մար-Ջառ գյուղ 217
80. Ջափնի կամ Ջանկի գյուղ 225
81. Լևոնաբերդ-Լոհաբերդ 225
82. Քիլիսալու գյուղ 226
83. Մարչումակ գյուղ 226
84. Դանձակ քաղաք (Կիրովաբադ) 227

Խանլարի շրջան

85. Սարով գյուղ 229
86. Մոուտ գյուղ 229
87. Աբլահ գյուղ 231
88. Գետաշեն—Ջայբենգ գյուղ 233
89. Ղարաբուլաղ գյուղ 239
90. Թոգոն գյուղատեղ 243
91. Կամո գյուղ (Հնում՝ Բախշիկ) 244
92. Աղատ—Սուլուկ գյուղ 247
93. Գյուլիստան գյուղ 248
94. Եղակեր գյուղ 249
95. Ներքին շեն 249
96. Էրքաջ գյուղ 249
97. Ոսկանապատ գյուղ 249
98. Միրգիկ գյուղ և շրջակայք . . . 250

Քարհատի—Դաշքյասանի շրջան

99. Խաչակապ—Ղուշչի գյուղ և շրջակայք . 251
100. Մեծ Բանանց գյուղ և Թարգմանչաց անապատ 257
101. Հարց հանգիստ—Ջովղար գյուղ և Մլզնաբերդ (Մածնաբերդոյ) վանք . . 264
102. Նյուգղար գյուղ 265

Գետաբակի շրջան

103. Ջարհքա անապատ 267
104. Գառնակեր գյուղ 269
105. Փխփխ (Հին և Նոր) 269
106. Գարղմանիկ գյուղ 270
107. Փառիսոս քաղաքատեղ (Շալաքենգ) և շրջակայք 270
108. Փոքր ու Մեծ Ղարամուբատ գյուղեր և Համշի վանք 271
Լուսանկարներ, տախտակներ, քանկեր . . 275

ՍԵԴՐԱԿ ԳԵՎՈՐԳԻ ԲԱՐԽՈՒԴԱՐՅԱՆ

ԴԻՎԱՆ ՀԱՅ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ՊՐԱԿ V

Հրատ. խմբագիր Ա. Հ. ՇԱՂԴԱՄՅԱՆ
Գեղ. խմբագիր Հ. Ն. ԳՈՐԾԱԿԱՎՅԱՆ
Տեխ. խմբագիր Հ. Մ. ՄԱՆՈՒՉԱՐՅԱՆ
Սրբագրիչ Է. Ա. ՍՈՒԽԻԿՅԱՆ

ИБ № 581

Հանձնված է շարվածքի 10.01.1978 թ.։ Ստորագրված է տպագրության 20.07.1979 թ.։ ՎՖ 05409։ Չափը 60×90¹/₈։ Թուղթ №1։ Տառատեսակ «Գրքի սովորական» բարձր տպագրություն։ Պայմ. 43,5 մամ., տպագր. 19,25+38 տախտ. մամուլ։ Հրատ.-հաշվարկ 23,12 մամուլ։ Տպաքանակ 1000։ Պատվեր № 18։ Գինը 4ռ. 20 կոպ.

ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Բարեկամության փ., 24 գ։
Издательство АН Арм. ССР, 375019, Ереван, ул. Барекамутян, 24-г.

ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության տպարան, 378310, ք. Էջմիածին։
Типография Издательства АН Арм. ССР 378310, г. Эчмиадзин.